

**Valsts pētījumu programmas “Covid-19 seku mazināšanai”
projekts**

**Ekonomiskais, politiskais un juridiskais ietvars Latvijas tautsaimniecības
potenciāla saglabāšanai un konkurētspējas pieauguma veicināšanai pēc
pandēmijas izraisītas krīzes**

(reCOVery-LV)

apakšprojekts

**Vietējo pārtikas ķēžu pārstrukturizēšana un noturības
stiprināšana krīzes un pēckrīzes laikā Latvijā**

ziņojums

I daļa

2021. gada janvāris

SATURS

Priekšvārds	4
Ievads.....	6
I NODAĻA Vietējo un globālo pārtikas piegādes ķēžu noturības novērtēšana Covid-19 krīzes laikā un pēc tās	9
Pētījuma metodika.....	9
1. Starptautiskās pieredzes apkopojums par Covid-19 ietekmi pārtikas sektorā	12
2. Situācijas raksturojums Covid-19 pandēmijas laikā Latvijā	26
2.1. Covid-19 krīzes radītie izaicinājumi.....	27
2.2. Covid-19 krīzes laikā ieviestie risinājumi un radītās iespējas.....	33
3. Pārtikas ķēžu (ražošana un pārstrāde) raksturojums, situācija Covid-19 krīzes laikā un iespējas noturības stiprināšanai pēckrīzes laikā Latvijā, galveno pārtikas sektoru raksturojums un attīstības tendences Latvijā.....	40
3.1. Laukaugu ieguve un pārstrāde	40
3.2. Kartupeļu ražošana un pārstrāde.....	73
3.3. Dārzeņu, augļu un ogu ražošana un pārstrāde.....	95
3.4. Piena un piena pārstrādes produktu ķēdes posmu raksturojums	103
3.5. Gaļas ražošana un pārstrāde	140
3.6. Olu ieguve un pārstrāde.....	171
3.7. Zivju ieguve, akvakultūra un pārstrāde.....	202
4. Mazumtirdzniecības, HoReCa sektora un patērētāju paradumu raksturojums krīzes un pēckrīzes laikā	234
5. Iespējamo krīzes seku pārvarēšanas scenāriji un to novērtējums pārtikas ķēdēs	248
II NODAĻA Latvijā audzēto augļu un dārzeņu sezonālā pieejamība ikdienas pilnvērtīga uztura un pārstrādes izejvielu nodrošinājumam	254
Pētījuma metodika.....	254
1. Apkopojums par Latvijā audzēto augļu, ogu un dārzeņu sezonālo pieejamību svaigam patēriņam un nodrošinājumu pārstrādei.....	255
2. Aptaujās balstīta situācijas analīze augļu, ogu un dārzeņu sektorā pandēmijas apstākļos	269
3. Risku identifikācija un novērtējums	287
4. Iespējamie problēmu risinājumi patērētāju un pārstrādes uzņēmumu nodrošināšanai ar vietējiem augļiem, dārzeņiem un izejvielām ierobežota importa apstākļos	336
III NODAĻA Risinājumi un ieteikumi lauksaimniecības izejvielu, pārtikas produktu un uztura sistēmu noturības stiprināšanai krīzes un pēckrīzes attīstības iespēju laikā, kā arī zināšanu nodošanas veicināšana ieinteresētajām personām – politikas veidotājiem, pašvaldībām, ražotājiem un patērētājiem	343

1. Pārtikas piegādes ķēžu perspektīvu novērtējums Latvijā, lai veicinātu pārtikas un uztura sektora noturību krīzes un pēckrīzes apstākļos Latvijā	343
2. Inovatīvi risinājumi vietējo pārtikas un lauksaimniecības izejvielu pieejamības uzlabošanai (sezonas karte par Latvijā ražoto dārzkopības produktu potenciālu un audzēšanas sezonas pagarināšanas iespējām)	350
3. Intervijās un semināros nozares pārstāvju izteiktie ieteikumi politikas veidotājiem par visefektīvākajiem risinājumiem, kā palielināt pārtikas nozares (lauksaimniecības izejvielu ražošana un pārtikas rūpniecība) noturību pret ārējiem satricinājumiem un sekmēt izaugsmi pēc krīzes	356
4. Ieteikumi izglītības un konsultatīvajām iestādēm par to, kā labāk nodot zināšanas, kas veicinātu galveno lauksaimniecības izejvielu ražošanas un pārtikas nozares ilgtspējīgu izaugsmi pēc krīzes	367
Pielikums	369

Priekšvārds

No lauka līdz galdam

Latvijas Lauksaimniecības universitātes (LLU) pētnieki, iesaistoties valsts pētījumu programmā “Covid-19 seku mazināšanā” un īstenojot projekta “reCOVvery-LV” (“Ekonomiskais, politiskais un juridiskais ietvars Latvijas tautsaimniecības potenciāla saglabāšanai un konkurētspējas pieauguma veicināšanai pēc pandēmijas izraisītas krīzes”) apakšprojektu “Vietējo pārtikas ķēžu pārstrukturizēšana un noturības stiprināšana krīzes un pēckrīzes laikā Latvijā”, pieņēma zinātniskiem pētījumiem neraksturīgus nosacījumus – ļoti īsu termiņu un pandēmijas dēļ apgrūtinātus darba apstākļus. Jo apzinājāmies, ka tieši LLU, iesaistot arī APP “Dārzkopības institūts”, ir pa spēkam noskaidrot, izanalizēt Covid-19 situācijā notiekošo valstī vitāli un stratēģiski nozīmīgajā pārtikas ražošanā, pārstrādē, piegādē un patēriņā un nonākt pie ieteikumiem krīzes pārvarēšanai un attīstībai pēc tās. Ieteiktie īstermiņa un ilgtermiņa pasākumi, aptverot procesus “no lauka līdz galdam”, veicina izeju no šīs krīzes, stiprina nozares proaktīvās reaģēšanas spējas un tās attīstību.

Noskaidrota krīzes problemātika, izvērtēti riski, sniegti plaši ieteikumi un statistika

Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (angl. OECD) pēc pandēmijas pirmā viļņa 2020. gada vasaras vidū, kad arī tika sākts mūsu darbs apakšprojektā, ziņoja, ka Covid-19 rada bezprecedenta spiedienu uz pasaules lauksaimniecības un pārtikas piegādes ķēdēm, ir atklājušās vājās vietas izejvielu nozarēs, pārtikas pārstrādē, transportā un loģistikā, radušās milzīgas pārmaiņas pieprasījumā pēc pārtikas un ēdināšanas pakalpojumiem, valstu īstenotie pasākumi veselības risku novēršanai izraisījuši dramatisku ekonomisko lejupslīdi. Mūsu uzdevums – izpētīt, kā tas konkrēti izpaužas lauksaimniecības un pārtikas piegādes ķēdēs Latvijā un kas ir nepieciešams nozares atlabšanai, risku mazināšanai tajā, tās attīstībai.

Jāizceļ, ka kopējās pārtikas nodrošinājuma iespējas ir vērtējamas pozitīvi, jo Latvijā 25 lielo pārtikas ražotāju jaudas vien pārsniedz valsts iedzīvotāju patēriņu, nodrošinot apjomīgu pārtikas eksportu. Tāpēc tad, kad pandēmijas sākumā veikalos tika izpirkti ilgi uzglabājamie produkti, Zemkopības ministrija droši un ātri varēja nomierināt cilvēkus, ka nav pamata ažiotažai un lielu uzkrājumu veidošanai. Nozarē nebija vērojama plaša saslimstība, jo te tradicionāli valda stingras sanitārijas un higiēnas prasības. Pozitīvi vērtējama bija lauksaimniecības pārtikas produktu e-komercijas aktivizēšanās. Bet pētnieki aiz visiem redzamajām pozitīvajām tendencēm noskaidroja konkrētus ekonomisko procesu sarežģījumus, ko pandēmija gan tieši izraisīja, gan tikai uzrādīja pārtikas ķēdēs, un izveidoja plašu nozares kopainu ar tajā esošo posmu savstarpējo mijiedarbi, kā arī parādīja un sistematizēja ievērojamas attīstības rezerves.

Līdzās pārtikas sistēmas vispārējai izpētei, iekļaujot vietējo un starptautisko pieredzi Covid-19 kontekstā, tika veikta katra Latvijas pārtikas sektora – laukaugu, dārzeņu, augļu un ogu, piena, gaļas, zivju u. c. – analīze. Sniegts gan tās statistiski plašs raksturojums, gan tā izvērtēta pēc vadības, personāla, sagādes, ražošanas, pārstrādes, realizācijas, norēķinu un finansēšanas, tirgus, sociālajiem, politiskajiem un tiesiskajiem riskiem (līdz pat 45 pozīcijām atsevišķos sektoros), tika izveidota risku matrica un aprakstīti nepieciešamie risku vadības pasākumi. Starp tiem ir gan ieteiktie akūti veicamie risinājumi, lai nepieļautu pārtikas nodrošinātāju uzņēmumu bankrotu u. tml. procesus, gan ilgtermiņa inovatīvas aktivitātes nozares stabilitātei un attīstībai. Piemēram, pandēmija uzrāda svaigu vietējo augļu, ogu un atsevišķu dārzeņu nepietiekamību tirgū, kā arī to trūkumu pārstrādes uzņēmumiem, un no tā izriet nepieciešamība: paaugstināt esošo stādījumu ražību un produkcijas kvalitāti, pagarināt tās glabāšanas termiņu, vienlaikus mazinot klimata pārmaiņas; tāpat jāizstrādā iepakojuma materiāli, kas ne tikai pagarinātu produkcijas realizācijas laiku, bet būtu draudzīgi videi.

Būtiski, ka pārtikas nodrošinātāju problēmu noskaidrošanā, risku identificēšanā, kā arī secinājumu un ieteikumu veidošanā tika iesaistīti nozares eksperti, profesionālo organizāciju, ražošanas un pārstrādes uzņēmumu pārstāvji ar pētnieku organizēto aptauju, interviju un semināru palīdzību. Ir uzklauti dažādi, pat pretrunīgi, viedokļi, kas ataino problēmu neviendabīgo raksturu un ļoti atšķirīgās situācijas, kurās nonākuši pārtikas ķēdes dalībnieki (ražotāji, pārstrādātāji, piegādātāji, patērētāji). Pētnieku grupa viedokļu daudzpusību uzskata par vērtību, ko iestrādāja ieteikumos, lai politikas veidotājiem rastos padziļināta izpratne par risināmo jautājumu komplicētību.

Pandēmijas izraisītā krīze ietekmēja visus pārtikas nodrošinājuma ķēdes posmus tāpēc, ka tie darbojas kā savienotie trauki – problēma vienā rada sarežģījumus citos segmentos. Sistēmiski strādājot ar šo faktoru mijiedarbī, iespējams mērķtiecīgi uzlabot stratēģiski un vitāli nozīmīgo pārtikas nodrošinājumu. Viens no ieteikumiem ir – veidot īsākas un pašpietiekamas pārtikas ķēdes, kas nozīmē arī vietējo patērētāju lielāku atbalstu vietējiem produktiem.

Lai pārtikas ķēdes stiprina zinātniski pamatoti lēmumi

Lai valstī aizvien straujāk attīstās un nostiprinās prakse, ka lēmumi rīcībpolitikā tiek balstīti uz zinātniskiem secinājumiem un priekšlikumiem, tajā skaitā arī stratēģiski nozīmīgajā pārtikas nodrošināšanas jomā, kam veltīts valsts pētījumu programmas projekta “reCOVery-LV” apakšprojekts un šajā ziņojumā atspoguļotie pētījuma rezultāti. Pateicība sadarbības partneriem par atsaucību un piedalīšanos gan intervijās, gan mūsu organizētajos semināros, kā arī autoru kolektīvam par īsajā laikā un sarežģītajos apstākļos paveikto apjomīgo darbu.

Dr. oec. Irina Pilvere,

apakšprojekta “Vietējo pārtikas ķēžu pārstrukturizēšana un noturības stiprināšana krīzes un pēckrīzes laikā Latvijā” vadītāja

Levads

Valsts pētījumu programmas “Covid-19 seku mazināšanai” projekta “Ekonomiskais, politiskais un juridiskais ietvars Latvijas tautsaimniecības potenciāla saglabāšanai un konkurētspējas pieauguma veicināšanai pēc pandēmijas izraisītas krīzes (reCOVvery-LV)” apakšprojekta “Vietējo pārtikas ķēžu pārstrukturizēšana un noturības stiprināšana krīzes un pēckrīzes laikā Latvijā” mērķis ir izstrādāt pēckrīzes apstākļiem pielāgotus risinājumus. Tiem ir jāuzlabo vietējo (Latvijas) ražotāju, pārtikas piegādes ķēžu un pārtikas sastāvdaļu piegādes ķēžu noturība, vienlaikus stiprinot Latvijas pārtikas pašpietiekamību un ļaujot uzņēmumiem sagatavoties iespējamai pēkšņai pārtikas sistēmu pārstrukturēšanai krīzes laikā un pēc tās. Pētījuma mērķa sasniegšanai tika noteikti četri galvenie uzdevumi un šajā ziņojumā ir atspoguļoti trīs no tiem:

1. Vietējo un globālo pārtikas piegādes ķēžu noturības novērtēšana Covid-19 krīzes laikā un pēc tās.
2. Latvijā audzētu augļu un dārzeņu sezonālās pieejamības izvērtēšana ikdienas pilnvērtīga uztura un pārstrādes izejvielu nodrošinājumam.
3. Risinājumu un ieteikumu sniegšana lauksaimniecības izejvielu, pārtikas produktu un uztura sistēmu noturības stiprināšanai krīzes un pēckrīzes attīstības iespēju laikā, kā arī zināšanu nodošanas veicināšana ieinteresētajām personām - politikas veidotājiem, pašvaldībām, ražotājiem un patērētājiem.

Metodoloģiskais ietvars vietējo un globālo pārtikas piegādes ķēžu noturības novērtēšanai Covid-19 krīzes laikā un pēc tās veidots, izmantojot Delfu metodi un tādējādi nodrošinot vairākkārtēju ekspertu un nozares pārstāvju iesaisti dažādos pētījuma datu ieguves un analīzes posmos. Delfu metode kopā ar scenāriju plānošanu ir izmantota, lai sekundāro datu analīzes laikā radušos secinājumus saskaņotu ar iespējamiem krīzes situācijas seku pārvarēšanas scenārijiem; savukārt kartēšanas metode palīdz sasaistīt nākotnes scenārijus ar galvenajiem identificētajiem riskiem, lai noteiktu veidus, kā uzņēmumiem, kas darbojas pārtikas piegādes ķēdēs, pielāgoties un attīstīties krīzes un pēckrīzes periodā. Tika veikta plaša augļu, ogu un dārzeņu audzētāju aptauja, iegūti Lauku atbalsta dienesta (LAD) dati par platībām, kā arī analizēti pieejamie Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes (CSP) dati par dažādu augļu, ogu un dārzeņu patēriņu Latvijā 2019. gadā, ņemot vērā kopējo mājtsaimniecību locekļu skaitu un viena mājtsaimniecības locekļa patēriņu.

Šajā ziņojumā ir atspoguļota projektā veiktā pētījuma daļa, kas sastāv no trīs nodaļām. **Pirmā nodaļa** ietver vietējo un globālo pārtikas piegādes ķēžu noturības novērtējumu Covid-19 krīzes laikā un pēc tās. Veicot nesistemātisku mediju ziņu analīzi, ir apkopota informācija par krīzes radīto ietekmi pārtikas sektorā pasaulē un Latvijā, bet galvenā uzmanība ir pievērsta padziļinātai situācijas izpētei dažādos pārtikas ražošanas sektoros Latvijā. Sektoru analīze ietver galveno pārtikas izejvielu ražošanas un pārstrādes raksturojumu, kā arī uz katra sektora ekspertu vērtējumu balstītu risku identifikāciju, to novērtējumu un riska novēršanas pasākumu izstrādi, izmantojot riska vadības metodes. Nodaļā apkopota arī informācija par situāciju mazumtirdzniecībā, viesnīcu, restorānu un sabiedriskās ēdināšanas (*HoReCa*) sektorā un par izaicinājumiem, ko rada krīzes izraisītās patērētāju paradumu izmaiņas. Pamatojoties uz apkopoto informāciju, ir izstrādāti četri krīzes seku pārvarēšanas scenāriji, kuros kā galvenie pārtikas ķēžu virzītājspēki krīzes un pēckrīzes laikā ir identificēti: tirgus pieprasījums un darbinieku pieejamība un pietiekamība visos pārtikas ķēdes posmos.

Otrajā nodaļā ir apkopota informācija par Latvijā audzēto augļu un dārzeņu sezonālo pieejamību ikdienas pilnvērtīga uztura un pārstrādes izejvielu nodrošinājumam. Būtisku ieguldījumu tautsaimniecības attīstībā nodrošina augļu, ogu un dārzeņu audzēšanas apjomu statistikas datu precizēšana, kas ir veikta, pamatojoties uz intervijām ar nozares ekspertiem, un ļauj labāk novērtēt daudzveidīgo dārzkopības kultūru produkcijas pieejamību. Nodaļā ir izvērtēts arī svaigo augļu un dārzeņu pieejamības periods, izstrādāta sezonas karte par Latvijā ražoto dārzkopības produktu potenciālu un audzēšanas sezonas pagarināšanas iespējām, identificēti galvenie riski, kas visbūtiskāk var ietekmēt augļu un dārzeņu pieejamību un piegādes ķēdes pandēmijas izraisītās krīzes apstākļos, ieteikti riska novēršanas pasākumi un inovatīvi risinājumi, kuri var palielināt sektora uzņēmumu noturību krīzes un pēckrīzes apstākļos.

Trešajā nodaļā ir apkopoti risinājumi un ieteikumi lauksaimniecības izejvielu, pārtikas produktu un uztura sistēmu noturības stiprināšanai krīzes un pēckrīzes laikā. Ieteikumi un risinājumi ir adresēti politikas veidotājiem, ražotājiem un patērētājiem.

Pamatojoties uz pētījuma rezultātiem un izmantoto metodiku, ir sagatavota studiju kursa “Vietējo lauksaimniecības un pārtikas piegādes ķēžu pārstrukturēšana un noturības stiprināšana krīzes un pēckrīzes apstākļos (*Restructuring of local agricultural and food supply chains and strengthening of resilience in crisis and post-crisis conditions*)” programma izmantošanai Latvijas Lauksaimniecības universitātes (LLU) studiju programmās, LLU Mūžīgilitātes centra un SIA “Latvijas Lauku konsultāciju un izglītības centrs” (LLKC) organizētajās apmācībās.

Pētījuma tvērums – padziļināti vērtēta Latvijas valdības noteiktās ārkārtējās situācijas no 2020. gada 12. marta līdz 9. jūnijam Covid-19 izplatības ierobežošanai ietekme pārtikas un ar to saistītajos sektoros.

Pētījumu veica LLU un APP Dārzkopības institūta zinātnieki un studējošie:

Uzvārds, vārds	Zinātniskais grāds, amats, darba vieta
Ancāns Sandris	<i>Mg. oec.</i> , zinātniskais asistents, vieslektors, LLU ESAF Ekonomikas un reģionālās attīstības institūts
Bite Dina	<i>Dr. sc. soc.</i> , asociētā profesore, vadošā pētniece, LLU ESAF* Sociālo un humanitāro zinātņu institūts.
Górnaś Pawel	<i>Dr. sc. ing.</i> , vadošais pētnieks, LLU APP Dārzkopības institūta Pārstrādes un bioķīmijas nodaļa.
Grāvīte Ilze	<i>Dr. agr.</i> , vadošā pētniece, LLU APP Dārzkopības institūta Agrotehnisko pētījumu un šķirņu izvērtēšanas nodaļa.
Grīnberga - Zālīte Gunta	<i>Dr. oec.</i> , profesore, vadošā pētniece, LLU ESAF Ekonomikas un reģionālās attīstības institūts.
Ikase Laila	<i>Dr. biol.</i> , vadošā pētniece, LLU APP Dārzkopības institūta Ģenētikas un selekcijas nodaļa.
Janmere Lana	<i>Mg. sc. soc.</i> , vieslektore, LLU ESAF Sociālo un humanitāro zinātņu institūts.
Kaufmane Edīte	<i>Dr. biol.</i> , vadošā pētniece, LLU APP Dārzkopības institūta Ģenētikas un selekcijas nodaļa.

Uzvārds, vārds	Zinātniskais grāds, amats, darba vieta
Krasnova Inta	<i>Dr. sc. ing.</i> , pētniece, LLU APP Dārzkopības institūta Pārstrādes un bioķīmijas nodaļa.
Krūzmētra Ženija	<i>Dr. geogr.</i> , asociētā profesore, pētniece, LLU ESAF Sociālo un humanitāro zinātņu institūts.
Laugale Valda	<i>Dr. agr.</i> , vadošā pētniece, LLU APP Dārzkopības institūta Agrotehnisko pētījumu un šķirņu izvērtēšanas nodaļa nodaļa.
Lepse Līga	<i>Dr. agr.</i> , vadošā pētniece, LLU APP Dārzkopības institūta Agrotehnisko pētījumu un šķirņu izvērtēšanas nodaļa.
Muška Aina	<i>Dr. oec.</i> , asociētā profesore, vadošā pētniece, LLU ESAF Uzņēmējdarbības un vadībzinātnes institūts.
Nipers Aleksejs	<i>Dr. oec.</i> , vadošais pētnieks, viesdocents, LLU ESAF Ekonomikas un reģionālās attīstības institūts un LLU MF* Meža izmantošanas katedra.
Pilvere Irina	<i>Dr. oec.</i> , profesore, LLU ESAF Ekonomikas un reģionālās attīstības institūts.
Segliņa Dalija	<i>Dr. sc. ing.</i> , vadošā pētniece, LLU APP Dārzkopības institūta Pārstrādes un bioķīmijas nodaļa.
Strautiņa Sarmīte	<i>Dr. biol.</i> , vadošā pētniece, LLU APP Dārzkopības institūta Ģenētikas un selekcijas nodaļa.
Šilovs Mihails	<i>Mg. oec.</i> , doktorants, vieslektors, LLU ESAF Uzņēmējdarbības un vadībzinātnes institūts.
Upīte Ilze	<i>Dr. oec.</i> , pētniece, LLU.
Vītola-Helviga Anna	<i>Mg. oec.</i> , Bioekonomikas jomas koordinatore, LLU
Zeipiņa Solvita	<i>M. agr., M. biol.</i> , pētniece, LLU APP Dārzkopības institūta Agrotehnisko pētījumu un šķirņu izvērtēšanas nodaļa.

* ESAF – Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultāte; MF – Meža fakultāte.

I NODAĻA Vietējo un globālo pārtikas piegādes ķēžu noturības novērtēšana Covid-19 krīzes laikā un pēc tās

Pētījuma metodika

Metodoloģiskais ietvars, kas atspoguļots šajā nodaļā vietējo un globālo pārtikas piegādes ķēžu noturības novērtēšanai Covid-19 krīzes laikā un pēc tās, veidots, izmantojot **Delfu metodi** un tādējādi nodrošinot vairākkārtēju ekspertu un nozares pārstāvju iesaisti dažādos pētījuma datu ieguves un analīzes posmos, kā arī iegūstot kvalitatīvus un kvantitatīvus mērījumus, kas ar katru posmu (1.1.attēls) pēctecīgi ļauj padziļināt analīzi. Šādas pieejas īstenošana dod iespēju apkopot plašu informāciju par Covid-19 pandēmijas izraisīto krīzi Latvijā 2020. gada pavasarī un tās sekām, lai identificētu attīstības scenārijus pārtikas ķēdēs pandēmisko krīžu laikā, dažādu risku ietekmi uz tām un izstrādātu risinājumus risku novēršanai/mazināšanai.

Avots: autoru veidots.

1.1. attēls. Pētījuma galvenie posmi.

Pētījuma pirmajā posmā veikta **situācijas priekšizpēte** pārtikas ķēdēs Covid-19 izraisītās ārkārtējās situācijas laikā pasaulē un Latvijā 2020. gada pavasarī. Kā datu ieguves metodes priekšizpētei sekojošajos posmos izmantotas **kvalitatīvā kontentanalīze un statistisko datu analīze**. Kontentanalīze ļauj strukturēt un kategorizēt liela apjoma tekstuālo materiālu un apkopot pētījuma vajadzībām nepieciešamo informāciju. Ar tās palīdzību ir analizēti interneta vidē publiski pieejamie avoti, kuros gūstami nozares ekspertu vērtējumi (asociācijas, ministrijas u.c. valsts iestādes, zinātnieki, pašvaldības) un pārtikas ķēžu dalībnieku viedokļi.

Statistisko datu analīze savukārt dod iespēju raksturot tendences un attīstības iespējas dažādos pārtikas sektoros Latvijā vairāku gadu perspektīvā, izmantojot kvantitatīvos rādītājus. Tādējādi pētījuma otrajā posmā iegūta **informācija par dažādiem pārtikas sektoriem, to pārtikas ķēdēm, identificētas kopīgās un atšķirīgās pazīmes galvenajos pārtikas sektoros Latvijā un dažādu dalībnieku izmantotajiem risinājumiem gan citās valstīs, gan Latvijā.**

Pētījuma nākošajā posmā iegūtie **dati klasificēti pārtikas sektoru grupās** dziļākai analīzei: laukaugu ieguve un pārstrāde, kartupeļu ražošana un pārstrāde, dārzena, augļu un ogu ražošana un pārstrāde, piena un piena pārstrādes produktu ražošana, gaļas ražošana un pārstrāde, olu ieguve un pārstrāde, zivju ieguve, akvakultūra un pārstrāde.

Izmantojot otrajā un trešajā posmā apkopotos datus un pētījuma īstenošanā iesaistīto pētnieku ekspertīzi, izpētes ceturtajā un piektajā posmā **definēti pārtikas ķēžu posmi “no lauka līdz galdam” visos pārtikas sektoros, tos galvenie ietekmējošie faktori, identificēti riski** – gan tie, kuru iestāšanās varbūtība un ietekme Covid-19 izplatības laikā pavasarī ir augsta, gan tie, kuru iestāšanās varbūtība un ietekme ir zema. Tādējādi pēctecīgi izpētes sestajā posmā izveidota risku matrica, kur katram riskam piecu punktu skalā iespējams piešķirt matemātisku vērtību. Gan sekojošajā septītajā, gan vēlākajos pētījuma posmos, identificējot riskus ar visaugstāko iestāšanās varbūtību un ietekmi, izstrādāti priekšlikumi atbilstošiem risku ietekmes mazināšanai pasākumiem.

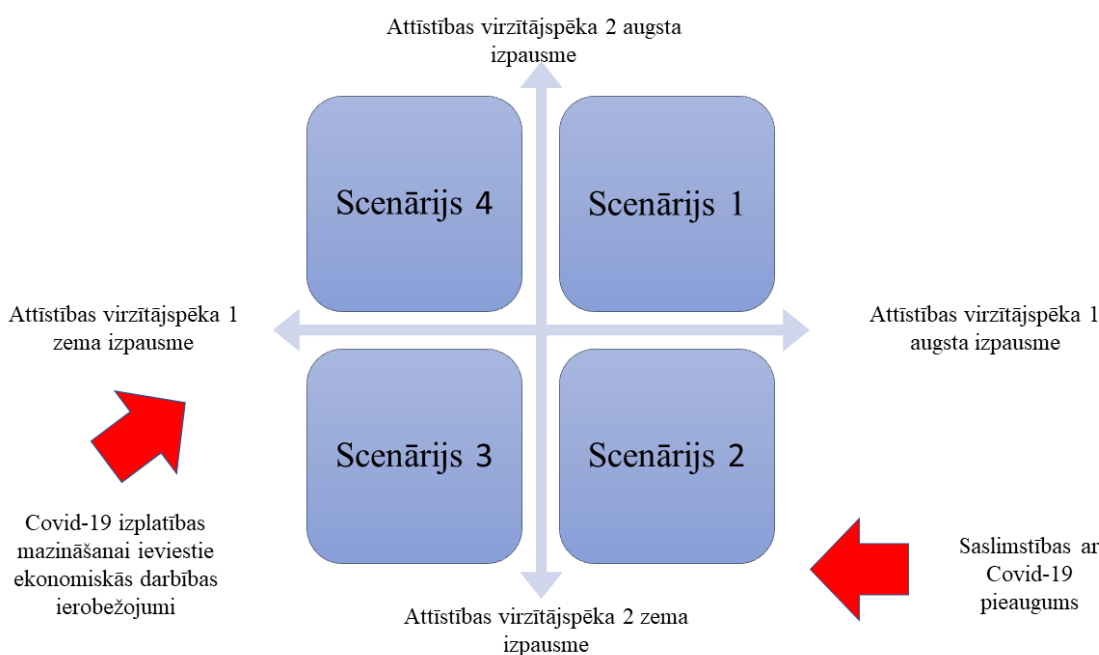
Astotajā, deviņtajā un desmitajā izpētes posmā apkopota **pārtikas ķēžu dalībnieku pieredze**, izmantojot **padziļinātas intervijas**. Interviju laikā iegūti kvalitatīvie mērījumi par pārtikas ķēžu dalībnieku **ricību Covid-19 laikā, piedzīvotajiem izaicinājumiem un riskiem, izmantotajiem risinājumiem, lai riskus mazinātu**. Papildus pārtikas ķēžu dalībnieki sniedz kvantitatīvos vērtējumus par riskiem – to iestāšanās varbūtību un ietekmes spēku viņu uzņēmumos pandēmijas izraisītās krīzes apstākļos. Kopumā intervijās un risku novērtēšanā 2020. gada augustā un septembrī piedalījušies 102 pārtikas ķēžu dalībnieki Latvijā no visiem pārtikas sektoriem. Atbilstoši intervijās iegūtajai informācijai precizēti pārtikas ķēdes posmi, galvenie riski, to iestāšanās varbūtība un pasākumi risku mazināšanai visos pārtikas sektoros.

Vienpadsmitajā posmā **risku padziļinātai mērīšanai**, to kvantitatīvo mērījumu precizēšanai un pārtikas sektoru galveno attīstības virzītājspēku identificēšanai organizētas **fokusgrupu intervijas ar pārtikas sektoru dalībniekiem un nozares ekspertiem**. Papildus to laikā apkopoti ieteikumi krīzes seku mazināšanai, kas adresēti pašvaldībām, politikas veidotājiem un izglītības un konsultāciju iestādēm. Fokusgrupu interviju organizēšanai 2020. gada septembrī un oktobrī organizēts semināru cikls ar 4 semināriem, no kuriem katrs veltīts konkrētam pārtikas sektoram. Kopā semināros piedalījušies 78 dalībnieki. Atbilstoši fokusgrupu intervijās iegūtajai informācijai atkārtoti precizēti pārtikas ķēdes posmi, galvenie riski, to iestāšanās varbūtība un pasākumi risku mazināšanai visos pārtikas sektoros.

Paralēli pārtikas ķēdes dalībnieku iesaistei izpētes trīspadsmitajā posmā apkopota informācija par **patērētāju pārtikas iegādes paradumu izmaiņām** un veiktas **tiešās**

intervijas respondentu dzīvesvietās un kopumā tajā piedalījās 1013 iedzīvotāju no visiem Latvijas reģioniem, pārstāvējot dažādas sociālās grupas.

Četrpadsmitais pētījuma posms pēctecīgi veltīts **attīstības scenāriju izstrādei pārtikas ķēdēs (tiek modelēti četri attīstības scenāriji)**. Izmantojot fokusgrupu intervijās iegūto informāciju un pētnieku zinātnisko ekspertīzi, tiek identificēti divi galvenie pārtikas sektoru attīstības virzītājspēki, to savstarpējā mijiedarbība un koordinātu plakne, kā arī noteikta virzītājspēku zema un augsta izpausme. Kā nozaru attīstības virzītājspēku izpausmju izmaiņas ietekmējošie faktori pandēmiskās krīzes laikā tiek identificēti: saslimstības pieaugums sabiedrībā un saslimstības izplatības mazināšanai ieviestie ekonomiskās darbības ierobežojumi.

Avots: autoru veidots.

1.2. attēls. **Attīstības scenāriju modelēšanas plakne.**

Savukārt pētījuma noslēguma fāzē pēc attīstības scenāriju izstrādes atkārtoti iesaistīti pārtikas ķēžu dalībnieki, kurus pārstāvošajām NVO nosūtīta pētījuma atskaite rezultātu precizēšanai un atzinumu saņemšanai. Ziņojums saskaņots arī ar Zemkopības ministriju.

Tādējādi pēc atzinumu saņemšanas izstrādātas **rekomendācijas/risinājumi** pārtikas ķēžu dalībniekiem katrā pārtikas sektorā, politikas veidotājiem un izglītības iestādēm, izmantojot iepriekšējos pētījuma posmos iegūto informāciju, kā arī precizēta pētījuma atskaite.

Visā pētījuma periodā nodrošināta pētījuma publicitāte un sagatavotas zinātniskās publikācijas starptautiskajiem žurnāliem, kurās analizēta Latvijas situācija Covid-19 pandēmijas laikā un tās ietekme uz pārtikas ķēdēm. Tas pavērs iespējas plašākiem starptautiski salīdzināmiem pētījumiem Covid-19 ietekmes izvērtēšanā.

1. Starptautiskās pieredzes apkopojums par Covid-19 ietekmi pārtikas sektorā

Pašreizējo globālo Covid-19 pandēmiju jeb jaunā koronavīrusa pandēmiju izraisīja koronavīrusa slimība (Covid-19), kas pirmo reizi tika atklāta Ķīnā 2019. gada decembrī un pēc tam izplatījās uz citām pasaules valstīm. Pasaules Veselības organizācija (PVO) šīs slimības uzliesmojumu pasludināja par sabiedrības veselības starptautiskās nozīmes ārkārtas situāciju 2020. gada 30. janvārī un par pandēmiju 2020. gada 11. martā¹.

Covid-19 pandēmija rada bezprecedenta spiedienu uz pasaules ekonomiku, t.sk. lauksaimniecības un pārtikas piegādes ķēdēm. Rezultātā ir atklājušās vājās vietas izejvielu nozarēs, lauksaimnieciskajā ražošanā, pārtikas pārstrādē, transportā un loģistikā, kā arī radušās milzīgas pārmaiņas pieprasījumā pēc pārtikas un ēdināšanas pakalpojumiem. Turklāt valstu īstenotie pasākumi veselības risku novēršanai izraisījuši dramatisku ekonomisko lejupslīdi, kas ietekmē lauksaimniekus, strādniekus un patērētājus visā pasaulē².

Neskatoties uz pandēmijas mērogu, nav ziņu, ka Covid-19 tiktu pārnesti ar pārtiku³. Tā zināmais izplatības ceļš ir cilvēku kontakti, un, lai aizsargātu savus iedzīvotājus pandēmijas uzliesmojuma laikā, lielākā daļa pasaules valstu ieviesusi dažādus preventīvus ierobežojumus, t. sk. ierobežojumus ekonomiskajā darbībā, koronavīrusa izplatības palēnināšanai. Šajā gadījumā var meklēt sakarības ar iepriekšējo epidēmiju (piem., Ebolas vīrusslimības (EVS) uzliesmojumu) ietekmi un ar 2008. gada pārtikas cenu krīzi nolūkā mācīties no kļūdām un izstrādāt ieteikumus politikas veidošanai. Šīs iepriekšējās krīzes īpaši nelabvēlīgi ietekmēja lauksaimniecisko ražošanu, tirdzniecību un radīja cenu svārstības. Tomēr pašreizējā Covid-19 krīze ir bezprecedenta pasaules mērogā, un situācija, kam ir daudzi nezināmie, strauji mainās. Jebkurai rīcībai ir jāatspoguļo mainīgā situācija attiecībā uz risku pārvaldību⁴. Lai gan Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (angl. *OECD*) un Apvienoto Nāciju Pārtikas un lauksaimniecības organizācijas (angl. *FAO*) izstrādātās vidējā termiņa prognozes par pasaules un valstu lauksaimniecības tirgiem parāda, ka pandēmija tikai nedaudz var ietekmēt lielāko daļu primārās lauksaimniecības produkcijas ražošanas, pārrāvumi pārtikas pārstrādē, lauksaimniecības preču tirdzniecība, patērētāju pieprasījuma piespiedu pielāgošanās un sezonālā darbaspēka trūkums noteikti ietekmēs lauksaimniecības un zivju tirgu, īpaši īstermiņā.

Iepriekš minētais prasa novērtēt valstu gatavību nodrošināt ar pārtiku savus iedzīvotājus nākotnē iespējamu īstermiņa krīžu gadījumos. "Pārtikas nodrošinājums pastāv tad, kad visiem cilvēkiem ir gan fiziski, gan finansiāli pieejama veselīga, droša un barojoša pārtika,

¹ World Health Organization (2020). Coronavirus Disease. Situation Reports 163-185. [Tiešsaiste] [Skatīts 24.07.2020.]. Pieejams: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/situation-reports2>.

² OECD-FAO (2020). Agricultural Outlook 2020-2029. [tiešsaiste] [skatīts 24.07.2020.]. Pieejams: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/1112c23b-en.pdf?expires=1595515534&id=id&accname=guest&checksum=9669840977D5349CC9576BB15D8D974F>

³ European Commission (2020). CORONAVIRUS: Emergency response to support the agriculture and food sectors. May 2020 #UnitedAgainstCoronavirus #StrongerTogether. [Tiešsaiste] [Skatīts 24.07.2020.] Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/food-farming-fisheries/farming/documents/factsheet-covid19-agriculture-food-sectors_en.pdf

⁴ FAO (2020). Interim Issues Paper on the Impact of COVID-19 on Food Security and Nutrition (FSN) by the High-Level Panel of Experts on Food Security and nutrition (HLPE) Committee on World Food Security. [Tiešsaiste] [Skatīts 24.07.2020.] Pieejams: file:///C:/Users/Gunta/Downloads/COVID-19_merged_FSN.pdf Retrieved: 24.07.2020.

kas atbilst viņu uztura vajadzībām un ēdiena vēlmēm aktīvai un veselīgai dzīvei”^{5,6}. Šī plaši pieņemtā definīcija norāda uz šādām pārtikas nodrošinājuma dimensijām: pieejamība, piekļuve, stabilitāte un izlietojums.

- Pārtikas pieejamības dimensija ietver atbilstīgas kvalitātes un pietiekama daudzuma pārtiku, ko piegādā pašmāju ražotāji vai importētāji (ieskaitot atbalstu pārtikai), kā arī piemērotas uzglabāšanas iespējas.
- Pārtikas piekļuves dimensija ietver iedzīvotāju nodrošinātību ar pietiekamiem resursiem (tiesībām), lai tie varētu iegūt piemērotas pārtikas preces uzturvērtīgai diētai. Tiesības tiek definētas kā visu to preču kopums, ar kuru personas ir tiesīgas rīkoties, ņemot vērā tās kopienas tiesisko, politisko, ekonomisko un sociālo kārtību, kādā personas dzīvo (ieskaitot tradicionālās tiesības, piemēram, piekļuvi kopējiem resursiem). Pārtikas piekļuve bieži tiek vērtēta pēc pirktspējas, transporta un tirgus infrastruktūras, kā arī pēc pārtikas izplatīšanas īpatnībām.
- Stabilitātes dimensija ietver iespēju visiem iedzīvotājiem, mājsaimniecībām vai atsevišķiem indivīdiem vienmēr piekļūt nepieciešamajai pārtikai. Iedzīvotājiem nevajadzētu tikt pakļautiem riskam zaudēt piekļuvi pārtikai pēkšņu satricinājumu (piem., ekonomiskas vai klimatiskas krīzes) vai ciklisku notikumu (piem., sezonālas pārtikas trūkuma) dēļ. Tāpēc stabilitātes jēdziens var attiekties gan uz pieejamības, gan piekļuves dimensijām saistībā ar pārtikas nodrošinājumu.
- Izlietojuma dimensija ietver atbilstīgu diētu, tīra ūdens pieejamību, piemērotus sanitāros apstākļus un veselības aprūpi, lai sasniegtu labklājību uztura ziņā, kad tiek apmierinātas visas fizioloģiskās vajadzības. Tomēr pārtikai ir arī svarīga sociālā nozīme – uzturēt un saturēt kopā ģimenes un veselās kopienas. Tas parāda nepārtikas resursu nozīmi pārtikas nodrošinājumā.

<u>Pieejamība</u>	<u>Piekļuve</u>	<u>Stabilitāte</u>	<u>Izlietojums</u>
<ul style="list-style-type: none"> • vietējā ražošana • importa jauda • pārtikas krājumi • pārtikas atbalsts 	<ul style="list-style-type: none"> • nabadzība/ pirktspēja • transporta un tirgus infrastruktūra • pārtikas izplatīšana 	<ul style="list-style-type: none"> • mainīgie laika apstākļi • cenu svārstības • politiskie faktori • ekonomiskie faktori 	<ul style="list-style-type: none"> • pārtikas nekaitīgums un kvalitāte • tīra ūdens pieejamība • veselība un sanitārie apstākļi • aprūpe un barošana

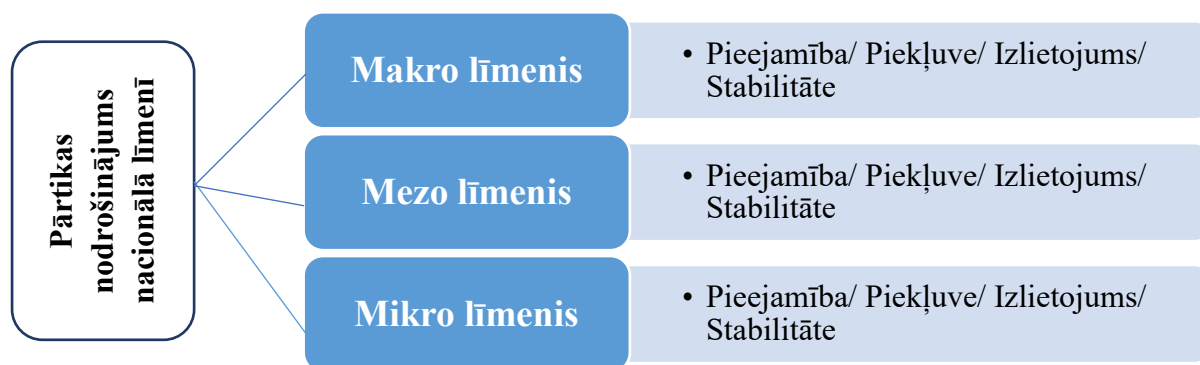
Avots: Pasaules pārtikas samita ziņojumi.

1.1.1. attēls. Pārtikas nodrošinājuma dimensijas.

⁵ FAO (2006). Food Security Policy Brief. June 2006, Issue 2, [tiešsaiste] [skatīts 24.07.2020.]. Pieejams: http://www.fao.org/fileadmin/templates/faoitally/documents/pdf/pdf_Food_Security_Concept_Note.pdf – a

⁶ FAO (2009). The state of food security in the world, 2009. Economic crises – economic impacts and lessons learned. Food and Agriculture organization of the United Nations, Rome, [tiešsaiste] [skatīts 24.07.2020.]. Pieejams: <http://www.fao.org/3/i0876e/i0876e.pdf> b

- Saskaņā ar Grosa u. c. (2000)⁷ un Hazela (2009)⁸ uzskatiem teorētiskās diskusijas par uzturu un nodrošinātību ar pārtiku globālā mērogā turpinās jau 50 gadus, kas radījis virkni definīciju un paradigmu ar ievērojamu pagrieziena punktu 1980. gados pēc zaļās revolūcijas panākumiem, kas bija pētniecības tehnoloģiju pārneses iniciatīvu kopums, palielināja lauksaimniecisko ražošanu visā pasaulē un tādējādi sekmēja pārtikas ražošanu un pārtikas pieejamību. Turklāt šodienas pieredze rāda, ka ārkārtas stāvokļus saistībā ar pārtiku un pat badu vairāk izraisa nevis katastrofāls pārtikas ražošanas samazinājums, bet gan konkrētu sociālo grupu pirktspējas strauja pasliktināšanās. Tāpēc pārtikas nodrošinājuma definīcija ir paplašināta, iekļaujot tajā piekļuvi pārtikai gan fiziski, gan finansiāli.
- Pārtikas nodrošināšanas jautājumus var aplūkot šādos līmeņos: indivīds un mājsaimniecība – *mikro* līmenis; uzņēmums (nozare) – *mezo* līmenis; tautsaimniecība – *makro* līmenis. Ņemot vērā pārtikas nodrošinājuma sastāvdaļu dažādo raksturu un dažādos līmeņus, kuros tās mijiedarbojas, pārtikas nodrošinājumam noteikti jāietver gan dabas, gan sociālo zinātņu aspekti. Rezultātā pārtikas nodrošinājuma svarīgums visos sociāli organizatoriskajos līmeņos un šo līmeņu mijiedarbība uzsver starpdisciplināras pieejas nozīmi pārtikas nodrošinājuma jautājumu risināšanā.
- Attēlā 1.1.2. ir parādīts kategoriju un sociāli organizatorisko dimensiju apvienojums. Pārtikas pieejamība, piekļuve, izlietojums un šo trīs elementu stabilitāte pēc būtības, cēloņiem un sekām atšķiras makro, mezo un mikro līmenī. Piemēram, pārtika var būt pieejama valstī, bet tā nav pieejama noteiktos nelabvēlīgos apgabalos (laukos) loģistikas ierobežojumu dēļ vai kādām diskriminētām iedzīvotāju grupām. Turklāt, pārtikas pieejamības sezonālitate un slimību uzliesmojumi izjauc pārtikas pieejamības stabilitāti un pārtikas izlietojuma iespējas. Dažreiz tā var būt pilsētas, bet ne lauku parādība, vai arī otrādi.

Avots: autoru veidots pēc Gross u. c. (2000).

1.1.2. attēls. Pārtikas nodrošinājuma dimensijas makro, mezo, mikro līmeņos.

Covid-19 pandēmija tiešā veidā ietekmē pārtikas sistēmas – pārtikas piedāvājumu un pieprasījumu, kā arī netieši, kas ir tikpat svarīgi, – samazina pirktspēju, tāpat spēju ražot un izplatīt pārtiku, palielinot aprūpes uzdevumus. Tam visam ir atšķirīga ietekme, bet visvairāk tas iespaido tieši nabadzīgos un sociāli neaizsargātos iedzīvotājus. Starpdisciplinārā pieeja

⁷ Gross R., Schoenenberger H., Pfeifer H., Preuss H. J. (2000). The four dimensions of food and nutrition security: Definitions and Concepts. Nutrition and Food Security, Invent., [tiešsaiste] [skatīts 24.07.2020.]. Pieejams: file:///C:/Users/Gunta/Downloads/p-01_rg_FSNconcept.pdf.

⁸ Hazell P. B. R. (2009). The Asian Green Revolution. IFPRI Discussion Paper. Intl Food Policy Res Inst. GGKEY:HS2UT4LADZD, [tiešsaiste] [skatīts 24.07.2020.]. Pieejams: <https://ebrary.ifpri.org/digital/collection/p15738coll2/id/29462/>

pārtikas nodrošinājuma īstenošanai ietver pārtikas piedāvājuma un pieprasījuma funkcijas valstu ražojošo un tirdzniecības uzņēmumu kontekstā, to attīstības līmeni un ieņēmumu nevienlīdzības pakāpi, kā arī ārējos faktorus, kas saistīti ar energoresursu un kredītu tirgiem.

Nacionālais pārtikas nodrošinājums makro līmenī

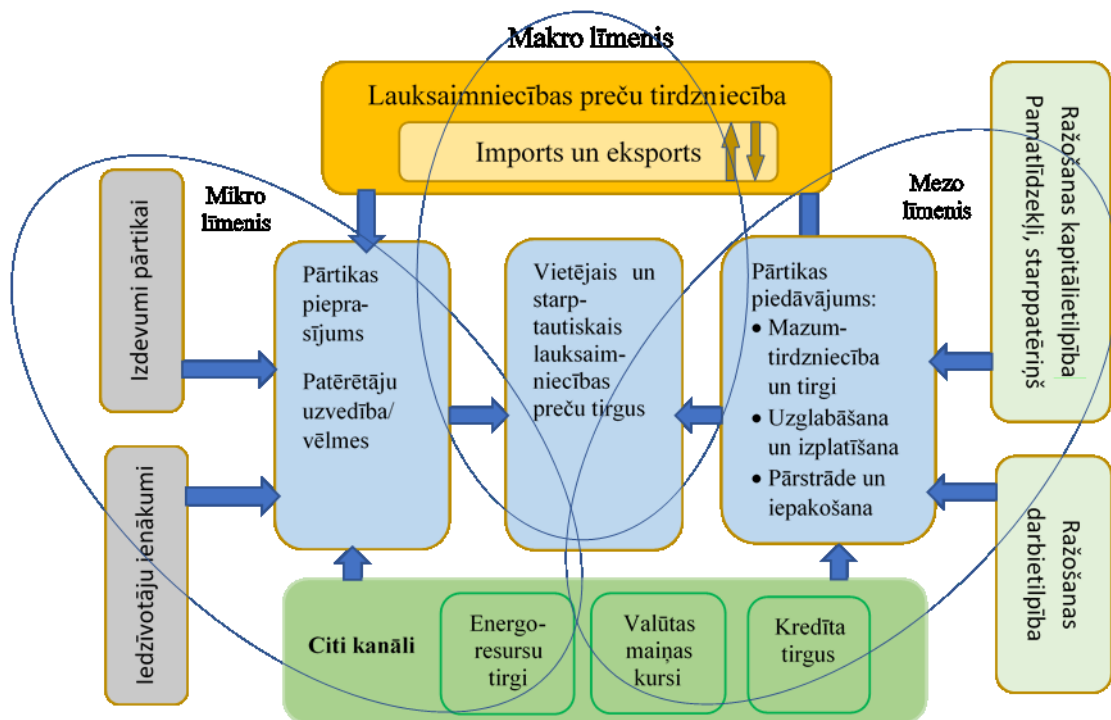
Saskaņā ar *FAO* un Latīņamerikas un Karību jūras reģiona valstu kopienas (angl. *CELAC*) datiem 2020. gada aprīlī pastāvēja vispārēja vienprātība attiecībā uz Covid-19 ietekmi, paredzot samazinājumu gan lauksaimniecības produktu piedāvājumā, gan pieprasījumā un norādot uz iespējamiem tirdzniecības un loģistikas traucējumiem. Eksperti aplēsa, ka Covid-19 sekas ietekmēs visus pārtikas sistēmas elementus, sākot no primārās piegādes, pārstrādes, tirdzniecības un nacionālajām un starptautiskajām loģistikas sistēmām, līdz starpposma un gala pieprasījumam. Tas ietekmētu arī ražošanas faktoru tirgu, proti, darbaspēku un kapitālu, kā arī ražošanas starpproduktus (piem., pesticīdus, sēklas). Šo seku apmērs būs atkarīgs no pašas pandēmijas ilguma un izplatības mēroga, kā arī ekonomiskās pielāgošanās un atveseļošanās dinamikas.

Attiecībā uz piedāvājumu pastāvēja ļoti dažādi uzskati par šoku ilgumu, cenu dinamiku, nevienmērīgo ietekmi uz vietējo un starptautisko tirgu, atšķirībām starp valstīm un precēm, atveseļošanās laiku un iespējamiem atveseļošanās ceļiem un valdības politikas pasākumiem šoku viļņu novēršanai. Attiecībā uz pieprasījumu lielākoties bija vienprātība par to, ka vispārējās ekonomiskās aktivitātes (Iekšzemes kopprodukta (IKP) pieaugums) palēninājuma un bezdarba līmeņa pieauguma dēļ lauksaimniecības preču pieprasījums un tirdzniecība samazināsies. Sociālās distancēšanās pasākumi ierobežo piekļuvi pārtikas produktiem, īpaši tiem, kurus parasti patērē, atrodoties ārpus mājām. Pārtikas un lauksaimniecības sistēmas ierasti ir pakļautas gan pieprasījuma, gan piedāvājuma šokiem (simetriski). Taču pandēmijas laikā šie satricinājumi notiek paralēli (asinchroni), jo patērētāji pamazām zaudē pārtikas nodrošinājuma “drošības spilvenus”: naudas ietaupījumus, pārtikas krājumus u. c.

Attēlā 1.1.3. ir apkopoti galvenie Covid-19 pandēmijas ietekmes uz pārtikas nodrošinājumu un lauksaimniecību kanāli: pārtikas pieprasījums, pārtikas piedāvājums un starptautiskā pārtikas tirdzniecība. Kanāli, kas ietekmē pārtikas un lauksaimniecības pieprasījumu, ietver daudzus makroekonomiskos faktorus, jo īpaši valūtas kursu svārstības energoresursu un kredītu tirgos un, pats galvenais, gaidāmo bezdarba pieaugumu un vispārējās ekonomiskās aktivitātes samazinājumu. Tādējādi 2020. gada pandēmijas ietekme nebūs viendabīga un atšķirsies atkarībā no tautsaimniecības nozares un valsts attīstības pakāpes. Kopumā lauksaimniecība valstīs ar augstiem ienākumiem ir kapitālietilpīga nozare, kas ir pakļauta iespējamiem starpproduktu piegāžu pārtraukumiem īstermiņā un pamatlīdzekļu piegāžu pārtraukumiem ilgtermiņā, tas pats attiecas uz dažām lauksaimniecības sistēmām valstīs ar zemiem ienākumiem, taču pandēmijas šoka ietekme uz tām var ievērojami atšķirties. Piemēram, uz eksportu orientētiem lauksaimniekiem Ziemeļamerikā iespējams gūt labumu no zemākām procentu likmēm un vienlaikus arī ciest zaudējumus no savas valūtas kursa pieauguma, bet situācija ar līdzīgiem ražotājiem Dienvidamerikā var būt pilnīgi pretēja^{9,10}.

⁹ Schmidhuber J., Pound J., Qiao B. (2020). COVID-19: Channels of transmission to food and agriculture. Rome, FAO, [tiešsaiste] [skatīts 24.07.2020.]. Pieejams: <https://doi.org/10.4060/ca8430en>.

¹⁰ FAO and CELAC (2020). Food Security under COVID 19 pandemic. Rome, [tiešsaiste] [skatīts 24.07.2020.]. Pieejams: <http://doi.org/10.4060/ca8873en>.

Avots: autoru veidots pēc Schmidhuber et al., 2020.

1.1.3. attēls. Pārtikas nodrošinājuma dimensijas makro, mezo, mikro līmeņos.

Nacionālais pārtikas nodrošinājums mezo līmenī

Pārtikas ražošana

Pārtikas ražošanu ES valstīs jau regulē stingri higiēnas noteikumi, un to ieviešana tiek oficiāli kontrolēta. Šiem noteikumiem ir jāattiecas uz visiem pārtikas ražošanas uzņēmumiem. Tādējādi higiēnas nodrošināšanas pasākumi novērš pārtikas piesārņošanu ar jebkādiem patogēniem pārtikas ražošanas uzņēmumos un tāpēc darbojas arī preventīvi pret piesārņojumu ar vīrusu, kas izraisa Covid-19. Pārtikas ražošanas uzņēmumos ir obligāti jāorganizē darbiniekiem regulāras apmācības par higiēnas nodrošināšanu darbavietā. Pārtikas drošība jeb nekaitīgums vispirms un galvenokārt balstās uz visu pārtikas ķēdes dalībnieku, sākot no lauka līdz ēdamgaldam, apņemšanos ievērot drošību, bet galvenā atbildība gulstas uz pārtikas ražotājiem. Pārtikas nekaitīgums galvenokārt tiek panākts, īstenojot preventīvus pasākumus (laba higiēnas prakse).

Ar pandēmiju saistītie Covid-19 preventīvie pasākumi un pārvietošanās ierobežojumi ierobežo mazo lauksaimnieku un pārtikas ražotāju piekļuvi tirgum, lai iegādātos izejvielas un pārdotu produktus. Zemnieku saimniecībās uzkrājas svaigi produkti, kā rezultātā rodas pārtikas zudumi. Turklāt šie ierobežojumi daudzās valstīs ir izraisījuši darbaspēka trūkumu, jo sezonālie viesstrādnieki nedrīkst ceļot. Vēl nesena pagātnē līdzīga situācija tika novērota Eholas vīrus slimības uzliesmojuma laikā 2014. gadā, kad tā paša iemesla dēļ lauksaimniecības tirgus ķēžu darbība Rietumāfrikā tika traucēta, izraisot pārtikas trūkumu un cenu pieaugumu.

Covid-19 pandēmijas sekas ir izraisījušas arī pesticīdu piegādes samazinājumu, kas, iespējams, vēlāk samazinās arī ražu. Pesticīdu trūkums arī kavē kaitēkļu apkarošanu, tostarp pašreizējo siseņu uzbrukumu Austrumāfrikā.

Darbspēka trūkums lauksaimniecības piegādes ķēdēs ir kļuvis par daudzas valstis aptverošu globālu problēmu. Valstīs ar zemiem ienākumiem primārajā ražošanā parasti tiek nodarbināts lielāks darbspēka īpatsvars un tām vairāk nākas saskarties ar tiešu darbaroku piedāvājuma samazinājumu. Saskaņā ar Šmidhubera pētījumu (2020) darbspēka trūkumu var izraisīt vietējā darbspēka piedāvājuma, kā arī sezonas un viesstrādnieku samazinājums. Pārtraukumi lauksaimniecības un pārtikas piegādes ķēdēs un tirgos var nelabvēlīgi ietekmēt pārtikas ražotāju ieņēmumus, it īpaši valstīs, kas īsteno stingru ierobežojumu politiku, kuras rezultātā krītas kopējais pārtikas produkcijas pieprasījums. Ņemot vērā lauksaimnieciskās ražošanas sezonāliti, mūsdienās liela daļa pārtikas ražotāju, īpaši jaunattīstības valstīs, iesaistās arī nelauksaimnieciskā un ārpus saimniecības darbībā gan vietējā, gan starptautiskā mērogā, lai pelnītu iztiku un piesaistītu kapitālu ieguldījumiem savās saimniecībās. Samazinoties lauksaimniecībā nodarbināto papildu peļņas iespējām vietējā un starptautiskā mērogā un pazeminoties viņu ienākumiem ar nelabvēlīgu ietekmi uz kapitālieguldījumiem lauksaimniecībā un pārtikas ražošanu, var pasliktināties iedzīvotāju piekļuve pārtikai jau tagad un tuvākajā nākotnē.

Viens no pasākumiem, kas tiek plaši ieteikts un jau tiek īstenots daudzās valstīs, ir mazo pārtikas uzņēmumu e-komercijas attīstības paātrināšana. Piemēram, tādi uzņēmumi kā *Alibaba Group*, *JD.com*, *Meituan-Dianping* un arī citi uzņēmumi ir mainījuši Ķīnas patērētāju iepirkšanās paradumus, pārejot uz iepirkšanos tiešsaistē, kur visbiežāk tiek izmantota kāda “super lietotne”. Ķīnā 2019. gadā e-komercija sasniedza 36,6 procentus no mazumtirdzniecības apjoma, un 71 procents Ķīnas patērētāju darījumus tiešsaistē veica, izmantojot galvenokārt viedtālrunu lietotnes. E-komercijas darījumi, izmantojot viedtālrunu lietotnes, veido 80 procentus no visiem e-komercijas darījumiem¹¹.

Pārtikas ražotājiem, it īpaši mazajiem lauksaimniekiem, ir jābūt piekļuvei finansējumam, lai tie varētu turpināt ražot. Jāizceļ Ķīnas un Itālijas valdību īstenotie pasākumi, lai aizsargātu mazos zemniekus un noturētu darba ražīgumu to saimniecībās.

Ķīna

- Ķīnas apjomīgo ierobežojumu laikā tās valdība īstenoja t. s. “dārzeņu groza” politiku, lai bremsētu vīrusa ietekmi uz mazo ražotāju darbību un novērstu pārtikas trūkumu. Kopš astoņdesmito gadu beigām īstenotie pasākumi – dārzeņu saimniecību paplašināšana piepilsētās un dārzeņu krājumu izveidošana – uzlaboja pilsētu iedzīvotāju apgādi ar svaigiem dārzeņiem. Pandēmijas laikā tas deva iespēju lauksaimniekiem un tirgotājiem deviņās provincēs sadarboties, piegādājot graudus, eļļu, gaļu, dārzeņus, pienu, olas un zivju produktus slimības uzliesmojuma epicentram Hubejas provincei.
- Dažas pašvaldības vietējiem kooperatīviem ieviesa vienotus iepirkumus, centralizētu dzīvnieku kaušanu un vienotas piegādes ķēdes aukstumā turētai pārtikai, kā arī pilnībā subsidēja pārtikas uzglabāšanas izmaksas.
- E-komercijas platformas atvieglo uzkrātās pārtikas tirdzniecību, kas ļauj palielināt pārdošanas apjomus. Piemēram, Ķīnas e-komercijas uzņēmums *Alibaba* izveidoja īpašu

¹¹ FAO (2020a). COVID-19 and the risk to food supply chains: How to respond? Rome, [tiešsaiste] [skatīts 24.07.2020.]. Pieejams: <https://doi.org/10.4060/ca8388en> c.

f fondu, lai palīdzētu lauksaimniekiem atrast noieta tirgu nepārdotiem lauksaimniecības produktiem un arī veidotu “zaļo kanālu”, kas paredzēts svaigu lauksaimniecības produktu tirdzniecībai.

- Pekinas centrālā valdība novirzīja 20 miljonus USD subsīdijās lauksaimniecības mašīnu un iekārtu iegādei, lai veicinātu lauksaimniecisko ražošanu. Tā arī piešķir aizdevumus ar zemām procentu likmēm un nomas maksas atvieglojumus uzņēmumiem, kas izstrādā augstās tehnoloģijas lauksaimniecībai, piem., lauksaimniecības dronus un bezpilota transportlīdzekļus, lai tādējādi samazinātu cilvēku saskarsmi un vienlaikus nodrošinātu pārtikas piegādes ķēdes darbību.

Itālija

Atbalsta programma “Heal Italy” (Izārstē Itāliju) ietver vairākus pasākumus lauksaimniecības nozares atbalstam un esošās nacionālās lauksaimniecības politikas pilnveidei, nodrošinot piekļuvi lauksaimniecības pakalpojumiem, t. sk. sēklu un mēslošanas līdzekļu piegādi. Atbalsts 100 miljonu EUR apmērā paredzēts lauksaimniecības vai zvejniecības uzņēmumiem, kuriem jāpārtrauc darbība, un vēl 100 miljoni EUR aizdevumiem. Tas ļauj lauksaimniekiem saņemt avansa maksājumus no Eiropas Savienības subsīdijām lauksaimniekiem. Programma palielina ES budžetu pārtikas izplatīšanai trūcīgajiem par 50 miljoniem EUR, kā arī tā paredz 600 EUR atbalstu katram lauksaimniecībā nodarbinātajam, kam ir īstermiņa nodarbinātības līgums ¹².

Pārtikas pārstrāde

Mūsdienās pārtikas pārstrādes uzņēmumu konkurētspēja Eiropas Savienībā ir atkarīga no stabilas piegādes ķēdes, piekļuves kvalitatīvām, kā arī ekoloģiskām un dabīgām pārtikas sastāvdaļām, kvalificēta un konkurētspējīga darbaspēka pieejamības, nozares standartu un ilgtspējības principu ievērošanas, attīstītas tranzīta infrastruktūras un starptautiskas atpazīstamības un reputācijas.

Neskatoties uz pandēmijas mērogu, nav ziņu, ka Covid-19 tiek pārnestas ar pārtiku. Tomēr Ačesona grupas (*Acheson Group*)¹³, kas ir globāls konsultants pārtikas drošības jautājumos un palīdz klientiem visā piegādes ķēdē mazināt pārtikas drošības riskus un aizsargāt savu zīmolu, atziņas parāda, ka ir svarīgi, lai arī šādas pandēmijas laikā pārtikas nekaitīgums joprojām būtu galvenā prioritāte. Pārtikas uzņēmumiem tas nozīmē vēl vienu ar Covid-19 saistītu pienākumu: novērtēt Covid-19 ietekmi, lai tādējādi nodrošinātu, ka pārtikas pārstrādes uzņēmums apzinās visas iespējamās nepilnības saistībā ar pārtikas drošību un novērš tieksmi “apcirt izdevumus” pārtikas drošības priekšnoteikumiem un preventīvai kontrolei gan uzņēmumā, gan visā pārtikas piegādes ķēdē.

Saskaņā ar Ačesona grupas ieteikumiem uzmanība jāpievērš septiņu galveno aspektu ietekmei

1. Palielināts darbinieku kavējumu skaits

Ir svarīgi kritiski novērtēt, vai uzņēmumam ir pieejami pagaidu darbinieki un vai ir iespējams darbiniekus pārkvalificēt. Jābūt gataviem, ka uzņēmumā pusslodzes vai sezonas darbiniekiem būs jāpāriet uz pilnu slodzi, kā arī ir jārēķinās ar resursiem jaunu darbinieku aktīvai meklēšanai.

¹² FAO (2020b). COVID-19 and its impact on food and security in the Near East and North Africa. How to respond? Cairo, [tiešsaiste] [skatīts 24.07.2020.]. Pieejams: <http://www.fao.org/3/ca8778en/CA8778EN.pdf>

¹³ FoodProcessing.com (2020). Maintaining Food Safety in the COVID-19 Era by David Acheson of the Acheson Group, FoodProcessing.com, Apr 28, 2020, [tiešsaiste] [skatīts 24.07.2020.]. Pieejams: <https://www.foodprocessing.com/articles/2020/maintaining-food-safety-during-covid-era/>

2. Darbinieku apmācība pārtikas drošībā. Jaunie un esošie darbinieki ir papildu jāapmāca darbam Covid-19 situācijā, lai viņi pilnībā izprastu uzņēmuma pārtikas drošības prasības un tās arī pildītu. Pārtikas drošības kultūras veidošanai uzņēmumā pandēmijas laikā ir jāpievērš tikpat liela uzmanība kā darba ņēmēju personiskajai drošībai.

3. Koronavīruss un pārtikas rūpniecība. Ir jābūt regulārai informācijai par to, kā Covid-19 ietekmē pārtikas nozari.

4. Darbinieku drošība. Covid-19 situācijā viena no pārtikas rūpniecības priekšrocībām ir tajā vienmēr pastāvējušās augstās higiēnas un roku mazgāšanas prasības – divas no galvenajām prasībām aizsardzībai pret koronavīrusa infekciju. Savukārt grūtības ir ieviest “sociālo distancēšanos” (ASV – sešas pēdas, Eiropā – 2 metri) starp darbiniekiem – dažās telpās to nav iespējams ievērot.

5. Tīrība un sanitārija. Tāpat kā darbinieku higiēnai arī pārtikas rūpniecībai, ražošanas procesam vienmēr ir izvirzītas apjomīgas un stingras tīrības un sanitārijas prasības, ir izstrādāti pārtikas drošības plāni un ieviesti preventīvie pasākumi – tie ietver prasības uzturēt tīras un dezinficētas iekārtas un virsmas, kas nonāk saskarē ar pārtiku. Mazumtirgotājiem un ēdināšanas pakalpojumu sniedzējiem ir izvirzītas līdzīgas prasības no to valsts veselības dienestiem. Daudzās iestādēs veiktie pasākumi vienmēr būs pietiekami, lai mazinātu koronavīrusa risku, jo īpaši tāpēc, ka nav pierādījumu pārtikas vai pārtikas iepakojuma saistībai ar koronavīrusa pārnesanu. Bet, ja darbiniekam tiek apstiprināta saslimšana ar Covid-19 darbavietā, tas prasa papildus dezinficēt viņa lietotās telpas un aizskartās virsmas, izmantojot reģistrētus un lietošanai koronavīrusa apstākļos paredzētus līdzekļus. Ēdināšanas iestādēm kā vispārējs drošības pasākums nepieciešama biežāka tīrīšana.

6. Piegādes ķēde. Pārsniedzot uzņēmuma ražošanas jaudu, piegāžu ķēdes kļūst arvien izstieptākas un aprūtinošākas, tāpēc pandēmijas izraisītās krīzes apstākļos ir svarīgi veikt kritisku uzņēmuma piegādes ķēdes novērtējumu. Ieteicams kritiski novērtēt, vai uzņēmumam ir piekļuve vairākiem stabiliem piegādātājiem, jo īpaši attiecībā uz būtiskām pārtikas sastāvdaļām, iepakojuma materiāliem un citām svarīgām precēm. Uzņēmuma augstākās vadības līmenī ir jāpārrunā ar piegādātājiem preču pieejamība, sevišķi jomās, kuras koronavīruss skar smagi, un, ja iespējams, jānosaka alternatīvas iespējas.

Pandēmijas dēļ 2020. gada aprīlī ASV Pārtikas un zāļu pārvalde (angl. *FDA*) pārtrauca visas vietējās ikdienas objektu pārbaudes un lielāko daļu ārvalstu objektu inspekciju, tādējādi uzliekot pašiem uzņēmumiem atbildību palielināt piegādes ķēdes uzraudzību un nodrošināt, ka par spīti pašreizējām problēmām uzņēmumi saņem līdzšinējas augstas kvalitātes nekaitīgus pārtikas produktus un to sastāvdaļas.

7. Tehnoloģiju izmantošana. Līdz ar lielākiem riskiem un, iespējams, darbinieku deficītu pandēmijas izraisītā krīze ir laiks, kad pāriet uz intensīvāku tehnoloģiju izmantošanu, cita starpā arī uzņēmumos iegūto datu apstrādei un analīzei. Tas attiecas uz datiem par uzņēmuma paša darbību un datiem no tā piegādātājiem. Lai gan naudas plūsma krīzes situācijās var samazināties, uzņēmumiem vēl vairāk jāizmanto datu analīzes rīki, lai ietaupītu laiku, atslodotu darbiniekus un samazinātu riskus.

ASV pārtikas un dzērienu tirgus apskatā tiek secināts, ka tūlītējās Covid-19 pandēmijas sekas pārtikas ražotājiem izpaužas kā pārtikas piegādes kanālu maiņa – no sabiedriskās ēdināšanas kanāliem uz mazumtirdzniecības kanāliem, jo patērētāji ir gluži vienkārši spiesti ēst mājās. Oklahomas pavalsts universitātes mārketinga pētījumi parāda, ka tas īpaši attiecas uz gaļu, jo ir palielināts pieprasījums pēc pārstrādātas liellopu gaļas, kuras iepakojšanai un nosūtīšanai tiek izmantoti mazumtirdzniecības kanāli, un attiecīgi mazāks pieprasījums pēc pārstrādātas gaļas nosūtīšanai sabiedriskās ēdināšanas uzņēmumiem.

Pētījumi liecina, ka populārākas ir kļuvušas virtuves pieliekamajā uzglabājamās pārtikas pamatpreces (piem., gaļa, piens) un ilgi uzglabājamā pārtika (piem., konservi un žāvēti augļi), kā arī labsajūtas (komforta) ēdieni (piem., picas un cita gatavā pārtika). Daži lielākā pieprasījuma pieauguma piemēri produktu kategoriju griezumā ir šādi:

- 1) gaļa; svaigās un saldētās gaļas pārdošanas apjoms 2020. gada 9.–15. marta nedēļā pieauga par 77% salīdzinājumā ar attiecīgo 2019. gada nedēļu;
- 2) piens; pēc ilga samazinājuma piena pārdošanas apjoms palielinājās par 32 % 2020. gada 9.–15. marta nedēļā;
- 3) sālās uzkodas; saskaņā ar *Nielsen* aplēsēm kartupeļu čipsu pārdošanas apjoms palielinājās par 30 % 2020. gada 9.–15. marta nedēļā, savukārt popkorna un sāļo cepumu pārdošanas apjoms pieauga par aptuveni 47 %.

Mazumtirdzniecības pieprasījuma pieaugums pamatojās, vismaz sākotnēji, uz patērētāju divu veidu bailēm: ka tie būs spiesti doties pašizolācijā vai karantīnā un nespēs iepirkt pārtiku, un – ka preces izsīks. Kad lielveikalu plaukti strauji iztukšojās, ražotāji un mazumtirgotāji ātri pārliecināja sabiedrību, ka ir pieejams daudz pārtikas, un problēma ir tikai tajā apstākļi, ka patērētāji pērk vairāk, nekā tiem ir nepieciešams. Tomēr tika novērotas dažas pazīmes, ka pārtikas piegādes ķēdes pārtraukumi vismaz uz laiku ir radušies šo ķēžu pašu neefektivitātes dēļ. To varētu izskaidrot šādi: vairāk nekā desmit gadus pastāvēja nepieciešamība samazināt visu veidu piegādes ķēdes un pārtikas uzkrājumus tajās. Līdz šim pārtikas mazumtirgotāji labprāt izmantoja praksi, kas ļāva tiem samazināt krājumus savās palīgtelpās un noliktavās. Tomēr Covid-19 pandēmijas laikā gan ražotāji, gan mazumtirgotāji saprata, ka šī “tieši laikā” stratēģija nespēj apmierināt augošo pieprasījumu, ko izraisījis koronavīruss. Uzņēmums *General Mills* un citi lielākie ražotāji sāka mazāk izmantot savas noliktavas un sūtīja preces tieši vairumtirgotājiem vai uz tirdzniecības klientu noliktavām. Pārtikas ražotāji atteicās no algoritmiem, kas deva padomus pircējiem un dažos gadījumos pat automātiski veica pirkuma pasūtījumus, un tagad zvana pa tālruni un šādā veidā kārto pirkumus ar piegādātājiem¹⁴. Turklāt “pircēji atsakās no iepirkšanās “tieši laikā””, tā laikrakstam *Wall Street Journal* paziņoja pārtikas preču tīkla *Smart & Final* izpilddirektors Deivs Hircs (*Dave Hirz*) (*The Wall Street Journal*, 23 March 2020)¹⁵.

Firma “IRI” savā tirgus analīzes ziņojumā “Toreiz un tagad: patērētāju uzvedība un ātras aprītes patēriņa preču noiets ekonomikas lejupslīdes laikā”¹⁶ nāca klajā ar praktiskiem ieteikumiem pārtikas un dzērienu pārstrādātājiem, ņemot vērā patērētāju divējādās bažas – par pašu koronavīrusu un ekonomikas lejupslīdi. Koronavīrusa krīze ir būtiski ietekmējusi pārtikas rūpniecības darbību, it īpaši darbaspēka jomā, jo visneparedzamākais mainīgais ir tās darbinieki. “Sociālā distancēšanās” ir nozīmīgs, bet sarežģīti izpildāms koronavīrusa izplatības apkarošanas aspekts pārtikas ražotnē, jo darbiniekiem bieži ir jāstrādā tuvu citam pie cita. Ir nepieciešama īpaša uzmanība tam, kā pasargāt savu ražotni no darbinieku saslimšanas un kā rīkoties, ja kāds no darbiniekiem ir slimis. To sarežģā virkne Covid-19 īpatnību: koronavīrusa inkubācijas periods vidēji ir piecas dienas, bet var ilgt līdz 14 dienām,

¹⁴ FoodProcessing.com (2020). How the Coronavirus is Affecting Food by Pan Demetrakakes, FoodProcessing.com, 31 March 2020, [tiešsaiste] [skatīts 24.07.2020.]. Pieejams: <https://www.foodprocessing.com/articles/2020/how-the-coronavirus-is-affecting-food-processing/>

¹⁵ Gasparro A., Smith J., Kang J. (2020). Grocers Stopped Stockpiling Food. Then Came Coronavirus. *The Wall Street Journal*. March 23, [tiešsaiste] [skatīts 24.07.2020.]. Pieejams: <https://www.wsj.com/articles/grocers-stopped-stockpiling-food-then-came-coronavirus-11584982605>

¹⁶ IRI (2020). COVID and the Economy. Then and Now: Consumer CPB Behavior During Economic Downturns. [tiešsaiste] [skatīts 24.07.2020.]. Pieejams: <https://www.iriworldwide.com/IRI/media/Library/COVID-19-Thought-Leadership-3-25-2020.pdf>. Retrieved: 24.07.2020.

un tas nozīmē, ka darbiniekiem iespējams šajā periodā aplipināt ar vīrusu citus, pirms paši sāk izjust simptomus, vai vispār neizjūtot nekādus simptomus un neatklājoties kā Covid-19 infekcijas avotam..

Šajā situācijā nepietiekama varētu būt pavirša skrīninga prakse, piemēram, pieres temperatūras kontrole ar tāl vadības skeneriem, ko daži uzņēmumi ir ieviesuši, bet jāmeklē risinājumi. Lielākā daļa uzņēmumu paļaujas uz brīvprātīgo ziņošanu, mudinot darbiniekus palikt mājās, ja tiem ir kaut vai nelielas aizdomas, ka varētu būt slimi.

Daži gan lieli, gan mazi uzņēmumi, palielina nodarbināto skaitu, lai tiktu galā ar pieaugošo pieprasījumu. Tā *PepsiCo* 2020. gada 23. martā paziņoja, ka plāno pieņemt darbā vēl 6000 darbinieku, bet *Mondelēz International* – vēl 1000 darbinieku. *Spinato's Fine Foods* instrumenti – darbinieku skaita palielināšana, pagaidu nodarbināto piesaiste un otrās maiņas ieviešana.

ANO Pārtikas un lauksaimniecības organizācija uzsver, ka izejvielu piegāde izvēršas par vēl vienu potenciāli sāpīgu jautājumu, it īpaši, ja tās tiek iepirktas ārzemēs. Piemēram, liela daļa mākslīgo saldētāju sastāvdaļu iegūstamas koronavīrusa izcelsmes valstī Ķīnā, un nu pastāv grūtības ar piegādi, pieeju šīm izejvielām. Bet pārtikas ražotāju klienti vēlas nodrošināties ar iecienītās produkcijas rezerves krājumiem, ātri tos izpērkot un situāciju vēl vairāk sarežģot. Ķīnā loģistikas ierobežojumi un darbaspēka trūkums ir radījis svaigu dārzenu zudumus, ierobežojis piekļuvi dzīvnieku barībai un samazinājis kautuvju jaudu.

Firmas “IRI” pētījums arī izgaismo problēmas iesaņojuma jomā un norāda uz situāciju uzņēmumā *Alkaline Water Company Inc.*, kuru skāra nepietiekama PET pudeļu piegāde, un vēlāk tā izrādījās visas nozares mēroga problēma ASV.

Loģistika

Lai izvairītos no pārtikas trūkuma, valstīm ir svarīgi nodrošināt pārtikas piegādes ķēžu darbību. Atšķirībā no 2007.–2008. gada pasaules pārtikas krīzes šoreiz pārtikas pietiek, bet valstīm, cīnoties ar koronavīrusa pandēmiju, vienlaikus ir jānopūlējas, lai nodrošinātu savu pārtikas piegādes ķēžu darbību.

Pārtikas vērtību ķēdi var iedalīt divās plašās pārtikas preču grupās: pamatprodukti (kvieši, kukurūza, sojas pupas un eļļas sēklas) un augstas vērtības produkti (augļi, dārzeni un zivju produkcija). Tādējādi ANO Pārtikas un lauksaimniecības organizācija norāda, ka galvenie riski pārtikas vērtību ķēdes loģistikai būtu jānovērtē saistībā ar pamatproduktiem un augstas vērtības produktiem.

Pamatproduktu ražošana ir kapitālietilpīga, un darbaspēka trūkuma problēma, kas saistīta ar cilvēku pārvietošanās ierobežojumiem koronavīrusa dēļ, mazāk ietekmē to ražošanu. Tomēr tiek ietekmēta produkcijas izplatīšanas loģistika, kas traucē pārtikas pārvadājumus starp pilsētām, provincēm, reģioniem un valstīm.

Augstas vērtības produktu ražošanai savukārt nepieciešams daudz darbaspēka. Šo produktu ražošanu būtiski ietekmē tas, ja darbinieki saslimst vai arī, ja vietējie darbinieki un viesstrādnieki nespēj pārvietoties noteikto ierobežojumu dēļ. Loģistikas barjeras, kas pārtrauc pārtikas piegādes ķēdes, vēl vairāk ietekmē augstas vērtības produktu ražošanu, jo šādi produkti ātri bojājas. Augstas vērtības produktu piegādes ķēdē ietilpst pārtikas pārstrādes rūpnīcas ar darbietilpīgu ražošanu. Pašlaik lielākā daļa šķirošanas un iepakšanas līniju neatbilst sociālās distancēšanās prasībām.

Tā kā 2020. gada raža kopumā ir bijusi laba, uz ko norāda ANO Pārtikas un lauksaimniecības organizācija, lielākās bažas par pārtikas pieejamību ir saistītas ar loģistikas pārtraukumiem piegādes ķēdēs. Piemēram, Rosario ir Argentīnas galvenais graudu eksporta centrs, kā arī

galvenais sojas pupu ražošanas apgabals, un Argentīna ir pasaulē lielākā sojas spraukumu lopbarībai eksportētāja. Desmitiem pašvaldību Rosario apkārtnē neļāva graudu kravas automašīnām iebraukt un izbraukt no savām pilsētām, lai tādā veidā palēninātu koronavīrusa izplatīšanos. Daudzas pašvaldības nepakļāvās federālās valdības rīkojumam atbloķēt savus ceļus, aizbildinoties ar bažām par cilvēku veselību. Tāpēc sojas pupas netika vestas uz pārstrādes ražotnēm, līdz ar to ietekmējot sojas spraukumu lopbarībai eksportu. Līdzīgi arī Brazīlijā, kas ir vēl viena nozīmīga pamatproduktu eksportētāja, ir ziņojumi par loģistikas problēmām, kas apdraud pārtikas piegādes ķēžu darbību. Ja tādas lielas ostas kā Santos Brazīlijā vai Rosario Argentīnā tiktu slēgtas, tas izraisītu katastrofu visas pasaules tirdzniecībā.

Pamatproduktu eksportētājvalstīm līdz ar to ir jāpieliek visas pūles, lai rastu risinājumus, kā mazināt pārtraukumus loģistikā, un tādējādi pamatproduktus varētu transportēt starp valstīm.

Covid-19 krīze vienlaikus dod iespēju noskaidrot līdz tam pastāvējušās vājās vietas un meklēt tām risinājumus. Piegādes ķēdes loģistikas sastāvdaļām jābūt pienācīgi pārbaudītām un ir jādod īpašas atļaujas produktu transportēšanai. Ostās ir jātiek īstenoti atbilstīgiem veselības un drošības pasākumiem ostas personāla aizsardzībai, tostarp koronavīrusa testēšana, apgāde ar aizsargierīcēm pret koronavīrusu un sociālās distancēšanās praktizēšana. Šie pasākumi dod stabilitāti starptautiskajos tirgos. Daudzpusējās attīstības banku un galveno donoru pienākums ir atbalstīt pamatproduktus eksportējošās valstis, ieviešot šādus pasākumus.

ANO Pārtikas un lauksaimniecības organizācija uzsver, ka augstas vērtības produktu piegādes ķēdes ir sarežģītākas, un valstīm ir ātri jārikojas, lai tās atzītu par prioritāru nozari un nodrošinātu, ka viesstrādnieki var nokļūt saimniecībās un rūpnīcās. Tāpēc valstīm ir jāatrod labākie veidi, kā panākt līdzsvaru starp nepieciešamību turpināt ražošanu un nepieciešamību aizsargāt nodarbinātos.

Pārtikas nodrošinājums mikro līmenī

Patērētāji

Saskaņā ar Šmidhubera pētījumu (2020) Covid-19 izraisītā veselības krīze un bezprecedenta grūtības būtiski ietekmē ekonomikas, uzņēmumus un patērētājus visā pasaulē, mainot patērētāju dzīves, darba un iepirkšanās veidu. Covid-19 radīs šoku pieprasījumā pēc pārtikas gala precēm, samazinoties kopējai pirktspējai, jo īpaši tas attiecas uz pieaugošo bezdarbnieku skaitu. Faktiskā ietekme uz pārtikas pieprasījumu būs atkarīga no daudziem faktoriem, tostarp no makroekonomiskā šoka lieluma un ilguma, naudas ietaupījumu apjoma un piekļuves kredītiem un citiem sociālās drošības mehānismiem. Lai gan šajā posmā nav skaidra ne galīgā ietekme uz ienākumiem, ne arī cenām, pārtikas pamatproduktu pieejamība un lielāka pandēmijas radītā nelabvēlīgā ietekme uz darbietilpīgo pārtikas produktu, piemēram, dārzeņu un piena produktu ražošanu, liecina drīzāk par diētu kvalitātes pasliktināšanos, nevis par uzņemamo kaloriju trūkuma pieaugumu.

Tā kā patērētāji turpina cīnīties ar koronavīrusa izplatīšanos un saskaras ar slēgtas tautsaimniecības ierobežojumiem un jauniem dienas režīmiem, tos ietekmē arī pieaugošais bezdarbs un ienākumu samazinājums. Paredzams, ka arvien vairāk mājsaimniecību piederēs pie mājsaimniecību grupas ar zemiem ienākumiem. Tomēr pandēmijas izraisītās milzīgās pārmaiņas liek patērētājiem pārvērtēt savas dzīves prioritātes, tādējādi radot jaunas vērtības un tēriņu kritērijus. Paredzams, ka daudzos gadījumos pārmaiņas uzvedībā, tostarp lielākas

uzmanības veltīšana ģimenei vai sabiedrībai, veselībai un digitāliem risinājumiem, ilgs vēl ilgu laiku, pat pēc krīzes, un it īpaši, ja pati krīze ieilgs¹⁷.

Euromonitor International publikācijā “Koronavīrusa (Covid-19) ietekmes izpratne” un *McKinsey & Company* Covid-19 reaģēšanas centra publikācijā “Kā nokļūt nākamajā normālajā stāvoklī” (*Getting to the Next Normal*)¹⁸ ir secināts, ka patērētāju uzvedība mēdz mainīties un kļūst par “jaunu normālu stāvokli”, jo cilvēki visur iemācās sadzīvot ar Covid-19 radīto realitāti. Saskaņā ar *McKinsey & Company* atziņām patērētāju noskaņojums un uzvedība turpina atspoguļot Covid-19 krīzes radīto nenoteiktību. *McKinsey & Company* publikācijā norādītas jaunās patēriņa tendences.

- Pāreja uz vērtībām un svarīgāko

Daudzi patērētāji visā pasaulē turpina izjust savu ienākumu samazinājumu, un viņi nevēlas pārāk optimistiski par savu valstu ekonomikas perspektīvām – vairumā valstu pārliecība par ekonomikas atveseļošanu samazinās. Jāizceļ, ka Ķīnas un Indijas patērētāji ir optimistiskāki nekā patērētāji pārējā Āzijā, Eiropā vai ASV.

- Tiekšanās uz digitālo un omnikanālu

Pandēmijas laikā vairumā produktu kategoriju, ieskaitot pārtiku, tiešsaistes klientu skaits ir pieaudzis par vairāk nekā 10 procentiem, un daudzi patērētāji uzskata, ka turpinās iepirkšanos tiešsaistē arī tad, kad parastie veikali atjaunos darbību iepriekšējā apjomā un režīmā. Tirgos, kur pirms pandēmijas bija mēreni tempī pārejā uz tiešsaisti, piem., Lielbritānijā un ASV, e-komercija turpina pieaugt visās produktu kategorijās. Tādā tirgū kā Ķīna, kur arī pirms pandēmijas bija lieli tiešsaistes iepirkšanās apjomi, tiešsaistē iztērētās naudas īpatsvars palielināsies, lai gan arī nav sagaidāms, ka patērētāju, kas iepērkas tiešsaistē, kopskaits būtiski palielināsies.

- Uzticības šoks

Covid-19 izraisīja pārtraukumus piegādes ķēdēs dažiem produktiem un zīmoliem. Kad patērētāji nevarēja atrast sev vēlamo produktu pie ierastā mazumtirgotāja, tie mainīja savus iepirkšanās paradumus. Daudzi patērētāji krīzes laikā ir izmēģinājuši citu zīmolu vai iepirkušies pie cita mazumtirgotāja. Vērtība, pieejamība un kvalitāte vai bioloģiskie produkti uzrādīti kā galvenie virzītājspēki patērētājiem, kuri izmēģināja cita zīmola produktus.

- Veselība un “rūpju” ekonomika

Aptaujas respondenti visās valstīs apgalvo, ka, izlemjot, kur iepirkties, tie meklē mazumtirgotājus, kas īsteno redzamus drošības pasākumus, piemēram, pastiprināta tīrīšana un uzkopšana un uzstādītas fiziskas barjeras. Turklāt respondenti vairāk pērk to zīmolu produktus un no tiem uzņēmumiem, kuriem ir veselīgs un higiēnisks iepakojums un kuri izrāda atbildību un rūpes par saviem darbiniekiem.

- “Mājās esošu cilvēku” ekonomika

Vairumā valstu virs 70 procentiem aptaujāto respondentu nevēlas ērti, kad atsāk kādas savas “normālās” aktivitātes ārpus mājas. Vairāk nekā trīs ceturtdaļas patērētāju, kuri pielāgojuši savu rīcību pilnīgai drošībai veselības krīzes apstākļos, gaida Covid-19 vakcīnu un/vai zāles, pārliecību smēļas medicīnas iestāžu norādījumos un drošības pasākumos.

¹⁷ Boumphrey S. (2020). How will Consumer Markets Evolve after Coronavirus. Euromonitor International, [tiešsaiste] [skatīts 24.07.2020.]. Pieejams: <https://go.euromonitor.com/white-paper-2020-covid-19-themes.html>

¹⁸ McKinsey & Company (2020). Consumer sentiment and behavior continue to reflect the uncertainty of the COVID-19 crisis. July 8, 2020 [Article, [tiešsaiste] [skatīts 24.07.2020.]. Pieejams: <https://www.mckinsey.com/business-functions/marketing-and-sales/our-insights/a-global-view-of-how-consumer-behavior-is-changing-amid-covid-19>

*Euromonitor International*¹⁹ savukārt novērojusi sešas šādas jaunas tendences.

- Virzība pretī ilgtspējas mērķiem

Ilgtspējības ideja attīstās ārpus tās jomas, kas ietver ētiskās prasības un vides problēmas, piem., plastmasas piesārņojums un klimata pārmaiņas, virzienā uz visaptverošāku pieeju, kuras mērķis ir radīt sociālās, vides un ekonomiskās vērtības. Paredzams, ka attiecībā uz pārtikas patēriņu īstermiņā un vidējā termiņā Covid-19 ietekmē patērētāji pārkārtos prioritātes. Tādas problēmas kā pārtikas atkritumi, dzīvnieku labturība un pārtikas nodrošinājums tiks izvirzītas priekšplānā, savukārt citas, piem., iepakojuma ilgtspēja un ilgtspējīga ieguve, zaudēs svarīgumu. Kaut arī ilgtspēja sākotnēji ir mazsvarīgāka par veselību, nākotnē abas jomas līdzsvarosies.

- Izklaide mājās

Pandēmijas krīzes laikā patērētāji pārdomā un pielāgo ikdienas rutīnu, jo ilgāk uzturas mājās, un vēl vairāk nostiprina daudzus pirms Covid-19 novērotos paradumus attiecībā uz “izklaidi mājās” (*hometainment*) un digitāliem piedzīvojumiem. Tas rada stratēģiskas iespējas daudzu produktu un pakalpojumu pieprasījumam.

Attiecībā uz pārtiku un uzturu, ēdienreizes tiek ieturētas mājās, radot attiecīgu ieradumu. Pēc 2–3 mēnešu ēdiena gatavošanas gandrīz katrai ēdienreizei patērētāji varētu izjust patiku pret šo jauno nodarbi. Šo tendenci veicina daudzi jauni sociālie forumi un bezmaksas gatavošanas nodarbības tiešsaistē, dažus vada pat slaveni šefpavāri.

- Kur un kā patērētāji iepērkas

Mazumtirdzniecībā pieaug tiešsaistes, *click & collect*, pašapkalpošanās kasu un tiešās tirdzniecības (*D2C*) iepirkšanās iespējas. Pandēmijas laikā spēkā esošie mazumtirdzniecības ierobežojumi ir paātrinājuši pāreju uz digitālu produktu izplatīšanu. Tādējādi šādi mazumtirdzniecības darījumi un patērētāju prasības sekmēs jaunas stratēģijas.

Pārtikas iegādē un uztura veidošanā lielu lomu paralēli e-komercijas izaugsmei un gatavo maltīšu piedāvājuma pieaugumam spēlē arī specializētie izplatīšanas kanāli, kā rezultātā patērētāji aizvien retāk dodas pēc vienas šokolādes tāfelītes uz vietējo veikalu. Arī šī tendence dod pamatu plašākām *D2C* tirdzniecības iespējām.

- Mainās izpratne par to, kas ir labbūtība

Tiek uzsvērti optimālās veselības primārie aspekti, veselība tās klasiskajā formā un arī visaptverošas pieejas, kas ietver gan garīgo, gan fizisko labsajūtu, izmantošanas nepieciešamība. Garīgā labsajūta un emocionālā veselība ir uzmanības centrā, un laimes jēdziens kļūst par taustāmāku komerciālu perspektīvu.

Attiecībā uz pārtiku un uzturu veselīga ēšana kļūst par vēl svarīgāku tēmu patērētājiem, jo mazkustīgs dzīvesveids izjauc līdzsvaru starp fizisko noslodzi un uzņemto uzturu. Tas paātrinās pāreju uz visaptverošas labsajūtas un pilnvērtīgākas ēšanas nepieciešamību, pievēršot uzmanību patērētajām kalorijām.

¹⁹ Boumphrey S. (2020). How will Consumer Markets Evolve after Coronavirus. Euromonitor International, [tiešsaiste] [skatīts 24.07.2020.]. Pieejams: <https://go.euromonitor.com/white-paper-2020-covid-19-themes.html>)

- Inovācijas un jaunais “kodols”

Strauji mainīgajā darba un patērētāju vidē, kur mazumtirgotāji un patērētāji vēlas izvairīties no riska, vēlme eksperimentēt mazinās. Inovācijas virzīs pieprasījums pēc imunitāti/veselību veicinošiem produktiem, par kuriem patērētāji būs gatavi maksāt vairāk.

Saistībā ar pārtiku un uzturu “vērtība”, visticamāk, kļūs par vissvarīgāko faktoru patērētājiem – ne tikai lēti produkti, bet arī labi pozicionēti augstākās kvalitātes produkti, kas ļauj restorānā gūtu pieredzi atkārtot savās mājās. *D2C* kanāls attīstīsies no zemas bāzes, taču mazāk pazīstamos zīmolus, visticamāk, izspiedīs mazumtirgotāji, kuri vēlas vienkāršot savu produktu sortimentu.

- “Jaunais normālais stāvoklis”: kādas tendences saglabāsies?

To, kā patērētāji strādā, iepērkas, ēd, dzer un izklaidējas, nosaka ilgstošā noslēgtība mājās un “bailes no riska”. Pārmaiņas patērētāja domāšanā mazinās mazsvarīgāku produktu patēriņu un “dižmanību” ar kādiem īpašiem produktiem, veltot uzmanību sev un ģimenei, kā arī veselības prevencei un imunitātei.

Attiecībā uz pārtikas patēriņu nav sagaidāms, ka iesaņotie pārtikas produkti iegūs jaunu normālu stāvokli, jo šai nozarei klājas labi un tā pārsvarā cer atgriezties iepriekšējā normālā stāvoklī, un dažos gadījumos tās lielie preču krājumi var veicināt patērētāju iepirkšanos (*Euromonitor International*²⁰).

²⁰ Bumphrey S. (2020). How will Consumer Markets Evolve after Coronavirus. Euromonitor International, [tiešsaiste] [skatīts 24.07.2020.]. Pieejams: <https://go.euromonitor.com/white-paper-2020-covid-19-themes.html>)

2. Situācijas raksturojums Covid-19 pandēmijas laikā Latvijā

Bez lauksaimniecības un pārtikas nozares nav iespējams iztikt nevienā situācijā – ne karā, ne pandēmijas laikā, ne kādos citos īpašos apstākļos, tāpēc tās uzskata par stratēģiskām²¹. Ārkārtējās situācijas apstākļos Covid-19 krīzes laikā nozares sastopas ar vairākiem izaicinājumiem, tas ir, dažādām grūtībām, problēmām un riskiem, kurus nepieciešams laikus apzināt un vadīt, lai nozares spētu pildīt savas pamatfunkcijas. Zemkopības ministrija uzsver, ka “Latvijas ekonomikas perspektīvas 2020. gadā ir ļoti neskaidras. Covid-19 pandēmija būtiski ietekmē visas pasaules, tostarp Latvijas, ekonomiku, bet ietekmes amplitūda nav skaidra²²”. Tāpēc Pārtikas nozarē ir būtiski saglabāt strādājošos uzņēmumus, kuru devumam ir būtiska nozīme tautsaimniecībā gan pievienotās vērtības radīšanā, gan eksporta jomā, gan darbavietu nodrošināšanā, gan arī valsts iedzīvotāju nodrošināšanā ar pārtiku – pirmās nepieciešamības precēm. Latvijas Pārtikas uzņēmumu federācijas vadītāja Ināra Šure Covid – 19 krīzes sākumā norādīja, ka kopumā Latvija ir labā situācijā, salīdzinot ar daudzām Eiropas valstīm, jo valstī darbojas 25 lielle pārtikas ražotāji, kuru ražošanas jaudas pārsniedz valsts iedzīvotāju patēriņu²³, tāpēc ir ārkārtīgi svarīgi nodrošināt pārti kas uzņēmumu dzīvotspēju krīzes un pēckrīzes laikā. Bez tam ražošanas apjomu izmaiņas pārtikas ražošanas uzņēmumos ietekmē primāro lauksaimniecības produktu ražotājus kā izejvielu piegādātājus - vēl vienu nozīmīgu Latvijas tautsaimniecības nozari.

Saskaņā ar ZM informāciju - lauksaimniecības, mežsaimniecības un zivsaimniecības (NACE 2. redakcija, A nozare, faktiskajās cenās; A iekļauj: A01, A02, A03) pievienotā vērtība 2019. gadā salīdzinājumā ar 2018. gadu bija palielinājusies par 9,2 %, savukārt tās īpatsvars kopējā IKP pievienotās vērtības sasniedza 4,3 % no kopējās IKP pievienotās vērtības. Savukārt pārtikas produktu ražošana (C10) un dzērienu ražošana (C11) 2019. gadā bija devusi 2,1% no kopējās IKP pievienotās vērtības. Nodarbināto skaits 2019. gadā lauksaimniecībā, mežsaimniecībā un zivsaimniecībā kopā (NACE 2. redakcija, A nozare) nodarbināto vidējais skaits vecuma grupā no 15 līdz 74 gadiem bija 66,3 tūkstoši. Nodarbināto skaits augkopībā, lopkopībā un medniecībā (A01) palielinājās par 1,1 tūkstoti jeb par 2,5 %, t.i., līdz 45,3 tūkst. nodarbināto. Augkopībā, lopkopībā un medniecībā (A01) nodarbināto īpatsvars no visa nodarbināto skaita valstī 2019. gadā veidoja 5,0 % – par 0,1 procentpunktu vairāk nekā 2018. gadā. 2020. gada sākumā laukos dzīvojošo iedzīvotāju īpatsvars bija 31,5 %, kas norāda uz nepieciešamību veidot un nodrošināt darba vietas tieši lauku teritorijās. Kopš 2016. gada ir vērojams eksporta vērtības kāpums, un Latvijas pārtikas, lauksaimniecības un zivsaimniecības produktu eksports 2019. gadā salīdzinājumā ar 2018. gadu ir palielinājies par 421,1 milj. EUR jeb 15,9 %. 2019. gadā pārtikas, lauksaimniecības un zivsaimniecības produkti bija nozīmīgākās preces Latvijas kopējā eksportā – 22,2 % no kopējās Latvijas eksporta vērtības²⁴. Bet šiem skaitļiem vajadzētu pieskaitīt mazumtirdzniecības un *HoReCa* (viesnīcu, restorānu un sabiedriskās ēdināšanas sektors) nozaru devumu, kā arī visu iepriekšuzskaitīto nozaru pakalpojumu sniedzēju (izejvielu un materiāltehnisko resursu piegādātāju, loģistikas, glabāšanas, distribūcijas pakalpojumu u.c. veicēju) ieguldījumu valsts ekonomikā. Diemžēl statistikas datus nav pieejama nozaru, kas ir saistītas ar pārtikas nozari “no lauka līdz galdam”, detalizēta

²¹ Ķirsons M., Glumane M. (2020). Pārtikas ražotāji iztur pircēju ažiotažu un paradumu maiņu. [tiešsaiste] [skatīts 15.07.2020.]. Pieejams: <https://www.db.lv/zinas/partikas-razotaji-iztur-pirceju-aziotazu-un-paradumu-mainu-495749>

²² LR Zemkopības ministrija (2020). Latvijas lauksaimniecība 2020. [tiešsaiste] [skatīts 15.11.2020.]. Pieejams: https://www.zm.gov.lv/public/files/CMS_Static_Page_Doc/00/00/01/89/03/2020_lauksaimniecibas_gada_zinojums1.pdf

²³ Ķirsons M., Glumane M. (2020). Pārtikas ražotāji iztur pircēju ažiotažu un paradumu maiņu. [tiešsaiste] [skatīts 15.07.2020.]. Pieejams: <https://www.db.lv/zinas/partikas-razotaji-iztur-pirceju-aziotazu-un-paradumu-mainu-495749>

²⁴ LR Zemkopības ministrija (2020). Latvijas lauksaimniecība 2020. [tiešsaiste] [skatīts 15.11.2020.]. Pieejams: https://www.zm.gov.lv/public/files/CMS_Static_Page_Doc/00/00/01/89/03/2020_lauksaimniecibas_gada_zinojums1.pdf

informācija. Tāpēc I nodaļas 3., 4.apakšnodaļā un II nodaļā tika analizēta piejamā informācija par galvenajām pārtikas nozarēm, mazumtirdzniecību un *HoReCa* sektoru.

Lai sasniegtu pētījuma mērķi, 2020. gadā no 13. līdz 24. jūlijam tika veikts pilotpētījums par problēmām, ar kurām nonāca saskarē Latvijas primārie lauksaimniecības ražotāji, pārtikas ražotāji, tirgotāji un patērētāji Covid-19 krīzes pirmā viļņa laikā, un kādu pieredzi viņi ieguva. Veicot kvalitatīva rakstura publiski pieejamo dokumentu jeb sekundāro avotu analīzi (pētījumu rezultāti, statistiskā informācija, raksti masu medijos, informācija no valsts institūciju mājas lapām u. c.)²⁵, tika apkopotas galvenās problēmas lauksaimniecības un pārtikas nozarē un no tām izrietošie formālie un neformālie risinājumi. Pilotpētījuma rezultāti tika izmantoti tālākā pētījuma metodoloģijas precizēšanai, padziļinātai problemātikas izpētei un iespējamo risinājumu izstrādei.

Nodaļas pirmajā daļā apkopoti galvenie Covid-19 krīzes radītie izaicinājumi lauksaimniecības un pārtikas nozarē, bet otrajā daļā – krīzes laikā ieviestie formālie un neformālie risinājumi, kā arī radītās iespējas.

2.1. Covid-19 krīzes radītie izaicinājumi

Pieprasījuma izmaiņas vietējā un eksporta tirgos

Latvijā lauksaimniecības produkti un pārtika tiek ražota ne tikai vietējam tirgum, bet arī liela daļa no tiem tiek eksportēta uz citām valstīm (pārsniedzot pat 20 % no valsts kopējā eksporta), tāpēc eksporta tirgus pieejamība lauksaimniecības un pārtikas nozarei ir ļoti būtiska. Ārkārtējās situācijas laikā Latvijas lauksaimniecības un pārtikas nozares eksporta tirgus dramatiski saruka, līdz ar to arī ievērojami saruka pieprasījums pēc Latvijā ražotās produkcijas, un daudziem pārtikas ražotājiem zuda piekļuve tradicionālajiem tirgiem.²⁶

Problēmu – pieprasījuma samazināšanos eksporta tirgos – pastiprināja arī atsevišķu nozares sektoru atkarība no eksporta. Nozares eksperti norādīja, ka lauksaimniecības un pārtikas produktu tirgū gan Latvijā, gan pārējā ES valda sīva konkurence ražotāju starpā, tādēļ pieprasījuma samazināšanās var izraisīt jūtamas pārmaiņas. Šajā ziņā lauksaimniecībā viens no jutīgākajiem ir piena sektors, jo tā pastāvēšana un attīstība ir stipri atkarīga gan no svaigpiena, gan piena produktu eksporta.²⁷

Būtisku negatīvo ietekmi uz lauksaimniecības un pārtikas nozari atstāja arī **pieprasījuma samazināšanās vietējā tirgū, īpaši *HoReCa* sektora uzņēmumu darba intensitātes samazināšanās, dīkstāve vai pat pilnīga apturēšana.** Tās ir ne tikai kafejnīcas un restorāni, kas samazināja vai pārtrauca pārtikas produktu iegādi, bet arī skolas, bērnudārzi u.c. valsts un pašvaldību iestādes, kuru darbība līdz ar ārkārtējo situāciju tika apturēta vai ierobežota.²⁸

²⁵ Robson C., McCartan K. (2016). *Real World Research: 4th edition*. Chichester: John Wiley & Sons Ltd, pp. 533.

²⁶ ZM sniedz plašu atbalstu lauksaimniekiem un pārtikas ražotājiem Covid-19 izraisītās krīzes laikā (2020). [tiešsaiste] [skatīts 16.07.2020.]. Pieejams: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/315139-zm-sniedz-plasu-atbalstu-lauksaimniekiem-un-partikas-razotajiem-covid-19-izraisitas-krizes-laika-2020>

²⁷ LETA (2020). ZM: Covid-19 radītā krīze negatīvi ietekmēs lauksaimniecības un pārtikas produktu tirgus Latvijā [tiešsaiste] [skatīts 15.07.2020.]. Pieejams: <https://www.la.lv/zm-covid-19-radita-krize-negativi-ietekmes-lauksaimniecibas-un-partikas-produktu-tirgus-latvija>

²⁸ ZM sniedz plašu atbalstu lauksaimniekiem un pārtikas ražotājiem Covid-19 izraisītās krīzes laikā (2020). [tiešsaiste] [skatīts 16.07.2020.]. Pieejams: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/315139-zm-sniedz-plasu-atbalstu-lauksaimniekiem-un-partikas-razotajiem-covid-19-izraisitas-krizes-laika-2020>

Pieprasījuma samazināšanās vietējā un eksporta tirgos izsauca arī **citus saistītus izaicinājumus**²⁹:

- grūtības atrast jaunus noieta tirgus slēgto aizstāšanai;
- darbinieku atlaišanas risks, slēdzot vai sašaurinot ražošanu.

Problēmu – pieprasījuma samazināšanās – atsevišķos nozares sektoros pastiprināja arī pārtikas produktu imports, it īpaši gadījumos, kad attiecīgā sektorā ražošanas apjomi pārsnieguši valsts iedzīvotāju patēriņu. Tā ir liela problēma, ar kuru nācās saskarties pārtikas ražotājiem gan pirms Covid-19 krīzes, gan tās laikā.³⁰

Eksperti brīdināja, ka **ražošanas apjomu samazināšanās pārtikas ražošanas uzņēmumos pieprasījuma samazināšanās dēļ var negatīvi ietekmēt arī primāro lauksaimniecības produktu ražotājus**³¹. Piemēram, samazinoties pieprasījumam pēc cūkgaļas, iespējams, ar nelielu laika nobīdi, samazināsies pieprasījums arī pēc sivēniem, ko var uzskatīt par cūkgaļas ražošanas izejmateriālu. Tirgus pieprasījuma samazināšanās arī izraisa sivēnu tirgus cenas lejupslīdi.³²

Covid-19 krīzes sākumā daži eksperti brīdināja, ka ražošanas apjomu samazināšana var **palielināt produktu cenas tirgū**. Turpretim tirgotāji mierināja: Latvijas iedzīvotājiem neesot pamata bažām, ka ārkārtējās situācijas dēļ pārtikas produktiem paaugstināsies cenas. Piemēram, mazumtirdzniecības tīkls SIA “Maxima Latvija” solīja: *“Mēs ļoti rūpīgi skatāmies, lai nekur neviens nepaaugstinātu cenas. Mums ir nulles tolerance. Ja ir kāds, kas vēlas uz šo situāciju nopelnīt, mēs tad izvēlamies citu produktu”*.³³ “Maxima Latvija” iestājas arī par PVN samazināšanu svaigajiem produktiem, t. sk. svaigai gaļai, zivīm, olām un piena produktiem, lai turpmāk samazinātu cenas un tādējādi atvieglotu krīzes pārvarēšanu Latvijas iedzīvotājiem.³⁴

Pārtikas preču pieejamība nenoliedzami bija viens no spekulāciju objektiem krīzes laikā. Vairākās preču grupās cenas paaugstinājās, ņemot vērā pieprasījumu (piemēram, graudaugi, piena produkti, gaļa). Eksperti atzina, ka cenu svārstības krīzes laikā ir grūti prognozēt, savukārt Biznesa augstskolas “Turība” veiktā aptauja 2020. gada maijā liecināja, ka 40 % respondentu krīzes laikā pieauguši izdevumi pārtikas preču iegādei.³⁵

Pieprasījuma samazināšanās nebija problēma visos pārtikas sektoros: pieprasījuma dramatisku kritumu piedzīvoja galvenokārt ražotāji, kas ražoja produkciju ēdināšanas uzņēmumiem; turpretim jaunus ražošanas rekordus sasniegta ražotāji, kas darbojas

²⁹ Zvirbulis G., Zalāne L. (2020). *Atbalsta pasākumiem lauksaimniecībā un pārtikas ražošanā būs pieejami 45,5 miljoni [tiešsaiste]* [skatīts 16.07.2020.]. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/atbalsta-pasakumiem-lauksaimnieciba-un-partikas-razosana-bus-pieejami-455-miljoni.a355830/>

³⁰ Gerhards: *Covid-19 krīzes laikā primāri ir jāstiprina ES tirgus, samazinot importa preču un pakalpojumu apjomu* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 16.07.2020.]. Pieejams: <http://www.leta.lv/es/item/CD3D7BE8-354D-4666-9388-8B6BCC84E801/jaunumi:news/>

³¹ *ZM sniedz plašu atbalstu lauksaimniekiem un pārtikas ražotājiem Covid-19 izraisītās krīzes laikā* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 16.07.2020.]. Pieejams: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/315139-zm-sniedz-plasu-atbalstu-lauksaimniekiem-un-partikas-razotajiem-covid-19-izraisitas-krizes-laika-2020>

³² LR Ministru kabinets (2020). *Grozījumi Ministru kabineta 2020. gada 14. aprīļa noteikumos Nr. 219 "Kārtība, kādā piešķir, administrē un uzrauga valsts atbalstu lauksaimniecībai, lai mazinātu Covid-19 izplatības negatīvo ietekmi"* (2020): Ministru kabineta 2020. gada 27. oktobra noteikumi Nr. 655. (Anotācija) [Tiešsaiste] [Skatīts 02.11.2020.] Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/318320>

³³ Āboliņš U. (2020). *Panika bez iemesla: pārtikas ražotāji un tirgotāji mierina, ka Covid-19 neietekmēs pārtikas apgādi* [tiešsaiste] [skatīts 15.07.2020.]. Pieejams: <https://skaties.lv/zinas/latvija/sabiedriba/panika-bez-iesesla-partikas-razotaji-un-tirgotaji-mierina-ka-covid-19-neietekmes-partikas-apgadi/>

³⁴ Āboliņš U. (2020). *Panika bez iemesla: pārtikas ražotāji un tirgotāji mierina, ka Covid-19 neietekmēs pārtikas apgādi* [tiešsaiste] [skatīts 15.07.2020.]. Pieejams: <https://skaties.lv/zinas/latvija/sabiedriba/panika-bez-iesesla-partikas-razotaji-un-tirgotaji-mierina-ka-covid-19-neietekmes-partikas-apgadi/>

³⁵ *Pētījumā noskaidrots, ka Covid-19 krīzes laikā pieauguši iedzīvotāju izdevumi* (2020).. [tiešsaiste] [skatīts 16.07.2020.]. Pieejams: <https://www.la.lv/petijuma-noskaidrots-ka-covid-19-krizes-laika-pieaugusi-iedzivotaju-izdevumi>

ilglietojamas pārtikas sektoros. Lai apmierinātu augošo pieprasījumu (gan Latvijā, gan citās Eiropas valstīs), daži ilglietojamo pārtikas produktu ražotāji organizēja papildu maiņas un spēj kāpināt jaudas pat virs 100 %.³⁶

Latvijas Pārtikas uzņēmumu federācijas (LPUF) vadītāja Ināra Šure uzsvēra, ka kopumā Latvija ir labā stāvoklī, salīdzinot ar daudzām Eiropas valstīm, jo Latvijā darbojas 25 lielle pārtikas ražotāji, kuru ražošanas jaudas pārsniedz valsts iedzīvotāju patēriņu.³⁷

Preču krājumu palielināšanās un uzglabāšanas problēmas produktiem ar īsu derīguma termiņu

Noietu tirgus samazināšanās dēļ daļai pārtikas nozares **uzņēmumu palielinājās saražotās produkcijas krājumi**. Uzņēmumiem nerealizējamo produktu krājumu veidošanās radīja papildu izmaksas uzglabāšanas nodrošināšanai, kā arī apgrozāmo līdzekļu iesaldēšanu.

Izglītības iestāžu slēgšana ārkārtējās situācijas laikā radīja pēkšņas un būtiskas problēmas šo iestāžu ēdināšanas komersantiem, jo nebija **iespējams izlietot piegādātos produktus**, no kuriem lielai daļai ir **īss derīguma termiņš un tos nevar uzglabāt**. Tas komersantiem radīja zaudējumus.³⁸

Pircēju ažiotaža un paradumu maiņa

Covid-19 izraisīto ierobežojumu dēļ Latvijā (līdzīgi kā visā Eiropā) palielinājās pieprasījums pēc dažādiem pārtikas produktiem ar ilgu uzglabāšanas termiņu, ko noteica **cilvēku vēlme mājās veidot pārtikas un citu pirmās nepieciešamības preču uzkrājumus**. Piemēram, Latvijas veikalos tika izpirkti konservi, graudaugu izstrādājumi, tā rezultātā atsevišķās Latvijas mazumtirdzniecības vietās **bija novērojams īslaicīgs noteiktu pārtikas produktu trūkums**. Tomēr šāds īslaicīgs pieprasījuma kāpums neizraisīja izmaiņas pārtikas preču tirgū. Latvijas pārtikas ražotāji jau pirms Covid-19 krīzes bija izveidojuši vērā ņemamus izejvielu uzkrājumus, kas tiem ļāva elastīgi piemēroties tirgus pieprasījumam un saražot nepieciešamos produktus ne tikai tuvāko mēnešu laikā, bet līdz pat nākamā gada ražai.³⁹

Pārtikas tirgotāju pieredze un arī veiktās iedzīvotāju aptaujas liecina, ka krīzes laikā ir mainījušies iedzīvotāju iepirkšanās paradumi⁴⁰:

- 1) piesardzība tēriņos, cilvēki iepērkas retāk, bet vairāk;
- 2) tiek veidoti pārtikas produktu uzkrājumi;
- 3) mazajos veikalos pieaudzis klientu skaits;
- 4) pastiprināta orientācija uz vietējo ražotāju pārtikas produktiem.

Covid-19 krīzes laikā palielinājās tirdzniecības apgrozījums internetā **tiem, kuri tirgo "meinstrīmu" – gaļas un piena produktus**. Palielinājās pieprasījums arī pēc citiem pārtikas produktu veidiem, piemēram, SIA "Augļu serviss" Pārdošanas daļas vadītājs Edgars Jackevičs skaidroja, ka vienai mājsaimniecībai uzņēmums piegādājis pārtikas apjomu aptuveni 200 eiro vērtībā, kas ir lielāks pasūtījums nekā mazā lauku veikalā. Parādās tendence, ka iedzīvotāji pērk pārtiku saviem vecākiem. Neierastajos apstākļos cilvēki sākuši

³⁶ Ķirsons M., Glumane M. (2020). *Pārtikas ražotāji iztur pircēju ažiotažu un paradumu maiņu* [tiešsaiste] [skatīts 15.07.2020.]. Pieejams: <https://www.db.lv/zinas/partikas-razotaji-iztur-pirceju-aziotazu-un-paradumu-mainu-495749>

³⁷ Ķirsons, M., Glumane, M. (2020). *Pārtikas ražotāji iztur pircēju ažiotažu un paradumu maiņu* [tiešsaiste] [skatīts 15.07.2020.]. Pieejams: <https://www.db.lv/zinas/partikas-razotaji-iztur-pirceju-aziotazu-un-paradumu-mainu-495749>

³⁸ Zvirbulis, Ģ., Zalāne, L. (2020). *Atbalsta pasākumiem lauksaimniecībā un pārtikas ražošanā būs pieejami 45,5 miljoni* [tiešsaiste] [skatīts 16.07.2020.]. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/atbalsta-pasakumiem-lauksaimnieciba-un-partikas-razosana-bus-pieejami-455-miljoni.a355830/>

³⁹ *Covid-19 radīta ekonomiskā krīze: Latvijas lauksaimnieku iespēju laiks* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 16.07.2020.]. Pieejams: <https://ir.lv/2020/05/05/covid-19-radita-ekonomiska-krize-latvijas-lauksaimnieku-iespeju-laiks/>

⁴⁰ *Pētījumā noskaidrots ka Covid-19 krīzes laikā pieauguši iedzīvotāju izdevumi* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 16.07.2020.]. Pieejams: <https://www.la.lv/petijuma-noskaidrots-ka-covid-19-krizes-laika-pieaugusi-iedzivotaju-izdevumi>

vairāk patērēt eksotiskākus augļus, bet **visvairāk – pasūtīt piegādei mājās kartupeļus, burkānus un banānus**. Runājot par patērētāju paradumu maiņu, tiek minēts, ka **cilvēki kļūst taupīgāki, vairāk plāno iepirkumus, maltītes**.⁴¹

Papildu resursu nepieciešamība, pielāgojoties ārkārtējai situācijai

Koronavīrusa ierobežošanas pasākumi no ražotājiem prasīja papildu resursus dažādu darbību īstenošanai, piemēram, valsts izvirzīto papildu higiēnas prasību ieviešanas nodrošināšanai uzņēmumos, dezinfekcijas pasākumu īstenošanai, darbinieku slimības lapu apmaksai, papildu aprīkojuma iegādei, loģistikas pārplānošanai u.c.⁴²

Sakarā ar jauniem noteikumiem pārtikas aprītē vairums pārtikas ražotāju, pārstrādātāju un ēdinātāju operatīvi pielāgojuši savu darbību atbilstīgi valdības lēmumā noteiktajam – gan mainījuši darba procesus un jaudas, gan arī pārorientējušies uz citu pārtikas nodrošināšanas formu, piemēram, īstenojot pārtikas piegādes.^{43, 44}

Nozares atkarība no darbaspēka fiziskās klātbūtnes

Lauksaimniecības un pārtikas nozares specifika ir tāda, ka uzņēmumiem ir nepieciešama darbaspēka fiziska klātbūtne un darbu nav iespējams veikt attālināti, tāpēc uzņēmumi jau pirms valdības izsludinātās ārkārtējās situācijas un pieņemtajiem pasākumiem Covid-19 ierobežošanai reaģēja un darbību veica ārkārtas režīmā, ieviešot papildu drošības pasākumus, lai mazinātu Covid-19 vīrusa izplatības risku.⁴⁵

Darbaspēka trūkums

Vairākās lauksaimniecības nozarēs uzņēmēji saskaras ar regulāru darbaspēka trūkumu un Covid-19 krīze šo problēmu vēl vairāk saasinājusi, īpaši lauksaimniecības sektoros, kuri līdz krīzei vairāk balstījušies uz darbaspēku no ārvalstīm, jo ieviesto vīrusa ierobežošanas pasākumu dēļ nav iespējama **ārvalstu viesstrādnieku brīva pārvietošanās**. Arī daudzviet Eiropā lauksaimnieki ir noraizējušies par darbaspēka trūkumu aktīvajos sējas un ražas vākšanas laikos, kas jo īpaši apdraud svaigu dārzenu un augļu apgādi. Latvijas publiskajā telpā īpaši izskanēja zemeņu audzētāju grūtības atrast ogu lasītājus.^{46, 47, 48}

⁴¹ Ozola I. (2020). *Mazāk darbinieku, piegādes mājās. Kā ēdinātāji pielāgojas Covid-19 apstākļiem* [tiešsaiste] [skatīts 20.07.2020.]. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/mazak-darbinieku-piegades-majas-ka-edinataji-pielagojas-covid-19-apstakliem.a354212/>

⁴² *Jauni nosacījumi pārtikas aprītē slimības Covid-19 izplatības ierobežošanai* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 16.07.2020.]. Pieejams: <https://www.zm.gov.lv/presei/jauni-nosacijumi-partikas-aprite-slimibas-covid-19-izplatibas-ierobezo?id=11135>

⁴³ *I. Šure: Pārtikas nozare ir gatava nodrošināt Latviju ar pārtikas produktiem nepieciešamajā daudzumā* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 16.07.2020.]. Pieejams: <https://www.zm.gov.lv/presei/i-sure-partikas-nozare-ir-gatava-nodrosinat-latviju-ar-partikas-produk?id=11099>

⁴⁴ *Papildinātas higiēnas prasības sabiedriskās ēdināšanas un mazumtirdzniecības uzņēmumiem* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 16.07.2020.]. Pieejams: <https://www.zm.gov.lv/presei/papildinatas-higienas-prasibas-sabiedriskas-edinasanas-un-mazumtirdzni?id=11171>

⁴⁵ *I. Šure: Pārtikas nozare ir gatava nodrošināt Latviju ar pārtikas produktiem nepieciešamajā daudzumā* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 16.07.2020.]. Pieejams: <https://www.zm.gov.lv/presei/i-sure-partikas-nozare-ir-gatava-nodrosinat-latviju-ar-partikas-produk?id=11099>

⁴⁶ *Covid-19: Ārkārtas pasākumi ES lauksaimnieku un zvejnieku atbalstam* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 16.07.2020.]. Pieejams: <https://www.europarl.europa.eu/news/lv/headlines/priorities/es-riciba-koronavirusa-apkarosana/20200416STO77203/covid-19-arkartas-pasakumi-es-lauksaimnieku-un-zvejnieku-atbalstam>

⁴⁷ *Covid-19 radīta ekonomiskā krīze: Latvijas lauksaimnieku iespēju laiks* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 16.07.2020.]. Pieejams: <https://ir.lv/2020/05/05/covid-19-radita-ekonomiska-krize-latvijas-lauksaimnieku-iespeju-laiks/>

⁴⁸ *Lauksaimniecībā trūkst darbinieku – saimniecības aicina darbā* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 16.07.2020.]. Pieejams: <https://www.zm.gov.lv/presei/lauksaimnieciba-trukst-darbinieku-saimniecibas-aicina-darba?id=11183>

Naudas plūsmas grūtības

Noieta tirgus sašaurināšanās dēļ daļai no pārtikas nozares **uzņēmumiem samazinājās apgrozījums un līdz ar to arī ieņēmumi**, bet saimnieciskās darbības procesa nodrošināšana prasīja papildu finanšu resursus. Daļai uzņēmēju radās problēmas **saņemt samaksu par pārdoto produkciju**. Tas attiecīgi radīja **naudas plūsmas grūtības**, piemēram, pilnā vai daļējā apmērā veikt kredīta maksājumus kredītiestādei, kā arī norēķināties ar piegādātājiem, darbiniekiem un veikt citus kārtējos maksājumus.⁴⁹

Loģistikas problēmas

Ražotājiem izaicinājumus radīja arī:

- dažādi fiziski ierobežojumi uz valstu robežām, piemēram, atsevišķu robežpunktu slēgšana, garas kravavilcīņu rindas ar izejvielām un saražoto produkciju;
- braukšanas laika ierobežojumi automašīnu šoferiem;
- dārgāka starptautiskā loģistika, jo loģistikas plūsmas problēmu dēļ bija jāveic loģistikas pārplānošana, kas palielināja loģistikas izmaksas un, iespējams, arī produktu cenu⁵⁰.

Latvijas Pārtikas uzņēmumu federācijas vadītāja Ināra Šure norādīja, ka pārtikas ražotājiem ārkārtējās situācijas sākumā bija bažas par to, ka loģistikas pārrāvuma dēļ **pietrūks iepakošanas materiāls**, kuru lielākoties ražo Ķīnā. Bet, transporta loģistikai sakārtojoties, tika sagādātas arī iepakošanas rezerves, taču I. Šure prognozēja, ka kavēto piegāžu dēļ iespējams papildu importa izejvielu cenu līmeņa pieaugums.⁵¹

Covid-19 krīze radīja arī **izaicinājumus**, kas skāra visu nozaru uzņēmējus:

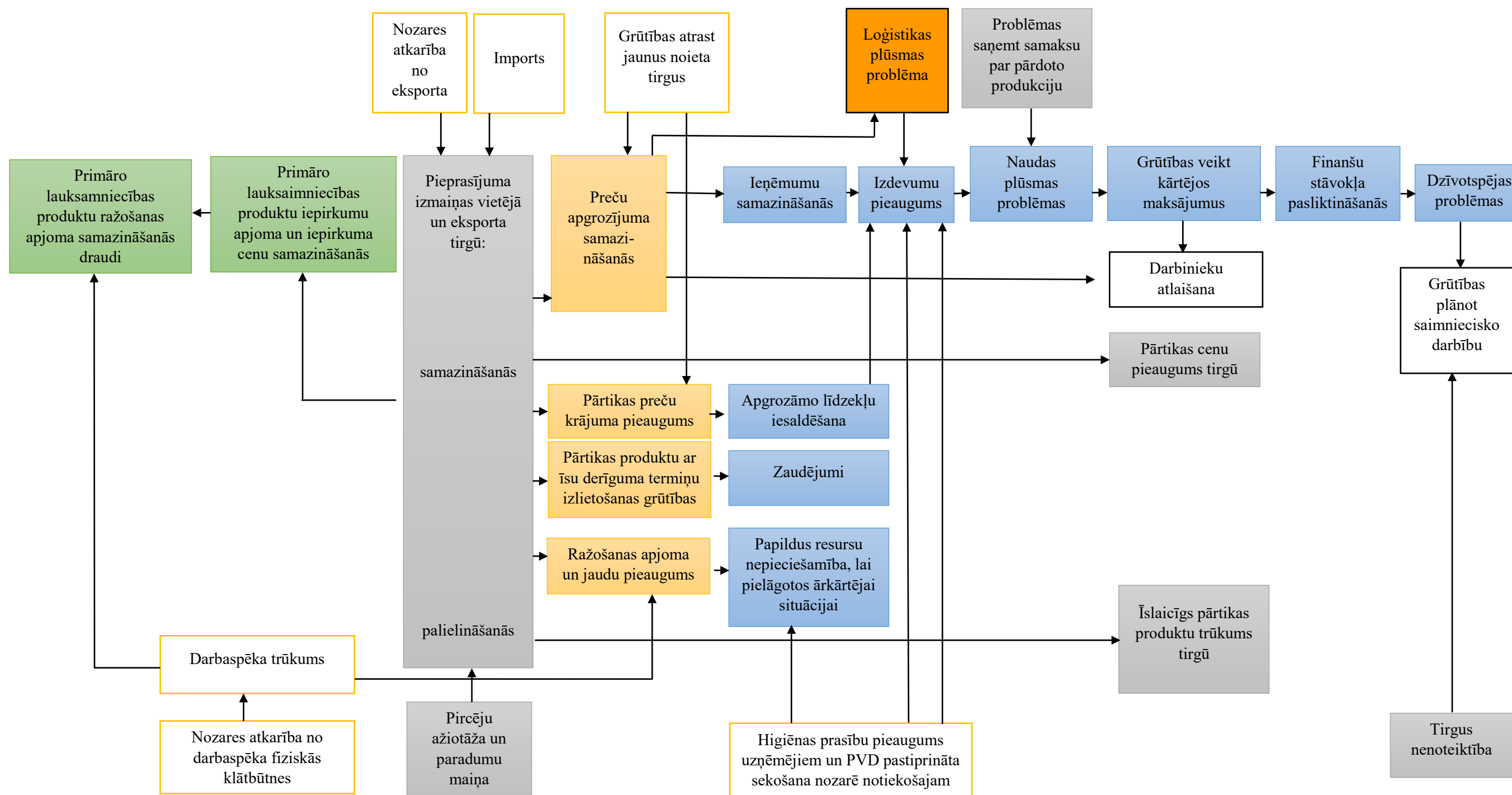
- neskaidrība par nākotni radīto ekonomisko sekas dēļ;
- grūtības plānot turpmāko saimniecisko darbību.

Attēlā 1.2.1.1. konstruēta lauksaimniecības un pārtikas nozares izaicinājumu kopsavilkuma shēma Covid-19 krīzes laikā, balstoties uz iepriekš izpētīto.

⁴⁹ Zvirbulis G., Zalāne L. (2020). *Atbalsta pasākumiem lauksaimniecībā un pārtikas ražošanā būs pieejami 45,5 miljoni [tiešsaiste]* [skatīts 16.07.2020.]. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/atbalsta-pasakumiem-lauksaimnieciba-un-partikas-razosana-bus-pieejami-455-miljoni.a355830/>

⁵⁰ *Latvijas Pārtikas uzņēmumu federācija: Pārtikas piegādes veikaliem tiek veiktas pilnā apmērā* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 16.07.2020.]. Pieejams: <https://www.zm.gov.lv/presei/latvijas-partikas-uznemumu-federacija-partikas-piegades-veikaliem-tiek?id=11119>

⁵¹ Helmane I. (2020). *Pandēmija un eksporta uzņēmumi. Kas veicinās tautsaimniecības augšupeju?* [tiešsaiste] [skatīts 16.07.2020.]. Pieejams: <https://lvportals.lv/norises/315339-pandemija-un-eksporta-uznemumi-kas-veicinas-tautsaimniecibas-augsupeju-2020>

Avots: autoru pētījums.

1.2.1.1. attēls. Lauksaimniecības un pārtikas nozares izaicinājumu kopsavilkuma shēma Covid-19 krīzes laikā.

2.2. Covid-19 krīzes laikā ieviestie risinājumi un radītās iespējas

Šajā apakšnodaļā apkopoti Covid-19 krīzes pirmā viļņa laikā ieviestie formālie un neformālie risinājumi, kā arī krīzes radītās iespējas.

Formālie risinājumi

Lauksaimniecība ir svarīga tautsaimniecības nozare Latvijā ne tikai tāpēc, ka tā ir pārtikas ražošanas pamats, bet tā arī dod darbu vairāk nekā 40 tūkstošiem iedzīvotāju, rada pievienoto vērtību, sniedz resursus citām nozarēm, veido daļu no eksporta, kāpinot iekšzemes kopproduktu. Lai palīdzētu nozarei pārdzīvot krīzi, Zemkopības ministrija izveidojusi krīzes vadības grupu, kas aktīvi komunicē ar nozares pārstāvjiem, identificē problēmjautājumus un iespējami operatīvi un iespēju robežās izstrādā risinājumus kā akūtajiem, tā arī tiem problēmjautājumiem, kurus ministrija saskata tuvākā un tālākā nākotnē⁵².

Runājot par reakciju uz pārmaiņām lauksaimniecības un pārtikas nozarē, valsts institūcijas Latvijā aktīvi informēja uzņēmumus un iedzīvotājus par situāciju pasaulē un valstī⁵³. Tā, piemēram, publicēja Pasaules Tirdzniecības organizācijas informāciju par pārtikas eksporta ierobežojumiem, Eiropas Komisijas pieņemto stratēģiju “*No lauka līdz galdam*”⁵⁴, kas paredz pāreju uz ilgtspējīgu ES pārtikas sistēmu, aicināja iedzīvotājus ziņot par nepamatotu pārtikas produktu sadārdzinājumu⁵⁵, informēja par noteikumiem attiecībā uz ēdienu piegādi mājās⁵⁶ u. tml.

Atbildīgo valsts iestāžu publiskajā diskursā tika uzsvērts nodrošinājums ar pārtikas produktiem, argumentējot ar statistikas datiem par vietējo pārtikas produktu ražošanas un patēriņa attiecību un pietiekamajām pārtikas produktu rezervēm^{57, 58}. Īpaši tika uzsvērti pārtikas drošības un nekaitīguma noteikumi, kas jānodrošina uzņēmumiem⁵⁹. Iedzīvotāji tika informēti arī par dažādiem plānotiem un realizētiem risinājumiem, piemēram, preču piegāžu diversifikāciju u.c. veidiem, lai nodrošinātu pārtikas piegāžu nepārtrauktību⁶⁰. Kopumā valsts institūcijas reaģēja uz situāciju ātri – dažāda veida

⁵² *Krīzes atbalsts saglabās lauku dzīvotspēju* (2020). <https://nra.lv/latvija/312664-krizes-atbalsts-saglabas-lauku-dzivotspeju.htm>

⁵³ *PTO ir publicējusi pārtikas eksporta ierobežojumu sarakstu, kuru valstis noteikušas saistībā ar COVID-19 pandēmiju* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 15.07.2020.]. Pieejams: <https://www.graudi.lv/blog/pto-ir-publicejusi-partikas-eksporta-ierobezojumu-sarakstu-kuru-valstis-noteikusas-saistiba-ar-covid-19-pandemiju/>

⁵⁴ *EK publisko stratēģiju “No lauka līdz galdam”* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 15.07.2020.]. Pieejams: <http://new.llkc.lv/lv/nozares/lauku-attistiba/ek-publisko-strategiju-no-lauka-lidz-galdam>

⁵⁵ *Covid-19 neietekmē pārtikas piegādes Latvijā; aicina ziņot par nepamatotu cenu paaugstināšanu* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 15.07.2020.]. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/covid-19-neietekme-partikas-piegades-latvija-aicina-zinot-par-nepamatotu-cenu-paaugstinasanu.a350722/>

⁵⁶ *Vai sabiedriskās ēdināšanas uzņēmums drīkst veikt ēdienu piegādes* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 15.07.2020.]. Pieejams: <https://www.zm.gov.lv/partikas-un-veterinarais-dienests/statiskas-lapas/vai-sabiedriskas-edinasanas-uznemums-drikt-veikt-edienu-piegades?id=19938#jump>

⁵⁷ *Zemkopības ministrija mierina, ka pārtikas produkti Latvijas veikalos ir un būs pieejami arī turpmāk* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 15.07.2020.]. Pieejams: <https://jauns.lv/raksts/zinas/379523-zemkopibas-ministrija-mierina-ka-partikas-produkti-latvijas-veikalos-ir-un-bus-pieejami-ari-turpmak>

⁵⁸ *K. Gerhards: Latvijas pārtikas ražotāji un lauksaimnieki pilnībā spēj nodrošināt pieprasījumu* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 16.07.2020.]. Pieejams: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/314880-k-gerhards-latvijas-partikas-razotaji-un-lauksaimnieki-pilniba-spej-nodrosinat-pieprasijumu-2020>

⁵⁹ *Jauni nosacījumi pārtikas aprītē slimības Covid-19 izplatības ierobežošanai* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 16.07.2020.]. Pieejams: <https://www.mk.gov.lv/lv/aktualitates/jauni-nosacijumi-partikas-aprite-slimibas-covid-19-izplatibas-ierobezosana>

⁶⁰ *Zemkopības ministrija aicina pārtikas ražošanas uzņēmumus nodrošināt pirmās nepieciešamības pārtikas preču nepārtrauktu pieejamību iedzīvotājiem* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 16.07.2020.]. Pieejams: <https://www.zm.gov.lv/zemkopibas-ministrija/presei/zemkopibas-ministrija-aicina-partikas-razosanas-uznemums-nodrosinat-pi?id=11063>

noteikumi un kārtība attiecībā uz pārtikas preču apriti internetā tika publicēta jau pirmajā krīzes nedēļā.

Līdzās informatīvam atbalstam, sākoties Covid-19 krīzei, Latvijas valdība apstiprināja arī finansiāla atbalsta (45,5 miljoni EUR) piešķiršanu primārajiem lauksaimniecības ražotājiem, lauksaimniecības un pārtikas pārstrādes uzņēmumiem, tāpat uzņēmumiem un iestādēm, kas sniedz ēdināšanas pakalpojumus izglītības iestādēs. Lai daļēji kompensētu krīzes negatīvo ietekmi: piena lopkopībai tika atvēlēti 12,5 miljoni EUR, liellopu gaļas audzētājiem – 2,0 miljoni EUR, cūkkopjiem – 3,5 miljoni EUR, pašvaldību un skolu ēdināšanas uzņēmumos Covid-19 krīzes ierobežojumu dēļ izveidojušos uzkrājumu kompensēšanai – 2,5 miljoni EUR. Pārtikas uzņēmumos saistībā ar to, ka ir ierobežoti eksporta tirgi, arī veidojas uzkrājums, un šo sarežģījumu kompensēšanai tika atvēlēti 14,0 miljoni EUR.^{61, 62}

Patērētāju tiesību aizsardzības centrs (PTAC) arī veica pirmās nepieciešamības preču (galvenokārt pārtikas preču) cenu monitoringu. PTAC Patērētāju informēšanas un komunikāciju daļas vadītāja Santa Zarāne norādīja: “*Sekojam līdzi tirgotāju rīcībai, vērtējot, vai cenu izmaiņas nav nesamērīgas un vai tirgotāju darbība nav vērsta uz negodprātīgu radušās situācijas izmantošanu. Šobrīd tiek vērtēts, cik lielā mērā šāda situācija atbilst tirgus pieprasījuma/piedāvājuma apstākļiem, kā arī, kādi pasākumi būtu veicami, lai nepieļautu negodīgu konkrētās situācijas izmantošanu. Nepieciešamības gadījumā PTAC operatīvi sazinās ar tirgotājiem, noskaidrojot konkrēto situāciju un aicinot neizmanto radušos situāciju nelabticīgā veidā. Vienlaikus PTAC aicina patērētājus būt vērtīgiem, uzmanīgiem un saprātīgiem, vērtējot dažādu preču vai pakalpojumu piedāvājumus un pieņemot lēmumus par to iegādi*”⁶³.

Pārtikas e-komercija

Covid-19 krīzes apstākļos pārtikas produktu piegāžu ķēdēs iesaistījās tādi sociālie aģenti, kuri iepriekš ar to nebija nodarbojušies (piemēram, interneta veikals “220.lv”),⁶⁴ vai arī tie pārtikas tirgotāji, kuri līdz tam nebija piedāvājuši preces internetā (piemēram, minimārketu tīkls “Top!”). Šajā ziņā aktīvāki kļuva arī paši ražotāji, lai apietu interneta veikalu noteiktās komisijas maksas. Relatīvi ātri un elastīgi tika izveidoti piegādes tīkli, rēķinoties ar iedzīvotāju dzīvesvietu un pieejamo infrastruktūru. Šeit kā viena no problēmām tika atzīmēta kurjerpasta pārslodze (piemēram, pārtikas piegāde jāgaida 7–10 dienas), taču veikalu tīklu pārstāvji apgalvoja, ka šī problēma tika risināta, palielinot darbinieku skaitu. Publiskajā telpā pieejami arī vairāki interneta veikalu salīdzinājumi un vērtējumi, kas palīdz pircējiem orientēties piedāvājumā⁶⁵.

Jau pirms Covid-19 krīzes bija izveidoti vairāki internetveikali pārtikas piegādēm uz mājām. Covid-19 krīzes apstākļos šis uzņēmējdarbības veids attīstījās ļoti strauji. Ārkārtējās situācijas pirmajās nedēļās Latvijā bija vērojams **augsts pieprasījuma**

⁶¹ Zvirbulis Ģ., Zalāne L. (2020). *Atbalsta pasākumiem lauksaimniecībā un pārtikas ražošanā būs pieejami 45,5 miljoni* [tiešsaiste] [skatīts 16.07.2020.]. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/atbalsta-pasakumiem-lauksaimnieciba-un-partikas-razosana-bus-pieejami-455-miljoni.a355830/>

⁶² *Atbalsts lauksaimniekiem un pārtikas ražotājiem Covid-19 izraisītās krīzes laikā* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 15.07.2020.]. Pieejams: <https://www.salasnovads.lv/lv/aktualitates/jaunumi/atbalsts-lauksaimniekiem-un-partikas-razotajiem-covid-19-izraisitas-krizes-laika/>

⁶³ *Šis tas uz laiku var kļūt par deficītu* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 15.07.2020.]. Pieejams: <http://dienaszinas.lv/2020/03/20/sis-tas-uz-laiku-var-klut-par-deficitu/>

⁶⁴ *Pārtikas tirdzniecību internetā visā Latvijā uzsāk arī 220.lv* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 15.07.2020.]. Pieejams: <https://irlepaja.lv/business/partikas-tirdzniecibu-interneta-visa-latvija-uzsak/>

⁶⁵ *#PALIECMĀJĀS! un pārskati savus ikdienas paradumus* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 15.07.2020.]. Pieejams: <https://www.moneza.lv/lv/blog/paliecmajas-un-parskati-savus-ikdienas-paradumus/>

kāpums pēc pārtikas iegādes internetā, jau esošie pārtikas e-veikali netika galā ar lielo pieprasījumu. Īsā laikā paplašinājās un attīstījās **jauni produktu piegādātāji, interneta pasūtījumi, piegādes uz mājām**⁶⁶. Piemēram, mazumtirdzniecības veikalu tīkla “Rimi” internetveikals Latvijā sāka strādāt tikai sešus mēnešus pirms krīzes sākuma. Tika attīstīts arī formāts “Rimi Drive” – klients pasūta pārtikas produktus internetā un pēc trim stundām var piebraukt pie izvēlēta veikala un saņemt pasūtījumu, neizkāpjot no mašīnas (bezkontakta saņemšana). Arī citi tīkli strādāja internetā pirms Covid-19 krīzes, un tagad, salīdzinot apgrozījumu pirms un pēc krīzes sākuma, norāda uz sprādzienveida kāpumu. Piemēram, internetveikalam “Barbora.lv”, kurš ietilpst “Maxima” grupā un ir pionieris starp lielajiem tīkliem – tas Latvijā darbojas divus gadus un divus mēnešus, martā un aprīlī apgrozījums pieaudzis par 130 %, bet jauno klientu skaits – par 400 %. Medijos izskanējusi ziņa arī par jaunu digitālu platformu pārtikas piegāžu organizēšanai no vietējiem zemniekiem. Uz pārtikas produktu pieprasījuma lēcieni reaģējuši daudzi tirgus dalībnieki – **no mazām zemnieku saimniecībām līdz cenu salīdzināšanas portālam salidzini.lv. Tiek uzskatīts, ka laika ekonomija ar interneta palīdzību būs aktuāla arī pēc Covid-19 krīzes**⁶⁷.

Attīstījies arī tāds e-pārtikas formāts kā **tirgus tiešsaistē**: kopš 18. marta tiešsaistē darbojas “Kalnciema kvartāls”, kas pārvalda divas iecienītas tirdzniecības vietas – Āgenskalna tirgu un Kalnciema ielā esošo tirdziņu, kuru prioritāte ir vietējie zemnieki. Pasūtīt ar piegādi var gandrīz visu, ko tirgo “dzīvajā”⁶⁸.

Interneta tiešsaistes iepirkšanās tomēr rada problēmas reģionos, jo lielākie tirdzniecības tīkli neveic piegādes uz tiem, līdz ar to lielāku popularitāti iegūst dažādi vietējie internetveikali, kas spēj nodrošināt piegādi arī ārpus Rīgas. **Kustība “Pacel Latviju”** radījusi jaunu platformu www.produktupiegades.lv, kur tiek apkopoti gan interneta veikali, gan saimniecības, kas nodrošina preču piegādi ar pakomātu starpniecību vai pieved precī pie pašām mājas durvīm. Tādā veidā **kvalitatīva vietējā produkcija tiek nodrošināta** gan Rīgas, gan **reģionu iedzīvotājiem**⁶⁹.

“Pacel Latviju” idejas autors un vietnes radītājs Jānis Rozītis skaidroja: *“Darbojoties ar dažādiem Latvijas pārtikas zīmoliem, secinājām, ka nav vienas vietas, kur būtu apkopoti visi ražotāji, kas savu precī spēj piegādāt klientam. Aktuāli tas ir ne tikai rīdziniekiem, bet arī reģionos dzīvojošajiem. Mūsu mērķis ir panākt, lai sabiedrība varētu ērti tikt pie Latvijā audzētas un ražotas pārtikas, tā atbalstot vietējos lauksaimniekus un uzņēmējus. Pašreizējā situācija ir īstais brīdis radīt platformu, kur katrs cilvēks, izvēloties savu pilsētu, redz iespējas, no kurām saimniecībām vai uzņēmumiem viņš var pasūtīt preces un saņemt tās tieši pie mājas durvīm vai pakomātos. Tādā veidā šobrīd ir lielāka iespēja pasargāt sevi no vīrusa un atbalstīt vietējos ražotājus un uzņēmējus, no kuriem lielai daļai tiešā tirdzniecība veikalos un tirdziņos ir apstājusies. Mēs arī ceram, ka krīzes situācija spēs mainīt mūsu iepirkšanās*

⁶⁶ Piegāde kaut vai pusnaktī: kā Covid-19 izmainījis pārtikas pasūtīšanu tiešsaistē Latvijā (2020). [tiešsaiste] [skatīts 15.07.2020.]. Pieejams: <https://sputniknews.lv.com/Latvia/20200413/13551471/Piegade-kaut-vai-pusnakti-ka-Covid-19-ir-izmainijis-partikas-pasutisanu-tiessaiste-Latvija.html>

⁶⁷ E-pārtika vai veikals? Kā Covid-19 (nav) mainījis ieradumu doties iepirkties (2020). [tiešsaiste] [skatīts 15.07.2020.]. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/e-partika-vai-veikals-ka-covid-19-nav-mainijis-ieradumu-doties-iepirkties.a362494/>

⁶⁸ E-pārtika vai veikals? Kā Covid-19 (nav) mainījis ieradumu doties iepirkties (2020). [tiešsaiste] [skatīts 15.07.2020.]. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/e-partika-vai-veikals-ka-covid-19-nav-mainijis-ieradumu-doties-iepirkties.a362494/>

⁶⁹ Tiek radīta platforma, kas apkopo Latvijas pārtikas tirgotājus, kuri nodrošina piegādi uz mājām (2020). [tiešsaiste] [skatīts 17.07.2020.]. Pieejams: https://www.valmiera.lv/lv/jaunumi/sabiedrības_zinas/22849_tiek_radita_platforma_kas_apkopo_latvijas_partikas_tirgotajus_kuri_nodrosina_piegadi_uz_majam

paradumus un arī turpmāk cilvēki meklēs sev tuvumā saimniecības, pie kurām iegādāt ikdienas preces un produktus". Pilotpētījuma īstenošanas laikā vietne www.produktupiegades.lv vēl bija izstrādes stadijā, un gan saimniecības, gan tirdzniecības vietnes, kas atbilst prasībām, varēja aizpildīt pieteikuma formu mājaslapā, lai tiktu pievienotas kopējam sarakstam. "Pacel Latviju" ir kustība, kas atbalsta Latvijas uzņēmējus un palīdz veidot sabiedrisko domu par to, kā iedzīvotāji var padarīt Latviju stiprāku, veicinot ekonomikas izaugsmi un vietējo uzņēmējdarbību⁷⁰.

E-komercijas straujāka turpmākā attīstība tiek saredzēta kā viena no krīzes piedāvātajām iespējām. Paralēli tam eksperti rosina uzņēmējus domāt arī par piegādes kanālu maiņu, deficīta preču ražošanu un sociālās atbildības paaugstināšanu, iesaistoties atbalsta sniegšanā sociāli mazaizsargātām iedzīvotāju grupām⁷¹.

Covid-19 krīzes laikā īpašu attīstību piedzīvojuši noteiktas jomas, t. sk. informācijas tehnoloģiju, uzņēmumi, piemēram, Latvijas jaunuzņēmums "Kedeeon". Tas izstrādājis tehnoloģijas pārtikas produktu transportēšanas apstākļu testēšanai, kas ir būtiski pastiprinātas pārtikas produktu drošības un kvalitātes kontroles apstākļos⁷².

Ēdināšanas pakalpojumi – pārorientēšanās, jaunu formu apgūšana, ēdināšanas tīklu kooperācija ar tirdzniecības tīkliem

Uzņēmējdarbības pārkārtošanās attiecas arī uz ēdināšanas pakalpojumiem. Tomēr realitāte ir tāda, ka pārtikas piegādātājiem Latvijā visos reģionos pieaug piegādes privātpersonām, bet ēdināšanas uzņēmumiem, kuri arī pirms krīzes specializējās, piemēram, picu piegādei mājās, šādu pasūtījumu skaits samazinājās, konkrēts novērojums Kurzemes pusē. **Daudziem restorāniem pārtikas piegāde uz mājām ir pilnīgs jaunums.** Piemēram, "Tiamo" grupa, zināmākais kafejnīcu un restorānu tīkls Liepājā, kopš krīzes sākuma pārorientējas uz ēdienu piegādēm. Cilvēkiem tiek dota iespēja ēdienu uz mājām pasūtīt arī no veikala "Top!", izmantojot tālruņa aplikāciju. un tā iegādājoties konkrētu pārtikas grozu attālināti, nekontaktējoties ar pārdevēju.⁷³

Neformālie risinājumi

Pārtikas aprīte, domājot par ilgtspēju

Pētniece Sandra Šūmane (2020) atzīst, ka Latvijas pārtikas sistēma nav viendabīga, tajā līdzās pastāv un mijiedarbojas vairāki pārtikas aprītes modeļi: agrorūpnieciskais, vietējais un pašpatēriņa (1.2.2.1. attēls). Katrs no tiem dod savu īpašo ieguldījumu pārtikas nodrošinājumā.

Latvijā zināmie īso pārtikas ķēžu piemēri kā zemnieku tirdziņi, tiešās pirkšanas grupas, skolu pārtikas programmas, ražotāju organizētās individuālās piegādes klientiem īstentotas vietējo ražotāju atbalstam un vietējās izcelsmes, videi draudzīgas un veselīgas pārtikas nodrošināšanai patērētājiem. **Zīmīgi, ka Covid-19 krīzes laikā Latvijā līdzīgi**

⁷⁰ *Tiek radīta platforma, kas apkopo Latvijas pārtikas tirgotājus, kuri nodrošina piegādi uz mājām* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 17. 07.2020.]. Pieejams:

[https://www.valmiera.lv/lv/jaunumi/sabiedrības_zinas/22849_tiek_radita_platforma_kas_apkopo_latvij as_partikas_tirgotajus_kuri_nodrosina_piegadi_uz_majam](https://www.valmiera.lv/lv/jaunumi/sabiedrības_zinas/22849_tiek_radita_platforma_kas_apkopo_latvij_as_partikas_tirgotajus_kuri_nodrosina_piegadi_uz_majam)

⁷¹ *4 virzieni, kā krīzi pārvērst iespējā* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 15.07.2020.]. Pieejams: <https://businessnetwork.lv/ievads/izaugsme/ka-krizi-parverst-iespeja-52992>

⁷² *Pašmāju jaunuzņēmums ieguvis ES grantu ēdiena piegādes procesu kvalitātes uzlabošanai* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 15.07.2020.]. Pieejams: https://forbes.lv/lv/tehnologijas/raksts/pasmaju-jaunuznemums-ieguvis-es-grantu-ediena-piegades-procesu-kvalit%C4%81tes-uzlabosanai?fbclid=IwAR3poa7J6ZQOPfD_6iBoTaVkg11AEvt8eG1WyFeJSolv7Db_vjuuPhO3TJI

⁷³ Ozola I. (2020). *Mazāk darbinieku, piegādes mājās. Kā ēdinātāji pielāgojas Covid-19 apstākļiem* [tiešsaiste] [skatīts 20.07.2020.]. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/mazak-darbinieku-piegades-majas-ka-edinataji-pielagojas-covid-19-apstakliem.a354212/>

kā daudzās valstīs pircēji tika aicināti atbalstīt vietējos pārtikas ražotājus un iegādāties viņu produkciju, tādējādi apliecinot viņu nozīmi vietējai ekonomikai, labklājībai un pārtikas nodrošinājumam un netieši aicinot stiprināt vietējo pārtikas apriti.

Baltijas Studiju centra (BSC) pētnieciskā projekta SINFO (“Sociālās inovācijas pārtikas apgādē: ceļi uz ilgtspējīgu pārtikas ražošanu un patēriņu”) patērētāju aptaujas dati liecina, ka 45 % Latvijas mājsaimniecību saņem produktus bez maksas no radu vai pašu saimniecības, un 36 % tas ir viens starp trim nozīmīgākajiem ikdienas pārtikas avotiem. Tas var būt ievērojams atspajds daudzām ģimenēm pārtikas sagādē arī krīzes laikā.

Pētniece Sandra Šūmane (2020)⁷⁴ atzīst, ka Latvijas pārtikas sistēma nav viendabīga, tajā līdzās pastāv un mijiedarbojas vairāki pārtikas aprites modeļi: agrorūpnieciskais, vietējais un pašpatēriņa Agrorūpnieciskā pārtikas aprites modeļa galvenie elementi ir saimniecības (galvenokārt lielās saimniecības), kooperatīvi uzpircēji, lielle pārstrādātāji, eksportētāji, importētāji, tirgotāji (lielveikali un ēstuves), kā arī patērētāji, kuri šajā modelī ir anonīmi. Vietējā pārtikas aprites modeļa galvenie elementi ir saimniecības (jo īpaši vidējās un mazās), mazie un vidējie pārstrādātāji, mājražotāji, tirgotāji (zemnieku tirgi, tiešās pirkšanās grupas, saimniecības, vietējie veikali un ēstuves), kā arī vietējie patērētāji. Pašpatēriņa pārtikas aprites modelī ir tikai divi elementi: saimniecības (jo īpaši vidējās un mazās) un patērētāji (ģimenes locekļi, draugi, kaimiņi). Katrs no tiem dod savu īpašo ieguldījumu pārtikas nodrošinājumā. Latvijā tāpat kā citās Rietumu valstīs dominē agrorūpnieciskais modelis ar intensīvu standartveida produktu lielražošanu, ko izplata globalizētās pārtikas ķēdes. Tomēr šis modelis ir raisījis virkni vides, sociālu, veselības un ekonomisku problēmu.

Ilgtspējīgam pārtikas nodrošinājumam ir nepieciešams uzturēt dažādus pārtikas aprites modeļus un it sevišķi stiprināt vietējās pārtikas sistēmas. Vietējais pārtikas aprites modelis ir jo īpaši piemērots mazāku saimniecību iesaistei tirgū un to potenciāla pilnvērtīgākai izmantošanai. Mazo saimniecību īpašais ieguldījums vietējās un pašapgādes pārtikas sistēmās saistāms ar īpašas kvalitātes produktiem, arī svaigiem sezonas, bioloģiskiem, tradicionāliem vietējiem, specifiskiem nišas produktiem, mājražojumiem. Pašlaik digitālus risinājumus ikdienas pārtikas iegādei izmanto tikai 5 % mājsaimniecību, un vietējo produktu pieejamības veicināšanai tie noteikti būtu attīstāmi arī pēc Covid-19 izraisītās ārkārtējās situācijas⁷⁵.

Papildu tehnoloģiskie risinājumi – virtuālais asistents

Lai nodrošinātu uzticamas uzziņas un sniegtu atbildes uz iedzīvotāju jautājumiem saistībā ar Covid-19 Latvijā, tiek apmācīts **virtuālais asistents**. Virtuālais asistents uzziņām par Covid-19 atbildēs uz iedzīvotāju jautājumiem visu diennakti. Virtuālā asistenta atbildēs tiek lietota informācija tikai no drošiem un pārbaudītiem avotiem. Šī ir **sociālā iniciatīva**, kuru nodrošina tajā iesaistītie partneri. Uzņēmums “Tilde” nodrošina virtuālā asistenta izstrādi un uzturēšanu, SIA “Tet” virtuālo asistentu trenē,

⁷⁴ Baltic Studies Centre (2020). SALSA projekts. [tiešsaiste] [skatīts 20.07.2020.]. Pieejams: <http://www.bscresearch.lv/en/projects/salsa>

⁷⁵ Ārkārtas situācija pārtikas sistēmā (2020). [tiešsaiste] [skatīts 20.07.2020.]. Pieejams: <https://ir.lv/2020/04/17/arkartas-situacija-partikas-sistema/>

papildina un atjauno tā zināšanu bāzi. Virtuālo asistentu savās interneta vietnēs iespējams ievietot jebkurai valsts un pašvaldību iestādei, kas to vēlas⁷⁶.

Sociālā palīdzība, brīvprātīgo darbs, sociālā kustība

Kopš Covid-19 izplatības sākuma Latvijā labdarības organizācijas pauž **bažas par pārtikas trūkumu sociāli neaizsargātākajām iedzīvotāju grupām**. Pieaudzis **cilvēku skaits, kam nepieciešama palīdzība** – gan seniori, kuri ir īpašā riska grupā un kam nav ieteicams doties ārpus mājām, gan iedzīvotāji, kuri atrodas karantīnā vai pašizolācijā un kuriem nav tuvinieku, kas var palīdzēt pārtikas un citu preču iegādē. **Aktivizējies darbs gan esošajās brīvprātīgo organizācijās** – Latvijas Sarkanajā krustā un Latvijas Samariešu apvienībā, **gan veidojas jaunas brīvprātīgo organizācijas**, no kurām visplašāko atpazīstamību ieguvusi kustība „#paliemājās”. Brīvprātīgo kustība “#paliemājās” ir pašorganizēta grupa, kura, izmantojot tehnoloģijas – aplikāciju ar uzdevumiem, palīdz tiem, kuriem tas ir visvairāk vajadzīgs⁷⁷.

No 17. līdz 20. martam Latvijā norisinājās virtuālais hakatons *HackForce*, lai meklētu risinājumus Covid-19 krīzes radītajiem izaicinājumiem. Uzvarētāju vidū ir arī kustība “#paliemājās” – brīvprātīgo tīkls, kas bez maksas vēlas palīdzēt ar pārtikas un citu preču piegādi tiem, kas ir riska grupā vai atrodas mājās karantīnā⁷⁸.

Liela daļa brīvprātīgo kļūst par ilgtermiņa atbalsta personām citiem.

Pašvaldības reģionos

Pašvaldības reģionos ir iniciātores dažādām ar Covid-19 radīto problēmu risināšanas aktivitātēm un kampaņām. Pašvaldības piesaista brīvprātīgos, kuri palīdz piegādāt pārtiku, medikamentus un citu nepieciešamo cilvēkiem, kas ir pašizolācijā, vientuļiem senioriem u.tml. – Rīga, Liepāja, Madonas, Saldus, Smiltenes, Valkas novadā un citās vietās.

Lielākā daļa pašvaldību atcēlušas nomas maksu skolu ēdinātājiem.

Liepājā pašvaldība apkopojusi ieteikumus, kur internetā var pasūtīt pārtikas produktus un citas sadzīvei nepieciešamās lietas. Izveidots apkopojums, kur liepājnieki attālināti var pasūtīt pārtiku un maltītes no vietējām kafējnīcām.

Valmierā tiek īstenota pakalpojuma sniedzēju veicināšanas kampaņa “Piegāde mājās”, iekļaujot – “#atbalstiValmieru”, “#atbalsti-vietējos”, “#paliemājās”. Valmieras pilsētas pašvaldības uzsāktās kampaņas mērķis ir atbalstīt iedzīvotājus un uzņēmējus, veicināt piegādes mājās pakalpojuma izmantošanu un mazināt Covid-19 izplatību. Iniciatīvai pievienojas arī vairāk uzņēmumu – gan dažādu produktu ražotnes, gan bioloģiskās zemnieku saimniecības⁷⁹.

⁷⁶ *Darbs un dzīve Latvijā ārkārtas situācijas laikā* (2020). Pašvaldību pieredze ārkārtas situācijā. Speciālizlaidums. Infologs, Latvijas Pašvaldību savienības elektronisks izdevums Nr. 14, 2020.gada 3. aprīlis [tiešsaiste] [skatīts 17.07.2020.]. Pieejams: https://www.lps.lv/uploads/magazine_module/InfoLogs%202020%2014_2lsBuByKSl.pdf

⁷⁷ *Rīgā līdzcīvēkiem palīdz vairāki simti brīvprātīgo* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 15.07.2020.]. Pieejams: <https://www.riga.lv/lv/news/riga-lidzcivekiem-palidz-vairaki-simti-brivpratigo?19237>

⁷⁸ *Noslēdzies virtuālais hakatons HackForce* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 15.07.2020.]. Pieejams: <https://kursors.lv/2020/03/20/nosledzies-virtualais-hakatons-hackforce/>

⁷⁹ *Darbs un dzīve Latvijā ārkārtas situācijas laikā* (2020). Pašvaldību pieredze ārkārtas situācijā. Speciālizlaidums. Infologs, Latvijas Pašvaldību savienības elektronisks izdevums Nr. 14, 2020.gada 3. aprīlis [tiešsaiste] [skatīts 17.07.2020.]. Pieejams: https://www.lps.lv/uploads/magazine_module/InfoLogs%202020%2014_2lsBuByKSl.pdf

Carnikavas novadā sagatavotas krīzes pakas senioriem, kuri dzīvo vieni un kuriem nav ieteicams iet pašiem uz veikalu, bet tuvinieki vai kaimiņi nevar palīdzēt.

Gulbenes novada pašvaldības aģentūra “Gulbenes tūrisma un kultūrvēsturiskā mantojuma centrs” apkopojusi informāciju par Gulbenes novada uzņēmējiem, kas piedāvā ēdiena piegādi mājās un vietu pašizolācijai. Savukārt uz Limbažu pašvaldības aicinājumu uzņēmumiem iesaistīties krīzes risinājumu meklēšanā atsaukušies SIA “Limbažu siltums”, SIA “Limbažu taxi”, piedāvājot autotransporta pakalpojumus medikamentu un pārtikas piegādei mājās.

Biedrība “Grobiņas spēkavots”, kurā apvienojušies mājražotāji un amatnieki, gatavo piedāvājumu savas produkcijas piegādei mājās. Pašvaldība mudina pieteikties vēl citus, kas var piedāvāt augļus, dārzeņus un pārējo savu izaudzēto.

Daugavpils novadā koronavīrusa pandēmijas laikā, kad gadatirgi un tirdziņi atcelti, aktivizējas iepirkšanās internetā ar piegādi mājās: cilvēki pērk gan pārtiku, gan apģērbu un citas preces un pakalpojumus. Daugavpils novadā tiek piedāvāta iespēja tirgot tiešsaistē, aicinot vietējos uzņēmējus izvietot savu produkciju bezmaksas pašvaldības portālā www.razotsdaugavpilsnovada.lv. Portāls izveidots, lai atbalstītu vietējos ražotājus, veicinātu uzņēmējdarbību novadā un palīdzētu iedzīvotājiem ne tikai ievietot produktus un saņemt pasūtījumus internetā, bet arī vienkopus atrast un nopirkt sava novada produktus un pakalpojumus. Atverot portālu www.razotsdaugavpilsnovada.lv un nospiežot pogu “Ievietot preci vai pakalpojumu”, to var izdarīt piecos vienkāršos soļos, un tie uzreiz parādās portālā. Pašvaldības portālā ievietotie produkti un pakalpojumi tiek rādīti arī Latvijas kopējā portālā latviešu un krievu valodā, un produkta ievietošanas brīdī automātiski tiek izveidota arī produkta lapa. Papildus uzņēmējs var pats reklamēt ievietotos produktus vai pakalpojumus un, ja vēlas, savā mājaslapā pieslēgt maksāšanas un piegādes sistēmas⁸⁰.

⁷⁴ *Pašvaldību pieredze ārkārtas situācijā*. Darbs un dzīve Latvijā ārkārtas situācijas laikā. Speciālizlaidums. Infologs., Latvijas Pašvaldību savienības elektronisks izdevums Nr. 14, 3. aprīlis, 2020, [tiešsaiste] [skatīts 17.07.2020 .]. Pieejams: https://www.lps.lv/uploads/magazine_module/InfoLogs%202020%2014_2lsBuByKS1.pdf

3. Pārtikas ķēžu (ražošana un pārstrāde) raksturojums, situācija Covid-19 krīzes laikā un iespējas noturības stiprināšanai pēckrīzes laikā Latvijā, galveno pārtikas sektoru raksturojums un attīstības tendences Latvijā

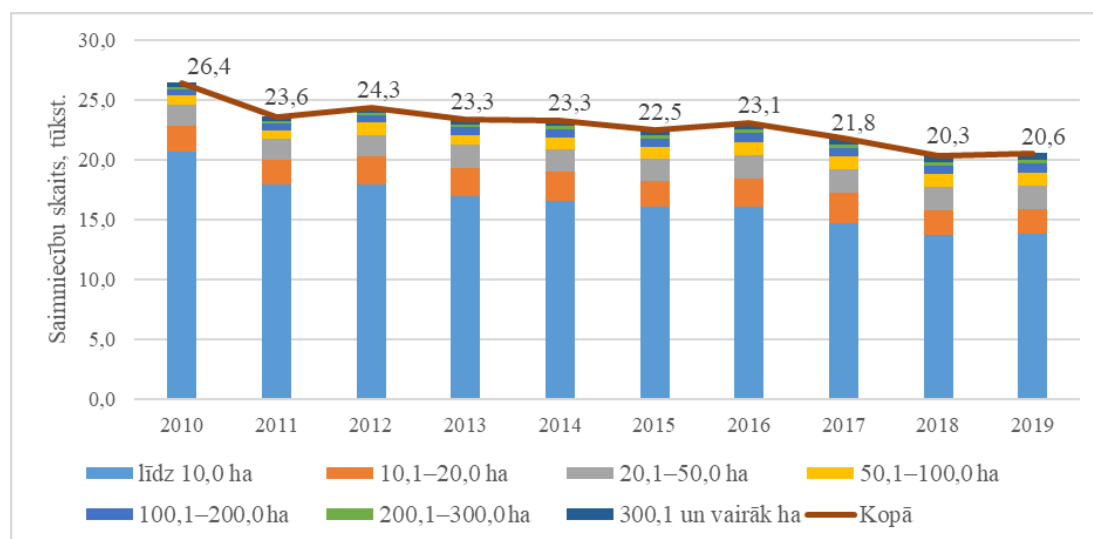
3.1. Laukaugu ieguve un pārstrāde

Laukaugu un to produktu ķēdes posmu raksturojums

Graudu ražošana

Graudkopības būtisko lomu Latvijas lauksaimniecībā raksturo vislielākais īpatsvars kopējā lauksaimniecības preču struktūrā. Tā 2019. gadā graudaugi aizņēma 59 % no sējumu kopplatības.

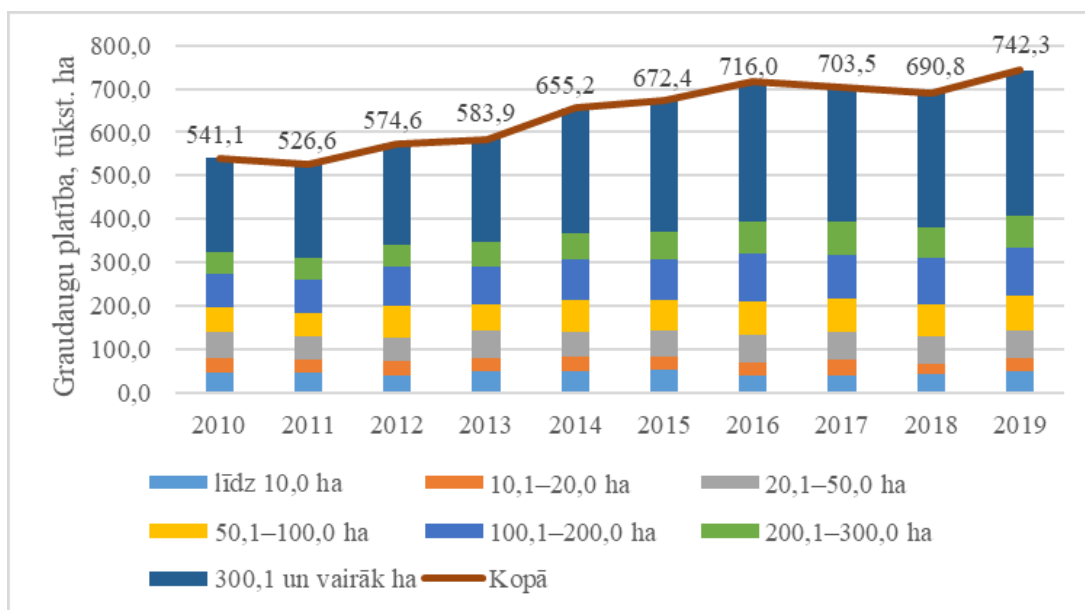
Ar graudaugu audzēšanu 2019. gadā kopā nodarbojās 20564 saimniecības, un saimniecību skaita samazinājumu, salīdzinot ar 2010. gadu (-22 %), var izskaidrot ar mazo saimniecību (līdz 10 ha) skaita samazināšanos (-33 % 2019. gadā, salīdzinot ar 2010. gadu).

Avots: CSP dati.

1.3.1.1. attēls. Saimniecību skaits pa saimniecību lieluma grupām atbilstīgi graudaugu platībai un kopā Latvijā 2010.–2019. gadā, tūkst.

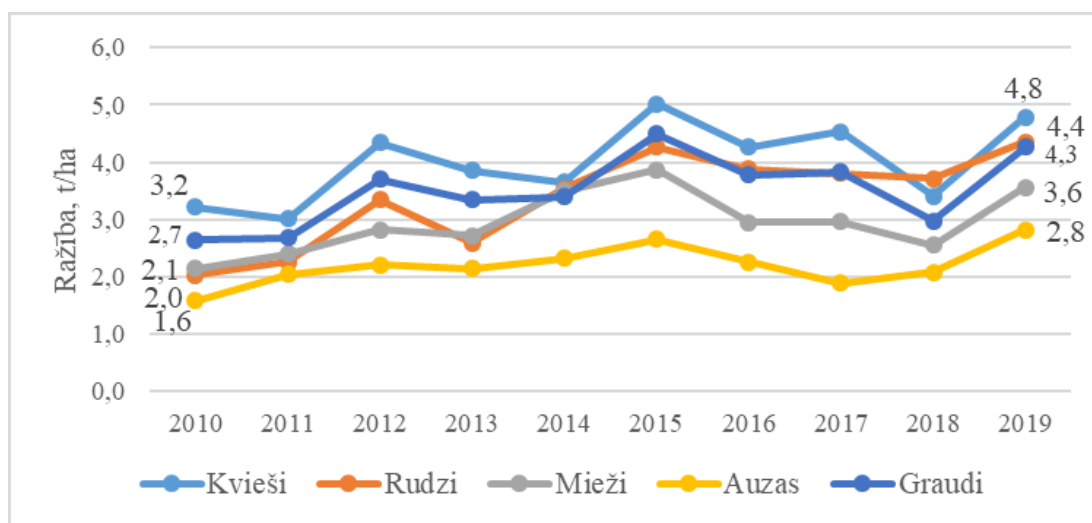
Lai gan 77 % no kopējā saimniecību skaita 2019. gadā bija ar platību līdz 20 ha, 4 % saimniecību ar platību virs 200 ha 2019. gadā apsaimniekoja 55 % no kopējās graudaugu platības. Graudaugu ražība šajās saimniecībās bija gandrīz divas reizes augstāka nekā saimniecību grupā ar platību līdz 20 ha (attiecīgi 4,7 un 2,7 t/ha).

Avots: CSP dati.

1.3.1.2. attēls. Graudaugu platība pa saimniecību lieluma grupām un kopā Latvijā 2010.–2019. gadā, tūkst. ha.

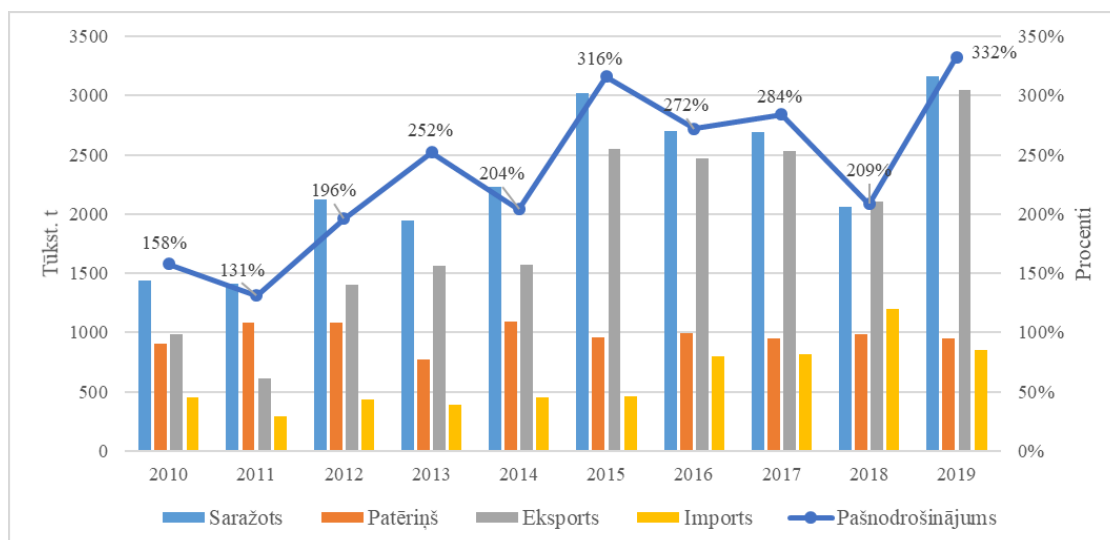
Kopējā graudaugu platība kopš 2010. gada ir palielinājusies par 37 % un sasniegusi 742,3 tūkst. ha, īpaši ir palielinājusies platība saimniecību grupā ar lielumu virs 100 ha (+47%). Savukārt platību samazinājums vērojams vienīgi saimniecību grupā ar platībām no 10 līdz 20 ha – par 14 %.

Avots: CSP dati.

1.3.1.3. attēls. Galveno graudaugu kultūraugu ražība Latvijā 2010.–2019. gadā, t/ha.

Graudu ražība vidēji ir palielinājusies par 61 %, vislielākais ražības pieaugums 2010.–2019. gada periodā ir bijis rudziem (vairāk nekā 2 reizes), auzām (+77 %) un miežiem (+66 %), bet kviešu ražība pieaugusi par 49 %.

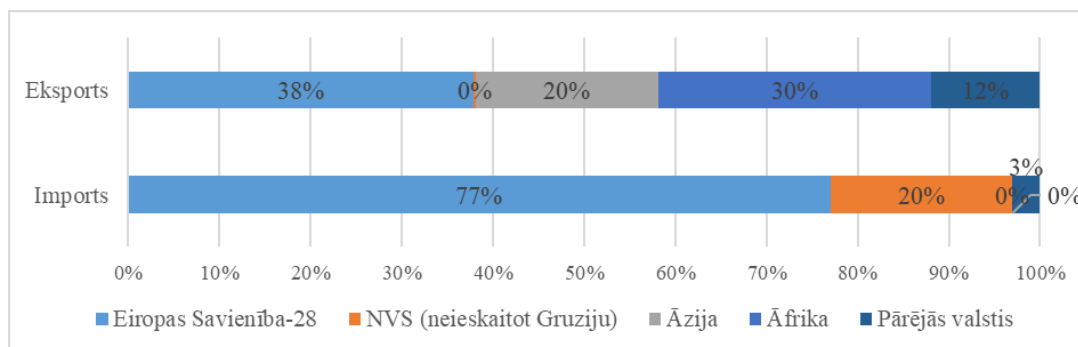

Avots: CSP graudu bilanču dati.

1.3.1.4. attēls. Graudaugu ražošana, patēriņš, imports un eksports Latvijā 2010.–2019. gadā.

Graudaugu sektoram raksturīgs augsts pašnodrošinājuma līmenis, kas pēdējos gados ir stabilizējies un aptuveni trīs reizes pārsniedz valsts patēriņa vajadzības (3,3 reizes 2019. gadā). Graudaugi ir arī nozīmīgs lopbarības avots, un pašlaik graudaugu patēriņš lopbarībai veido apmēram 40 % no kopējā patēriņa. Lielākā daļa no saražotās produkcijas tiek eksportēta.

Tradicionāli nozīmīgāko daļu Latvijas graudu eksportā un importā veido kvieši. Tā 2019. gadā tie veidoja 80 % no kopumā eksportētajiem un 62 % no importētajiem graudiem.

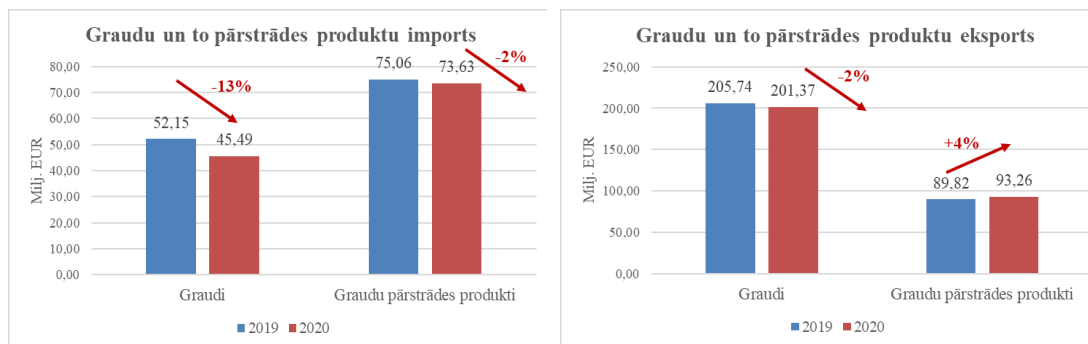
Avots: CSP dati.

1.3.1.5. attēls. Latvijas graudu un graudaugu produktu importa un eksporta vērtība sadalījumā pa teritorijām 2019. gadā, %.

Lielākā daļa graudaugu produkcijas importa tiek saņemta no ES valstīm (77 % no kopējās importa vērtības), un ES importa struktūrā ar 78 % dominē Lietuva, bet 13 % tiek saņemti no Igaunijas. Savukārt 2019. gadā Latvijas NVS valstu tirdzniecības partnere bija Krievija.

Graudaugu produkcijas eksports samērā vienlīdzīgi sadalās pa ES valstīm, Āfriku un Āziju. Nozīmīgākās ārējās tirdzniecības partneres bija Spānija, Vācija un Apvienotā Karaliste ES, Nigērija, Kenija un Dienvidāfrikas Republika Āfrikas kontinentā, kā arī Saūda Arābija Āzijā.

Lai identificētu iespējamo Covid-19 krīzes ietekmi graudaugu un to produktu ārējās tirdzniecības jomā, ir salīdzināti dati par 2019. un 2020. gada posmu no janvāra līdz jūlijam.

TOP importa valstis				TOP eksporta valstis			
graudiem		graudu produktiem		graudiem		graudu produktiem	
2019	2020	2019	2020	2019	2020	2019	2020
LT 49%	LT 53%	LT 36%	LT 35%	TR 15%	NG 50%	LT 26%	LT 25%
EE 13%	EE 20%	EE 16%	EE 12%	NG 10%	TR 8%	EE 22%	EE 21%
RU 35%	FR 9%	PL 13%	PL 14%	DE 9%	LT 7%	DE 8%	DE 11%
				ES 9%			

Avots: CSP dati.

1.3.1.6. attēls. Latvijas graudu un graudaugu produktu importa un eksporta vērtības izmaiņas 2019. un 2020. gada janvārī – jūlijā, milj. EUR.

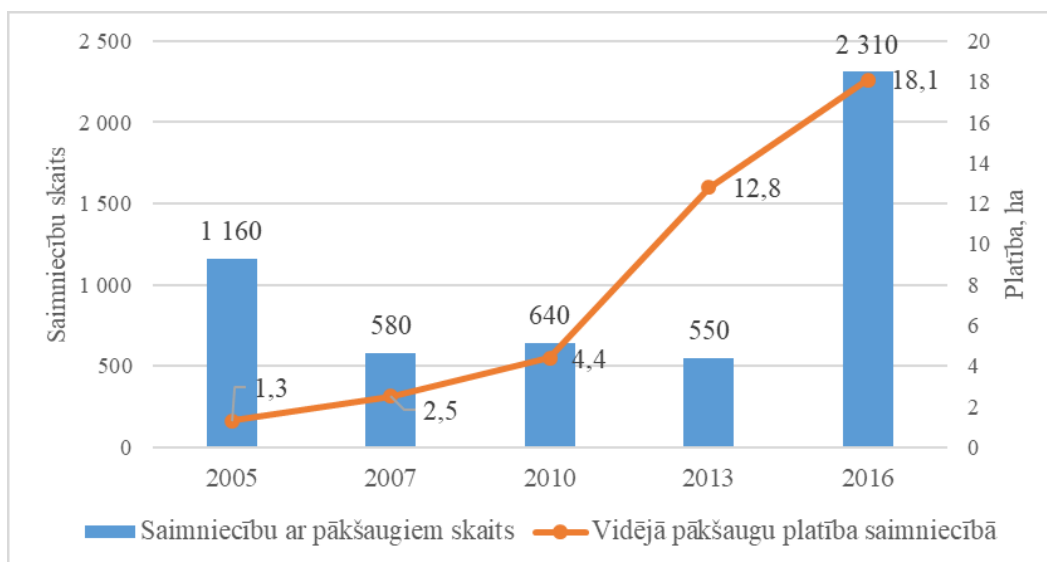
Graudu imports 2020. gada pirmajos 7 mēnešos, salīdzinot ar 2019. gadu, ir samazinājies par 13 %, bet graudu pārstrādes produktu importa izmaiņas ir nelielas – tikai 2 % kritums. Graudu pārstrādes produktu importa struktūra abos gados ir līdzīga un tajā dominē tuvākās kaimiņvalstis, savukārt graudu importa struktūrā 2020. gadā ievērojami ir samazinājies Krievijas īpatsvars.

Graudu un to produktu eksporta apjoms ir mainījies salīdzinoši maz – graudu eksporta vērtība 2020. gadā ir par 2 % mazāka, bet graudu pārstrādes produkti ir eksportēti par 4 % lielākā vērtībā. Līdzīgi kā importa gadījumā graudu pārstrādes produktu ārējās tirdzniecības galvenās partnervalstis nav būtiski mainījušās. Savukārt graudu eksporta galvenais galamērķis 2020. gadā ir Nigērija ar 50 % no janvārī – jūlijā eksportēto graudu vērtības.

Pākšaugu ražošana

Pākšaugi ir vērtīgs lopbarības proteīnaugs un tos var efektīvi izmantot kā augsnes uzlabotājus pirms un pēc citu kultūraugu audzēšanas. Tomēr, ņemot vērā pākšaugu sarežģīto agrotehniku un audzēšanas motivācijas trūkumu, ilgstoši to audzēšanas tradīcijas Latvijā bija zemā līmenī.

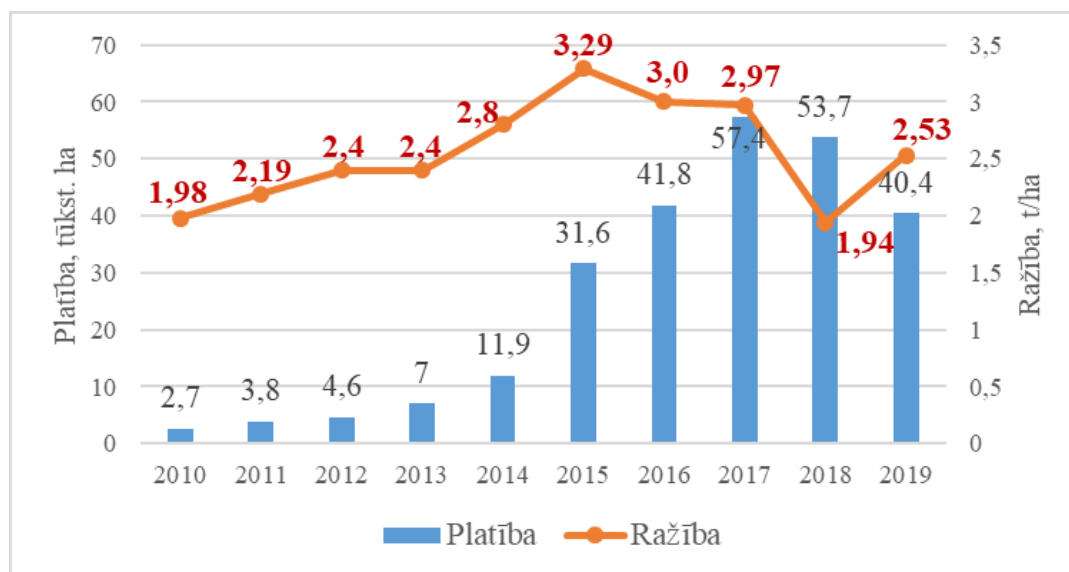
Saskaņā ar lauksaimniecības skaitīšanas un struktūras apsekojumu datiem 2016. gadā Latvijā bija 2310 saimniecības, kas audzēja pākšaugus. Salīdzinot ar 2005. gadu, to skaits ir palielinājies 2 reizes, 2005. gadā vidējā pākšaugu platība vienā saimniecībā bija 1,3 ha, bet 2016. gadā tā bija palielinājusies līdz 18,1 ha (gandrīz 14 reizes).

Avots: CSP dati: Lauku saimniecību struktūra un lauksaimniecības skaitīšana.

1.3.1.7. attēls. Saimniecību skaits un vidējā pākšaugu platība, ha Latvijā 2005., 2007., 2010., 2013. un 2016. gadā.

Analizētajā periodā ir ievērojami palielinājusies pākšaugu kopplatība – no 2,7 tūkst. ha 2010. gadā līdz 40,4 tūkst. ha 2019. gadā (15 reizes). Sākot ar 2018. gadu pirmo reizi pēdējo 10 gadu periodā ir vērojams pākšaugu sējplatību samazinājums – par 30 % 2019. gadā, salīdzinot ar 2017. gadu.

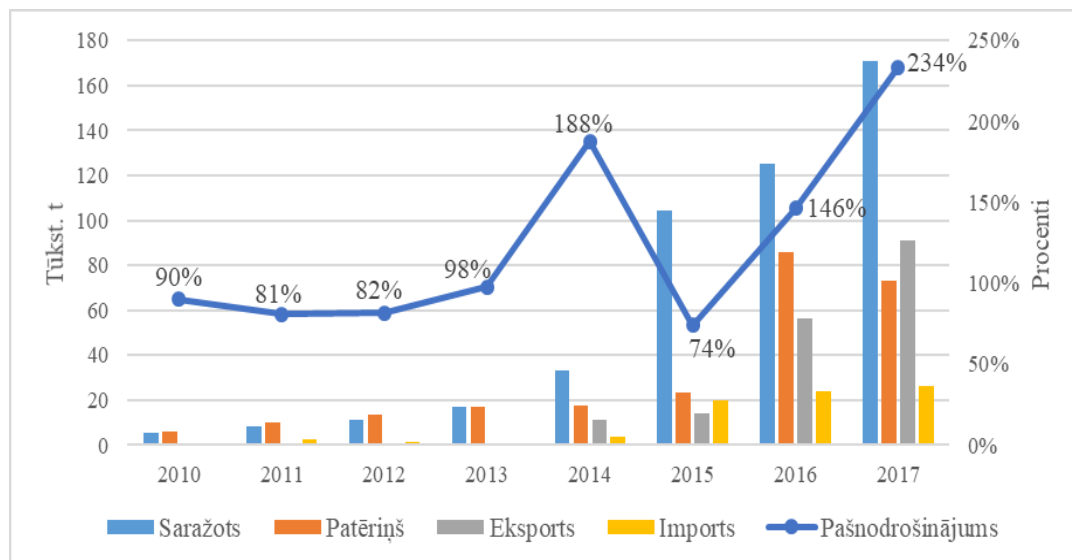
Avots: CSP dati.

1.3.1.8. attēls. Pākšaugu platība, tūkst. ha un pākšaugu ražība, t/ha Latvijā 2010.–2019. gadā.

Sakarā ar nelabvēlīgajiem laika apstākļiem 2018. gadā pākšaugu ražība būtiski pazeminājās, bet 2019. gadā pārsniedza 2010. gada līmeni par 28 %, sasniedzot 2,53 t/ha.

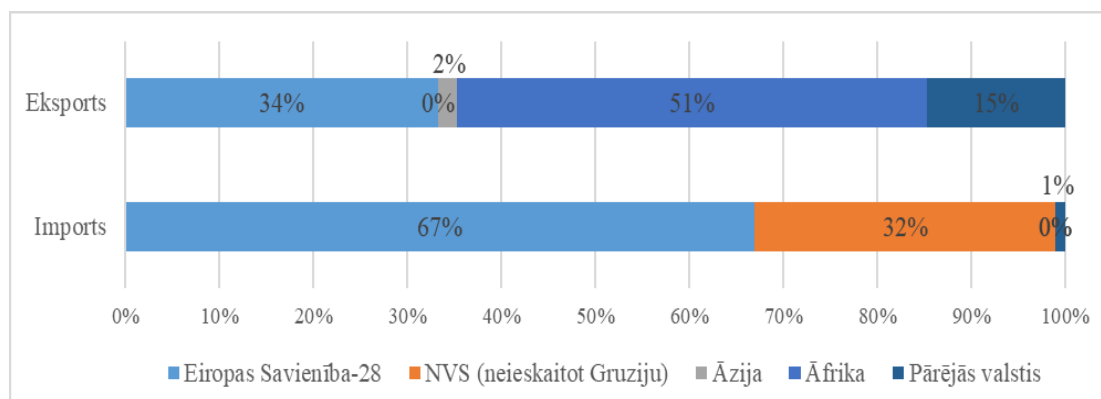
Analizētajā periodā pākšaugu ražošanas apjoms ir palielinājies vairāk nekā 30 reizes un 2017. gadā pārsniedz patēriņa apjomu. Būtisko pākšaugu ražošanas pieaugumu 2015. gadā veicināja jaunās tiešmaksājumu sistēmas ieviešana, kas paredz klimatam un videi labvēlīgu lauksaimniecības praksi jeb zaļināšanu, kā arī īpašu atbalstu

proteīnaugiem saistītā atbalsta veidā. Pākšaugu ražošanas apjoms 2018. un 2019. gadā ir samazinājies un stabilizējies nedaudz virs 100 tūkst. t (102,4 tūkst. t 2019. gadā). 2019. gadā 72 % no pākšaugu kopražas veidoja lauka pupas.

Avots: CSP pākšaugu bilanču dati.

1.3.1.9. attēls. Pākšaugu ražošana, patēriņš, imports un eksports Latvijā 2010.–2017. gadā.

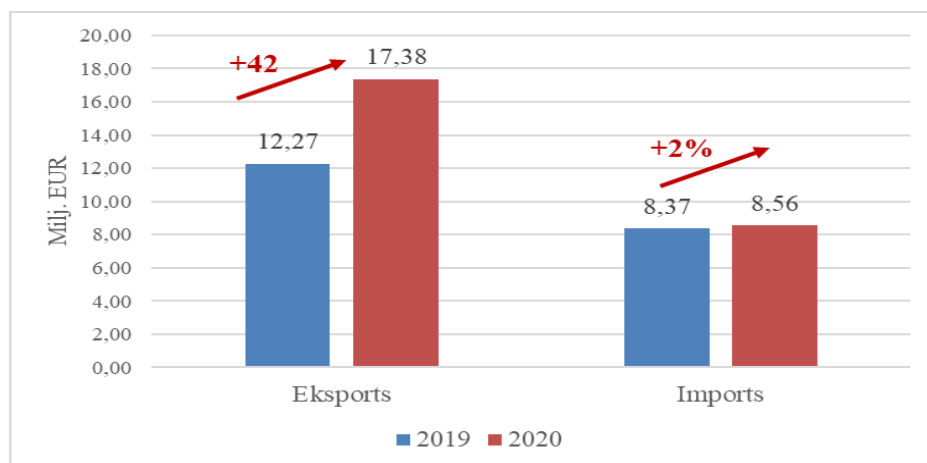
Avots: CSP dati.

1.3.1.10. attēls. Latvijā ražoto pākšaugu importa un eksporta vērtība sadalījumā pa teritorijām 2019. gadā, %.

Pākšaugi 2019. gadā ir tikuši importēti uz Latviju galvenokārt no Lietuvas, Igaunijas un Krievijas.

Latvijā ražotie pākšaugi 2019. gadā tika eksportēti uz tādām ES valstīm kā Vācija, Apvienotā Karaliste, Lietuva un Igaunija, kā arī uz Ēģipti Āfrikas valstu grupā.

Salīdzinot pākšaugu importa un eksporta vērtības 2019. un 2020. gada janvāra – jūlija periodā, var secināt, ka eksporta vērtība 2020. gadā ir ievērojami palielinājusies (+42 %). Izmaiņas ir skārušas arī eksporta galamērķu struktūru, jo 2020. gada janvārī – jūlijā gandrīz puse pākšaugu tikusi eksportēta uz Ēģipti atšķirībā no ES valstīm 2019. gadā.

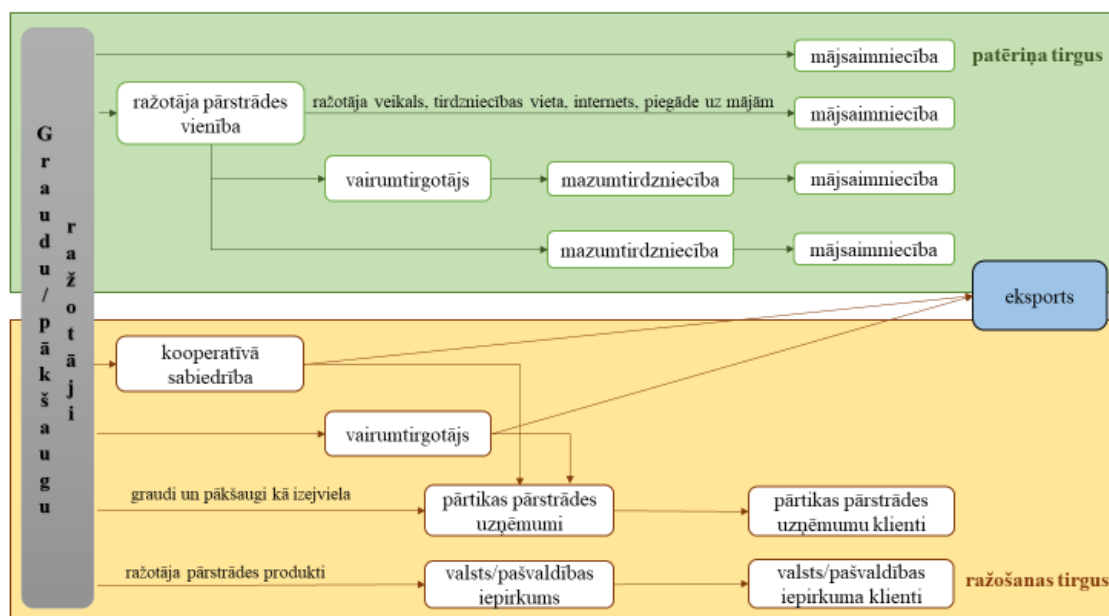
TOP eksporta valstis				TOP importa valstis	
2019		2020		2019	2020
NO 26%	DE 19%	NO 18%	EG 48%	LT 39%	LT 26%
GB 18%	LT 14%	BE 10%		RU 39%	RU 55%
				EE 13%	EE 9%

Avots: CSP dati.

1.3.1.11. attēls. Latvijas pākšaugu eksporta un importa vērtības izmaiņas 2019. un 2020. gada janvārī – jūlijā, milj. EUR.

Pākšaugu kopējās importa vērtības izmaiņas ir salīdzinoši nelielas, tomēr 2020. gadā ir palielinājusies Krievijas ietekme, jo vairāk nekā puse no pākšaugu importa ir nākusi no Krievijas, bet tuvāko kaimiņvalstu Lietuvas un Igaunijas īpatsvars importa struktūrā ir samazinājies.

Graudi un pākšaugi tiek realizētas gan patēriņa, gan ražošanas tirgū. Laukaugu ražotāji produkcijas realizācijai izmanto gan nulles līmeņa noieta kanālu, gan vienlīmeņa, gan divlīmeņa noieta kanālus.

Avots: autoru pētījums.

1.3.1.12. attēls. Graudu un pākšaugu noieta kanāli un tirgi.

Patēriņa tirgū graudi un pākšaugi nepārstrādātā veidā tiek realizēti mazos apjomos, piemēram, lopbarības vajadzībām. Graudu un pākšaugu ražotāji, kas savā uzņēmumā nodarbojas arī ar produkcijas pārstrādi, savu produkciju var realizēt gan tieši patērētājam savā veikalā, tirdzniecības vietā, ar interneta starpniecību vai, veicot piegādi mājās. Pārstrādātās produkcijas realizācija notiek arī, izmantojot vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības tīklus, tomēr šajā gadījumā priekšroka tiek dota sadarbībai ar mazām tirdzniecības ķēdēm.

Ražošanas tirgū graudu un pākšaugu sektorā būtiska loma ir kooperatīvajām sabiedrībām un vairumtirdzniecības firmām, kas iepērk lielus graudu un pākšaugu apjomus un lielāko daļu iepirktais produkcijas eksportē (saskaņā ar intervijās iegūto informāciju, tie ir 80 % un vairāk no iepirkta apjoma). Graudkopības kooperatīvi jau ir aptvēruši vairāk nekā trešdaļu Latvijas graudu tirgus un konkurē arī pasaules līmenī⁸¹. Lielākie graudkopības kooperatīvi ir LPKS “Latraps”, LPKS “VAKS”, LPKS “Agrario”, LPKS “Durbes grauds”, LPKS “Lauku saime”, LPKS “Barkavas arodi” u.c. Kooperatīvi pārsvarā nodrošina saražotās produkcijas realizāciju, arī eksportu, izejvielu apgādi, speciālistu konsultācijas, graudu pirmapstrādes un uzglabāšanas pakalpojumus, kravas pārvadājumu pakalpojumus. LPKS “Latraps” veic arī pārstrādi – rapšu eļļas, raušu un iesala iegūšana. Ražošanas tirgū graudi un pākšaugi kā izejvielas tiek realizēti arī pārtikas pārstrādes uzņēmumiem, daļu no iepirkta apjoma pārtikas pārstrādei realizē arī kooperatīvās sabiedrības un vairumtirgotāji. Ražotājs ar saviem pārstrādes produktiem var piedalīties arī valsts vai pašvaldības iepirkumā, lai apgādātu ar pārtiku, piemēram, slimnīcas, skolas, cietumus un citas valsts un pašvaldības iestādes.

Ražošanas tirgū produkcijas transportēšanai, atkarībā no transportēšanas attāluma un līguma nosacījumiem, tiek izmantots gan graudu un pākšaugu ražotāju transports, gan kooperatīvu transports un loģistikas uzņēmumu pakalpojumi.

Graudu un pākšaugu pārstrāde

Saskaņā ar CSP graudu bilances datiem 2019. gadā 226,1 tūkst.t graudu tika pārstrādātas pārtikā iekšzemes patēriņa nodrošināšanai un tie bija tikai 7 % no kopējā šajā gadā Latvijā saražotā graudu apjoma⁸².

PVD reģistrā 2020. gada oktobrī ir reģistrēts 31 uzņēmums, kas nodarbojas ar labības pārstrādi un iepakojšanu, 225 maizes un miltu izstrādājumu ražotāji un 402 maizes un miltu izstrādājumu ražotāji mājas apstākļos. Iesalu saskaņā ar PVD datiem ražo 4 uzņēmumi, starp tiem LPKS “Latraps”, SIA “Naukšēni” un SIA “Ilgezem”⁸³.

Maizes un miltu izstrādājumu jomā saskaņā ar firmas.lv datiem liels pārsvars ir AS “Dobeles dzirnavnieks”, kas 2018. gadā ar apgrozījumu virs 117 milj. EUR veidoja 43 % īpatsvaru kopējā šī sektora apgrozījumā. Pārējie lielākie maizes un miltu izstrādājumu ražotāji saskaņā ar 2018. gada apgrozījuma datiem bija AS “Latvijas

⁸¹ LSM.LV (2020). Graudkopības kooperatīvs «VAKS» atzīmē 20. jubileju. [tiešsaiste] [skatīts 17.07.2020.].Pieejams:

<https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/graudkopibas-kooperativs-vaks-atzime-20-jubileju.a324748/>

⁸² Zemkopības ministrija (2020). Latvijas lauksaimniecība. [tiešsaiste] [skatīts 20.07.2020.].Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/lauksaimnieciba/augkopiba/meklet-tema/424-latvijas-lauksaimnieciba-2020>

⁸³ PVD (2020). Uzraudzībai pakļauto uzņēmumu reģistrs. [tiešsaiste] [skatīts 14.07.2020.].Pieejams: <https://registri.pvd.gov.lv/ur>

maiznieks”, SIA “Fazer Latvia”, AS “Rīgas dzirnavnieks” un AS “Hanzas maiznīcas”⁸⁴.

AS “Dobeles dzirnavnieks” ir kļuvis par lielāko makaronu ražotāju Ziemeļeiropā. Uzņēmuma kapacitāte ir pietiekama, lai pilnībā spētu nodrošināt visu Latvijas patēriņu tādās produktu grupās kā milti, makaroni, griķi, rīsi un dažādas graudaugu pārslas⁸⁵. Maizes, mīklas izstrādājumu, kūku, cepumu un citu maizes un konditorejas izstrādājumu lielākie ražotāji Latvijā ir SIA “Orkla Confectionery & Snacks Latvija”, AS “Latvijas maiznieks”, SIA “Fazer Latvija”.

Statistikā netiek izdalīta informācija par pākšaugu produkcijas pārstrādātājiem, tomēr šo produktu pārstrāde ir perspektīva darbības joma.

SIA “Aloja Starkelsen” ir uzsākusi bioloģisko pelēko zirņu un lauku pupu pārstrādi, tādējādi paplašinot bezglutēna un vegāno bioloģisko pārtikas izejvielu klāstu⁸⁶. AS „Rīgas dzirnavnieks” ir uzsācis pēdējos desmit gados apjomīgāko modernizācijas projektu, kas paredz uzņēmuma attīstībā līdz 2021. gadam ieguldīt aptuveni 5 miljonus eiro ar mērķi nostiprināt uzņēmuma pozīcijas Baltijas un eksporta tirgos. Modernizācija ļaus ražotājam paplašināt darbības jomas – plānots uzsākt fasētu zirņu un pupu produktu ražošanu⁸⁷. LPKS “Latraps” ievieš projektu par zirņu proteīna ražošanas rūpnīcas izveidi Jelgavā. Rūpnīcas izveide nodrošinātu produktu (zirņu) pārstrādi Latvijā, radot tiem pievienoto vērtību. Pašlaik ir pabeigta projekta tehnoloģiskā puse un notiek tirgus izpēte.

Pākšaugu pārstrādes produktus ražo arī vairāki mazie uzņēmumi, piemēram, SIA “Pupuchi” produkcijas klāstā ir graudzētas cūku pupas⁸⁸, bet zemnieku saimniecība “Kotiņi” ražo zirņus, lobītus zirņus un zirņu miltus⁸⁹.

Graudu un pākšaugu pārstrādes produkti arī tiek realizēti gan patēriņa, gan ražošanas tirgū. Pārstrādes produktu ražotāji produkcijas realizācijai izmanto gan nulles līmeņa noieta kanālu, gan vienlīmeņa, gan divlīmeņa noieta kanālus.

⁸⁴ Firmas.lv (2020). [tiešsaiste] [skatīts 27.07.2020.].Pieejams: <https://www.firmas.lv/lbgpp/2019/raksti/maizes-un-miltu-izstradajumu-razosana-partika>

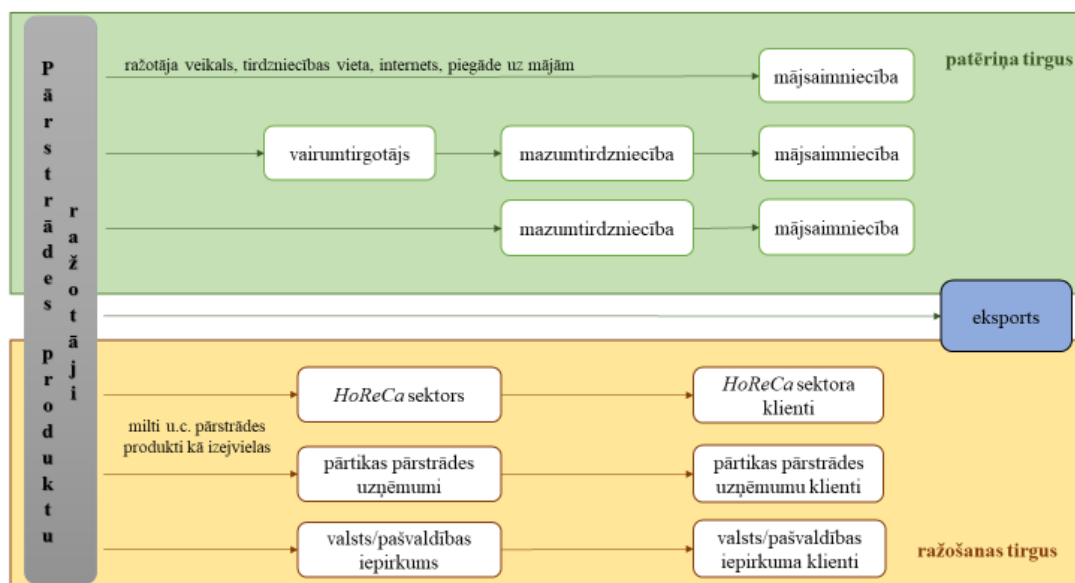
⁸⁵ Nra.lv (2020). "Dobeles dzirnavnieks": Līdz jaunajai ražai graudu pietiks. [tiešsaiste] [skatīts 28.07.2020.]. Pieejams: <https://nra.lv/latvija/regionos/311873-dobeles-dzirnavnieks-lidz-jaunajai-razai-graudu-pietiks.htm>

⁸⁶ SIA Aloja Starkelsen (2020). Par uzņēmumu Aloja Starkelsen. [tiešsaiste] [skatīts 31.07.2020.]. Pieejams: <https://www.aloja-starkelsen.lv/par-uznemumu> <https://www.aloja-starkelsen.lv/par-uznemumu>

⁸⁷ AS Rīgas Dzirnavnieks (2020). Rīgas Dzirnavnieks uzsācis pēdējos desmit gados apjomīgāko modernizācijas projektu. [tiešsaiste] [skatīts 31.07.2020.]. Pieejams: <https://rigas-dzirnavnieks.lv/jaunumi/rigas-dzirnavnieks-uzsacis-pedejos-desmit-gados-apjomigako-modernizacijas-projektu/>

⁸⁸ Pupuchi.lv (2020). [tiešsaiste] [skatīts 29.07.2020.]. Pieejams: <https://pupuchi.lv/>

⁸⁹ ZS Kotiņi (2020). [tiešsaiste] [skatīts 29.07.2020.]. Pieejams: Kotini.lv

Avots: autoru pētījums.

1.3.1.13. attēls. **Graudu un pākšaugu pārstrādes produktu noieta kanāli un tirgi.**

Patēriņa tirgū pārstrādes produktu ražotāji savu produkciju piegādā tieši patērētājiem, vai izmanto vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības starpniecību. Daļa no pārstrādes produkcijas tiek eksportēta.

Ražošanas tirgū pārstrādes produkti, piemēram, milti, tiek izmantoti kā izejvielas citos pārtikas pārstrādes uzņēmumos. Pārstrādes produkti tiek piegādāti arī HoReCa sektora uzņēmumiem, kas tos izmanto savu klientu apkalpošanā. Pārstrādes produktu ražotājs var pedālīties arī valsts vai pašvaldības iepirkumā.

Risku identifikācija un novērtējums

Covid-19 pandēmijas laikā graudu un pākšaugu ražotāji un pārstrādātāji saskārās ar vairākiem riskiem. Lai identificētu riskus, vispirms tika veikta nesistemātiska mediju ziņu analīze – tika identificēti 45 riski, kas tika apspriesti, papildināti un novērtēti:

- projekta darba grupas sanāksmēs;
- interviju laikā ar graudu un pākšaugu sektora pārstāvjiem;
- 2020. gada 14. oktobra seminārā “Laukaugu piegāžu ķēžu pārstrukturēšana Covid-19 seku mazināšanai”.

Projektu darba grupas sanāksmēs identificēto risku saraksts tika precizēts un papildināts. Balstoties uz intervijās (interviju jautājumi 1. pielikumā) un semināra laikā iegūto informāciju, tika izstrādāts risku raksturojums un identificētie riski tika novērtēti piecu ballu skalā divās dimensijās: riska iestāšanās varbūtība un riska ietekme. Iegūtie rezultāti atspoguļoti riska raksturojuma tabulās un riska matricā (jeb kartē) gan graudu un pākšaugu ražošanā, gan pārstrādē. No riska matricas tika identificēti ražošanas un pārstrādes riski, kurus nepieciešams vadīt. Tie ir riski, kas izvietoti ļoti augsta (katastrofāla) riska un augsta (kritiskā) riska zonās.

No risku matricas izriet, ka graudu un pākšaugu ražošanas sektorā nepieciešams vadīt šādus riskus:

– R4., R9., R23., R24., R25., R26., **R31., R35.**, kas atrodas ļoti augstā riska zonā
un

– R1., R2., R16., R18., R28., **R42., R44.**, kas atrodas augstā (kritiskā) riska zonā.

Graudu un pākšaugu pārstrādes sektorā savukārt nepieciešams vadīt:

– P4., P9., P10., P13., P14., **P31., P35.** (ļoti augsta riska zona)
un

– P1., P2., P3., P5., P6., P7., P12., P15., P16., P18., P20., P22., P23., P24., P25.,
P26., P27., P28., **P29., P41., P42., P44.**, kas atrodas augstā (kritiskā) riska zonā.

1.3.1.1. tabula

Risku raksturojums un novērtējums graudu, pākšaugu un to produktu ražotājiem

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
IEKŠĒJIE RISKI					
Vadības riski					
1. Grūtības plānot turpmāko saimniecisko darbību	Tirgū valda nenoteiktība un nav skaidrs, cik ilgi pastāvēs dažāda veida ierobežojumi.	3	3	3	3
2. Pieredzes trūkums	Jauni pandēmijas/krīzes noteiktie ierobežojumi.	3	3	3	3
Personāla riski					
3. Darbinieku atlaišana, slēdzot vai sašaurinot ražošanu	Graudu un pākšaugu ražošanu nevar apturēt vai sašaurināt ātri, īpaši, ja sezona jau ir sākusies, tomēr nozarē pastāv viedoklis, ka krīze neietekmēs ražošanas apjomus. Krīzes rezultātā atsevišķiem ražotājiem pavasarī pat bija labāka darbaspēka pieejamība. Uzņēmumi, kas strādā Latvijas tirgum vai nekonkurē par zemākām cenām, neatzīmē nekāda veida izmaiņas Covid-19 laikā (piemēram, ZS "Kotiņi"). Pārstrādē ražošanu var sašaurināt ātrāk, tomēr pieprasījums pēc graudu pārstrādes pamatproduktiem ir liels un ražošanas sašaurināšana nav aktuāla. Atšķirīga situācija ir t. s. uzskodu sektorā – mazam pākšaugu pārstrādes uzņēmumam (SIA "Pupuchi") bija aktuāla darbinieku palaišana dīkstāvē.	1	1	3	3
4. Atkarība no darbaspēka fiziskas klātbūtnes uzņēmumā	Bez darbiniekiem ražošanu nevar nodrošināt, daļa darbinieku nevar darbu veikt attālināti. Pastāv amati, kuros esošos darbiniekus ir grūti aizvietot, jo nepieciešama īpaša kvalifikācija.	5	4	5	5

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
	Ja uzņēmumā kāds darbinieks saslimst ar Covid-19, tas prasa vispārēju pārkārtošanos. Konkrētajā gadījumā saslimušie darbinieki ilgstoši strādāja attālināti.				
5. Darbaspēka trūkums	Vispārējs risks, jo darbinieku trūkums lauksaimniecībā ir hroniska problēma. Trūkst arī augsti kvalificēti darbinieki specifiskās jomās, piemēram, kaltes operatori. Krīzes rezultātā atsevišķiem ražotājiem pavasarī pat bija labāka darbaspēka pieejamība. AS "Dobeles dzirnavnieks" palielināta pieprasījuma apstākļos nācās ražošanas procesā iesaistīt darbiniekus no administratīvā personāla.	1	1	3	3
6. Liels darbinieku blīvums	Aktuāli pārstrādes uzņēmumiem	1	1	4	3
7. Darbaspēka saskarsmes kontrole	Grūti kontrolēt ienākošo darbinieku temperatūru, ierobežot kustību uzņēmumā.	1	1	4	3
8. Sociālās distancēšanās prasības	Viedokļi atšķirīgi – gan, ka darbinieku saskarsmes samazināšanās pazemina ikdienas stresa līmeni starp darbiniekiem, gan ka paaugstina. Kooperatīvam līdz 2020. gada 1. maijam vajadzēja iesniegt pārskatu, sarīkot vēlēšanas, bet pulcēšanās ierobežojumu dēļ to nebija iespējams izdarīt.	1	1	2	2
	Sagādes riski				
9. Izejvielu trūkums / nepieejamība tirgū	Lauksaimniecībā lielākā daļa izejvielu ir importa izcelsmes. Ja pastāv ierobežojumi ievest izejvielas, materiālus u.c. ražošanas nodrošināšanai nepieciešamus resursus, ražotājiem tas ir ļoti būtisks risks. Ražotājiem/kooperatīviem problēmas ar pasūtītās tehnikas saņemšanu, kas var izraisīt tālākas problēmas gadījumā, ja tehnikas iegādei ir	4	4	4	4

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
	piesaistīti ES fondu līdzekļi. Pārstrādes uzņēmumiem izejvielu netrūka, bet bija sarežģīti izejvielas atvest.				
10. Iepakojuma materiālu trūkums / sagādes problēmas	Aktuāli pārstrādes uzņēmumiem, kas iepakoj produkciju. Tika minētas grūtības ar iepakojumiem – vai nu tiem paaugstinājās cena, vai nu tos ātri izpirka. Tas nozīmē, ka arī ierastajās pārtikas ķēdēs bija savi apgrūtinājumi. AS “Dobeles dzirnavnieks” palielināta pieprasījuma apstākļos bija nepieciešams palielināts iepakojuma apjoms, kurš tika nodrošināts.	1	1	4	4
11. Izejvielu cenu pieaugums	Ražotājiem risks nav īpaši aktuāls, zināms izejvielu cenu pieaugums notiek katru gadu. Piemēram, nelielas z/s saimnieks atzina, ka vienīgās Covid-19 grūtības bijušas saistībā ar to, ka no Lietuvas nevarēja dabūt rezerves daļas tehnikai, kas ir lētākas nekā LV. ZS “Dzintari” apgalvoja, ka vienīgās Covid-19 izraisītās grūtības bijušas izejvielu piegādes izmaksu palielināšanās. Pārstrādes uzņēmumiem (piemēram, SIA “Latvijas maiznieks”) bija grūtības ar importēto izejvielu atvešanu laikus.	2	1	3	2
12. Sadarbības partneru došanās dīkstāvēs	Ražotājiem/kooperatīviem problēmas ar pasūtītās tehnikas saņemšanu (piemēram, ražotāju uzņēmumi Itālijā tika slēgti), kas var izraisīt tālākas problēmas gadījumā, ja tehnikas iegādei ir piesaistīti ES fondu līdzekļi	3	2	4	3
	Ražošanas riski				
13. Ražošanas apjoma kritums (samazināšanās)	Nozarē pastāv viedoklis, ka krīze neietekmēs graudu un pākšaugu ražošanas apjomus. Pārstrādes uzņēmumiem, kas ražo pamatproduktus (piemēram, milti, makaroni u. c.), risks nav tik aktuāls, jo nav problēmu ar izejvielu (graudu) iepirkšanu un pieprasījums pēc graudu un pākšaugu pārstrādes pamatproduktiem pat palielinājās. Arī mazajiem pārstrādes	1	1	4	4

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
	<p>uzņēmumiem, kas ražo pamatproduktus (piemēram, miltus, lobītus pākšaugus), pieprasījuma kritums netika novērots. Tomēr "Latvijas maizniekam" samazinājās pieprasījums <i>HoReCa</i> sektorā un skolu ēdnīcās, bet to daļēji kompensēja mazumtirdzniecībā sērijas "Izcep pats!" produkti.</p> <p>Risks aktuāls mazajiem pārstrādes uzņēmumiem, kas ražo t. s. uzkodas. Piemēram, "Pupuchi" pašā krīzes sākumā apstādināja visu ražošanu – "izslēdza elektrību", jo saprata, ka krīzes laikā ražotais produkts nebūs ejošākā prece. Šajā laikā sakārtoja iekavētos procesus uzņēmumā, apsvēra un izplānoja citas mārketinga aktivitātes, meklēja citus noieta tirgus. Aprīlī, maijā bija 78 % kritums, jūnijā situācija lēnām sāka uzlaboties. Pašlaik apgrozījums atgriezies pie vidējā.</p>				
14. Darba intensitātes samazināšanās / dīkstāve / darbības apturēšana	Nozīmīgs risks visiem uzņēmumiem, kas strādāja ar ēdināšanas uzņēmumiem un <i>HoReCa</i> sektoru (ja šie sektori bija nozīmīgi uzņēmuma realizācijas struktūrā), ka jāveic pasākumi darbinieku skaita samazināšanai vai procesu pārkārtošanai. Ja darbiniekus atbrīvo no darba, jārēķinās ar papildu izmaksām, vai varbūt ar tehnoloģiskiem risinājumiem (prasa papildu resursus).	1	1	4	4
15. Darba intensitātes palielināšanās	Pārstrādes uzņēmumiem, kas ražo graudu pārstrādes pamatproduktus, miltus, makaronus u. tml., krīzes laikā ievērojami palielinājās pieprasījums un nācās ražošanu pārkārtot no daudzveidīgu produktu ražošanas uz dažu pieprasītāko pamatproduktu ražošanu 24/7 režīmā. ⁹⁰ Lielāka tehnoloģisko līniju noslodze, tehnikas lūšana, darbinieku kļūdas.	1	1	3	4

⁹⁰ "Dobeles dzirnavnieks": Līdz jaunajai ražai graudu pietiks (2020). [tiešsaiste] [skatīts 31.07.2020.]. Pieejams: <https://nra.lv/latvija/regionos/311873-dobeles-dzirnavnieks-lidz-jaunajai-razai-graudu-pietiks.htm>

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
	Glabāšanas riski				
16. Saražotās produkcijas krājumu pieaugums	<p>Ražotājiem šis risks līdz šim nebija būtisks, jo, vai nu ir uzglabāšanas iespējas saimniecībā, vai arī ierastā prakse ir produkciju realizēt uzreiz. Krīzes situācijas sliktākajā attīstības scenārijā, ja tiks traucētas eksporta piegādes, saražotā produkcija būs jāuzglabā saimniecībās un risks kļūs ļoti būtisks.</p> <p>Pieprasījums pēc graudu pārstrādes produktiem ar ilgu uzglabāšanas termiņu krīzes laikā palielinājās, tāpēc krājumu veidošana ir aktuāla. AS "Dobeles dzirnavnieks" identificēja nepietiekamas noliktavu jaudas gatavās produkcijas un iepakojuma krājumu uzglabāšanai. Krīzes sākumā krājumi varēja veidoties maizes ražotājiem – līdz ar strauju pieprasījuma kritumu.</p> <p>Mazajiem pārstrādes uzņēmumiem (piemēram, "Pupuchi") krasi samazinājās pieprasījums, tādēļ veidojās uzkrājumi.</p>	3	4	3	4
17. Uzglabāšanas problēmas produktiem ar īsu derīguma termiņu	Graudiem un to pārstrādes produktiem ir ilgs uzglabāšanas termiņš. Vienīgi maizes ražotājiem var rasties problēmas ar produkcijas uzglabāšanu.	1	1	3	2
18. Apgrozāmo līdzekļu iesaldēšana	<p>Nozīmīgs risks ražotājiem un pārstrādātājiem, kas strādā ar <i>HoReCa</i> sektoru, kuriem radās problēma – norēķināties ar piegādātājiem dīkstāves dēļ.</p> <p>Veidojot izejvielu krājumus krīzes nenoteiktības mazināšanai, notiek būtiska apgrozāmo līdzekļu iesaldēšana. Tas nozīmē, ka apgrozāmos līdzekļos, iespējams, jāiegulda arī investīcijām paredzētie līdzekļi un investīciju plānu realizēšana ir jāatliek.</p>	3	4	3	4

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
Realizācijas riski					
19. Konkurences saasināšanās ar netiešajiem konkurentiem, nespējot konkurēt ar to tiešās piegādes un lojalitātes programmām	Maz iespējama, jo pārstrāde notiek augstas konkurences apstākļos. Graudu un pākšaugu ražošanā konkurence nepastāv.	1	1	2	2
20. Līdzšinējo produktu virzīšanas pasākumu tirgū neefektivitāte (piem., pārtikas degustācijas, tirdziņi, izstādes)	Plānoto pasākumu/tirdziņu atcelšana (pilsētas svētki, ekskursijas uzņēmumā). Pārstrādei šis risks ir aktuālāks, aktuāli mazajiem ražotājiem, kas paši pārstrādā savu produkciju.	2	1	3	3
21. Klientu lojalitātes un atbalsta mazināšanās vietējās īsajās pārtikas ķēdēs piedāvātajiem produktiem	Maz iespējams, attiecas uz mazumtirgotāju un pārstrādātāju, kas rezultātā var ietekmēt ražotāju. Pozitīvs piemērs ir mazais ražotājs – pārstrādātājs ZS “Kotiņi” (īsa pārtikas ķēde), kam pieprasījums palielinājās.	2	1	2	2

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
paaugstinātu higiēnas risku dēļ					
Norēķinu un finansēšanas riski					
22. Papildu izdevumi, pielāgojoties ārkārtējai situācijai	Palielinās izmaksas (dezinfekcija u. c.) Uzņēmumi par kvalitātes un higiēnas prasībām domā jau proaktīvi, tādēļ milzīgu pārmaiņu un izdevumu šeit nebija.	3	2	4	2
23. Ieņēmumu samazināšanās	Lielākajai daļai ražotāju noslēgti piegādes līgumi ar kooperatīviem un vairumtirdzniecības uzņēmumiem, piemēram, "Latraps", "Baltic Agro", "Durbes grauds", "Linas Agro", "Agerona" u. c. Tie uzpirktos graudus un pākšaugus pārdod biržā, kur cenu un situāciju ietekmē ne tikai Covid-19, bet daudzi citi faktori. Risks aktuāls pārstrādes uzņēmumiem, īpaši mazajiem pārstrādātājiem. Nozīmīgs risks ražotājiem un pārstrādātājiem, kas strādā ar <i>HoReCa</i> sektoru un citiem ēdināšanas uzņēmumiem.	4	4	4	3
24. Problēmas saņemt samaksu par pārdoto produkciju	Risks pieaug, ja mazinās klientu maksāspēja. Palēninās naudas plūsma.	4	4	4	3
25. Nespēja nokārtot kredītsaistības	Reāls risks gan ražotājam, gan pārstrādātājam.	4	4	4	3

Risks	Riska raksturojums		Ražošana		Pārstrāde	
			riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
26. Nespēja segt ikmēneša maksājumus	Reāls risks gan ražotājam, gan pārstrādātājam, jo pieaugušas drošības pasākumu, loģistikas izmaksas un samazinājušies ieņēmumi.	graudu un pākšaugu ražotājiem.	4	4	4	3
27. Loģistikas izmaksu pieaugums			1	1	4	3
28. Nodokļu parādi			4	3	4	3
ĀRĒJIE RISKI						
Tirgus riski						
29. Tirgus nenoteiktība	Ietekmē gan ražotāju, gan pārstrādātāju.		3	2	3	3
30. Grūtības atrast jaunus noieta tirgus slēgto aizstāšanai	Risks pārstrādes uzņēmumiem (un kooperatīviem), ja tiek aizvērti eksporta tirgi krīzes situācijas attīstības sliktākajā variantā. Jārēķinās ar uzglabāšanu un papildu izmaksām. Tā kā liela daļa graudu un pākšaugu tiek realizēti kooperatīviem, tiks ietekmēti arī graudu un pākšaugu ražotāji.		3	2	3	2
31. Pieprasījuma samazināšanās / palielināšanās	Graudu un pākšaugu ražotājiem, kuriem ir līgumi ar pārstrādes uzņēmumiem, kooperatīviem un vairumtirdzniecības uzņēmumiem, nav lielu satricinājumu, jo līgumi tiek izpildīti kā katru gadu. Tomēr krīzes situācijas attīstības sliktākajā variantā, ja tiks traucētas eksporta piegādes, pieprasījums pēc saražotās produkcijas būtiski samazināsies un risks kļūs kritisks. Graudu un pākšaugu pārstrādes pamatproduktu ražotājiem (milti, makaroni u. tml.) pieprasījums palielinās.		4	4	5	4

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
	Maizes ražotājiem krasi nokritās pieprasījums <i>HoReCa</i> sektorā un sabiedriskajā ēdināšanā. Daļēji to kompensēja pieprasījuma pieaugums veikalos, bet kopumā augusta beigās aktivitāte atjaunojusies par ~50 %. Uz kodu ražotājiem krīzes laikā pieprasījums samazinās būtiski, ražošana pat tiek apturēta (“Pupuchi”).				
32. Īslaicīgs pārtikas produktu trūkums tirgū	Krīzes sākumā pircēji veidoja ilgi uzglabājamu produktu krājumus, pie kuriem pieder arī graudu un pākšaugu pārstrādes produkti, bet ražotāji bija spējīgi ātri reaģēt uz īstermiņa tirgus pieprasījuma svārstībām. Graudu pārstrādes produkti Latvijā tiek saražoti 3 reizes vairāk nekā ir LV patēriņa apjoms. Zemkopības ministrija aicināja pārtikas nozares uzņēmējus pievērst pastiprinātu uzmanību tirgū novērojamajām preču pieprasījuma izmaiņām un vajadzības gadījumā palielināt ražošanas apjomus attiecīgajām produktu grupām, lai spētu nodrošināt nepieciešamos piegādes apjomus primāri uz tirdzniecības vietām Latvijā.	1	1	2	1
33. Preču cenu pieaugums	Minimāls risks, jo tirgū liela konkurence. Pārtikas ražotāji solīja nepaaugstināt cenas. Drīzāk novērots gala produkcijas cenas samazinājums, it īpaši ražotājiem.	1	1	1	1
34. Klientu maksāspējas kritums	Reāls risks, jo daudzi iedzīvotāji ir palikuši bez darba vai viņu ienākumi ir samazinājušies Tomēr maizi, graudaugu un pākšaugu pamatproduktus pirks jebkurā gadījumā. Kurš orientēsies uz zemāko cenu, kurš – uz kvalitāti, – tas ir cits jautājums.	1	1	3	2

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
	Nozares riski				
35. Atkarība no eksporta	<p>Graudu un pākšaugu ražošana ir eksportatkarīga nozare. Ražotājus šī atkarība pārsvarā ietekmē pastarpināti – ja kooperatīvam vai graudu uzpircējiem, kam ražotājs realizē graudus, rastos problēmas ar eksportu. Tomēr ražotāji atzīmēja, ka situācija biržā (pasaules tirgū) tikai daļēji ir atkarīga no Covid-19. To ietekmē degvielas cenas, raža un graudu rezerves citās valstīs, ģeopolitiskie notikumi. LV 2020. gadā ir laba raža, kaltēšanas izmaksas ir relatīvi nelielas. Pasaules tirgū Covid-19 visvairāk ietekmē loģistikas izmaksas. Pašlaik ir grūtāk tirgot graudus citām valstīm, nacionāli nekādu problēmu nav. Sakarā ar Covid-19 otro vilni tiek prognozētas graudu cenas svārstības pasaules tirgū. Tomēr krīzes situācijas attīstības sliktākajā variantā, ja tiks traucētas eksporta piegādes, šis risks ražotājiem kļūs katastrofāls.</p> <p>Risks ir būtisks arī pārstrādātājiem, kas savu produkciju eksportē. AS “Dobeles dzirnavnieks” nācās limitēt eksporta piegādes, lai nodrošinātu ar produkciju vietējo tirgu.</p>	4	5	4	4
36. Imports no trešajām valstīm	Daļa graudu, pākšaugu un to produktu tiek importēti no NVS valstīm.	2	1	2	2
	Sociālie riski				
37. Pircēju ažiotaža	Sākoties krīzei, pieauga pieprasījums pēc produktiem ar ilgu glabāšanas termiņu, pircēji veidoja uzkrājumus, t. sk. palielinājās pieprasījums pēc graudu pārstrādes produktiem, izteikts piemērs ir griķi. LV pārstrādes uzņēmumi ar savu ražošanas jaudu ir spējīgi apmierināt arī palielinātu pieprasījumu.	1	1	1	1
38. Pircēju paradumu maiņa	Graudu un pākšaugu pārstrādē paradumu maiņa ir ieguvums, jo krīzes laikā palielinās pieprasījums pēc ilgi uzglabājamiem pamatproduktiem.	1	1	3	2

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
	Valdība aicināja Latvijas iedzīvotājus pārtiku iegādāties pēc nepieciešamības atbilstoši līdzšinējiem paradumiem. Valdība noteica pārtikas ražotājiem prioritāri ar pārtiku nodrošināt vietējo tirgu.				
39. Komunikācijas problēmas	Neotika mācību semināri, mazāk saskarsmes starp nozares speciālistiem.	2	1	2	2
	Politiskie un tiesiskie riski				
40. Higiēnas prasību pieaugums uzņēmējiem	Pārstrādes uzņēmumi šādu risku neaktualizē, jo nepieciešamie higiēnas un preču kvalitātes standarti uzņēmumos ieviesti un ievēroti vēl pirms Covid-19 krīzes. Ražotājam ir lielāki izdevumi par dezinfekcijas līdzekļiem.	3	1	3	2
41. PVD pastiprināta sekošana uzņēmumos notiekošajam	Noteikti gan ražošanā, gan pārstrādē. Tomēr krīzes laikā sakarā ar sociālās distancēšanās prasībām kontroles bija apgrūtinātas.	2	1	4	2
42. Dažādi fiziski ierobežojumi uz valstu robežām	Aktuāls ražotājiem, kooperatīviem un pārstrādes uzņēmumiem, kas eksportē produkciju vai ievēd izejvielas. Krīzes laikā maršrutu garums palielinājās, jo bija atvērti tikai daži robežpunkti.	3	3	3	3
43. Braukšanas laika ierobežojumi automašīnu šoferiem	Aktuāls ražotājiem, kooperatīviem un pārstrādes uzņēmumiem, kas eksportē produkciju vai ievēd izejvielas.	1	1	3	2
44. Pasliktinās valsts institūciju pakalpojumu pieejamība	Jūnijā Uzņēmumu reģistrs nepieņēma pārskatu. Līdzīgus piemērus min vairāki uzņēmumi – gan par smagnēju dokumentu izskatīšanu uz atbalsta pasākumiem, gan par nepamatotiem atteikumiem u. tml.	3	3	3	3

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
	Uzņēmumi, kas nodarbojas ar graudu eksportu, arī atzīmēja eksporta darījumu veikšanai nepieciešamo birokrātisko procedūru pieejamības pasliktināšanos.				
45. Pākšaugu platību nozīme atbalsta shēmās	Ražotājam sankcijas, ja platības tiek samazinātas zem likumdošanā noteiktā apmēra (kultūraugu dažādošanas prasības).	2	3	1	1

Apzīmējumi

Riska zonu skaidrojums:

Riska vadības pasākumi:

ļoti augsta (katastrofāls) riska zona →	nepieciešami riska samazināšanas pasākumi
augsta (kritiska) riska zona →	nepieciešami riska samazināšanas pasākumi
vidēja (paaugstināta) riska zona →	jābūt uzmanīgiem!
zema riska zona →	nav nepieciešami tieši pasākumi

Avots: nozares ekspertu intervijas, ekspertu vērtējums semināra laikā.

Risku matrica graudaugu un pākšaugu ražošanā un pārstrādē

Riska kvalitatīvais skaidrojums:		Riska ietekme (radītās sekas)				
		5 (ļoti liela)	4 (liela)	3 (vidēja)	2 (neliela)	1 (nenozīmīga)
ļoti augsts (katastrofāls) risks						
augsts (kritisks) risks						
vidējs (paaugstināts) risks						
zems risks						
Riska iestāšanās varbūtība	5 (gandrīz noteikti)	P4.	R4. P31.			
	4 (ļoti iespējams)	R35.	R9., R23., R24., R25., R26., R31., P9., P10., P13., P14., P35.	R28. P6., P7., P12., P23., P24., P25., P26., P27., P28.	P22., P41.	
	3 (iespējams)		R16., R18. P15., P16., P18.	R1., R2., R42., R44. P1., P2., P3., P5., P20., P29., P42., P44.	R12., R22., R29., R30. P11., P17., P30., P34., P38., P40., P43.	R40.
	2 (maz iespējams)			R45.	P8., P19., P21., P36., P39.	R11., R20., R21., R36., R39., R41. P32.
	1 (ļoti reti)					R3., R5., R6., R7., R8., R10., R13., R14., R15., R17., R19., R27., R32., R33., R34., R37., R38., R43. P33., P37., P45.

Piezīme: R – ražošanas riski; P – pārstrādes riski; ar **boldu** izcelti ārējie riski; risku atšifrējumu skatīt risku raksturojuma un novērtējuma tabulā.

Avots: ekspertu vērtējums interviju un semināra laikā.

Graudu, pākšaugu un to produktu ražotāju ieteikumi identificēto risku ietekmes mazināšanai

Riska kods un zona		Riski, kurus nepieciešams vadīt	Ražotāju ieteikumi
R1	P1	Grūtības plānot turpmāko saimniecisko darbību	Komandas darbs – uzņēmuma vadība strādā kopā, lai rastu labākos risinājumus nenoteiktības apstākļos.
R2	P2	Pieredzes trūkums	Nepieciešams izstrādāt valsts līmeņa rīcības plānu krīzes situācijām un noteikt informācijas aprites kārtību, veidojot vienotu punktu (avotu) uzņēmējiem informācijas iegūšanai par rīcību krīzes gadījumā.
	P3	Darbinieku atlaišana, slēdzot vai sašaurinot ražošanu	Dažādas sociālā atbalsta un sadarbības programmas, kurās paredzēts, ka darbaspējas zaudējušie darbinieki tiek aizvietoti ar darbiniekiem no citiem uzņēmumiem vai šiem uzņēmumiem tiek sniegta palīdzība ikdienas darbu veikšanai. Darbinieku dīkstāves pabalsti, kurus būtu ieteicams izmaksāt darba devējam, kurš pats koordinē nepieciešamo darbu apjomu, jo tad saglabājas darbinieka piesaiste un lojalitāte uzņēmumam. Atcelt prasību par darbinieka nulles klātbūtni uzņēmumā pabalsta saņemšanas laikā.
R4	P4	Atkarība no darbaspēka fiziskās klātbūtnes uzņēmumā	SPKC, PVD vai citai institūcijai ir jānodrošina fokusēta apmācība uz vietas uzņēmumos, ko un kā darīt epidemioloģisko ierobežojumu laikā. Nepieciešamas vadlīnijas no atbildīgajām institūcijām, kā plānot un organizēt darbu, lai pēc iespējas mazinātu darbinieku saslimstību ar Covid-19; kā arī gadījumos, ja šāda situācija ir iestājusies, kā rīkoties, ja nevar nodrošināt 2 metru distanci.
	P6	Liels darbinieku blīvums	Uzņēmumā jāizstrādā detalizēts darbinieku aizstāšanas plāns, iespēju robežās jāievieš distancētās komunikācijas, jānodrošina valsts noteikto higiēnas un sociālās distancēšanās pasākumu ievērošana, jāveic darbinieku instruēšana un pasākumu izpildes kontrole.
	P7	Darbaspēka saskarsmes kontrole	Pārstrādes uzņēmumos, kuros parasti ir lielāks darbinieku blīvums, jāievieš maiņu darba grafiks, lai samazinātu darbinieku saskarsmi, jāstrādā pie procesu automatizācijas, jāuzstāda modernas saskarsmes kontroles sistēmas.
	P5	Darbaspēka trūkums	Jāievieš papildu pasākumi darbinieku motivācijai, uzņēmumā jāizstrādā darbinieku aizstāšanas plāns.

Riska kods un zona		Riski, kurus nepieciešams vadīt	Ražotāju ieteikumi
R9	P9	(Importa) izejvielu trūkums / nepieejamība tirgū	Lielākā daļa lauksaimnieciskai ražošanai nepieciešamo izejvielu tiek importētas, arī pārstrādes uzņēmumi ievēd ražošanai nepieciešamās izejvielas. Tāpēc valstu robežu slēgšana nedrīkst ietekmēt nepieciešamo preču piegādes un ir jānodrošina "zaļie" koridori pārtikas precēm, ražošanas izejvielām un iepakojumam. Uzņēmējiem jāveido lielākas rezerves, lai nodrošinātu ražošanas procesa nepārtrauktību, tomēr atsevišķos gadījumos krājumu veidošanu ierobežo derīguma termiņi, piemēram, augu aizsardzības līdzekļiem.
	P10	Iepakojuma trūkums/ sagādes problēmas	
R42	P42	Dažādi fiziski ierobežojumi uz valstu robežām	
	P27	Loģistikas izmaksu pieaugums	
	P12	Sadarbības partneru došanās dīkstāvēs	Valsts institūciju un banku elastīga rīcība gadījumos, kad uzņēmumam jāmaina vai jāatceļ investīciju plāni, jo nav iespējams saņemt tajos paredzētās tehnikas vienības vai iekārtas ražotāju rūpnīcu darbības apturēšanas gadījumā. Valsts atbalsts <i>HoReCa</i> sektoram, lai finansētu izmaksas, kas rodas dažādu ierobežojumu dēļ.
	P13	Ražošanas apjoma kritums (samazināšanās)	Ražošanas pārstrukturizēšana atbilstoši pieprasījumam, jaunu produktu izstrādāšana un jaunu mārketinga aktivitāšu ieviešana.
	P14	Darba intensitātes samazināšanās/ dīkstāve/ darbības apturēšana	Valsts piešķirtā darbinieku dīkstāves pabalsta izmantošana. Valsts atbalsts krājumu izmaksu pieauguma un apgrozījuma samazinājuma radīto grūtību mazināšanai.
	P15	Darba intensitātes palielināšanās	Elastība ražošanas tehnoloģiskā procesa pārkārtošanā atbilstīgi pieprasījumam. Lai samazinātu iespējamās problēmas, ko rada lielāka tehnisko līniju noslodze, nepieciešama biežāka tehniskā apskate un stingrāka kvalitātes kontrole.
R16	P16	Saražotās produkcijas krājumu pieaugums	Lai krīzes situācijā varētu uzglabāt palielinātu saražotās produkcijas apjomu vai veidot izejvielu krājumus, jāattīsta noliktavu saimniecība, tāpēc nepieciešama brīva pieeja kredītlīdzekļiem investīcijām noliktavu jaudas palielināšanā, un atviegloti kredīta saņemšanas nosacījumi. Kredītlīdzekļu pieejamība apgrozāmo līdzekļu iegādei krīzes situācijā ir būtiski svarīga jebkura uzņēmuma veiksmīgai darbībai, jo pretējā gadījumā apgrozāmiem līdzekļiem, lai veidotu, piemēram, uzkrājumus krīzes situācijas nenoteiktības mazināšanai, tiek novirzīti
R18	P18	Apgrozāmo līdzekļu iesaldēšana	

Riska kods un zona		Riski, kurus nepieciešams vadīt	Ražotāju ieteikumi
			uzņēmuma attīstībai paredzētie līdzekļi. Liela daļa lauksaimniecības izejvielu tiek piegādāta ar kooperatīvu starpniecību un krīzes situācijā kooperatīvi ir gatavi uzņemties daļu riska, veicot izejvielu iepirkumus laikus un veidojot krājumus nākamā gada sezonai, tāpēc: <ul style="list-style-type: none"> 1) ir jābūt labai kredīt līdzekļu pieejamībai apgrozāmo līdzekļu iegādei; 2) ir jānosaka atvieglojumi kredītprocentiem apgrozāmo līdzekļu iegādei. Valsts finanšu atbalsts krājumu pieauguma radīto grūtību mazināšanai.
	P20	Līdzšinējo produktu virzīšanas pasākumu tirgū neefektivitāte (piem., pārtikas degustācijas, tirdziņi, izstādes)	Jāmeklē alternatīvas iespējas reklāmai, mazajiem ražotājiem un pārstrādātājiem jāmeklē alternatīvas realizācijas iespējas, jāattīsta realizācija e-vidē (e-komercija). Nepieciešams ieviest samazinātu PVN likmi mājražotāju produkcijai, lai veicinātu mājražotāju veikalu attīstību arī ārpus Rīgas. Sadarbībā ar vietējām pašvaldībām jāmeklē iespējas, kā veidot platformas mājražotāju produkcijas realizācijai arī pandēmijas apstākļos.
	P22	Papildu izdevumi, pielāgojoties ārkārtējai situācijai	Valsts atbalsts finansējuma saņemšanai, piemēram, tiešo dotāciju veidā, aizdevumu veidā un aizdevumu garantijas, lai apmierinātu ražošanas uzņēmumu likviditātes vajadzības un palīdzētu tiem turpināt darbību pandēmijas laikā un pēc tās.
R23	P23	Ieņēmumu samazināšanās	
R24	P24	Problēmas saņemt samaksu par pārdoto produkciju	
R25	P25	Nespēja nokārtot kredītsaistības	
R26	P26	Nespēja segt ikmēneša maksājumus	
R28	P28	Nodokļu parādi	
	P29	Tirgus nenoteiktība	Komandas darbs – uzņēmuma vadība strādā kopā, lai rastu labākos risinājumus nenoteiktības apstākļos. Uzņēmumu darbības plānošana īstermiņā. Valsts finanšu atbalsts (skatīt citus identificēto risku pasākumus).
R31	P31	Pieprasījuma samazināšanās / palielināšanās	Būtiski stimulēt vietējo patēriņu un lojalitātes pieaugumu vietējiem produktiem: 1) valsts un nevalstiskām organizācijām izglītot iedzīvotājus par nepieciešamību atbalstīt vietējos

Riska kods un zona		Riski, kurus nepieciešams vadīt	Ražotāju ieteikumi
			ražotājus, par šāda atbalsta nozīmi ekonomikā; 2) patērētāju spiediens uz lielveikalu ķēdēm, pieprasot vietējos produktus. Jāievieš samazinātā PVN likme visiem pārtikas produktiem. Valsts un nozares institūcijām jāturpina iesāktā politika, mudinot Latvijas patērētājus krīzes laikā izvēlēties un atbalstīt vietējos ražotājus.
R35	P35	Atkarība no eksporta	Pārtikas preču plūsma starp valstīm nedrīkst būt traucēta, arī gadījumos, ja robežas tiek slēgtas – jāveido t. s. zaļie koridori pārtikas precēm. Nepieciešams lielāks valsts institūciju atbalsts produkcijas eksporta darījumu sekmīgai norisei, jo krīzes laikā bija vērojams pretējs efekts – daudzi valsts institūciju darbinieki strādāja no mājām un bija grūti pieejami, līdz ar to birokrātiskās procedūras kļuva īpaši traucējošas. Nepieciešams atbalsts eksportspējīgo uzņēmumu attīstības stimulēšanai, eksportspējas palielināšanai.
	P41	PVD pastiprināta sekošana uzņēmumos notiekošajam	Ieviesto biodrošības standartu uzturēšana un iekšējā kontrole. Nepieciešams īstenot atbalsta pasākumus paaugstinātu biodrošības standartu uzturēšanai un kontrolei attiecībā uz transportu, loģistiku, distancēm, higiēnu, lai pārtikas pārstrādes uzņēmumiem būtu iespējas šo izmaksu kompensācijai.
R44	P44	Pasliktinās valsts institūciju pakalpojumu pieejamība	Nepieciešams krīzes rīcības plāns valsts institūciju un citu pakalpojumu sniegšanas institūciju (piemēram, bankas) darbiniekiem, lai arī krīzes laikā valsts institūciju pakalpojumi būtu brīvi pieejami klientiem (jo ir novērotas grūtības saņemt dažādus valsts un citu institūciju pakalpojumus sakarā ar ierēdņu un darbinieku attālināto darba režīmu Covid-19 laikā, nepieciešama pierakstīšanās, garas rindas, nevar noskaidrot svarīgus jautājumus utt.).

Apzīmējumi

Riska zonu skaidrojums:

ļoti augsta (katastrofāls) riska zona → nepieciešami riska samazināšanas pasākumi

augsta (kritiska) riska zona → nepieciešami riska samazināšanas pasākumi

Riska vadības pasākumi:

Avots: nozares ekspertu viedokļi, kas apzināti interviju un semināru cikla "Pārtikas produktu piegāžu ķēžu pārstrukturēšana Covid-19 seku mazināšanai" norises laikā (norises laiks laukaugu audzētājiem un produktu ražotājiem – 14.10.2020.).

Iesaistīto pušu vērtējums par situāciju pandēmijas laikā un krīzes pārvarēšanas iespējām graudu un pākšaugu ražošanā un pārstrādē

Lai noskaidrotu graudu un pākšaugu audzētāju un pārstrādātāju viedokli par Covid-19 krīzes radīto ietekmi sektora uzņēmumu darbībā, tika veiktas padziļinātas intervijas, izmantojot iepriekš sagatavotus jautājumus par krīzes situācijas radītajām problēmām, izaicinājumiem un to risināšanas iespējām, kā arī noskaidrots respondentu viedoklis par dažādu risku nozīmīgumu uzņēmuma darbībā pandēmijas periodā. Šajā apakšnodaļā ir ietvertas arī nozares pārstāvju 2020. gada 14. oktobra seminārā “Laukaugu piegāžu ķēžu pārstrukturēšana Covid-19 seku mazināšanai” paustās atziņas un priekšlikumi krīzes situācijas ietekmes mazināšanai.

Padziļināto interviju dalībnieki:

- 1) Zemnieku saeima, Maira Dzelzkalēja-Burmistre;
- 2) AS “Dobeles dzirnavnieks”, Kristaps Amsils;
- 3) AS “Latvijas maiznieks”, Māris Daude;
- 4) SIA “Pupuchi”, Kristīne Ozoliņa;
- 5) SIA “Agerona”, Jaroslavs Orbidāns;
- 6) LPKS “Durbes grauds”, Sandris Bēča;
- 7) ZS “Kotiņi”, Aldis Ločmelis;
- 8) ZS “Dzintari”, Ivars Baltiņš;
- 9) ZS “Dzintari”, Ainārs Piļeckis;
- 10) graudkopības kooperatīvs;
- 11) zemnieku saimniecība 1;
- 12) zemnieku saimniecība 2.

Riski un problēmas

Graudu un pākšaugu ražotāji un kooperatīvi

Graudu un pākšaugu ražotājus Covid-19 krīze ir skārusi salīdzinoši mazāk nekā citās lauksaimniecības nozarēs nodarbinātos. Ražotājus lielā mērā pasargāja noslēgtie līgumi ar kooperatīviem, pārstrādes un vairumtirdzniecības uzņēmumiem.

Izejvielu pieejamība. Problēmas graudu un pākšaugu ražotājiem radīja krīzes izraisītā neziņa sezonas sākumā, kad radās šaubas par izejvielu pieejamību. Daži ražotāji atzīmēja, ka bija grūtāk sagādāt rezerves daļas tehnikai vai izejvielas, jo daļēji slēgtu robežu dēļ kavējās piegādes, tomēr gandrīz visas problēmas tika atrisinātas un izejvielas tika saņemtas. Netika atrisināti atsevišķi tehnikas un rezerves daļu piegādes jautājumi, kas sliktākajā gadījumā radīja problēmas lauksaimniekiem, kuri tehnikas iegādei bija piesaistījuši Eiropas Savienības fondu līdzekļus. Izejvielu pieejamības problēmas kā lielu potenciālu draudu uztver arī kooperatīvi, tomēr šajā gadā izejvielu sagāde radīja papildu stresu, bet par reālu problēmu nekļuva. Tā kā lielākā daļa izejvielu tiek importētas, situācijas attīstības sliktākajā variantā izejvielu pieejamība kļūs par ļoti nopietnu risku graudaugu un pākšaugu audzētājiem. Kooperatīvi, lai mazinātu risku, var plānot izejvielu iepirkumu pa daļām un ļoti laikus, piemēram, jau 2020. gadā nākamajai sezonai. Tomēr šādā gadījumā nepieciešami apgrozāmie līdzekļi, kas tiks iesaldēti.

Darbinieku saslimšana. Darbinieku saslimšanas iespēja ir reāls drauds jebkurā uzņēmumā, tomēr intervētie graudu un pākšaugu ražotāji ar šo problēmu nesaskārās. Ļoti lielu risku darbinieku saslimšana radītu kooperatīvajām sabiedrībām, kurās, īpaši sezonas laikā, ir daudzi darbinieki, kurus nevar aizstāt vai kuru pienākumus nevar veikt attālināti, piemēram, vienīgais kooperatīva pārstāvis reģionā vai laboratorijas vadītājs.

Produkcijas eksports. Graudu eksports biržā krīzes laikā netika būtiski ietekmēts, jo to pastāvīgi iespaido dažādi faktori. Tomēr Latvijā būtiska daļa graudu un pākšaugu tiek realizēta kooperatīvajām sabiedrībām un vairumtirdzniecības uzņēmumiem, kuri lielāko daļu produkcijas eksportē (saskaņā ar intervijās iegūto informāciju 80 % un vairāk). Tāpēc nopietns drauds nozares attīstībai ir potenciāla eksporta tirgu slēgšana krīzes padziļināšanās rezultātā. Tomēr lielākā daļa intervēto eksporta iespējas vērtēja pozitīvi uzskatot, ka graudu eksporta plūsma ir pārāk nozīmīga daudzu valstu pārtikas nodrošinājumam un tāpēc tā tiks uzturēta jebkuros apstākļos, un robežu slēgšana varētu būt tikai īslaicīga problēma. Tomēr situācijas attīstības sliktākajā variantā, ja eksporta iespējas būs nopietni traucētas, šis būs graudkopības nozarei katastrofāls risks, kas izraisīs citu problēmu rašanos un risku aktualizēšanos, piemēram, finanšu un norēķinu risku grupā, produkcijas uzglabāšanas jomā. Problēmas eksporta jomā radīja arī valsts iestāžu darba režīms, kad eksporta darījumu veikšanai nepieciešamās birokrātiskās procedūras ievilkās, jo daļa no valsts iestāžu darbiniekiem strādāja no mājām.

Valsts institūciju pakalpojumi. Informācija par valsts iestāžu neatsaucību un neelastību komunikācijā ar uzņēmumiem figurē arī citās jomās, piemēram, Uzņēmumu reģistrs nepieņēma pārskatu jūnijā, lai gan līdz 2020. gada 1. maijam nebija iespējams sasaukt kopsapulci un organizēt vēlēšanas pulcēšanās ierobežojumu dēļ. Vairākus nevajadzīga formālisma gadījumus minēja arī tie uzņēmumi, kuri mēģināja pieteikties uz valsts atbalstu Covid-19 seku mazināšanai.

Banku sektors. Interviju laikā tika minēta arī negatīva pieredze ar banku sektoru, kad krīzes situācija tika izmantota, lai pasliktinātu sadarbības nosacījumus.

Loģistika. Problēmas loģistikas jomā radās uzņēmumiem, kuriem produkcijas vai izejvielu transportēšana notiek pāri robežām, piemēram, kooperatīvam palielinājās loģistikas izmaksas un aizkavējās izejvielu piegādes, jo krīzes laikā bija atvērti tikai daži robežpunkti.

Graudu un pākšaugu pārstrādes sektors

Lielākas problēmas Covid-19 krīzes rezultātā radās graudu un pākšaugu pārstrādes uzņēmumiem, tomēr krīzes ietekme izpaudās atšķirīgi:

- 1) graudu pārstrādes pamatproduktu (milti, makaroni u. c.) ražotāji krīzes laikā necieta, bija vērojams pieprasījuma pieaugums pēc produktiem ar ilgu uzglabāšanas termiņu, kā rezultātā atsevišķi lieli uzņēmumi pat palielināja ražošanas jaudas un pārkārtoja tās uz pieprasītākajiem produktiem. Mazie graudu un pākšaugu ražotāji/pārstrādātāji, kuriem jau iepriekš bija izveidotas īsas un stabilas sagādes ķēdes, Covid-19 ietekmi neatzīmē, jo pircēju pieprasījums pēc kvalitatīvas produkcijas nemazinājās;
- 2) maizes ražotājiem samazinājās pieprasījums no *HoReCa* sektora un citiem sabiedriskās ēdināšanas sektora dalībniekiem. Daļēji to kompensēja pieprasījuma pieaugums mazumtirdzniecībā, tomēr kopumā augusta beigās aktivitāte bija atjaunojusies par aptuveni 50 %;
- 3) t. s. uzskodu ražošanas segmentā krīze radīja vislielāko negatīvo ietekmi, jo uzkodas nepieder pie krīzes laikā pieprasīto produktu klāsta. Intervētais uzņēmums elastīgi noreāģēja uz pieprasījuma kritumu, apstādināja ražošanu un izmantoja valsts piedāvātās atbalsta iespējas, kas tika vērtētas pozitīvi. Dīkstāves laiks tika izmantots, lai attīstītu idejas par alternatīviem tirgiem un produktiem.

Pārstrādes uzņēmumi saskārās ar eksporta kritumu, kavētām un sadārdzinātām izejvielu un iepakojumu piegādēm, kā rezultātā pašlaik veido izejvielu un iepakojumu uzkrājumus.

Vienlaikus AS “Dobeles dzirnavnieks” galvenais izaicinājums bija sabalansēt vietējā tirgus pieprasījumu ar eksporta pieprasījumu, un, tā kā tika pieņemts lēmums vispirms apgādāt vietējo tirgu, eksporta piegādes tika limitētas. Bija jānodrošina rūpnīcas darbs palielināta pieprasījuma apstākļos, tāpēc ļoti liela uzmanība tika pievērsta darbinieku saskarsmes kontrolei, lai izvairītos no darbinieku saslimšanas, bija nepieciešams palielināts iepakojuma apjoms, kurš bija pieejams un ražošanas apjomu nelimitēja, kā arī lielas problēmas produkcijas piegāžu jomā radīja krīzes laikā noteiktie ierobežojumi uz valsts robežām. Krīzes situācija uzņēmumā arī identificēja nepietiekamas noliktavu jaudas gatavajai produkcijai un iepakojumam.

Uzņēmumi kopumā ātri un elastīgi piemērojās jaunajiem apstākļiem, piemēram, iekārtoja attālinātas darbavietas saslimušajiem darbiniekiem, pārorientējās uz citu produktu ražošanu, citiem tirdzniecības tīkliem.

Ieguvumi

- Atsevišķi graudu ražotāji kā ieguvumu nosauca labāku darbaspēka pieejamību pavasarī, sezonas sākumā.
- Lauksaimniekiem krīzes laikā samazinājās degvielas izmaksas, jo kritās degvielas cena, tomēr šo faktu nevar uzskatīt par tiešu krīzes radītu ieguvumu, bet gan drīzāk par pozitīvu blakusefektu.
- Kā pozitīvs aspekts tika nosaukta ikdienas stresa mazināšanās starp darbiniekiem sociālās distancēšanās prasību ievērošanas rezultātā. Tomēr par šo jautājumu bija pretrunīgi viedokļi – arī, ka sociālās distancēšanās prasības palielina ikdienas stresa līmeni.
- Kooperatīva darbinieki labāk apguva IT prasmes, distancētā darba elementi tiks saglabāti arī nākotnē, ietaupot resursus.
- Graudkopības nozarē vairāk mazo audzētāju pievērsās pārstrādei, maizes cepšanai, attīstījās nišas produktu ražošana.
- Krīzes laikā attīstījās tiešā tirdzniecība, e-pakalpojumi.
- Krīze deva motivāciju attīstīt noteiktu produktu segmentus, kam ir lielāks pieprasījums, piemēram, AS “Latvijas maiznieks” attīstīja saldētu bulciņu un maizes tipa “Izcep pats!” segmentus.
- Krīzes un dīkstāves laiks radīja iespēju padarīt atliktas lietas, veltīt laiku ideju attīstībai par jauniem produktiem, jauniem realizācijas tirgiem (SIA “Pupuchi”).
- Krīze rosināja veidot īsākas, pašpietiekamas un kvalitatīvas produktu ķēdes. Piemēram, ZS “Kotiņi” centās neslēgt līgumus ar lielām veikalu ķēdēm.
- Krīzes noteiktā higiēnas prasību paaugstināšanās teorētiski rada pircējiem drošākus produktus.

Nozares attīstības redzējums

Lielākā daļa intervēto graudu un pākšaugu audzētāju uzskata, ka Covid-19 krīze būtisku ietekmi graudu un pākšaugu ražošanā neradīs. Graudu platības nesamazināsies, jo pastāv objektīvs viedoklis, ka pēc graudiem pieprasījums būs vienmēr. Arī attiecībā uz produkcijas eksporta iespējām aptaujāto viedoklis kopumā ir pozitīvs.

Tika pausts arī viedoklis, ka izmaiņas nākotnē graudu ražotājiem radīs jaunā ES kopējā lauksaimniecības politika (KLP) – paredzams, ka maksājumi uz hektāru samazināsies,

tāpēc nāksies intensificēt ražošanu un domāt, kā saražot lētāk un vairāk, būs nepieciešamas investīcijas ražīgākās tehnoloģijās.

Ja krīzes situācija ievilksies, globāli iespējama pirktspējas samazināšanās, pirks tikai pirmās nepieciešamības preces. Samazināsies pieprasījums pēc dārgā un veselīgā, kā rezultātā varētu ciest bioloģiskā lauksaimniecība.

Pārstrādes uzņēmumi kopumā elastīgi piemērojas krīzes radītajiem izaicinājumiem, izstrādā jaunus produktus, meklē jaunus noieta tirgus, ja nepieciešams, atlaiž darbiniekus, sašaurina ražošanu un ražo atbilstīgi pieprasījumam. Var izvirzīt hipotēzi, ka krīze veicina īsāku pārtikas ķēžu attīstību. Ja krīzes situācija pastāvēs ilgstoši, varētu rasties problēmas ar galvenās izejvielas – graudu – pieejamību, būtu jāmeklē importa izejvielas. Lielākās problēmas varētu rasties, ja tiktu traucēta kuģu satiksme un pārējais transports un nebūtu iespējas transportēt graudus.

Ieteikumi un risinājumi

- Lai pārvarētu krīzes situācijas izraisīto nenoteiktību, graudu un pākšaugu ražotājiem ieteicams:
 - rūpīgi sekot notiekošajam nozarē, tirgū un izejvielu tirgū;
 - rūpīgi plānot ražošanas apjomus;
 - veidot finanšu uzkrājumus krīzes situācijai, veikt izmaksu optimizāciju;
 - veidot izejvielu un materiālu uzkrājumus, tomēr jāņem vērā, ka daļai izejvielu ir derīguma termiņi, kas neļauj veidot uzkrājumus (piemēram, AAL);
 - laikus sagādāt izejvielas, pirms sezonas sākuma;
 - domāt par sadarbības partneru diversifikāciju;
 - pārskatīt vai atlikt investīciju plānus, lai nodrošinātu apgrozāmo līdzekļu pieejamību krīzes situācijas pārvarēšanai, piemēram, izejvielu iepirkšanai laikus;
 - ja nepieciešams, vienoties ar kredīta devēju par kredīta brīvdienām.
- Lai mazinātu krīzes izraisīto nenoteiktību un pieprasījuma svārstības, graudu un pākšaugu pārstrādātājiem ieteicams:
 - pārstrukturēt ražošanu atbilstīgi pieprasījumam;
 - elastīgi pārkārtot ražošanas tehnoloģisko procesu uz aktuālajiem produktiem (pieprasījuma palielinājuma gadījumā);
 - izstrādāt darbības plānu ārkārtas situācijām;
 - izvērtēt un palielināt noliktavu jaudas un glabāšanas iespējas;
 - veidot iepakojuma krājumus, sadarboties ar vietējiem iepakojuma ražotājiem;
 - izmantot valsts atbalstu krājumu izmaksu pieauguma un apgrozījuma samazinājuma radīto grūtību mazināšanai;
 - rūpīgi sekot notiekošajam nozarē, tirgū un izejvielu tirgū;
 - rūpīgi plānot ražošanas apjomus;
 - veidot finanšu uzkrājumus krīzes situācijai, veikt izmaksu optimizāciju;
 - meklēt iespējas jaunu produktu ražošanai, ieviest jaunas mārketinga aktivitātes atbilstīgi izmaiņām tirgū;
 - pārskatīt vai atlikt investīciju plānus;
 - ja nepieciešams, vienoties ar kredīta devēju par kredīta brīvdienām;
 - mazajiem pārstrādātājiem meklēt alternatīvas realizācijas iespējas; īpaši aktuāla tiešās pārdošanas ieviešana – realizācija ar interneta palīdzību (e-komercija).
- Lai mazinātu iespējamās ar darbinieku saslimstību saistītās problēmas, uzņēmumiem ieteicams:
 - izstrādāt detalizētu darbinieku aizstāšanas plānu;

- iespēju robežās ieviest distancētās komunikācijas;
 - nodrošināt valsts noteikto prasību izpildi higiēnas un sociālās distancēšanās pasākumu jomā, veikt darbinieku instruēšanu un kontrolēt šo pasākumu izpildi;
 - nepieciešamības gadījumā, lai mazinātu darbinieku saskarsmi, ieviest maiņu darba grafiku;
 - pārstrādes uzņēmumos uzstādīt modernas darbinieku saskarsmes kontroles sistēmas;
 - ja iespējams, pārstrādes uzņēmumos veikt ražošanas procesu automatizāciju;
 - veidot sadarbību ar kaimiņiem atsevišķu darbu veikšanai (ražotājam);
 - ieviest papildu pasākumus darbinieku motivācijai;
 - nepieciešamības gadījumā izmantot valsts atbalstu darbinieku dīkstāves situācijās.
- Nepieciešams krīzes rīcības plāns valsts institūciju darbiniekiem, lai arī krīzes laikā valsts institūciju pakalpojumi būtu brīvi pieejami klientiem (jo ir novērotas grūtības saņemt dažādus valsts institūciju pakalpojumus sakarā ar ierēdņu darba režīmu Covid-19 laikā).
 - Ražotāji/pārstrādātāji atbalstītu lielāku vietējo preču protekcionismu valsts/pašvaldību iepirkumu jomā, – lai iepirkumos tiktu izmantoti Latvijā ražoti produkti (piemēram, armijas bāzē rīsu vietā grūbas).
 - Valdības rīcība – noteikt, ka pārtikas preču plūsma starp valstīm nedrīkst būt traucēta, arī gadījumos, ja robežas tiek slēgtas (t. s. zaļie koridori pārtikas precēm). Bet galvenais ieteikums – nedrīkst slēgt robežas! Nelikt šķēršļus tirdzniecībai ar primārajām izejvielām!
 - Valdības rīcība – atbalsts eksportspējīgo uzņēmumu attīstības stimulēšanai, eksportspējas palielināšanai.
 - Lielākā daļa lauksaimnieciskajai ražošanai nepieciešamo izejvielu ir importa izcelsmes un to pieejamība ir nosacījums šī tautsaimniecības pamatsektora darbības notikšanai, tāpēc krīzes situācijā nepieciešams veidot t. s. “zaļos koridorus” arī lauksaimniecības izejvielām.
 - Liela daļa lauksaimniecības izejvielu tiek piegādāta ar kooperatīvu starpniecību. Tā kā krīzes diktētajā nenoteiktības situācijā kooperatīvi ir gatavi uzņemties daļu riska, veicot ļoti laikus izejvielu iepirkumus un veidojot krājumus nākamā gada sezonai, ir nepieciešami finanšu līdzekļi. Tāpēc šādā gadījumā 1) ir jābūt labai kredītīdzekļu pieejamībai apgrozāmo līdzekļu iegādei; 2) ir jānosaka atvieglojumi kredītprocentiem apgrozāmo līdzekļu iegādei.
 - Lai veidotu izejvielu krājumus nākamā gada sezonai vai uzglabātu palielinātu saražotās produkcijas apjomu krīzes situācijā, ražotājiem, kooperatīviem un pārstrādātājiem nepieciešamas palielinātas noliktavu jaudas, tāpēc 1) jābūt kredītīdzekļu pieejamībai investīcijām noliktavu jaudas palielināšanai; 2) jānosaka atvieglojumi arī šo investīciju nosacījumos.
 - Nepieciešams lielāks valsts institūciju atbalsts produkcijas eksporta darījumu sekmīgai norisei, jo krīzes laikā bija vērojams pretējs efekts – daudzi valsts institūciju darbinieki strādāja no mājām un bija grūti pieejami, līdz ar to birokrātiskās procedūras kļuva īpaši traucējošas.
 - No valdības tiek gaidīta ātra lēmumu pieņemšana krīzes situācijās, ieklausoties uzņēmēju vajadzībās, lai samazinātu krīzes radītos apgrūtinājumus. Pozitīvs piemērs bija operatīvās izmaiņas normatīvajos dokumentos, palielinot iepakošanas pieejamību krīzes laikā.

- Nepieciešams palielināt pieprasījumu vietējā tirgū – 1) valsts un nevalstisko organizāciju veikta vispārēja iedzīvotāju izglītošana par nepieciešamību atbalstīt vietējo ražotāju, par šāda atbalsta nozīmi ekonomikā; 2) patērētāju spiediens uz lielveikalu ķēdēm, pieprasot vietējo produkciju.
- Darbinieku dīkstāves pabalstu būtu ieteicams izmaksāt darba devējam, kurš pats koordinē nepieciešamo darbu apjomu, jo tad saglabājas darbinieka piesaiste un lojalitāte uzņēmumam. Atcelt prasību par darbinieka nulles klātbūtni uzņēmumā pabalsta saņemšanas laikā.
- Krīzes situācijās nepieciešams arī pašvaldību atbalsts uzņēmējiem, piemēram, pozitīvs piemērs bija telpu nomas maksas atcelšana krīzes periodā.

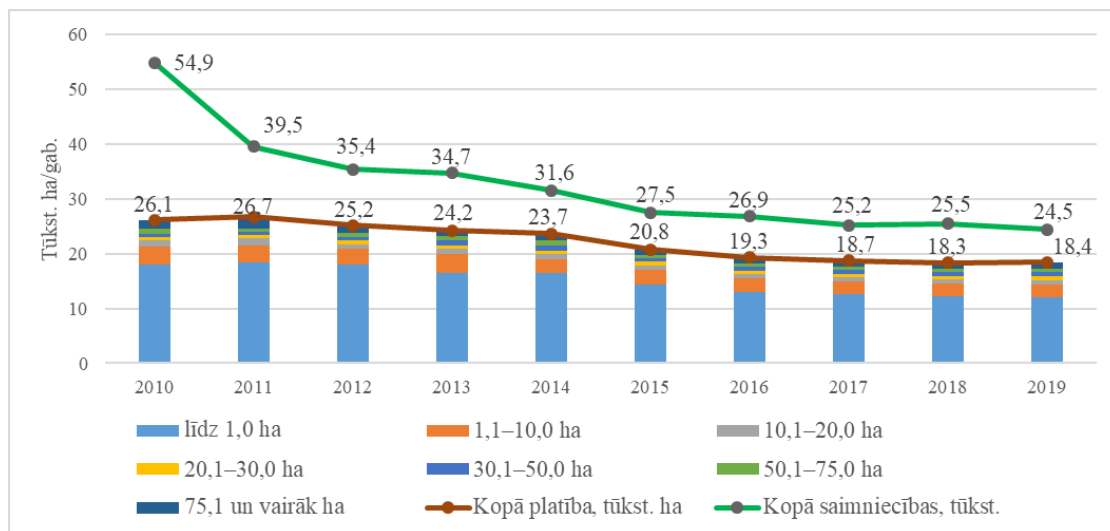
3.2. Kartupeļu ražošanas un pārstrāde

Kartupeļu un to produktu ķēdes posmu raksturojums

Kartupeļu ražošana

Lai gan kartupeļu platības 2019. gadā aizņēma tikai nepilnus 2 % no sējumu kopplatības, kartupeļu audzēšanai Latvijā ir senas tradīcijas. Tomēr kartupeļu ražošanas apjomi samazinās, jo kartupeļi ir resursu ietilpīgs kultūraugs, kura audzēšana mazajās saimniecībās kļūst arvien nekonkurētspējīgāka.

Kopējās kartupeļu platības laikā kopš 2010. gada ir samazinājušās par 30 %, bet kopējais saimniecību skaits – pat par 55 %. Kopējās kartupeļu platības samazinās tāpēc, ka mazie un vidējie kartupeļu audzētāji samazina ražošanas apjomus, jo netiek garantēta stabila produkcijas realizācija un tie nespēj konkurēt tirgū ar maziem ražošanas apjomiem. Noteiktu ietekmi atstāj arī ēšanas paradumu maiņa, jo, uzlabojoties ekonomiskajai situācijai, kartupeļus ēdienkartē nomaina citi produkti.

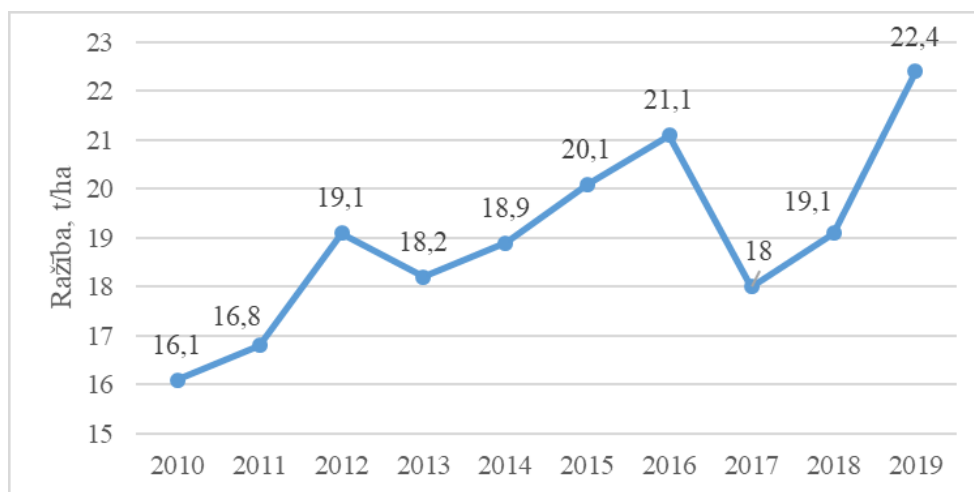

Avots: CSP dati.

1.3.2.1. attēls. Kartupeļu stādījumu platība pa saimniecību lieluma grupām, tūkst. ha un kopējais saimniecību skaits, tūkst. Latvijā 2010.–2019. gadā.

Lielākais saimniecību skaita samazinājums vērojams saimniecību grupā ar platību līdz 1 ha – 2,3 reizes. Saimniecību skaits ar platību 1–20 ha un ar platību virs 50 ha samazinājies līdzīgi – par 28 %, bet saimniecību skaits ir pieaudzis tikai saimniecību grupā ar platību 20–50 ha (+26 %).

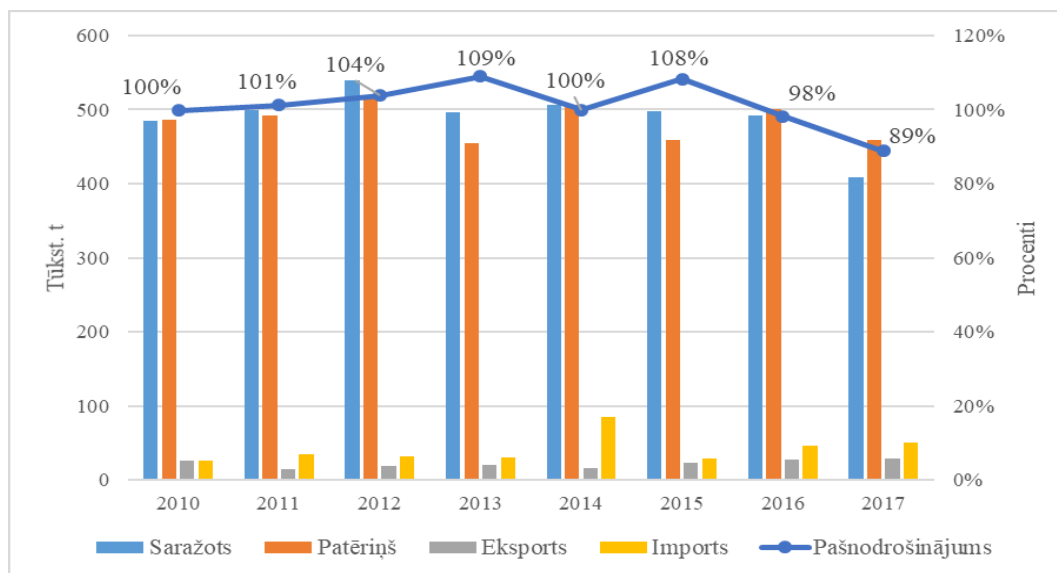
Proporcionāli saimniecību skaita samazinājumam notikušas arī kartupeļu stādījumu platību izmaiņas. Analizētajā periodā arī platības ir samazinājušās saimniecību grupās ar platību līdz 20 ha, kā arī saimniecībās ar platību virs 50 ha. Platību palielinājums ir vērojams tikai saimniecībās ar platību 20–50 ha (+26 %).

Avots: CSP dati.

1.3.2.2. attēls. Kartupeļu ražība Latvijā 2010.–2019. gadā, t/ha.

Samazinoties mazo saimniecību skaitam, kartupeļu ražība ir konstanti palielinājusies, jo lielākas saimniecības ir spējīgas nodrošināt labāku kartupeļu audzēšanas agrotehnisko prasību izpildi. Atsevišķos gados (piemēram, 2017. gadā) kartupeļu ražību nelabvēlīgi ietekmēja laika apstākļi. Kopumā 2019. gadā kartupeļu ražība, salīdzinot ar 2010. gadu, ir paaugstinājusies par 39 % – no 16,1 t/ha līdz 22,4 t/ha.

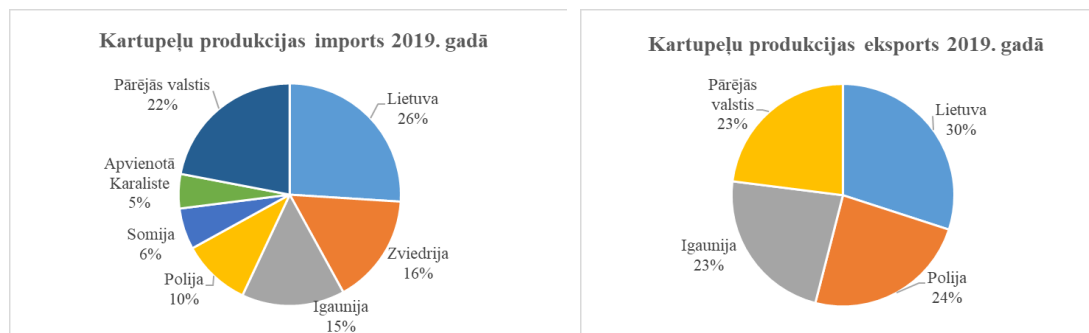
Avots: CSP kartupeļu bilanču dati.

1.3.2.3. attēls. Kartupeļu ražošana, patēriņš, imports un eksports Latvijā 2010.–2017. gadā.

Latvijā saražotie kartupeļi pārsvarā tiek izlietoti valsts iekšējam patēriņam, tomēr pašnodrošinājuma līmenis pēdējos gados ir nedaudz krities. Analizētā perioda laikā kartupeļu ražošanas apjoms ir samazinājies par 16 %, bet 2019. gadā vērojams ražošanas apjoma pieaugums līdz 502 tūkst. t. Nedaudz ir samazinājies arī kartupeļu

patēriņš (-5 % 2017. gadā), bet eksporta un importa apjomi ir palielinājušies (importa apjoms 2017. gadā ir palielinājies gandrīz divas reizes).

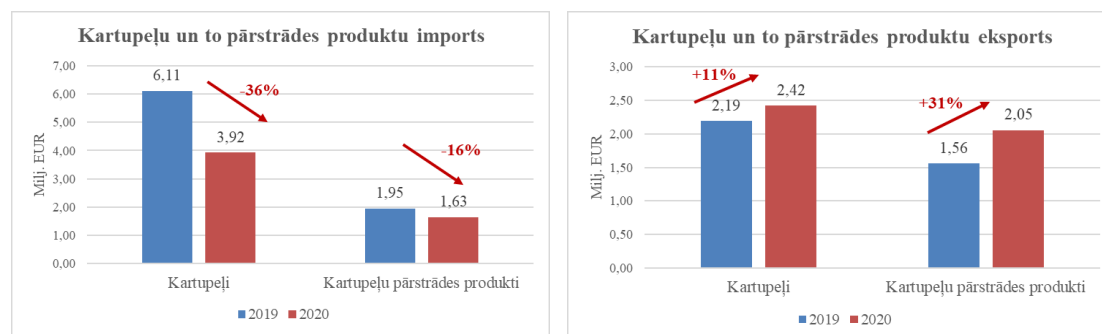
Latvijas galvenās ārējās tirdzniecības partneres ir ES valstis, no kurām tiek saņemta visa importētā kartupeļu produkcija, un kurās nonāk lielākā daļa (86 % no kopējās eksporta vērtības 2019. gadā) Latvijas kartupeļu produkcijas eksporta.

Avots: CSP dati.

1.3.2.4. attēls. Latvijas kartupeļu un kartupeļu produktu importa un eksporta vērtība sadalījumā pa valstīm 2019. gadā, %.

Kartupeļu un to produktu importa struktūrā 2019. gadā ar 72 % dominēja svaigi un atdzesēti kartupeļi. Lielākās ārējās tirdzniecības partneres bija Lietuva, Zviedrija, Igaunija un Polija ar gandrīz 70 % no kopējās importa vērtības.

TOP importa valstis				TOP eksporta valstis			
kartupeļiem		kartupeļu produktiem		kartupeļiem		kartupeļu produktiem	
2019	2020	2019	2020	2019	2020	2019	2020
SE 21%	SE 22%	LT 30%	BE 18%;	LT 45%	LT 22%	LT 22%	LT 31%
LT 17%	LT 17%	PL 22%	LT 17%;	EE 40%	EE 29%	US 22%	EE 14%
EE 16%	PL 14%	GB 15%	FR 16%;	PL 12%	PL 38%	EE 18%	TW 11%
			GB 15%;				US 11%
			DE 15%				

Avots: CSP dati.

1.3.2.5. attēls. Latvijas kartupeļu un to pārstrādes produktu eksporta un importa vērtības izmaiņas 2019. un 2020. gada janvārī – jūlijā, milj. EUR.

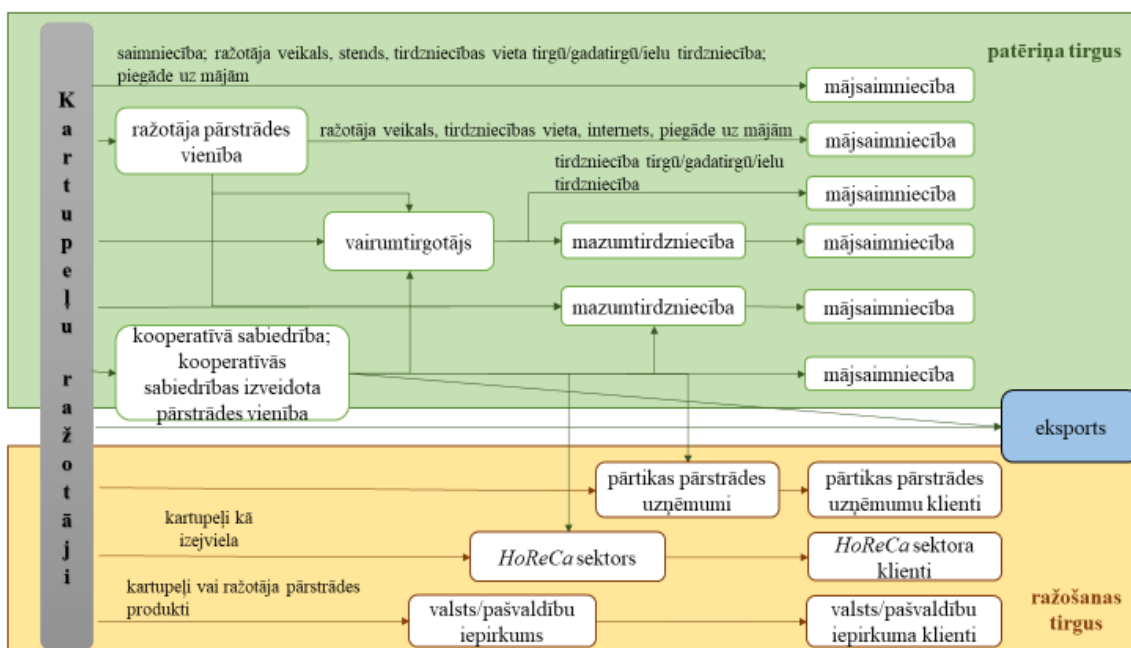
Kartupeļu produkcijas eksporta struktūrā 2019. gadā svaigi un atdzesēti kartupeļi veidoja 60 %. Lielākās ārējās tirdzniecības partnervalstis ES bija Lietuva, Polija un Igaunija. Ārpus ES valstīm lielāks produkcijas apjoms tika eksportēts uz ASV, Taivānu un Kazahstānu. Kartupeļiem un to pārstrādes produktiem izmaiņas importa un eksporta vērtībā 2019. un 2020. gada janvārī – jūlijā ir izteiktākas nekā citām laukaugu grupām.

Ievērojami ir samazinājies kartupeļu imports (-36 %), kamēr valstu struktūra, no kurām tiek importēti kartupeļi, nav būtiski mainījies, tikai palielinājies Polijas īpatsvars.

Kartupeļu pārstrādes produktu imports ir samazinājies par 16 %, un tirdzniecības partnervalstu klāsts ir paplašinājies.

Eksporta jomā lielākas izmaiņas vērojamas pārstrādes sektorā, jo pārstrādāto produktu eksporta vērtība 2020. gadā ir par 31 % lielāka nekā 2019. gada attiecīgajā periodā. Galvenie eksporta galamērķi ir saglabājušies, un tiem ir pievienojusies Taivāna. Svaigo kartupeļu eksporta vērtība ir pieaugusi par 11 % un, nemainoties galvenajām eksporta tirdzniecības partnervalstīm, ir samazinājies eksporta īpatsvars uz Lietuvu un Igauniju, bet pieaudzis Polijas īpatsvars.

Kartupeļi tiek realizēti gan patēriņa, gan ražošanas tirgū. Kartupeļu ražotāji produkcijas realizācijai izmanto gan nulles līmeņa noieta kanālu, gan vienlīmeņa, gan divlīmeņa noieta kanālus.

Avots: autoru pētījums.

1.3.2.6. attēls. Kartupeļu noieta kanāli un tirgi.

Patēriņa tirgū svaigi kartupeļi tieši patērētājam tiek realizēti ar daudzveidīgu kanālu starpniecību – uz vietas saimniecībā, gan tirgos un ielu tirdzniecības vietās, gan, piegādājot produkciju uz mājām. Covid-19 krīzes laikā ir aktualizējies arī pircēju meklēšana, izmantojot internetu, bet produkcija tiek piegādāta uz mājām. Kartupeļi tiek realizēti arī vairumtirgotājiem, un šajā ķēdes posmā pastāv problēmas, jo daudziem ražotājiem nav pietiekamas noliktavu jaudas svaigo kartupeļu uzglabāšanai, tāpēc ražotāji ir ļoti atkarīgi no produkcijas uzpircējiem – vairumtirgotājiem, kas var diktēt cenu. No vairumtirgotāja kartupeļi pie patērētāja arī var nonākt vairākos veidos – gan mazumtirdzniecības tīklos, gan vairumtirgotāja organizētā tirdzniecības procesā. Tie ražotāji, kas paši veic savas produkcijas pārstrādi, tās realizācijai izmanto gan tiešās tirdzniecības metodes, gan vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības starpniecību. Kartupeļus no ražotājiem iepērk arī atsevišķas kooperatīvās sabiedrības (piemēram, LPKS “Mūsmāju dārzeni”), kas tos tālāk realizē patērētājiem, vai realizācijā izmanto vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības tīklu starpniecību. Kooperatīvs vai tā izveidota pārstrādes vienība veic arī tālāku produkcijas pārstrādi. Svaigo kartupeļu eksporta darījumus veic gan atsevišķi ražotāji, gan kooperatīvās sabiedrības.

Ražošanas tirgū svaigie kartupeļi gan no ražotāja, gan no kooperatīviem kā izejviela tiek piegādāti pārtikas pārstrādes uzņēmumiem un *HoReCa* sektora uzņēmumiem. Ražotājs ar kartupeļiem vai to pārstrādes produktiem var piedalīties arī valsts un pašvaldības iepirkumos.

Kartupeļu pārstrāde

Saskaņā ar CSP datiem 2018. gadā Latvijā bija reģistrētas 5 komercsabiedrības, kas pārstrādā kartupeļus, un viena komercsabiedrība – cietes un cietes produktu ražotāja.

SIA “Aloja Starkelsen” ir lielākais kartupeļu cietes ražotājs Baltijas valstīs, kā arī viens no lielākajiem bioloģiskās kartupeļu cietes ražotājiem pasaulē. Paralēli kartupeļu cietes ražošanai uzņēmums ražo virkni citu pārtikas produktu, no kuriem visiecienītākie Baltijas valstīs un Skandināvijā ir Alojas kartupeļu ciete, Alojas ķīseli, cepamais pulveris un vaniļas cukurs. Aptuveni 80 % no saražotās produkcijas tiek eksportēti uz Eiropas Savienības valstīm, ASV un Āzijas valstīm⁹¹. Lielākā daļa no bioloģiskās cietes tiek pārdota kā izejviela citiem bioloģiskās pārtikas produktu ražotājiem 25 kilogramu maisos. Latvijā tiek pārdots mazāk nekā viens procents saražotās bioloģiskās cietes⁹².

SIA “Orkla Confectionery & Snacks Latvija” ir lielākais kartupeļu pārstrādes produktu ražotājs ar zīmolu “Ādažu īstie čipsi”⁹³.

Kartupeļu pārstrādes produkti arī tiek realizēti gan patēriņa, gan ražošanas tirgū. Pārstrādes produktu ražotāji produkcijas realizācijai izmanto gan nulles līmeņa noieta kanālu, gan vienlīmeņa, gan divlīmeņa noieta kanālus.

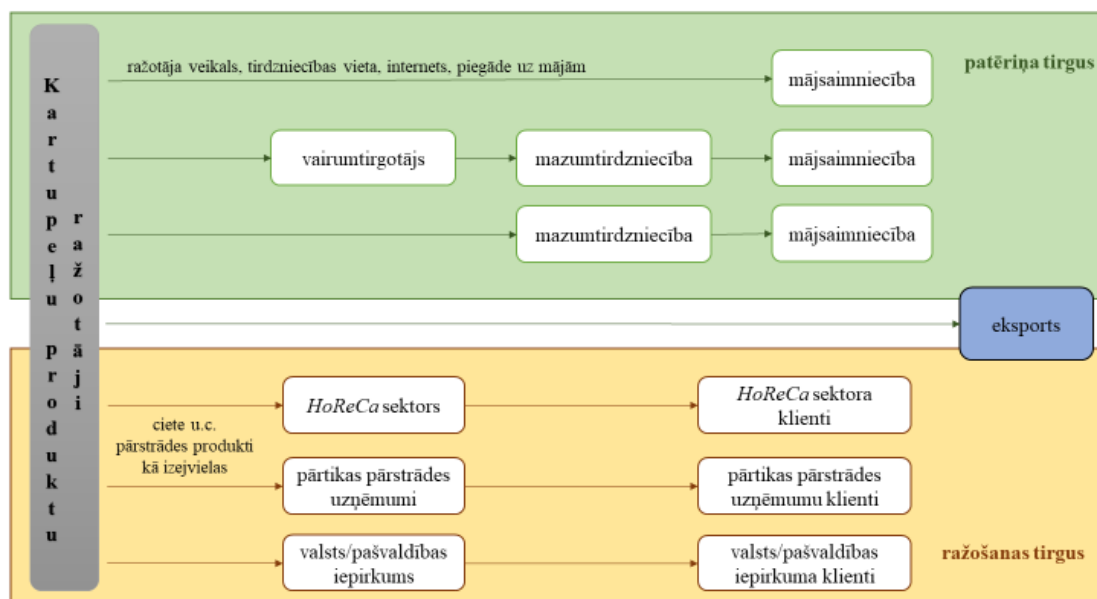
Patēriņa tirgū pārstrādes produktu ražotāji savu produkciju piegādā tieši patērētājiem, vai izmanto vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības starpniecību. Daļa no pārstrādes produkcijas tiek eksportēta.

Ražošanas tirgū pārstrādes produkti, piemēram, ciete, tiek izmantoti kā izejvielas citos pārtikas pārstrādes uzņēmumos. Pārstrādes produkti tiek piegādāti arī *HoReCa* sektora uzņēmumiem, kas tos izmanto savu klientu apkalpošanā. Pārstrādes produktu ražotājs var piedalīties arī valsts vai pašvaldības iepirkumā.

⁹¹SIA Aloja Starkelsen (2020). Par uzņēmumu Aloja Starkelsen. [tiešsaiste] [skatīts 31.07.2020.]. Pieejams: <https://www.aloja-starkelsen.lv/par-uznemumu>

⁹²Dienas Bizness (2020). Ungurpili iekārto pelēko zirņu proteīna ražotni. [tiešsaiste] [skatīts 31.07.2020.]. Pieejams: <https://www.db.lv/zinas/ungurpili-iekarto-peleko-zirnu-proteina-razotni-487399>

⁹³Orkla Latvija (2020). [tiešsaiste] [skatīts 28.07.2020.]. Pieejams: <https://orkla.lv/par-orkla/>

Avots: autoru pētījums.

1.3.2.7. attēls. Kartupeļu pārstrādes produktu noieta kanāli un tirgi.

Risku identifikācija un novērtējums

Covid-19 pandēmijas laikā kartupeļu ražotāji un pārstrādātāji saskārās ar vairākiem riskiem. Lai identificētu riskus, vispirms tika veikta nesistemātiska mediju ziņu analīze Latvijā. Analīzes rezultātā tika identificēts 41 risks. Riski tika apspriesti, papildināti un novērtēti:

- projekta darba grupas sanāksmēs;
- interviju laikā ar kartupeļu sektora pārstāvjiem;
- 2020. gada 14. oktobra seminārā “Laukaugu piegāžu ķēžu pārstrukturēšana Covid-19 seku mazināšanai”.

Projektu darba grupas sanāksmēs identificēto risku saraksts tika precizēts un papildināts. Balstoties uz intervijās un semināra laikā iegūto informāciju, tika izstrādāts risku raksturojums un identificētie riski tika novērtēti piecu ballu skalā divās dimensijās: riska iestāšanās varbūtība un riska ietekme. Iegūtie rezultāti atspoguļoti riska raksturojuma tabulās un riska matricā (jeb kartē) gan kartupeļu ražošanā, gan pārstrādē. No riska matricas tika identificēti ražošanas un pārstrādes riski, kurus nepieciešams vadīt. Tie ir riski, kas izvietoti ļoti augsta (katastrofāla) riska un augsta (kritiskā) riska zonās.

No risku matricas izriet, ka kartupeļu ražošanas sektorā nepieciešamas vadīt šādus riskus:

- R1., R9., R18., **R29., R31.**, kas atrodas ļoti augstā riska zonā,

un R4., R16., R20., R23., **R34., R35.**, kas atrodas augstā (kritiskā) riska zonā.

Kartupeļu pārstrādes sektorā savukārt nepieciešams vadīt:

- P1., P4., P7., P9., P13., P14., P16., P23., P24., P25., P26., **P29., P30., P31., P35.** (ļoti augsta riska zona)

un P2., P3., P15., P18., P28., **P34., P38., P41.**, kas atrodas augstā (kritiskā) riska zonā.

Risku raksturojums un novērtējums kartupeļu un kartupeļu produktu ražotājiem

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
IEKŠĒJIE RISKI					
Vadības riski					
1. Grūtības plānot turpmāko saimniecisko darbību	Tirgū valda nenoteiktība un nav skaidrs, cik ilgi pastāvēs dažāda veida ierobežojumi. Uzņēmumu stratēģijas ir piesardzīgas.	4	4	4	4
2. Pieredzes trūkums	Jauni pandēmijas/krīzes noteiktie ierobežojumi.	2	2	4	2
Personāla riski					
3. Darbinieku atlaišana, slēdzot vai sašaurinot ražošanu	Kartupeļu ražošanu nevar apturēt vai sašaurināt ātri, īpaši, ja sezona jau ir sākusies. Pārstrādē to var izdarīt ātrāk.	3	2	3	3
4. Atkarība no darbaspēka fiziskas klātbūtnes uzņēmumā	Bez darbiniekiem ražošanu nav iespējams nodrošināt, daļa darbinieku nevar darbu veikt attālināti. Tomēr kartupeļu ražotāji šo neatzīmēja kā nozīmīgu risku.	3	3	5	5
5. Darbaspēka trūkums	Īpaši aktuāli uzņēmumiem, kas atkarīgi no sezonas darbaspēka – gan ražotājiem, gan pārstrādātājiem. Kartupeļu ražošanas un pārstrādes sektorā risks nav aktuāls. Grūtības ar darbinieku piesaisti ir hroniskas, ko neuzlaboja arī bezdarba pieaugums krīzes laikā. Alkoholisms, nenopietna attieksme pret darbu vērojama nepārtraukti, ar Covid-19 nesaistītas problēmas, kas jārisina darba devējiem lauksaimniecībā.	1	1	1	1
6. Liels darbinieku blīvums	Aktuāli pārstrādes uzņēmumiem.	1	1	3	2
7. Darbaspēka saskarsmes kontrole	Grūti kontrolēt ienākošo darbinieku temperatūru, ierobežot kustību pa uzņēmumu.	1	1	5	3

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
8. Sociālās distancēšanās prasības	Krīzes laikā nedrīkstēja apmeklēt konkrētus uzņēmumus, kas var traucēt iekšējo procesu ieviešanu, piemēram, kooperatīvam ieviest kvalitātes kontroles sistēmu. Viedokļi atšķirīgi – gan, ka darbinieku saskarsmes samazināšanās samazina ikdienas stresa līmeni starp darbiniekiem, gan to palielina.	2	2	2	1
Sagādes riski					
9. Izejvielu trūkums / nepieejamība tirgū	Liela daļa kartupeļu audzēšanā nepieciešamo izejvielu tiek importētas, tāpēc gadījumā, ja pastāv ierobežojumi ievest izejvielas, materiālus u. c. ražošanas nodrošināšanai nepieciešamus resursus, šis risks kļūst ļoti nozīmīgs. Risks aktuāls arī pārstrādē.	4	4	4	4
10. Iepakojuma materiālu trūkums / sagādes problēmas	Risks īpaši aktuāls pārstrādes uzņēmumiem, ja pastāv ierobežojumi iepakojuma materiāla pieejamībai.	2	1	2	1
11. Izejvielu cenu pieaugums	Ražotājiem risks nav īpaši aktuāls, zināms izejvielu cenu pieaugums notiek katru gadu. Pārstrādes uzņēmumi šobrīd nestrādā ar pilnu jaudu, ir izveidojušies saražoto produktu uzkrājumi.	2	1	2	2
12. Sadarbības partneru došanās dīkstāvēs	Tehnikas, rezerves daļu sagāde aizkavējās vai tika pārcelta sakarā ar attiecīgo rūpnīcu slēgšanu ārvalstīs. Piemēram, kooperatīvam bija iespējams elastīgi mainīt investīciju plānus, pārorientējoties uz pieejamām tehnikas vienībām.	3	1	3	2
Ražošanas riski					
13. Ražošanas apjoma kritums (samazināšanās)	Ražotājam tikai gadījumā, ja pandēmija sākas pirms lauku apstādīšanas vai turpinās ilgstoši (pieņem lēmumu stādīt mazāk), vai, ja nav iespēju novākt ražu. Situāciju kartupeļu tirgū ietekmē ne tikai Covid-19 krīze. Ražotāji seko līdzi situācijai citās valstīs un attiecīgi reaģē. Kartupeļus izmanto: cietes ražošanai, čipsiem, kā pārtikas kartupeļus, sēklai. Covid-19 laikā būtībā sabruka pārstrādes kartupeļu nozare (ciete, čipsi), jo tika atcelti sporta, kultūras pasākumi. Pārstrādes kartupeļi (martā, aprīlī no Beļģijas un Nīderlandes, jaunā raža no Polijas un Rumānijas) pārpludināja tirgu, tādējādi pazeminot cenas.	2	1	5	5

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
	Augusta vidū kartupeļi Rīgas tirgū maksā 11 centi par kg, kas ir ļoti zema cena.				
14. Darba intensitātes samazināšanās / dīkstāve / darbības apturēšana	Nozīmīgs risks visiem uzņēmumiem, kas strādāja ar ēdināšanas uzņēmumiem un <i>HoReCa</i> sektoru, kā arī eksportēja preces. Varētu būt, ka jāveic pasākumi darbinieku skaita samazināšanai vai procesu pārkārtošanai. Ja darbiniekus atbrīvo no darba, jāreķinās ar papildu izmaksām, vai varbūt ar tehnoloģiskiem risinājumiem (prasa papildu resursus).	2	2	4	4
15. Iesākto būvniecības u. c. projektu apstāšanās	Pārstrādes uzņēmumi saskārās ar problēmu uzstādīt jaunas tehnoloģijas, pārstrādes līnijas, jo no ārvalstīm nevarēja atbraukt attiecīgie speciālisti vai piegādāt jaunās iekārtas. Jaunie projekti ievērojami palēninājās. Tika saņemts akcepts no LAD.	1	1	4	3
Glabāšanas riski					
16. Saražotās produkcijas krājumu pieaugums	Risks pastāv ražošanā, jo ne visiem uzņēmumiem ir atbilstīgas noliktavas. Tādā gadījumā jātirgo svaigi kartupeļi un ir liela atkarība no tirgotāju diktētās cenas. Turklāt 2020. gadā tirgu pārpludināja svaigie kartupeļi no Polijas un Rumānijas. Vairāk no šī riska cieta pārstrādes uzņēmumi – ievērojams krājumu pieaugums notika pārstrādes uzņēmumiem: cietes produktu un čipsu ražotājiem.	3	3	5	5
17. Uzglabāšanas problēmas produktiem ar īsu derīguma termiņu	Kartupeļiem un to pārstrādes produktiem ir ilgs uzglabāšanas termiņš.	1	1	1	1
18. Apgrozāmo līdzekļu iesaldēšana	Nozīmīgs risks ražotājiem un pārstrādātājiem, kas strādā ar <i>HoReCa</i> sektoru, kuriem radās problēma – norēķināties ar piegādātājiem dīkstāves dēļ. Veidojot izejvielu krājumus krīzes situācijas gadījumam, arī notiek būtiska apgrozāmo līdzekļu iesaldēšana, šos līdzekļus jānovirza no iecerētajiem investīciju projektiem, līdz ar to ieguldījumi uzņēmuma attīstībā aizkavējas.	3	3	4	4

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
Realizācijas riski					
19. Konkurences saasināšanās ar netiešajiem konkurentiem, nespējot konkurēt ar to tiešās piegādes un lojalitātes programmām	Maz iespējama, jo pārstrāde notiek augstas konkurences apstākļos. Kartupeļu ražošanā konkurence nepastāv.	1	1	2	2
20. Līdzšinējo produktu virzīšanas pasākumu tirgū neefektivitāte (piem., pārtikas degustācijas, tirdziņi, izstādes)	Atcelti izglītojošie semināri, starptautiskās izstādes, tīklošanās pasākumi, tirdziņi. Pārstrādes uzņēmumiem šis risks ir aktuālāks. Aktuāli mazajiem ražotājiem, kas paši pārstrādā savu produkciju.	2	2	3	3
21. Klientu lojalitātes un atbalsta mazināšanās vietējās īsajās pārtikas ķēdēs piedāvātajiem produktiem paaugstinātu higiēnas risku dēļ	Maz iespējams, attiecas uz mazumtirgotāju un pārstrādātāju, kas rezultātā var ietekmēt ražotāju.	2	1	3	2
Norēķinu un finansēšanas riski					
22. Papildu izdevumi, pielāgojoties ārkārtējai situācijai	Palielinās izmaksas (dezinfekcija u. c.)	3	2	3	2
23. Ieņēmumu samazināšanās	Svaigiem kartupeļiem pieprasījums nesamazinājās, bet 2020. gadā vērojams cenas kritums sakarā ar Polijas un Rumānijas kartupeļu	3	3	5	5

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
	importu. Ražotāji, kas realizēja kartupeļus LV pārstrādes uzņēmumiem, necieta, jo visu noslēgto ilgtermiņa līgumu nosacījumi tika pildīti un risku uzņēmās pārstrādes uzņēmumi. Pārstrādātājiem samazinājās eksports, pieprasījums no uzņēmumiem, kam nepieciešamas izejvielas.				
24. Problēmas saņemt samaksu par pārdoto produkciju	Risks pieaug, ja mazinās klientu maksātspēja. Palēninās naudas plūsma.	2	2	4	4
25. Nespēja nokārtot kredītsaistības	Reāls risks gan ražotājam, gan pārstrādātājam.	2	2	4	4
26. Nespēja segt ikmēneša maksājumus	Reāls risks gan ražotājam, gan pārstrādātājam, jo pieaugušas drošības pasākumu, loģistikas izmaksas un samazinājušies ieņēmumi.	2	2	4	4
27. Loģistikas izmaksu pieaugums	Nav ražotājam, ja pēc produkcijas brauc pircējs. Aktuāls pārstrādei un mājražotājiem, ja pārplāno maršrutu, pārstrādei palielinās izejvielu piegādes izmaksas no ārvalstīm.	1	1	3	2
28. Nodokļu parādi	Reāls risks gan ražotājam, gan pārstrādātājam.	2	2	4	3
	ĀRĒJIE RISKI				
	Tirgus riski				
29. Tirgus nenoteiktība	Ietekmē gan ražotāju, gan pārstrādātāju.	5	3	5	3
30. Grūtības atrast jaunus noieta tirgus slēgto aizstāšanai	Aktuāls risks pārstrādes uzņēmumiem (un kooperatīviem), ja tiek aizvērti eksporta tirgi. Jārēķinās ar uzglabāšanu un papildu izmaksām.	1	1	5	5
31. Pieprasījuma samazināšanās	Kopumā svaigiem kartupeļiem pieprasījums krīzes ietekmē nesamazinājās (samazinājās cena sakarā ar Polijas un Rumānijas kartupeļu importu). Situāciju kartupeļu tirgū ietekmē ne tikai Covid-19 krīze. Ražotāji seko līdzīgai situācijai citās valstīs un attiecīgi reaģē. Ražotāji, kas realizēja kartupeļus LV pārstrādes uzņēmumiem, necieta, jo visu noslēgto ilgtermiņa līgumu nosacījumi tika pildīti un	5	3	5	5

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
	<p>risku uzņēmās pārstrādes uzņēmumi. <u>Lai gan tās ir papildu izmaksas pārstrādātājam, svarīgāka ir ilgtermiņa sadarbība.</u></p> <p>Kartupeļus izmanto: cietes ražošanai, čipsiem, kā pārtikas kartupeļus, sēklai. Covid-19 laikā būtībā sabruka pārstrādes kartupeļu nozare (ciete, čipsi), jo tika atcelti sporta, kultūras pasākumi (uz vienu futbola spēli aiziet 100 tūkst. kg frī kartupeļu, kopumā zaudējumi ir ap 1 miljonu tonnu), zuda pieprasījums no <i>HoReCa</i> sektora. Pārstrādes kartupeļi pārpludināja tirgu, tādējādi pazeminot cenas. Augusta vidū kartupeļi Rīgas tirgū maksāja 11 centi par kg, kas ir ļoti zema cena.</p> <p>Kartupeļu ražotājiem un pārstrādātājiem samazinājās pieprasījums, jo tika gandrīz slēgts <i>HoReCa</i> sektors, kā arī apstājās/samazinājās pieprasījums no sabiedriskās ēdināšanas (skolas, bērnudārzi) iestādēm. Covid-19 laikā tika piedzīvots pamatīgs pieprasījuma kritums, kas pagaidām (augusta vidū) nav atjaunojies. Vairāki ražotāji, kuriem bija līgumi ar skolām, vai kuri uzreiz nelaida tirgū kartupeļus, cerot uz lielākām cenām pavasarī, bija spiesti tos utilizēt (atdot biogāzes ražošanai, izbērt mežā). Pieprasījuma kritumu sabiedriskās ēdināšanas sektorā nedaudz kompensēja lielāks pieprasījums veikalu ķēdēs.</p> <p>Kartupeļu čipsi, ciete u. tml. nav pircēju prioritāte. Nepietiekami atjaunojoties <i>HoReCa</i> sektora aktivitātei, ir ierobežotas mārketinga iespējas.</p> <p>Pieprasījums samazinājās, jo pārstrādes uzņēmumiem samazinājās iespēja eksportēt. Slēgtu robežu un atsevišķu valstu nosacījumu dēļ kartupeļu cieti vairs nepieprasīja uzņēmumi, kuri to izmanto kā izejvielu.</p> <p>Samazinājās pieprasījums pēc bioloģiski ražotiem kartupeļiem, jo tie gandrīz 100 % aiziet eksportam. Ierobežotas preču kustības dēļ bioloģiskais tirgus “sabremzējās”, ko daļēji kompensēja pieprasījums vietējā tirgū.</p>				

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
32. Īslaicīgs pārtikas produktu trūkums tirgū	Krīzes sākumā pircēji veidoja ilgi uzglabājamu produktu krājumus, pie kuriem pieder arī kartupeļi un to pārstrādes produkti. Ražotāji un pārstrādātāji bija spējīgi ātri reaģēt uz īstermiņa tirgus pieprasījuma svārstībām, taču pēc tam pārstrādes produktu pieprasījums kritās. Zemkopības ministrija aicināja pārtikas nozares uzņēmējus pievērst pastiprinātu uzmanību tirgū novērojamajām preču pieprasījuma izmaiņām un vajadzības gadījumā palielināt ražošanas apjomus attiecīgajām produktu grupām, lai spētu nodrošināt nepieciešamos piegādes apjomus primāri uz tirdzniecības vietām Latvijā.	1	1	2	2
33. Preču cenu pieaugums	Minimāls risks, jo tirgū pastāv liela konkurence. Pārtikas ražotāji solīja nepaaugstināt cenas. Drīzāk novērots gala produkcijas cenas samazinājums, it īpaši ražotājiem. Kartupeļiem cenas 2020. gadā samazinājās sakarā ar importu no Polijas un Rumānijas.	1	1	1	1
34. Klientu maksātspējas kritums	Reāls risks, jo daudzi iedzīvotāji ir palikuši bez darba vai viņu ienākumi ir samazinājušies. Tomēr svaigus kartupeļus pērk pat vairāk nekā iepriekš un tos turpinās pirkt arī pie zemas maksātspējas.	3	2	3	3
Nozares riski					
35. Atkarība no eksporta	Risks ir būtisks ražotājiem, kooperatīviem un pārstrādātājiem, kas savu produkciju eksportē. Šis risks aktuāls bioloģisko kartupeļu ražotājiem, jo bioloģiski audzētie kartupeļi pārsvarā tiek eksportēti.	4	2	4	4
36. Imports no trešajām valstīm	Kartupeļu imports ir neliels, lielākā daļa kartupeļu un to produktu tiek importēti no ES valstīm.	2	2	1	1
Sociālie riski					
37. Pircēju azeitāža	Sākoties krīzei, pieauga pieprasījums pēc produktiem ar ilgu glabāšanas termiņu, pircēji veidoja uzkrājumus. Krīzes laikā saglabājas palielināts pieprasījums pēc produktiem ar ilgu glabāšanas termiņu. Tomēr pārtikas grozs tiek veidots pārdomātāk un izvēlēti arī veselīgāki produkti – svaigi kartupeļi ir viens no pieprasītākajiem produktiem krīzes laikā, bet jūtami samazinājās pieprasījums pēc kartupeļu čipsiem.	1	1	1	1
38. Pircēju paradumu maiņa		1	1	3	3

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
	Valdība aicināja Latvijas iedzīvotājus pārtiku iegādāties pēc nepieciešamības atbilstoši līdzšinējiem paradumiem. Valdība noteica pārtikas ražotājiem prioritāri ar pārtiku nodrošināt vietējo tirgu.				
	Politiskie un tiesiskie riski				
39. Higiēnas prasību pieaugums uzņēmējiem	Pārstrādes uzņēmumi šādu risku neaktualizē, jo nepieciešamie higiēnas un preču kvalitātes standarti uzņēmumos ieviesti un ievēroti vēl pirms Covid-19 krīzes. Ražotājam būtībā nekādu izmaiņu nav, lielāki izdevumi dezinfekcijas līdzekļiem.	2	1	2	2
40. PVD pastiprināta sekošana uzņēmumos notiekošajam	Noteikti gan ražošanā, gan pārstrādē. Tomēr krīzes laikā sakarā ar sociālās distancēšanās prasībām kontroles saimniecībās bija apgrūtinātas.	2	1	3	2
41. Dažādi fiziski ierobežojumi uz valstu robežām	Aktuāls ražotājiem, kooperatīviem un pārstrādes uzņēmumiem, kas eksportē produkciju vai ieved izejvielas. Krīzes laikā maršrutu garums palielinājās, jo bija atvērti tikai daži robežpunkti.	2	1	3	3

Apzīmējumi

Riska zonu skaidrojums:

Riska vadības pasākumi:

ļoti augsta (katastrofāls) riska zona →	nepieciešami riska samazināšanas pasākumi
augsta (kritiska) riska zona →	nepieciešami riska samazināšanas pasākumi
vidēja (paaugstināta) riska zona →	jābūt uzmanīgiem!
zema riska zona →	nav nepieciešami tieši pasākumi

Avots: nozares ekspertu intervijas, ekspertu vērtējums semināra laikā.

Risku matrica kartupeļu ražošanā un pārstrādē

Riska kvalitatīvais skaidrojums:		Riska ietekme (radītās sekas)				
		5 (ļoti liela)	4 (liela)	3 (vidēja)	2 (neliela)	1 (nenozīmīga)
ļoti augsts (katastrofāls) risks						
augsts (kritisks) risks						
vidējs (paaugstināts) risks						
zems risks						
Riska iestāšanās varbūtība	5 (gandrīz noteikti)	P4., P13., P16., P23., P30., P31.		R29., R31. P7., P29.		
	4 (ļoti iespējams)		R1., R9., R18. P1., P9., P14., P24., P25., P26., P35.	P15., P28., P34.	R34., R35. P2.	
	3 (iespējams)			R4., R16., R20., R23. P3., P18., P38., P41.	R3., R22. P6., P12., P21., P22., P27., P40.	R12.
	2 (maz iespējams)				R2., R8., R14., R20., R24., R25., R26., R28., R36. P11., P19., P32., P39.	R10., R11., R13., R21., R39., R40., R41. P8., P10.
	1 (ļoti reti)					R5., R6., R7., R15., R17., R19., R27., R30., R32., R33., R37., R38. P5., P17., P33., P36., P37.

Piezīme: R – ražošanas riski; P – pārstrādes riski; ar **boldu** izcelti ārējie riski; risku atšifrējumu skatīt risku raksturojuma un novērtējuma tabulā.

Avots: ekspertu vērtējums interviju un semināra laikā.

Kartupeļu un to produktu ražotāju ieteikumi identificēto risku ietekmes mazināšanai

Riska kods un zona		Riski, kurus nepieciešams vadīt	Ražotāju ieteikumi
R1	P1	Grūtības plānot turpmāko saimniecisko darbību	Komandas darbs – uzņēmuma vadība strādā kopā, lai rastu labākos risinājumus nenoteiktības apstākļos.
	P2	Pieredzes trūkums	Nepieciešams izstrādāt valsts līmeņa rīcības plānu krīzes situācijām un noteikt informācijas aprites kārtību, veidojot vienotu punktu (avotu) uzņēmējiem informācijas iegūšanai par rīcību krīzes gadījumā.
	P3	Darbinieku atlaišana, slēdzot vai sašaurinot ražošanu	Dažādas sociālā atbalsta un sadarbības programmas, kurās paredzēts, ka darbaspējas zaudējušie darbinieki tiek aizvietoti ar darbiniekiem no citiem uzņēmumiem vai šiem uzņēmumiem tiek sniegta palīdzība ikdienas darbu veikšanai. Darbinieku dīkstāves pabalsti, kurus būtu ieteicams izmaksāt darba devējam, kurš pats koordinē nepieciešamo darbu apjomu, jo tad saglabājas darbinieka piesaiste un lojalitāte uzņēmumam. Atcelt prasību par darbinieka nulles klātbūtni uzņēmumā pabalsta saņemšanas laikā.
R4	P4	Atkarība no darbaspēka fiziskas klātbūtnes uzņēmumā	SPKC, PVD vai citai institūcijai ir jānodrošina fokusēta apmācība uz vietas uzņēmumos, ko un kā darīt epidemioloģisko ierobežojumu laikā. Nepieciešamas vadlīnijas no atbildīgajām institūcijām, kā plānot un organizēt darbu, lai pēc iespējas mazinātu darbinieku saslimstību ar Covid-19, vai arī gadījumos, ja šāda situācija ir iestājusies, kā rīkoties, ja nevar nodrošināt 2 metru distanci. Uzņēmumā jāizstrādā detalizēts darbinieku aizstāšanas plāns, iespēju robežās jāievieš distancētās komunikācijas, jānodrošina valsts noteikto higiēnas un sociālās distancēšanās pasākumu ievērošana, jāveic darbinieku instruēšana un pasākumu izpildes kontrole.
	P7	Darbaspēka saskarsmes kontrole	Pārstrādes uzņēmumos, kuros parasti ir lielāks darbinieku blīvums, jāievieš maiņu darba grafiks, lai samazinātu darbinieku saskarsmi, jāstrādā pie procesu automatizācijas, jāuzstāda modernas saskarsmes kontroles sistēmas.
R9	P9	(Importa) izejvielu trūkums / nepieejamība tirgū	Lielākā daļa lauksaimnieciskai ražošanai nepieciešamo izejvielu tiek importētas, arī pārstrādes uzņēmumi ievieš ražošanai nepieciešamās izejvielas. Tāpēc valstu robežu slēgšana nedrīkst ietekmēt nepieciešamo preču piegādes un ir jānodrošina “zaļie” koridori pārtikas precēm, ražošanas izejvielām un iepakojumam. Uzņēmējiem jāveido lielākas rezerves, lai nodrošinātu ražošanas procesa nepārtrauktību, tomēr atsevišķos gadījumos krājumu veidošanu ierobežo derīguma termiņi, piemēram, augu aizsardzības līdzekļiem.
	P41	Dažādi fiziski ierobežojumi uz valstu robežām	

Riska kods un zona		Riski, kurus nepieciešams vadīt	Ražotāju ieteikumi
	P13	Ražošanas apjoma kritums (samazināšanās)	Ražošanas pārstrukturizēšana atbilstīgi pieprasījumam, jaunu produktu izstrādāšana un jaunu mārketinga aktivitāšu ieviešana. Valsts piešķirtā darbinieku dīkstāves pabalsta izmantošana.
	P14	Darba intensitātes samazināšanās / dīkstāve / darbības apturēšana	Valsts atbalsts krājumu izmaksu pieauguma un apgrozījuma samazinājuma radīto grūtību mazināšanai.
	P15	Iesākto būvniecības u. c. projektu apstāšanās	Projekti pagaidām atlikti uz nenoteiktu laiku, var rasties papildu izmaksas, kuru apjoms pašlaik nav prognozējams. Nepieciešama valsts institūciju un banku elastīga rīcība gadījumos, kad uzņēmumam jāmaina vai jāatceļ investīciju plāni.
R16	P16	Saražotās produkcijas krājumu pieaugums	Lai krīzes situācijā varētu uzglabāt palielinātu saražotās produkcijas apjomu vai veidot izejvielu krājumus, jāattīsta noliktavu saimniecība, tāpēc nepieciešama brīva pieeja kredītlīdzekļiem investīcijām noliktavu jaudas palielināšanā, un atviegloti kredīta saņemšanas nosacījumi.
R18	P18	Apgrozāmo līdzekļu iesaldēšana	Kredītlīdzekļu pieejamība apgrozāmo līdzekļu iegādei krīzes situācijā ir būtiski svarīga jebkura uzņēmuma veiksmīgai darbībai, jo pretējā gadījumā apgrozāmiem līdzekļiem, lai veidotu, piemēram, uzkrājumus krīzes situācijas nenoteiktības mazināšanai, tiek novirzīti uzņēmuma attīstībai paredzētie līdzekļi. Liela daļa lauksaimniecības izejvielu tiek piegādāta ar kooperatīvu starpniecību un krīzes situācijā kooperatīvi ir gatavi uzņemties daļu riska, veicot laikus izejvielu iepirkumus un veidojot krājumus nākamā gada sezonai, tāpēc: <ul style="list-style-type: none"> • ir jābūt labai kredītlīdzekļu pieejamībai apgrozāmo līdzekļu iegādei; • ir jānosaka atvieglojumi kredītprocentiem apgrozāmo līdzekļu iegādei. Valsts finanšu atbalsts krājumu pieauguma radīto grūtību mazināšanai.
R20		Līdzšinējo produktu virzīšanas pasākumu tirdzniecības neefektivitāte (piem., pārtikas degustācijas, tirdziņi, izstādes)	Jāmeklē alternatīvas iespējas reklāmai, mazajiem ražotājiem un pārstrādātājiem jāmeklē alternatīvas realizācijas iespējas, jāattīsta realizācija e-vidē. Nepieciešams ieviest samazinātu PVN likmi mājražotāju produkcijai, lai veicinātu mājražotāju veikalu attīstību arī ārpus Rīgas. Sadarbībā ar vietējām pašvaldībām jāmeklē iespējas, kā veidot platformas mājražotāju produkcijas realizācijai arī pandēmijas apstākļos.
R23	P23	Ieņēmumu samazināšanās	

Riska kods un zona		Riski, kurus nepieciešams vadīt	Ražotāju ieteikumi
	P24	Problēmas saņemt samaksu par pārdoto produkciju	Valsts atbalsts finansējuma saņemšanai, piemēram, tiešo dotāciju veidā, aizdevumu veidā un aizdevumu garantijas, lai apmierinātu ražošanas uzņēmumu likviditātes vajadzības un palīdzētu tiem turpināt darbību pandēmijas laikā un pēc tās.
	P25	Nespēja nokārtot kredītsaistības	
	P26	Nespēja segt ikmēneša maksājumus	
	P28	Nodokļu parādi	
R29	P29	Tirgus nenoteiktība	Komandas darbs – uzņēmuma vadība strādā kopā, lai rastu labākos risinājumus nenoteiktības apstākļos. Uzņēmumu darbības plānošana īstermiņā. Valsts finanšu atbalsts (skatīt citus identificēto risku pasākumus).
	P30	Grūtības atrast jaunus noieta tirgus slēgto aizstāšanai	Palīdzība no valsts institūciju puses (piemēram, LIAA) eksporta tirgu meklēšanā, lai nodrošinātu eksporta nepārtrauktību.
R31	P31	Pieprasījuma samazināšanās / palielināšanās	Būtiski stimulēt vietējo patēriņu un lojalitātes pieaugumu vietējiem produktiem: 1) valsts un nevalstiskām organizācijām izglītot iedzīvotājus par nepieciešamību atbalstīt vietējos ražotājus, par šāda atbalsta nozīmi ekonomikā; 2) patērētāju spiediens uz lielveikalu ķēdēm, pieprasot vietējos produktus. Ražotājiem nepieciešama produkcijas sertifikācija, kas palīdz palielināt konkurētspēju, piemēram, veikalu tīkls “Lidl” pieprasa konkrētu produkcijas kvalitāti, ko apliecina sertifikācija.
R34	P34	Klientu maksātspējas kritums	Jāievieš samazinātā PVN likme visiem pārtikas produktiem. Nepieciešams valsts finansiāls atbalsts mājsaimniecībām patēriņa stimulēšanai. Valsts un nozares institūcijām jāturpina iesāktā politika, mudinot Latvijas patērētājus krīzes laikā izvēlēties un atbalstīt vietējos ražotājus.
R35	P35	Atkarība no eksporta	Pārtikas preču plūsma starp valstīm nedrīkst būt traucēta, arī gadījumos, ja robežas tiek slēgtas – jāveido t. s. zaļie koridori pārtikas precēm. Nepieciešams atbalsts eksportspējīgo uzņēmumu attīstības stimulēšanai, eksportspējas palielināšanai.
	P38	Pircēju paradumu maiņa	Valsts un nozares institūcijām jāturpina iesāktā politika, mudinot Latvijas patērētājus krīzes laikā izvēlēties un atbalstīt vietējos ražotājus. Pārstrādes uzņēmumiem jāmeklē iespējas jaunu produktu ražošanai atbilstīgi pieprasījuma izmaiņām, jāievieš jaunas mārketinga aktivitātes.

Apzīmējumi

Riska zonu skaidrojums:

Riska vadības pasākumi:

ļoti augsta (katastrofāls) riska zona → nepieciešami riska samazināšanas pasākumi

augsta (kritiska) riska zona → nepieciešami riska samazināšanas pasākumi

Avots: nozares ekspertu viedokļi, kas apzināti interviju un semināru cikla “Pārtikas produktu piegāžu ķēžu pārstrukturēšana Covid-19 sekū mazināšanai” norises laikā (norises laiks laukaugu audzētājiem un produktu ražotājiem – 14.10.2020.).

Iesaistīto pušu vērtējums par situāciju pandēmijas laikā un krīzes pārvarēšanas iespējām kartupeļu ražošanā un pārstrādē

Lai noskaidrotu kartupeļu audzētāju un pārstrādātāju viedokli par Covid-19 krīzes radīto ietekmi sektora uzņēmumu darbībā, tika veiktas padziļinātas intervijas, izmantojot iepriekš sagatavotus jautājumus par krīzes situācijas radītajām problēmām, izaicinājumiem un to risināšanas iespējām, kā arī noskaidrots respondentu viedoklis par dažādu risku nozīmīgumu uzņēmuma darbībā pandēmijas periodā. Šajā apakšnodaļā ir ietvertas arī nozares pārstāvju 2020. gada 14. oktobra seminārā “Laukaugu piegāžu ķēžu pārstrukturēšana Covid-19 seku mazināšanai” paustās atziņas un priekšlikumi krīzes situācijas ietekmes mazināšanai.

Padziļināto interviju dalībnieki:

- 1) Kartupeļu audzētāju un pārstrādātāju savienība, Aiga Kraukle;
- 2) kooperatīvā sabiedrība;
- 3) kartupeļu audzētājs, SIA.

Riski un problēmas

Kartupeļu ražotāji un kooperatīvi

Pieprasījums un produkcijas realizācijas iespējas. Covid-19 krīze ir skārusi kartupeļu ražotājus, un problēmas produkcijas realizācijas jomā ir tieši saistītas ar realizācijas veidu:

- 1) svaigiem kartupeļiem pieprasījums nesamazinājās, bet 2020. gadā vērojams cenas kritums sakarā ar citu valstu pārstrādei paredzēto kartupeļu importu. Pārstrādes kartupeļi (martā, aprīlī no Beļģijas un Nīderlandes, jaunā raža no Polijas un Rumānijas) pārpludināja tirgu, tādējādi pazeminot cenas. Augusta vidū kartupeļi Rīgas tirgū maksāja 11 centi par kg, kas ir ļoti zema cena;
- 2) samazinājās pieprasījums pēc bioloģiski ražotiem kartupeļiem, jo tie gandrīz 100 % tiek eksportēti. Ierobežotas preču kustības dēļ bioloģiskais tirgus “sabremzējās”, ko daļēji kompensēja pieprasījums vietējā tirgū;
- 3) ražotāji, kas realizēja kartupeļus Latvijas pārstrādes uzņēmumiem, gandrīz necieta, jo visu noslēgto ilgtermiņa līgumu nosacījumi tika pildīti, un risku uzņēmās pārstrādes uzņēmumi;
- 4) ražotājiem, kas strādā ar *HoReCa* sektoru, un citiem (īpaši skolu, biroju, uzņēmumu) ēdināšanas uzņēmumiem, kuri, sākoties krīzei, apturēja savu darbību, produkcijas piegādes apstājās. Vairāki ražotāji, kuriem bija līgumi ar skolām, vai kuri “pieturēja” kartupeļus, cerot uz lielākām cenām pavasarī, bija spiesti tos utilizēt (atdot biogāzes ražošanai, izbērt mežā). Nedaudz situāciju uzlaboja pieprasījuma palielināšanās mazumtirdzniecības sektorā, jo kartupeļi ir pirmās nepieciešamības prece.

Izejvielu pieejamība. Sakarā ar krīzes situāciju ražotājiem un kooperatīviem stresu radīja ne vienmēr laikus iespējamā izejvielu sagāde, tehnikas pasūtījumu un rezerves daļu saņemšana. Tomēr risks nebija kritisks, un būtībā visu izdevās sagādāt. Attiecībā uz tehnikas iegādi kooperatīvam krīzes laikā tika ļauts elastīgi mainīt investīciju plānu, tehnikas grupas tajā un pārplānot tādas tehnikas iegādi, kas bija pieejama.

Darbspēka pieejamība. Darbinieku saslimšanas iespēja ar Covid-19 ir reāls drauds jebkurā uzņēmumā, tomēr intervētie kartupeļu ražotāji ar šo problēmu nesaskārās. Grūtības ar darbinieku piesaisti kartupeļu audzētājiem ir hroniska problēma, ko neuzlaboja arī bezdarba pieaugums krīzes laikā. Kā uzsvēra intervētie uzņēmēji, alkoholisms, nenopietna attieksme pret darbu ir nepārtrauktas, ar Covid-19 nesaistītas problēmas, kas jārisina darba devējiem lauksaimniecībā.

Kartupeļu pārstrādes sektors

Pieprasījums un produkcijas realizācijas iespējas. Covid-19 laikā gandrīz apstājās pārstrādes kartupeļu nozare (cietes, čipsu ražošana):

- 1) tika atcelti sporta, kultūras pasākumi;
- 2) tika slēgts *HoReCa* sektors, kā arī apstājās/samazinājās pieprasījums no sabiedriskās ēdināšanas (skolas, bērnudārzi) iestādēm. Covid-19 laikā tika piedzīvots pamatīgs pieprasījuma kritums. Kartupeļu čipsi, ciete u. tml. nav pircēju prioritāte. Nepietiekami atjaunojoties *HoReCa* sektora aktivitātei, ir ierobežotas mārketinga iespējas;
- 3) pārstrādes uzņēmumiem samazinājās iespēja eksportēt. Slēgtu robežu un atsevišķu valstu nosacījumu dēļ kartupeļu cieti vairs nepieprasīja uzņēmumi, kuri to izmanto kā izejvielu.

Jāuzsver, ka ražotāji, kas realizēja kartupeļus Latvijas pārstrādes uzņēmumiem, necieta, jo visu noslēgto ilgtermiņa līgumu nosacījumi tika pildīti un risku uzņēmās pārstrādes uzņēmumi. Lai gan tās ir papildu izmaksas pārstrādātājam, svarīgāka ir ilgtermiņa sadarbība.

Projektu realizācijas aizkavēšanās. Covid-19 ietekmēja arī plānoto un jau uzsāktu uzņēmumu paplašināšanos un jaunu objektu būvniecību (finansiāli un slēgto robežu dēļ nevarēja atbraukt attiecīgie speciālisti vai piegādāt jaunās iekārtas). Šobrīd iekārtu piegādes ir atliktas uz nenoteiktu laiku.

Komunikācijas trūkums. Uzņēmumiem pietrūkst tikšanos, semināru, plānoto pasākumu savā nozarē.

Ieguvumi

- Krīzes sākumā palielinājās pieprasījums pēc svaigiem augļiem un dārzeņiem, t. sk. kartupeļiem, notika veiksmīga iepriekšējā gada ražas atlikumu izpārdošana.
- Krīze deva motivāciju diversificēt realizācijas kanālus – uzsākt tiešo tirdzniecību internetā, piegādājot 100 % LV ražotu produkciju, attīstīt eksportu, palielināt produkcijas apstrādes/pārstrādes pakāpi.
- Krīze liek domāt stratēģiskāk, palielināt uzņēmuma gatavību šādām situācijām nākotnē (piemēram, palielināt pamatkapitālu).

Nozares attīstības redzējums

Kartupeļu audzētāji uzskata, ka kartupeļus iedzīvotāji pirks arī krīzes laikā, jo tie ir pirmās nepieciešamības prece un pārtikas prece ar pietiekami zemu cenu.

Kartupeļu pārstrādes sektorā jāmeklē jauni noieta tirgi vai jāgaida situācijas uzlabošanās *HoReCa* sektorā un mazumtirdzniecībā.

Ieteikumi un risinājumi

- Aptaujātie uzņēmēji uzsvēra, ka ir nepieciešama stabilāka valsts politika uzņēmējdarbības attīstības veicināšanai, kas ļautu uzņēmumiem strādāt bez nepārtrauktām nodokļu u. c. izmaiņām, lai var plānot uzņēmuma attīstību vismaz 2 gadu perspektīvā.
- Tika arī uzsvērtā nepieciešamība nopietni izvērtēt valsts atbalsta ietekmi un stratēģijas ilgtermiņā, izvērtēt atbalstāmās jomas.
- Uzņēmējiem ļoti aktuāls ir jautājums par topošo zemes un ēku kadastrālo vērtību.
- Nepieciešams mazināt lielveikalu ķēžu ietekmi uz vietējām pārtikas ķēdēm.
- Lai pārvarētu krīzes situācijas izraisīto nenoteiktību, kartupeļu ražotājiem ieteicams:

- rūpīgi sekot notiekošajam nozarē, tirgū un izejvielu tirgū;
 - rūpīgi plānot ražošanas apjomus;
 - veidot finanšu uzkrājumus krīzes situācijai, veikt izmaksu optimizāciju;
 - veidot izejvielu un materiālu uzkrājumus, tomēr jāņem vērā, ka daļai izejvielu ir derīguma termiņi, kas neļauj veidot uzkrājumus (piemēram, AAL);
 - laikus sagādāt izejvielas, pirms sezonas sākuma;
 - domāt par sadarbības partneru diversifikāciju;
 - meklēt alternatīvas realizācijas iespējas; īpaši aktuāla tiešās pārdošanas ieviešana – realizācija internetā (e-komercija), nodrošinot LV ražotas produkcijas piegādes patērētājam (t. sk. kooperatīviem);
 - pārskatīt vai atlikt investīciju plānus, lai nodrošinātu apgrozāmo līdzekļu pieejamību krīzes situācijas pārvarēšanai, piemēram, izejvielu iepirkšanai laikus;
 - ja nepieciešams, vienoties ar kredīta devēju par kredīta brīvdienām.
- Lai mazinātu krīzes izraisīto nenoteiktību un pieprasījuma svārstības, kartupeļu pārstrādātājiem ieteicams:
 - pārstrukturēt ražošanu atbilstīgi pieprasījumam;
 - izstrādāt darbības plānu ārkārtas situācijām;
 - izvērtēt un palielināt noliktavu jaudas un glabāšanas iespējas;
 - veidot iepakojuma krājumus, sadarboties ar vietējiem iepakojuma ražotājiem;
 - izmantot valsts atbalstu krājumu palielinājuma un gatavās produkcijas utilizācijas gadījumā;
 - rūpīgi sekot notiekošajam nozarē, tirgū un izejvielu tirgū;
 - rūpīgi plānot ražošanas apjomus;
 - veidot finanšu uzkrājumus krīzes situācijai, veikt izmaksu optimizāciju;
 - meklēt iespējas jaunu produktu ražošanai, ieviest jaunas mārketinga aktivitātes atbilstīgi izmaiņām tirgū;
 - pārskatīt vai atlikt investīciju plānus;
 - ja nepieciešams, vienoties ar kredīta devēju par kredīta brīvdienām.
- Lai mazinātu iespējamās ar darbinieku saskarsmību saistītās problēmas, uzņēmumiem ieteicams:
 - izstrādāt detalizētu darbinieku aizstāšanas plānu;
 - iespēju robežās ieviest distancētās komunikācijas;
 - nodrošināt valsts noteikto prasību izpildi higiēnas un sociālās distancēšanās pasākumu jomā, veikt darbinieku instruēšanu un kontrolēt šo pasākumu izpildi;
 - nepieciešamības gadījumā, lai mazinātu darbinieku saskarsmi, ieviest maiņu darba grafiku;
 - pārstrādes uzņēmumos uzstādīt modernas darbinieku saskarsmes kontroles sistēmas;
 - ja iespējams, pārstrādes uzņēmumos veikt ražošanas procesu automatizāciju;

- veidot sadarbību ar kaimiņiem atsevišķu darbu veikšanai (kartupeļu ražotājam);
- ieviest papildu pasākumus darbinieku motivācijai;
- nepieciešamības gadījumā izmantot valsts atbalstu darbinieku dīkstāves situācijās.
- Augļu un dārzeņu nozarē (arī kartupeļu audzēšanā) uzņēmumiem būtu vairāk jāparūpējas par produkcijas sertifikācija, kas palīdz palielināt konkrētu vietējo uzņēmumu konkurētspēju, jo, piemēram, veikalu tīkls “Lidl” pieprasa konkrētu produkcijas kvalitāti, ko apliecina sertifikācija.
- Valsts līmenī nepieciešams atbalsts vietējā tirgus aizsardzībai, ieviešot importa produkcijas sertifikācijas prasības, lai nodrošinātu konkrētas kvalitātes produkcijas ienākšanu LV tirgū (tas atsiņātu faktisko importu no trešajām valstīm). Sertifikācija arī palielinātu importa produkcijas cenu un tā nevarētu tik viegli izkonkurēt LV produkciju.
- Nepieciešama kontrole pār daudzām firmām, kas krīzes laikā reklamē augļu un dārzeņu piegādes *Facebook* vietnē u. c. sociālajos tīklos, vēl dažādos veidos internetā. Daudzi piedāvājumi ir nelegāla rakstura un nereti tādējādi tiek tirgota ārpus Latvijas audzēta produkcija, bet tas veido lielu konkurenci vietējiem ražotājiem.
- Nepieciešams palielināt pieprasījumu vietējā tirgū – 1) valsts un nevalstisko organizāciju veikta vispārēja iedzīvotāju izglītošana par nepieciešamību atbalstīt vietējo ražotāju, par šāda atbalsta nozīmi ekonomikā; 2) patērētāju spiediens uz lielveikalu ķēdēm, pieprasot vietējo produkciju.
- Valsts un nozares institūcijām jāturpina iesāktā politika, mudinot Latvijas patērētājus krīzes laikā izvēlēties un atbalstīt vietējos ražotājus.
- Augļu un dārzeņu nozarē, t. sk. kartupeļu sektorā, ir nepieciešams valsts atbalsts kooperācijas attīstībai.
- Darbinieku dīkstāves pabalstu būtu ieteicams izmaksāt darba devējam, kurš pats koordinē nepieciešamo darbu apjomu, jo tad saglabājas darbinieka piesaiste un lojalitāte uzņēmumam. Jāatceļ prasība par darbinieka nulles klātbūtni uzņēmumā pabalsta saņemšanas laikā.

3.3. Dārzeņu, augļu un ogu ražošana un pārstrāde

Dārzeņu, augļu, ogu un to produktu ķēdes posmu raksturojums

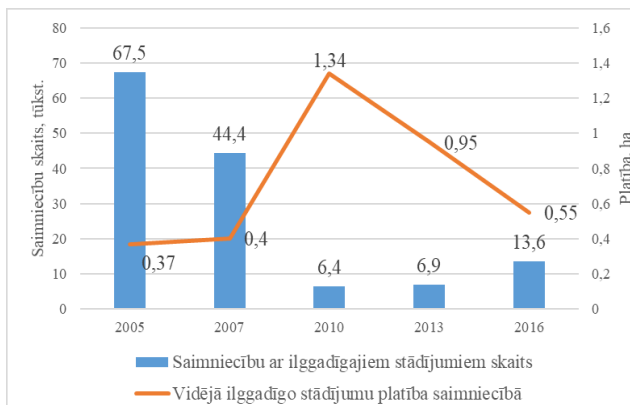
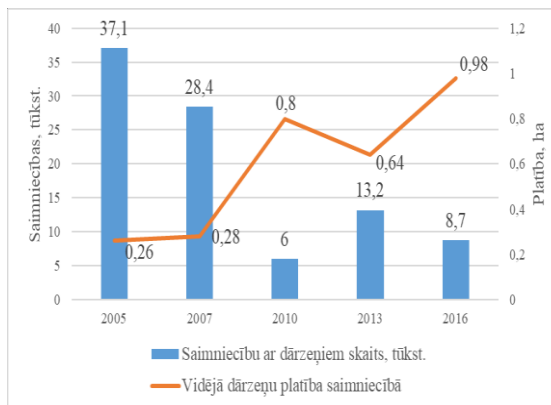
Dārzeņu, augļu un ogu ražošana

Dārzeņu audzēšana un augļkopība ir resursu ietilpīgas nozares ar augstu ienākumu līmeni, rēķinot uz vienu lauksaimniecībā apstrādātās platības vienību. Ražošanas apjomus nozarē būtiski ietekmē ne tikai laika apstākļi, bet arī resursu cenas un darbaspēka pieejamība. Šajā nodaļā informācijas analīze par dārzeņu, augļu un ogu ražošanu Latvijā ir veikta, pamatojoties uz CSP apkopotajiem datiem.

Jaunākie lauksaimniecības skaitīšanas un lauku saimniecību struktūras apsekojuma rezultāti 2016. gadā norāda, ka saimniecību ar ilggadīgajiem stādījumiem skaitam ir tendence palielināties, bet vidējai platībai saimniecībā – samazināties. Tā 2016. gadā augļkopības saimniecību skaits ir samazinājies gandrīz 5 reizes – no 67,5 tūkst. saimniecību 2005. gadā uz 13,6 tūkst. saimniecību 2016. gadā. Samazinoties saimniecību skaitam, pieaug vidējā platība –

no 0,37 ha 2005. gadā līdz 0,55 ha 2016. gadā (+49 %). Jāuzsver, ka vislielākā vidējā augļu un ogu stādījumu platība ir fiksēta 2010. gadā, un 2016. gadā tā ir samazinājusies 2,4 reizes.

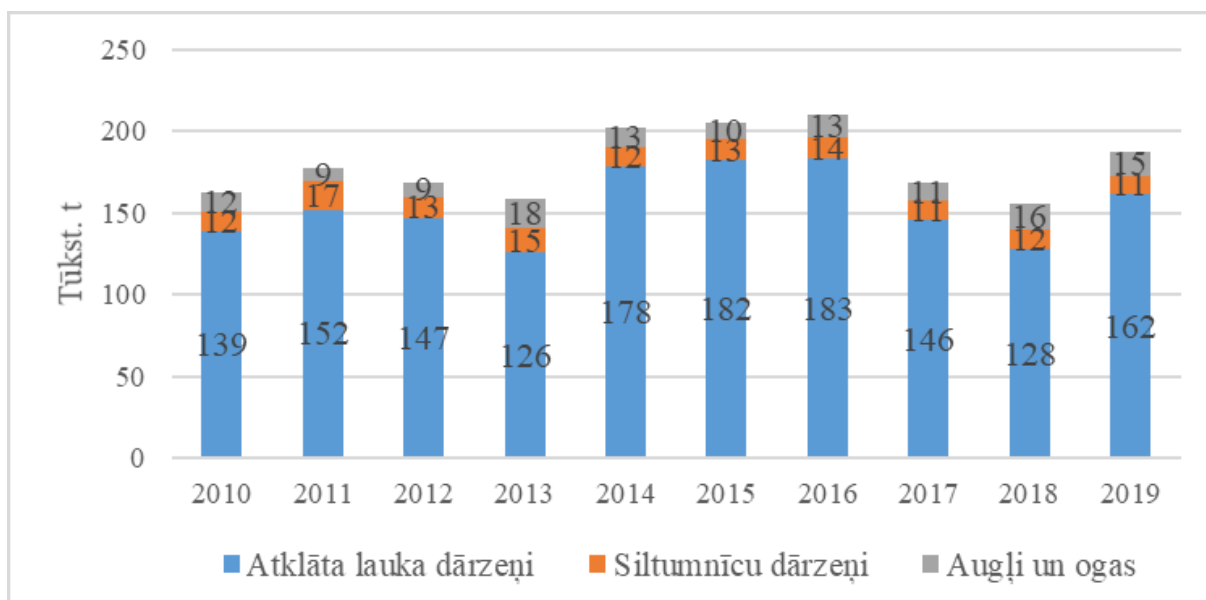
Dārzenkopības saimniecību skaits 2016. gadā, salīdzinot ar 2005. gadu, ir samazinājies 4,3 reizes, savukārt vidējā dārzeņu platība saimniecībā ir palielinājusies 3,8 reizes – no 0,26 ha 2005. gadā līdz 0,98 ha 2016. gadā.

Avots: CSP dati: Lauku saimniecību struktūra un lauksaimniecības skaitīšana.

1.3.3.1. attēls. Saimniecību ar dārzeņiem un ilggadīgajiem stādījumiem skaits, tūkst. un vidējā platība, ha Latvijā 2005., 2007., 2010., 2013. un 2016. gadā.

Dārzeņu, augļu un ogu produkcijas ražošanas apjomiem ir raksturīgas izmaiņas, kas galvenokārt ir saistītas ar laika apstākļu ietekmi. Lai gan dārzeņu ražošanas apjoms no 2017. gada ir samazinājies, tomēr atklāta lauka dārzeņu kopražā 2019. gadā bija par 16 % lielāka nekā 2010. gadā, bet segtajās platībās iegūtā kopražā ir samazinājusies par 7 %. Augļu un ogu ražošanas apjoms 2019. gadā, salīdzinot ar 2010. gadu, ir pieaudzis par 23 %.

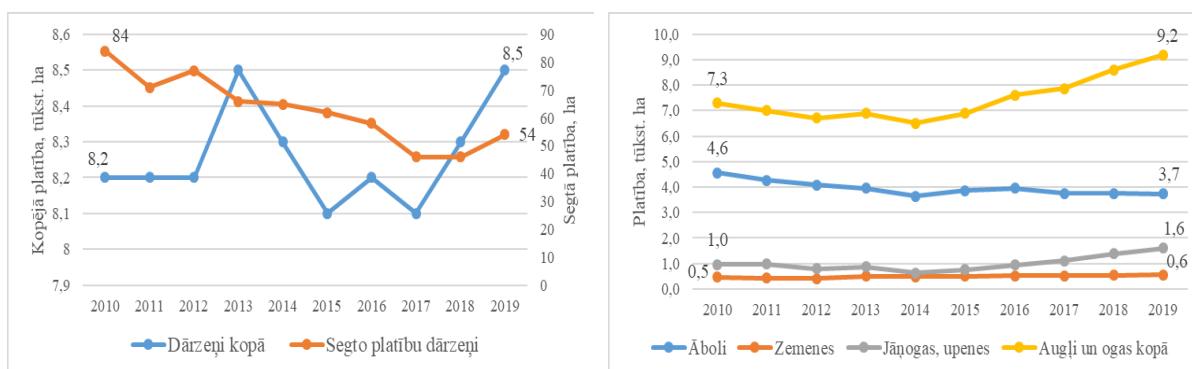

Avots: CSP dati.

1.3.3.2. attēls. Dārzeņu, augļu un ogu ražošana Latvijā 2010.–2019. gadā, tūkst. t.

Latvijā lielākajos apjomos tiek saražoti kāposti, burkāni, sīpoli un bietes, tiem seko gurķi un tomāti. Gandrīz visi tomāti un lielākā daļa gurķu tiek saražoti segtajās platībās – tie ir galvenie segto platību dārzeņi. Galvenā augļaugu kultūra Latvijā ir ābeles (āboli veido 76 % no augļu un

ogu kopražas 2019. gadā), tāpēc ābolu ražošanas apjomam ir būtiska ietekme uz kopējo nozares ražošanas apjomu.

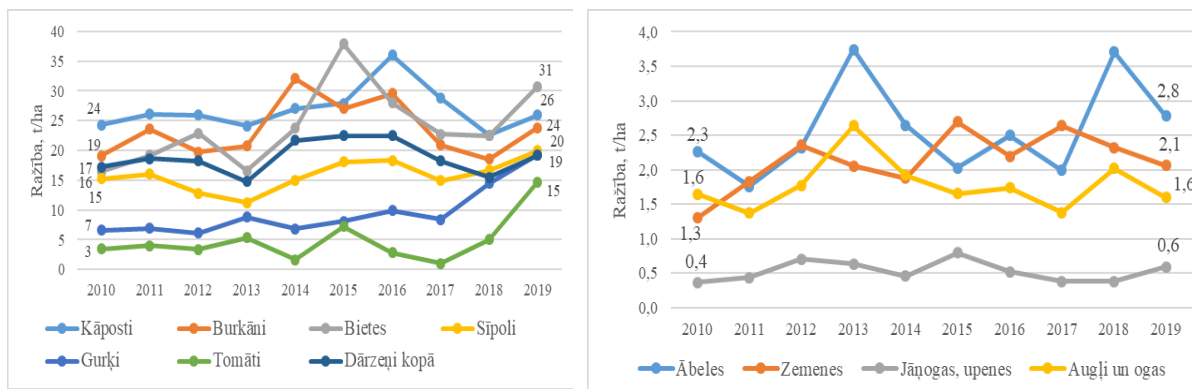

Avots: CSP dati.

1.3.3.3. attēls. Dārzeņu, augļu un ogu platības Latvijā 2010.–2019. gadā, tūkst. ha.

Kopējās dārzeņu platības 2019. gadā ir par 4 % lielākas nekā 2010. gadā, bet segtās platības ir samazinājušās par 36 %. Platību izmaiņas nosaka energoresursu cenu sadārdzināšanās un darbaspēka trūkums. Līdz ar to sāk samazināties tādu kultūraugu platības, kuru audzēšanai nepieciešams liels roku darba ieguldījums, bet palielinās to kultūraugu platības, kur darbus iespējams mehanizēt.

Kopumā augļudārzu un ogulāju platības kopš 2010. gada ir palielinājušās par 26 %. Samazinājums vērojams ābeļdārzu platībām (-18 %), savukārt jāņogu un upeņu, kā arī zemeņu platības ir palielinājušās (attiecīgi par 66 % un 18 %). Jāuzsver, ka, sākot ar 2015. gadu, ir vērojams nepārtraukts kopējo augļkopības platību palielinājums.

Avots: CSP dati.

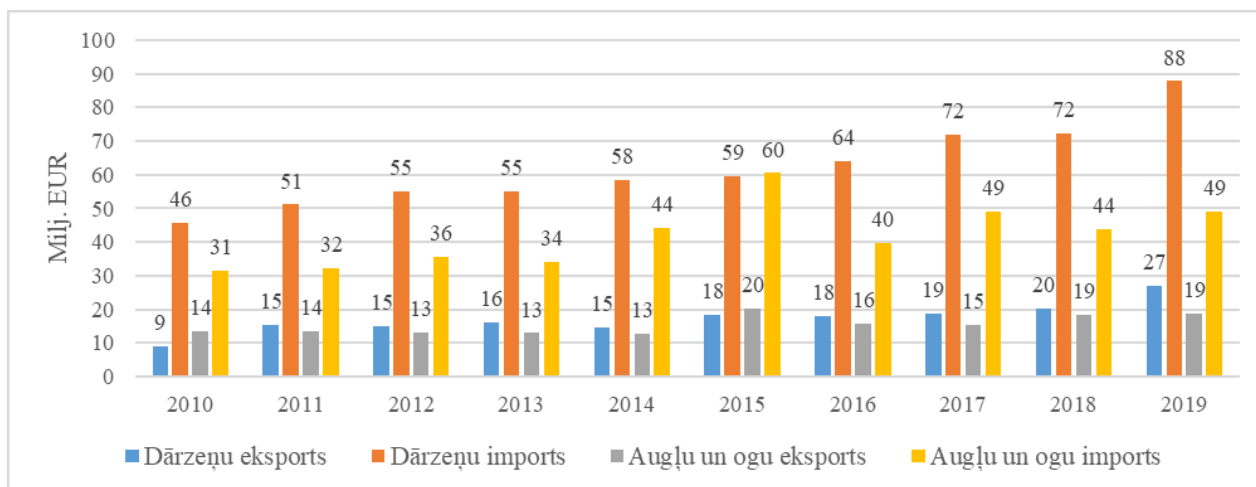
1.3.3.4. attēls. Dārzeņu, augļu un ogu ražība Latvijā 2010.–2019. gadā, t/ha.

Analizētajā periodā atbilstīgi CSP metodikai dārzeņu vidējā ražība (nozares pārstāvji uzskata, ka tā nevar rēķināt) ir palielinājusies par 12 % – no 17 t/ha 2010. gadā uz 19 t/ha 2019. gadā. Palielinājums vērojams visu apskatīto kultūru ražībām – ievērojami pieaugusi gurķu un tomātu ražība (attiecīgi par 3 un vairāk nekā 4 reizēm), savukārt biešu ražība palielinājusies par 87 %.

Atbilstīgi CSP metodikai vidējā augļu un ogu ražība (nozares pārstāvji uzskata, ka tā nevar rēķināt) 2019. gadā ir saglabājusies nemainīga – 1,6 t/ha, bet pārējo apskatīto kultūru ražības ir pieaugušas. Jāņogām un upenēm ražība ir palielinājusies par 63 %, zemenēm – par 58 %, bet ābeļu ražība pieaugusi par 23 %.

Analizētajā periodā svaigu (un atdzesētu) dārzeņu, augļu un ogu ārējās tirdzniecības apjomi ir palielinājušies. Stabils pieaugums vērojams dārzeņu importa un eksporta apjomam (attiecīgi

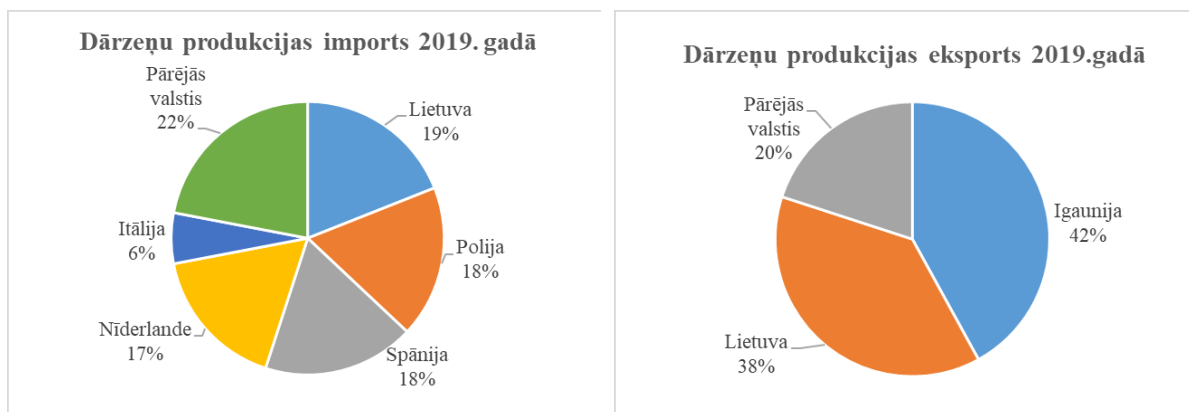
gandrīz divas un trīs reizes), par 40–50 % ir palielinājušies arī augļu un ogu ārējās tirdzniecības rādītāji.

Avots: CSP dati.

1.3.3.5. attēls. Svaigu Latvijai raksturīgu dārzeņu, augļu un ogu eksports un imports 2010.–2019. gadā, milj. EUR.

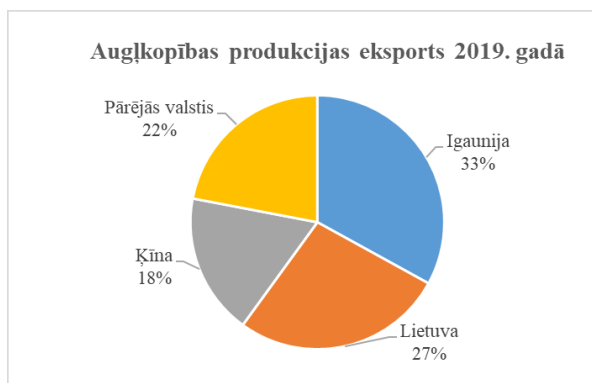
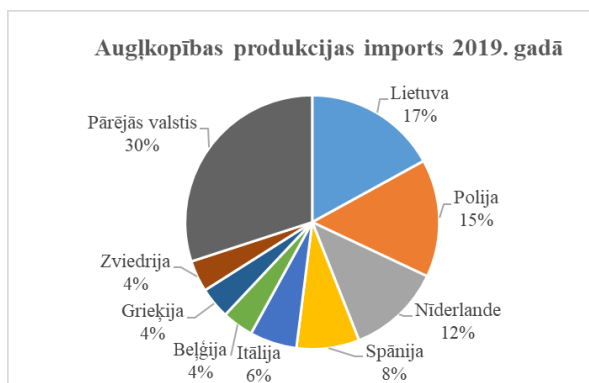
Dārzeņu un dārzeņu pārstrādes produktu imports 92 % apmērā tiek saņemts no ES valstīm. Dārzeņu un dārzeņu produktu importa struktūrā lielāks īpatsvars ir svaigiem un atdzesētiem tomātiem un citiem svaigiem un atdzesētiem dāržeņiem, kā arī bez etiķskābes sagatavotiem citiem dāržeņiem. Galvenās ārējās tirdzniecības partneres ES līdzīgos apmēros ir Lietuva, Polija, Spānija un Nīderlande, kas kopumā piegādā gandrīz 80 % no ES valstīm importētās dārzeņu produkcijas.

Avots: CSP dati.

1.3.3.6. attēls. Latvijas dārzeņu un dārzeņu produktu importa un eksporta vērtība sadalījumā pa valstīm 2019. gadā, %.

Dārzeņu un to produkcijas eksports arī ir pārsvarā vērst uz ES tirgu (96 % no kopējās eksporta vērtības). Eksporta struktūrā gandrīz trešā daļa vērtības ir bez etiķskābes sagatavotiem citiem dāržeņiem, lielāks īpatsvars ir arī svaigiem un atdzesētiem tomātiem un citiem svaigiem un atdzesētiem dāržeņiem. Galvenās Latvijas tirdzniecības partneres ES ir Igaunija un Lietuva (vairāk nekā 80 % no kopējās eksporta uz ES valstīm vērtības).

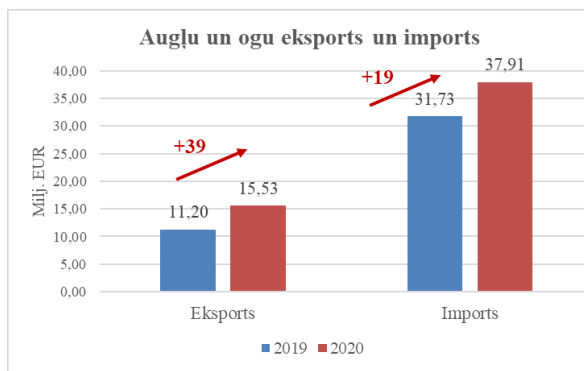
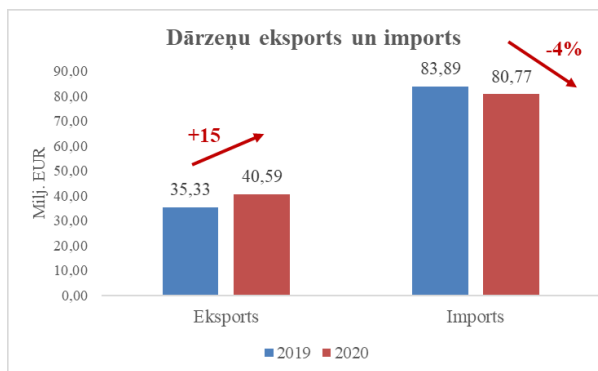
Avots: CSP dati.

1.3.3.7. attēls. Latvijas augļu un ogu un to produktu importa un eksporta vērtība sadalījumā pa valstīm 2019. gadā, %.

Latvijai raksturīgo augļu un ogu, kā arī augļu un ogu pārstrādes produktu importa struktūrā dominē svaigas ogas, kā arī saldēti un konservēti augļi un ogas. Lielākā daļa (84 % kopējās importa vērtības) augļu un ogu produkcijas tiek importēta no ES valstīm – galvenie ārējās tirdzniecības partneri ir Lietuva, Polija, Nīderlande un Spānija.

Analizējot Latvijai raksturīgo augļu un ogu, kā arī augļu un ogu pārstrādes produktu eksportu, var secināt, ka augļu un ogu eksporta struktūrā dominē saldēti augļi, augļu un ogu dzēmi, želejas un marmelādes, kā arī svaigas ogas. Lielākā daļa produkcijas (76 % kopējās eksporta vērtības) nonāk ES valstīs, bet 21 % – Āzijas valstīs. Āzijā galvenais ārējās tirdzniecības partneris ir Ķīna, bet ES lielākā daļa produkcijas nonāk Igaunijā un Lietuvā (gandrīz 80 % kopējās eksporta uz ES valstīm vērtības).

Salīdzinot svaigu dārzeņu, augļu un ogu importa un eksporta dinamiku 2019. un 2020. gada janvārī – jūlijā, var secināt, ka lielākas izmaiņas vērojamas augļu un ogu ārējā tirdzniecībā. Augļu un ogu imports ir palielinājies par 19 %, bet eksporta vērtība pieaugusi pat par 39 %. Vienlaikus augļu un ogu ārējās tirdzniecības partnervalstu sastāvs ir palicis gandrīz nemainīgs, ar nelielām īpatsvara izmaiņām.

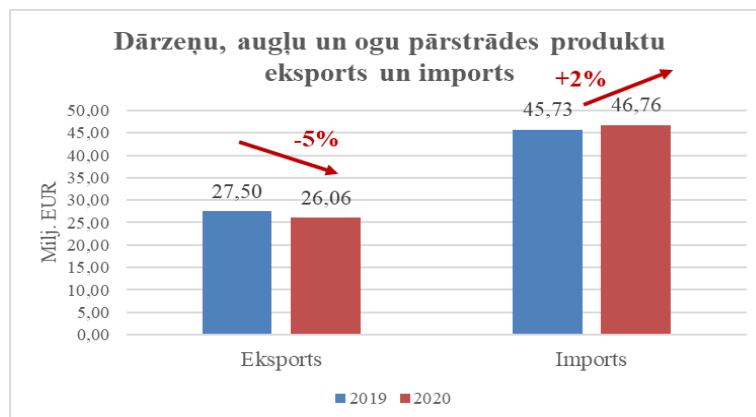

TOP valstis dārzeņu eksportam				TOP valstis dārzeņu importam				TOP valstis augļu, ogu eksportam				TOP valstis augļu, ogu importam			
2019		2020		2019		2020		2019		2020		2019		2020	
EE 40%;	LT 26%	EE 31%;	LT 21%;	NL 22%;	LT 19%;	ES 18%		EE 62%;	LT 37%	EE 61%;	LT 33%	NL 23%;	ES 17%;	PL 15%	
	EG 20%		ES 18%;		LT 16%										

Avots: CSP dati.

1.3.3.8. attēls. Latvijas dārzeņu, augļu un ogu eksporta un importa vērtības izmaiņas 2019. un 2020. gada janvārī – jūlijā, milj. EUR.

Dārzeņu importa un eksporta vērtība apskatītajā periodā ir mainījusies mazāk, dārzeņu eksports 2020. gadā ir palielinājies par 15 %, bet importa vērtības izmaiņas ir mazas, un Covid-19 krīzes ietekmi identificēt nav iespējams.

TOP valstis dārzeņu, augļu un ogu pārstrādes produktu			
eksportam		importam	
2019	2020	2019	2020
LT 44%; EE 5%	LT 43%; EE 26%	LT 26%; PL 25%; ES 7%	PL 24%; LT 23%; ES 7%

Avots: CSP dati.

1.3.3.9. attēls. Latvijas dārzeņu, augļu un ogu pārstrādes produktu eksporta un importa vērtības izmaiņas 2019. un 2020. gada janvārī – jūlijā, milj. EUR.

Valstu sastāvs, no kurām veikts dārzeņu imports, ir palicis būtībā nemainīgs, kamēr dārzeņu eksporta galamērķiem ir samazinājies kaimiņvalstu īpatsvars, un ievērojami pieaudzis dārzeņu eksports uz Ēģipti.

Atšķirībā no svaigajiem produktiem pārstrādes produktu importa un eksporta vērtība 2020. gada janvārī – jūlijā, salīdzinot ar 2019. gadu, ir mainījusies tikai dažu procentu robežās. Arī ārējās tirdzniecības partnervalstu sastāvs ir saglabājies nemainīgs, ar nelielām īpatsvara izmaiņām.

Dārzeņi, augļi un ogas tiek realizēti gan patēriņa, gan ražošanas tirgū. Dārzeņu, augļu un ogu ražotāji produkcijas realizācijai izmanto gan nulles līmeņa noieta kanālu, gan vienlīmeņa, gan divlīmeņa noieta kanālus.

Patēriņa tirgū svaigi dārzeņi, augļi un ogas tieši patērētājam tiek realizēti ar daudzveidīgu kanālu starpniecību – uz vietas saimniecībā, t. sk. gan dārzeņiem, bet jo īpaši ogām tiek praktizēta arī t. s. pašlasīšana, ražotāja tirdzniecības vietās, tirgos, ielu tirdzniecības vietās, piegādājot produkciju uz mājām. Covid-19 krīzes laikā ir aktualizējusies arī pircēju meklēšana, izmantojot internetu, bet produkcija tiek piegādāta uz mājām. Dārzeņi, augļi un ogas tiek realizēti arī vairumtirgotājiem, un no vairumtirgotāja produkcija pie patērētāja var nonākt vairākos veidos – gan ar mazumtirdzniecības tīklu starpniecību, gan vairumtirgotāja organizētā tirdzniecības procesā. Tie ražotāji, kas paši veic savas produkcijas pārstrādi, tās realizācijai izmanto gan tiešās tirdzniecības metodes, gan vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības tīklu starpniecību.

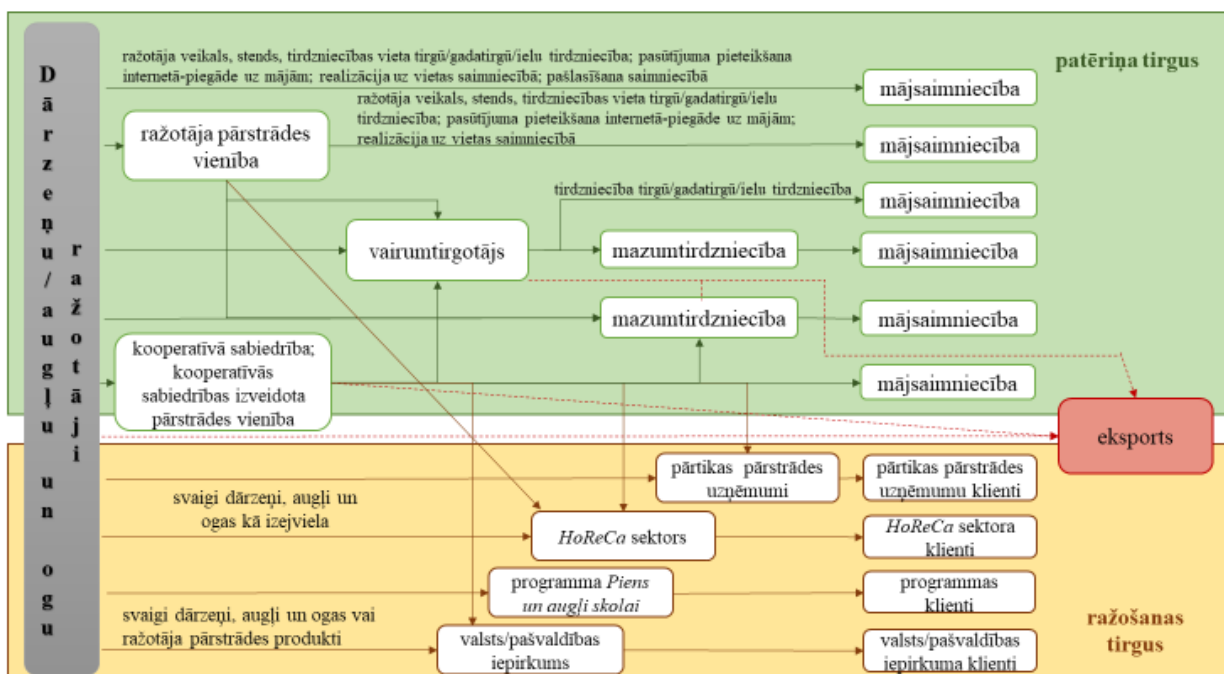
Dārzeņus no ražotājiem iepērk arī kooperatīvās sabiedrības – dārzeņu sektora kooperācijā dominē divas kooperatīvās sabiedrības: LPKS “Mūsmāju dārzeņi” un LPKS “Baltijas dārzeņi”. Kooperatīvs “Mūsmāju dārzeņi” apvieno 10 Latvijas dārzeņu audzētājus un biedru saimniecībās tiek izaudzēts un realizēts vairāk nekā 18000 tonnu dārzeņu un kartupeļu, kas visa

gada garumā tiek piegādāti Latvijas lielveikalu tīkliem, skolām, bērnudārziem, kā arī eksportēti ārpus Latvijas. Kooperatīvā “Baltijas dārzeni” ir apvienojušies 16 biedri, kā arī ir izveidota sadarbība ar vēl 50 citiem dārzeņu audzētājiem. Kooperatīvs piedāvā 45 dažāda veida Latvijā audzētus dārzenus – svaigus un pārstrādātus, mazgātus, mizotus, grieztus un vārītus, kā arī Latvijā audzētas zemenes.

Augļu un ogu sektorā kooperatīvo sabiedrību ir vairāk:

- 1) LPKS “Augļu nams” apvieno 11 saimniecības un uzņēmumus, kas nodarbojas ar augļu un ogu audzēšanu. Kopējā augļu dārzu platība ir vairāk nekā 110 ha, t. sk. ābeles ap 100 ha. Visi kooperatīva biedri saimnieko, ievērojot integrētās audzēšanas noteikumus, augļiem un ogām ir Nacionālās pārtikas kvalitātes shēmas (NPKS) sertifikāts “Zaļā karotīte”;
- 2) LPKS “Zelta ābele” kopējā dārzu platība ir 280 ha. Augļu tirdzniecība tiek organizēta, biedriem no savām noliktavām augļus pārdodot kooperatīvam, kas ir produkcijas piegādātājs klientiem;
- 3) LPKS “Bio Berries Latvia” apvienojušies 20 biedri, kas kopā apsaimnieko vairāk nekā 350 ha upeņu, visas saimniecības ir bioloģiski sertificētas;
- 4) lielo dzērveņu un augsto krūmmelleņu audzētāji izveidojuši LPKS “Baltijas ogu kompānija”, apvienojot sešas ogu audzēšanas un pārstrādes saimniecības;
- 5) smiltsērķšķu audzētāji izveidojuši kooperatīvu LPKS “Baltijas ogu dārzi”, kurā apvienojušies 5 lielākie audzētāji;
- 6) KPKS "Rūjienas oga" apvieno smiltsērķšķu, krūmcidoniju un dažādu ogu audzētājus.

Kooperatīvās sabiedrības dārzenus, augļus un ogas realizē tieši patērētājiem, vai realizācijā izmanto vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības tīklu starpniecību. Svaigo dārzeņu un ogu eksporta darījumus veic gan atsevišķi ražotāji, gan vairumtirgotāji un kooperatīvās sabiedrības.

Avots: autoru pētījums.

1.3.3.10. attēls. Svaigu dārzeņu, augļu un ogu noieta kanāli un tirgi.

Augļu un ogu kultūrām produkcijas realizācijas organizācija ir atšķirīga:

- ābolus gan lielveikalu ķēdēm, gan mazākiem veikaliem audzētāji ved paši ar savu transportu, kooperatīvi to koordinē. Ja ābolus audzē (realizē) eksportam, tad atsevišķos gadījumos pircējs ar savu transportu savāc produkciju no saimniecības. Daļu produkcijas pārdod tirgū, uz vietas saimniecībā, arī reklamējot ar sociālo tīklu palīdzību;
- smiltsērķšķi eksportam tiek novākti ar zariem, vesti uz kooperatīva savākšanas punktiem, saldēti, tīrīti un šķiroti ar šķirošanas līnijām, tad fasēti un eksportēti;
- krūmmellenes pārsvarā realizē lielveikalu tīklos, daļu eksportē, eksportu veic lielveikalu tīkls “Rimi”. Daļu ogu realizē uz vietas saimniecībā, arī pašlasītājiem;
- mazāk audzētās kultūras – plūmes, ķiršus, bumbierus – pārsvarā realizē tirgū vai piegādā pēc pasūtījumiem, pārdod saimniecībās uz vietas vai uzpircējiem, kuri paši atbrauc pēc produkcijas;
- zemeņu realizāciju lielveikalu tīklos izmanto salīdzinoši maz audzētāju, pandēmijas ierobežojumu ietekmē zemeses vairāk tika pārdotas tiešajā realizācijā uz vietas saimniecībā, pieņemot pasūtījumus internetā un veicot piegādi mājās, kā arī dažādās tirdzniecības vietās un uzpircējiem;
- lielākā daļa upeņu tiek realizēta pārstrādei. Lielākās saimniecības gandrīz 99 % produkcijas eksportē (sevišķi bioloģiskās), jo vietējais patēriņš tirgus ir ļoti mazs. Upeņu realizācija notiek ar kooperatīva palīdzību, kas ogas uzpērk, saldē, šķiro un eksportē vai arī saimniecības pašas organizē eksportu. Neliela daļa ogu, kā arī mazo audzētāju produkcija tiek realizēta līdzīgi kā zemeses;
- krūmcidonijas, ko audzē tikai pārstrādei, realizē dažādi: daļu uzpērk lielie pārstrādes uzņēmumi (“Rāmkalni Nordeco”, “Cooperative”, u. c.), bet daļu pārstrādā paši audzētāji. Svaigu cidoniju augļu pārdošana 2019. gadā sākās lielveikalu tīklā “Rimi”, un piegādi organizē krūmcidoniju audzētāju biedrība. Lielas ražas gados cidonijas par zemu cenu uzpērk poļu pārstrādes uzņēmumi, kuri organizē transportu, bet vietējie uzņēmēji Latvijā nodrošina ogu savākšanu;
- dzērvenes tiek piegādātas patērētājam ar savu transportu, un tikai aptuveni 2 % ogu pircējs iegādājas uz vietas saimniecībā. Daļa izaudzētās produkcijas tiek pārstrādāta saimniecībās, bet daļa tiek realizēta lielajiem pārstrādes uzņēmumiem (“Rāmkalni Nordeco”, “Very berry” u. c.).

Ražošanas tirgū svaigie dārzeņi, augļi un ogas gan no ražotāja, gan no kooperatīviem kā izejviela tiek piegādāti pārtikas pārstrādes uzņēmumiem un *HoReCa* sektora uzņēmumiem. Ražotājs ar dārzeņiem, augļiem un ogām vai to pārstrādes produktiem var piedalīties arī valsts un pašvaldības iepirkumos. Specifisks, šim sektoram raksturīgs, realizācijas veids ir Zemkopības ministrijas īstenotā ES atbalsta programma “Piens un augļi skolai”, kas ir būtisks produkcijas realizācijas kanāls daudziem audzētājiem.

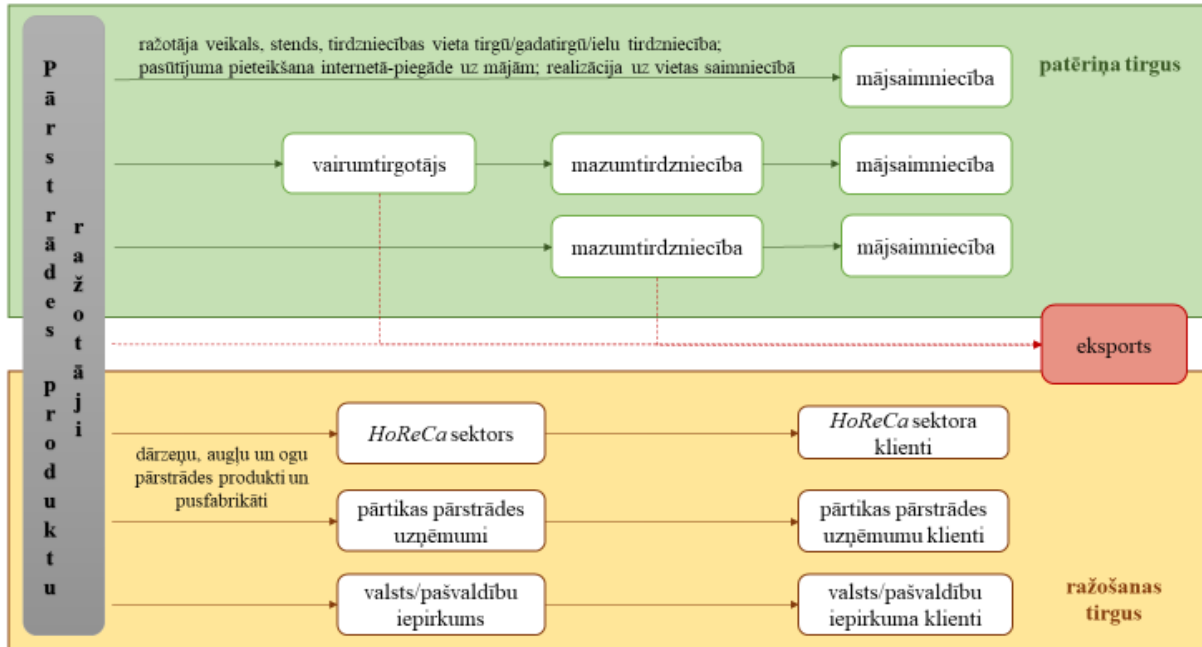
Dārzeņu, augļu un ogu pārstrāde

PVD datubāzē 2020. gada oktobrī ir reģistrēti 153 dārzeņu, augļu un ogu pārstrādes uzņēmumi⁹⁴. Saskaņā ar SIA “Firmas.lv” datiem 2018. gadā augļu un dārzeņu pārstrādē vairāk nekā 60 % no kopējā sektora apgrozījuma veidoja divi uzņēmumi – SIA “Orkla Foods Latvia” un SIA “Puratos Latvia” (kopējais apgrozījums vairāk nekā 56 milj. EUR). Pie lielākajiem

⁹⁴ PVD (2020). Uzraudzībai pakļauto uzņēmumu reģistrs. [tiešsaiste] [skatīts 31.07.2020.]. Pieejams: <https://registri.pvd.gov.lv/ur>

dārzeņu un augļu pārstrādātājiem 2018. gadā piederēja arī SIA “Sparlats”, SIA “Dimdiņi”, SIA “Ķeizarsils” un SIA “Kronis”⁹⁵.

Dārzeņu, augļu un ogu pārstrādes produkti arī tiek realizēti gan patēriņa, gan ražošanas tirgū. Pārstrādes produktu ražotāji produkcijas realizācijai izmanto gan nulles līmeņa noieta kanālu, gan vienlīmeņa, gan divlīmeņa noieta kanālus.

Avots: autoru pētījums.

1.3.3.11. attēls. Dārzeņu, augļu un ogu pārstrādes produktu noieta kanāli un tirgi.

Patēriņa tirgū pārstrādes produktu ražotāji savu produkciju piegādā tieši patērētājiem, vai izmanto vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības starpniecību. Daļa no pārstrādes produkcijas tiek eksportēta, turklāt ar eksportu var nodarboties ne tikai pats ražotājs, bet arī vairumtirgotāji un mazumtirgotāji.

Ražošanas tirgū pārstrādes produkti tiek izmantoti kā izejvielas citos pārtikas pārstrādes uzņēmumos. Pārstrādes produkti tiek piegādāti arī HoReCa sektora uzņēmumiem, kas tos izmanto savu klientu apkalpošanā. Pārstrādes produktu ražotājs var piedalīties arī valsts vai pašvaldības iepirkumā.

Risku identifikācija un novērtējums, kā arī iesaistīto pušu vērtējums par situāciju pandēmijas laikā un krīzes pārvarēšanas iespējām dārzeņu, augļu un ogu ražošanā un pārstrādē ir atrodams pētījuma II NODAĻĀ “Latvijā audzētu augļu un dārzeņu sezonālā pieejamība ikdienas pilnvērtīga uztura un pārstrādes izejvielu nodrošinājumam”.

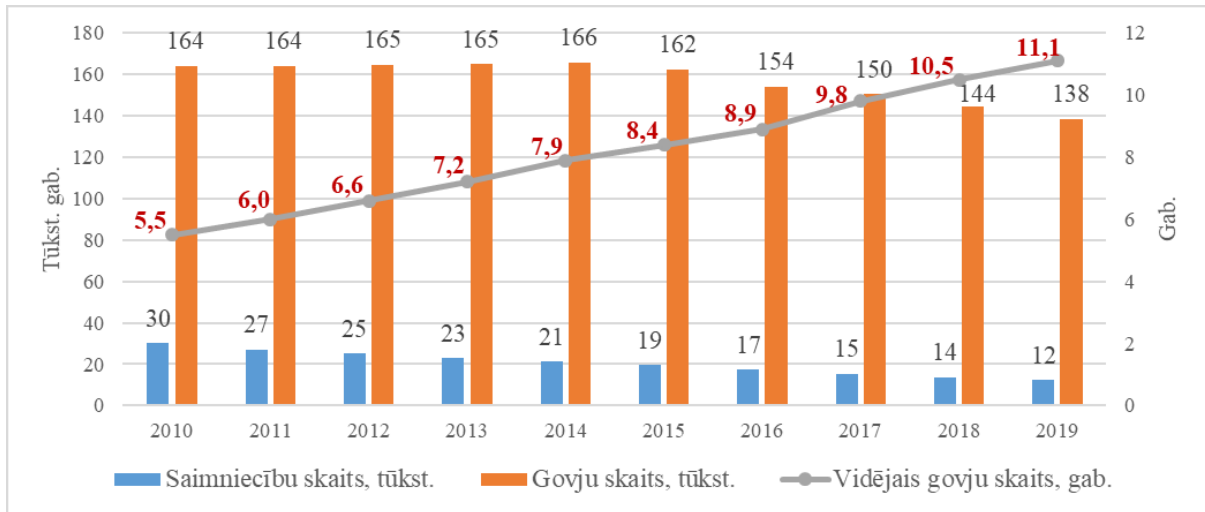
3. 4. Piena un piena pārstrādes produktu ķēdes posmu raksturojums

Piena ražošana

Latvijā ir ievērojami samazinājies kopējais piena lopkopības saimniecību un slaucamo govju skaits. Sakarā ar straujo mazo saimniecību skaita samazinājumu kopējais piena lopkopības saimniecību skaits ir samazinājies no 30 tūkst. 2010. gadā uz 12 tūkst. 2019. gadā (2,5 reizes).

⁹⁵ Firms.lv (2020). [tiešsaiste] [skatīts 26.07.2020.]. Pieejams: <https://www.firms.lv/lbgpp/2019/raksti/auglu-un-darzenu-parstrade-partika>

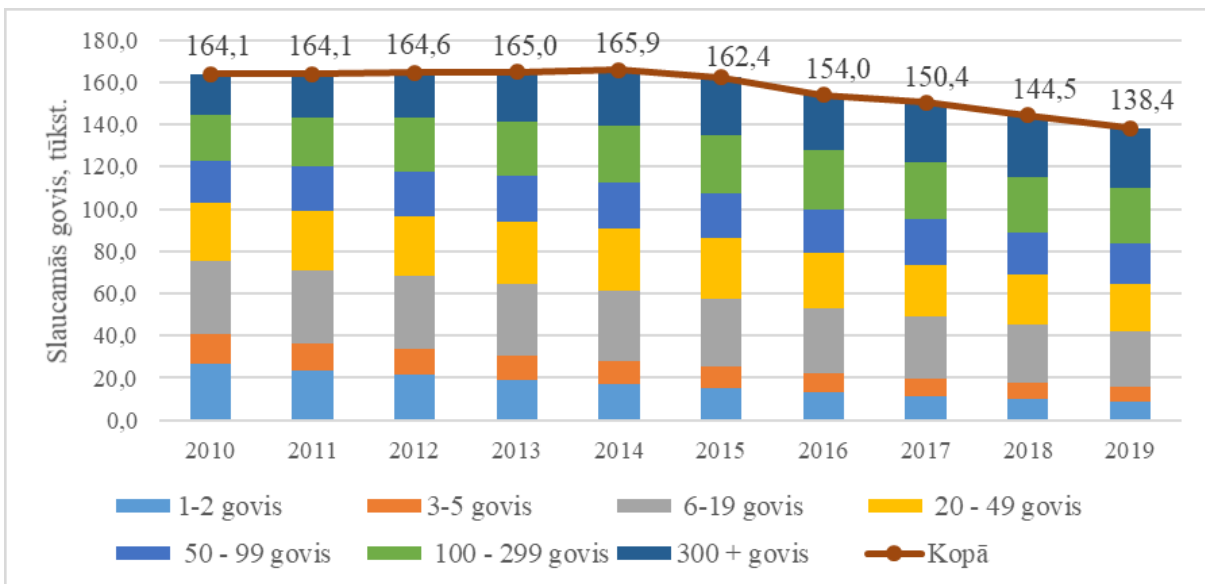
Samazinoties mazo saimniecību skaitam, palielinās vidējais slaucamo govju skaits vienā piena lopkopības saimniecībā. Vienā piena lopkopības saimniecībā 2019. gadā vidēji bija 11,1 slaucamā govys, salīdzinot ar 5,5 slaucamajām govīm 2010. gadā. Kopējais slaucamo govju skaits analizētajā periodā ir samazinājies par 16 % – no 164 tūkst. 2010. gadā uz 138 tūkst. 2019. gadā.

Avots: CSP dati.

1.3.4.1. attēls. Piena lopkopības saimniecību un slaucamo govju skaits, kā arī vidējais slaucamo govju skaits saimniecībā Latvijā 2010.–2019. gadā.

Īpaši straujš slaucamo govju skaita samazinājums vērojams pēc 2014. gada (-17 % 2019. gadā, salīdzinot ar 2014. gadu) un galvenais samazinājuma iemesls bija tirgus situācijas izmaiņas un piena cenas samazināšanās.

Avots: CSP dati.

1.3.4.2. attēls. Slaucamo govju skaits pa saimniecību lieluma grupām un kopā Latvijā 2010.–2019. gadā, tūkst.

Latvijā ir ļoti liels mazo saimniecību īpatsvars. Tā 2018. gadā 91,1 % saimniecību bija mazās saimniecības ar 1–19 govīm, tomēr šajās saimniecībās tiek turēti tikai 32,2 % visu govju.

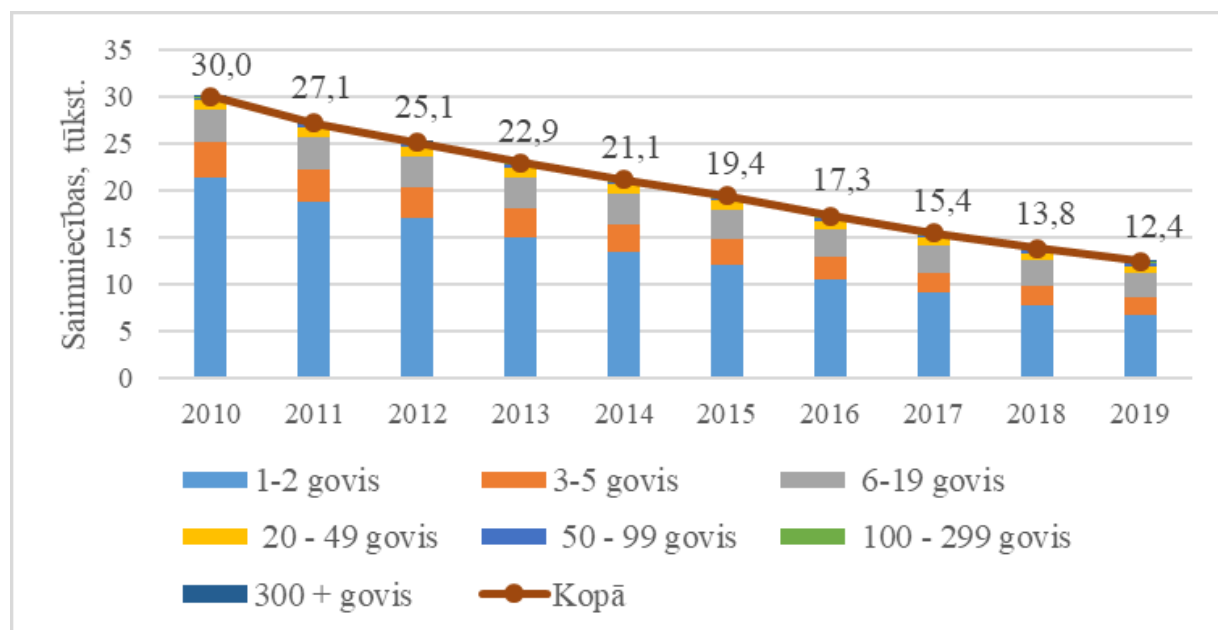
Kopumā saimniecībās ar ganāmpulku līdz 5 govīm govju skaits 2019. gadā samazinājās 2,6 reizes, salīdzinot ar 2010. gadu. Visstraujāk slaucamo govju skaits samazinājies saimniecību lieluma grupā ar 1–2 slaucamajām govīm: no 26,9 tūkst. 2010. gadā uz 8,6 tūkst. 2019. gadā (3 reizes mazāks). Savukārt visās saimniecībās ar govju skaitu 100 un vairāk dzīvnieki govju skaits ir palielinājies. Visstraujāk slaucamo govju skaits ir pieaudzis saimniecībās ar 300 un vairāk govīm (+49 % 2019. gadā, salīdzinot ar 2010. gadu).

Govju skaita samazināšanos ietekmēja straujais nelielo piena lopkopības saimniecību skaita samazinājums. Mazo saimniecību skaita samazinājumu izraisa gan ekonomiskie un tehnoloģiskie, gan sociālie faktori. Galvenie ekonomiskie un tehnoloģiskie faktori ir saimniecību konkurētspējas samazināšanās, tehnikas novecošanās, kā arī slaukšanas, turēšanas un kūtsmēslu apsaimniekošanas prasību izmaiņas. Piensaimniecība mazajās ģimenes saimniecībās ir tradicionāla darbības joma, bet, salīdzinot ar citiem sektoriem, tā prasa lielu roku darba ieguldījumu. Tāpēc, saimniecību īpašniekiem novecojot, atteikšanās no šīs darbības jomas ir racionāls lēmums.

Lielākais saimniecību skaita samazinājums ir vērojams saimniecību grupā ar ganāmpulku līdz 5 govīm (3 reizes 2019. gadā, salīdzinot ar 2010. gadu). Saimniecību skaits ir pieaudzis tikai saimniecību grupā ar vairāk nekā 100 govīm (+21 % 2019. gadā, salīdzinot ar 2010. gadu).

Kopējais govju skaits Latvijā samazinās, tāpēc saražotā piena apjoma pieaugumu nodrošina piena izslaukuma palielinājums. Vidējais piena izslaukums valstī no 2010. līdz 2019. gadam ir palielinājies par 1893 kg (+38 %), savukārt pārraudzībā esošo ganāmpulku govju vidējais izslaukums ir audzis par 1860 kg (+31 %), 2019. gadā sasniedzot 7847 kg.

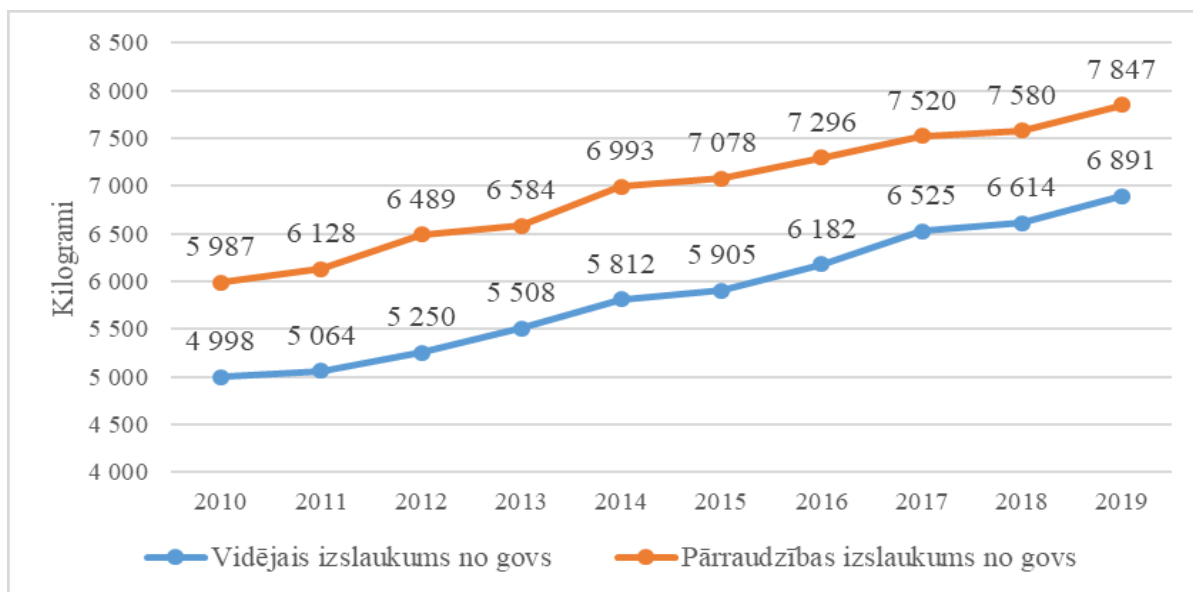
Latvijā 2020. gada jūnijā bija 12 559 ganāmpulki. No kopējā ganāmpulku skaita pienu pārstrādei pārdod tikai 6193 saimniecības vai 49 % visu piena ražojošo saimniecību.

Avots: CSP dati.

1.3.4.3. attēls. Saimniecību skaits pa saimniecību lieluma grupām atbilstīgi slaucamo govju skaitam un kopā Latvijā 2010.–2019. gadā, tūkst.

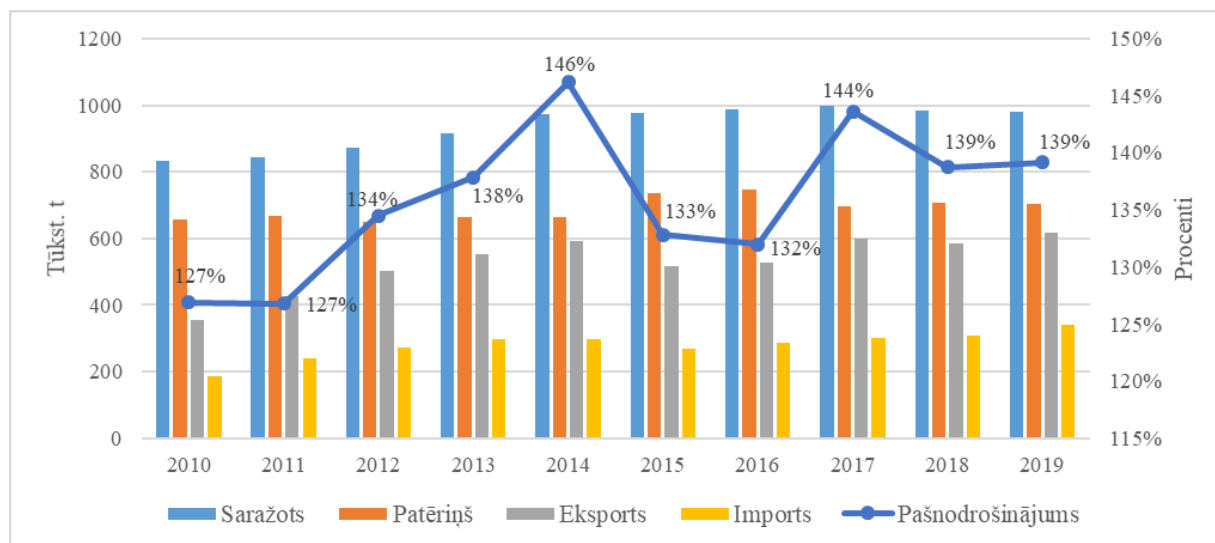
Piena ražošanas apjoms Latvijā ir pakāpeniski palielinājies un stabilizējies gandrīz 1 milj. t apmērā. Tomēr, ņemot vērā vēsturisko piena ražošanas apjomu 90. gadu sākumā, kad Latvijas teritorijā tika saražotas gandrīz 2 milj. t piena, pie labvēlīgiem tirgus nosacījumiem nozarē joprojām pastāv ievērojams izaugsmes potenciāls.

Avots: CSP un LDC dati.

1.3.4.4. attēls. Vidējais izslaukums un pārraudzības izslaukums Latvijā 2010.–2019. gadā, kg.

Laika periodā no 2010. gada būtiski palielinājies ir arī piena produktu importa un eksporta apjoms (attiecīgi +85 % un +73 %). Pašnodrošinājums ar piena produkciju pēdējos gados aptuveni par 40 % pārsniedz piena produkcijas patēriņa apjomu.

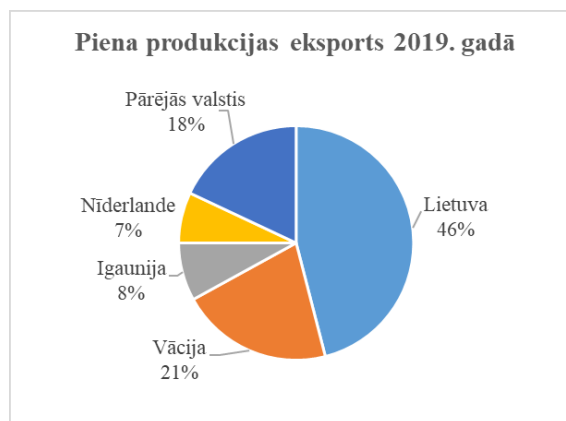
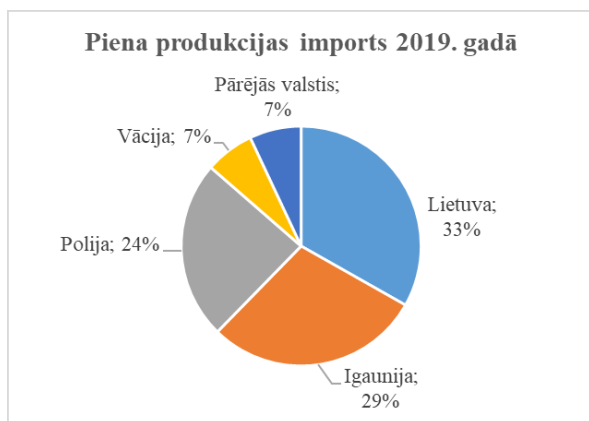

Avots: CSP piena bilanču dati.

1.3.4.5. attēls. Piena ražošana, patēriņš, imports un eksports Latvijā 2010.–2019. gadā.

Piena un piena produktu sektorā galvenais Latvijas ārējās tirdzniecības partneris ir ES valstis – no tām tiek ieviesta visa importētā piena produkcija un tirdzniecība ar ES 2019. gadā veidoja 92 % no kopējās piena produkcijas eksporta vērtības.

Piena produktu importa struktūrā dominē siers, piens un krējums. Visa importētā piena produkcija Latvijā tiek ieviesta no ES valstīm, – pārsvarā no Lietuvas, Igaunijas un Polijas (87 % kopējās importa vērtības).

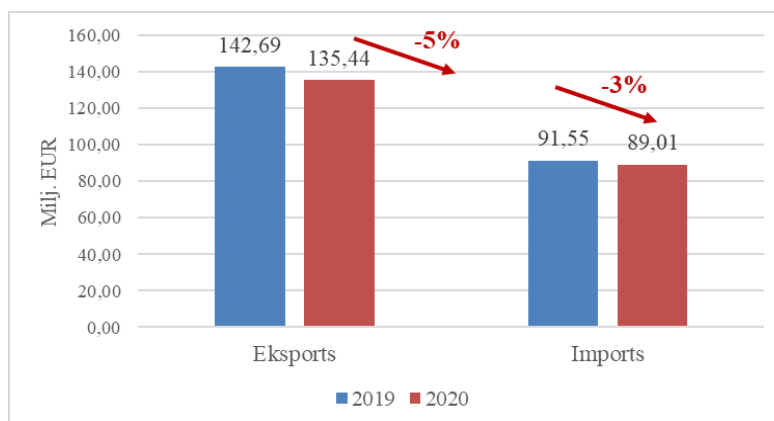

Avots: CSP dati.

1.3.4.6. attēls. Latvijas piena un piena produktu importa un eksporta vērtība sadalījumā pa valstīm 2019. gadā, %.

Eksporta struktūrā lielākā daļa produkcijas ir piens, krējums un siers. Galvenās ārējās tirdzniecības partnervalstis ir Lietuva (gandrīz puse no kopējās eksporta vērtības), kā arī Vācija, Igaunija un Nīderlande.

Piena un tā pārstrādes produktu eksporta un importa vērtības 2019. un 2020. gada janvārī – jūlijā ir mainījušās tikai dažu procentu robežās: gan eksporta, gan importa vērtība ir samazinājusies.

TOP valstis piena un piena produktu			
eksportam		importam	
2019	2020	2019	2020
LT 46%; DE 22%; EE 9%	LT 48%; DE 19%; EE 8%	LT 34%; EE 29%; PL 24%	LT 32%; EE 31%; DE 7%

Avots: CSP dati.

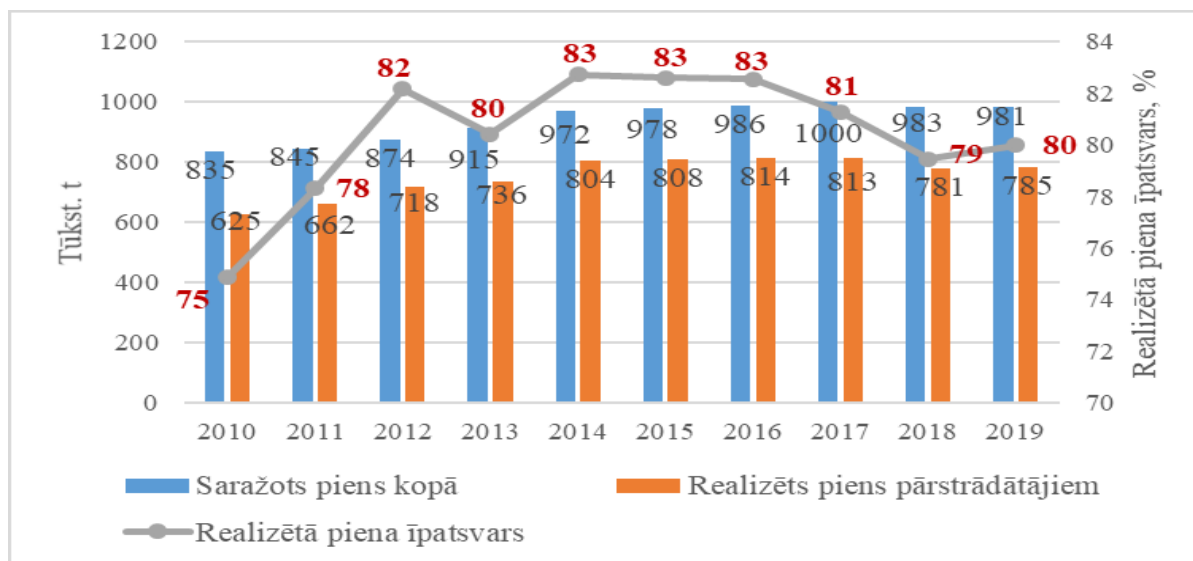
1.3.4.7. attēls. Latvijas piena un piena produktu eksporta un importa vērtības izmaiņas 2019. gadā un 2020. gada janvārī – jūlijā, milj. EUR.

Analizējot ārējās tirdzniecības partnervalstis, var secināt, ka eksporta jomā nav izmaiņu un ir saglabājies arī nemainīgs valstu īpatsvars. Savukārt piena produkcijas importa struktūrā ir samazinājies Polijas īpatsvars.

Piena pārstrāde

Atbilstīgi iepirkta piena daudzuma pieaugumam palielinājies ir arī iepirkta piena īpatsvars, 2019. gadā sasniedzot 80 % no kopējā saražotā piena apjoma (salīdzinot ar 75 % 2010. gadā). Piena realizācijas apjoma straujo pieaugumu galvenokārt ir noteicis piena pašpatēriņa samazinājums – samazinājies ir gan to saimniecību skaits, kurās bija viena vai dažas govīs, gan

arī kopējais piena patēriņš lopbarībā un uzturam ražošanas saimniecībās, ko savukārt ir aizstājis piena ražošanas palielinājums komerciālās saimniecībās.

Avots: CSP dati.

1.3.4.8. attēls. Saražotā un pārstrādei realizētā piena apjoms, tūkst. t un īpatsvars, % Latvijā 2010.–2019. gadā.

Pārstrādei 2020. gada 6 mēnešos realizētas 379,9 tūkst. t, kas tikai nedaudz atpaliek no 2019. gada I pusgada (- 0,9 tūkst. t salīdzinājumā ar 2019. gada 6 mēnešiem).

Tomēr ražotājus būtiski ietekmē piena cenas samazinājums pandēmijas laikā, kas 2020. gada 6 mēnešos salīdzinājumā ar 2019. gada 6 mēnešiem vidēji bija par 12 % zemāka.

PVD uzņēmumu reģistrā 2020. gada oktobrī bija reģistrēti 41 svaigpiena savākšanas uzņēmums, 54 piena pārstrādes uzņēmumi un 146 piena produktu ražotāji mājās apstākļos⁹⁶.

Saskaņā ar “Firmas.lv” datiem 2018. gadā līderis piena pārstrādes sektorā ar 17 % no kopējā sektora apgrozījuma bija AS “Rīgas piena kombināts” (apgrozījums 2018. gadā gandrīz 85 milj. EUR), kam sekoja AS “Preiļu siers”, AS “Tukuma piens”, AS “Valmieras piens”, SIA “Rīgas piensaimnieks” u. c.⁹⁷

Piena piegādi pārstrādei, ieskaitot izvešanu uz Lietuvu un Igauniju, nodrošina pārstrādes uzņēmumi vai piena kooperatīvi.

Tiešo tirdzniecību organizē pats ražotājs. Tiešās piegādes iespējas – ir tiešā tirdzniecība. Rīgā ar piegādi nav problēmu, citās pilsētās arī, ir pieejami specializētie piena veikali, piemēram, KS “Straupe”, AS “Smiltenes piens”, AS “Jaunpils pienotava” u. c. ir savas tirdzniecības vietas.

AS “Limbažu piens” ir atvēris arī e-veikalu <https://pienaveikals.lv/>, produkcijas piegādi nodrošina Rīgā, Rīgas apkārtnē, Jūrmalā un Siguldā.

Ir atsevišķi ražotāji, kas ne tikai ražo pienu, bet arī paši pārstrādā gan savu saražoto, gan no citiem lauksaimniekiem iepirkto pienu.

Piena sektorā ir attīstīta kooperācija, jo reģistrēti kā svaigpiena pircēji ir LPKS “Piena āres”, LKS “Sējējs-M” un 28 kooperatīvās sabiedrības, piemēram, KS “Māršava”, KS “Rūjienas

⁹⁶ PVD (2020). Uzraudzībai pakļauto uzņēmumu reģistrs. [tiešsaiste] [skatīts 27.07.2020.]. Pieejams: <https://registri.pvd.gov.lv/ur>

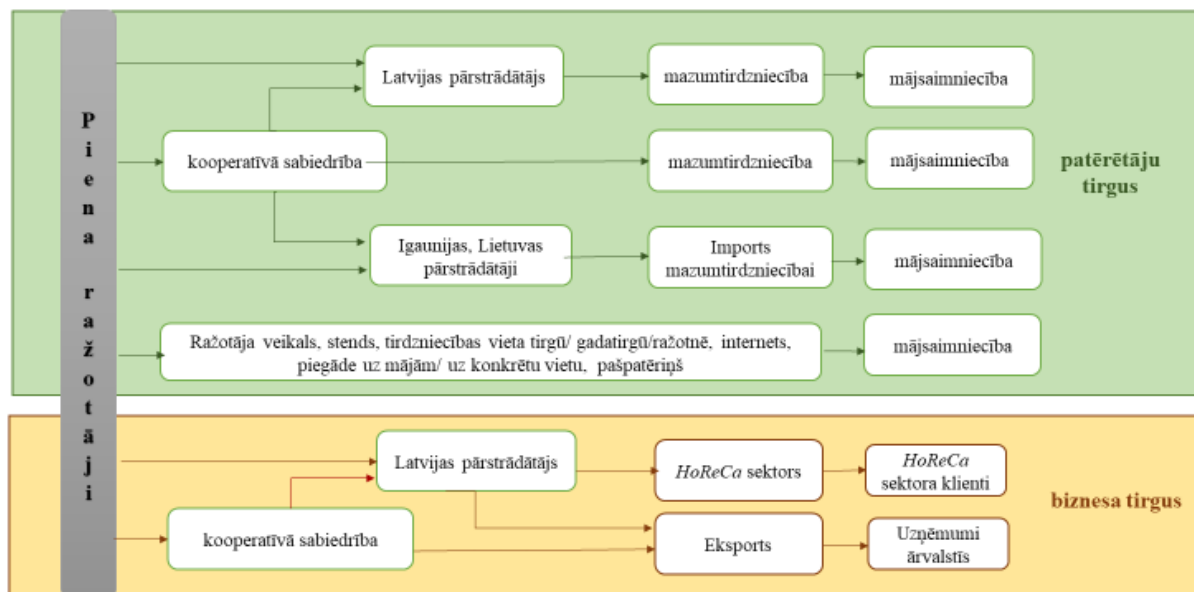
⁹⁷ Firmas.lv (2019). [tiešsaiste] [skatīts 26.07.2020.]. Pieejams: <https://www.firmas.lv/lbgpp/2019/raksti/piena-parstrade-partika>

piensaimnieks”, KS “Straupe”, KS “Straume”, KS “Dzēse”, KS “Dundaga”. Latvijā piena lopkopībā darbojas divas šķirnes dzīvnieku audzētāju organizācijas: Latvijas Šķirnes dzīvnieku audzētāju savienība un Latvijas Holšteinas šķirnes lopu audzētāju asociācija. Pastāv Latvijas Piensaimnieku centrālā savienība, Siera klubs, Latvijas Pārtikas uzņēmumu federācija (pārstrāde).

Attēlā 1.3.4.9. atspoguļota piena pārtikas ķēde, kā no ražotāja piens nonāk līdz patērētājam – vai nu mājsaimniecībai vai biznesa tirgum.

Patērētāju tirgū piena ražotāji pārdod saražoto pienu Latvijas/Lietuvas/Igaunijas pārstrādātājam vai kooperatīvai sabiedrībai, kura to savukārt atkal var pārdot piena pārstrādātājiem vai, pārstrādājot piena produktos, – nogādāt mazumtirdzniecības tīklos. Pārstrādātāji paši vai mazumtirgotājs pienu nogādā līdz mazumtirdzniecības tīkliem tieši vai no noliktavas. Kaimiņvalstu pārstrādātāji no Latvijas ražotājiem iepirkto un pārstrādāto pienu jau kā piena produktus importē vai nu paši, vai ar savu valstu tirdzniecības uzņēmumu starpniecību uz Latvijas mazumtirdzniecības tīkliem. Pēc tam no mazumtirdzniecības tīkliem šie produkti nonāk pie patērētājiem. Tomēr ir ražotāji, kas arī paši pārstrādā gan savu saražoto, gan no citiem lauksaimniekiem iepirkto pienu, to pārdodot tiešā tirdzniecībā savā veikalā, tirgū, ražotnē, piegādājot klientiem mājās vai darbavietā, vai patērē savā saimniecībā un veidojas pašpatēriņš.

Biznesa tirgū ar kooperatīvu un Latvijas pārstrādātāju palīdzību piena produkti nonāk *HoReCa* sektorā, kur tos izmanto viesnīcu, restorānu, kafejnīcu un citu sabiedriskās ēdināšanas uzņēmumu (skolās, slimnīcās, pansionātos u. tml.) darba nodrošināšanai vai eksportē uz citām valstīm.

Avots: autoru pētījums.

1.3.4.9. attēls. Piena pārtikas ķēdes raksturojums Latvijā.

Covid-19 pandēmijas laikā pārrāvumi vai traucējumi veidojās dažādos ķēdes posmos, piemēram, ražotājiem, kuri piegādāja pienu pārstrādes uzņēmumiem tieši vai ar kooperatīvu starpniecību, tika samazinātas piena iepirkuma cenas par 12 %, eksportējošajiem uzņēmumiem bija traucēta produkcijas nogāde pāri valsts robežai, jo krīzes sākumā tika slēgti vairāki robežpunkti un bija jāmēro lielāks attālums, pat līdz 200 km, turklāt veidojās rindas, palielinājās ceļā pavadīto stundu skaits un dīkstāves transportētājiem. Ražotājiem atsevišķos gadījumos sāka pietrūkt ievestā lopbarība (minerālvielas, mikroelementi, soja u. c.),

pārstrādātājiem – iepakojuma materiāls, visiem bija nepieciešami papildu izdevumi dezinfekcijas līdzekļiem un arī daļēji bija jāpārkārto darbs, lai pielāgotos ārkārtējai situācijai. Piena ieguvī nav iespējams apstādināt un pārstrādes uzņēmumiem veidojās produkcijas uzkrājumi ierobežoto vai samazināto realizācijas iespēju dēļ eksporta tirgos. Palielinājās izmaksas produkcijas glabāšanai un tika apgrūtināta naudas plūsma, kas atsevišķos gadījumos traucēja norēķinus ar piena ražotājiem. Šo iemeslu un neskaidrās situācijas ārējos tirgos dēļ pārstrādātāji samazināja cenu par pienu. Biznesa tirgū samazinājās pieprasījums, jo aizvērās *HoReCa* sektora uzņēmumi, skolas, samazinājās pieprasījums pēc pārtikas slimnīcās, jo tika ierobežota medicīnisko pakalpojumu sniegšana.

Covid-19 krīzes sākumā, kad bija īslaicīgi pārrāvumi importa produkcijas piegādes ķēdēs un patērētāji nevarēja veikalā atrast kādu savu iecienīto ārvalstu piena produktu, viņi novērtēja Latvijā ražoto produktu klāstu un bija novērojams pat papildu pieprasījumu pēc vietējiem produktiem. Tomēr izmaiņas vietējā tirgū (īslaicīgais papildu pieprasījums pēc atsevišķiem piena produktiem) nevarēja kompensēt samazinājumu un sākotnējo cenu kritumu ārējos tirgos, tāpēc lielajos piena pārstrādes uzņēmumos veidojās salīdzinoši lieli produkcijas uzkrājumi, jo Latvijā piena sektors kopumā ir eksportorientēts. Savukārt tie kooperatīvi vai nelielie pārstrādes uzņēmumi, kuri orientējās tikai uz vietējo tirgu, būtiski cieta zaudējumus *HoReCa* un sabiedriskās ēdināšanas sektora aizvēršanās dēļ, jo to ražotajai produkcijai bija īsi glabāšanas termiņi.

Krīzi martā – jūnijā amortizēja tas, ka piena ražotājiem bija krājumā iepriekšējā gadā sagatavotā lopbarība, kas ir viens no galvenajiem ražošanas resursiem, līdz ar to galveno vērību varēja veltīt epidemioloģisko prasību nodrošināšanai fermās, lai cilvēki nenaslimtu un nebūtu pārrāvumi ražošanas procesā. Līdzīga situācija bija pārstrādes uzņēmumos, jo galvenā uzmanība tika pievērsta darbiniekiem, atsevišķos gadījumos īslaicīgi trūka rezerves daļas tehnoloģiskā procesa nodrošināšanai vai iepakojums, vai kāda specifiska izejviela, kas bija nepieciešama ražošanas procesā un tika importēta. Tomēr situāciju uzraudzīja Latvijas Pārtikas uzņēmumu federācija (LPUF) un tika atļauts izmantot iepakojumu, kas bija paredzēts produktiem ārējos tirgos un tādējādi mazināti pārrāvumi šajā piena pārstrādes ķēdes posmā.

Valdība paredzēja virkni pasākumu, kurus varēja izmantot arī piena ražotāji un pārstrādātāji, lai mazinātu krīzes izraisītās sekas⁹⁸.

1. Atbalsts Covid-19 dēļ cietušajiem lauksaimniekiem, zivsaimniekiem, pārtikas ražotājiem un skolu ēdinātājiem 35,5 milj. EUR:
 - vienreizējs atbalsts ienākumu stabilizēšanai atsevišķu lopkopības nozaru lauksaimniekiem, kas nodarbojas ar piena ražošanu, gaļas liellopu un nobarojamo cūku audzēšanu, bet tikai tajā gadījumā, ja nozares ieņēmumi periodā no 2020. gada aprīļa līdz jūnijam, attiecībā uz liellopu audzēšanu – arī no jūlija līdz septembrim, samazināsies par 5 % salīdzinājumā ar noteikto atsauces periodu;
 - vienreizējs atbalsts skolu ēdinātājiem un dārzeņu ražotājiem par ārkārtējās situācijas laikā neizlietotiem pārtikas produktiem, kas bija paredzēti ēdināšanas nodrošināšanai bērnudārzos un skolās un kurus nebija iespējams šim mērķim izlietot;
 - atbalsts gatavās pārtikas produkcijas krājumu izmaksu pieauguma un apgrozījuma samazinājuma radīto grūtību atvieglošanai pārtikas preču ražotājiem un primārajiem ražotājiem, kas nesaņem iepriekšminētos atbalstus.
2. Daļēja apdrošināšanas polišu segšana – papildus piešķirti 5 milj. EUR.

⁹⁸ Zemkopības ministrija (2020). Atbalsts lauksaimniekiem Covid-19 ārkārtas situācijā. [tiešsaiste] [skatīts 31.07.2020.]. Pieejams: https://www.zm.gov.lv/public/ck/files/Atbalsts_lauksaimniekiem_COVID19_16102020.pdf

3. Kredītprocentu daļēja dzēšana – papildus piešķirti 5 milj. EUR.
4. Piešķirts avanss 50 % apmērā no pienākošās dīzeļdegvielas ar samazinātu akcīzes nodokļa likmi lauksaimniekiem.
5. Pirmo reizi tiešmaksājumu vēsturē paredzēta iespēja saņemt 50 % no pieteiktā vienotā platību maksājuma (VPM) kā īstermiņa aizdevumu.
6. Tika pagarināts tiešmaksājumu VPM iesnieguma iesniegšanas termiņš līdz 15. jūnijam (no 22. maija).
7. Tika noteikti lielāki tiešmaksājumu avansa maksājumi no 16. oktobra – 70 % VPM un 85 % bioloģiskās lauksaimniecības maksājums.
8. Atvieglojumi tiešmaksājumu un lauku attīstības platībmaksājumu kontrolē.
9. Paredzētas virssaistības Latvijas Lauku attīstības programmas pasākumiem – 58 milj. EUR, t. sk. pasākumā “Ieguldījumi materiālajos aktīvos” ar virssaistību finansējumu 47,6 milj. EUR. Mērķis ir palielināt visu lauksaimniecības veidu konkurētspēju un stiprināt saimniecību dzīvotspēju. Tika apstiprināti pēdējā projektu iesniegumu kārtā finansējuma trūkuma dēļ neapstiprinātie projekti.
10. Pārstrādātāji varēja izmantot Eiropas Komisijas (EK) ieviestos tirgus atbalsta pasākumus:
 - privātai uzglabāšanai (atbalsts sviesta, vājpiena pulvera, nogatavināta siera un saldēta biezpiena uzglabāšanai privātās (ražotāja) noliktavās noteiktu laika periodu);
 - uz laiku līdz 6 mēnešiem lauksaimnieki piena nozarē varēja pieņemt kopīgus pagaidu lēmumus un pagaidu vienošanos par vairākām darbībām saistībā ar ražošanas plānošanu;
 - elastīgi nosacījumi ražotāju organizācijām, skolu apgādes programmai (t. i., par 2 mēnešiem ilgāk).
11. Atbalsts nodokļu un grāmatvedības politikas jomā:
 - sadalīt termiņos vai atlikt uz laiku līdz trīs gadiem nokavēto nodokļu maksājumu samaksu, ja termiņa nokavējums radies Covid-19 ietekmes dēļ. Nokavējuma nauda netiek aprēķināta;
 - sadalīt termiņos vai atlikt uz laiku līdz vienam gadam nokavēto nodokļu maksājumu samaksu, ja termiņa nokavējums radies nepārvaramas varas rezultātā. Nokavējuma nauda netiek aprēķināta;
 - var neveikt likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” noteiktos iedzīvotāju ienākuma nodokļa (IIN) avansa maksājumus no saimnieciskās darbības ienākuma par 2020. gadu;
 - Valsts ieņēmumu dienests (VID) atmaksā apstiprinātās pārmaksātās pievienotās vērtības nodokļa (PVN) summas 30 dienu laikā pēc PVN deklarācijas iesniegšanas termiņa;
 - pašvaldībām 2020. gadā ir tiesības noteikt un pārcelt nekustamā īpašuma nodokļa samaksas termiņus uz vēlāku laiku 2020. gada ietvaros;
 - pagarināts gada pārskatu sagatavošanas un iesniegšanas termiņš par trīs mēnešiem.

Intervijās ar lauksaimniekiem tika noskaidrots, ka lielākais atbalsts tiem bija papildu atbalsta maksājumi, iespēja saņemt tiešmaksājumu avansu un “lētās” dīzeļdegvielas apjoma avanss 50 %, it īpaši izmantojot to, ka cena dīzeļdegvielai bija būtiski samazinājusies krīzes laikā un

tādējādi ļaujot ietaupīt šajā izmaksu pozīcijā, kas daļēji kompensēja piena iepirkumu cenu kritumu. Intervijās ar pārstrādātājiem noskaidrojās, ka tie izmantoja privātās uzglabāšanas atbalsta iespēju, ko tomēr vērtēja kā nepietiekamu atbalstu situācijas stabilizēšanai.

Eiropas Komisija arī ir lēmusi par dažādiem atbalsta pasākumiem efektīvas pārtikas piegādes ķēdes nodrošināšanai:

1. “zaļo joslu” veidošana, lai saglabātu pārtikas plūsmu visā Eiropā;
2. sezonas strādnieku atzīšana par “kritiski svarīgu personālu”, tā nodrošinot atbalstu pārtikas nozarei;
3. dažādu tiešu atbalsta veidu nodrošināšana lauksaimniekiem un lauku apvidiem;
4. tirgus ārkārtas atbalsta pasākumi;
5. Kopējās Lauksaimniecības politikas elastīguma pasākumi (pieteikšanās termiņi tiešmaksājumiem un mazāk kontroles)⁹⁹.

Risku identifikācija un novērtējums

Covid-19 pandēmijas laikā pārtikas, t. sk. piena, ražotāji un pārstrādātāji saskārās ar vairākiem riskiem. Lai identificētu riskus, vispirms tika veikta nesistemātiska mediju ziņu analīze.

Covid-19 krīze skārusi arī Latvijā lielāko piena pārstrādes uzņēmumu "Food Union", kas apvieno AS "Rīgas piena kombināts", SIA "Rīgas piensaimnieks" un AS "Valmieras piens". Uzņēmums izmantojis valsts paredzēto atbalstu par produkcijas uzglabāšanu, ražošanu nav samazinājis. Turklāt vasaras sezonā, kad ierasti pieaug pieprasījums pēc saldējuma, pieņēmis darbā papildu darbiniekus, tostarp ir tādi, kuri strādāja viesmīlības un sabiedriskās ēdināšanas jomā, bet krīzē zaudēja darbu. No "Food Union" vadītāja Eiropā Normunda Staņēviča teiktā: ārkārtējās situācijas sākumā pavasarī pieauga pieprasījums pēc svaigajiem piena produktiem, tam sekoja neliels kopējo piena produktu pārdošanas apjomu kritums uz neilgu laiku; saldējuma pārdošanas apjomi 2020. gadā salīdzinājumā ar 2019. gadu par pāris procentpunktiem ir sarukuši. Pircēji vairāk pievērš uzmanību cenai, izvēlas īpašos piedāvājumus, produkciju lielos iepakojumos, mazāk pērk dārgus produktus, kā arī retāk dodas uz lielveikaliem un vairāk iepērkas piemājas veikalos. "Food Union" krīzes laikā īsteno iepriekš briedušu ideju – izveido produkcijas interneta veikalu "pienaveikals.lv". Eksporta tirgos krīzes sākumā uzņēmumam bija sarežģītumi produkcijas piegādei vairākos tirgos; ražotnēs un noliktavās ieviestas stingras drošības prasības pret Covid-19 izplatību, "Food Union" nemazina piena cenu¹⁰⁰. Ārkārtējā stāvokļa sākumā uzņēmums noteica divas galvenās prioritātes: darbinieku, viņu ģimeņu veselība un drošība, kā arī ražošanas nepārtrauktība. "Pārgājām uz riskā balstītu domāšanu, bet vienlaikus arī atvērtu skatu uz potenciālām iespējām," sacīja Staņēvičs¹⁰¹. Starp galvenajiem uzdevumiem ir piegādes ķēdes un ražošanas procesu analīze un pielāgošana – attālinātam darba režīmam un stingrākiem klātienē darba drošības pasākumiem, kā arī darbaspēka pieņemšana. Ir veikta izejvielu un iepakojumu piegādes ķēdes analīze un pielāgošana, lai nodrošinātu

⁹⁹ Eiropas komisija (2020). Atbalsts lauksaimniecības un pārtikas nozarei koronavīrusa krīzes laikā. [tiešsaiste] [skatīts 03.08.2020.]. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/coronavirus-response_lv#guidelines

¹⁰⁰ No viesmīlības piensaimniecībā. Aktuālie Covid-19 laika notikumi ekonomikā (2020). [tiešsaiste] [skatīts 03.08.2020.]. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/no-viesmilibas-piensaimnieciba-aktualie-covid-19-laika-notikum-ekonomika.a370345/>

¹⁰¹ "Food Union" svaigo piena produktu izcilības centra projektu plāno pabeigt līdz gada beigām. [tiešsaiste] [skatīts 03.08.2020.]. Pieejams: https://www.delfi.lv/business/biznesa_vidē/food-union-svaigo-piena-produktu-izcilibas-centra-projektu-plano-pabeigt-lidz-gada-beigam.d?id=52382707

uzkrājumus pietiekamā apjomā ilgākam laika posmam; situācijas eskalācijas vai ieilgšanas dēļ pastāv noteikti riski uzkrājumu izsīkumam un piegādes pārrāvumiem¹⁰².

Kazdangas piena pārstrādes uzņēmumam "Elpa" pandēmijas laikā ražošana samazinājusies par 35–38 %, un likumsakarīgi, ka līdzīgi ir ar ieņēmumiem. Trešdaļu no realizācijas pēdējos gados veidojušas budžeta iestādes – skolas, bērnudārzi, pansionāti, sabiedriskie ēdinātāji. Tagad tas ir nobremzējies. "Elpa" ražoja produkciju 133 mācību iestādēm gan Kurzemē, gan Rīgā, programmas "Skolas piens" apstāšanās ir liels zaudējums. Produkciju ņēma konditorejas un ceptuves, no kurām daudzas ir slēgtas, un tās savukārt arī apkalpoja restorānus, kuri ir aizvērušies... "Elpa" sadarbojas ar apkārtējiem zemniekiem 50 kilometru rādiusā, samaksa par pienu aizkavējas.¹⁰³

SIA «Jēkabpils piena kombināts» nodarbojas ar piena iepirkšanu un realizāciju – produkcijas piegādātāji ir lauksaimnieki no Austrumlatvijas līdz pat Liepājai, ietverot piena ražotājus arī no Igaunijas pierobežas. Kombināts piederēja lielākajam piena pārstrādes uzņēmumam Baltijā – akciju sabiedrībai «Rokiškio Sūris» (Lietuva), kas eksportē vairāk nekā 95 % no uzņēmumā savāktā piena un daļu – Latvijas pārstrādes uzņēmumiem, bet, kā liecina "Firmas.lv" informācija, 2020. gada jūnijā īpašumtiesības ir mainījušās. SIA "Jēkabpils piena kombināts" valdes loceklis Aigars Spēks apliecina, ka turpinās sadarbību ar visiem stabilajiem partneriem, ar kuriem ir noslēgti līgumi. Ir atlikts jautājums par jaunu lielāku partneru piesaisti. Problēma ir piena transportēšanas uz Lietuvu izmaksu sadārdzinājums saistībā ar mazo robežpunktu slēgšanu, kravas transportam ir atvērti tikai trīs robežpunkti – caur Liepāju, Bausku un Daugavpili. Ceļš turp un atpakaļ caur Daugavpili ir garāks par 200 kilometriem ar lielām papildu izmaksām. Uzņēmums līdz ar citām ieinteresētām firmām ir vērsies attiecīgās valsts struktūrās, lūdzot atļaut kravu kustību caur mazākiem robežpunktiem vai vismaz atrisināt to Latvijas un Lietuvas savstarpējo pārvadājumu līmeni¹⁰⁴.

Zemkopības ministrs Kaspars Gerhards uzsver: lauksaimnieki un pārtikas ražotāji veido būtisku daļu no Latvijas eksporta, pārsniedzot pat 20 % no valsts kopējā eksporta. Pārtika tiek ražota ne tikai vietējam tirgum, bet arī būtiska daļa produktu tiek eksportēta uz citām valstīm – piens, olas, graudi u. c. produkti. Ārkārtējās situācijas laikā eksporta tirgus ir dramatiski sarucis, līdz ar to arī ievērojami mazinās pieprasījums pēc Latvijā ražotās pārtikas un secīgi arī lauksaimniekiem un ražotājiem ir jāreķinās ar ievērojami mazāku produkcijas eksporta tirgus daļu. Būtisku negatīvu ietekmi uz lauksaimniecības nozari atstāj arī sabiedrisko ēdināšanas iestāžu darba intensitātes samazināšanās, dīkstāve vai pat pilnīga apturēšana.¹⁰⁵

Zemkopības ministrija akcentē, ka piena produktu nozarē, kur gadā tiek saražoti produkti 138 % apmērā no vietējā patēriņa apjoma, krīzes laikā grūtības rada eksportam paredzētās produkcijas realizācija, īpaši sieram un piena pulverim. Tādējādi pārstrādes uzņēmumiem nerealizējamo produktu krājumu veidošanās rada papildu izmaksas un tas nozīmē gan līdzekļu iesaldēšanu, gan apgrozāmo līdzekļu trūkumu. Tāpat par grūtībām ziņo piena ražotāji (lauksaimnieki) – Zemkopības ministrija saņem informāciju par svaigpiena iepirkuma cenu samazinājumu, kas negatīvi ietekmē saimniecību ieņēmumus. Zemkopības ministrija aicina ikvienu iedzīvotāju

¹⁰² Food Union (2020). Food Union Eiropas CEO komentārs par Covid-19 ietekmi uz uzņēmumu darbību. [tiešsaiste] [skatīts 01.08.2020.]. Pieejams: <https://foodunion.lv/jaunumi/food-union-eiropas-ceo-komentars-par-covid-19-ietekmi-uz-uznemumu-darbibu>

¹⁰³ *Govij tesmeni ar klamburu neaiztaisīt - kā krīzi pārcieš piena pārstrādes uzņēmums "Elpa"* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 01.08.2020.]. Pieejams: <https://jauns.lv/raksts/zinas/386063-govij-tesmeni-ar-klamburu-neaiztaisit-ka-krizi-parcies-piena-parstrades-uznemums-elpa>

¹⁰⁴ *Lauksaimnieki valsts solīto atbalstu vērtē kā labu drošības spilvenu* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 02.08.2020.]. Pieejams: <http://www.bdaugava.lv/zinas/lauksaimnieki-valsts-solito-atbalstu-verte-ka-labu-drosibas-spilvenu>

¹⁰⁵ *ZM sniedz plašu atbalstu lauksaimniekiem un pārtikas ražotājiem Covid-19 izraisītās krīzes laikā* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 04.08.2020.]. Pieejams: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/315139-zm-sniedz-plasu-atbalstu-lauksaimniekiem-un-partikas-razotajiem-covid-19-izraisitas-krizes-laika-2020>

izvēlēties vietējos produktus, kā arī motivēt savus ģimenes locekļus, draugus un paziņas iegādāties tieši pašmāju produkciju.¹⁰⁶

Zemkopības ministrija arī norāda, ka pēc esošajām prognozēm piena nozare varētu ciest vissmagāk, jo tā ir visvairāk atkarīga no eksporta: lielākā daļa Latvijas piena ražotāju svaigpienu tieši vai netieši piegādā eksportējošiem piena pārstrādes uzņēmumiem vai arī šo svaigpienu tālāk realizē pārstrādei Lietuvā un Igaunijā¹⁰⁷. Tāpēc piena lopkopībai no kopējā atbalsta apmēra paredzēts 12,5 milj. eiro atbalsts, ko lauksaimnieks varēs saņemt, ne vairāk kā 86 eiro par slaucamo govī, ja zemnieka ganāmpulkā attiecīgā periodā ir ne mazāk kā trīs govīs un piens ir piegādāts pirmajam pircējam.¹⁰⁸

Latvijas Republikas premjerministra Krišjāņa Kariņa viedoklis: atbalstu eksportējošiem zemniekiem un zemnieku saimniecībām – kopējā summa ap 45 miljoni EUR – vienkāršojot varētu uzskatīt par dīkstāves pabalstu piena lopkopjiem. Tas nozīmē arī to, ka zemniekiem, kuriem Covid-19 krīzes dēļ eksporta tirgus ir samazinājies, nebūtu jāizkauj lopi, dzīvnieki varētu pārziemot ar saimniekiem sniegtā atbalsta palīdzību¹⁰⁹.

Krīzes negatīvā ietekme piena ražošanā un pārstrādē pēc biedrības “Lauksaimniecības statūtsabiedrību asociācija” izpilddirektora Kaspara Meļņa skaidrojuma: piena saimniecības laukos nodarbina lielu cilvēku skaitu, uz ko negatīvu iespaidu atstāj piena iepirkuma cenas samazinājums un eksporta apmēra krasa sarūkšana. Daudzas saimniecības ir ieguldījušas investīcijas modernizācijā, lielai daļai ir kredītu slogs un liela daļa ar mīnusiem pārdzīvoja 2014. gada krīzi. Valsts līmenī jāizstrādā plāns, kā Latvijā noturēt vēl ražojošās zemnieku saimniecības, kas spēj nodrošināt darbavietas un dod piensumu tautsaimniecībai un budžetam. “Ir īstais brīdis, lai ieviestu samazinātu pievienotās vērtības nodokļa (PVN) likmi arī pienam, gaļai, maizei un olām,” aicināja Melnis¹¹⁰. Arī Latvijas piena pārstrādātāju eksporta apjoms krasi krītas, un kā rezumē asociācija: “Līdz ar ko izskatās, ka pasaules, Eiropas Savienības un Latvijas līmenī visā krīzes situācijā atkal tiks ierauti piena ražotāji, kas cieta jau 2014. gada Krievijas embargo rezultātā un vairākus gadus nespēja atgūties¹¹¹.”

Ja kādu no zemnieku saimniecībām skartu koronavīrusu, tajā tiktu ieviesta karantīna un darbus paveikt būtu daudz grūtāk. Tāpēc saimniecībām nākas pastiprināti domāt par drošības pasākumiem, lai turpinātu saimniekot šajos apstākļos. Jēkabpils novada Kalna pagasta zemnieku saimniecība “Krasti” saimnieks Jānis Gaide apstiprina, ka tiek domāts par drošību, jo ferma taču nevar aiziet dīkstāvē, lopi jākopj un jāslauc nepārtraukti¹¹².

Latvijas Pienaaimnieku centrālās savienības valdes priekšsēdētājs Jānis Šolks skaidro, ka ārvalstu tirgos Latvijas piena produkti ir pieprasīti, taču problēmas pastāv ar produkcijas piegādi Itālijai. Tās var pastiprināt dažādu ierobežojumu dēļ apgrūtinātā loģistika. Arī

¹⁰⁶ Zemkopības ministrs Kaspars Gerhards: šobrīd izvēlēties vietējo ražotāju produkciju ir tik svarīgi kā vēl nekad (2020). [tiešsaiste] [skatīts 04.08.2020.]. Pieejams: https://www.ogresnovads.lv/lat/zinas_jaunumi/?page=0&doc=239596

¹⁰⁷ Piešķir 45,5 miljonus eiro atbalsta pasākumiem lauksaimniecībā, mežsaimniecībā un pārtikas ražošanā (2020). [tiešsaiste] [skatīts 06.08.2020.]. Pieejams: <https://www.apollo.lv/6949434/pieskir-45-5-miljonus-eiro-atbalsta-pasakumiem-lauksaimnieciba-mezsaimnieciba-un-partikas-razosana>

¹⁰⁸ Rezervē 45,5 miljonus eiro atbalsta pasākumiem lauksaimniecībā, mežsaimniecībā un pārtikas ražošanā (2020). [tiešsaiste] [skatīts 07.08.2020.]. Pieejams: <https://www.rekurzeme.lv/vietejas-zinas/latvijas-zinas/rezerve-45-5-miljonus-eiro-atbalsta-pasakumiem-lauksaimnieciba-mezsaimnieciba-un-partikas-razosana-147184>

¹⁰⁹ Lauksaimniecībai prognozē mazākos zaudējumus no krīzes, bet atbalsts jau garantēts (2020). [tiešsaiste] [skatīts 05.08.2020.]. Pieejams: <https://skaties.lv/zinas/latvija/neka-personiga/lauksaimniecibai-prognoze-mazakos-zaudejumus-no-krizes-bet-atbalsts-jau-garantets/>

¹¹⁰ Asociācija: Krīze negatīvi ietekmē arī piena ražošanu un pārstrādi (2020). [tiešsaiste] [skatīts 08.08.2020.]. Pieejams: <https://www.la.lv/asociacija-krize-negativi-ietekme-ari-piena-razosanu-un-parstradi>

¹¹¹ Krīze jūtama arī piena ražošanas un pārstrādes nozarēs, norāda asociācija (2020). [tiešsaiste] [skatīts 10.08.2020.]. Pieejams: <https://forbes.lv/lv/uznemeji/raksts/krize-jutama-ari-piena-razosanas-un-parstrades-nozares-norada-asociacija>

¹¹² Lauksaimnieki valsts solīto atbalstu vērtē kā labu drošības spilvenu (2020). [tiešsaiste] [skatīts 02.08.2020.]. Pieejams: <http://www.bdaugava.lv/zinas/lauksaimnieki-valsts-solito-atbalstu-verte-ka-labu-drosibas-spilvenu>

partneriem Lietuvā esot grūtāk piegādāt pienu nelielā atvērto maitas punktu skaita dēļ. Līdzīga situācija ir arī ar citu valstu robežu šķērsošanu. Pārtikas ražotāju un zemnieku ieskatā veikalu darba laiks būtu jāpagarina cilvēku plūsmas izlīdzināšanas nolūkā. Būtiski, lai no ārvalstīm Latvijā atgriezušies cilvēki ievērotu karantīnu un tikmēr neapmeklētu veikalus.¹¹³ Jādara viss iespējamais, lai piena nozare šo krīzi pārvarētu ar salīdzinoši mazākiem zaudējumiem. Piena ražošanas apjoms gandrīz nesamazinās, kurpretim piena produktu patēriņš pasaulē samazinās. Rezultātā palielinās lieks svaigpiena daudzums. Tas, ko šajā brīdī var darīt lielākie piena pārstrādes uzņēmumi, – lieko pienu pārstrādāt sausajā vājpienā un sviestā. Abi šie produkti ir Eiropas Savienības intervences¹¹⁴ produkti¹¹⁵.

Latvijas Pārtikas uzņēmumu federācijas padomes priekšsēdētāja Ināra Šure atzinīgi novērtē šajā pasaules līmeņa izaicinājumu laikā Latvijas pārtikas ražotāju iniciatīvas jauniem un radošiem risinājumiem. Viena no tām ir e-komercijas pakalpojumu attīstīšana, tirdzniecība internetā, nodrošinot produktu piegādes mājās¹¹⁶.

ZM Tirgus un tiešā atbalsta departamenta direktors Zigmārs Ķikāns skaidro atbalsta pasākuma Latvijā ražota siera, sviesta un piena pulvera privātajai uzglabāšanai realizāciju: tas tika atvērts no 7. maija un Lauku atbalsta dienests (LAD) kopš pirmās dienas bija gatavs pieņemt iesniegumus privātajai uzglabāšanai. Pēc statistikas aptuveni trešdaļa piena produktu eksporta periodā no marta līdz jūnijam parasti nonāk valstīs, ko Covid-19 skāris visvairāk un tāpēc uz tām eksports tiek apturēts – pirmkārt, Itālija, arī Vācija, Nīderlande. Par to ZM ziņojuši arī uzņēmumi. Industriālo produktu, vispirms siera, eksports samazinājies par vismaz trešo daļu. Lai arī atbalsts par privāto uzglabāšanu nav liels, uzņēmumiem tā ir iespēja. EK dokumentos norādīts, ka Latvijai ļauts uzglabāt maksimāli 459 tonnas siera, bet Latvijas uzņēmumu ikmēneša eksports ir daudz lielāks, Latvija eksportē vairāk nekā 2000 t siera mēnesī. Skatoties vairāku mēnešu perspektīvā, jāatzīst, ka EK noteiktie apjomi nav lieli¹¹⁷.

Eiropas lauksaimniecības komisārs Janušs Vojcehovskis norāda, ka jaunā koronavīrusa pandēmijai mūsu sabiedrībā un ekonomikā ir bezprecedenta sekas. Neraugoties uz grūtībām, lauksaimnieki un ES pārtikas piegādes ķēdes dalībnieki dara visu, lai Eiropā nepietrūktu pārtikas. Eiropas Komisija turpinās atbalstīt lauksaimniekus un pārtikas ražotājus, sadarboties ar ES dalībvalstīm, un veiks vajadzīgos pasākumus, lai nodrošinātu Eiropas iedzīvotāju veselību un labklājību¹¹⁸.

LAD informācija 2020. gada 9. septembrī norāda, ka lielākā daļa atbalsta summas izsniegta pasākumā par vienreizēju atbalstu ienākumu stabilizēšanai atsevišķu lopkopības nozaru lauksaimniekiem, kas nodarbojas ar piena ražošanu, gaļas liellopu un nobarojamo cūku audzēšanu. Kopumā 6541 lopkopim izmaksāti pabalsti 11,4 milj. EUR vērtībā (cūkkopībā atbalsts tobrīd gan vēl nav izmaksāts). Atbalsta pasākumā gatavās pārtikas produkcijas krājumu

¹¹³ *LPCS: Piena pārstrādi Latvijā Covid-19 pagaidām nav ietekmējis* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 04.08.2020.]. Pieejams: <https://www.la.lv/lpcs-piena-parstrades-sektoru-latvija-covid-19-pagaidam-nav-ietekmejis>

¹¹⁴ *Intervence* ir viens no tirgus pasākumiem ES un tās mērķis ir stabilizēt lauksaimniecības tirgu un novērst tirgus krīžu eskalāciju, stimulēt pieprasījumu un palīdzēt ES lauksaimniecības nozarēm labāk pielāgoties tirgus pārmaiņām. Šie pasākumi ir daļa no *Regulas, ar ko izveido lauksaimniecības tirgu kopīgu organizāciju*. Regula nosaka lauksaimniecības nozares darbību vienotajā tirgū. Tirgus intervences pasākumus finansē no *Eiropas Lauksaimniecības garantiju fonda*. *Avots*: Eiropas Komisija (2020), kas ir tirgus pasākumi. [tiešsaiste] [skatīts 15.12.2020.]. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/market-measures/market-measures-explained_lv

¹¹⁵ *Krīze jau jūtama arī piena ražošanas un pārstrādes nozarēs* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 04.08.2020.]. Pieejams: <https://www.db.lv/zinas/krize-jau-jutama-ari-piena-razosanas-un-parstrades-nozares-495853>

¹¹⁶ *Paaugstinātas kvalitātes produktu skaits turpina pieaugt* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 04.08.2020.]. Pieejams: <https://ir.lv/2020/07/21/paaugstinatas-kvalitates-produktu-skaits-turpina-pieaugt/>

¹¹⁷ *Krīzes pasākumi lauksaimniecībā. Ko piedāvā EK, ko izmanto Latvija* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 04.08.2020.]. Pieejams: <http://new.lkc.lv/lv/nozares/ekonomika/krizes-pasakumi-lauksaimnieciba-ko-piedava-ek-ko-izmanto-latvija>

¹¹⁸ *Atbalsts lauksaimniecības un pārtikas nozarei koronavīrusa krīzes laikā* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 04.08.2020.]. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/coronavirus-response_lv

izmaksu pieauguma un apgrozījuma samazinājuma radīto grūtību mīkstināšanai pārtikas preču ražotājiem un primārajiem ražotājiem, kas nesaņem iepriekšminētos atbalstus, tobrīd izmaksāts 1,1 milj. EUR kopā 25 pārtikas preču ražotājiem un primārajiem ražotājiem. Pārsvarā atbalsts ticis piena pārstrādes uzņēmumiem. Sešiem skolu ēdinātājiem un dārzeņu ražotājiem izmaksāti 18 000 eiro par ārkārtējās situācijas laikā neizlietotiem pārtikas produktiem, kas bija paredzēti ēdināšanas nodrošināšanai bērnudārzos un skolās, un kurus nebija iespējams šim mērķim izlietot¹¹⁹.

Par metodoloģiju. Tika sagatavotas risku tabulas, kuras tika pārrunātas ar piena nozares ekspertiem un izdiskutētas 2020. gada 16. septembra semināra laikā, pēc tam tās precizējot un papildinot.

¹¹⁹ *No zemniekiem un pārtikas ražotājiem rezervētā Covid-19 krīzes atbalsta izmaksāti 12,54 miljoni eiro (2020).* [tiešsaiste] [skatīts 04.10.2020.]. Pieejams: <http://www.aprinkis.lv/index.php/ekonomika/19316-no-zemniekiem-un-partikas-razotajiem-rezerveta-covid-19-krizes-atbalsta-izmaksati-12-54-miljoni-eiro>

Risku raksturojums un novērtējums piena ražošanā un pārstrādē

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
	IEKŠĒJIE RISKI				
	Vadības riski				
1. Grūtības plānot turpmāko saimniecisko darbību	Tirgū valda nenoteiktība un nav skaidrs, cik ilgi pastāvēs dažāda veida ierobežojumi. Nepieciešama aktuālāka informācija no valsts institūcijām par iespējamo rīcību pandēmijas laikā.	4	4	4	4
2. Pieredzes trūkums	Jauni pandēmijas/krīzes noteiktie ierobežojumi.	3	3	3	3
3. Atkarība no vadītāja	Vadītāja saslimšanas (izolācijas) gadījumi	3	3	3	3
	Personāla riski				
4. Darbinieku atlaišana, slēdzot vai sašaurinot ražošanu	Piena ražošanu nevar apturēt vai sašaurināt ātri. Pārstrādē to var izdarīt ātrāk.	3	3	3	3
5. Atkarība no darbaspēka fiziskas klātbūtnes uzņēmumā	Bez darbiniekiem klātienē ražošanu nevar nodrošināt, darbinieki nevar strādāt attālināti. Pastāv amati, kuros esošos darbiniekus ir grūti aizvietot, jo nepieciešama īpaša kvalifikācija. Piena ražošanā, it īpaši govju barošanā un slaukšanā, ir nepieciešami cilvēki ar pieredzi, jo 14 dienās var neatgriezeniski sabojāt govis. Pārstrādē ir atsevišķi vietas tehnoloģiskajā līnijā, kur darbiniekus aizvietot ir grūti. Ja uzņēmumā kāds darbinieks saslimst ar Covid-19, tas prasa vispārēju pārkārtošanos.	5	5	5	5
6. Darbaspēka trūkums	Vispārējs risks, jo darbinieku trūkums lauksaimniecībā, it īpaši lopkopībā, ir hroniska problēma. Trūkst arī augsti kvalificēti darbinieki specifiskās jomās, piemēram, slaucējas, barotāji.	2	2	2	2
7. Liels darbinieku blīvums	Aktuāli pārstrādes uzņēmumiem, jo atsevišķos ražošanas posmos ir grūti nodrošināt distances ievērošanu.	1	1	3	3

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
8. Darbaspēka saskarsmes kontrole	Grūti kontrolēt ienākošo darbinieku temperatūru, ierobežot kustību pa uzņēmumu. Aktuāli pārstrādes uzņēmumiem.	1	1	3	3
Sagādes riski					
9. Izejvielu trūkums / nepieejamība tirgū	Tā kā krīze sākās pavasarī, piena ražošanā lopbarība pietika. Bija atsevišķi pārvumi importētajām izejvielām (soja, rauši), bet to īslaicīgi aizvietoja ar citiem produktiem. Tomēr sezonas laikā risks palielinās, jo lauksaimniecībā lielākā daļa izejvielu ir importa izcelsmes. Pārstrādes uzņēmumiem izejvielu netrūka, bet bija sarežģīti tās atvest un tāpēc atsevišķos brīžos bija pārrāvumi.	3	3	3	3
10. Iepakojuma materiālu trūkums / sagādes problēmas	Aktuāli pārstrādes uzņēmumiem, kas iepakoj produkciju. Tika minētas grūtības ar iepakojumiem – vai nu tiem paaugstinājās cena, vai nu tos ātri izpirka. Bet valdība atļāva iepakot produktus eksportam domātā iepakojumā.	1	1	3	3
11. Izejvielu cenu pieaugums	Ražotājiem risks nav īpaši aktuāls, zināms izejvielu cenu pieaugums notiek katru gadu. Tomēr ražotāji atzīmēja pozitīvo, ka zemes cenas bija degvielai. Pārstrādes uzņēmumi samazināja piena iepirkuma cenu. Tomēr dezinfekcijas līdzekļiem u. tml. materiālu cenas palielinājās būtiski.	2	2	2	2
12. Sadarbības partneru došanās dīkstāvēs	Ražotājiem problēmas bija mazākas, atsevišķos gadījumos nevarēja laikus saņemt rezerves daļas vai kādus citus materiālus, bet pārstrāde bija atkarīga no ražotājiem un pārstrādātājiem citās valstīs, piemēram, Itālijā siera rūpnīcas aizvērās, līdz ar to uzkrājās produkcija noliktavās LV.	2	2	4	4
Ražošanas riski					
13. Ražošanas apjoma kritums (samazināšanās)	Nozarē pastāv viedoklis, ka krīzē cieta tie uzņēmumi/kooperatīvi, kuri orientējās uz tādu produktu ražošanu, kam ir salīdzinoši īsi glabāšanas termiņi, tāpēc samazinoties <i>HoReCa</i> sektora pieprasījumam un	1	1	4	4

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
	ēdināšanai skolās, cieta šie uzņēmumi, jo to darbība ir orientēta uz ikdienas pieprasījumu (ražo tik, cik ir noiets). Pārstrādes uzņēmumiem, kas ražo ilgāk glabājumus produktus, ražošana nesamazinājās, bet gatavā produkcija uzkrājās noliktavās, it īpaši eksportējošiem uzņēmumiem.				
14. Darba intensitātes samazināšanās / dīkstāve / darbības apturēšana	Nozīmīgs risks visiem uzņēmumiem, kas strādāja ar ēdināšanas uzņēmumiem un <i>HoReCa</i> sektoru (ja šie sektori bija nozīmīgi uzņēmuma realizācijas struktūrā); jāveic pasākumi darbinieku skaita samazināšanai vai procesu pārkārtošanai. Ja darbiniekus atbrīvo no darba, jāreķinās ar papildu izmaksām, vai varbūt ar tehnoloģiskiem risinājumiem (prasa papildu resursus).	1	1	4	4
15. Darba intensitātes palielināšanās	Var tikt novērota gadījumos, ja kāds darbinieks saslimst, tomēr pavasarī šādi bija atsevišķi gadījumi (Smiltene 1), ko ātri lokalizēja.	2	2	2	2
	Glabāšanas riski				
16. Saražotās produkcijas krājumu pieaugums	Ražotājiem šis risks līdz šim nebija būtisks, jo produkcija nav uzglabājama. Pārstrādātājiem krīzes situācijas sliktākajā attīstības scenārijā, ja tiks traucēta eksporta piegāde, saražotā produkcija būs jāuzglabā noliktavās un risks kļūs ļoti būtisks.	1	1	4	4
17. Uzglabāšanas problēmas produktiem ar īsu derīguma termiņu	Pārstrādes nozarē atsevišķiem ražotājiem, kooperatīviem tas var būt būtisks.	1	1	3	3
18. Apgrozāmo līdzekļu iesaldēšana	Nozīmīgs risks ražotājiem, kuriem samazinātas piena cenas rezultātā var nepietikt līdzekļu ražošanas procesa nodrošināšanai. Pārstrādātājiem, kas strādā ar <i>HoReCa</i> sektoru, kam radās problēma – norēķināties ar piegādātājiem dīkstāves dēļ, pārstrādātājiem, kuri produkciju eksportē, palielinās gatavās produkcijas krājumi un līdzekļi tiek iesaldēti.	3	3	3	3

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
	Tas nozīmē, ka apgrozāmos līdzekļos, iespējams, jāiegulda arī investīcijām paredzētie līdzekļi un investīciju plānu realizēšana ir jāatliek.				
	Realizācijas riski				
19. Konkurences saasināšanās ar netiešajiem konkurentiem, nespējot konkurēt ar to tiešās piegādes un lojalitātes programmām	Maz iespējama, jo pārstrāde strādā augstas konkurences apstākļos. Piena ražošanā konkurence ir minimāla.	1	1	2	2
20. Līdzšinējo produktu virzīšanas pasākumu tirgū neefektivitāte (piem., pārtikas degustācijas, tirdziņi, izstādes)	Plānoto pasākumu/tirdziņu atcelšana (pilsētas svētki, ekskursijas uzņēmumā). Mājražotājiem šis risks ir aktuālāks, aktuāli mazajiem ražotājiem, kas paši pārstrādā savu produkciju. Tomēr tirgū šo ražotāju īpatsvars ir neliels.	2	2	2	2
21. Klientu lojalitātes un atbalsta mazināšanās vietējās īsajās pārtikas ķēdēs piedāvātajiem produktiem	Maz iespējams, attiecas uz mazumtirgotāju un pārstrādātāju, kas rezultātā var ietekmēt ražotāju.	2	2	2	2

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
paaugstinātu higiēnas risku dēļ					
	Norēķinu un finansēšanas riski				
22.Papildu izdevumi, pielāgojoties ārkārtējai situācijai	Palielinās izmaksas (dezinfekcija u. c.). Uzņēmumi par kvalitātes un higiēnas prasībām domā proaktīvi, tādēļ milzīgu pārmaiņu un izdevumu šeit nebija. Pārstrādē šis risks ir aktuālāks, vairāk līdzekļu darbinieku kontrolei.	2	2	3	3
23.Ieņēmumu samazināšanās	Lielākajai daļai ražotāju noslēgti piegādes līgumi ar pārstrādātājiem, tomēr tie samazināja cenas pienam, jo industriālajiem produktiem samazinājās cenas pasaulē. Traucētas eksporta iespējas, noliktavās krājas gatavā produkcija. Tomēr šie procesi bija salīdzinoši īslaicīgi, jo cenas pienam lēnām paaugstinās, tomēr oktobrī vēl nebija sasniegušas pirmskrīzes līmeni. Risks aktuāls pārstrādes uzņēmumiem, īpaši mazajiem pārstrādātājiem. Nozīmīgs risks ražotājiem un pārstrādātājiem, kas strādā ar <i>HoReCa</i> sektoru un citiem ēdināšanas uzņēmumiem.	5	5	4	4
24.Problēmas saņemt samaksu par pārdoto produkciju	Risks pieaug, ja mazinās klientu maksātspēja. Palēninās naudas plūsma.	3	3	3	3
25.Nespēja nokārtot kredītsaistības	Reāls risks gan ražotājam, gan pārstrādātājam.	4	4	4	4
26.Nespēja segt ikmēneša maksājumus	Reāls risks gan ražotājam, gan pārstrādātājam, jo pieaugušas drošības pasākumu, loģistikas izmaksas un samazinājušies ieņēmumi.	4	4	4	4

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
27. Loģistikas izmaksu pieaugums	Risks ir būtisks LT un EST piena pārstrādātājiem, kuri iepērk pienu Latvijā, jo robežu slēgšanas gadījumā bija jānobrauc dienā vairāk nekā 200 lieki km.	1	1	4	3
28. Nodokļu parādi	Trūkstot apgrozāmiem līdzekļiem, samazinās iespēja laikus norēķināties ar valsti.	4	3	4	3
ĀRĒJIE RISKI					
Tirgus riski					
29. Tirgus nenoteiktība	Ietekmē gan ražotāju, gan pārstrādātāju.	3	3	3	3
30. Grūtības atrast jaunus noieta tirgus slēgto aizstāšanai	Risks pārstrādes uzņēmumiem (un kooperatīviem), ja tiek aizvērti eksporta tirgi krīzes situācijas attīstības sliktākajā variantā. Jārēķinās ar uzglabāšanu un papildu izmaksām.	3	3	3	3
31. Pieprasījuma samazināšanās / palielināšanās	Piena ražotājiem, kuriem ir līgumi ar pārstrādes uzņēmumiem, kooperatīviem, nav lielu satricinājumu, jo līgumi tiek pildīti. Tomēr piena ražotājiem, kuri bieži maina pircējus labākas cenas meklējumos, izjūt pieprasījuma samazināšanos. Krīzes situācijas attīstības sliktākajā variantā, ja tiks traucētas eksporta piegādes, pieprasījums pēc saražotās produkcijas būtiski samazināsies un risks kļūs kritisks.	3	3	4	4
32. Īslaicīgs pārtikas produktu trūkums tirgū	Piena nozarē produktu trūkums netika konstatēts.	1	1	1	1
33. Preču cenu pieaugums	Minimāls risks, jo tirgū liela konkurence. Piena pārstrādātāji solīja nepaaugstināt cenas. Drīzāk novērots gala produkcijas cenas samazinājums, it īpaši ražotājiem.	1	1	1	1
34. Klientu maksātspējas kritums	Reāls risks, jo daudzi iedzīvotāji ir palikuši bez darba vai viņu ienākumi ir samazinājušies	2	2	2	2

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
Nozares riski					
35. Atkarība no eksporta	Piena ražošana un pārstrāde ir eksportatkarīgas nozares. Krīzes situācijas attīstības sliktākajā variantā, ja tiks traucētas eksporta piegādes, šis risks var kļūt katastrofāls.	4	5	4	5
36. Imports no ES valstīm	Traucē pārstrādātājus, jo samazinās pieprasījums pēc LV ražotiem piena produktiem.	2	2	3	3
Sociālie riski					
37. Pircēju ažiotaža	Netika novērota piena sektorā.	1	1	1	1
38. Pircēju paradumu maiņa	Aktuāli pārstrādātājiem.	1	1	3	3
Politiskie un tiesiskie riski					
39. Higiēnas prasību pieaugums uzņēmējiem	Pārstrādes uzņēmumiem ir papildu izdevumi epidemioloģisko prasību nodrošināšanai. Ražotājam ir lielāki izdevumi par dezinfekcijas līdzekļiem.	2	2	3	3
40. PVD pastiprinātas kontroles uzņēmumos	Risks gan ražošanā, gan pārstrādē. Tomēr krīzes laikā sakarā ar sociālās distancēšanās prasībām kontroles bija apgrūtinātas un PVD uzticējās ražotājiem.	2	2	2	2
41. Dažādi fiziski ierobežojumi uz valstu robežām	Aktuāls pārstrādes uzņēmumiem, kas eksportē produkciju vai ievēd izejvielas. Krīzes laikā maršrutu garums palielinās, jo atvērti tikai daži robežpunkti. Dīkstāves automašīnu šoferiem (gaidot uz robežām, veicot lielākus attālumus, jo robežpunkti slēgti).	1	1	3	3
42. Pasliktinās valsts institūciju pakalpojumu pieejamība	Jūnijā Uzņēmumu reģistrs nepieņēma pārskatu. Līdzīgus piemērus min vairāki uzņēmumi – gan par smagnēju dokumentu izskatīšanu uz atbalsta pasākumiem, gan par nepamatotiem atteikumiem u. tml. Arī uzņēmumi, kas nodarbojas eksportu, atzīmēja eksporta darījumu veikšanai nepieciešamo birokrātisko procedūru pieejamības pasliktināšanos. Bankas nepieejamas.	3	3	3	3

Apzīmējumi

Riska zonu skaidrojums:	Riska vadības pasākumi:
ļoti augsta (katastrofāls) riska zona →	nepieciešami riska samazināšanas pasākumi
augsta (kritiska) riska zona →	nepieciešami riska samazināšanas pasākumi
vidēja (paaugstināta) riska zona →	jābūt uzmanīgiem!
zema riska zona →	nav nepieciešami tieši pasākumi

Avots: nozares ekspertu intervijas, ekspertu vērtējums semināra laikā.

1.3.4.2. tabula

Risku matrica piena ražošanā un pārstrādē

Riska kvalitatīvais skaidrojums:		Riska ietekme (radītās sekas)				
		5 (ļoti liela)	4 (liela)	3 (vidēja)	2 (neliela)	1 (nenozīmīga)
ļoti augsts (katastrofāls) risks						
augsts (kritisks) risks						
vidējs (paaugstināts) risks						
zems risks						
Riska iestāšanās varbūtība	5 (gandrīz noteikti)	R5., P5., R23.,				
	4 (ļoti iespējams)	R35., P35.,	R1., P1, P12., P13, P14., P16.,P23., P31.	P27., R28., P28.,		
	3 (iespējams)			R2., P2., R3., P3., R4., P4., P7., P8., R9., P9., R10., P17., R18., P18., P22., R24., P24., R25., P25., R26., P26., R29., P29., R30., P30., R31., P36., P38., P39., P41., R42., P42.		
	2 (maz iespējams)				R6., P6., R11., P11., R12., R15., P15., P19., R20., P20., R21., P21., R22.,	

Riska kvalitatīvais skaidrojums:		Riska ietekme (radītās sekas)				
ļoti augsts (katastrofāls) risks						
augsts (kritisks) risks						
vidējs (paaugstināts) risks		5 (ļoti liela)	4 (liela)	3 (vidēja)	2 (neliela)	1 (nenozīmīga)
zems risks						
					R34., P34., R36., R39., R40., P40.	
	1 (ļoti reti)					R7., R8., R10., R13, R14., R16., R17., R19., R27., R32., P32., R33., P33., R37., P37., R38., R41.

Piezīme: R – ražošanas riski; P – pārstrādes riski; ar **boldu** izcelti ārējie riski; risku atšifrējumu skatīt risku raksturojuma un novērtējuma tabulā.

Avots: ekspertu vērtējums interviju un semināra laikā.

No risku matricas izriet, ka piena ražošanas sektorā ir nepieciešams vadīt šādus riskus:

- R1., R5., R23., **R35.**, kas atrodas ļoti augstā riska zonā,

un

- R28., R2., R3., R4., R9., R10., R18., R24., R25., R26., **R29., R30., R31., R42.**, kas atrodas augstā (kritiskā) riska zonā.

Piena pārstrādes sektorā savukārt nepieciešams vadīt:

- P1., P5., P12., P13, P14., P16., P23., **P31., P35.** (ļoti augsta riska zona)

un

- P2., P3., P4., P7., P8., P9., P17., P18., P22., P24., P25., P26., P27., P28., **P29., P30., P36., P38., P39., P41., P42.**, kas atrodas augstā (kritiskā) riska zonā.

Piens ražotāju un pārstrādātāju ieteikumi identificēto risku ietekmes mazināšanai

Riska kods un zona		Riski, kurus nepieciešams vadīt	Ražotāju ieteikumi
R1	P1	Grūtības plānot turpmāko saimniecisko darbību	Jāseko līdzīgi notiekošajam nozarē un jāspēj ātri pielāgoties mainīgajai situācijai. Jārada uzkrājumi (barības u. c. materiālo resursu 1–6 mēnešu posmam), lai mazinātu nestabilitāti. Nepieciešami papildu finanšu un materiālie resursi. Darba algu un citu resursu samazināšana, kur iespējams.
R2	P2	Pieredzes trūkums	Apmācības vadītājiem par to, kā rīkoties krīzes situācijās un veidot stresa noturību.
R3	P3	Atkarība no vadītāja	Jābūt kādam cilvēkam, kurš spēj vadītāju aizvietot.
R4	P4	Darbinieku atlaišana, slēdzot vai sašaurinot ražošanu	Jābūt darbības turpināšanas plānam, kas paredz, kādos gadījumos, pie kādiem riskiem, ražošana jāslēdz vai jāpārkrāto. Dažādas sociālā atbalsta un sadarbības programmas, kurās paredzēts, ka darbaspējas zaudējušie darbinieki tiek aizvietoti ar darbiniekiem no citiem uzņēmumiem vai šiem uzņēmumiem tiek sniegta palīdzība ikdienas darbu veikšanai. Darbinieku dīkstāves pabalsti, kurus būtu ieteicams izmaksāt darba devējam, kurš pats koordinē nepieciešamo darbu apjomu, jo tad saglabājas darbinieka piesaiste un lojalitāte uzņēmumam. Atcelt prasību par darbinieka nulles klātbūtni uzņēmumā pabalsta saņemšanas laikā.
R5	P5	Atkarība no darbaspēka fiziskas klātbūtnes uzņēmumā	SPKC, PVD vai citai institūcijai ir jānodrošina fokusēta apmācība uz vietas uzņēmumos, ko un kā darīt epidemioloģisko ierobežojumu laikā. Nepieciešamas vadlīnijas no atbildīgajām institūcijām, kā plānot un organizēt darbu, lai pēc iespējas mazinātu darbinieku saslimstību ar Covid-19, kā arī gadījumos, ja šāda situācija ir iestājusies, kā rīkoties, ja nevar nodrošināt 2 metru distanci. Uzņēmumā jāizstrādā detalizēts darbinieku aizstāšanas plāns, iespēju robežās jāievieš distancētās komunikācijas, jānodrošina valsts noteikto higiēnas un sociālās distancēšanās pasākumu ievērošana, jāveic darbinieku instruēšana un pasākumu izpildes kontrole.
	P7	Liels darbinieku blīvums	
	P8	Darbaspēka saskarsmes kontrole	Pārstrādes uzņēmumos, kuros parasti ir lielāks darbinieku blīvums, jāievieš maiņu darba grafiks, lai samazinātu darbinieku saskarsmi, jāstrādā pie procesu automatizācijas, jāuzstāda modernas saskarsmes kontroles sistēmas.
R9	P9	(Importa) izejvielu trūkums / nepieejamība tirgū	Lielākā daļa lauksaimnieciskai ražošanai nepieciešamo izejvielu tiek importētas, arī pārstrādes uzņēmumi ievieš ražošanai nepieciešamās izejvielas. Tāpēc valstu robežu slēgšana nedrīkst ietekmēt nepieciešamo preču piegādes un ir jānodrošina “zaļie” koridori pārtikas precēm, ražošanas izejvielām un iepakojumam. Uzņēmējiem jāveido lielākas rezerves, lai nodrošinātu ražošanas procesa nepārtrauktību, tomēr atsevišķos gadījumos krājumu veidošanu ierobežo derīguma termiņi, piemēram, augu aizsardzības līdzekļiem.
	P10	Iepakojuma materiālu trūkums / sagādes problēmas	
	P12	Sadarbības partneru došanās dīkstāvēs	

Riska kods un zona		Riski, kurus nepieciešams vadīt	Ražotāju ieteikumi
	P13	Ražošanas apjoma kritums (samazināšanās)	Ražošanas pārstrukturizēšana atbilstīgi pieprasījumam, jaunu produktu izstrādāšana un jaunu mārketinga aktivitāšu ieviešana.
	P14	Darba intensitātes samazināšanās / dīkstāve / darbības apturēšana	Jārēķinās ar naudas plūsmas grūtībām, ja samazinās ražošanas apjoms, jāveido finansējuma uzkrājumi. Valsts piešķirtā darbinieku dīkstāves pabalsta izmantošana.
	P16	Saražotās produkcijas krājumu pieaugums	Valsts atbalsts krājumu izmaksu pieauguma un apgrozījuma samazinājuma radīto grūtību mazināšanai.
	P17	Uzglabāšanas problēmas produktiem ar īsu derīguma termiņu	Pārstrādātajiem jābūt noliktavām tādā apjomā, lai produkciju varētu uzkrāt un glabāt. Bet parasti tā ir, jo produkcijai ir sezonāls raksturs (piegādes vasarā ir lielākas nekā ziemā). Ja darbiniekus atbrīvo no darba, jāērēķinās ar papildu izmaksām, vai varbūt ar tehnoloģiskiem risinājumiem (prasa papildu resursus). Valsts finanšu atbalsts krājumu pieauguma radīto grūtību mazināšanai.
R18	P18	Apgrozāmo līdzekļu iesaldēšana	Nepieciešama valsts institūciju un banku elastīga rīcība gadījumos, kad uzņēmumam nepieciešami ātri iegūt apgrozāmos līdzekļus. Jāsamazina birokrātija un jāievieš elastīgi un atviegloti nosacījumi kredītēšanai. Kredītlīdzekļu pieejamība apgrozāmo līdzekļu iegādei krīzes situācijā ir būtiski svarīga jebkura uzņēmuma veiksmīgai darbībai, jo pretējā gadījumā apgrozāmiem līdzekļiem, lai veidotu, piemēram, uzkrājumus krīzes situācijas nenoteiktības mazināšanai, tiek novirzīti uzņēmuma attīstībai paredzētie līdzekļi.
	P22	Papildu izdevumi, pielāgojoties ārkārtējai situācijai	Mazajiem ražotājiem un pārstrādātajiem jāmeklē alternatīvas realizācijas iespējas, jāattīsta realizācija e-vidē.
R23	P23	Ieņēmumu samazināšanās	Nepieciešams ieviest samazinātu PVN likmi mājražotāju produkcijai, lai veicinātu mājražotāju veikalu attīstību arī ārpus Rīgas. Sadarbībā ar vietējām pašvaldībām jāmeklē iespējas, kā veidot platformas mājražotāju produkcijas realizācijai arī pandēmijas apstākļos.
R24	P24	Problēmas saņemt samaksu par pārdoto produkciju	
R25	P25	Nespēja nokārtot kredītsaistības	
R26	P26	Nespēja segt ikmēneša maksājumus	Valsts atbalsts finansējuma saņemšanai, piemēram, tiešo dotāciju veidā, aizdevumu veidā un aizdevumu garantijas, lai apmierinātu ražošanas uzņēmumu likviditātes vajadzības un palīdzētu tiem turpināt darbību pandēmijas laikā un pēc tās.
	P27	Loģistikas izmaksu pieaugums	

Riska kods un zona		Riski, kurus nepieciešams vadīt	Ražotāju ieteikumi
R28	P28	Nodokļu parādi	Komandas darbs – uzņēmuma vadība strādā kopā, lai rastu labākos risinājumus nenoteiktības apstākļos. Uzņēmumu darbības plānošana īstumiņā. Valsts finanšu atbalsts (skatīt citus identificēto risku pasākumus).
R29	P29	Tirgus nenoteiktība	Palīdzība no valsts institūciju puses (piemēram, LIAA) eksporta tirgu meklēšanā, lai nodrošinātu eksporta nepārtrauktību.
	P30	Grūtības atrast jaunus noieta tirgus slēgto aizstāšanai	
R31	P31	Pieprasījuma samazināšanās / palielināšanās	Būtiski stimulēt vietējo patēriņu un lojalitātes pieaugumu vietējiem produktiem: 1) valsts un nevalstiskām organizācijām izglītēt iedzīvotājus par nepieciešamību atbalstīt vietējos ražotājus, par šāda atbalsta nozīmi ekonomikā; 2) patērētāju spiediens uz lielveikalu ķēdēm, pieprasot vietējos produktus. Jāievieš samazinātā PVN likme visiem pārtikas produktiem. Nepieciešams valsts finansiāls atbalsts mājsaimniecībām patēriņa stimulēšanai. Valsts un nozares institūcijām jāturpina iesāktā politika, mudinot Latvijas patērētājus krīzes laikā izvēlēties un atbalstīt vietējos ražotājus.
R35	P35	Atkarība no eksporta	Pārtikas preču plūsma starp valstīm nedrīkst būt traucēta, arī gadījumos, ja robežas tiek slēgtas – jāveido t. s. zaļie koridori pārtikas precēm. Nepieciešams atbalsts eksportspējīgo uzņēmumu attīstības stimulēšanai, eksportspējas palielināšanai.
	P36	Imports no ES valstīm	Valsts un nozares institūcijām jāturpina iesāktā politika, mudinot Latvijas patērētājus krīzes laikā izvēlēties un atbalstīt vietējos ražotājus. Pārstrādes uzņēmumiem jāmeklē iespējas jaunu produktu ražošanai atbilstīgi pieprasījuma izmaiņām, jāpārkārtā ražošana atbilstīgi patērētāju pieprasījumam, jāievieš jaunas mārketinga aktivitātes.
	P38	Pircēju paradumu maiņa	
	P39	Higiēnas prasību pieaugums uzņēmējiem	Nepieciešamas vadlīnijas no atbildīgajām institūcijām, kā plānot un organizēt darbu, lai nodrošinātu epidemioloģisko prasību ievērošanu. Nepieciešams paredzēt kompensācijas epidemioloģisko prasību nodrošināšanai.
	P41	Dažādi fiziski ierobežojumi uz valstu robežām	Pārtikas preces noteikt par prioritāti un veidot “zaļos koridorus” robežu šķērsošanā.
R42	P42	Pasliktinās valsts institūciju pakalpojumu pieejamība	Valsts institūcijām (un arī citām institūcijām, kas sniedz pakalpojumus iedzīvotājiem un uzņēmumiem), organizēt darbu tā, lai pakalpojumi būtu pieejami.

Apzīmējumi

Riska zonu skaidrojums:

Riska vadības pasākumi:

ļoti augsta (katastrofāls) riska zona → nepieciešami riska samazināšanas pasākumi

augsta (kritiska) riska zona → nepieciešami riska samazināšanas pasākumi

Avots: nozares ekspertu viedokļi, kas apzināti interviju un semināru cikla “Pārtikas produktu piegāžu ķēžu pārstrukturēšana Covid-19 seku mazināšanai” norises laikā (norises laiks piena ražotājiem un pārstrādātājiem – 16.09.2020.).

Iesaistīto pušu vērtējums par situāciju pandēmijas laikā un tā pārvarēšanas iespējām

Piena ražošanas un pārstrādes sektorā tika veiktas 5 padziļinātas intervijas, aptverot dažāda tipa/lieluma saimniecības galvenajos piena ieguves reģionos (Vidzeme, Zemgale, Latgale) un pārstrādes NVO pārstāvjus, lai noskaidrotu situāciju Covid-19 pandēmijas laikā un pēc tās. Trīs intervijas bija ar ražotāju pārstāvjiem – LLU MPS “Vecauce” (Vecauces pagasts) valdes locekli Induli Ieviņu, SIA “Mežacīruļi” (Zaļenieku pagasts) valdes priekšsēdētāju Juri Cīruli un ZS “Pienavoti” (Rugāju pagasts) ģimenes pārstāvi Unu Kalniņu. Pārstrādes sektorā intervijas sniedza Latvijas Pārtikas uzņēmumu federācijas (LPUF) padomes priekšsēdētāja Ināra Šure un valdes locekle Ligita Turnere, kā arī Latvijas Pienasaimnieku centrālās savienības (LPCS) valdes priekšsēdētājs Jānis Šolks. Papildus ir iekļautas galvenās atziņas no diskusijām ar piena ražotājiem un pārstrādātājiem seminārā, kas notika Jelgavas pilī 2020. gada 16. septembrī.

Galvenās atziņas

Piena ražotāji

Pirms Covid-19 **piena iepirkuma cena** bija 33 centi/kg. Martā nekas nemainījās un viss turpinājās, tikai bija vērojams cilvēku apjukums. Aprīlī par puscentu iepirkuma cena nokrita. Liels kritiens bija maijā un jūnijā – līdz 25 centiem. Ienākumi saimniecībām būtiski samazinājās. Septembrī piena cena jau sāka atgriezties un sasniedza pašizmaksas līmeni – 29 centi.

Piegādes bija normālas, partneri mobilizējās. **Cilvēki īsu brīdi apjuka, bet ātri tika galā ar psiholoģiskajām problēmām. Nebija problēmu arī ar tehnikas rezerves daļām.** Uzkrājumu saimniecībā neveido, paļaujas uz servisiem un noliktavām, kur viss ir pieejams un strādā kvalificēti servisa darbinieki. Pat gadījumā, ja tiktu traucēta rezerves daļu piegāde, uzņēmums nevar veidot uzkrājumus un ieguldīt finansējumu aktīvos gadu uz priekšu.

Saimniecības kolektīvs saistībā ar Covid-19 piedzīvoja negatīvo izjūtu spektru – **uzņēmumā bija bailes, šaubas, dusmas un naidi.** Vadītājs darbiniekiem skaidroja, kas ir un kā cilvēkus var ietekmēt jaunais koronavīruss, lai **mazinātu psiholoģisko spriedzi.**

Piena lopkopībā darbinieki nepārtraukti savstarpēji kontaktējas, kas ir būtisks risks. Uzņēmumā darbinieki mobilizējās, saprata, kā jārikojas. Saslimšanas gadījumu nebija, nevienam arī nevajadzēja izolēties.

Galvenie parametri lauksaimniecībā saglabājās – patērētāju skaits un uzņēmumu konkurētspēja. Polija gatavojās paziņojumam, ka neiepirks pienu, taču tas nebija saistīts ar patēriņu, bet ar EK vilcināšanos par robežu slēgšanu. Svarīgi bija operatīvi paziņot, ka robežas slēgtas, bet transporta plūsma nav apstādināta. Tas ir izšķirīgi, jo uzņēmums galvenokārt nodarbojas ar piena eksportu.

Krīzes iestāšanos vērtē kā šoku, jo nekas tāds nebija zināms iepriekš, viss notika ļoti strauji un bija pilnīgi negaidīti, nebija laika sagatavoties.

Piena cena nokrita par 4 centiem (uz 22 centiem) (Jēkabpils PK), bet Gulbenes mājražotāji saglabāja pienu cenu 30 centu līmenī, tas ļāva vieglāk pārdzīvot krīzi. Uz Gulbeni pienu veda paši (ir cisterna) – līdz krīzei katru dienu, krīzes laikā – reizi 2 dienās, jo samazinājās pieprasījums pēc svaigajiem sieriem (Gulbenes mājražotāji piegādāja sierus skolām un ēdnīcām, bet tās tika aizvērtas). Ražotiem svaigsieriem ir 3

dienu glabāšanas termiņš. Jēkabpils PK pēc piena brauca paši. Pozitīvi, ka arī degvielas cena kritās un saimniecība iepirka lēto degvielu, kas pietika visai vasarai.

Tika veikta rūpīga izejvielu plānošana attiecībā uz iepērkamo lopbarību – milti, kukurūzas milti, minerālvielas (ZS “Kotiņi”), labi, ka šajā sektorā cena nemainījās... Pārējie resursi bija saimniecībā krājumā, saimniecība ļoti rūpīgi ievēroja biodrošības prasības.

Dodoties uz sabiedriskām vietām, **tika lietotas maskas, vienlaikus pārvietošanos ievērojami ierobežoja – atturēja psiholoģiskā barjera**. Bija arī bažas, ka piegādātāji vai piena pircēji varētu aplīpināt ar Covid-19, tāpēc ļoti piesargājās, jo saimniecībai būtu grūti nodrošināt darbību, ja kāds no ģimenes locekļiem saslimtu.

Raža 2020. gadā bija laba un saimniecība varēja laikus sagādāt nepieciešamo lopbarību nākamajai ziemei. Piena cena intervijas brīdī (2020. gada 14. augustā) bija palielinājusies par 2 centiem (Jēkabpils PK), jo vasarā piena ir vairāk.

Izmantoja iespēju saņemt no tiešmaksājumiem aizdevumu 7000 EUR, tas ļāva iegādāties kombainu. Par citiem iespējamajiem atbalsta veidiem nav iegūta informācija un tie nav saņemti.

No pazīstamiem saimniecības īpašniekiem Dobeles pusē gūtā informācija ļāvusi secināt, ka **citiem problēmas bijušas ļoti līdzīgas**, arī tur tika rūpīgi rēķināts, ko saimniecība var atļauties un ko ne.

Riski konkrētajā saimniecībā atbilst vispārinātajiem riskiem. Vislielākā **problēma būtu, ja kāds no ģimenes locekļiem saslimtu**.

Pateicoties sagādātajiem krājumiem, varēja nodrošināt ražošanu laikā pēc ārkārtējās situācijas izsludināšanas.

Bija **grūti saņemt pakalpojumus** no bankām, LLKC, viņi apkalpoja pēc pieraksta, un, zvanot pa tālruni, ne vienmēr bija iespējams noskaidrot nepieciešamos jautājumus un rast risinājumu.

Gulbenes mājražotājiem jādoma par produkcijas uzglabāšanas laika palielināšanu un/vai sortimenta paplašināšanu, lai nevajadzētu samazināt piena piegādi.

Samaksa par pārdoto produkciju notika laikus, tomēr **apdrošinātājs (AS “Balta”) laikus nenorēķinājās** par kritušajiem lauksaimniecības dzīvniekiem.

Jāvērtē krīzes laikā arī **pircēju uzvedība**, jo viņi kļuva ļoti piesardzīgi un samazināja savus tēriņus.

Kontrolējošās **iestādes bija ļoti saprotošas (PVD, LAD)**, Covid-19 pirmā viļņa laikā nebija kontroles, pēc tam gan stingrāk skatījās uz higiēnas prasību ievērošanu, bet kontroles veiktas ātri un bija atbalstošas.

Saskata problēmu apstākļi, ka nozarē ir ilgstošs **darbaspēka trūkums un novecošanās**. **Viesstrādnieku izmantošana** varētu būt kā risinājums. Turklāt darbinieku slimošana apdraud uzņēmuma pastāvēšanu.

Šajā periodā tika saņemti piegādātāju brīdinājumi, ka **dažas piegādes var sākt kavēties**. Turklāt visi **pārtikas piegāžu ķēdes dalībnieki izjuta apdraudējumu, satraucās par rēķinu samaksu**. Lai gan saimniecība nekavēja rēķinu apmaksu, tika saņemti atgādinājumi par nepieciešamību veikt apmaksas vēl pirms noteiktā termiņa beigām.

Ar atsevišķiem piegādātājiem, ar kuriem vienošanās bija noslēgtas agrāk un kuriem pašiem nebija naudas plūsmas problēmu, sadarbība norisinājās bez satraukumiem.

Higiēnas prasības ārkārtējās situācijas laikā nevērtē kā īpašas, jo tās ir piena ražošanas nozares ikdiena.

Pieaugusi **banku sektora neuzticēšanās**, pat labiem klientiem atsaka plānotu finansējumu attīstībai.

Pārstrādes sektoru pārstāvošo organizāciju vadītāji

ZM tika izveidota krīzes vadības grupa, kurā piedalījās lauksaimnieki, pārstrādātāji, tirgotāji. Tāpēc ātri varēja nodrošināt komunikāciju 24/7 režīmā – nodot un saņemt informāciju. Svarīgi bija informāciju gan iegūt no biedriem (vāca datus par stāvokli uzņēmumā), gan operatīvi to izplatīt biedriem, informēt viņus par aktualitātēm un nepieciešamo rīcību ārkārtējā situācijā, jo tāda informācija ļoti operatīvi tika saņemta no valdības. No ražotājiem ātri ieguva informāciju un varēja to operatīvi nodot valdībai. Vāca datus par – izejvielu atlikumiem (pietika), iepakojuma atlikumiem (bija krājumi), darbaspēka pieejamību, jaudu noslodzi, saslīmšanām un darba neapmeklējumiem, pasūtījumu izpildi procentuāli, kas traucē un kādi kavējumi ražošanā, robežu šķērsošanā un citās pozīcijās.

Tika noteikta prioritāte – iekšējais tirgus. Tā kā tika izsludināta ārkārtējā situācija, tad **eksporta pasūtījumiem netika piemērotas sankcijas**, ja eksporta piegādēs bija kavējumi.

Sākumā arī **citās valstīs bija haoss**, jo katra valsts noteica savus ierobežojumus un noteikumus uz robežām. **Šoferi gaidīja diennaktīm un netika pāri robežām.** Latvija diezgan ātri samazināja ierobežojumus, kas attiecās uz starptautisko pārvadājumu šoferiem. Tādējādi no robežas varēja aizbraukt līdz vietai, kur nepieciešams. Nevajadzēja nakšņot mašīnās.

Attiecībā uz **iepakojuma marķēšanu tika pieļauti izņēmumi**, piemēram, krājumā esošo ārējam tirgum paredzēto iepakojumu tika atļauts izmantot preču iepakojšanai vietējam tirgum. Jo iepakojumu ievest gandrīz nebija iespējams.

Uzņēmumi pareizi rīkojās, ievēroja visas epidemioloģiskās prasības. Vietējās izejvielas pietika, lai vispirms nodrošinātu iekšējo tirgu, iepakojumam bija nelieli krājumi.

Preču sortiments tika sašaurināts, jo produkcijas pārdošana eksportam apstājās, attiecīgo ražošanu arī pārtrauca, cilvēki atradās dīkstāvē, bet tiem nevarēja maksāt dīkstāves pabalstus, jo uzņēmums strādāja. **Veikalos produktu pietika.**

Kredītsaistības – nebija problēmu, maksājumus varēja pagarināt. Apjomi krīt, krājumi aug, tāpēc tas ir ļoti svarīgi.

HoReCa sektora apstāšanās ietekme – bija atkarīgs no katra uzņēmuma, cik tas bija pirms krīzes orientējies uz šo sektoru, bet kopumā tas saņēma vismaz 10 % piegāžu.

Dīkstāves pabalstus izmantoja, bet tie nebija pārdomāti. Jo puse produkcijas tiek ražota iekšējam tirgum, traucēts bija eksports un tā vajadzībām strādājošie darbinieki nonāca dīkstāvē. *HoReCa* sektora pieprasījuma kritumu varēja nosegt ar eksportu uz Lietuvu un Igauniju, pēc tam arī uz citām valstīm. Atziņa, ka no krīzes neviens neiziet “sausām kājām”, ir attiecināma arī uz pārtikas nozari, bet, pateicoties uzkrājumiem, kopumā situācija nav izvērtusies negatīva.

Uzņēmumi ar bažām sekoja ziņām par ārkārtējo situāciju – pagarinās vai ne, jo – ja pagarinātu vēl par 3 mēnešiem (papildu 3 jau noteiktajiem), tad valdošais noskaņojums: uzņēmumi jāslēdz! Stabilitāti sekmēja tas, ka uzņēmumos bija tikai atsevišķi saslimšanas gadījumi.

Lielas papildu izmaksas – dezinfekcijas līdzekļiem, kas veido ikdienas izmaksas, ar kurām jāērķinās. Sākotnēji tika prasīts iesniegt pieteikumus kompensācijām, bet turpmākās darbības nebija. Būtu svarīgi, lai oficiāli tiktu paziņots – atbalsts būs vai nebūs.

Ražošanā pats **galvenais ir cilvēki**, darbiniekus grūti aizvietot. Grāmatvedība var strādāt attālināti, bet ražošanas sektors ne. Strādājošie uzņēmumi sadarbojās ar tiem, kuri bija aizslēgti (*HoReCa*), un pieņēma to darbiniekus uz laiku, kad ražošanā tas bija nepieciešams.

Sākumā bija ziņa no uzņēmumiem, ka **nav iespējams iziet medicīniskās pārbaudes**, pēc kāda laika tas tika novērsts.

Palielinājās administratīvais slogs, jo tika pieprasīti dažāda veida dati.

EK sagatavoja vadlīnijas uzņēmumiem, kā rīkoties krīzes apstākļos, tad – SPKC, bet katram uzņēmumam tās bija jāpielāgo savām vajadzībām, atstājot arī neskaidrības. **Uzņēmumi ieviesa papildu kontroli saviem darbiniekiem** par to, vai darbinieks nav ieradies no Covid-19 krīzes skartajām valstīm.

LPCS valdes priekšsēdētājs **Jānis Šolks** minēja, ka Latvijā vidēji dienā pārdod 2680 tonnu piena. No šī apjoma tikai 900 tonnu jeb 33 % izmanto piena produktu ražošanai vietējā tirgus vajadzībām, vēl 1000 tonnu pārstrādā eksporta tirgus nodrošināšanai, bet 780 tonnu pārdod ārpus Latvijas¹²⁰.

Pēc J. Šolka teiktā, ir **ļoti svarīgi izdarīt visu iespējamo, lai piena nozare šo krīzi pārvarētu ar salīdzinoši mazākiem zaudējumiem**. Šajā situācijā piena ražošanas apjoms gandrīz nesamazinās, kamēr piena produktu patēriņš pasaulē samazinās. Rezultātā tiek saražots vairāk svaigpiena nekā patērēts. Lielākie piena pārstrādes uzņēmumi lieko pienu šajā situācijā **pārstrādā sausajā vājpienā un sviestā**, kas ir ES intervences produkti.

Vienlaikus jāņem vērā, ka **intervences iepirkuma cenas ir salīdzinoši zemas**. Ražojot tikai intervences produktus, piena cena nepārsniegtu 190 eiro tonnā. Tā kā ar piena produktu eksportu patlaban nevar rēķināties, ir iespēja tos pārdot vietējā tirgū, tāpēc būtu **jāveicina vietējo piena produktu noiets**.

“Vairāk nekā 500 tonnu piena dienā dažādu piena produktu veidā tiek pārdotas mūsu Latvijas veikalos, kas ir ievesti no citām valstīm. Latvijas piena pārstrāde varētu pilnībā nodrošināt visu Latvijas piena produktu patēriņa apmēru. Izskatās, ka ir pienācis brīdis arī mūsu mazumtirgotājiem, kā ķēdes pēdējam posmam, pārskatīt savas iespējas produktu plaukta cenas veidošanas politikā un **padarīt vismaz ikdienas piena produktus lētākus un attiecīgi pieejamākus**,” pauda Jānis Šolks. Iepriekšminētie pasākumi, pēc viņa sacītā, ļautu piena pārstrādātājiem palielināt ražošanas apjomu un dotu iespēju samaksāt salīdzinoši vairāk vietējiem piena ražotājiem. “Šajā brīdī aicinu visus sadarboties, būt radošiem, rīkoties saprātīgi, lai kopā pārvarētu šo krīzi”, rosināja J. Šolks.

¹²⁰ *PVN samazināšana pārtikai mīkstinātu krīzi* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 04.10.2020.]. Pieejams: <https://dienaszinas.lv/pvn-samazinanasana-partikai-mikstinatu-krizi/>

Krīzei piena pārstrādes uzņēmumi gatavojās, jo paredzēja sarežģītu situāciju. Piena nozare ir elastīga (ātri pielāgojas tirgum), bet arī smagnēja, jo neko nevar ātri apturēt. Mainījās piena cena, kas LV krita pakāpeniski, bet maijā tā jau bija par 9 % zemāka.

Galvenais ir produktu pārdošanas iespēja. Vietējais tirgus saglabājas, bet tas ir mazs. Piena nozare pēc apgrozījuma ir apjomīga – 30 % pārtikas pārstrādes nozares vērtības, 25 % lauksaimniecības nozares vērtības (2018. gadā). LPCS pārstāvji piedalījās krīzes darba grupā un izstrādāja kritērijus, kā atbalstīt piena nozari, **tomēr sākotnēji valdība rādītājus noteica par augstu**, tos nesasniedza.

Dīkstāve piena pārstrādē nebija, jo piena ražošana nevar tikt apstādināta. Ražošanas izejvielu, materiālu piegāde neapstājās. Tomēr martā būtiski samazinājās industriālo piena produktu cenas. Līdz ar to piegādes tika atteiktas, lauzti līgumi. Valdība noteica atbalsta finansējuma limitu vienam uzņēmumam 800 tūkst. EUR. Lielajiem uzņēmumiem (ja rēķina, piemēram, Čedaras siera ražošanu) eksports ir vairāk nekā 200 tonnas mēnesī, un, ja cena vidēji 3 EUR/kg, tad mēnesī 600 tūkst. EUR, bet saražot var vēl vairāk. Tātad atbalsts nosegtu tikai 1 mēneša realizētās produkcijas vērtību. Bet lielie uzņēmumi piena pārstrādes nozarē ir konkurētspējīgi un sakārtoti uzņēmumi, kas strādā un nodarbina cilvēkus, maksā valstij nodokļus.

Piena cena kritās pamatoti, jo tā ir atkarīga no pasaules biržu cenas. LV piens tiek izlietots šādi – 1/3 produktu ražošanai vietējam tirgum, 1/3 eksporta produktu ražošanai, 1/3 piena eksportam. Apstājās tā daļa, kas ir 1/3 eksporta produktu ražošanai, kad atdzīvojās – tad ar zemām cenām. Pēc krīzes uzņēmēji cenšas kompensēt vietējā tirgus produktus, kam cena nemainījās, ar eksporta produktiem, kam cena zemāka, tāpēc piena cena nokrita tikai par 9 %. Cena pieaugs lēnām. Pieprasījums ārējos tirgos ir, bet cenas neaug. Ir cerība, ka cena pieaugs līdz 30 centiem, bet lēnām.

Atbalsts bija vēlu un noritēja smagnēji, LT uzņēmumus atbalstīja efektīvāk. Intervences iepirkums / privātā uzglabāšana bija, bet gandrīz nedarbojās, jo cena neredzēja pārstrādes izmaksas (ES atbalsts). Lieks piens, eksports nedarbojas – ES tad var iedibināt intervenci, bet LV to izmanto daži uzņēmumi, un tas var būt tikai kā īstermiņa risinājums.

Naudas pieejamība – galvenā problēma piena pārstrādē, pat ar finanšu institūcijas “Altum” garantijām eksports bija apgrūtināts.

Subsīdijas pārstrādei nebija. Valsts ieviestie atbalsta pasākumi netika izmantoti. Uzņēmumam saistoša tikai piena cenas intervence.

Nodokļu atmaksas atlikšana tika izmantota.

Tika saņemti aizdevumi apgrozāmajiem līdzekļiem – **ir kredītprocenu dzēšana (ZM atbalsts).**

Kā uzsvēra J. Šolks, reāli piena pārstrādē strādā nevis 61 pārstrādes uzņēmums (reģistrēti PVD datu bāzē), **bet gan ap 30.** Cieta uzņēmumi, kas ražo atsevišķus produktus, piemēram, pienu un kefiru, līdz ar to tiem nav iespējas sabalansēt ieņēmumus, ja vienu produktu nevar pārdot, tad var pārdot citu. Piemēram, “Tukuma piens” ir izmantojis investīcijas bioloģisko produktu pārstrādē, bet krīze samazināja noietu nišas un ļoti specifiskiem produktiem, kaut gan pirms tam bija augšupejoša situācija. **Tāpēc LAD vajadzētu pārskatīt uzņēmumu saistības par realizētajiem projektiem.**

Pulveri – ražo tikai "Preiļu siers", ilgi glabājams produkts, bet atkarīgs no ārējā tirgus. LT uzreiz samazināja cenu piegādātājiem, un arī veikalā pārdodamajai produkcijai cenas pazeminājās. Mūsu pārstrādātājiem atlika piemēroties ārējā tirgus ietekmei un samazināt cenu pienam.

Personālriski – galvenie. Jaunie vadītāji savā dzīvē nav pieredzējuši krīzes situācijas, tāpēc daļa nespēj adekvāti reaģēt. Nepieciešama ātra, neordināra, situācijai atbilstīga rīcība. **Tam ir vajadzīgs treniņš.** Modulēt situāciju apmācībās – būtu nepieciešams valstiskā līmenī organizēt vadītājiem krīzes situācijas vadības mācības.

Nozares attīstības redzējums

Lielākie zaudējumi un apdraudējums **ir piena lopkopībā**, jo cenas kritumu uzņēmēji vērtē kā piena krīzes atkārtojumu. Lielajās fermās, kur ir kolektīvi un jāmaksā algas, ilgstošāks cenas samazinājums varētu izraisīt dramatiskas sekas. It īpaši, ja piena lopkopība saimniecībā ir vienīgā nozare. **Daudznozaru uzņēmumā piena lopkopību var "izglābt" graudkopība.**

Piena cena pieaugs lēnām... Pieprasījums ārējos tirgos ir, bet cenas neaug. Ir cerība, ka cena pieaugs par pienu līdz 30 centiem, bet lēnām.

Atsevišķi uzņēmēji intervijās uzsvēra, ka nesaskata nozarei attīstību, jo ir hronisks darbaspēka trūkums un darbinieku novecošanās. Covid-19 pastiprina jau tā akūtās problēmas nozarē.

Īslaicīgās 2–3 mēnešu neērtības neradīja krīzi un saimniecības darbu neapstādināja. Turklāt saimniecībās parasti ir pārstāvētas daudzas nozares. Tā kā piena lopkopība cieta visvairāk, pārējās to kompensēja. Tādēļ šādas **īslaicīgas grūtības bija iespējams pārvarēt vieglāk, it īpaši, ja saimniecība iepriekš veidojusi finanšu resursu uzkrājumu.**

Ja situācija ar zemo piena iepirkuma cenu un robežu daļēju slēgšanu būtu **ieilgusi līdz pusgadam, saimniecībai vairs nebūtu iespējams plānot attīstību, bet būtu jādomā par procesu un izmaksu optimizēšanu.** Nebūtu iespējams darbaspēka samazinājums, jo piena lopkopībā ražošanas procesu nevar apstādināt un lieku darbaroku nav.

Ja ārkārtējā situācija **ieilgtu uz gadu, uzkrājumi** ir vienīgie, kas varētu palīdzēt izdzīvot, bet ne optimāli ražot. Problēmas būtu **cilvēku nogurums, psiholoģiskā neapmierinātība.** Ilgstoši solīt cilvēkiem, ka tad, kad krīze beigsies, būs prēmijas, nav iespējams. Tas vairs nav kompensējošs faktors papildu darbam. Piena sektors iepriekš pārdzīvoja 2 gadu krīzi, tad palīdzēja citas nozares. Kopumā **saimniekošanas dažādošana palīdz vieglāk pārvarēt krīzes – nav iespēja daudz nopelnīt, bet ir mazāks risks bankrotēt.**

Ieteikumi un risinājumi

Valsts atbalsts piena cenas subsidēšanai. Lauksaimniecībā cenas kritums par 10 % pienam ir kritisks, jo ir mazs uzcenojums. Labs risinājums lauksaimniekiem – **sadalīt subsīdiju maksājumus pa daļām, lai tie kļūtu par apgrozāmajiem līdzekļiem jau ātrāk, elastīgāk tos plānot.** Nebūtu jāizmanto kredīti, bet varētu iegūt ES subsīdijas brīdī, kad tie kritiski nepieciešami.

Biznesa transporta brīva pārvietošanās valsts teritorijā un ārpus tās, plūsmu saglabāšana, "zaļo koridoru" radīšana biznesa transportam. Eksporta ierobežojumi nav pieļaujami. Ostu pakalpojumiem ir jābūt brīviem.

Banku sektora uzticēšanās, **procentu likmju nemainšana disciplinētiem klientiem**, kuri visu apmaksā laikā. Banku vēlme visu pārvērtēt saimniecībai rada papildu izmaksas.

Apgrozāmo līdzekļu kredītu pieejamības veicināšana jau pirms krīzes. Tas mīkstina krīzes ietekmi. **Apgrozāmo līdzekļu nodrošināšana pārstrādātājam**, lai tie var norēķināties ar ražotājiem.

Valstij ārkārtas situācijā jābūt piekāpīgākai attiecībā uz “zaļajiem” regulējumiem. Tās ir ražotājam papildu izmaksas, ko **īslaicīgi** varētu optimizēt. Ārkārtējās situācijas laikā aktivizējas vides aktivisti. Nepieciešams **krīžu laikā mazināt zaļināšanas prasības un neievieš jaunus.**

Jauninājumi un izmaiņas normatīvajos aktos nav pieļaujami, jo tie vienmēr ražotājam rada papildu izmaksas.

Atsevišķu piena produktu pieprasījuma izmaiņas varētu mīkstināt, ja uzņēmēji būtu gatavāki pārorientēties uz citiem produktiem, kam ir ilgāks derīguma termiņš. Tā būtu iespēja iesaldēt līdzekļus. Piemēram, ja tirgū *HoReCa* sektora aizvēršanas dēļ kritiski samazinās pieprasījums pēc saldā krējuma, tad pārstrādātājam būtu jābūt gatavam pāriet uz sviesta un cieto sieru ražošanu.

Veicināt vietējo patēriņu piena produktiem. Diemžēl mājsaimniecībās piena patēriņš ir neliels.

Īsās pārtikas ķēdes lielajām saimniecībām nav iespējamas, bet **mazie ražotāji var elastīgi atrast tiešo noietu un turpināt darbību.**

Darba algu samazinājums nav pieļaujams, tas ir pēdējais solis pirms bankrota. Grauj cilvēku morāli, darba atdeve ir krietni mazāka.

Jāsaglabā transporta un preču koridors. Latvijai lauksaimniecība ir eksportējoša nozare (pienam eksports ir 50 %), līdz ar to transporta plūsma nevar apstāties un tā ir izšķirīga nozarei.

Jārisina drošības jautājumi, kas saistīti ar kravu pārvadājumu šoferiem, lai tie varētu strādāt arī Covid-19 pandēmijas laikā.

Saimniecībām, kas pienu realizē Lietuvas pārstrādātājiem, otrs lielākais izaicinājums pēc cenas krituma bija **neskaidrības par valsts robežu slēgšanu. Daži atvērtie robežpunkti izraisīja izdevumu palielināšanos un ceļā patērēto laiku.** Ja pavasara situācija tikai ar dažiem atvērtiem robežpunktiem būtu ieilgusi, tad sekas saimniecības varētu vērtēt kā neatgriezeniskas un kritiskas. Robežu aizslēgšana būtiski ietekmēja arī **tehnikas rezerves daļu, medicīnas preču, barības piedevu u. c. pieejamību. Uz laiku nebija pieejami putekļu respiratori.**

Pieprasījuma izmaiņas ir augsts risks, turklāt globālā pieprasījuma izmaiņas *HoReCa* sektorā kopumā ietekmēja piena iepirkuma cenu Latvijā.

Ilgtermiņā, ja krīze būtu ilgāka par pusgadu, vēl radošāk **vajadzētu domāt, kā pienu tirgot iedzīvotājiem, sāsinot piegādes ķēdes.** Vidzemes pusē ir piemērs, ka saimnieks pie mājas ārpusē (ceļa malā) tur ledusskapi ar papildītām piena pudelēm, pircējiem jāatstāj nauda par pienu un produktu var ņemt. Vajadzētu kaut ko tādu attīstīt plašāk. Piemēram, saimniece, kura bieži brauc uz novada centru, paziņo internetā par savu maršrutu, cilvēki piesakās uz piena piegādi un saimniece pa ceļam uz pilsētu pienu izvadā.

Cilvēki ir gatavi pirkt LV ražoto produkciju, jādomā, kā atvieglot piegādes. Jau šobrīd draugiem piegādā pienu salīdzinoši lielākos apjomos, ja pieprasa, piemēram, 20 litrus, jo paši vēlas taisīt sieru uz Jāņiem.

Ja krīze ir ilgstoša, tad **ražotāju izdzīvošana būtu atkarīga no piegādātāju attieksmes** – cik ilgi tie būtu gatavi gaidīt norēķinus.

Sākotnēji valdība pieņēma lēmumu, ka atbalstīs tos uzņēmumus, **kuriem apgrozījums samazinājies vairāk nekā 25 % vai krājumi palielinājušies vairāk nekā 25 %**. Bet tas bija krietni par daudz, jo tad jau tuvu ir bankrots; iniciēja, lai tiktu noteikts **12–15 %** līmenis. Atsevišķās nozarēs, lai noteiktu krīzes ietekmi un piemērotu atbalsta pasākumus, varētu rēķināt cenu kritumu uz 1 vienību.

Atbalsta griesti būtu jādiferencē atkarībā no uzņēmuma lieluma. Vajadzētu veidot drošības spilvenu nākotnei, protams ar cerību, ka to nevajadzēs izmantot. Nepieciešama “krīzes menedžmenta programma”, kurā tiktu paredzētas pamatkategorijas krīzes gadījumam. Pieredze rāda, ka lēmumi krīzē tiek pieņemti samērā lēni. Piemēram, kad LT aizvēra robežu, nedēļas laikā nevarēja saskaņot maršrutu plūsmu. Jābūt vispārīgiem nosacījumiem, kad un ko atbalstīs. Piemēram, diferencēt ražošanas apjoma, ienākumu samazināšanos, krājumu palielinājumu 8–15 %, atkarībā no uzņēmuma lieluma, produktu sortimenta, eksportspējas, stratēģisks produkts vai ne, darbavietas (nevis visiem gaida 25 % apgrozījuma kritumu). Nav iespējams uzskaitīt detalizēti visas pozīcijas, bet principus var laikus paredzēt Jāmācās no LT – viņi nesteidzās, pagaidīja, saskaņoja ar EK ienākumu samazinājumu 5 %. Tad arī mūsu valdība saskaņoja šādu līmeni. Tagad atbalsts piena ražotājiem – 87 EUR par govi. Tāpēc jābūt noteikumiem, lai ražotāji zinātu, kas notiks, ja piemeklēs krīze.

Pārtikas ražošana ir stratēģiska joma – jāizveido stratēģiskā rezerve atkarībā no situācijas pasaulē, produktu veida (stratēģiskie), jo pašiem uzņēmumiem pēc krīzes nebūs līdzekļu, lai veidotu uzkrājumus. Par rezervēm jādomā pie pirmajiem krīzes vēstnešiem. Ja krīze neiestāsies, varēs uzkrāto realizēt, bet tas radītu stabilitāti nozarē.

Ir jādomā **arī par tādiem resursiem, kas nepieciešami ražošanā** (korķīši, tetra pakas), kaut kāda rezerve ir jāveido arī uzņēmumos.

Ir nepieciešama ātra naudas pieejamība – operatīvi, bez liekām birokrātiskām procedūrām, piemēram, “Altum” bankas: saprātīgi nosacījumi, nebirokrātiski un ātri termiņi. Šobrīd bankas nepalīdz uzņēmumiem pārvarēt krīzi, kreditēšana ir ierobežota.

Ir svarīga krīzes menedžmenta programma, kuras esamība stabilizētu tirgu, operatīvi veicot reālus pasākumus. Jānosaka, pie kādiem nosacījumiem ir krīze, un tad jāiedarbina atbalsta pasākumi.

Ir nepieciešams nodrošināt elastīgus darba nosacījumus (Darba likums) – krīzes laikā, jāņem ierobežojošās prasības par virsstundām, ja vajag, tad jāstrādā 8 + 8. Līdzīgi autotransportā. Tam jābūt paredzētam kompleksi – normatīvo aktu izmaiņas, darba stundas, finansējums, rīcība, viss, kas nepieciešams konkrētos krīzes apstākļos.

Arī nodokļu maksājumi krīzes apstākļos – atlikt uz laiku, lai **uzlabotu situāciju ar apgrozāmiem līdzekļiem**.

Jābūt plānam uzņēmumā, kā pārvarēs krīzi. Jāieinteresē uzņēmumi paši to izveidot, institūcijām jā sagatavo iespējamās vadlīnijas, instrukcijas.

Uzņēmumos rezerves ir 2 nedēļām līdz 1 mēnesim. Tas attiecas arī uz ražošanai nepieciešamajiem materiāliem – vajadzīgs vismaz 3 mēnešiem, un operatīvi pieejama nauda 3 mēnešu rezerves veidošanai.

Samazināt inspekcijas, kontroles, paļauties uz uzņēmumu godprātību, jo paši ir ieinteresēti darboties tirgū.

Turpmāk **jāiegulda attīstībā un pārtika jānosaka kā prioritāte.** Daudzām valstīm pietrūka pamatproduktu.

Ir jākoordinē, kura institūcija un kādus datus vāc un par ko, lai būtu saprotams, no kuras institūcijas kādus datus prasīt, lai koordinētu situāciju. Tāpēc LPUF noorganizēja, ka tā vispirms saņem informāciju un datus un tad tālāk dod ZM.

Jāpievērš uzmanība izejvielu loģistikai no ES valstīm, tas ir izšķirīgi sektoros, kur pārstrādei tiek importētas izejvielas. Bet kopumā piena sektors ir labākā situācijā, jo lielie pārstrādātāji var nodrošināt vietējo tirgu.

Jāņem vērā Lietuvas pieredze, kas atbalstīja tieši lielos uzņēmumus, tas ir izšķirīgi valsts tautsaimniecībai. Tur valdība ieguldīja, piemēram, putnkopības uzņēmumā 10 milj. EUR, lai pēc krīzes būtu attīstība, tāpēc Latvijā vajadzētu rīkoties līdzīgi.

Ja eksports pārstrādātiem produktiem apstājas, tad krājumi palielinās un produkcijai cenas krīt, līdz ar to cieš ražotāji, jo pārstrādātāji samazina cenu izejvielām.

Jārod atbalsts eksporta veicināšanai un uzņēmumiem, kas nodrošina eksportu. Jāpaplašina LIAA darbība (izstādes, tirdzniecības misijas, kuras organizē klasteri, jo nevajag tikai ekskursijas, uzņēmumi paši zina, kur ir vērts braukt), “Altum” programmas realitātē – uzņēmēji īsti nav apmierināti, nepieciešama atgriezeniskā saite no šīs institūcijas, cik uzņēmumi pieteicās atbalstam, cik saņēma palīdzību. Vajag novirzīt atbalstu tur, kur trūkst darbaspēks, vairāk atbalsta programmu eksportspējīgiem uzņēmumiem. Jāatbalsta LIAA iniciatīvas pārtikas tirgus meklēšanai trešajās valstīs. Ārlietu ministrijai uzdevums – eksporta tirgu meklēšana.

Krīzes laikā jāaizliedz ievest pārtikas produktus no kaimiņvalstīm, ja tos var nodrošināt vietējie uzņēmumi.

Iepirkumos (valsts finansētos) priekšroka dodama vietējo ražotāju produktiem.

Vajadzīgi plašāki **medicīniski pētījumi par dažādām vegānu** (un citām līdzīgām kāda produkta nelietošanu pārtikā) aktivitātēm uz cilvēka veselību, jo pieaug jauniešu interese par šiem jautājumiem.

Nākamajam plānošanas periodam (2021.–2027. gads) **kredītprocentu subsidēšana nav paredzēta!** Tai ir jābūt, jo veicinās uzņēmumu atlabšanu pēc krīzes. ZM informācija liecina, ka 2021.gadā ir paredzēta kredītprocentu daļēja subsidēšana, tas ir svarīgi, lai tā būtu arī pēc 2021.gada, jo tas palīdzētu uzņēmumiem stabilizēt ražošanu un attīstīties ilgtermiņā.

Minimālā apjoma jeb *de minimis* noteikumi ir jāatvieglo (200 tūkst. EUR 3 gadus, jābūt diferenciācijai no uzņēmuma lieluma un nozares, kurā tie strādā). Kas ir lielais uzņēmums – saskaita kopā visus saistītos, bet LV uzņēmumi nav lieli salīdzinājumā ar konkurentiem pasaulē. Jārada instrumenti, lai atbalstītu savus uzņēmumus, kas pasaules mērogā ir mazi. “Arla Food” pārstrādā 7700 t dienā, mūsu uzņēmumi 2400 t dienā. To nevar salīdzināt. Jārada citi instrumenti, saskaņoti ar EK, lai būtu konkurētspējīgi.

Savukārt ZM informē, ka *de minimis* atbalsts ir noteikts ar mērķi nekropļot tirgu. Un šos nosacījumus Eiropas Komisija neplāno mainīt

Krīzes iespaidā kādiem uzņēmumiem, kam ir **bijušas LAD investīcijas, būtu grūti sasniegt plānotos rādītājus, ir nepieciešams pagarināt vai nu uzraudzības periodu, vai krīzes dēļ nepieprasīt rādītāju izpildi.**

Atbalsta pasākumus vajag, lai uzņēmumi neaizietu pelēkajā zonā.

Investīciju projektos stingrāk jāvērtē šauras specializācijas produktu ražotāji. Nākotnes projektos jāpievērš uzmanība tam, lai produktus var pārdot un pastāvēt tirgos. Vajag fokusēties uz jauniem inovatīviem produktiem, nevis tikai tehnoloģisko iekārtu nomaiņu, eksportspējas palielināšana. Jāizvērtē stratēģiskie projekti, kas varētu palīdzēt nozarei kopumā, “labāk mazāk, bet labāk”. Jāizvērtē, piešķirot ES finansējumu, lai projekts stimulētu **efektivitāti investīciju rezultātā**, nevis vienkārši fiziskā apjoma palielināšanos.

Jāizvērtē investīcijas, kuras iegulda projektu rezultātā, jo vajag, lai no “māliem uztaisa zeltu”, kā teica Ceplis, nevis vienkārši nomaina vienu iekārtu ar otru. Jāizvērtē, kādu atdevi projekti dos. To varētu darīt ZM Konsultatīvā padome, bet tur katram ir savas intereses. Vajag paļauties uz nozaru organizācijām. Jāievēro, ka arī bioloģiskajai produkcijai šobrīd nav izaugsmes iespēju, tai ir niša, bet nav pirktspējīga un maksātspējīga sabiedrība. Tam ir jābūt līdzsvarā.

Ir jābūt programmai, **kā atbalstīt ražošanu tajos sektoros**, kur ražošanā Latvijā vēl tiek lietots daudz importēto materiālu (iepakojums u. c.). Globālā krīzē maz ir ātri pieejamu **tehnoloģisko risinājumu** – ja ārzemēs rūpnīca ir ciet, nevar dabūt iekārtas vai rezerves daļas, tāpēc tas jārisina arī uz vietas.

Jāattīsta uzņēmumu modernizācija – **robotizācija**, lai samazinātu darbaspēka nepieciešamību.

Vajag izskatīt iespēju, ka **valdībai vai kādai no institūcijām jāpilda funkcija – valsts iepirkums**, lai cena būtu augstāka nekā intervencē, jo intervence būtībā nedarbojas. Svarīgi nezaudēt tirgu, iepirkt ilgi glabājamo produkciju – pilnpiena pulveris, sviests, produkti, kas nodrošina nozares “asinsriti”, lai tirgu nesagrautu. **Iemaksas ANO – piena pulverī!**

E-veikali – stimulēt e-komercijas attīstību. “Food Union” krīzes laikā izveidoja un veica tirdzniecību e-veikalā.

Nepieciešama stabila **sistēma, lai krīzes laikā varētu pārtiku piegādāt mājās** vismaz cilvēkiem, kuri paši netiek uz veikaliem (slimi, invalīdi u.c.).

Godīga politika – ir nepieciešama jauna mazumtirdzniecības ķēde ar vietējo kapitālu. Ir jādomā par alternatīviem risinājumiem, jo **lielveikali gausi izskata jaunu produktu ieviešanu veikalā**, paiet līdz 6 mēnešiem, kas ir par ilgu. Vajag atbalstu, kā produktam nonākt veikalā, it sevišķi vietējam produktam.

SPKC, PVD vai cita institūcija – **fokusēta apmācība uz vietas uzņēmumos, ko un kā darīt epidemioloģiskajā situācijā.** Nepieciešamas vienkāršas, saprotamas instrukcijas. **Katram uzņēmumam jā sagatavo rīcības plāni.** Nepieciešami priekšraksti, ko var piemērot konkrētai situācijai.

Ja objektīvi nepieciešams veikt pasākumus ilgtermiņā, tad ir jālieto precīzs modelis, **kā pienu samazināt** – 1 vai 2 mēnešu laikā to var izdarīt, pareizi vadot procesus – gadā nevis 12 t, bet 6 t no govīm, ar kompensāciju par neiegūto apjomu.

Jāizstrādā vadlīnijas **lauksaimniekiem, kā ražot nevis apjomu**, bet gan produkciju – tādu, kāda nepieciešama pārstrādātājam (sausna, olbaltumvielas u. c.). Bet tur vajag vismaz 5 gadus, lai pārorientētu piena ražotāja domāšanu. ZM norāda, ka ES un Latvijā ir spēkā normatīvie akti, kas nosaka obligātos kvalitātes kritērijus svaigpienam. Latvijā kvalitātvērtis svaigpiena sasniedz 94% no kopējā saražotā svaigpiena, kas ir ļoti augsts rādītājs.

Noliktavas var nebūt pašam pārstrādātājam, bet ir pieejamas ostā vai kaut kur citur, taču **jākompensē izdevumi**, jo elektrība un citas izmaksas krājas.

Par eksportu – jāveido alternatīvi risinājumi, eksporta garantijas darbojas, subsīdijas eksporta nodrošināšanai (kā ES bija). Ja vietējais tirgus ir apdraudēts, tad jādarbojas **valsts iepirkumam, intervencei**.

PVN likmes samazināšana pārtikas produktiem. Tas risina naudas plūsmas problēmu. Visātrākais un efektīvākais ceļš, valsts budžetu gandrīz neietekmē. Produktus var pārdot vairāk – vismaz 10 %. Iedzīvotāji ietaupīto izmantos citu pakalpojumu un preču pirksanai. Valsts atgūs ieguldīto. Kopā ar “Food Union” ir sagatavota prezentācija par PVN samazināšanu, lai pamatotu PVN samazināšanas ieguvumus.

Nepieciešama **atvieglota sistēma kreditēšanai**, piemēram, 2 pēdējo gadu laikā samaksāto nodokļu apjomā, kredīti iegūstami ātri, bez liekas birokrātijas.

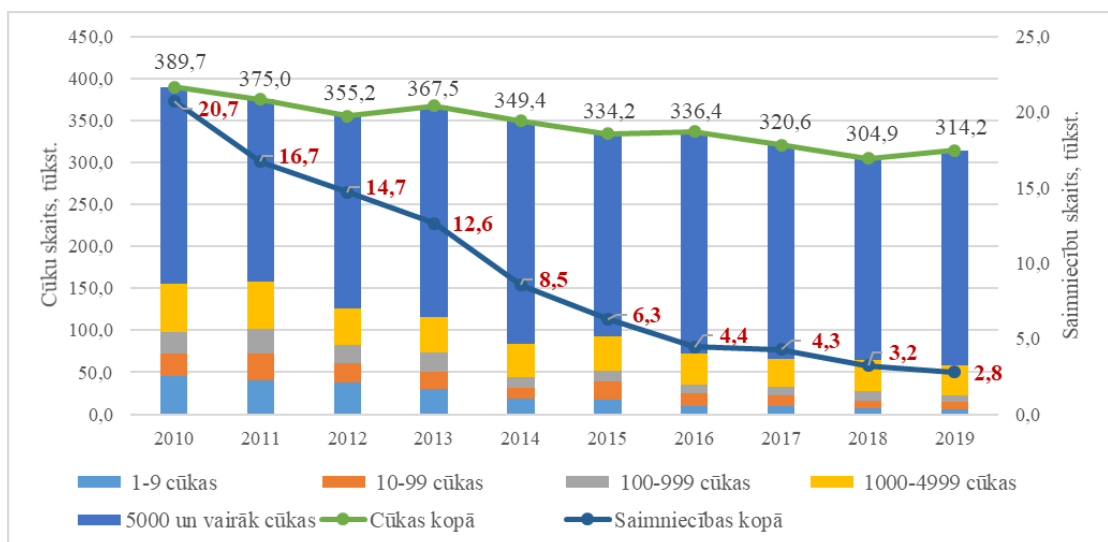
Uzņēmēji uzsver, ka ilgtermiņā jādomā par **“saimnieku aizvietošanas” programmu, kas faktiski būtu lauksaimnieku sociālās aizsardzības programma** gadījumos, ja saimnieks saslimst vai iestājas citi riski, kad īstermiņā vai ilgtermiņā tas vairs nevar saimniekot savā saimniecībā. Polijas pieredze – valsts institūcija pārņem saimniecību, lai tā nebankrotētu, un pēc tam pārdod citam Polijas saimniekam. Tas prasa laiku. Vācijā ir apdrošināšana, lai glābtu saimniecības krīzes apstākļos. Izveidota saimniecību darbinieku aizvietošanu sistēma, lai īstermiņā var aizvietot saimnieku slimības vai atvaļinājumu laikā. ZM norāda, ka Latvijā šāda programma bija ieviesta, bet no lauksaimnieku puses nebija atsauces un intereses par šādu pakalpojumu izmantošanu. Un 2009.gadā kontrolējošās iestādes norādīja, ka programmas izveidei ir nelietderīgi izmantoti valsts budžeta līdzekļi, jo pēc tās nebija pieprasījuma. Tādēļ programma tika slēgta.

3.5. Gaļas ražošana un pārstrāde

Gaļas ražošana

Gaļas ražošanas sektors Latvijā ir ar senām tradīcijām, tomēr situācija cūkgaļas, liellopu gaļas un mājputnu gaļas ražošanā ir atšķirīga. Cūkkopības nozarē vērojams kopējā saimniecību un dzīvnieku skaita samazinājums, kuru veicina gan Āfrikas cūku mēra (ĀCM) izplatība, gan lopbarības cenu pieaugums, tomēr dzīvnieku skaits lielajās cūkkopības saimniecībās ir pieaudzis.

Kopējais cūkkopības saimniecību skaits laikā kopš 2010. gada ir samazinājies 7,5 reizes, bet kopējais cūku skaits tajās – tikai par 19 %. Straujo saimniecību skaita samazinājumu izraisīja mazo cūkkopības saimniecību likvidācija – to skaits analizētajā periodā arī ir samazinājies 7,5 reizes.

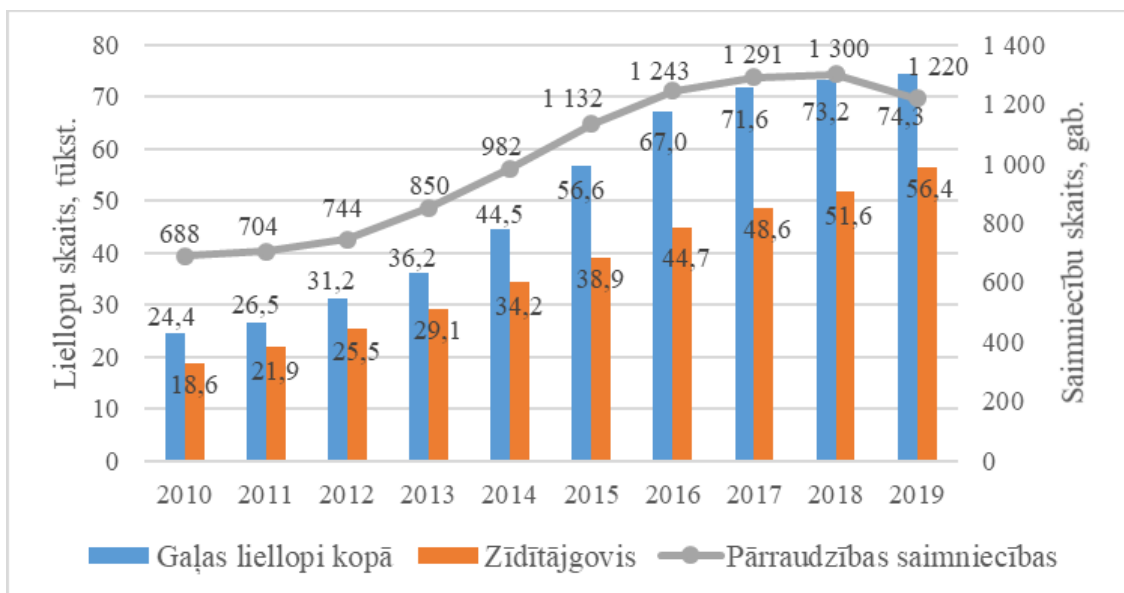

Avots: Latvijas lauksaimniecība, CSP.

1.3.5.1. attēls. Cūku skaits pa saimniecību lieluma grupām un cūkkopības saimniecību kopējais skaits Latvijā 2010.–2019. gadā, tūkst.

Lai gan cūku skaita pieaugums vērojams tikai pašās lielākajās saimniecībās (ar cūku skaitu virs 5000), un tas ir tikai 9 % 2019. gadā, salīdzinot ar 2010. gadu, ir notikusi būtiska cūku skaita koncentrācijas palielināšanās lielajās saimniecībās. Ja 2010. gadā saimniecībās ar cūku skaitu virs 5000 atradās 60 % kopējā cūku skaita, tad 2019. gadā tajās koncentrējās jau 82 % kopējā cūku skaita.

Liellopu gaļas ražošana no blakusnozares piena lopkopības saimniecībās pakāpeniski pārtop par specializētu nozari, kas izmanto gaļas šķirnes dzīvniekus un to krustojumus. Nozares attīstību ir veicinājis arī piena lopkopības saimniecību pārstrukturizācijas process.

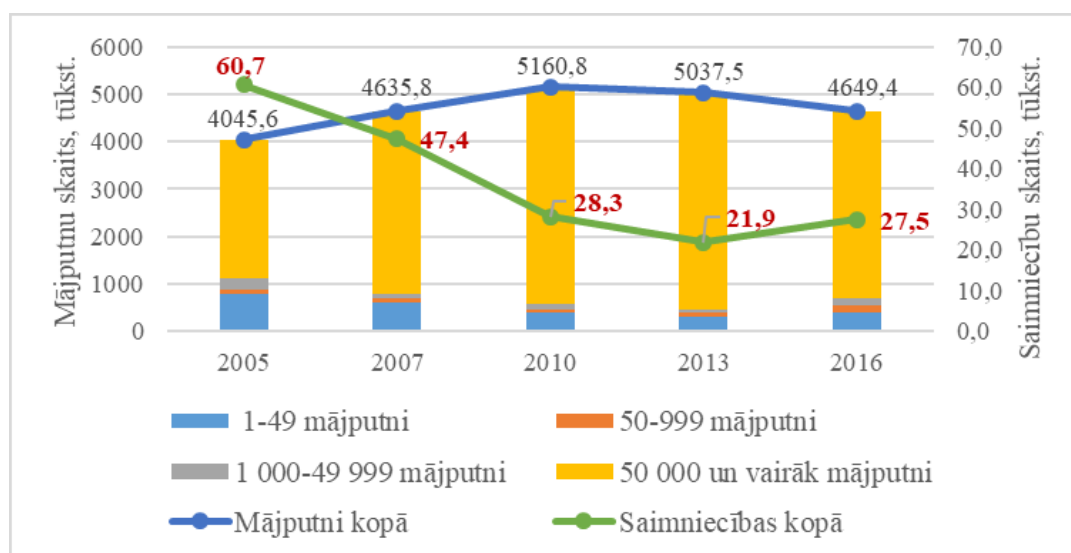
Avots: Latvijas lauksaimniecība, CSP.

1.3.5.2. attēls. Pārraudzības saimniecību un gaļas liellopu skaits Latvijā 2010.–2019. gadā.

Ar gaļas liellopu pārraudzību 2019. gadā nodarbojās 1220 saimniecības, kas ir par 77 % vairāk nekā 2010. gadā, tomēr pārraudzības saimniecību skaits, salīdzinot ar 2018. gadu, ir samazinājies par 6 %. Pārraudzībā esošajās saimniecībās gaļas liellopu skaits nepārtraukti palielinās – gan kopējais gaļas liellopu skaits, gan zīdītājgovju skaits 2019. gadā, salīdzinot ar 2010. gadu, ir palielinājies 3 reizes. Ar katru gadu palielinās gaļas šķirņu krustojumu un tādu specializēto gaļas liellopu šķirnes kā ‘Šarolē’ un ‘Limuzīnas’ skaits. No piena-gaļas šķirņu liellopiem Latvijā visvairāk tiek audzēti Simentāles šķirnes liellopi.

Putnkopība Latvijā ir nostabilizējusies, un vēl joprojām pieprasījums pēc putnkopības produkcijas pārsniedz piedāvājumu, īpaši pēc laukos, brīvos turēšanas apstākļos audzētas putnu gaļas un olām. Tomēr lielākā daļa putnkopības produkcijas tiek saražota nedaudzās lielsaimniecībās.

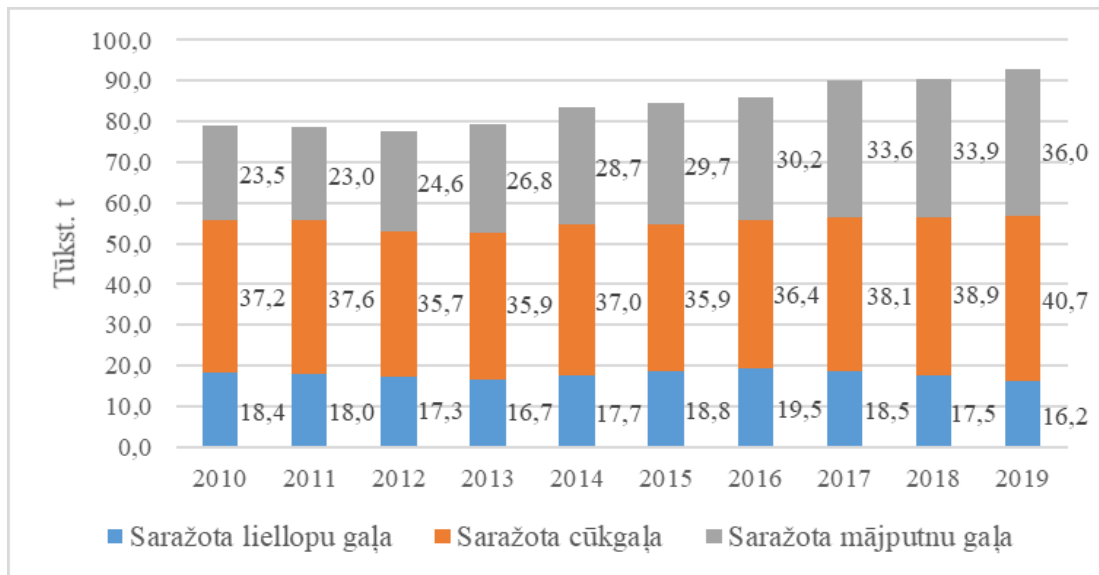
Kopējais mājputnu audzētāju saimniecību skaits 2019. gadā ir 2,2 reizes mazāks nekā 2010. gadā, un lielākais samazinājums vērojams saimniecību grupā ar 1–50 mājputniem (2,3 reizes 2019. gadā, salīdzinot ar 2010. gadu).

Avots: Lauku saimniecību struktūras apsekojumi, CSP.

1.3.5.3. attēls. Mājputnu skaits pa dzīvnieku grupām, tūkst. un putnkopības saimniecību kopējais skaits, tūkst. Latvijā 2005., 2007., 2010., 2013. un 2016. gadā.

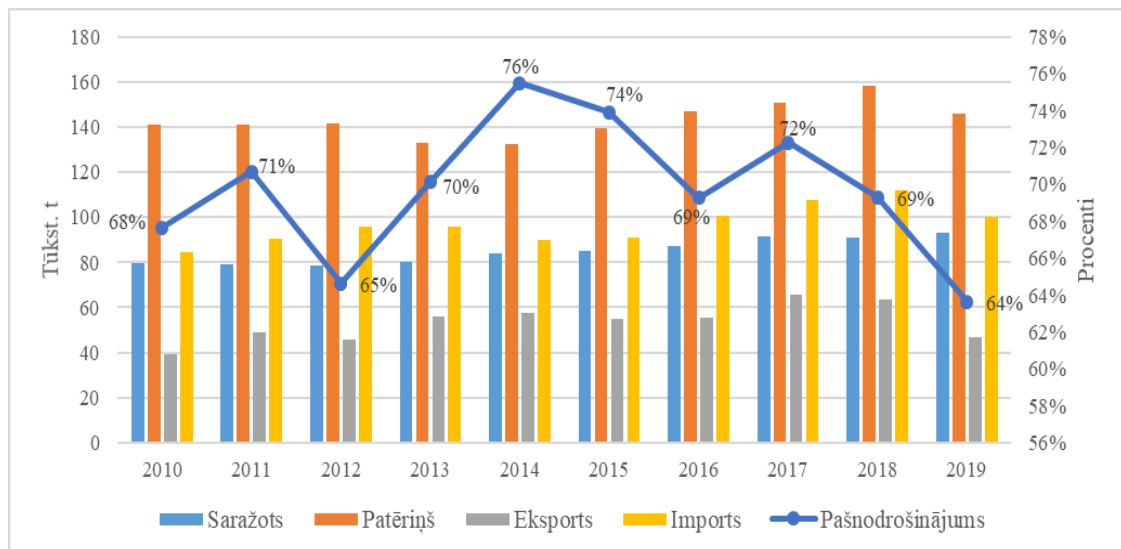
Dati par mājputnu skaitu pa saimniecību lieluma grupām ir pieejami no CSP lauku saimniecību struktūras apsekojumu un lauksaimniecības skaitīšanas rezultātiem. Salīdzinot ar 2005. gadu, mājputnu skaits ir samazinājies visās mazajās putnkopības saimniecībās. Savukārt mājputnu skaita pieaugums ir vērojams saimniecībās ar 100–499 mājputniem (2,7 reizes), 500–999 mājputniem (+3 %) un saimniecībās ar 50 tūkst. un vairāk mājputniem (+34 %). Putnkopība Latvijā ir ļoti koncentrēta nozare, jo 85 % no kopējā mājputnu skaita atrodas lielāko saimniecību grupā, tomēr koncentrācijas līmenis ir samazinājies salīdzinājumā ar 91% 2013. gadā.

Avots: Latvijas lauksaimniecība, CSP.

1.3.5.4. attēls. Liellopu, cūku un māļputnu gaļas ražošanas apjomi Latvijā 2010.–2019. gadā, tūkst. t.

Kopējie gaļas ražošanas apjomi analizētajā periodā ir palielinājušies, vislielākais pieaugums vērojams māļputnu gaļas ražošanā – par 53 %, salīdzinot ar 2010. gadu, cūkgaļas ražošanas apjoms pieaudzis par 9 %, bet liellopu gaļas ražošanas apjoms ir samazinājies par 12 %. Analizējot saražotās liellopu gaļas apjomu, jāņem vērā, ka liela daļa liellopu gaļas ir iegūta nevis no specializētajiem gaļas liellopiem, bet gan ir piena lopkopības nozares blakusprodukts. Tā 2019. gadā govju gaļas īpatsvars kopējā kautuvēs iegūtā liellopu gaļas apjomā bija 58 %.

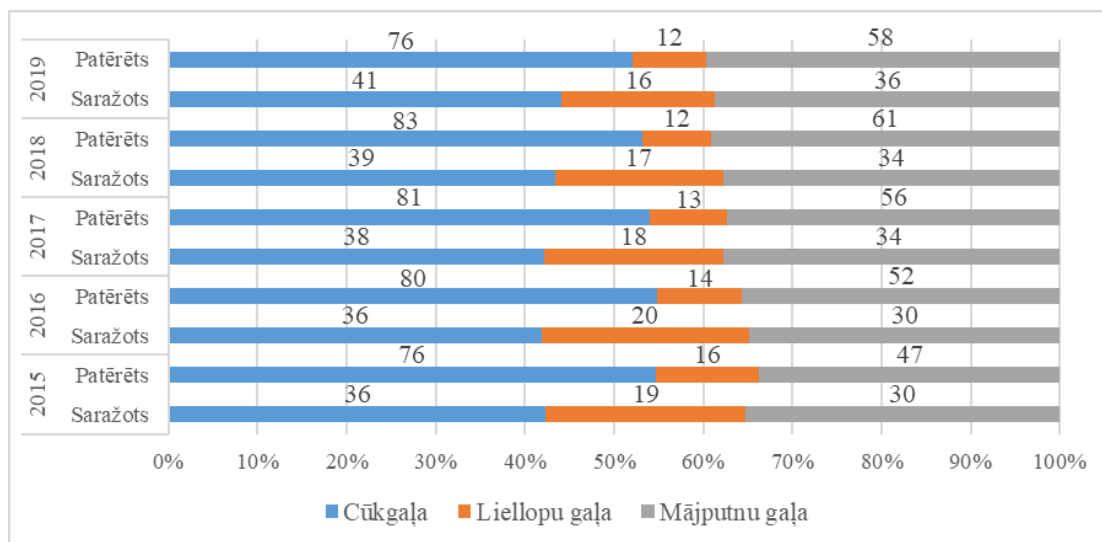

Avots: Eksporta un importa bilanču dati, CSP.

1.3.5.5. attēls. Gaļas ražošana, patēriņš, imports un eksports Latvijā 2010.–2019. gadā.

Analizētajā periodā ir palielinājušies visi gaļas ražošanas, patēriņa un ārējās tirdzniecības rādītāji. Gaļas ražošanas apjoms Latvijā ir stabils, tomēr pašnodrošinājuma līmenis ar gaļas produktiem visā analizētajā periodā ir bijis zemāks

par gaļas patēriņa apjomu, kam ir augoša tendence. Importa un eksporta apjoms kopš 2010. gada ir pieaudzis par aptuveni 20 %.

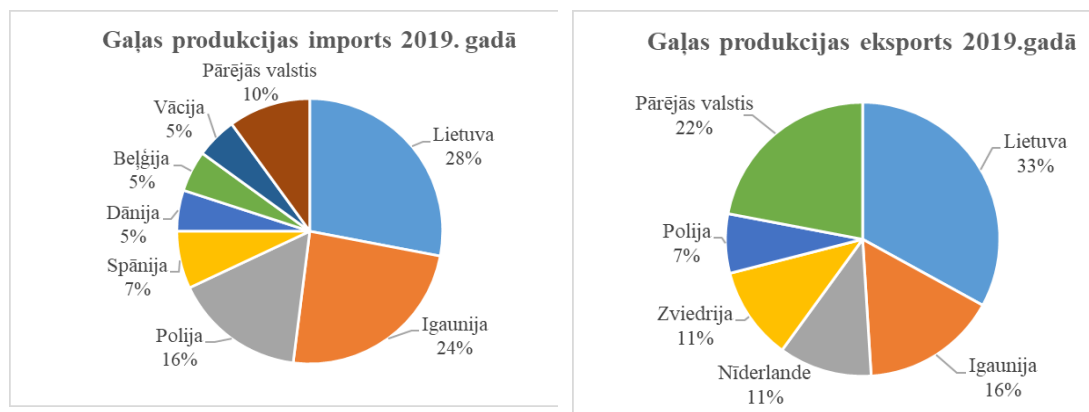

Avots: Latvijas lauksaimniecība, CSP.

1.3.5.6. attēls. Gaļas ražošanas un patēriņa struktūra Latvijā 2015.–2019. gadā, %.

Lielākais īpatsvars gaļas ražošanas un patēriņa apjomā Latvijā ir cūkgaļai, kam seko mājputnu gaļa. Cūkgaļas patēriņš ir aptuveni divas reizes lielāks nekā ražošanas apjoms, bet mājputnu gaļas patēriņš pārsniedz ražošanas apjomu aptuveni 1,5 reizes, un tikai liellopu gaļas ražošanas apjomi nodrošina Latvijas iedzīvotāju vajadzības.

Gaļas un gaļas produktu sektorā galvenais Latvijas ārējās tirdzniecības partneris ir ES valstis – no tām tiek ievesta visa importētā gaļas produkcija un tirdzniecība ar ES 2019. gadā veidoja 94 % no kopējās gaļas produkcijas eksporta vērtības.

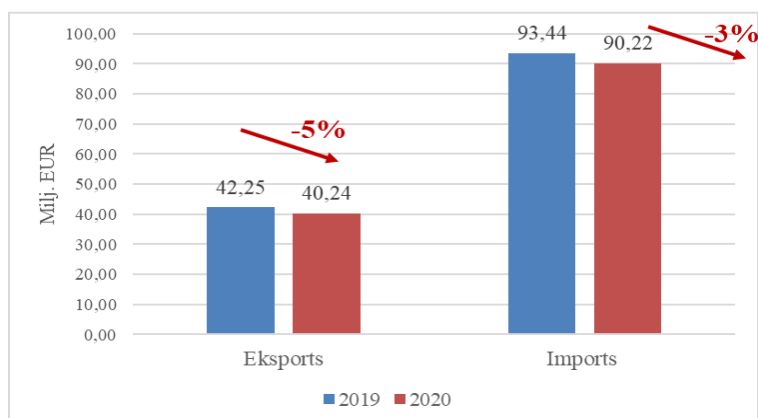
Avots: Eksporta un importa bilanču dati, CSP.

1.3.5.7. attēls. Latvijas gaļas un gaļas produktu importa un eksporta vērtība sadalījumā pa valstīm 2019. gadā, %.

Gaļa un gaļas produkcija uz Latviju 2019. gadā tika importēta gandrīz tikai no ES valstīm. Importa struktūrā 50 % veidoja cūkgaļa un putnu gaļa, un 12 % – desu izstrādājumi, un gaļas produkcija tika ievesta pārsvarā no Lietuvas, Igaunijas un Polijas.

Eksporta struktūrā dominēja putnu gaļa, dzīvi liellopi, gaļas konservi un liellopu gaļa. Lielākā daļa produkcijas tika eksportēta uz Lietuvu, Igauniju, Nīderlandi un Zviedriju.

Salīdzinot gaļas un gaļas subproduktu importa un eksporta vērtības izmaiņas 2020. un 2019. gada pirmajos 7 mēnešos, var secināt, ka izmaiņas ir nelielas.

TOP valstis gaļas un pārtikā lietojamo gaļas subproduktu eksportam			
2019		2020	
LT 29%; NL 26%; EE 21%		LT 28%; NL 23%; EE 17%	

TOP valstis gaļas un pārtikā lietojamo gaļas subproduktu importam			
2019		2020	
LT 28%; EE 21%; PL 15%		LT 30%; EE 22%; PL 22%	

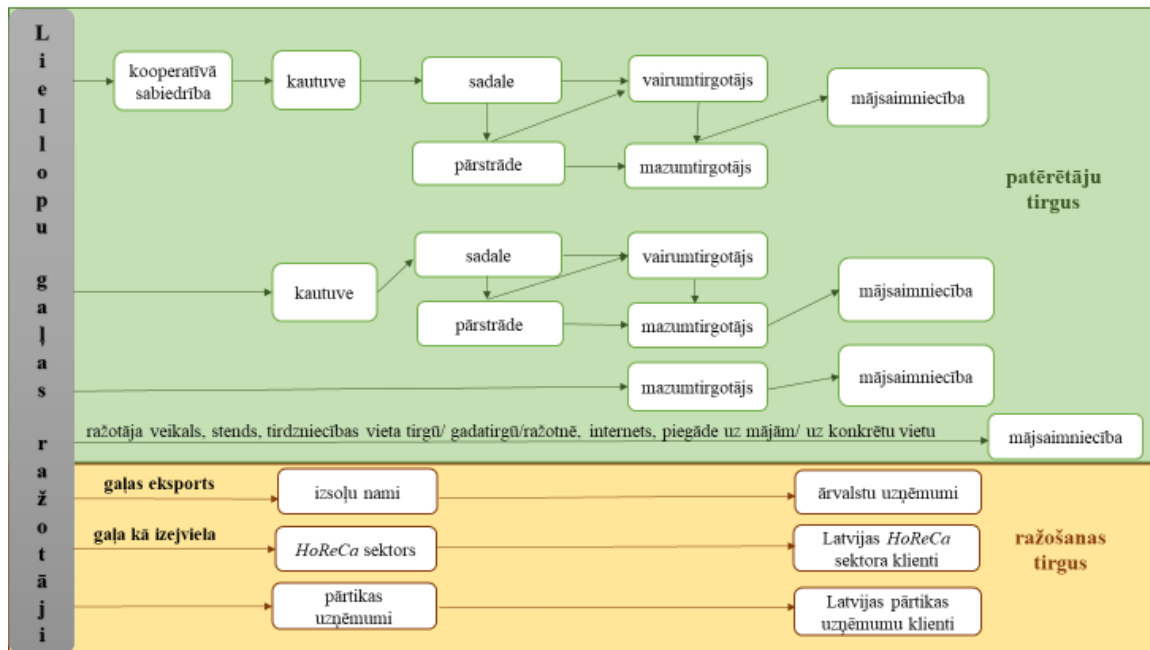
Avots: CSP eksporta un importa bilanču dati.

1.3.5.8. attēls. Latvijas gaļas un pārtikā lietojamo gaļas subproduktu eksporta un importa vērtības izmaiņas 2019. un 2020. gada janvārī – jūlijā, milj. EUR.

Lai gan eksporta un importa vērtība 2020. gadā ir samazinājusies, izmaiņas ir notikušas dažu procentu robežās, turklāt eksporta un importa darījumu partnervalstu struktūra ir saglabājusies nemainīga, ar nelielām valstu īpatsvara izmaiņām.

Liellopu gaļas ražotāji produkcijas realizācijai patērēna tirgū izmanto gan nulles līmeņa noieta kanālus, gan vienlīmeņa, gan divlīmeņa noieta kanālus. Produkcijas transportēšanai tiek izmantots gan gaļas ražotāju transports, gan loģistikas uzņēmumu pakalpojumi. Ražotāju kooperācija pastāv galvenokārt piena govkopības un piena šķirņu govkopības sektoros. Gaļas liellopu nozarē lauksaimnieki līdz šim nav izrādījuši iniciatīvu veidot kooperatīvus. Kā galvenie kooperācijas ieguvumi ir uzskatāmi realizācijas tirgus un iespēja pārdot savu produkciju par augstākām cenām. Liellopu gaļas ražošanas nozarē novērojams, ka, lai gan ražotāji paši spēj veiksmīgi izaudzēt savu produkciju, tomēr pārdošanas jomā tiem trūkst specifisku zināšanu. Saskaņā ar Latvijas Lauksaimniecības kooperatīvu asociācijas (LLKA) viedokli šajā sektorā būtu jāveicina lauksaimnieku sadarbība, kopā noalgojot cilvēkus, kuri pārdošanas funkciju varētu veikt labāk nekā paši ražotāji.¹²¹ Latvijā šajā lauksaimniecības sektorā tradicionāla ir tieši dzīvu lopu tirdzniecība, un būtiska loma liellopu gaļas eksportā ir izsoļu namiem, kuri īsteno kaušanai paredzēto dzīvnieku realizāciju. Šobrīd Latvijā darbojas divi izsoļu nami SIA “Liellopu izsoļu nams” un SIA “Cattle Market”, kuri ir nozīmīgs noieta kanāla ķēdes elements uz eksportu orientētiem liellopu gaļas ražotājiem.

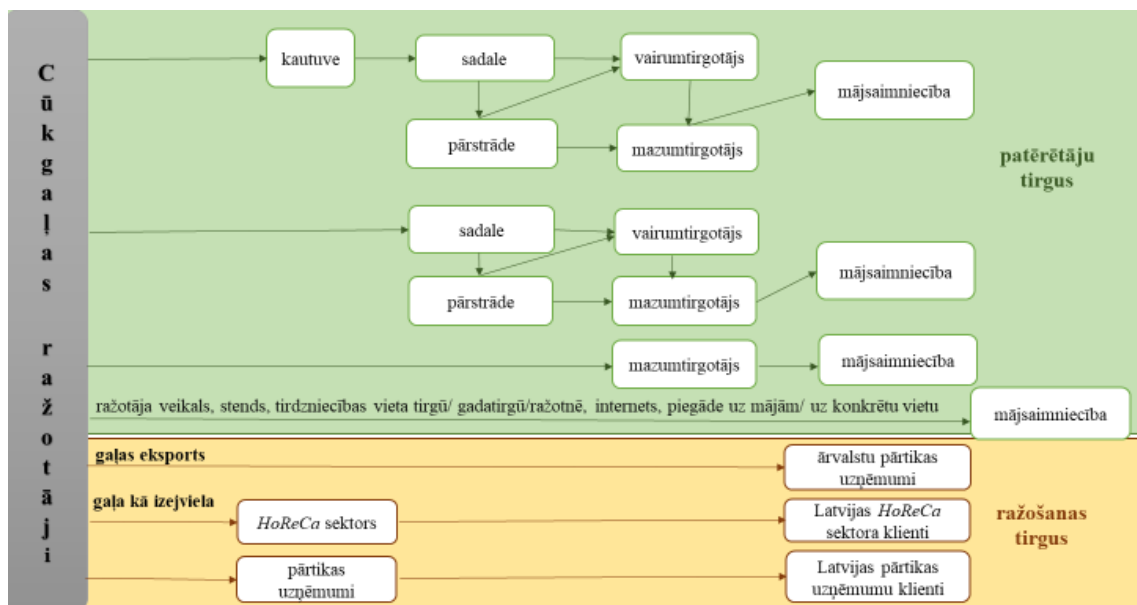
¹²¹ Atsevišķos saimniekošanas veidos kooperatīvi joprojām nav populāri (2020). [tiešsaiste] [skatīts 31.10.2020.]. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/atseviskos-saimniekosanas-veidos-kooperativi-joprojam-nav-populari.a361026/>

Avots: autoru pētījums.

1.3.5.9. attēls. Liellopu gaļas noieta kanāli un tirgi.

Arī cūkgaļas ražotāji produkcijas realizācijai patērēna tirgū izmanto gan nulles līmeņa noieta kanālus, gan vienlīmeņa, gan divlīmeņa noieta kanālus, un produkcijas transportēšanai tiek izmantots gan pašu ražotāju transports, gan loģistikas uzņēmumu pakalpojumi. Kooperācija cūkgaļas audzētāju vidū šobrīd ir nepietiekami attīstīta, un saskaņā ar Latvijas Cūku audzētāju asociācijas (LCAA) pārstāvju viedokli būtu veicināma loģistikas un kautuves funkciju nodrošināšanā, kā arī tā sekmētu cūkgaļas produktu ar augstāku pievienoto vērtību radīšanu.

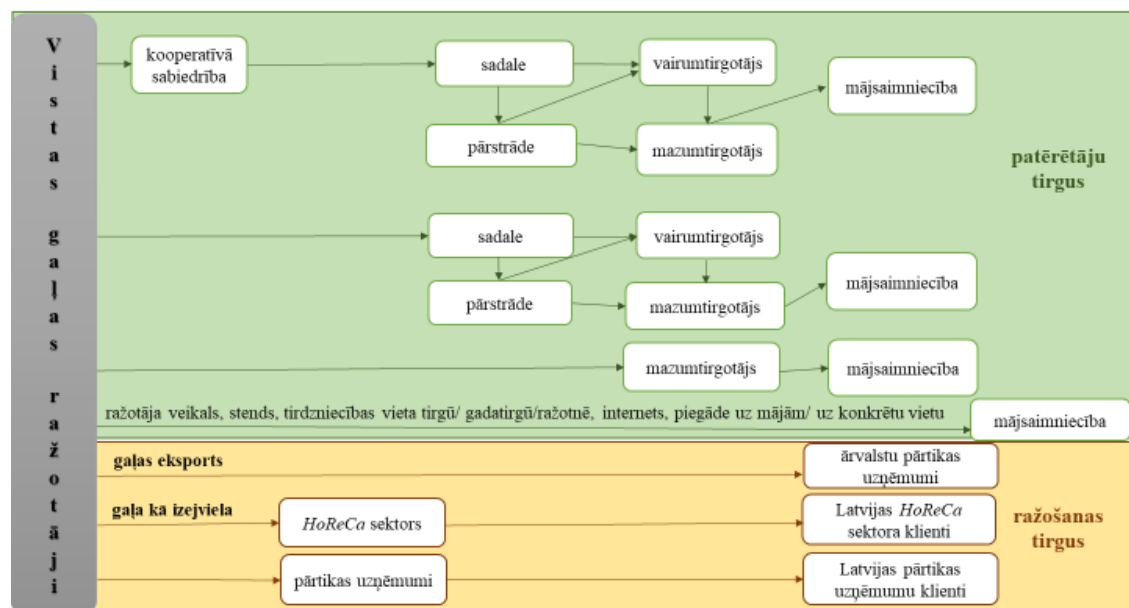

Avots: autoru pētījums.

1.3.5.10. attēls. Cūkgaļas ražotāju noieta kanāli un tirgi.

Gaļas vistu ražotāji savas produkcijas realizācijai patērēna tirgū izmanto gan nulles līmeņa noieta kanālus, gan vienlīmeņa, gan divlīmeņa noieta kanālus, un produkcijas transportēšanai tiek izmantots gan pašu ražotāju transports, gan loģistikas uzņēmumu

pakalpojumi. Kooperācija starp mazākām saimniecībām pastāv galvenokārt dējējvistu audzētāju sektorā.

Avots: autoru pētījums.

1.3.5.11. attēls. Vistas gaļas ražotāju noieta kanāli un tirgi.

Gaļas pārstrāde

PVD uzņēmumu reģistrā 2020. gada oktobrī bija reģistrētas 87 kautuves, 130 gaļas pārstrādes uzņēmumi, 139 kaušanas pakalpojumu ņēmēji un gaļas piegādātāji un 232 gaļas produktu ražotāji mājās apstākļos¹²².

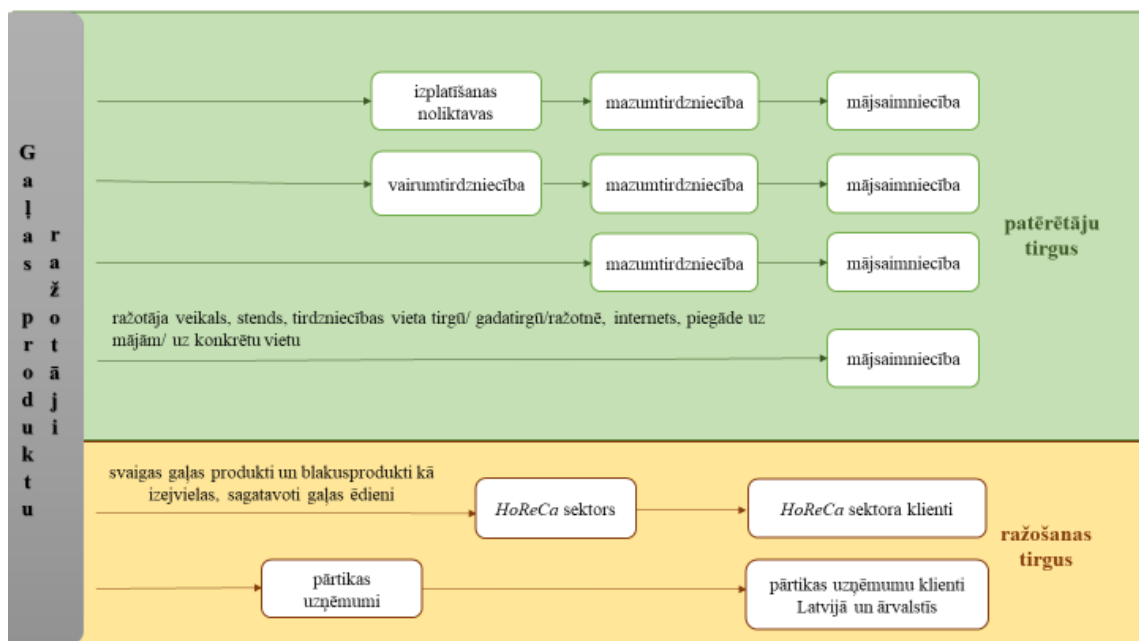
Saskaņā ar “Firmas.lv” datiem 2018. gadā līdzīgs apgrozījuma īpatsvars kopējā gaļas pārstrādes sektora apgrozījumā bija 4 uzņēmumiem – AS “HKScan Latvia”, SIA “Forever”, SIA “Kurzemes gaļasaimnieks” un SIA “Rēzeknes gaļas kombināts”. Šie uzņēmumi katrs ar apgrozījumu 36–38 milj. EUR apmērā un 12 % īpatsvaru kopā veidoja gandrīz pusi no gaļas pārstrādes sektora apgrozījuma 2018. gadā¹²³.

Gaļas ražošanas un pārstrādes jomas uzņēmumu intereses pārstāv Latvijas Gaļas ražotāju un gaļas pārstrādātāju asociācija, kā arī Latvijas Pārtikas uzņēmumu federācija.

Gaļas produktu pārstrādes uzņēmumi realizācijai patērē tirgū izmanto gan nulles līmeņa noieta kanālus, gan vienlīmeņa, gan divlīmeņa noieta kanālus, un produkcijas transportēšanai tiek izmantots gan pašu ražotāju transports, gan loģistikas uzņēmumu pakalpojumi.

¹²² PVD (2020). Uzraudzībai pakļauto uzņēmumu reģistrs, [tiešsaiste] [skatīts 31.10.2020.]. Pieejams: <https://registri.pvd.gov.lv/ur>

¹²³ Firmas.lv (2020). Latvijas biznesa gada pārskats, [tiešsaiste] [skatīts 31.10.2020.]. Pieejams: <https://www.firmas.lv/lbgpp/2019/raksti/galas-parstrade-partika>

Avots: autoru pētījums.

1.3.5.12.attēls. Gaļas produktu ražotāju noieta kanāli un tirgi.

Risku identifikācija un novērtējums

Covid-19 pandēmijas laikā gaļas ražotāji un pārstrādātāji saskārās ar vairākiem riskiem. Lai identificētu riskus, vispirms tika veikta nesistemātiska mediju ziņu analīze Latvijā. Analīzes rezultātā tika identificēti 41 risks. Riski tika apspriesti, to formulējumi precizēti un ietekme novērtēta:

- projekta darba grupas sanāksmēs;
- interviju laikā ar gaļas ražošanas un pārstrādes sektoru pārstāvjiem;
- 2020. gada 30. septembra seminārā “*Gaļas ražošanas un pārstrādes piegāžu ķēžu pārstrukturēšana Covid-19 seku mazināšanai*”, kurā piedalījās iepriekš intervētie gaļas ražošanas un pārstrādes jomas uzņēmēji, kā arī nozares asociācijas, pārtikas tehnoloģijas un lauksaimniecības izglītības programmu pārstāvji, pētnieki.

Projektu darba grupas sanāksmēs identificēto risku saraksts un katra riska formulējums tika precizēts, galarezultātā risku skaits tika reducēts uz 39 riskiem. Balstoties uz intervijās un semināra laikā iegūto informāciju, tika izstrādāts risku raksturojums un identificētie riski tika novērtēti piecu ballu skalā divās dimensijās: riska iestāšanās varbūtība un riska ietekme. Iegūtie rezultāti atspoguļoti riska raksturojuma tabulās un riska matricā (jeb kartē) gan gaļas ražošanā, gan pārstrādē. No risku matricas tika identificēti ražošanas un pārstrādes riski, kurus nepieciešams vadīt. Tie ir riski, kas izvietoti loti augsta (katastrofāla) riska un augsta (kritiskā) riska zonās.

No risku matricas izriet, ka **gaļas ražošanas sektorā** nepieciešams vadīt šādus riskus:

- R1; R5; R12; R15; R21; R22; R23; R24; R25; R26; R27; R28; R29; R32; R36; R38; R39, kas atrodas loti augstā riska zonā,

un

- R2; R6; R7; R8; R9; R11; R13; R14; R16; R18; R20; R31; R35., kas atrodas augstā riska zonā.

Galas pārstrādes sektorā savukārt nepieciešams vadīt:

- P1; P5; P7; P8; P12; P15; P21; P22; P23; P24; P25; P26; P27; P28; P29; P31; P36; P38; P39, kas atrodas ļoti augsta riska zonā,
- un
- P2; P4; P6; P9; P10; P11; P13; P18; P20; P32; P34; P35, kas atrodas augstā riska zonā.

1.3.5.1. tabula

Risku raksturojums un novērtējums gaļas ražošanas un pārstrādes uzņēmumiem

Risks	Riska raksturojums	Gaļas ražošana		Gaļas pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
IEKŠĒJIE RISKI					
Vadības riski					
1. Grūtības plānot turpmāko saimniecisko darbību	Neskaidrība par nākotni un Covid-19 izraisītās krīzes ilgumu rada grūtības plānot uzņēmuma darbību. Riska ietekme ir atkarīga no uzņēmuma lieluma. Krīzes apstākļi papildus saasina cūku audzētāju situāciju, kad jau tā ir grūtības plānot produkcijas noietu ĀCM izplatības dēļ. Liellopu gaļas sektorā šis risks pastāv, tomēr ir mazāk izteikts.	4	4	4	4
2. Pieredzes trūkums	Lai pielāgotos jauniem Covid-19 radītiem ierobežojumiem, nozares uzņēmumos jāsauc intensīvas vadības apspriedes. Nozares uzņēmumi konsultējas savā starpā un dalās pieredzē, lai rastu labāko risinājumu.	3	3	3	3
3. Liela atkarība no vadītāja	Liellopu un cūkgaļas ražošana nav izteikti atkarīga no vadītāja, kā tas ir gaļas pārstrādes uzņēmumos. Tomēr gaļas pārstrādes uzņēmumos ar lielu darbinieku skaitu pastāv risks vadītājam inficēties ar vīrusu vai nonākt tiešā saskarsmē ar Covid-19 slimnieku, līdz ar to pašizolēties uz noteiktu laiku.	2	3	2	3
Personāla riski					
4. Darbinieku atlaišana, slēdzot vai sašaurinot ražošanu	Mazās saimniecībās, it īpaši tas attiecas uz liellopu gaļas ražošanas sektoru, risks ir mazāks, jo darbība ir balstīta uz ģimenes locekļu darbu. Darbinieku trūkums cūkgaļas, vistas gaļas ražošanas un pārstrādes uzņēmumos bija aktuāls jau pirms krīzes. Ja ražošanas sašaurināšanas dēļ tiem būtu bijis jāatlaiž darbinieki, tad nākotnē, ražošanu atjaunojot	2	3	3	3

Risks	Riska raksturojums	Gaļas ražošana		Gaļas pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
	iepriekšējā līmenī, būtu jāsaskaras ar izaicinājumu – jaunu darbinieku atrašana atlaisto vietā.				
5. Atkarība no darbaspēka fiziskas klātbūtnes uzņēmumā	Risks ir nozīmīgs liellopu gaļas sektorā, tomēr ne tik kritiski svarīgs kā cūkkopībā un gaļas vistu ražošanā. Cūku un vistu gaļas ražošanā ir vairāk nepieciešama darbaspēka fiziska klātbūtne, un lielākā daļa darbinieku darbu nevar veikt attālināti. ĀCM uzliesmojuma rezultātā cūkgaļas audzētāji jau pirms valdības izsludinātās ārkārtas situācijas un pieņemtajiem pasākumiem Covid-19 ierobežošanai darbību veica īpašā režīmā, ieviešot papildu drošības pasākumus. Arī gaļas pārstrādes uzņēmumos šis risks ir būtisks, un tajos tika paaugstināti dezinfekcijas pasākumi, individuālās higiēnas un darbinieku veselības stāvokļa pārbaudes; tika atcelti ārvalstu komandējumi, pasākumi ar lielu dalībnieku skaitu, tika ierobežota apmeklētāju, sadarbības partneru un to transporta līdzekļu iekļūšana uzņēmumu teritorijā. Daļai pārstrādes uzņēmumu darbinieku, kas ieradās valstī kā viesstrādnieki, vai tiem, kas pēc ceļojumiem atgriezās no ārzemēm, bija jāievēro karantīna. Tāpēc vajadzēja pārplānot slodzes un maksāt par virsstundām, kas palielināja izmaksas.	5	4	5	4
6. Darbaspēka trūkums	Šis risks Covid-19 apstākļos neko īpaši neietekmēja, jo nozares uzņēmumi pastāvīgi izjūt darbinieku trūkumu. Turklāt 2020. gada vasarā lauku teritorijās bija pieejams darbaspēks, ko pieņemt darbā.	3	3	3	4
7. Liels darbinieku blīvums	Šis risks ir mazāk izteikts gaļas ražošanas sektoros, bet vairāk – pārstrādes uzņēmumos, kur neatkarīgi no Covid-19 krīzes jāievēro stingras higiēnas prasības.	2	4	4	4

Risks	Riska raksturojums	Gaļas ražošana		Gaļas pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
8. Darbaspēka saskarsmes kontrole	Cūkgaļas ražošanā jau ĀCM uzliesmojuma dēļ darbaspēka kontrole bija ļoti ierobežota, tāpēc Covid-19 krīzes radītie apgrūtinājumi šī sektora uzņēmumus papildus neskāra. Vistas gaļas ražošanā un gaļas pārstrādē ar Covid-19 saistītie riski rada būtisku apdraudējumu. Liellopu gaļas sektorā šie riski ir mazāk būtiski, jo tur tiek nodarbināts mazāks cilvēku skaits.	2	4	4	4
	Sagādes riski				
9. Importa izejvielu trūkums / nepieejamība tirgū	Gaļas sektoram visu nepieciešamo ražošanas nodrošināšanai nav iespējams iegādāties Latvijā. Primāri tas attiecināms uz cūkgaļas ražošanas sektoru, bet ir nozīmīgs risks arī gaļas vistu audzētājiem. Šie sektori ir atkarīgi no medikamentiem, vakcīnām, barības piedevām un darbinieku specapgērbiem. Liellopu gaļas ražošanā šis risks ir mazāk izteikts, tomēr kvalitatīvas gaļas liellopu audzētājiem ir nepieciešams importēt specifisku augstvērtīgu un proteīniem bagātu lopbarību. Ja ražotāji veido izejvielu krājumus, tad riska ietekme nav būtiska. Ja kāda no izejvielām krīzes laikā jāimportē, tad riska ietekme pieaug, jo jāreķinās ar piegāžu kavēšanos. Izejvielas arī sadārdzinās, jo pieaug loģistikas izmaksas sakarā ar maršrutu pārplānošanu.	4	3	4	3
10. Iepakojuma trūkums / sagādes problēmas	Risks ir mazsvarīgs gaļas ražotājiem, bet ir nozīmīgs gaļas pārstrādes uzņēmumiem, jo visa produkcija ir jāiepako, turklāt Covid-19 krīzes laikā palielinājās prasības attiecībā uz papildu iepakojumu.	1	3	3	3
11. Izejvielu cenu pieaugums	Covid-19 krīzes laikā sadārdzinājās importētās izejvielas, jo pieauga loģistikas izmaksas sakarā ar maršrutu pārplānošanu. Šis risks attiecas uz cūkgaļas un vistas gaļas ražotājiem, kas ir atkarīgi no medikamentiem, vakcīnām, barības piedevām un darbinieku	3	4	3	4

Risks	Riska raksturojums	Gaļas ražošana		Gaļas pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
	specapģērbiem; kā arī uz pārstrādes uzņēmumiem, kas importē pārtikas piedevas (soja, pipari, ķiploki u. c.). Lai mazinātu risku, ka graudu cenu pieaugums nākotnē iespaidos arī lopbarības cenas, visu gaļas sektoru pārstāvji mērķtiecīgi veido krājumus.				
12. Sadarbības partneru došanās dīkstāvēs	Gaļas ražošanā laiks dzīvnieka/putna atbilstīgai nobarošanai ir ierobežots, tāpēc nespēja realizēt produkciju rada būtiskus apgrūtinājumus – gan liekas izmaksas, gan samazina produkta kvalitāti. Cūkgaļas un liellopu gaļas ražotājiem būtisks risks saistās ar kautuvju slēgšanu. Liellopu ražotājiem ir būtisks risks, ja izsoļu namu darbības intensitāte samazinās, jo tas ir svarīgs noieta kanāls. Gaļas ražotājiem un pārstrādes uzņēmumiem, kas strādā ar <i>HoReCa</i> sektoru, risks arī ir ļoti nozīmīgs, jo produkcijas piegādes Covid-19 krīzes laikā tika pārtrauktas vai būtiski samazinājās. Kritās pieprasījums arī eksporta tirgu <i>HoReCa</i> sektorā.	5	5	5	5
	Ražošanas risks				
13. Ražošanas apjoma piespiedu samazināšana pieprasījuma samazināšanās dēļ	Gaļas ražotājiem šis risks ir būtisks, jo variēt ar ražošanas apjoma izmaiņām īstermiņā ir grūti – jauni dzīvnieki neatkarīgi no tirgus pieprasījuma dzimst, vecie dzīvnieki ir jārealizē. Samazināta pieprasījuma rezultātā veidojas krājumi. Iestājoties Covid-19 krīzei pavasarī, liellopu gaļas audzētāji savus dzīvniekus turpināja nobarot līdz rudenim, tomēr 2020. gada rudenī to cena bija kritusies. Nozīmīgas izmaiņas var panākt tikai ar ganāmpulku likvidēšanu. Gaļas pārstrādes uzņēmumiem īstermiņā ir vieglāk pielāgoties šim riskam nekā ražotājiem.	3	3	3	3

Risks	Riska raksturojums	Gaļas ražošana		Gaļas pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
14. Dīkstāve / darbības apturēšana	Gaļas ražotājiem darbības apturēšana var radīt nepieciešamību samazināt ganāmpulku vai pat ilgstošas krīzes seku rezultātā likvidēt lauksaimniecības dzīvniekus, izmantojot eitanāziju. Gaļas ražošanas un pārstrādes uzņēmumi var būt spiesti atlaist daļu darbinieku, kas nākotnē radītu grūtības jaunu atbilstīgi kvalificētu darbinieku atrašanai atlaisto vietā.	2	4	2	3
15. Grūtības izpildīt valsts noteiktos drošības pasākumus	ĀCM uzliesmojuma rezultātā cūkgaļas audzētāji jau pirms valdības izsludinātās ārkārtējās situācijas un pieņemtajiem pasākumiem Covid-19 ierobežošanai strādāja īpašā režīmā, ieviešot papildu drošības pasākumus. Liellopu gaļas ražošanā nav iesaistīti tik daudzi darbinieki, bieži tās ir ģimenes saimniecības. Lielākas grūtības bija gaļas pārstrādes uzņēmumiem, jo 2 metru distances ievērošanas prasības nodrošināšana darbavietās bija problemātiska ierobežotas ražošanas platības apstākļos.	4	4	4	4
Glabāšanas riski					
16. Saražotās produkcijas krājumu pieaugums	Gaļas ražošanā laiks dzīvnieka/mājputna nobarošanai ir ierobežots, tāpēc nespēja realizēt produkciju rada būtiskus apgrūtinājumus – gan liekas izmaksas, gan samazina produkta kvalitāti. Gaļas pārstrādē risks ir mazāks, tomēr eksistē vairākām produktu grupām.	3	4	3	2
17. Uzglabāšanas problēmas produktiem ar īsu derīguma termiņu	Risks ir minimāls ražošanā, bet pārstrādē tas ir būtiskāks vairākām produktu grupām. Pārstrādātājiem bija jānodrošina papildu saldētavas/noliktavas, kur produkciju uzkrāt un uzglabāt, kas prasīja papildu izmaksas.	1	3	1	3

Risks	Riska raksturojums	Gaļas ražošana		Gaļas pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
18. Apgrozāmo līdzekļu iesaldēšana	Nozīmīgs risks ražotājiem un pārstrādātājiem, kas strādā ar <i>HoReCa</i> sektoru, – problēmām norēķināties ar piegādātājiem to dīkstāves dēļ.	3	3	3	4
Realizācijas riski					
19. Konkurences saasināšanās ar netiešajiem konkurentiem	Palielinājās uzņēmumu skaits, kas realizēja savu produkciju tiešās pārdošanas ķēdēs. Nespejot produkciju realizēt <i>HoReCa</i> sektorā, gaļas ražotāji lielāku daļu produkcijas bija spiesti realizēt mazumtirdzniecībā. Ražotāji arī izmantoja veikalu tīklu akcijas u. c. piedāvājumus, lai tikai pārdotu produkciju.	2	2	2	2
20. Līdzšinējo produktu virzīšanas pasākumu tirgū neefektivitāte (piem., pārtikas degustācijas, tirdziņi, izstādes)	Gaļas ražotāji un pārstrādātāji bija spiesti pārstrukturizēties uz tiešajām piegādēm. Risks pārstrukturizēties ir lielāks tādiem cūkgaļas un liellopu gaļas ražotājiem, kuriem nav savas kautuves.	3	3	3	3
Norēķinu un finansēšanas riski					
21. Papildu izdevumi, pielāgojoties ārkārtējai situācijai	Izmaksu pieaugumu noteica eksporta kritums un importa izejvielu krājumu veidošana. Preču plūsmas bija jāpārplāno atsevišķo slēgto valsts robežas šķērsošanas punktu dēļ. Cūkgaļas ražotāji ACM uzliesmojuma apstākļos bija labāk adaptējušies ārkārtējai situācijai,	4	4	4	4

Risks	Riska raksturojums	Gaļas ražošana		Gaļas pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
	vistas gaļas ražotājiem un gaļas pārstrādes uzņēmumiem tas bija lielāks apgrūtinājums.				
22. Produktu cenu samazināšanās, kas samazina ieņēmumus	Cenu samazinājums bija vairāk jūtams gaļas vairumtirdzniecībā kopumā. Patēriņa tirgū risku gaļas ražotājiem un pārstrādātājiem rada nespēja reaģēt uz patērētāja gaumes un pieprasījuma apjoma pēkšņām svārstībām (piemēram, patērētāju pārorientēšanās no pusfabrikātiem ar īsu derīguma termiņu uz svaigu gaļu, kuru sasaldētā veidā iespējams ilgāk uzglabāt).	4	4	4	4
23. Problēmas saņemt samaksu par pārdoto produkciju	Risks pieaug, ja mazinās klientu un sadarbības partneru maksātspēja. Gaļas sektorā šis risks vairāk tika novērots vairumtirdzniecībā, kur klienti būtiski kavēja samaksu. Arī <i>HoReCa</i> segmenta klientiem darbības apturēšanas (viesnīcas, restorāni, skolas) dēļ bija problēmas norēķināties.	4	4	4	4
24. Nespēja nokārtot kredītsaistības	Tas būtiski apgrūtināja tos gaļas ražotājus un pārstrādātājus, kuri bija investējuši uzņēmuma attīstībā, jo samazinājās ieņēmumi.	4	4	4	4
25. Nespēja segt ikmēneša maksājumus (t. sk. nodokļu maksājumus)	Risks pandēmijas krīzes laikā ir reāls gan gaļas ražotājiem, gan pārstrādātājiem, jo pieaug drošības pasākumu un loģistikas izmaksas, bet samazinās ieņēmumi. Covid-19 krīzes laikā zemā ekonomiskā aktivitāte lika ražošanas un pārstrādes uzņēmumiem apsvērt izmaksu optimizācijas nepieciešamību, tai skaitā, arī darba algas mazināšanu.	4	4	4	4
26. Loģistikas izmaksu pieaugums	Atsevišķu robežpunktu slēgšanas dēļ bija jāveic maršrutu pārplānošana, līdz ar to palielinājās attālums, kas bija jāmēro autokravām. Samazinājās arī piegāžu apjoms vienā maršrutā. Tika ieviesti arī papildu drošības pasākumi un higiēnas prasības transportam un automašīnu šoferiem. Gaļas pārstrādes nozare ir atkarīga no importa,	4	4	4	4

Risks	Riska raksturojums	Gaļas ražošana		Gaļas pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
	tāpēc gan pašu izejvielu cenu kāpums, gan to piegāde radīja izmaksu pieaugumu.				
ĀRĒJIE RISKI					
Tirgus riski					
27. Tirgus nenoteiktība	Ietekmē gan ražotāju, gan pārstrādātāju. Covid-19 krīze ir jauns izaicinājums uzņēmējiem.	5	5	5	5
28. Grūtības atrast jaunus noieta tirgus slēgto aizstāšanai	Risks vairāk aktuāls eksportētājiem, jo vairāku ES dalībvalstu tirgi un trešo valstu tirgi, kur līdz Covid-19 krīzei ir eksportēta Latvijā ražotā gaļa, tika aizvērti, un jaunus noieta tirgus krīzes laikā gandrīz nebija iespējams atrast.	4	4	5	4
29. Pieprasījuma svārstīgums	Sakarā ar ieviestajiem ierobežojumiem pieprasījums pēc svaigas gaļas un gaļas produktiem samazinājās <i>HoReCa</i> sektorā gan vietējā, gan ārvalstu tirgos, bet palielinājās mazumtirdzniecībā, jo mājsaimniecības ārpus mājām gatavoto ēdienu aizstāja ar mājās gatavoto. Palielinājās gaļas pieprasījums īsajās pārtikas ķēdēs. Patēriņa tirgū risku gaļas ražotājiem un pārstrādātājiem rada nespēja reaģēt uz patērētāju gaumes un pieprasījuma apjoma pēkšņām svārstībām (piemēram, patērētāju pārorientēšanās no pusfabrikātiem ar īsu derīguma termiņu uz svaigu gaļu, kuru sasaldētā veidā iespējams ilgāk uzglabāt).	4	4	4	4
30. Saražotās produkcijas cenas pieaugums, kas samazina pieprasījumu	Samazinoties patērētāju maksātspējai, patērētāji ir spiesti samazināt savus izdevumus. Gaļas patēriņā pircēji maina savus patēriņa paradumus un meklē iespējas iegādāties lētākus importa gaļas produktus un subproduktus. Būtiski pasliktinoties ekonomiskajai situācijai, pircēji var izslēgt gaļu un gaļas produktus no savas	2	2	2	2

Risks	Riska raksturojums	Gaļas ražošana		Gaļas pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
	ēdienkartes, aizstājot tos ar lētākiem graudaugu, miltu izstrādājumiem, dārzeņiem.				
31. Klientu maksātspējas kritums	Nenoteiktība, kas saistīta ar Covid-19 pandēmijas radīto seku smagumu un to ilgumu, liek iedzīvotājiem būt piesardzīgiem tēriņos, tādējādi tirgus eksperti pieņem, ka mājsaimniecību patēriņa kritums būs lielāks nekā rīcībā esošo ienākumu samazinājums.	3	4	4	4
	Nozares riski				
32. Atkarība no eksporta	Liellopu gaļas sektora pašnodrošinājums ir augsts (> 100 %), un sektors ir atkarīgs no eksporta tirgiem (Vācijas, Turcijas). Pārējos gaļas sektoros dominē imports, un produkcijas pieprasījums vietējā tirgū arī ir augsts.	4	4	4	3
33. Imports no trešajām valstīm, kas rada negodīgu konkurenci	Trešajām valstīm ES tirgus ir saistošs pievilcīgo cenu dēļ, taču ražošanas standarti salīdzinājumā ar ES valstīs esošajiem ir zemāki. ES tirdzniecības nosacījumi šo situāciju pieļauj. Imports no trešajām valstīm, radot negodīgu konkurenci, ir visvairāk izteikts vistas gaļas sektorā.	2	3	2	3
	Sociālie riski				
34. Pircēju ažiotaža	Valdība aicināja Latvijas iedzīvotājus pārtiku iegādāties pēc nepieciešamības atbilstīgi līdzšinējiem paradumiem un noteica pārtikas ražotājiem prioritāri ar pārtiku nodrošināt vietējo tirgu. Augstas nenoteiktības apstākļos pircēji strauji mainīja pirkšanas paradumus, veidojot krājumus, jo baidījās par šo produktu deficītu tirgū.	2	3	3	3
35. Pircēju paradumu maiņa	Pircēji biežāk iegādājās gaļu un gaļas produktus īsajās pārtikas ķēdēs, sekojot valdības aicinājumam atbalstīt vietējos ražotājus. Pircēji līdztekus citām precēm arī sāka pārtikas produktus, tai skaitā gaļu, iegādāties e-veikalos.	3	3	3	3

Risks	Riska raksturojums	Gaļas ražošana		Gaļas pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
Politiskie un tiesiskie riski					
36. Higiēnas prasību pieaugums uzņēmējiem	ĀCM uzliesmojuma dēļ cūkgaļas ražotāji jau pirms Covid-19 bija ieviesuši un ievēroja biodrošības un higiēnas pasākumus. Covid-19 laikā visi gaļas ražošanas un pārstrādes uzņēmumi pievērsa pastiprinātu uzmanību higiēnas un biodrošības pasākumu ievērošanai.	5	5	4	5
37. PVD pastiprināta sekošana uzņēmumos notiekošajam	Covid-19 ir jauns izaicinājums un neordināra situācija gan uzņēmējiem, gan PVD. Covid-19 ierobežojumu laikā PVD pārbaudes neveica (ja nebija steidzami nepieciešams), pastiprinātas prasības neizvirzīja un bija atbalstošs.	2	3	2	3
38. Dažādi fiziski ierobežojumi uz valstu robežām	Gaļai un vairākiem gaļas produktiem ir īss realizācijas laiks. Ja risks iestājas, jāreķinās ar lēnāku preču un izejvielu plūsmu, kā rezultātā produkcija var sabojāties.	4	5	4	4
39. Braukšanas laika ierobežojumi automašīnu šoferiem	Aktuāls ražotājiem, kas eksportē produkciju.	4	4	4	4

Apzīmējumi

Riska zonu skaidrojums:

ļoti augsta (katastrofāls) riska zona → nepieciešami riska samazināšanas pasākumi

augsta (kritiska) riska zona → nepieciešami riska samazināšanas pasākumi

vidēja (paaugstināta) riska zona → jābūt uzmanīgiem!

zema riska zona → nav nepieciešami tieši pasākumi

Avots: nozares ekspertu intervijas, ekspertu vērtējums semināra laikā.

Risku matrica gaļas ražošanā un pārstrādē

Riska kvalitatīvais skaidrojums:		Riska ietekme (radītās sekas)				
		5 (ļoti liela)	4 (liela)	3 (vidēja)	2 (neliela)	1 (nenozīmīga)
ļoti augsts (katastrofāls) risks						
augsts (kritisks) risks						
vidējs (paaugstināts) risks						
zems risks						
Riska iestāšanās varbūtība	5 (gandrīz noteikti)	R12; R27; R36 P12; P27	R5 P1; P5; P28			
	4 (ļoti iespējams)	R38 P36	R1; R15; R21; R22; R23; R24; R25; R26; R28; R29; R32; R39 P7; P8; P15; P21; P22; P23; P24; P25; P26; P29; P31; P38; P39	R9 P9; P32		
	3 (iespējams)		R11; R16; R31 P6; P11; P18	R2; R6; R13; R18; R20; R35 P2; P4; P10; P13; P20; P34; P35	P16	
	2 (maz iespējams)		R7; R8; R14	R3; R4; R33; R34; R37 P3; P14; P33; P37	R19; R30 P19; P30	
	1 (ļoti reti)			R10; R17 P17		

Piezīme: R – ražošanas riski; P – pārstrādes riski; ar **boldu** izcelti ārējie riski; risku atšifrējumu skatīt risku raksturojuma un novērtējuma tabulā.

Avots: ekspertu vērtējums interviju un semināra laikā.

Gaļas ražošanas un pārstrādes uzņēmumu ieteikumi identificēto risku ietekmes mazināšanai

Riska kods un zona		Riski, kurus nepieciešams vadīt	Ražotāju ieteikumi
R1	P1	Grūtības plānot turpmāko saimniecisko darbību	<p>Komandas darbs – uzņēmuma vadība strādā kopā, notiek konsultācijas nozares asociācijās, kooperatīvos, biedrībās, lai rastu labākos risinājumus augstas nenoteiktības apstākļos. Sekošana notiekošajam tirgū un nozarē. Rūpīga ražošanas apjoma plānošana. Uzkrājumu veidošana neparedzētiem gadījumiem.</p> <p>Valsts institūcijām īstenot atbalsta pasākumus, lai varētu operatīvi nodrošināt visaptverošas apmācības gaļas ražošanas un pārstrādes nozaru uzņēmumu vadītājiem par to, kā rīkoties krīzes situācijās. Šādās apmācībās jāiekļauj šādi jautājumi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • paaugstinātu biodrošības standartu attiecībā uz transportu, loģistiku, distancēm, higiēnu izstrāde, uzturēšana un kontrole pārtikas ražošanas un pārstrādes uzņēmumos; • krīzes un stresa menedžments uzņēmumā; darbības plāna ārkārtējām situācijām izstrāde; darbinieku aizvietošanas (darbinieku slimības vai aiziešanas dēļ) plāna izstrāde; informācijas menedžments tirgū un nozarē.
R2	P2	Pieredzes trūkums	<p>Nepieciešams izstrādāt valsts līmeņa rīcības plānu krīzes situācijām un noteikt informācijas aprites kārtību, veidojot vienotu punktu (avotu) uzņēmējiem informācijas iegūšanai par rīcību krīzes gadījumā. Ilgtermiņa risinājums – izglītības programmas/projekti/kursi gaļas ražotāju izglītošanai par plānošanu mainīgos apstākļos, tai skaitā krīzes apstākļos.</p> <p>Valsts un nevalstiskā sektora institūcijām, sniedzot informatīvu un organizatorisku atbalstu, Latvijas cūkkopības sektorā veicināt uzņēmumu kooperāciju savstarpēju sakaru veidošanā, aktuālas informācijas apmaiņā, ražošanas resursu efektīvākā un ilgtspējīgā lietošanā, kā arī uzņēmumu interešu un darbības saskaņošanai un pārkārtošanai, lai krīzes apstākļos nezaudētu atsevišķu uzņēmumu saimniecisko un juridisko patstāvību.</p> <p>Zemkopības ministrijai veicināt zinātniskus pētījumus par kvalitatīvas gaļas ražošanas potenciālu valsts līmenī, kā arī organizēt vairāk profesionālās pilnveides kursus par kvalitatīvas gaļas ražošanu un efektīvu lauksaimniecības resursu izmantošanu liellopu gaļas audzētājiem.</p>

Riska kods un zona		Riski, kurus nepieciešams vadīt	Ražotāju ieteikumi
	P4	Darbinieku atlaišana, slēdzot vai sašaurinot ražošanu	Dažādas sociālā atbalsta un sadarbības programmas, kurās paredzēts, ka darbaspējas zaudējušie darbinieki tiek aizvietoti ar darbiniekiem no citiem uzņēmumiem vai šiem uzņēmumiem tiek sniegta palīdzība ikdienas darbu veikšanai. Darbinieku dīkstāves pabalsti, kurus būtu ieteicams izmaksāt darba devējam, kurš pats koordinē nepieciešamo darbu apjomu, jo tad saglabājas darbinieka piesaiste un lojalitāte uzņēmumam. Atcelt prasību par darbinieka nulles klātbūtni uzņēmumā pabalsta saņemšanas laikā.
	P5	Atkarība no darbaspēka fiziskas klātbūtnes uzņēmumā	Ražošanas procesa automatizācija. Biodrošības un higiēnas pasākumu izstrāde, ieviešana un uzturēšana. Darbinieku aizvietošanas (darbinieku slimības vai aiziešanas dēļ) plāna izstrāde.
R6	P6	Darbaspēka trūkums	Ražošanas procesa automatizācija. Pasākumi papildu darbinieku motivācijai. Darbinieku aizvietošanas plāna izstrāde. Jāmeklē iespējas darbaspēka ieviešanai no ārzemēm. Veicināt Latvijas pārtikas tehnoloģijas jomas topošo speciālistu ieinteresētību iziet studiju laikā profesionālo praksi gaļas pārstrādes sektoros, kuros šobrīd vairāk nekā citos lauksaimniecības produkcijas ražošanas sektoros pietrūkst speciālistu. Šim nolūkam nepieciešams stiprināt sadarbību starp pārtikas tehnoloģijas speciālistu sagatavošanas augstākās un profesionālās izglītības mācību iestādēm un nozaru uzņēmumiem, mērķtiecīgi veidot iespējas sadarbībai ar uzņēmumiem, aicinot tos uz vieslekcijām, organizēt mācību ekskursijas uz uzņēmumiem, meklēt iespējas slēgt vienošanos par prakses vietu nodrošināšanu uzņēmumos, motivējot studējošos izvēlēties noslēguma darbu tēmas par gaļas pārstrādes sektoram aktuāliem jautājumiem.
R7	P7	Liels darbinieku blīvums	SPKC, PVD vai citai institūcijai ir jānodrošina fokusēta apmācība uz vietas uzņēmumos, ko un kā darīt epidemioloģisko ierobežojumu laikā. Nepieciešamas vadlīnijas no atbildīgajām institūcijām, kā plānot un organizēt darbu, lai pēc iespējas mazinātu darbinieku saslimstību ar Covid-19, kā arī gadījumos, ja šāda situācija ir iestājusies, kā rīkoties, ja nevar nodrošināt 2 metru distanci. Iespēju robežās jāievieš distancētās komunikācijas, jānodrošina valsts noteikto higiēnas un sociālās distancēšanās pasākumu ievērošana, jāveic darbinieku instruēšana un pasākumu izpildes kontrole.

Riska kods un zona		Riski, kurus nepieciešams vadīt	Ražotāju ieteikumi
			Pārstrādes uzņēmumos, kuros parasti ir lielāks darbinieku blīvums, jāievieš maiņu darba grafiks, lai samazinātu darbinieku saskarsmi, jāstrādā pie procesu automatizācijas, jāuzstāda modernas saskarsmes kontroles sistēmas.
R8	P8	Darbaspēka saskarsmes kontrole	Dažādas sociālā atbalsta un sadarbības programmas, kurās paredzēts, ka darbaspējas zaudējušie darbinieki tiek aizvietoti ar darbiniekiem no citiem uzņēmumiem vai šiem uzņēmumiem tiek sniegta palīdzība ikdienas darbu veikšanai. Ražošanas procesa automatizācija. Darbinieku aizvietošanas (darbinieku slimības vai aiziešanas dēļ) plāna izstrāde.
R9	P9	Importa izejvielu trūkums, nepieejamība tirgū	Valstu robežu slēgšana nedrīkst ietekmēt nepieciešamo preču piegādes, un ir jānodrošina "zaļie" koridori pārtikas precēm, ražošanas izejvielām un iepakojumam. Uzņēmējiem jāveido lielākas rezerves, lai nodrošinātu ražošanas procesa nepārtrauktību. Uzņēmējiem jādiversificē piegādātāji. Jāveicina sadarbība ar vietējiem iepakojuma/izejvielu ražotājiem.
	P10	Iepakojuma trūkums / sagādes problēmas	
R11	P11	Izejvielu cenu pieaugums	Sekošana notiekošajam izejvielu tirgū. Sadarbības partneru diversifikācija. Lai krīzes situācijā varētu uzglabāt palielinātu saražotās produkcijas apjomu vai veidot izejvielu krājumus, jāattīsta noliktavu saimniecība, tāpēc nepieciešama brīva pieeja kredītlīdzekļiem investīcijām noliktavu jaudas palielināšanā un atviegloti kredīta saņemšanas nosacījumi. Valsts finanšu atbalsts krājumu pieauguma radīto grūtību mazināšanai.
R12	P12	Sadarbības partneru došanās dīkstāvēs	Sekošana notiekošajam tirgū un nozarē. Sadarbības partneru diversifikācija. Rūpīga ražošanas apjoma plānošana. Sadarbībā ar vietējām pašvaldībām jāmeklē iespējas, kā veidot platformas mājražotāju produkcijas realizācijai arī pandēmijas apstākļos.
R13	P13	Ražošanas apjoma piespiedu samazināšana pieprasījuma samazināšanās dēļ	Jāmeklē alternatīvas realizācijas iespējas, jāattīsta realizācija e-vidē. Sekošana notiekošajam tirgū un nozarē. Rūpīga ražošanas apjoma plānošana. Rūpīga ciklogrammas analīze.
R14		Dīkstāve / darbības apturēšana	Jāveido finanšu uzkrājumi. Darbinieku dīkstāves pabalsti, kurus būtu ieteicams izmaksāt darba devējam, kurš pats koordinē nepieciešamo darbu apjomu, jo tad saglabājas darbinieka piesaiste un lojalitāte uzņēmumam. Atcelt prasību par darbinieka nulles klātbūtni uzņēmumā pabalsta saņemšanas laikā.

Riska kods un zona		Riski, kurus nepieciešams vadīt	Ražotāju ieteikumi
R15	P15	Grūtības izpildīt valsts noteiktos drošības pasākumus	SPKC, PVD vai citai institūcijai ir jānodrošina fokusēta apmācība uz vietas uzņēmumos, kā konkrētā situācija izpildīt valsts noteiktos drošības pasākumus. Nepieciešamas vadlīnijas no atbildīgajām institūcijām, kā plānot un organizēt darbu, lai pēc iespējas mazinātu darbinieku saslimstību ar Covid-19, un gadījumos, ja šāda situācija ir iestājusies, kā rīkoties, ja nevar nodrošināt 2 metru distanci. Dažādas sociālā atbalsta un sadarbības programmas, kurās paredzēts, ka grūtībās esošiem uzņēmumiem tiek sniegta palīdzība ikdienas darbu veikšanai.
R16		Saražotās produkcijas krājumu pieaugums	Sekošana notiekošajam tirgū un nozarē. Rūpīga ražošanas apjoma plānošana. Valsts finanšu atbalsts krājumu pieauguma radīto grūtību mazināšanai. Jāattīsta noliktavu saimniecība, jānodrošina un jāuztur kārtībā saldētavas. Saldētavu-krātuvju veidošana, izpētot citu Eiropas valstu pieredzi. Sekošana notiekošajam tirgū un nozarē. Rūpīga ražošanas apjomu plānošana. Valsts finanšu atbalsts krājumu pieauguma radīto grūtību mazināšanai.
R18	P18	Apgrozāmo līdzekļu iesaldēšana	Daļa lauksaimniecības izejvielu tiek piegādāta ar kooperatīvu starpniecību un krīzes situācijā kooperatīvi ir gatavi uzņemt daļu riska, ļoti laikus veicot izejvielu iepirkumus un veidojot krājumus nākamā gada sezonai, tāpēc jāveicina gaļas ražotāju kooperācija. Valsts finanšu atbalsts krājumu pieauguma radīto grūtību mazināšanai. Rūpīga ražošanas apjomu plānošana. Jāattīsta noliktavu saimniecība, jānodrošina un jāuztur kārtībā saldētavas. Saldētavu-krātuvju veidošana, izpētot citu Eiropas valstu pieredzi. Sekošana notiekošajam tirgū un nozarē.
R20	P20	Līdzšinējo produktu virzīšanas pasākumu neefektivitāte (piem., pārtikas degustācijas, tirdziņi, gadatirgi)	Maziem gaļas produktu ražotājiem jāmeklē alternatīvas realizācijas vietas, t. sk. interneta tirdzniecība, jāattīsta iespējas piegādāt produkciju klientiem mājās. Sadarbībā ar vietējam pašvaldībām jāmeklē iespējas, kā veidot platformas mājražotāju produkcijas realizācijai arī pandēmijas apstākļos.

Riska kods un zona		Riski, kurus nepieciešams vadīt	Ražotāju ieteikumi
R21	P21	Papildu izdevumi, lai pielāgotos ārkārtējai situācijai	Politikas veidotājiem, izstrādājot krīzes atbalsta sniegšanas mehānismu, atbalstu gaļas ražotājiem un pārstrādātājiem piešķirt jēgpilni, atbalsta aprēķināšanas mehānismā balstoties uz konkrētā uzņēmuma aprēķinātajiem neienākošajiem ienākumiem, bet nevis uz uzņēmuma apgrozījuma vēsturi. Šī mehānisma izstrādē izpētīt Lietuvas pieredzi, kuru gaļas ražošanas un pārstrādes uzņēmumi šobrīd vērtē kā efektīvu īstermiņa krīžu risināšanai.
R22	P22	Produktu cenu samazināšanās, kas samazina ieņēmumus	Būtiski stimulēt vietējo patēriņu un lojalitātes pieaugumu vietējiem produktiem: 1) valsts un nevalstiskām organizācijām izglītot iedzīvotājus par nepieciešamību atbalstīt vietējos ražotājus, par šāda atbalsta nozīmi ekonomikā; 2) patērētāju spiediens uz lielveikalu ķēdēm, pieprasot vietējos produktus. Jāievieš samazinātā PVN likme visiem pārtikas produktiem. Nepieciešams valsts finansiāls atbalsts mājsaimniecībām patēriņa stimulēšanai. Valsts un nozares institūcijām jāturpina iesāktā politika, mudinot Latvijas patērētājus krīzes laikā izvēlēties un atbalstīt vietējos ražotājus.
R23	P23	Problēmas saņemt samaksu par pārdoto produkciju	Pārtikas preču plūsma starp valstīm nedrīkst būt traucēta, arī gadījumos, ja robežas tiek slēgtas – jāveido t. s. zaļie koridori pārtikas precēm. Nepieciešams atbalsts eksportspējīgo uzņēmumu attīstības stimulēšanai, eksportspējas palielināšanai.
R24	P24	Nespēja nokārtot kredītsaistības	Valsts un nozares institūcijām jāturpina motivēt Latvijas patērētājus krīzes laikā atbalstīt vietējos ražotājus, izvēloties to produkciju.
R25	P25	Nespēja segt ikmēneša maksājumus (t. sk. nodokļu maksājumus)	Valsts atbalsts finansējuma saņemšanai, piemēram, tiešo dotāciju veidā, aizdevumu veidā un aizdevumu garantijas, lai apmierinātu ražošanas uzņēmumu likviditātes vajadzības un palīdzētu tiem turpināt darbību pandēmijas laikā un pēc tās.
R26	P26	Loģistikas izmaksu pieaugums	Jārēķinās ar papildu izmaksām. Loģistikas pārplānošanas pasākumi. Alternatīvu transportēšanas veidu izmantošana.
R27	P27	Tirgus nenoteiktība	Komandas darbs – uzņēmuma vadība strādā kopā, notiek konsultācijas nozares asociācijās, kooperatīvos, biedrībās, lai rastu labākos risinājumus nenoteiktības apstākļos. Sekošana

Riska kods un zona		Riski, kurus nepieciešams vadīt	Ražotāju ieteikumi
			notiekošajam tirgū un nozarē. Rūpīga ražošanas apjoma plānošana. Uzkrājumu veidošana neparedzētiem gadījumiem.
R28	P28	Grūtības atrast jaunus noieta tirgus slēgto aizstāšanai	Palīdzība no valsts institūciju puses (piemēram, LIAA) eksporta tirgu meklēšanā, lai nodrošinātu eksporta nepārtrauktību.
R29	P29	Pieprasījuma svārstīgums	Pārstrādes uzņēmumiem jāmeklē iespējas jaunu produktu ražošanai atbilstīgi pieprasījuma izmaiņām, jāievieš jaunas mārketinga aktivitātes. Nozarē un tirgū notiekošā pieprasījuma izmaiņu monitorings, sortimenta izvērtēšana.
R31	P31	Klientu maksātspējas kritums	Būtiski stimulēt vietējo patēriņu un lojalitātes pieaugumu vietējiem produktiem: 1) valsts un nevalstiskām organizācijām izglītot iedzīvotājus par nepieciešamību atbalstīt vietējos ražotājus, par šāda atbalsta nozīmi ekonomikā; 2) patērētāju spiediens uz lielveikalu ķēdēm, pieprasot vietējos produktus. Jāievieš samazinātā PVN likme visiem pārtikas produktiem. Nepieciešams valsts finansiāls atbalsts mājsaimniecībām patēriņa stimulēšanai.
R32	P32	Atkarība no eksporta	Pārtikas preču plūsma starp valstīm nedrīkst būt traucēta, arī gadījumos, ja robežas tiek slēgtas – jāveido t. s. zaļie koridori pārtikas precēm. Sekošana nozarē un tirgū notiekošajam. Rūpīga ražošanas plānošana un produkcijas sortimenta izvērtēšana. Tirgu diversifikācija, palīdzība no valsts institūciju puses (piemēram, LIAA) eksporta tirgu meklēšanā, lai nodrošinātu eksporta nepārtrauktību.
	P34	Pircēju ažiotaža	Valsts, nevalstisko organizāciju, tirgotāju atbalsts pārdošanas procesa uzturēšanai un veicināšanai. Valsts institūciju komunikācija ar patērētājiem, skaidrojot situāciju un uzsverot, ka primāri tiks apgādāts vietējais tirgus.
R35	P35	Pircēju paradumu maiņa	Pārstrādes uzņēmumiem jāmeklē iespējas jaunu produktu ražošanai atbilstīgi pieprasījuma izmaiņām, jāievieš jaunas mārketinga aktivitātes. Nozarē un tirgū notiekošā pieprasījuma izmaiņu monitorings, sortimenta izvērtēšana. Piešķirt valsts atbalstu īso pārtikas ķēžu un vietējās produkcijas popularizēšanai un sabiedrības izglītošanai par nepieciešamību krīzes apstākļos saglabāt vietējo gaļas ražošanas un pārstrādes uzņēmumu darbību un kāpināt Latvijas tirgū pašnodrošinājumu ar vietējo

Riska kods un zona		Riski, kurus nepieciešams vadīt	Ražotāju ieteikumi
			ražotāju cūkgaļas un vistas gaļas produkciju. Skaidrot vietējo pārtikas ķēžu produktu priekšrocības, šo produktu ražošanas un patēriņa ietekmi uz vidi un klimata pārmaiņām. Meklēt, aktualizēt un izvērtēt dažādas iespējas, kā arī izstrādāt praktiskus risinājumus, kā, izmantojot valsts atbalsta un Eiropas Savienības budžeta līdzekļus papildu jau esošajām programmām, kas skolēniem nodrošina bezmaksas augļus un dārzeņus, piedāvāt bezmaksas gaļas produktus, ar nolūku palielināt šo produktu patēriņu un veicināt veselīgas ēšanas paradumus skolēnu vidū.
R36	P36	Higiēnas prasību pieaugums uzņēmējiem	Dažādas sociālā atbalsta un sadarbības programmas, kurās paredzēts, ka grūtībās esošiem uzņēmumiem tiek sniegta palīdzība ikdienas darbu veikšanai.
R38	P38	Dažādi fiziski ierobežojumi uz valstu robežām	Jārēķinās ar papildu izmaksām. Maršrutu laikus pārplānošana. Valsts un nevalstiskā sektora institūcijām, sniedzot informatīvu un organizatorisku atbalstu, Latvijas cūkkopības sektorā veicināt uzņēmumu kooperāciju loģistikā, kautuves funkciju nodrošināšanā, savstarpēju sakaru veidošanā, aktuālas informācijas apmaiņā, kā arī uzņēmumu interešu un darbības saskaņošanai un pārkārtošanai.
R39	P39	Braukšanas laika ierobežojumi automašīnu šoferiem	Jārēķinās ar papildu izmaksām. Loģistikas pārplānošanas pasākumi. Alternatīvu transportēšanas veidu izmantošana.

Apzīmējumi

Riska zonu skaidrojums:

ļoti augsta (katastrofāls) riska zona → nepieciešami riska samazināšanas pasākumi

augsta (kritiska) riska zona → nepieciešami riska samazināšanas pasākumi

Riska vadības pasākumi:

Avots: nozares ekspertu viedokļi, kas apzināti interviju un semināru cikla "Pārtikas produktu piegāžu ķēžu pārstrukturēšana Covid-19 seku mazināšanai" norises laikā (norises laiks gaļas ražotājiem un pārstrādātājiem – 30.09.2020.).

Iesaistīto pušu vērtējums par situāciju pandēmijas laikā un krīzes pārvarēšanas iespējām gaļas ražošanā un pārstrādē

Lai noskaidrotu gaļas ražotāju un pārstrādātāju viedokli par Covid-19 krīzes radīto ietekmi sektora uzņēmumu darbībā, tika veiktas padziļinātas intervijas, izmantojot iepriekš sagatavotus jautājumus par krīzes situācijas radītajām problēmām, izaicinājumiem un to risināšanas iespējām, gan noskaidrots respondentu viedoklis par dažādu risku nozīmīgumu uzņēmuma darbībā pandēmijas periodā. Šajā apakšnodaļā ir ietvertas arī nozares pārstāvju 2020. gada 30.septembra seminārā “Pārtikas produktu piegāžu ķēžu pārstrukturēšana Covid-19 seku mazināšanai” (gaļas ražotājiem un pārstrādātājiem) paustās atziņas un priekšlikumi krīzes situācijas ietekmes mazināšanai.

Padziļināto interviju dalībnieki:

- 1) SIA “Māras brieži” uzņēmuma vadītājs;
- 2) SIA “Vidzemes kartupelis” uzņēmuma vadītājs;
- 3) SIA “Kurzemes gaļsaimnieks” uzņēmuma pārstāvis;
- 4) Latvijas Aitu audzētāju asociācijas valdes priekšsēdētāja;
- 5) SIA “GPU Nākotne” pārstāvis;
- 6) Gaļas liellopu audzētāju biedrības valdes priekšsēdētājs;
- 7) ZS “Jundas” īpašniece;
- 8) AS “Putnu fabrika Ķekava” pārstāve;
- 9) Latvijas Cūku audzētāju asociācijas direktore.

Iekšējie riski (to iestāšanās varbūtība un ietekme)

Vadības risku izvērtējumā SIA “Māras brieži”, SIA “Vidzemes kartupelis” un SIA “Kurzemes gaļsaimnieks” viedokļi sakrīt, uzsverot, ka ir ļoti liels risks saistībā ar saimnieciskās darbības turpmāko plānošanu un ka šī riska ietekme uz gaļas nozares uzņēmumiem ir ļoti būtiska. Vadības risku izvērtējumā aitkopības eksperte Daina Kairiņa uzsver pieredzes un izglītības trūkumu. Protams, Covid-19 krīze visus ir pārsteigusi nesagatavotus, cilvēkiem nav un nevar būt šāda pieredze un nepieciešamais tiek apgūts. Saimnieciskās darbības plānošanu var risināt ilgtermiņā ar izglītības palīdzību, arī kursu organizēšana uz vietas būtu risinājums, lai cilvēkus labāk sagatavotu. Kopumā plānošanas grūtības kā augstu risku uzsver visi interviju dalībnieki.

Pieredzes trūkumu intervētie uzņēmēji atzīst kā iespējamu, tomēr šī riska ietekme nebūtu tik nozīmīga, drīzāk vidēja.

Attiecībā uz **personāla riskiem**, kas saistīti ar darbinieku atlaišanu, aptaujāto uzņēmēju domas dalās. SIA “Māras brieži” un SIA “Vidzemes kartupelis” uzskata, ka šī riska iestāšanās ir maz iespējama un arī ietekme varētu būt neliela vai vidēja. Savukārt SIA “Kurzemes gaļsaimnieks” šāda riska iestāšanos uzskata par iespējamu un norāda, ka viņa uzņēmumā tā ietekme varētu būt vidēji smaga. Visi aptaujātie ir vienprātīgi, ka viņu darbība ir atkarīga no darbaspēka fiziskās klātbūtnes uzņēmumā – šis risks novērtēts kā ļoti augsts un ar ļoti lielu ietekmi.

Personāla riskus kā ļoti svarīgus atzīmē vairāki interviju dalībnieki, minot, ka atkarība no darbaspēka fiziskās klātbūtnes ir izteikta. Daudzi uzņēmumi izjūt darbaspēka trūkumu. Covid-19 krīze ierobežo ārzemju darbaspēka izmantošanu. Darbinieku veselība un uzņēmuma stabilitāte tiek izvirzīta kā prioritāte, un šie abi faktori ir vienlīdz būtiski. Darbaspēka trūkumu kopumā SIA “Māras brieži”, SIA “Vidzemes kartupelis” un SIA “Kurzemes gaļsaimnieks” šobrīd neuztver kā potenciālu risku. Šī

riska ietekmi visvairāk varētu izjust “Kurzemes gaļsaimeņieks”, kurš atšķirībā no pārējiem aptaujātajiem to atzinis kā vidēji smagu.

Attiecībā uz *sagādes riskiem*, izejvielu trūkuma risku iestāšanās varbūtību un ietekmi uz uzņēmuma darbību SIA “Māras brieži”, SIA “Vidzemes kartupelis” un SIA “Kurzemes gaļsaimeņieks” vērtē līdzīgi – kā iespējamu, bet ne pārāk būtisku (neliela – vidēja ietekme). Riski, kas saistīti ar iepakojuma trūkumu un tā radītajām sekām, novērtēti kā maz iespējami un nenozīmīgi gan no gaļas ražotāju, gan gaļas pārstrādātāju puses. Savukārt riski, kas saistīti ar izejvielu cenu pieaugumu gan SIA “Māras brieži”, gan SIA “Vidzemes kartupelis” un SIA “Kurzemes gaļsaimeņieks” vērtēti kā ļoti iespējami un ar vidēji smagu vai smagu ietekmi uz uzņēmuma darbību. Tas pats attiecas uz sadarbības partneru darba intensitātes samazināšanos, kas ir gandrīz noteikti iespējama un ar ļoti lielu ietekmi uz uzņēmumu.

Visi intervētie gaļas ražotāji kā vienu no būtiskākajiem sagādes riskiem minēja augstvērtīgu lopbarību, proteīna piedevas u. c., īpaši to lopbarības daļu, kas tiek importēta un kas netiek ražota Latvijā. Sevišķi būtiski tas ir saimeņiecībām, kurām ir augstvērtīgi ganāmpulki un kuras ražo augstvērtīgus produktus. Izejvielu cenu pieaugums tiek atzīmēts kā vidējs risks, kas risināms slēdzot ilgtermiņa līgumus ar dažādiem partneriem. Augstas ietekmes risks ir sadarbības partneru došanās dīkstāvē, kas risināms, nepārtraukti monitorējot situāciju.

Kas attiecas uz *ražošanas riskiem*, tad ražošanas krituma riska iestāšanos SIA “Māras brieži”, SIA “Vidzemes kartupelis” un SIA “Kurzemes gaļsaimeņieks” vērtē līdzīgi kā maz iespējamus un ar nelielu ietekmi. Savukārt darba intensitātes samazināšanos dīkstāves vai darbības apturēšanas dēļ SIA “Māras brieži”, SIA “Vidzemes kartupelis” vērtē kā maz iespējamu un ar mazu ietekmi, bet pārstrādes uzņēmums SIA “Kurzemes gaļsaimeņieks” savukārt tos vērtē kā potenciāli iespējamus un ar lielu ietekmi uz uzņēmuma darbību. Ražošanas apjoma kritumu gaļas ražotāji neuzrāda kā augstu risku, īpaši 2020. gadā, kad pieejama laba vietējā lopbarība. Toties gaļas pārstrādes uzņēmums “Nākotne” atzīmē to kā vidēju risku, jo tas saistīts ar pirkstspējas mazināšanos vairākās sabiedrības grupās, un tas ir cieši saistīts ar izmaiņām pieprasījumā.

Respondentu viedoklis par *glabāšanas riskiem*, t. i., saražotās produkcijas krājumu pieauguma riskiem un uzglabāšanas problēmas produktiem, ir līdzīgs, tie vērtēti kā maz iespējami un ar nelielu ietekmi. Glabāšanas riskus kā augstus atzīmē tikai Latvijas Cūku audzētāju asociācijas direktore Dzintra Lejniece, kas akcentē: ja gadījumā nestrādā partneri, kautuve, tad pieaug saražotās produkcijas apjomi. Glabāšanas vietu trūkumu kā vidēju risku atzīmē “Ķekava” pārstāve. Savukārt attiecībā uz apgrozāmo līdzekļu iesaldēšanu “Vidzemes kartupelis” un “Kurzemes gaļsaimeņieks” uzskata, ka šo risku iestāšanās ir iespējama un ietekme varētu būt vidēji smaga, bet “Māras brieži” šādu risku vērtē kā ļoti iespējamu un ar ļoti būtisku ietekmi.

Respondentu viedokļi par *realizācijas riskiem (t. sk. mārketinga riskiem)* nav viennozīmīgi – attiecībā uz konkurences saasināšanos ar netiešajiem konkurentiem to spēcīgāku lojalitātes programmu un labāk attīstītas e-komercijas dēļ SIA “Vidzemes kartupelis” un SIA “Kurzemes gaļsaimeņieks” ir noskaņoti skeptiski un uzskata šos riskus par maz iespējamiem un ar nelielu ietekmi. Savukārt SIA “Māras brieži” uz tiem skatās piesardzīgāk un atzīst, ka tie ir reāli un var ietekmēt uzņēmuma turpmāko darbību. Aitkopības eksperte Daina Kairiša realizācijas riskus uzskata par augstiem, jo ražotāji ir sadrumstaloti, nav kooperācijas. AS “Putnu fabrika Ķekava” pārstāve uzsver, ka krīzes apstākļos lielāks risks ir saistīts ar eksportpreču realizēšanu, kā arī krīze vairāk ietekmē jaunu produktu ieviešanas grafiku un šie ir vidēja līmeņa riski. Gaļas liellopu audzētāju biedrības valdes priekšsēdētājs Raimonds Jakovickis un ZS “Jundas” īpašniece Alma Bērziņa realizācijas riskus uzskata par zemiem. Gaļas pārstrādes uzņēmuma “Nākotne” pārstāvis realizācijas riskus nav atzīmējis.

Līdzīgā veidā viedokļi dalās arī par riskiem, kas varētu izrietēt no ierobežojumiem produktu virzīšanas pasākumos, proti, pārtikas tirdziņu, degustāciju u. tml. pasākumu ierobežojumiem, kā arī

riskiem saistībā ar klientu lojalitātes samazināšanos vietējiem produktiem un īsajām ražošanas ķēdēm – SIA “Vidzemes kartupelis” un SIA “Kurzemes gaļsaимnieks” uzskata šos riskus par mazāk iespējamiem un ar nelielu/vidēju ietekmi uz uzņēmuma darbību, bet SIA “Māras brieži” uzskata tos par ļoti iespējamiem un ar ļoti būtisku ietekmi. Tomēr visi aptaujātie uzņēmēji ir vienprātīgi, ka nozarē gandrīz noteikti sagaidāma sadrumstalotība un sadarbības trūkums, kas varētu atstāt būtiskas sekas uz turpmāko uzņēmumu darbību.

Norēķinu un finansēšanas riski, it īpaši tie, kas saistās ar papildu izdevumiem un ieņēmumu samazināšanos visu respondentu vērtējumā ir ar augstu iestāšanās varbūtību un turpmāko ietekmi uz uzņēmumu darbību. Savukārt attiecībā uz riskiem, kas saistīti ar nespēju nokārtot kredītsaistības un segt ikmēneša izdevumus, respondentu viedokļi atšķiras, un šo risku novērtējumi svārstās amplitūdā no maz iespējamiem un ar nenozīmīgu ietekmi līdz ļoti iespējamiem un ar lielu ietekmi. Loģistikas izmaksu pieaugumu respondenti vērtē kā maz iespējamu un ar vidēju ietekmi. Latvijas Cūku audzētāju asociācijas direktore, “Ķekava” pārstāve un aītkopības eksperte Daina Kairiņa norēķinu un finansēšanas riskus uzskata par riskiem ar būtisku ietekmi.

Ārējie riski (to iestāšanās varbūtība un ietekme)

Par **tirgus riskiem** visas intervētās personas ir vienprātīgi, ka tirgus nenoteiktība ir risks, kas tos satrauc visvairāk no visiem riskiem, un tā iestāšanās ir gandrīz noteikta un ar ļoti lielu ietekmi. Visi uzņēmumi ir pārliecināti, ka tiem būtu ļoti lielas grūtības atrast jaunus noieta tirgus slēgto tirgu aizstāšanai, tomēr SIA “Vidzemes kartupelis” un SIA “Kurzemes gaļsaимnieks” uzskata, ka šādas galējas situācijas iestāšanās tomēr ir maz ticama. Attiecībā uz pieprasījuma samazināšanos respondentu domas dalās – SIA “Vidzemes kartupelis” un aītkopības eksperte Daina Kairiņa uzskata šī riska iestāšanos par maz iespējamu, savukārt SIA “Kurzemes gaļsaимnieks” to vērtē kā gandrīz noteikti iespējamu. Visi respondenti uzskata, ka šī riska ietekme iestāšanās gadījumā būtu liela.

Attiecībā uz riskiem, kas saistās ar īslaicīgu pārtikas produktu trūkumu tirgū un preču cenu pieaugumu, respondenti ir skeptiski, uzskatot šādu risku iestāšanās varbūtību par ļoti zemu un arī iestāšanās gadījumā to ietekmi par nenozīmīgu, izņemot aītkopības eksperte Daina Kairiņa šo risku vērtē kā viduvēju. Attiecībā uz klientu maksātspējas kritumu respondenti ir piesardzīgāki – visi aptaujātie šos riskus vērtē kā iespējamus un ar lielu ietekmi.

Nozares riski aptaujāto uzņēmumu izpratnē tiek vērtēti dažādi – riskus, kas saistās ar atkarību no eksporta, par būtiskiem uzskata SIA “Māras brieži” un SIA “Vidzemes kartupelis”, bet SIA “Kurzemes gaļsaимnieks” uzskata tos par mazāk iespējamiem, tomēr pievienojas pārējo respondentu viedoklim, ka to ietekme būtu nozīmīga. Gaļas liellopu audzētāju biedrības valdes priekšsēdētājs Raimonds Jakovickis un ZS “Jundas” īpašiece Alma Bērziņa, kā arī “Ķekava” pārstāve nozares riskus uzskata par būtiskiem. Respondenti ir skeptiski attiecībā uz riskiem, kas izriet no situācijām, kad imports no trešajām valstīm rada negodīgu konkurenci, un vērtē šos riskus un to ietekmi kā maznozīmīgu.

Sociālie riski, kas gaļas nozares uzņēmumiem rodas pircēju aīziotāžas un ieradumu izmaiņu rezultātā, tiek vērtēti dažādi - SIA “Māras brieži”, SIA “Vidzemes kartupelis”, kā arī Gaļas liellopu audzētāju biedrības pārstāvis uzskata tos par maz iespējamiem un ar mazu ietekmi, savukārt SIA “Kurzemes gaļsaимnieks”, AS “Putnu fabrika Ķekava” pārstāve, aītkopības eksperte Daina Kairiņa, Latvijas Cūku audzētāju asociācijas direktore un gaļas pārstrādes uzņēmuma “Nākotne” pārstāvis vērtē tos kā ļoti iespējamus un ar lielu ietekmi.

Politiskie un tiesiskie riski, kas saistīti ar higiēnas prasību pieaugumu uzņēmējiem, visu respondentu izpratnē ir gandrīz noteikti iespējami un ar ļoti būtisku ietekmi, bet Latvijas Cūku audzētāju asociācijas direktore uzskata, ka higiēnas prasības cūkkopības nozarē jau tagad ir ļoti augstas. Savukārt riski, kas varētu izrietēt no PVD pastiprinātas sekošanas uzņēmumos notiekošajam un dažādi fiziski ierobežojumi uz robežām, braukšanas ierobežojumi automašīnu šoferiem, tiek vērtēti

ļoti atšķirīgi, kur vērtējumi piešķirti amplitūdā no “maz iespējams” un “ar mazu ietekmi” līdz “ļoti iespējams” un “ar būtisku ietekmi” atkarībā no uzņēmuma lieluma, produkcijas sortimenta sarežģītības un transporta loģistikas sistēmas specifikas.

Jāņem vērā, ka intervijas ar nozares pārstāvjiem notika 2020.gada augustā-septembrī un tika vērtēta 2020.gada pavasara situācija. Tomēr 2020.gada rudenī gaļas sektorā situācija būtiski izmanījās.

Kā secina Zemkopības ministrija¹²⁴, cūkkopības nozarē pēc 2020.gada aprīļa–jūnija perioda gan nozares, gan tirgus prognozes sākotnēji liecināja par situācijas iespējamu uzlabošanos.... Taču situācija cūkkopības nozarē ir pasliktinājusies 2020.gada rudenī, un indikācijas gan no nozares pārstāvjiem, gan ES dalībvalstu ekspertiem liecina, ka ne 2020.gadā, ne arī nākamajā gadā nav gaidāma situācijas uzlabošanās. Ņemot vērā spēcīgo Covid-19 un citu faktoru ietekmi cūkkopības nozarē ... cūkgaļas cena Latvijā ar īslaicīgiem pārtraukumiem vasarā pazeminājās jau kopš 2020. gada pavasara, samazinot cūkaudzētāju ieņēmumus un apgrozāmo līdzekļu pieejamību. Kopumā no 2020.gada janvāra līdz oktobrim Latvijā E klases cūku liemeņu iepirkuma cena bija pazeminājusies par 30%, un šo tendenci izraisa pārprodukcija visā ES tirgū, tostarp Latvijā, jo Covid-19 izplatības ierobežošanas pasākumu ietekmē būtiski samazinājās pieprasījums, īpaši no ēdināšanas un tūrisma sektora, kas ir nozares produkcijas lielākais noieta kanāls.

Kopš 2020. gada oktobra tirgus situāciju vēl vairāk pasliktina Āfrikas cūku mēra izplatība Vācijā, kas, tādēļ sastopoties ar eksporta aizliegumiem no daudziem trešo valstu partneru puses, lielāku daļu savas produkcijas novirza ES iekšējā tirgū, izraisot gan cūkgaļas, gan dzīvju sivēnu cenas samazināšanos. Laikā no oktobra sākuma līdz novembra vidum cūkgaļas iepirkuma cena Latvijā bija pazeminājusies par 15% un vienlaikus sasniegusi zemāko punktu vairāku gadu laikā,

Pēc Zemkopības ministrijas aprēķiniem par laikposmu no 2020. gada jūlija līdz oktobrim, nozares ražotāju kopējie ieņēmumi bija samazinājušies par 25,7% salīdzinājumā ar tādu pašu periodu 2019. gadā.

Turklāt ražotājiem veidojas papildu izdevumi, jo mazā pieprasījuma dēļ cūkas tiek ilgāk noturētas, ne tikai zaudējot tirgus kvalitāti, bet arī radot papildus izdevumus un problēmas labturības prasību izpildē daudziem ražotājiem.

Pēc Zemkopības ministrijas aprēķiniem liellopu audzēšanā ražotāju kopējie ieņēmumi 2020.gada gada jūlija–septembra periodā salīdzinājumā ar attiecīgu periodu vidēji iepriekšējos trīs gados bija samazinājušies par 5,2%.

3.6. Olu ieguve un pārstrāde

Olu un olu produktu ķēdes posmu raksturojums

Putnkopība kā lauksaimniecības nozare Latvijā ir ar gadsimtiem senu pagātņi. Līdz ar dējējvistām un broileriem Latvijā tiek audzētas arī citu mājputnu sugas – paipalas, tītari, strausi, pīles, zosis, pārļu vistiņas. Lauksaimniecības datu centra dati¹²⁵ liecina, ka Latvijā audzēto mājputnu skaits pētījuma periodā ir palielinājies. Tas turpina palielināties arī 2020. gadā.

Mājputni Latvijā tiek audzēti gan lielos putnu audzēšanas uzņēmumos, gan nelielās zemnieku un piemājas saimniecībās.

¹²⁴ LR Zemkopības ministrija (2020). Ministru kabineta noteikumu projekta “Grozījumi Ministru kabineta 2020. gada 14. aprīļa noteikumos Nr. 219 “Kārtība, kādā piešķir, administrē un uzrauga valsts atbalstu lauksaimniecībai, lai mazinātu Covid-19 izplatības negatīvo ietekmi”” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija) ministru kabinetam 2020.gada 10.oktobra sēdei.

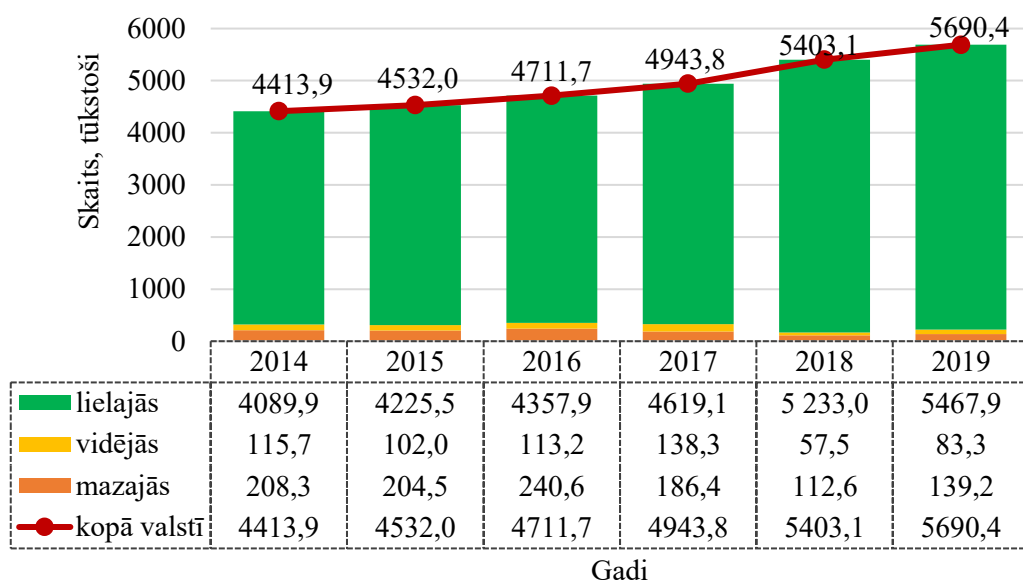
¹²⁵ LDC ([b. g.]). Dzīvnieku skaita statistika: publiskā datu bāze, [tiešsaiste] [skatīts 12.09.2020.]. Pieejams: <http://www ldc gov lv/lv/statistika/registrs/>

Eiropas Savienībā lauku saimniecības iedala trīs ekonomiskā lieluma grupās¹²⁶:

- **mazās saimniecības**: saimniecības ar standarta izlaidi līdz 14,9 tūkstoši EUR;
- **vidējā lieluma saimniecības**: saimniecības ar standarta izlaidi 15,0–99,9 tūkstoši EUR;
- **lielās saimniecības**: saimniecības ar standarta izlaidi virs 100 tūkstošiem EUR.

Saimniecību ekonomisko lielumu aprēķina kā saimniecības kopējo standarta produkciju – standarta izlaidi (SI), kas izteikt EUR. Lopkopības ražošanas vienības standarta izlaide ir no vienas lauksaimniecības dzīvnieku vienības iegūtās produkcijas vērtība, kas novērtēta attiecīgā reģiona cenās.

Analizējot datus par mājputnu skaitu sadalījumā pēc saimniecību ekonomiskā lieluma, tika secināts, ka vidēji 94,1 % no mājputnu kopskaita koncentrēti lielajās saimniecībās, vidējās saimniecībās – tikai vidēji 2,1 %, bet mazajās saimniecībās – vidēji 3,8 % no mājputnu kopskaita.

Avots: CSP, 2017; 2018; 2019; 2020.

1.3.6.1. attēls. Mājputnu skaits sadalījumā pēc saimniecību lieluma Latvijā 2014.–2019. gadā, tūkst.

Lielajās saimniecībās mājputnu skaits pakāpeniski palielinās vidēji par 6 % gadā, bet vidējās un mazajās saimniecībās – tas ir svārstīgs, mājputnu skaits vidējās saimniecībās ir pieaudzis vidēji par 1,6 % gadā, bet mazajās saimniecībās tas ir samazinājies vidēji par 4,5 % gadā.

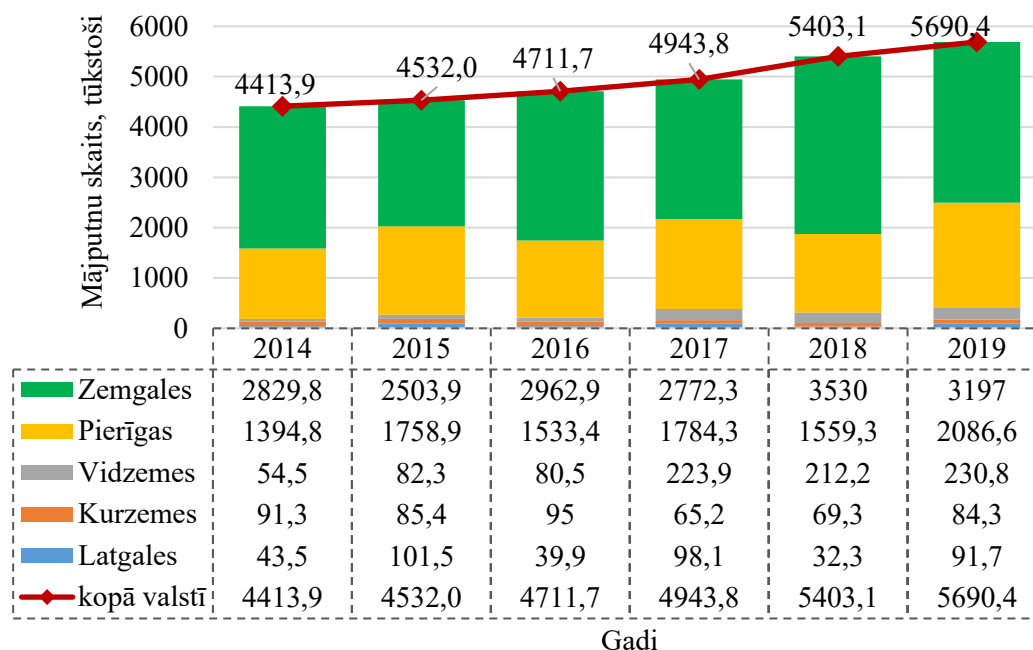
Valstī pakāpeniski palielinājies arī bioloģiski audzētu mājputnu skaits no 24,7 tūkstošiem 2014. gadā līdz 37,4 tūkstošiem 2018. gadā (dati par 2019. g. nav pieejami), bet šo mājputnu īpatsvars kopskaitā ir neliels – tikai vidēji 0,64 %¹²⁷.

Analizējot mājputnu skaitu Latvijas statistisko reģionu griezumā, var secināt, ka lielākā daļa mājputnu izvietoti Zemgales (vidēji 60,0 %) un Pierīgas reģionā (vidēji 34,1 %), tas ir, reģionos, kur atrodas lielāko putnu gaļas (AS “Putnu fabrika Ķekava” (Pierīga) un SIA ”Lielzeltiņi” (Zemgale)) un olu ražotāju (AS “Balticovo” (Zemgale), AS “Putnu fabrika ”Ķekava”” (Pierīga) un SIA “Co Priedes”

¹²⁶ CSP (2020). Latvijas lauksaimniecība 2020: Statistisko datu krājums. Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde [tiešsaiste] [skatīts 10.09.2020.]. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/lauksaimnieciba/augkopiba/meklet-tema/424-latvijas-lauksaimnieciba-2020>

¹²⁷ CSP (2020). Latvijas lauksaimniecība 2020: Statistisko datu krājums. Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde [tiešsaiste] [skatīts 10.09.2020.]. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/lauksaimnieciba/augkopiba/meklet-tema/424-latvijas-lauksaimnieciba-2020>

(Pierīga)) mājputnu novietnes. AS “Balticovo” dējējvistu novietnes atrodas arī Vidzemes reģionā (Madonas novads) un Latgales reģionā (Daugavpils novads).

Avots: CSP dati (tabula LLG221).

1.3.6.2. attēls. Mājputnu skaits Latvijas statistiskajos reģionos 2014.–2019. gadā, tūkst.

Analizējot mājputnu skaita izmaiņas novados, tika secināts, ka tās statistisko reģionu griezumā galvenokārt ietekmē mājputnu skaita izmaiņas lielajos putnu gaļas un olu ražotāju ganāmpulkos.

Pētot Lauksaimniecības datu centra datus¹²⁸ (par mājputnu skaitu Latvijas novados, kuros izvietotas lielāko ražotāju mājputnu novietnes, tas ir,

- Alūksnes novadā (SIA “Alūksnes putnu ferma”),
- Bauskas novadā (SIA “Lielzeltiņi”),
- Daugavpils novadā (AS “Balticovo” Daugavpils struktūrvienība),
- Iecavas novadā (AS “Balticovo”),
- Ķekavas novadā (AS “Putnu fabrika Ķekava”, SIA “Co Priedes”),
- Madonas novadā (AS “Balticovo” Madonas struktūrvienība),

tika secināts, ka 2014.–2019. gadā šajos sešos novados atrodas vairāk nekā 95 % no mājputnu kopskaita.

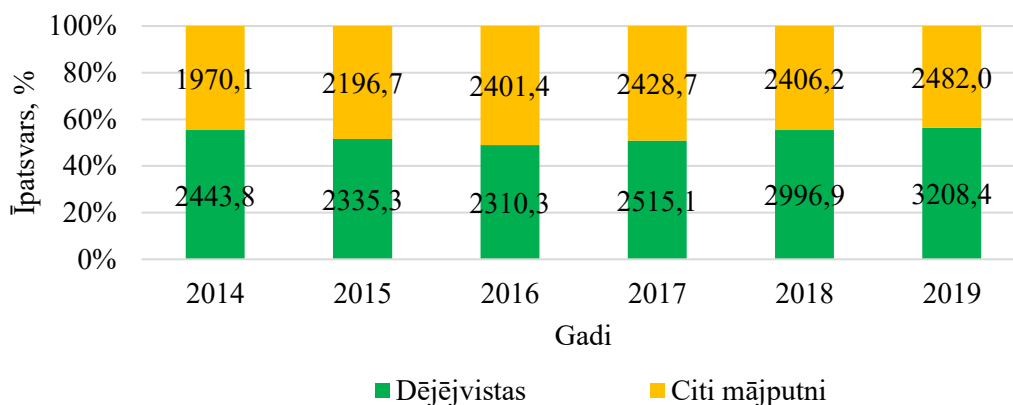
Zemkopības ministrija mājputnu skaita pieaugumu skaidro ar Latvijas lielāko mājputnu audzētāju ieguldījumiem ražotņu modernizācijā un paplašināšanā, kā arī ar jaunu saimniecību rašanos. Ministrija norādījusi, ka šis pieaugums liecina par tradicionālo putnkopības produktu – vistu olu un gaļas – ražošanas stabilu attīstību valstī¹²⁹.

¹²⁸ LDC ([b.g.]). Dzīvnieku skaita statistika: publiskā datu bāze, [tiešsaiste] [skatīts 12.09.2020.]. Pieejams: <http://www ldc gov lv /lv/statistika/registr/s/>

¹²⁹ LR Zemkopības ministrija (2019). Latvijas lauksaimniecība 2019. Rīga: Latvijas Republikas Zemkopības ministrija, [tiešsaiste] [skatīts 07.09.2020.]. Pieejams: https://www.zm.gov.lv/public/files/CMS_Static_Page_Doc/00/00/01/62/36/2019_lauks_gada_zinojums.pdf

Valstī putnkopības nozarē galvenokārt izmanto importa vaislas materiālu, ar putnu selekciju Latvijā nenodarbojas¹³⁰, tāpēc ražotājiem, sadarbībā ar augstskolām un pētniecības institūcijām, ir nepieciešams strādāt pie mājputnu selekcijas valstī. Ja krīzes apstākļos valstu robežas tiktu slēgtas un preču un izejvielu plūsma netiktu atjaunota ilgtermiņā, tad pēc pusotra gada olu lielražošana valstī apstātos.

Latvijā galvenokārt mājputnus audzē gaļas ražošanai un olu iegūšanai. Kopš 2017. gada, kad pēc piecu gadu pārtraukuma darbību Vidzemes reģionā (Alūksnes novadā) uzsāka SIA „Alūksnes putnu ferma”, trīskāršojot ražošanas apjomu un kļūstot par Latvijā otru lielāko olu ražotāju, dējējvistu skaits valstī palielinās, dējējvistu īpatsvars mājputnu kopskaitā veido vidēji 53 %.

Avots: CSP, 2017; 2018; 2019; 2020; CSP dati (tabula LLG220).

1.3.6.3. attēls. Dējējvistu un citu mājputnu skaits Latvijā 2014.–2019. gadā, tūkst.

Saskaņā ar PVD oficiālā saraksta “Reģistrētās dējējvistu novietnes” (sarakstu PVD aktualizējis 13.08.2020.) datiem 2020. gada vidū Latvijā darbojas 21 lielais un vidēji lielais dējējvistu olu ražotājs. No oficiālā saraksta “Reģistrētie dējējputnu (izņemot vistu) olu ražotāji” (sarakstu PVD aktualizējis 22.02.2019.) datiem izriet, ka Latvijā darbojas 7 lielie un vidēji lieli paipalu olu ražotāji¹³¹.

Saskaņā ar PVD datiem lielās un vidēji lielajās dējējvistu novietnēs maksimālais dējējputnu skaits, ko var izvietot šajās saimniecībās, ir 3 236 800 putni un 96 % no šo putnu kopskaita koncentrēti četrās saimniecībās: “Balticovo”, “Alūksnes putnu ferma”, “Putnu fabrika Ķekava” un “Co Priede”.

Pēdējos gados olu ražošanai aktīvāk ir pievērsušās arī nelielas saimniecības, kas mājputnu olas vēlas realizēt tieši galapatērētājam vai mazumtirdzniecībā. Tieši piegādāt olas ir atļauts olu ražotājam, kas ir reģistrēts Lauksaimniecības datu centra datubāzē izveidotajā dzīvnieku izcelsmes pārtikas produktu primārās ražošanas uzņēmumu reģistrā un saņēmis atļauju PVD olu realizācijai nelielos apjomos gala patērētājam vai mazumtirdzniecībā¹³². Tāpat ražotājiem jāievēro Ministru kabineta 2008. gada 2. janvāra noteikumos Nr. 5 “Lauksaimniecības dzīvnieku vispārīgās labturības prasības”¹³³ noteiktās prasības un jāveic izmeklējumi vistām saskaņā ar Ministru kabineta 2007. gada 6. novembra noteikumos Nr. 741 "Noteikumi par kārtību, kādā kontrolē un apkaro salmonelozi un citas ar pārtikas

¹³⁰ Sīgra (2013). Latvijas iedzīvotāju pārtikā lietojamās gaļas raksturojums. Sigulda: LLU Biotehnoloģijas un veterinārmedicīnas zinātniskais institūts “Sīgra”, [tiešsaiste] [skatīts 07.09.2020.]. Pieejams:

https://www.bior.lv/sites/default/files/publikācijas/215_Latvijas_iedzivot_partik_galas_rakstur_0.pdf

¹³¹ PVD ([b.g.]). Citi reģistri: Reģistrētās dējējvistu novietnes. Reģistrētie dējējputnu (izņemot vistu) olu ražotāji, [tiešsaiste] [skatīts 12.10.2020.]. Pieejams: <https://registri.pvd.gov.lv/cr>

¹³² LR Ministru kabinets (2017). Prasības olu aprītei nelielā apjomā. Ministru kabineta 2017. gada 3. maija noteikumi Nr. 235. [tiešsaiste] [skatīts 12.10.2020.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/290566>

¹³³ LR Ministru kabinets (2008). Lauksaimniecības dzīvnieku vispārīgās labturības prasības. Ministru kabineta 2008. gada 2. janvāra noteikumi Nr. 5. [tiešsaiste] [skatīts 12.10.2020.]. Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=168773>

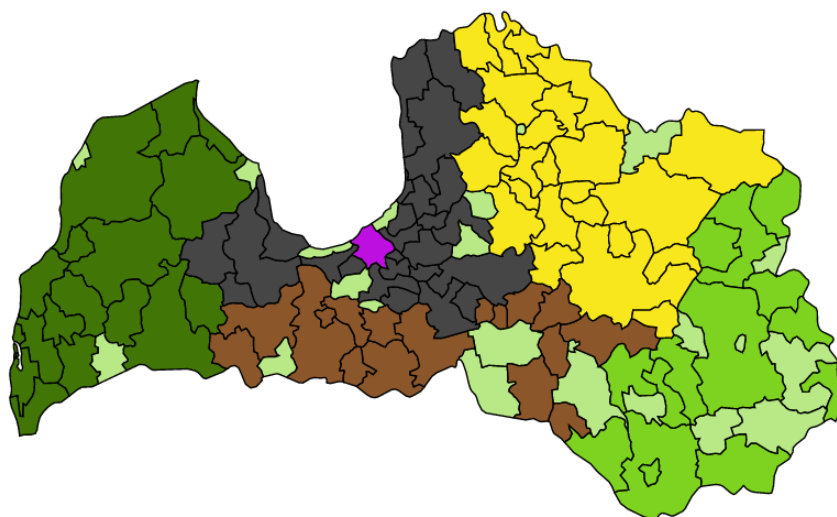
produktiem pārnēsājamas infekcijas slimības māļputnu ganāmpulkos, kas paredzēti pārtikas produktu iegūšanai nelielā apjomā un tiešai piegādei galapatērētājam"¹³⁴ noteiktajām prasībām.

Saskaņā ar Ministru kabineta 2017. gada 3. maija noteikumiem Nr. 235 "Prasības olu aprītei nelielā apjomā"¹³⁵ neliels olu apjoms ir olas, kas iegūtas no dējējvistu, pērļu vīstīņu, paipalu, tītaru, zosu, pīļu, baložu, fazānu, irbju un citu māļputnu ganāmpulka, ja tajā kopā nav vairāk par 350 dējējvistām vai 1000 citu sugu dējējputniem (izņemot strausus) un novietnē kopumā nav vairāk par 1000 dējējputniem. Savukārt, ja saimniecībā ir strausi, tad var realizēt ne vairāk kā 250 strausa olu gadā.

No PVD oficiālā saraksta "Olu realizācijas atļaujas piegādēm nelielos daudzumos" (sarakstu PVD aktualizējis 29.07.2020.) datiem izriet, ka 2020. gada vidū Latvijā darbojās 351 mazais olu ražotājs¹³⁶. PVD eksperti mazo saimniecību aktivitāti skaidro ar to, ka patērētāji kļūst izglītotāki un pieprasa šīs atļaujas, kā arī pēdējos gados Latvijā pieaug pieprasījums pēc brīvos apstākļos audzētu vistu dētajām olām¹³⁷.

Atļaujas olu realizācijai nelielos apjomos nepieciešamas olu ražotājiem, kas olas vēlas pārdot tiešajā tirdzniecībā vai tieši patērētājam, un mazais olu ražotājs atrodas tuvāk patērētājam: mazie olu ražotāji izvietoti 93 (no 110) Latvijas novados un trīs republikas pilsētās, t. sk. Rīgā.

No 1.3.6.4. attēla datiem redzams, ka mazie olu ražotāji izvietojušies visos Latvijas statistiskajos reģionos. Mazo olu ražotāju skaits novados ir atšķirīgs: tas svārstās no viena vairākos novados līdz pat 18 mazajiem olu ražotājiem Limbažu un Talsu novadā.

Apzīmējumi:	nav PVD reģistrētu olu ražotāji
Rīgas – 1 % (5 ražotāji)	Vidzemes – 21 % (75 ražotāji)
Pierīgas – 31 % (108 ražotāji)	Zemgales – 17 % (59 ražotāji)
Kurzemes – 23 % (80 ražotāji)	Latgales – 7 % (24 ražotāji)

Avots: PVD dati.

1.3.6.4. attēls. Mazo olu ražotāju izvietojums Latvijas statistiskajos reģionos 2020. gada vidū.

¹³⁴ LR Ministru kabinets (2007). Noteikumi par kārtību, kādā kontrolē un apkaro salmonelozi un citas ar pārtikas produktiem pārnēsājamas infekcijas slimības māļputnu ganāmpulkos, kas paredzēti pārtikas produktu iegūšanai nelielā apjomā un tiešai piegādei galapatērētājam. Ministru kabineta 2007. gada 6. novembra noteikumiem Nr. 741, [tiešsaiste] [skatīts 12.10.2020.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/166030>

¹³⁵ LR Ministru kabinets (2017). Prasības olu aprītei nelielā apjomā. Ministru kabineta 2017. gada 3. maija noteikumi Nr. 235, [tiešsaiste] [skatīts 12.10.2020.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/290566>

¹³⁶ PVD ([b. g.]). Citi reģistri: Olu realizācijas atļaujas nelielos apjomos. [tiešsaiste] [skatīts 12.10.2020.]. Pieejams: <https://registri.pvd.gov.lv/cr>

¹³⁷ Fridrihsone, M. (2019). Pēdējo divu gadu laikā Latvijā ievērojami pieaudzis dējējvistu skaits. [tiešsaiste] [skatīts 02.10.2020.]. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/pedejo-divu-gadu-laika-latvija-ieverojami-pieaudzis-dejevistu-skaits.a316582/>

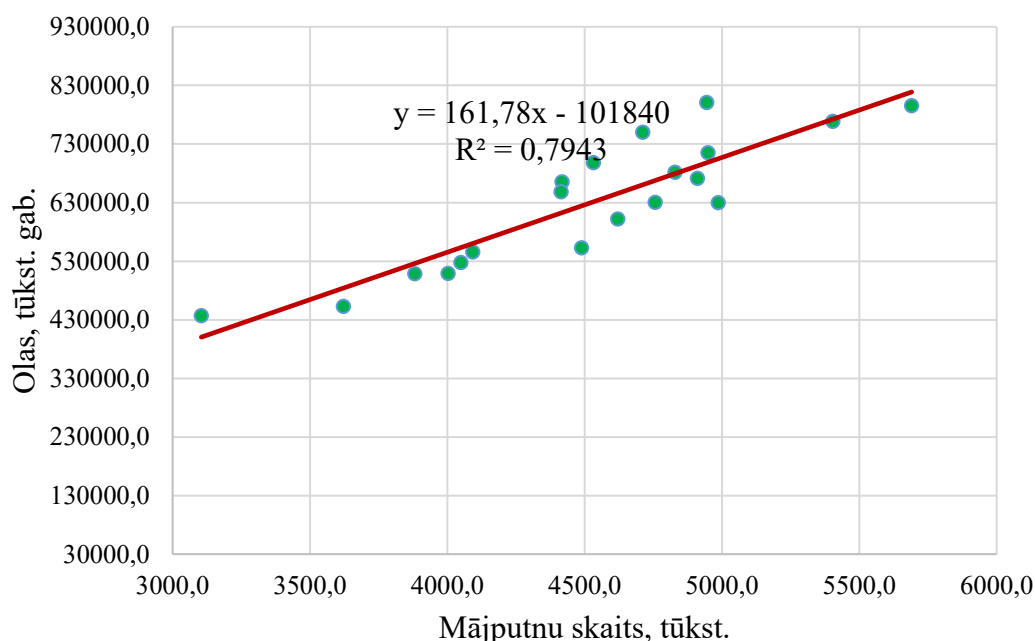
Palielinoties mājputnu skaitam, ir pieaudzis arī saražoto olu daudzums valstī: no iegūtā lineārās regresijas vienādojuma:

$$y = 161,78x - 101840$$

kur y – saražoto olu daudzums valstī (tūkst. gab.);

x – mājputnu skaits (tūkst.),

var secināt, ka, palielinoties mājputnu skaitam par vienu tūkstoti, saražoto olu daudzums palielināsies par 162 tūkstošiem olu. Determinācijas koeficienta vērtība (0,7943) liecina, ka vienādojumā ietvertais faktors (mājputnu skaits) izskaidro 79,43 % no rezultatīvās pazīmes dispersijas jeb saražoto olu daudzuma vidējām pieauguma izmaiņām.

Avots: CSP dati (tabulas LLG080, LLG220).

1.3.6.5. attēls. Izklīdes diagramma starp mājputnu skaitu, tūkst. un saražoto olu daudzumu, tūkst. gab. Latvijā 2000.–2019. gadā, regresijas taisne un vienādojums.

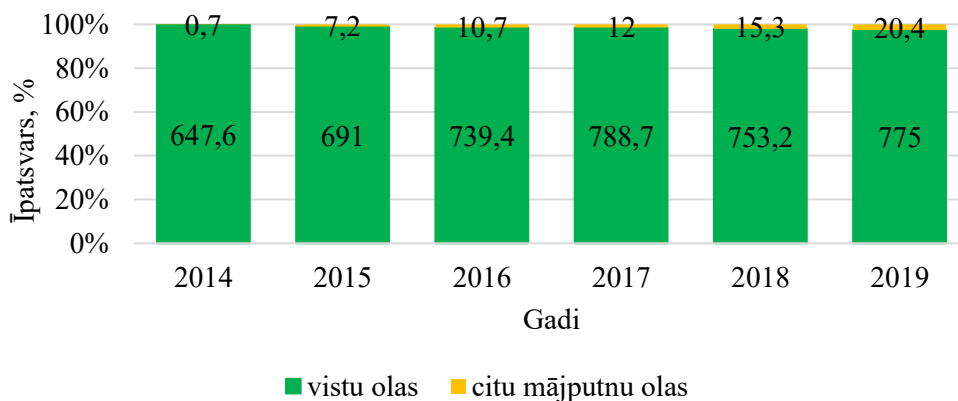
Latvijā 2019. gadā tika saražoti 795,4 miljoni olu, tas ir, par 3,5 % vairāk, salīdzinot ar 2018. gadu.

Straujākie vistu olu ražošanas apjoma ķēdes pieauguma tempi vērojami **2015. gadā** (ķēdes pieaugums – 6,7%, jo ASV izplatījās putnu gripa un Latvija (AS “Balticovo”), izmantojot izveidojošos situāciju, 2015. gada otrajā pusgadā un 2016. gada sākumā olas eksportēja uz ASV), **2016.** (pieaugums par 7,0 %, AS “Balticovo” uzsāka jaunu olu produktu ražošanu) un **2017. gadā** (pieaugums par 6,7 %, jo Eiropā un aiz tās robežām bija olu deficīts). Olu ražošanas apjomu samazināšanās **2018.** gadā bija saistīta ar putnu gripas intensitātes samazināšanos Eiropā un līdz ar to pieprasījums pēc olām eksporta tirgos atgriezās iepriekšējā līmenī, salīdzinājumā ar 2017. gadu. Vairākās valstīs 2017. gadā no tirdzniecības tika izņemtas miljoniem olu indīgas vielas “*Fipronil*” klātbūtnes konstatēšanas dēļ Nīderlandes un Beļģijas uzņēmumos saražotajās olās. Bija vērojams olu cenu kāpums biržās, tāpēc AS “Balticovo” kā viens no uzņēmumiem, kurā vistām nodrošina drošus un veselībai nekaitīgus turēšanas apstākļus, 2017. gadā izmantoja paaugstināto pieprasījumu un kāpināja apgrozījumu¹³⁸.

¹³⁸ LETA (2019). “Balticovo” peļņa pērn kritusies vairāk nekā uz pusi. [tiešsaiste] [skatīts 02.09.2020.]. Pieejams: <https://www.db.lv/zinas/balticovo-pejna-pern-kritusies-vairak-neka-uz-pusi-489312>

Dati liecina, ka 2020. gada pirmajā pusgadā ir saražots 385,1 miljons olu; salīdzinot ar 2019. gada 1. pusgadu, ražošanas apjomi ir samazinājušies par 6,3 %. Straujāks kritums bija vērojams 2020. gada 1. ceturksnī – par 7,8 %¹³⁹.

Olu ražošanā Latvijā dominē vistu olas. Saražoto citu mājputnu olu skaits palielinājies no 0,7 miljoniem 2014. gadā līdz 20,4 miljoniem 2019. gadā, tomēr to īpatsvars ir tikai 2,6 % 2019. gadā. Arī bioloģisko vistu olu apjoms saražoto olu kopapjomā palielinās, bet to īpatsvars nepārsniedz 0,3 %¹⁴⁰.

Avots: CSP dati (tabula LLG080).

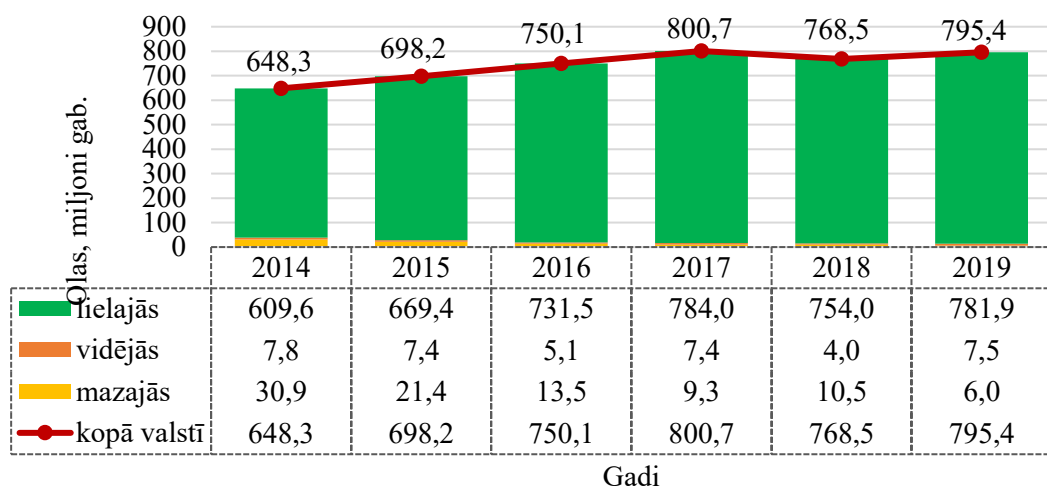
1.3.6.6. attēls. Saražoto vistu un citu mājputnu olu daudzums (milj. gab.) un struktūra (%) Latvijā 2014.–2019. gadā.

Vidēji 97,0 % no saražotā olu kopapjoma tika saražots lielajās saimniecībās, tikai vidēji 1,0 % tika saražots vidējās saimniecībās un 2,0 % – mazajās saimniecībās.

Pētījuma periodā mazajās saimniecībās olu ražošanas apjomi kopumā ir samazinājušies, vidējās tie ir svārstīgi, bet lielajās – pieaug, izņēmums ir 2018. gads, kad ražošanas apjomi lielajās saimniecībās samazinājās par 30,0 miljoniem olu, jo samazinājās pieprasījums eksporta tirgos.

¹³⁹ CSP ([b.g.]). CSP datubāzes. [tiešsaiste] [skatīts 12.09.2020.]. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/db> (Tabula LL500c)

¹⁴⁰ CSP (2020). Latvijas lauksaimniecība 2020: Statistisko datu krājums. Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde [tiešsaiste] [skatīts 10.09.2020.]. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/lauksaimnieciba/aukgopiba/meklet-tema/424-latvijas-lauksaimnieciba-2020>

Avots: CSP, 2017; 2018; 2019; 2020.

1.3.6.7. attēls. Saražoto mājputnu olu daudzums sadalījumā pēc saimniecību lieluma Latvijā 2014.–2019. gadā, milj. gab.

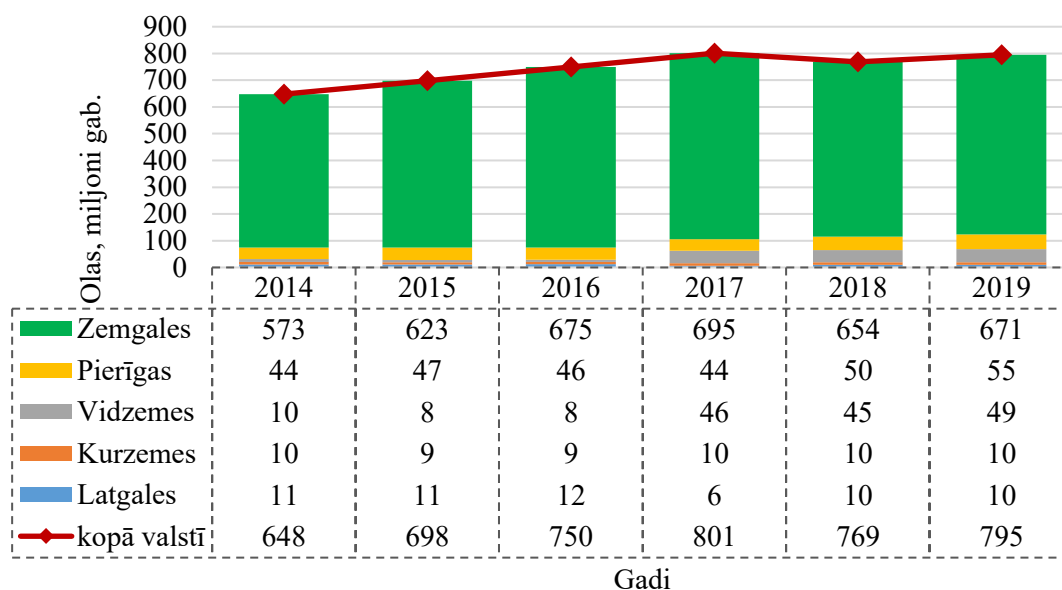
Lielākā daļa (vidēji 87 %) olu tiek saražota Zemgales reģionā. Datu statistiskā analīze parāda, ka valstī kopumā saražoto olu daudzuma izmaiņas nosaka Zemgales reģions, kur izvērsta AS “Balticovo” darbība. Arī nozares eksperts, Latvijas Olu ražotāju asociācijas vadītāja Solvita Gulbe, norāda, ka olu ražošanas biznesā Latvijā daudz atkarīgs no nozares līdera AS “Balticovo”, kas nodrošina vairāk nekā 85,0 % no Latvijā saražotā olu apjoma¹⁴¹. Pārējos Latvijas reģionos olu ražošanā nav notikušas būtiskas izmaiņas, izņēmums ir 2017. gads, kad darbību Vidzemes reģionā (Alūksnes novadā) uzsāka SIA „Alūksnes putnu ferma”, līdz ar to pieauga olu ražošanas apjomi Vidzemes reģionā. Pierīgas reģionā darbojas AS “Putnu fabrika Ķekava”, kura līdzās putnu gaļas ražošanai nodarbojas ar olu ražošanu.

No statistisko datu analīzes var secināt, ka **Latvijā olu ražošanā dominē lielražošana.**

Pateicoties olu ražotāju darbam pie sabalansētas mājputnu barības izstrādes, investīcijām mājputnu ražotņu modernizācijā, lai nodrošinātu tiem labvēlīgākus dzīves apstākļus un atbilstīgāku mikroklimatu, ir pieaugusi dējējvistu produktivitāte, 2019. gada beigās sasniedzot vidēji 308 olas no vistas gadā. Salīdzinot ar Lietuvas un Igaunijas datiem, Latvijā audz ir palielinājusies un kopš 2017. gada tā pārsniedz kaimiņvalstu produktivitātes rādītājus. Dējējvistu produktivitātei vēl ir izaugsmes potenciāls: Latvijas putnkopības nozares eksperti uzskata, ka dējējvistu ģenētiskās potences ir ap 320–330 olām gadā¹⁴².

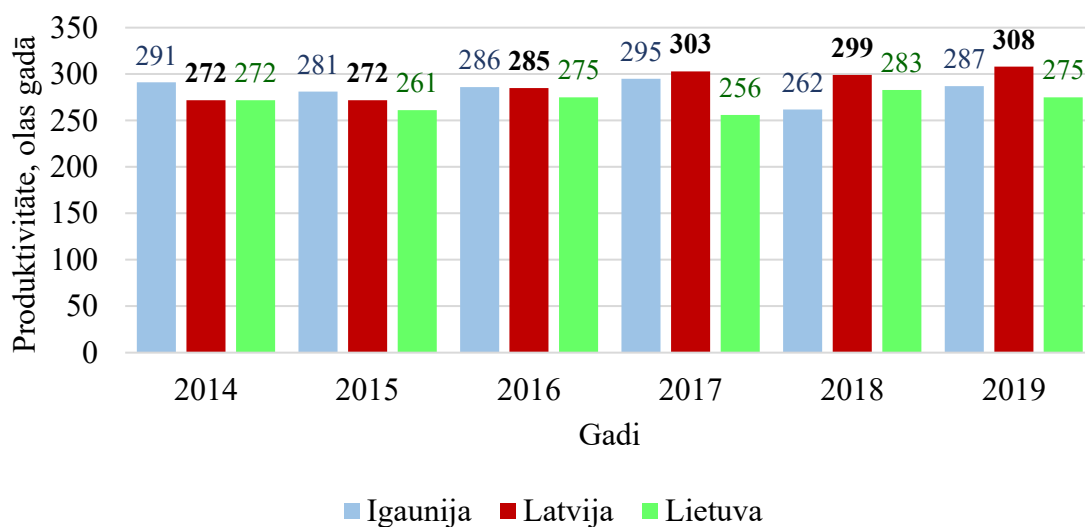
¹⁴¹ Ķirsons M. (2018). Olu kaujas Latvijā. [tiešsaiste] [skatīts 02.09.2020.]. Pieejams: <https://www.db.lv/zinas/olu-kaujas-latvija-477147>

¹⁴² Sīgra (2013). Latvijas iedzīvotāju pārtikā lietojamās gaļas raksturojums. Sigulda: LLU Biotehnoloģijas un veterinārmedicīnas zinātniskais institūts “Sīgra” [tiešsaiste] [skatīts 07.09.2020.]. Pieejams: https://www.bior.lv/sites/default/files/publikacijas/215_Latvijas_iedzivotot_partik_galas_rakstur_0.pdf

Avots: CSP dati (tabula LLG100).

1.3.6.8. attēls. **Saražoto olu daudzums Latvijas statistiskajos reģionos 2014.–2019. gadā, milj. gab.**

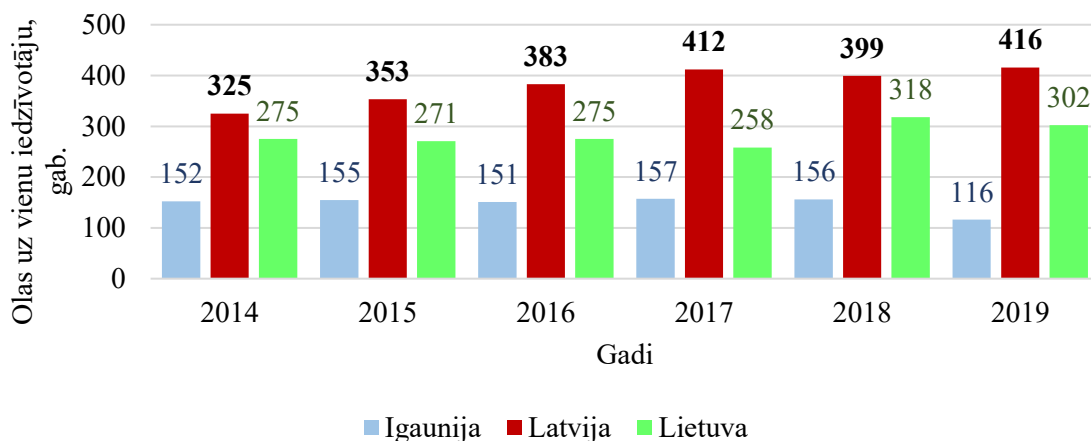

Avots: CSP, 2017; 2018; 2019; 2020.

1.3.6.9. attēls. **Dējējvistu produktivitāte: vidējā olu ieguve no vienas dējējvistas Baltijas valstīs 2014.–2019. gadā, olas gadā.**

Latvijā 2019. gadā vidēji uz vienu iedzīvotāju tika saražotas 416 olas jeb par 4,3 % vairāk, salīdzinot ar 2018. gadu¹⁴³. Olu ražošana uz vienu iedzīvotāju ir pieaugusi vidēji par 5 % gadā: straujāki pieauguma tempi ir bijuši laika periodā 2015.–2017. gads. Pieaugumu noteica gan iedzīvotāju skaita samazināšanās (vidēji par 0,84 % gadā), gan dējējvistu skaita pieaugums (vidēji par 5,02 % gadā), gan dējējvistu produktivitātes (vidēji par 2,07 % gadā) pieaugums. Salīdzinot olu ražošanu uz vienu iedzīvotāju starp Baltijas valstīm, var secināt, ka Latvijā uz vienu iedzīvotāju saražo daudz vairāk nekā kaimiņvalstīs.

¹⁴³ CSP ([b.g.]). CSP datubāzes. [tiešsaiste] [skatīts 12.09.2020.]. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/db> (Tabula LLG090)

Avots: CSP, 2017; 2018; 2019; 2020.

1.3.6.10. attēls. Olu ražošana uz vienu iedzīvotāju Baltijas valstīs 2014.–2019. gadā, gab.

PVD oficiālajā sarakstā “Olas un olu produkti” (saraksts aktualizēts 12.12.2019.) ir reģistrēti seši pārstrādes un olu produktu ražotāji¹⁴⁴. Šo ražotāju produktu sortimenta izpētes rezultātā secināts, ka **pieci no sešiem** nodarbojas ar olu produktu ražošanu un olu pārstrādi:

1. **SIA «Eka Paipalas»** (Daugavpils) (produkts – marinētas paipalu olas);
2. **Daiga Jaunzeme** (Dobeles) (produkts – vārītas, lobītas paipalu olas);
3. **SIA «Rīta putni»** (Koknese) (produkti – vārītas, lobītas paipalu olas, uz iesmiņa ceptas paipalu olas (pieejamas izbraukuma tirdzniecībā));
4. **SIA «VSL Pārtikas grupa»** (Ogre) (produkts – majonēze no paipalu olām);
5. **AS «Balticovo»** (Iecava) (produkti – sausie olu produkti, vārītas olas, olu produkti);
6. **SIA «Rital D»** (Daugavpils) (produktu sortimentā nav olu produktu).

Visplašākais olu produktu sortiments tātad ir olu un olu produktu nozares līderim AS “Balticovo”.

Tā kā olu ražošanas kopapjoms valstī ir pieaudzis par 22,7 % (bāzes pieauguma temps), bet kopējais patēriņš – par 7,8 % (bāzes pieauguma temps), līdz ar to pieaudzis pašnodrošinājuma līmenis no 133 % 2014. gadā līdz 151 % 2019. gadā.

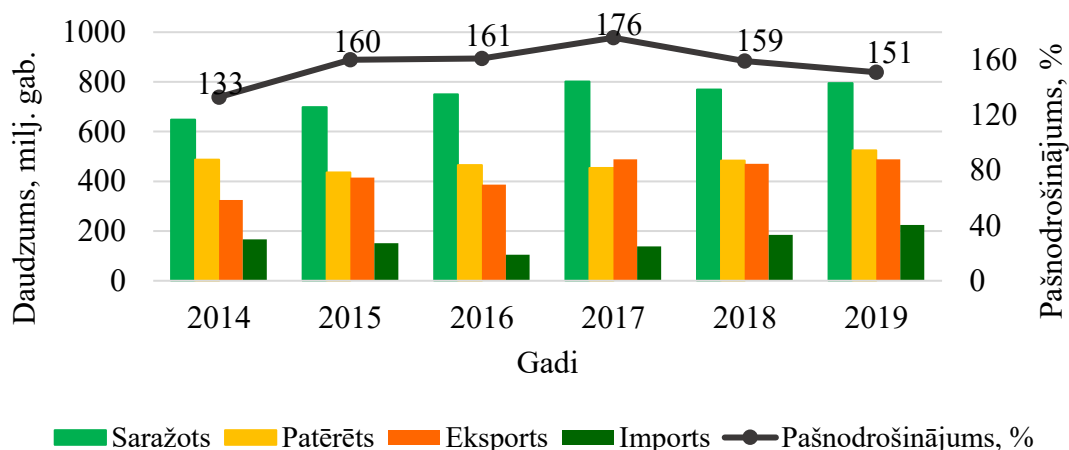
Latvijas iekšējā tirgū no saražotā olu daudzuma tiek realizēts nedaudz mazāk par 50 %.

Latvijā turklāt olu tirgū līdzās pašmāju vistu un citu mājputnu olām ir pieejamas olas arī no Igaunijas, Lietuvas, Polijas, Somijas u. c. valstīm. Kopš 2017. gada oktobra Latvijas ražotāji izjūt arī Ukrainas olu ražotāju ienākšanu tirgū, kad Latvijā strauji palielinājās pārtikai paredzētu olu imports par daudz zemāku cenu, it īpaši tāpēc, ka šīs valsts ražotājiem nav jāspēj izpildīt tās prasības attiecībā uz vistu labturību, barību un vides aizsardzību, kādas tiek izvirzītas tiem, kuri ražo olas ES. Faktiski ir radusies situācija, kurā ir jārunā par godīgu konkurenci¹⁴⁵. CSP dati¹⁴⁶ liecina, ka svaigu vistu olu čaumalās īpatsvars kombinētās nomenklatūrās preču grupas K 0407 kopējā importa vērtībā (EUR) pārsniedz 90 %.

¹⁴⁴ PVD ([b. g.]). Citi reģistri: 10.sekcija – Olu šķirošanas, iepakšanas un pārstrādes uzņēmumi. [tiešsaiste] [skatīts 12.10.2020.]. Pieejams: <https://registri.pvd.gov.lv/cr>

¹⁴⁵ Ķirsons, M. (2018). Olu kaujas Latvijā. [tiešsaiste] [skatīts 02.09.2020.]. Pieejams: <https://www.db.lv/zinas/olu-kaujas-latvija-477147>

¹⁴⁶ CSP ([b. g.]). CSP datubāzes: Eksports un imports pa valstīm, valstu grupām un teritorijām – ikgadēji dati 2005–2020. [tiešsaiste] [skatīts 12.10.2020.]. Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/LV_SQL/START_01/ATCN8_G/

Avots: CSP, 2017; 2018; 2019; 2020.

1.3.6.11. attēls. **Saražoto, patērēto, eksportēto un importētu olu daudzums, milj. gab., un pašnodrošinājuma līmenis, % Latvijā 2014.–2019. gadā.**

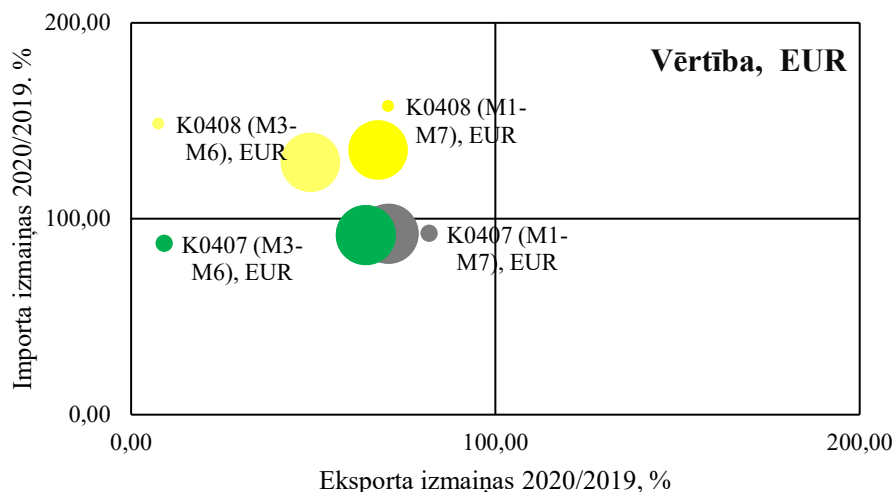
Lielākā daļa Latvijā saražoto olu (galvenokārt svaigas vistu olas čaumalās (K 0407 grupa) un citas putnu olas bez čaumalas (K 0408 grupa)) tiek realizēta ES brīvajā tirgū – galvenokārt Igaunijā, Lietuvā, Čehijā un Polijā.

Svaigas vistu olas čaumalās īpatsvars kombinētās nomenklatūrās preču grupas K 0407 kopējā eksporta vērtībā (EUR) veido ap 99 %. Citu putnu olu eksporta apjomi (EUR) palielinās, bet to īpatsvars ir neliels (0,5 % –1,5 %).

Citas putnu olas bez čaumalas (svaigas, pagatavotas, formētas, saldētas vai citādi konservētas) dominē kombinētās nomenklatūras preču grupas K 0408 kopējā eksporta vērtībā (EUR), to īpatsvars svārstās: no 74 % 2014. gadā līdz 80 % 2019. gadā.

Analizējot importa un eksporta kopapjoma tendences 2020. gada pirmajos septiņos mēnešos, kā arī Covid-19 ieviesto ierobežojumu laikā no marta līdz jūnijam, redzams, ka preču grupas K 0407 eksporta kopapjoma vērtība (kurā 98,5 % veido svaigas vistu olas čaumalās) pirmajos septiņos mēnešos un ierobežojumu laikā ir samazinājusies straujāk (attiecīgi par 29 % un 36 %) nekā importa kopapjoma vērtība (kurā arī dominē (99,99 %) svaigas vistu olas čaumalās) (attiecīgi par 8% un 8%).

Preču grupas K 0408 eksporta vērtība (EUR) 2020. gada pirmajos septiņos mēnešos samazinājās par 32 %, bet marta – jūnija periodā kritums bija daudz straujāks: par 51 %. Turpretim preču grupas K 0408 importa vērtība pieauga attiecīgi par 35 % un 29 %. Martā – maijā tika eksportētas gan citas putnu olas bez čaumalas (svaigas, pagatavotas, formētas, saldētas u. c.), gan olu dzeltenumi, gan žāvētas putnu olas bez čaumalas, bet kopš jūnija eksporta vērtībā dominē citas putnu olas bez čaumalas, kamēr olu dzeltenumu eksporta vērtības īpatsvars ir neliels – nepārsniedz 4 %.

Apzīmējumi:

K0407 – putnu olas čaumalās, svaigas, konservētas vai pagatavotas;

K0408 – putnu olas bez čaumalas un olu dzeltenumi, svaigi, žāvēti, pagatavoti, tvaicējot vai vārot ūdenī, formēti, saldēti vai citādi konservēti;

M1-M7 – laika periods no janvāra līdz jūlijam (ieskaitot);

M3-M6 – laika periods no marta līdz jūnijam (ieskaitot).

K0407	
2019. gada M3-M6 TOP 3 importa valstis	2019. gada M3-M6 TOP 3 eksporta galamērķi
Lietuva (51,1 %) Ukraina (27,5 %) Somija (10,6 %)	Lietuva (37,7 %) Igaunija (20,2 %) Čehija (17,7 %)
2020. gada M3-M6 TOP 3 importa valstis	2020. gada M3-M6 TOP 3 eksporta galamērķi
Ukraina (43,7 %) Lietuva (40,15 %) Polija (8,09 %)	Lietuva (43,8 %) Igaunija (21,9 %) Čehija (15,4 %)
K0408	
2019. gada M3-M6 TOP 3 importa valstis	2019. gada M3-M6 TOP 3 eksporta galamērķi
Vācija (25,7 %) Ukraina (24,3 %) Dānija (19,8 %)	Čehija (31,8 %) Lietuva (12,1 %) Polija (10,8 %)
2020. gada M3-M6 TOP 3 importa valstis	2020. gada M3-M6 TOP 3 eksporta galamērķi
Ukraina (32,3 %) Dānija (20,4 %) Vācija (17,2 %)	Polija (20,8 %) Lietuva (19,2 %) Čehija (18,7 %)

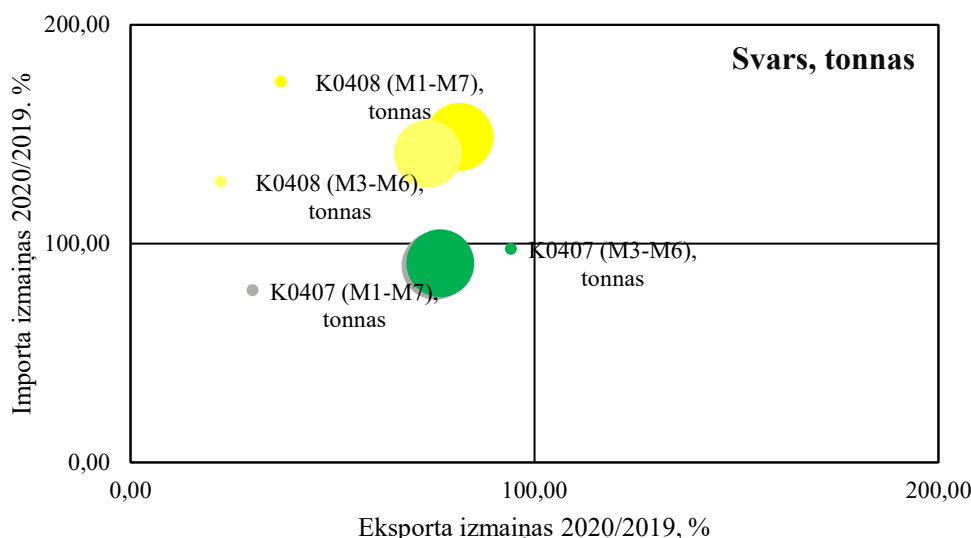
Avots: CSP dati.

1.3.6.12. attēls. Eksporta un importa vērtības EUR izmaiņas 2020./2019. gadā un TOP 3 importa valstis un eksporta galamērķi 2019. gada martā – jūnijā un 2020. gada martā – jūnijā un TOP valstu īpatsvars kopējā eksporta vērtībā, %.

Līdzīgas tendences iegūst, ja analizē eksporta un importa kopapjoma svāra (tonnas) izmaiņas.

Preču grupas K 0407 eksporta kopapjoma svāra (tonnas) pirmajos septiņos mēnešos un ierobežojumu laikā ir samazinājies straujāk (attiecīgi par 25 % un 23 %) nekā importa kopapjoma svāra vērtība (attiecīgi par 10 % un 9 %).

Preču grupas K 0408 eksporta vērtība (EUR) 2020. gada pirmajos septiņos mēnešos samazinājās par 19 %, bet marta – jūnija periodā kritums bija jau 26 %, turpretim K 0408 importa kopapjoma svars pieauga attiecīgi par 49 % un 41 %.

Apzīmējumi:

K0407 – putnu olas čaumalās, svaigas, konservētas vai pagatavotas;

K0408 – putnu olas bez čaumas un olu dzeltenumi, svaigi, žāvēti, pagatavoti, tvaicējot vai vārot ūdenī, formēti, saldēti vai citādi konservēti;

M1-M7 – laika periods no janvāra līdz jūlijam (ieskaitot);

M3-M6 – laika periods no marta līdz jūnijam (ieskaitot);

K0407	
2019. gada M3-M6 TOP 3 importa valstis	2019. gada M3-M6 TOP 3 eksporta galamērķi
Lietuva (43,4 %)	Lietuva (37,7 %)
Ukraina (32,1 %)	Igaunija (20,2 %)
Somija (11,5 %)	Čehija (17,7 %)
2020. gada M3-M6 TOP 3 importa valstis	2020. gada M3-M6 TOP 3 eksporta galamērķi
Ukraina (43,5 %)	Lietuva (44,6 %)
Lietuva (36,9 %)	Igaunija (21,7 %)
Polija (10,2 %)	Čehija (14,5 %)
K0408	
2019. gada M3-M6 TOP 3 importa valstis	2019. gada M3-M6 TOP 3 eksporta galamērķi
Ukraina (47,3 %)	Čehija (32,0 %)
Vācija (23,9 %)	Lietuva (11,4 %)
Lietuva (9,2 %)	Polija (10,6 %)
2020. gada M3-M6 TOP 3 importa valstis	2020. gada M3-M6 TOP 3 eksporta galamērķi
Ukraina (62,9 %)	Polija (21,7 %)
Vācija (15,2 %)	Čehija (19,7 %)
Dānija (7,2 %)	Lietuva (17,3 %)

Avots: CSP dati.

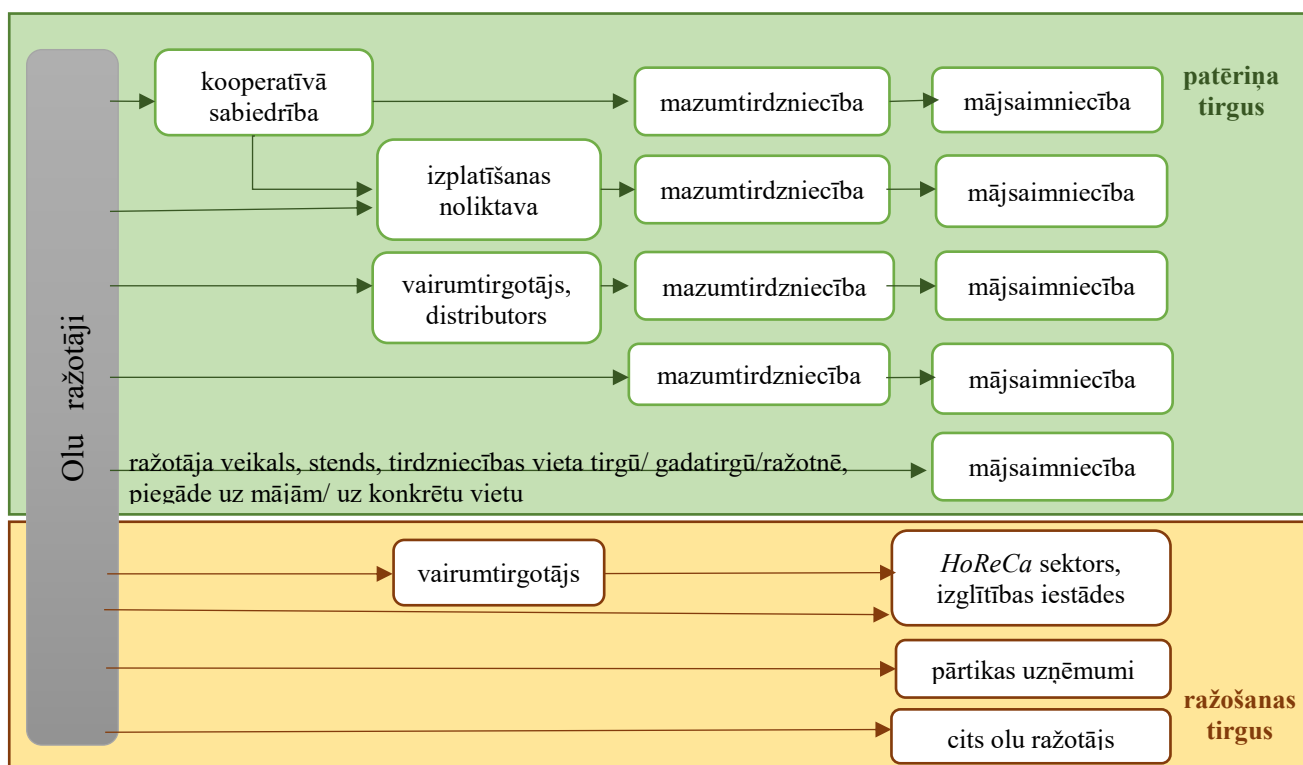
1.3.6.13. attēls. **Eksporta un importa vērtības kilogramos izmaiņas 2020./2019. gadā un TOP 3 importa valstis un eksporta galamērķi 2019. gada martā – jūnijā un 2020. gada martā – jūnijā un TOP valstu īpatsvars kopējā svara vērtībā, %.**

No 1.3.6.12. un 1.3.6.13. attēlu datiem secināms, ka nav notikušas izmaiņas TOP 3 importa valstu un TOP 3 eksporta galamērķos, ir tikai izmaiņas valstu izkārtojumā un īpatsvarā.

Olas tiek realizētas gan patēriņa, gan ražošanas tirgū un gan Latvijā, gan ārvalstīs. Olu ražotāji produkcijas realizācijai izmanto gan nulles līmeņa noieta kanālu, gan vienlīmeņa, gan divlīmeņa noieta kanālus.

Vidzemes reģiona putnkopības uzņēmumi, lai kopīgi celtu savu konkurētspēju un veiksmīgāk piedāvātu tirgū nelielu Latvijas olu ražotāju produkciju, 2018. gadā nodibināja lauksaimniecības pakalpojumu kooperatīvo sabiedrību "Vidzemes putni"¹⁴⁷. Savukārt vairāki Latvijas paipalu audzētāji, lai izdevīgāk pārdotu paipalu olas vietējā un eksporta tirgos un vienkāršotu loģistiku, apvienojās lauksaimniecības pakalpojumu kooperatīvajā sabiedrībā "Omlat"¹⁴⁸.

Produkcijas transportēšanai tiek izmantots gan olu ražotāju transports, gan loģistikas uzņēmumu pakalpojumi.

Avots: autoru pētījums.

1.3.6.14. attēls. Olu čaumalās noieta kanāli un tirgi.

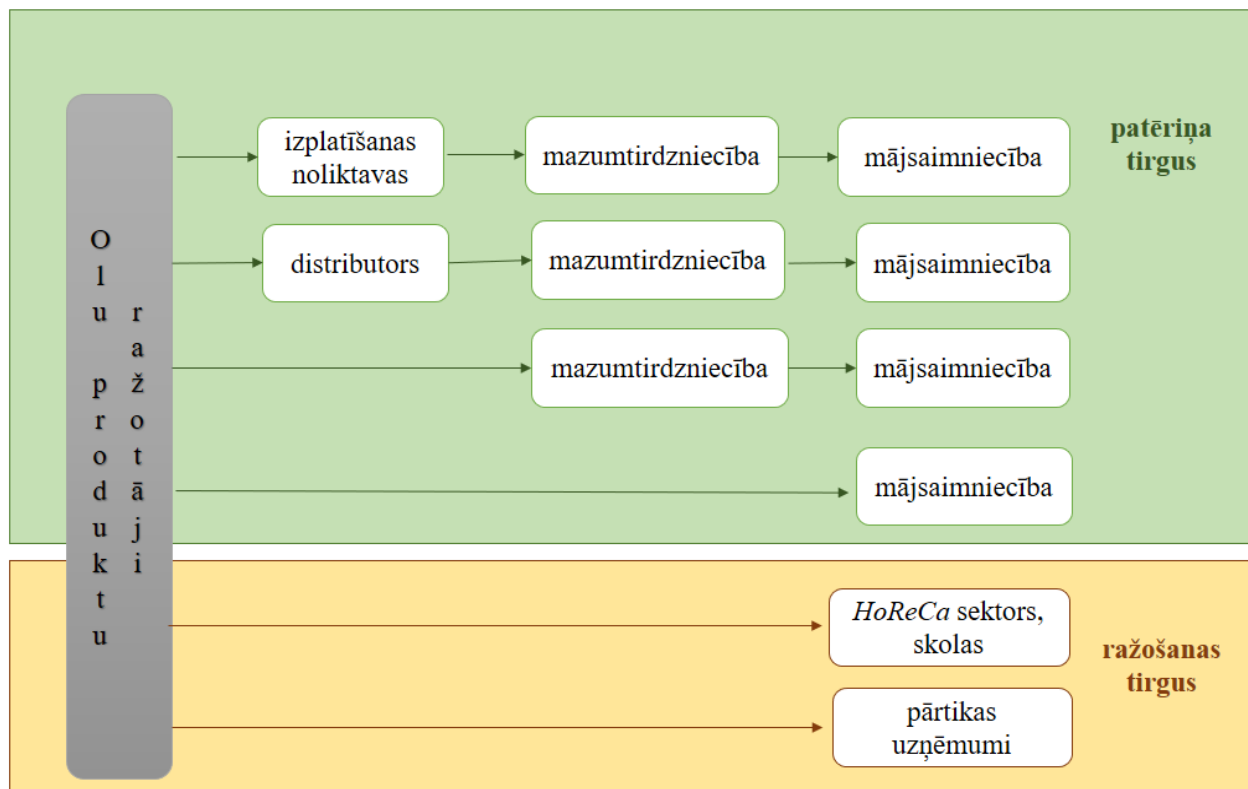
Olu produkti arī tiek realizēti gan patēriņa, gan ražošanas tirgū. Olu produktu ražotāji produkcijas realizācijai izmanto gan nulles līmeņa noieta kanālu, gan vienlīmeņa, gan divlīmeņa noieta kanālus. Produkcijas transportēšanai tiek izmantots gan olu ražotāju transports, gan loģistikas uzņēmumu pakalpojumi.

Lauksaimniecības tirgus eksperti, pārtikas tirgotāji, kā arī olu ražotāji norāda, ka lielai daļai pircēju – mājsaimniecību – pats svarīgākais kritērijs, izvēloties olas, ir **cena**¹⁴⁹, tikai tad ir **kvalitāte**.

¹⁴⁷ Vidzemes putni: lauksaimniecības pakalpojumu kooperatīvā sabiedrība ([b. g.] [tiešsaiste] [skatīts 02.11.2020.]. Pieejams: <https://www.vidzemesputni.lv/>

¹⁴⁸ Mičāne I. (2017). Paipalu olu bums turpinās; saimnieki apvieno spēkus eksportam. [tiešsaiste] [skatīts 02.09.2020.]. Pieejams: <https://www.la.lv/paipalu-olu-bums-pieaug-saimnieki-apvienojas-kooperativa>

¹⁴⁹ Fridrihsone M. (2019). Pēdējo divu gadu laikā Latvijā ievērojami pieaudzis dējējvistu skaits [tiešsaiste] [skatīts 02.09.2020.]. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/pedejo-divu-gadu-laika-latvija-ieverojami-pieaudzis-dejevjistu-skaits.a316582/>

Avots: autoru pētījums.

1.3.6.15. attēls. Olu produktu noieta kanāli un tirgi.

Mājsaimniecības Latvijā dod priekšroku Latvijā ražotām svaigām, brūnām vistu olām. Izņēmums ir Lieldienas, kad pieaug pieprasījums pēc baltajām olām, kuras ir dārgākas, salīdzinot ar brūnajām¹⁵⁰. Pakāpeniski palielinās arī pieprasījums pēc paipalu olām¹⁵¹.

Lai gan pēdējos gados Latvijā pieaug pieprasījums pēc brīvos apstākļos audzētu vistu dētajām olām, kā arī atsevišķi pārtikas ražošanas uzņēmumi pakāpeniski atsakās no sprostos audzētu vistu olu izmantošanas, Lauksaimniecības tirgus veicināšanas centra vadītāja Inguna Gulbe uzskata: nav pamata domāt, ka pieprasījums pēc sprostos turētu vistu dētām olām tuvākajos gados ievērojami samazināsies. Daļa mājsaimniecību Latvijā nevar atļauties iegādāties kvalitatīvu pārtiku, tāpēc olu ražotājiem būs jāapmierina abas sabiedrības daļas – tai, kurai naudas līdzekļu pārtikas iegādei nepietiek, būs jāražo konveciāla, lēta, kvalitatīva pārtika, tai skaitā, olas; bet otrai sabiedrības daļai būs jāpiedāvā brīvos apstākļos audzētu vistu olas, kas ir dārgākas¹⁵².

Latvijas Olu ražotāju asociācijas izpilddirektore Anna Ērliha norāda: situācija Latvijā liecina, ka ārpus sprostu olu ražošanas apjomi ir nepietiekami, lai apmierinātu pieaugošo pieprasījumu pēc šīm olām. Mazākie ražotāji jau tagad vairāk orientējas uz brīvās turēšanas apstākļos dēto olu ražošanu. Pēc A. Ērlihas domām, mazajām un vidējām saimniecībām neapšaubāmi tirgū vēl ir vieta, jo tās uz izmaiņām tirgū spēj reaģēt daudz ātrāk. Taču saimniecībām, kurās dominē roku darbs, būs grūti

¹⁵⁰ Šteinfelde I. (2019). Olu cenu kaujā Lieldienu nedēļā uzvar pircēji [tiešsaiste] [skatīts 02.09.2020.]. Pieejams: <https://nra.lv/ekonomika/latvija/278415-olu-cenu-kauja-lieldienu-nedela-uzvar-pirceji.htm>

¹⁵¹ Mičāne I. (2017). Paipalu olu bums turpinās; saimnieki apvieno spēkus eksportam [tiešsaiste] [skatīts 02.09.2020.]. Pieejams: <https://www.la.lv/paipalu-olu-bums-pieaug-saimnieki-apvienojas-kooperativa>

¹⁵² Fridrihsone M. (2019). Pēdējo divu gadu laikā Latvijā ievērojami pieaudzis dējējvistu skaits [tiešsaiste] [skatīts 02.09.2020.]. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/pedejo-divu-gadu-laika-latvija-ieverojami-pieaudzis-dejevjistu-skaits.a316582/>

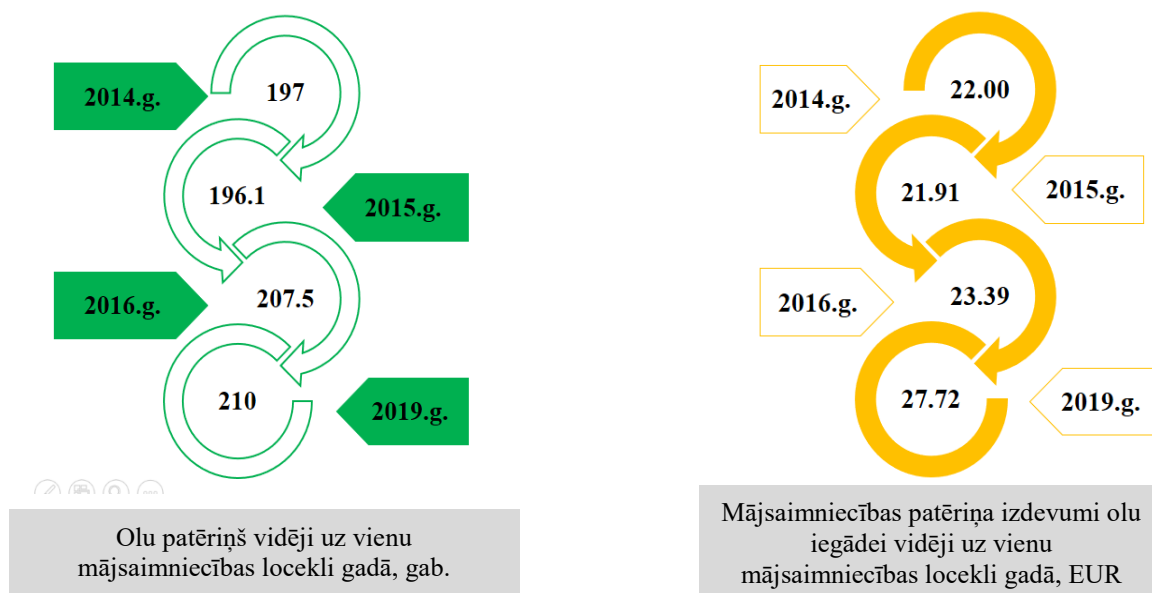
konkurēt ar citu valstu produkcijas cenām – tur jau ir izveidotas lielas, automatizētas ārpus sprostiem dētu olu ražotnes¹⁵³.

CSP dati¹⁵⁴ liecina, ka vidējais olu patēriņš uz 1 mājsaimniecības locekli gadā ir pieaudzis no 197 olām 2014. gadā līdz 210 olām 2019. gadā. Olu produktu patēriņš Latvijas mājsaimniecībās ir neliels: 2019. gadā olu produktu patēriņš bija 0,07 kg vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli gadā (pilsētās: 0,08 kg, laukos – 0,05 kg), bet 2016. gadā olu produktu (olu baltums pudelēs, olu pulveris u. c.) patēriņš bija vēl zemāks – 0,03 kg vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli gadā.

Olu produktu galvenie patērētāji ir *HoReCa* sektors un industriālie pārtikas ražotāji Latvijā un ārvalstīs.

Gan patēriņa, gan olu cenu pieauguma ietekmē palielinājās arī mājsaimniecības patēriņa izdevumi olu iegādei.

Latvijā mājsaimniecības 2019. gadā olu iegādei tērēja vidēji 27,72 EUR uz vienu mājsaimniecības locekli gadā, bet olu produktiem – tikai 0,37 EUR uz vienu mājsaimniecības locekli gadā¹⁵⁵. Mājsaimniecību pārtikas izdevumos olas un olu produkti veido 3 %.

Paskaidrojums: dati par 2017. un 2018. gadu nav pieejami.

Avots: CSP dati (tabulas MBG151, MBG160, MBG161).

1.3.6.16. attēls. Olu patēriņš, gab., un patēriņa izdevumi olu iegādei, EUR, vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli gadā Latvijā 2014.–2016., 2019. gadā.

Risku identifikācija un novērtējums

Olu un olu produktu ražošanas sektorā, balstoties uz izstrādāto metodoloģiju, tika identificēti 40 riski: 26 iekšējie un 14 ārējie riski.

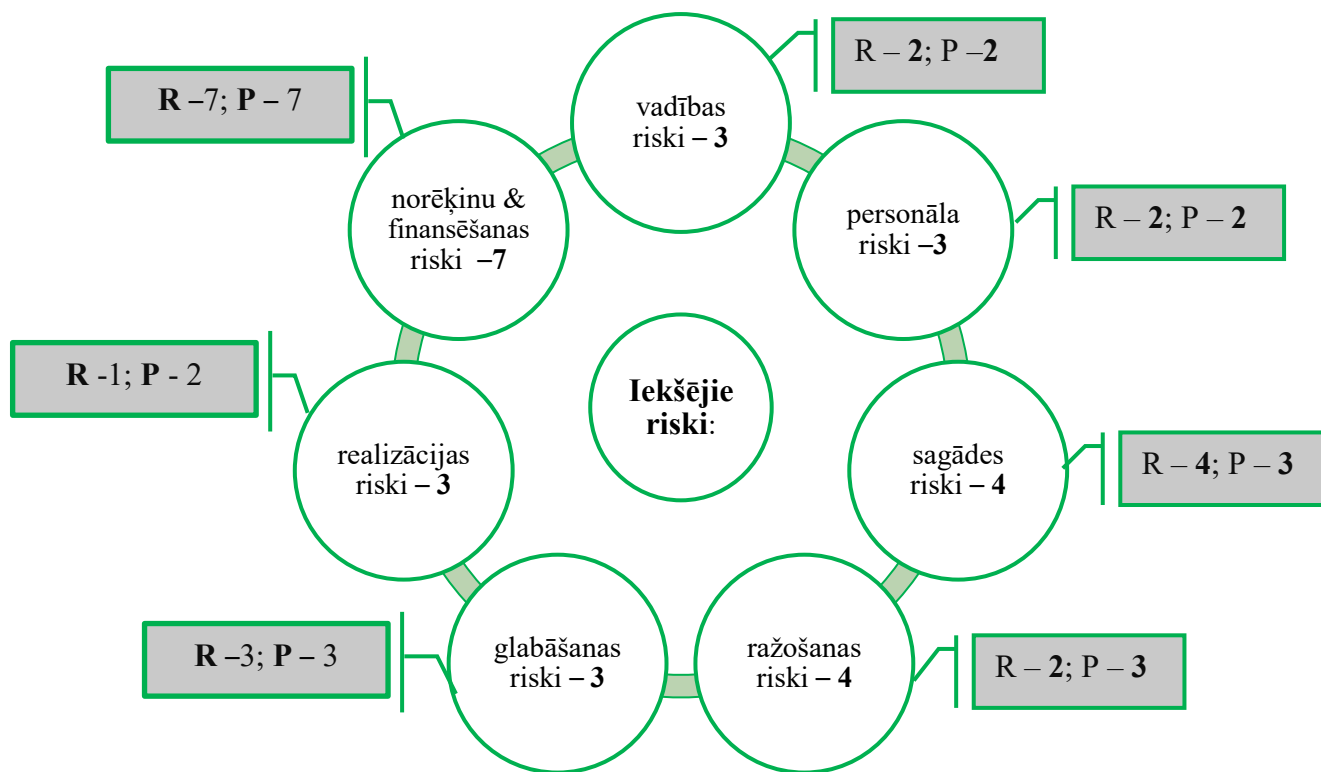
No 1.3.6.17. attēla datiem var secināt, ka, klasificējot iekšējos riskus uzņēmējdarbības funkciju šķērsgrizumā, kopumā to skaits apakšgrupās ir līdzīgs (3–4 riski katrā apakšgrupā), izņemot

¹⁵³ Ērliha A. (2019). Latvijas olu ražošanas industrijā gaidāmas izmaiņas [tiešsaiste] [skatīts 02.09.2020.]. Pieejams: <https://www.db.lv/zinas/latvijas-olu-razosanas-industrija-gaidamas-izmainas-486313>

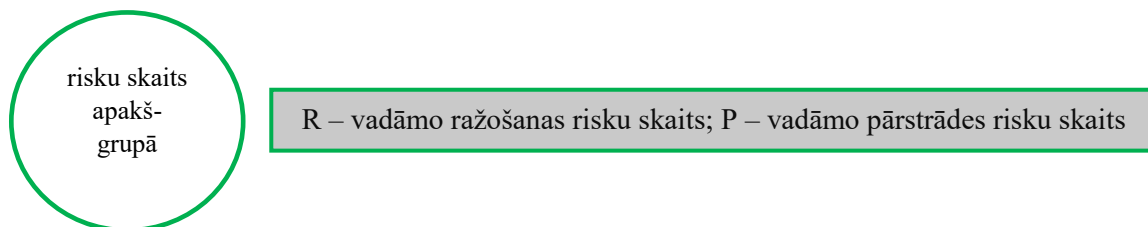
¹⁵⁴ CSP ([b.g.]). CSP datubāzes [tiešsaiste] [skatīts 12.09.2020.]. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/db> (Tabula MBG161)

¹⁵⁵ CSP ([b.g.]). CSP datubāzes [tiešsaiste] [skatīts 12.09.2020.]. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/db> (Tabula MBG151)

apakšgrupu “norēķinu un finansēšanas riski”, kurā ietilpst septiņi riski. Lielāko daļu no identificētajiem riskiem ir nepieciešams vadīt – rast risinājumus risku ietekmes mazināšanai vai to novēršanai.

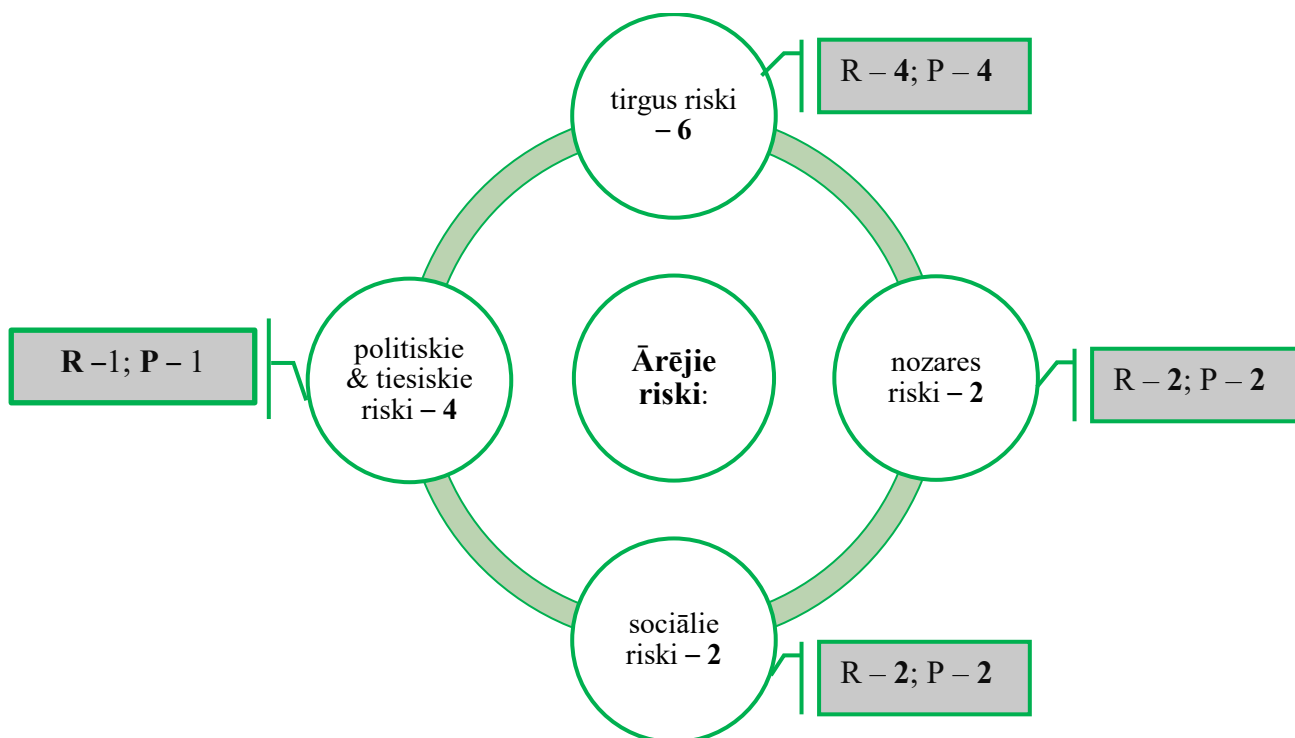
Apzīmējumi:

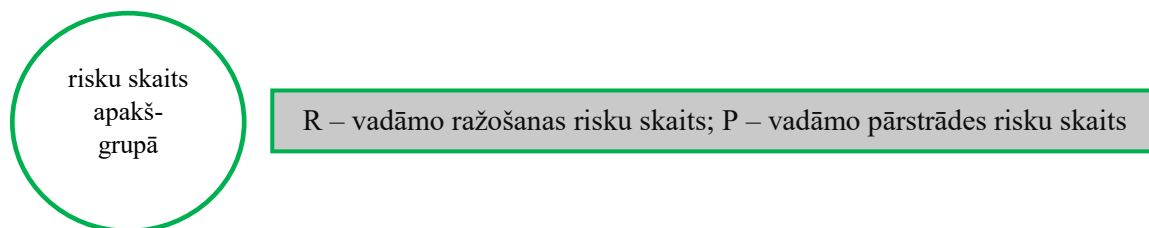
Avots: autoru pētījums.

1.3.6.17. attēls. **Identificēto iekšējo risku skaits uzņēmējdarbības funkciju šķērsgriezumā olu un olu produktu ražošanas sektoram.**

No 1.3.6.18. attēla datiem var secināt, ka starp ārējo risku klasifikācijas apakšgrupām dominē “tirgus riski”, no kuriem lielāko daļu ir nepieciešams vadīt, kā arī “politiskie & tiesiskie riski”.

Apzīmējumi:

Avots: autoru pētījums.

1.3.6.18. attēls. Identificēto ārējo risku skaits olu un olu produktu ražošanas sektoram.

Tabulā 1.3.6.1. sniegts identificēto iekšējo un ārējo risku raksturojums, kā arī identificēto risku novērtējums divās dimensijās – katra piecu ballu skalā. Risku novērtējums vizualizēts risku matricā (kartē), lai noskaidrotu, kurus riskus nepieciešams vadīt (skatīt 1.3.6.2. tabulu). Tabulā 1.3.6.3. apkopoti olu un olu produktu ražotāju ieteikumi vadāmo risku ietekmes mazināšanai.

Risku raksturojums un novērtējums olu un olu produktu ražotājiem

Risks un tā kods (numurs pēc kārtas)	Riska raksturojums	Olas čaumalās		Olu produkti	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
IEKŠĒJIE RISKI					
Vadības riski					
1. Grūtības plānot turpmāko saimniecisko darbību	Neskaidrība par nākotni un Covid-19 izraisītās krīzes ilgumu rada grūtības plānot uzņēmuma darbību. Olu un olu produktu ražotāji savu darbību plāno īstermiņā.	4	4	4	4
2. Pieredzes trūkums	Lai pielāgotos Covid-19 radītajiem ierobežojumiem, tiek izmantots komandas darbs – uzņēmuma vadība strādā kopā, lai rastu labākos risinājumus.	3	2	3	2
3. Liela atkarība no vadītāja	Olu ražošanā milzīgus bioriskus rada gājputnu migrācija divas reizes gadā, tādēļ uzņēmumi jau pirms Covid-19 bija ieviesuši un ievēroja biodrošības un higiēnas pasākumus. Covid-19 dēļ radikālas izmaiņas nebija jāievieš. Tomēr pastāv risks vadītājam inficēties ar vīrusu vai nonākt tiešā saskarsmē ar Covid-19 slimnieku, līdz ar to pašizolēties uz noteiktu laiku.	2	4	2	4
Personāla riski					
4. Darbinieku atlaišana, slēdzot vai sašaurinot ražošanu	Mazās saimniecībās darbība balstīta uz ģimenes locekļu darbu. Lielos uzņēmumos riska iestāšanos nosaka situācija tirgū, tā kā olu ražošanas apjomus nav iespējams izmainīt īsā laika periodā, darbinieku atlaišana nenotika. Ja ražošanas sašaurināšanas dēļ būtu bijis jāatlaiž darbinieki, tad nākotnē, ražošanu atjaunojot iepriekšējā līmenī, būtu jāsaucas ar izaicinājumu – jaunu darbinieku atrašana atlaisto vietā.	4	2	4	2
5. Atkarība no darbaspēka fiziskas klātbūtnes uzņēmumā	Ļoti nozīmīgs risks, jo olu un olu produktu ražošanā ir nepieciešama darbaspēka fiziska klātbūtne, lielākai daļai darbinieku darbu nav iespējams veikt attālināti, tāpēc uzņēmumi jau pirms valdības izsludinātās ārkārtējās situācijas un pieņemtajiem pasākumiem Covid-19 ierobežošanai reaģēja un darbību veica ārkārtējā režīmā, ieviešot papildu drošības pasākumus: tika pastiprināti dezinfekcijas pasākumi,	5	4	5	4

Risks un tā kods (numurs pēc kārtas)	Riska raksturojums	Olas čaumalās		Olu produkti	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
	<p>individuālās higiēnas un darbinieku veselības stāvokļa pārbaudes; tika atcelti ārvalstu komandējumi, pasākumi ar lielu dalībnieku skaitu, darbs iespēju robežās tika organizēts attālināti, tika ierobežota apmeklētāju plūsma uzņēmumos.</p> <p>Daļai ražošanā strādājošo darbinieku, kas atgriezās no ārzemēm vai/ un vajadzēja būt karantīnā, bija jānododas dīkstāvē, tāpēc nācās pārplānot slodzes un maksāt par virsstundām, kas palielināja darba samaksas izmaksas.</p> <p>Krīzes laikā olu ražotnēs darbinieki neraslīma, ja slimība tiktu konstatēta, tad varētu rasties grūtības ar darbinieku aizstāšanu, pieaugtu darba samaksas izmaksas.</p>				
6. Darbaspēka trūkums	<p>Šis risks ir aktuāls olu ražotājiem ilgtermiņā, Covid-19 risku neietekmēja, jo īsā laika periodā ražošanas apjomus izmainīt nevar. Ilgtermiņā ražotāji izjūt darbinieku ar atbilstīgu izglītību (piemēram, zootehniķu, veterinārārstu) trūkumu. Ja ražošanas sašaurināšanas dēļ būtu bijis jāatlaiz darbinieki, tad nākotnē, ražošanu atjaunojot iepriekšējā līmenī, būtu jāērēķinās ar šo risku.</p>	1	1	1	1
	Sagādes riski				
7. (Importa) izejvielu trūkums / nepieejamība tirgū	<p>Visu nepieciešamo ražošanas nodrošināšanai nav iespējams sagādāt Latvijā vai Eiropas Savienībā, tāpēc daļa izejvielu tiek importēta arī no trešajām valstīm. Ja ražotāji veido izejvielu krājumus, tad riska ietekme nav liela. Ja kāda no izejvielām krīzes laikā bija jāimportē, tad riska ietekme pieauga, jo bija jāērēķinās ar piegāžu kavēšanos, tāpēc izejvielas bija jāpasūta lielākā apjomā (veidojot lielākas rezerves), lai nodrošinātu ražošanas procesa nepārtrauktību. Tas iesaldēja arī apgrozāmos līdzekļus. Izejvielas arī sadārdzinājās, jo pieauga loģistikas izmaksas sakarā ar maršrutu pārplānošanu.</p>	4	5	2	4
8. Iepakojuma trūkums / sagādes problēmas	<p>Risks ir nozīmīgs, jo visa produkcija ir jāiepako. Ja ražotājiem iepakojuma krājumi bija jāatjauno krīzes laikā, tad uzņēmēji saskarās ar piegāžu kavēšanos un iepakojuma cenu kāpumu. Uzņēmēji iepakojumu sāka</p>	4	4	4	4

Risks un tā kods (numurs pēc kārtas)	Riska raksturojums	Olas čaumalās		Olu produkti	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
	pasūtīt lielākā apjomā, veidojot papildu rezerves. Tas iesaldēja apgrozāmos līdzekļus.				
9. Izejvielu cenu pieaugums	Sadārdzinājās importētās izejvielas, jo pieauga loģistikas izmaksas sakarā ar maršrutu pārplānošanu.	5	5	1	1
10. Sadarbības partneru došanās dīkstāvēs	Ražotājiem, kas strādā ar <i>HoReCa</i> sektoru, ļoti nozīmīgs risks, jo produkcijas piegādes apstājās vai būtiski samazinājās. Arī lielie pārtikas ražotāji, kam olu un olu produktu ražotāji piegādā izejvielas (piemēram, SIA “Orkla”, saldumu zīmols un ražotne “Laima”), samazināja ražošanas apjomus, izmantoja rezerves. Kritās pieprasījums arī eksportu tirgos (viesmīlības industrijā).	4	4	5	5
	Ražošanas risks				
11. Ražošanas apjoma kritums (samazināšanās)	Īsā laika periodā variēt ar ražošanas apjoma izmaiņām ir grūti, līdz ar to arī ātri reaģēt uz tirgū notiekošajām pārmaiņām; nozīmīgas izmaiņas var panākt tikai ar mājputnu ganāmpulka likvidēšanu. To ražotāji negribēja pieļaut, jo tas nestu negatīvas sekas ilgtermiņā. Lielie ražotāji samazināja olu cenas, nesamazinot ražošanas apjomus.	1	3	4	4
12. Darba intensitātes samazināšanās / dīkstāve / darbības apturēšana	Tā kā īsā laika periodā variēt ar ražošanas apjoma izmaiņām ir grūti, ražotāji pārorientējās uz citiem produktiem, mēģinot kompensēt tos, pēc kuriem samazinājās pieprasījums tirgū.	3	3	4	4
13. Grūtības izpildīt valsts noteiktos drošības pasākumus	Lielākās grūtības olu ražotājiem radīja prasības – 2 metru distance – ievērošana darba vietās ar ierobežotu platību.	3	3	3	3
	Glabāšanas riski				
14. Saražotās produkcijas krājumu pieaugums	Olu un olu produktu ražotāji pārorientējās uz to produktu ražošanu, pēc kuriem bija pieprasījums tirgū, tādējādi mēģinot kompensēt tos, kam nebija noieta.	2	4	3	3
15. Uzglabāšanas problēmas	Būtisks risks olu ražotājiem, jo olas un olu produkti nav ilgi uzglabājami pārtikas produkti.	4	4	3	4

Risks un tā kods (numurs pēc kārtas)	Riska raksturojums	Olas čaumalās		Olu produkti	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
produktiem ar īsu derīguma termiņu					
16. Apgrozāmo līdzekļu iesaldēšana	Nozīmīgs risks ražotājiem un pārstrādātiem, kas strādā ar <i>HoReCa</i> sektoru, kam radās problēma norēķināties ar piegādātājiem dīkstāves dēļ. Līdzekļus iesaldēja arī (izejvielu un iepakojuma) krājumu veidošana lielākā apjomā.	5	5	5	5
	Realizācijas riski				
17. Konkurences saasināšanās ar tiešajiem konkurentiem	Latvijā pašnodrošinājuma līmenis ar olām ir virs 150 %. Konkurenci vēl pirms Covid-19 krīzes saasināja olu imports no Ukrainas par zemāku cenu un zemākām vistu labturības prasībām nekā ES. Krīzes laikā konkurenci vēl vairāk saasināja arī Lietuvas olu imports par dempinga cenām. Baltijā ir olu pārprodukcija, tāpēc svarīgi, uz kādu tirgu vai cenu politiku uzņēmums orientējas (piem., "Rimi" atbalsta kvalitatīvu olu ražošanu, "Maxima" u. c. tirdzniecības tīkli vispirms interesējas par cenu). Latvijas olu ražotāji izmantoja veikalu tīklu akcijas u. c. piedāvājumus, lai tikai pārdotu savu produkciju.	5	5	5	5
18. Līdzšinējo produktu virzīšanas pasākumu tirgū neefektivitāte (piem., pārtikas degustācijas, tirdziņi, izstādes)	Daļa mazo olu ražotāju savas produkcijas realizācijai izmanto tirdziņus, gadatirgus, tāpēc Covid-19 ieviesto ierobežojumu dēļ bija jāmeklē alternatīvas līdzšinējiem produktu virzīšanas pasākumiem.	2	2	5	5
19. Klientu lojalitātes un atbalsta mazināšanās vietējās īsajās pārtikas ķēdēs piedāvāto produktu	PVD un zemkopības ministrs aicināja patērētājus iegādāties produktus tikai legālās tirdzniecības vietās, bet neiegādāties nezināmas izcelsmes produktus "tieši no rokas". Valsts un nevalstiskās organizācijas aicināja izvēlēties Latvijā ražotās olas (īpaši tuvojoties Lieldienām). Mazumtirgotāji organizē vietējo ražotāju nedēļas /mēnesi, citas akcijas vietējo ražotāju atbalstam.	1	1	1	1

Risks un tā kods (numurs pēc kārtas)	Riska raksturojums	Olas čaumalās		Olu produkti	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
higiēnas risku paaugstināšanās dēļ					
	Norēķinu un finansēšanas riski				
20. Papildu izdevumi, pielāgojoties ārkārtējai situācijai	Uzņēmumi jau pirms valdības izsludinātās ārkārtējās situācijas un pieņemtajiem pasākumiem Covid-19 ierobežošanai reaģēja un strādāja ārkārtējā režīmā, ieviešot papildu drošības pasākumus: tika pastiprināta dezinfekcija, individuālās higiēnas un darbinieku veselības stāvokļa pārbaudes. Izmaksu pieaugumu noteica eksporta kritums, preču plūsmas pārplānošana un importa izejvielu krājumu veidošana.	5	5	5	5
21. Ieņēmumu samazināšanās	Līdz ar pieprasījuma vai piedāvāto produktu cenas samazināšanos, krītas arī ieņēmumi. Valsts atbalstu lielle olu ražotāji dēvē par nepieejamu un neatbilstīgu. Kritēriji, pēc kuriem bija pieejams atbalsts, nederēja ne "Alūksnes putnu fermā", ne "Balticovo". Piemēram, "Balticovo" zem viena nosaukuma ir gan olu ražošana, gan pārstrāde, bet atbalsts pienācās tikai pārstrādes uzņēmumiem. Līdz ar to lielajiem uzņēmumiem veidojas nevienlīdzīga situācija eksporta tirgos. Piemēram, Lietuva nosedza jebkāda uzņēmuma ieņēmumu zaudējumus, kas viņiem rada papildu priekšrocības konkurencē. Latvijas uzņēmumiem vajadzēja pašiem tikt galā, kas attiecīgi ietekmē viņu konkurētspēju.	5	5	5	5
22. Problēmas saņemt samaksu par pārdoto produkciju	Risks pieaug, ja mazinās klientu un sadarbības partneru maksātspēja. Ražotājiem bija iespējas pārstrukturizēties.	3	5	3	5
23. Nespēja nokārtot kredītsaistības	Reāli gan ražotājam, gan pārstrādātājam, ja samazinājušies ieņēmumi un ir kredītsaistības.	4	4	3	3
24. Nespēja segt ikmēneša maksājumus (t. sk. nodokļu maksājumus)	Zemā ekonomiskā aktivitāte lika ražotājiem apsvērt izmaksu optimizācijas nepieciešamību, tai skaitā, arī darba algas mazināšanu.	4	4	3	3

Risks un tā kods (numurs pēc kārtas)	Riska raksturojums	Olas čaumalās		Olu produkti	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
25. Finansējuma pieejamības samazināšanās	Daļai ražotāju investori apturēja kredītlīnijas, kas jūtami ietekmēja naudas plūsmu.	5	5	5	5
26. Loģistikas izmaksu pieaugums	Atsevišķu robežpunktu slēgšanas dēļ bija jāveic maršrutu pārplānošana, līdz ar to palielinājās attālums, kas bija jāmēro autokravām. Samazinājās arī piegāžu apjoms vienā maršrutā. Tika ieviesti arī papildu drošības pasākumi un higiēnas prasības transportam un automašīnu šoferiem.	5	4	5	4
ĀRĒJIE RISKI					
Tirgus riski					
27. Tirgus nenoteiktība	Ietekmē gan ražotāju, gan pārstrādātāju. Covid-19 krīze ir jauns izaicinājums uzņēmējiem.	5	5	5	5
28. Grūtības atrast jaunus noieta tirgus slēgto aizstāšanai	Risks aktuālāks eksportētājiem, jo vairāku ES dalībvalstu tirgi, kur līdz Covid-19 krīzei tika eksportētas Latvijā ražotās olas, tika aizvērti un jaunus noieta tirgus krīzes laikā gandrīz nebija iespējams atrast. Situācijai stabilizējoties ES tirgū, eksports atjaunojās.	4	4	4	4
29. Pieprasījuma samazināšanās / palielināšanās	Sakarā ar ieviestajiem ierobežojumiem pieprasījums pēc olām un olu produktiem samazinājās <i>HoReCa</i> sektorā gan vietējā, gan ārvalstu tirgos, bet nedaudz palielinājās mazumtirdzniecībā, jo mājsaimniecības ārpus mājām gatavoto ēdienu aizstāj ar mājās gatavoto. Samazinoties eksportam, bija grūtības nokomplektēt kravas (t. s. saliktās kravas), jo klienti pieprasīja tikai daļu no sortimenta. Piegāde bija vismaz 2 reizes ilgāka (2 dienu vietā 4), taču apmēram 1,5–2 nedēļu laikā visi iesaistītie pielāgojās jaunajai situācijai. Tas nozīmē, ka krīze radīja šoku sākumā, bet pēc tam tika atrasti risinājumi. Arī mazie olu ražotāji atzīmē, ka pieauga privātie pasūtījumi, palielinājās tiešā pārdošana, t. sk. bezkontakta.	4	4	5	5
30. Īslaicīgs pārtikas produktu trūkums tirgū	Covid-19 krīzes sākumā iedzīvotāji izpirka arī olas (veidojot krājumus, kā arī ēdot mājās), bet ražotāji bija spējīgi ātri reaģēt uz īstermiņa tirgus pieprasījuma svārstībām. Zemkopības ministrija aicināja pārtikas nozares uzņēmējus pievērst pastiprinātu uzmanību tirgū novērojamajām preču pieprasījuma izmaiņām	5	1	5	1

Risks un tā kods (numurs pēc kārtas)	Riska raksturojums	Olas čaumalās		Olu produkti	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
	un vajadzības gadījumā palielināt ražošanas apjomus attiecīgajām produktu grupām, lai spētu nodrošināt nepieciešamos piegādes apjomus primāri uz tirdzniecības vietām Latvijā.				
31. Preču cenu pieaugums	Olu cenas ražotāji bija spiesti samazināt Lietuvas olu ražotāju cenu dempinga dēļ.	1	1	1	1
32. Klientu maksātspējas kritums	Nenoteiktība, kas saistīta ar Covid-19 pandēmijas radīto seku smagumu un to ilgumu, liek iedzīvotājiem būt piesardzīgiem tēriņos, tādējādi tirgus eksperti pieņem, ka mājsaimniecību patēriņa kritums būs lielāks nekā rīcībā esošo ienākumu samazinājums. Pērkot olas, daļa klientu pievērš uzmanību cenai, bet citi dod priekšroku kvalitatīvam produktam.	3	3	3	3
	Nozares riski				
33. Atkarība no eksporta	Olu sektorā Latvijā ražotāji nodrošina virs 150 % no vietējā patēriņa apjoma, tādēļ izmaiņas eksporta tirgū (pieprasījuma samazinājums) rada tūlītēju negatīvu ietekmi. Būtiski samazinājās pieprasījums pēc olu pārstrādes produktiem, jo tie visvairāk bija pieprasīti viesmīlības nozarē, samazinās arī olu realizācijas iespējas ES dalībvalstīs ieviesto ierobežojumu dēļ. Eiropas Savienības pārtikas drošuma dienests neierobežoja pārtikas izvešanu vai ieviešanu starp ES dalībvalstīm. Eksporta tirgos patērētāji tika mudināti pirkt vietējos, nevis importa (t. sk. Latvijas) produktus. Situācijai ES tirgū stabilizējoties, pieauga olu eksports, kā arī lielākā daļa eksporta atgriezies iepriekšējā līmenī. Samazinoties eksportam, bija grūtības nokomplektēt kravas (t. s. saliktās kravas), jo klienti pieprasīja tikai daļu no sortimenta.	5	5	5	5
34. Imports no trešajām valstīm (Ukrainas), kas rada negodīgu konkurenci	Trešajām valstīm ES tirgus ir saistošs pievilcīgo cenu dēļ, taču ražošanas standarti, salīdzinājumā ar ES valstīs esošajiem, ir zemāki. ES tirdzniecības nosacījumi šo situāciju pieļauj. Samazinoties eksporta apjomiem, imports no trešajām pasaules valstīm, vietējā olu tirgū radīja "tādu kā drūzmēšanos" (A. Ērliha). Krīzes laikā negodīgu konkurenci radīja arī Lietuvas olu ražotāji, kas olas realizēja par dempinga cenām.	5	5	5	5

Risks un tā kods (numurs pēc kārtas)	Riska raksturojums	Olas čaumalās		Olu produkti	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
Sociālie riski					
35. Pircēju ažiotaža	Valdība aicināja Latvijas iedzīvotājus pārtiku iegādāties pēc nepieciešamības atbilstīgi līdzšinējiem paradumiem un noteica pārtikas ražotājiem prioritāri ar pārtiku nodrošināt vietējo tirgu. Visbiežāk, sekojot epidemiologu un citu speciālistu ieteikumiem, iedzīvotāji samazināja veikalu apmeklējumu biežumu un rūpīgāk izvēlējās vispiemērotāko veikala apmeklējuma laiku. Pirkumiem kļūstot retākiem, mainījies arī pirkuma groza sastāvs, tajā aizvien nozīmīgāku vietu ieņēmot produktiem ar iespējami ilgāku realizācijas termiņu un pievilcīgāku cenu ¹⁵⁶ . Arī pērkot olas, daļa klientu pievērsa uzmanību cenai, kamēr citi pievērsās kvalitatīvu produktu meklējumiem. Pielāgojoties situācijai tirgū, olu ražotāji dažādoja realizācijas kanālus (piem., pašapkalpošanās stendi, e-veikali).	3	3	3	3
36. Pircēju paradumu maiņa		4	3	4	3
Politiskie un tiesiskie riski					
37. Higiēnas prasību pieaugums uzņēmējiem	Olu ražošanā milzīgus bioriskus rada gājputnu migrācija divas reizes gadā, tādēļ uzņēmumi jau pirms Covid-19 bija ieviesuši un ievēroja biodrošības un higiēnas pasākumus. Covid-19 laikā tika pievērsta pastiprināta uzmanība higiēnas un biodrošības pasākumu ievērošanai.	3	2	3	2
38. PVD pastiprināta sekošana uzņēmumos notiekošajam	Koronavīrusa izplatība un pārnesana netiek saistīta ar pārtikas produktiem, līdz ar to šaubīties par pārtikas drošumu nav pamata, bet piesardzības nolūkos PVD sekoja notiekošajam pārtikas nozarē, komunicēja ar sabiedrību. Covid-19 ierobežojumu laikā PVD pārbaudes neveica, bet pēc ierobežojumu atcelšanas PVD pārbažu skaits ražotnēs dubultojās.	2	2	2	2
39. Dažādi fiziski ierobežojumi uz valstu robežām	Olām čaumalās ir īss realizācijas laiks. Ja risks iestājas, jārēķinās ar lēnāku preču un izejvielu plūsmu.	3	3	3	3

¹⁵⁶ Aprinķis.lv (2020). Pētījums: Covid-19 pandēmijas ietekmē 74 % Latvijas iedzīvotāju ir mainījuši savus pārtikas iegādes paradumus. [tiešsaiste] [skatīts 02.09.2020.]. Pieejams: <http://www.aprinkis.lv/index.php/sabiedriba/dzive-un-ticiba/18974-petijums-covid-19-pandemijas-ietekme-74-latvijas-iedzivotaju-ir-mainijusi-savus-partikas-iegades-paradumus>

Risks un tā kods (numurs pēc kārtas)	Riska raksturojums	Olas čaumalās		Olu produkti	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
40. Braukšanas laika ierobežojumi automašīnu šoferiem	Aktuāls ražotājiem, kas eksportē produkciju.	3	2	3	2

Apzīmējumi

Riska zonu skaidrojums:

Riska vadības pasākumi:

ļoti augsta (katastrofāls) riska zona →	nepieciešami riska samazināšanas pasākumi
augsta (kritiska) riska zona →	nepieciešami riska samazināšanas pasākumi
vidēja (paaugstināta) riska zona →	jābūt uzmanīgiem!
zema riska zona →	nav nepieciešami tieši pasākumi

Avots: nozares ekspertu intervijas, ekspertu vērtējums semināra laikā.

Riska matrica (karte) olu un olu produktu ražošanai

Riska kvalitatīvais skaidrojums:		Riska ietekme (radītās sekas)				
		5 (ļoti liela)	4 (liela)	3 (vidēja)	2 (neliela)	1 (nenozīmīga)
ļoti augsts (katastrofāls)						
augsts (kritisks)						
vidējs (paaugstināts)						
zems						
Riska iestāšanās varbūtība	5 (gandrīz noteikti)	R9; R16; R17; R20; R21; R25; R27; R33; R34 P10; P16; P17; P18; P20; P21; P25; P27; P29; P33; P34	R5; R26 P5; P26			R30 P30
	4 (ļoti iespējams)	R7	R1; R8; R10; R15; R23; R24; R28; R29 P1; P8; P11; P12; P28	R36 P36	R4 P4	
	3 (iespējams)	R22 P22	P15	R12; R13; R32; R35; R39 P13; P14; P23; P24; P32; P35; P39	R2; R37; R40 P2; P37; P40	
	2 (maz iespējams)		R3; R14 P3; P7		R18; R38 P38	
	1 (ļoti reti)			R11		R6; R19; R31 P6; P9; P19; P31

Piezīme: R – ražošanas riski; P – pārstrādes riski; ar **boldu** izcelti ārējie riski; risku atšifrējumu skatīt risku raksturojuma un novērtējuma tabulā.

Avots: ekspertvērtējumi semināru cikla “Pārtikas produktu piegāžu ķēžu pārstrukturēšana Covid-19 seku mazināšanai” norises laikā (norises laiks olu un olu produktu ražotājiem – 30.09.2020.).

Olu un olu produktu ražotāju ieteikumi identificēto risku ietekmes mazināšanai

Riska kods un zona		Riski, kurus nepieciešams vadīt	Ražotāju ieteikumi
R1	P1	Grūtības plānot turpmāko saimniecisko darbību	Komandas darbs – uzņēmuma vadība strādā kopā, lai rastu labākos risinājumus nenoteiktības apstākļos. Solidāra vienošanās starp darbiniekiem un uzņēmuma vadību.
R3	P3	Liela atkarība no vadītāja	
R4	P4	Darbinieku atlaišana, slēdzot vai sašaurinot ražošanu	Dažādas sociālā atbalsta un sadarbības programmas, kurās paredzēts, ka darbaspējas zaudējušie darbinieki tiek aizvietoti ar darbiniekiem no citiem uzņēmumiem vai šiem uzņēmumiem tiek sniegta palīdzība ikdienas darbu veikšanai. Darbinieku dīkstāves pabalsti, kurus būtu ieteicams izmaksāt darba devējam, kurš pats koordinē nepieciešamo darbu apjomu, jo tad saglabājas darbinieka piesaiste un lojalitāte uzņēmumam. Atcelt prasību par darbinieka nulles klātbūtni uzņēmumā pabalsta saņemšanas laikā.
R5	P5	Atkarība no darbaspēka fiziskas klātbūtnes uzņēmumā	Nepieciešamas vadlīnijas no atbildīgajām institūcijām, kā plānot un organizēt darbu, lai pēc iespējas mazinātu darbinieku saslimstību ar Covid-19, vai arī gadījumos, kad šāda situācija ir iestājusies, kā rīkoties, ja nevar nodrošināt 2 metru distanci.
R13	P13	Grūtības izpildīt valsts noteiktos drošības pasākumus	
R7	P7	(Importa) izejvielu trūkums / nepieejamība tirgū	Valstu robežu slēgšana nedrīkst ietekmēt nepieciešamo preču piegādes, tāpēc jānodrošina “zaļie” koridori pārtikas precēm, izejvielām un iepakojumam. Uzņēmējiem veidot lielākas rezerves, lai nodrošinātu ražošanas procesa nepārtrauktību.
R8	P8	Iepakojuma trūkums/ sagādes problēmas	
R39	P39	Dažādi fiziski ierobežojumi uz valstu robežām	
R10	P10	Sadarbības partneru došanās dīkstāvēs	Valsts atbalsts <i>HoReCa</i> sektoram, lai finansētu izmaksas, kas rodas dažādu ierobežojumu dēļ.
-	P11	Ražošanas apjoma kritums (samazināšanās)	Koronavīrusa uzliesmojuma radīto ieņēmumu zaudējumu (ražotāja cenas samazināšanas dēļ) kompensēšana (piemēram, Lietuvas uzņēmumiem, kas nodarbojas ar lauksaimniecības produktu pārstrādi mājputnu un olu nozarē, valdība kompensēja koronavīrusa uzliesmojuma radītos ieņēmumu zaudējumus). Latvijā formālu iemeslu dēļ uzņēmumi nekvalificējās palīdzības saņemšanai, kas būtiski ietekmēja Latvijas olu ražotāju starptautisko konkurētspēju.
R21	P21	Ieņēmumu samazināšanās	

Riska kods un zona		Riski, kurus nepieciešams vadīt	Ražotāju ieteikumi
R12	P12	Darba intensitātes samazināšanās / dīkstāve / darbības apturēšana	Pārorientēšanās uz citu produktu ražošanu, pēc kuriem tirgū ir pieprasījums, tādējādi mēģinot kompensēt tos, pēc kuriem nav pieprasījuma.
R14	P14	Saražotās produkcijas krājumu pieaugums	Valsts finanšu atbalsts krājumu pieauguma radīto grūtību mazināšanai.
R15	P15	Uzglabāšanas problēmas produktiem ar īsu derīguma termiņu	Ražotājiem sadarbībā ar LLU Pārtikas tehnoloģijas fakultātes pētniekiem izstrādāt olu produktus ar ilgāku derīguma termiņu, kā arī izstrādāt iepakojuma materiālus, kas nodrošinātu ilgāku derīguma termiņu.
-	P18	Līdzšinējo produktu virzīšanas pasākumu tirgū neefektivitāte	Pielāgojoties situācijai tirgū, ražotājiem dažādot produktu virzīšanas pasākumus un realizācijas kanālus.
R9	-	Izejvielu cenu pieaugums	Valsts atbalsts finansējuma saņemšanai, piemēram, tiešo dotāciju veidā, aizdevumu veidā un aizdevumu garantijas, lai apmierinātu ražošanas uzņēmumu likviditātes vajadzības un palīdzētu tiem turpināt darbību pandēmijas laikā un pēc tās.
R26	P26	Loģistikas izmaksu pieaugums	
R20	P20	Papildu izdevumi, pielāgojoties ārkārtējai situācijai	
R22	P22	Problēmas saņemt samaksu par pārdoto produkciju	
R23	P23	Nespēja nokārtot kredītsaistības	
R24	P24	Nespēja segt ikmēneša maksājumus (t.sk. nodokļu maksājumus)	
R25	P25	Finansējuma pieejamības samazināšanās	
R16	P16	Apgrozāmo līdzekļu iesaldēšana	
R27	P27	Tirgus nenoteiktība	Komandas darbs – uzņēmuma vadība strādā kopā, lai rastu labākos risinājumus nenoteiktības apstākļos. Uzņēmumu darbības plānošana īstumiņā. Valsts finanšu atbalsts (skatīt citus identificēto risku pasākumus).
R28	P28	Grūtības atrast jaunus noieta tirgus slēgto aizstāšanai	Palīdzība no valsts institūciju puses (piemēram, LIAA) eksporta tirgu meklēšanā, lai nodrošinātu eksporta nepārtrauktību.
R32	P32	Klientu maksātspējas kritums	Samazināt PVN likmi pārtikas precēm. Valsts finansiāls atbalsts mājāsaimniecībām patēriņa stimulēšanai.
R29	P29	Pieprasījuma samazināšanās / palielināšanās	Būtiski stimulēt vietējo patēriņu un lojalitātes pieaugumu vietējiem produktiem: 1) valsts un nevalstiskām organizācijām izglītot iedzīvotājus par nepieciešamību atbalstīt vietējos

Riska kods un zona		Riski, kurus nepieciešams vadīt	Ražotāju ieteikumi
R17	P17	Konkurences saasināšanās ar tiešajiem konkurentiem	ražotājus, par šāda atbalsta nozīmi ekonomikā; 2) patērētāju spiediens uz lielveikalu ķēdēm, pieprasot vietējos produktus.
R33	P33	Atkarība no eksporta	Izglītojoši pasākumi skolās un/vai izglītojošas filmas par olām kā pārtikas produktu, tā nozīmi uzturā. Iekļaut šādus izglītojošus pasākumus programmā “Latvijas skolas soma”. Palīdzība no valsts institūciju puses (piemēram, LIAA) eksporta tirgu meklēšanā, lai nodrošinātu eksporta nepārtrauktību.
R34	P34	Imports no trešajām valstīm (Ukrainas), kas rada negodīgu konkurenci	
R35	P35	Pircēju azeitāža	Noteikt pārtikas ražotājiem prioritāri ar pārtiku nodrošināt vietējo tirgu. Valdībai un tirgotājiem aicināt vietējos iedzīvotājus iegādāties pārtiku pēc nepieciešamības atbilstīgi līdzšinējiem paradumiem.
R36	P36	Pircēju paradumu maiņa	Ražotājiem un mazumtirgotājiem pielāgoties situācijai tirgū.

Piezīme: R – ražošanas riski; P – pārstrādes riski.

Apzīmējumi

Riska zonu skaidrojums:

Riska vadības pasākumi:

ļoti augsta (katastrofāls) riska zona →	nepieciešami riska samazināšanas pasākumi
augsta (kritiska) riska zona →	nepieciešami riska samazināšanas pasākumi

Avots: nozares ekspertu viedokļi, kas apzināti interviju un semināru cikla “Pārtikas produktu piegāžu ķēžu pārstrukturēšana Covid-19 seku mazināšanai” norises laikā (norises laiks olu un olu produktu ražotājiem – 30.09.2020.).

Iesaistīto pušu vērtējums par situāciju pandēmijas laikā un tās pārvarēšanas iespējām olu un olu produktu ražošanas sektorā

Intervijas ar SIA "APF Holdings" un SIA "Balticovo" pārstāvjiem, kā arī kādu strausu olu ražotāju.

Sākoties Covid-19 izraisītajai krīzei, uzņēmumi saskarās ar šādām izmaiņām:

- 1) vairumtirgotāji krasi samazināja vai pat pārtrauca pieprasījumu. Pirmajās krīzes dienās stipri samazinājās olu produktu (šķidrie un vārītie olu produkti) eksports. Samazinājās pieprasījums no *HoReCa* sektora (t. sk. kuģiem, viesnīcām.) un no lielajiem (industriālajiem) ražotājiem, kas izmanto olas un olu produktus. Pieprasījuma kritums daļēji tika kompensēts ar veikalu tīklu pieaugošo pieprasījumu. Vasarā situācija pakāpeniski uzlabojās arī eksporta ziņā (septembrī rādītāji bija atgriezušies iepriekšējā līmenī par apmēram 80 %). Konkrētajā strausu olu ražotnē krīze neradīja būtiskas izmaiņas, jo olu ražošana tikko bija sākusies. Tomēr bija jāpielāgojas jaunajām PVD prasībām attiecībā uz olu iepakojumu;
- 2) izteikti samazinājās cenas līdz ar eksporta kritumu un ārvalstu produkcijas ienākšanu LV tirgos (piemēram, no Ukrainas). Uzņēmumi bija spiesti olas pārstrādāt citos produktos vai pārdot par lētāku cenu;
- 3) atsevišķiem darbiniekiem saslimstot ar Covid-19, bija nepieciešams pārorganizēt maiņu darbu, kas sadārdzināja izmaksas, kā arī nodrošināt papildu drošības pasākumus darbiniekiem. Bija arī darbinieku dīkstāves gadījumi, taču neviens netika atlaists;
- 4) sadārdzinājās izejvielu piegāde no Lietuvas u. c. valstīm sakarā ar papildu kilometriem slēgto robežu dēļ. Dažkārt piegāde bija pat 2 reizes ilgāka nekā parasti;
- 5) zināmā mērā apstājās celtniecības projekti, jo dažādu iekārtu speciālisti nevarēja brīvi pārvietoties ES robežās;
- 6) radās problēmas ar finanšu plūsmas nepārtrauktības nodrošināšanu kredītiestāžu piesardzības dēļ. Bija nepieciešama budžeta pārplānošana;
- 7) tā kā strausu olas pārsvarā tika izmantotas ekskursiju degustācijās, tad līdz ar tūrisma apjoma samazināšanos bija jāmeklē jauni noieta veidi;
- 8) krīze devusi arī iespēju nostiprināties LV tirgū, palīdzēt valstij ar produkcijas vai dezinfekcijas līdzekļu dāvinājumiem, pārvērtēt iepakojumu veidu, mārketinga stratēģijas.

Krīzes laikā lielie uzņēmumi nevarēja saņemt valsts atbalstu dažādu formālu apstākļu dēļ (piemēram, nesaņem atbalstu, ja tas ir gan pārstrādes, gan ražošanas uzņēmums). Tā kā ārvalstīs (piemēram, Lietuvā) tika atbalstīti visi uzņēmumi, kas cietuši zaudējumus, tad lielie Latvijas uzņēmumi zaudēja savu konkurētspēju starptautiskajā tirgū. Nepieciešams lielāks atbalsts LV ražotajai produkcijai, mazinot ārvalstu importu. Nepieciešama sabiedrības izglītošana par olu produktiem un to kvalitāti. Krīzei turpinoties ilgāku laika periodu, varētu būt nepieciešama uzņēmumu pārstrukturēšanās un jauni mārketinga veidi, piemēram, mazie uzņēmumi jau esošās krīzes laikā vairāk pievērsa uzmanību personīgai piegādei un interneta veikaliem.

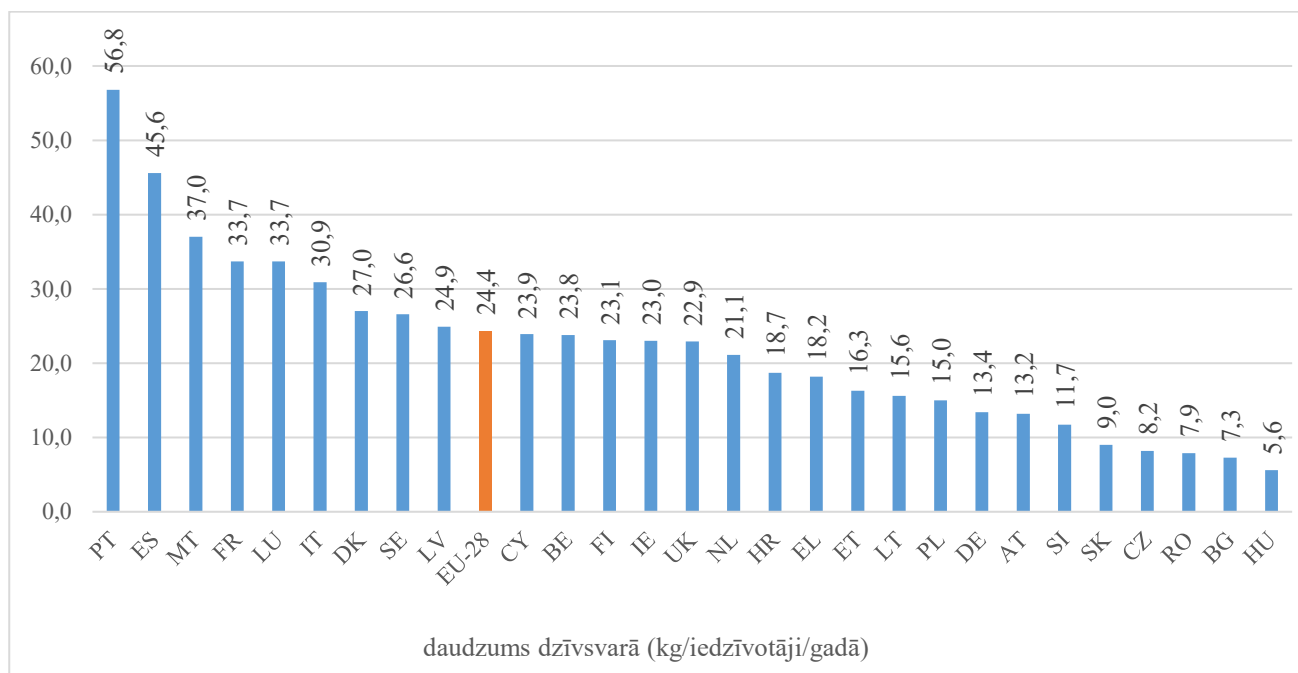
3.7. Zivju ieguve, akvakultūra un pārstrāde

Covid-19 pandēmija Latvijā ir radījusi nopietnus ierobežojumus visos zivju pārtikas sistēmas posmos. Zivju produktu rūpniecība un patēriņš Latvijā ir integrēts zivju izejvielu globālajās plūsmās un ir pakļauts daudziem riskiem, kas ietekmē starptautisko piedāvājumu un pieprasījumu.

Zvejniecības nozarei turklāt raksturīgs liels skaits zivju izejvielu no dažādām izcelsmes vietām – gan no ES un apkārtējām valstīm, gan no tālām ārzemēm. Šo apstākļu dēļ nav iespējams vispārināt “zivju nozares pašpietiekamību kopumā”. Zvejnieki nozvejo viena veida zivis, apstrādātāji apstrādā cita veida – galvenokārt eksportam, un patērētāji patērē vēl trešā veida, pārsvarā importētās, zivis.

Patēriņš

Zivis Latvijā ir tradicionāls ēdiens, valsts ģeogrāfiskās atrašanās vietas un vēstures dēļ. Mūsdienās Latvijas iedzīvotāji gadā patērē 24,9 kg zivju uz vienu cilvēku, kas ir vairāk nekā vidēji ES (24,5 kg), un ievērojami vairāk nekā Lietuvā un Igaunijā (attiecīgi, 15,6 un 16,3 kg).

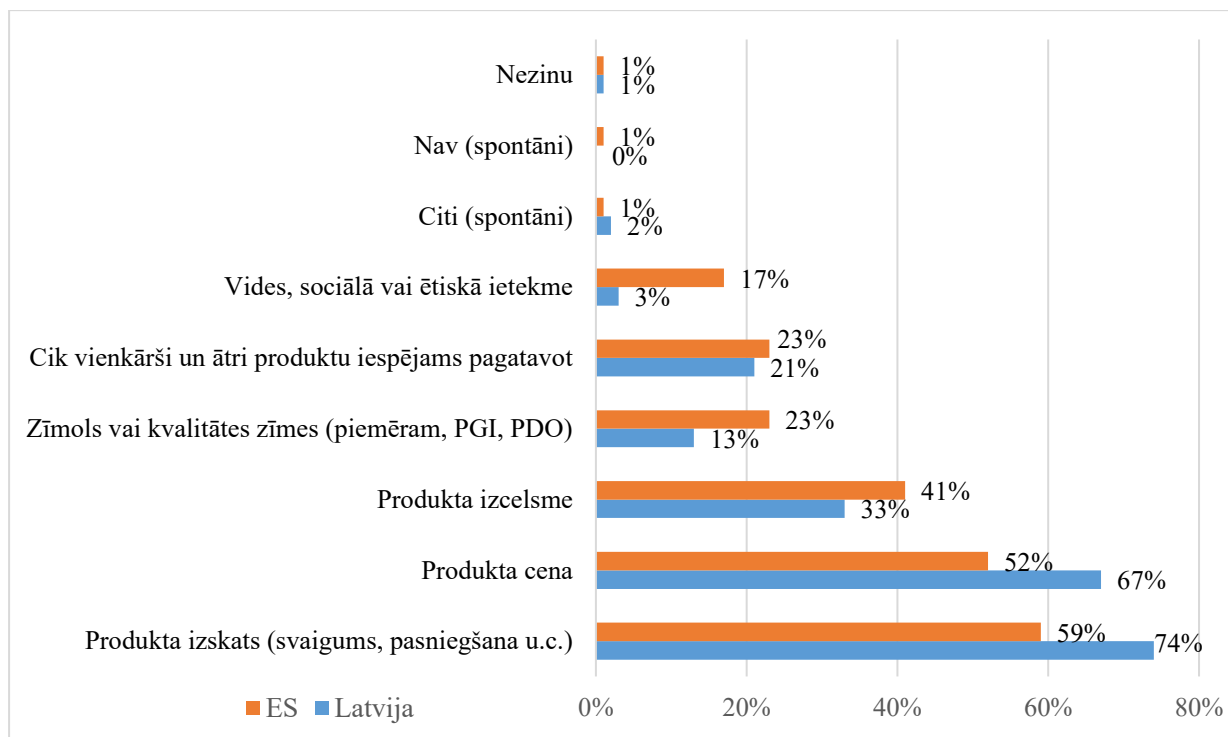

Avots: Eumofa, ES zivju tirgus, 2019. gada izdevums.

1.3.7.1. attēls. Zivsaimniecības un akvakultūras produktu patēriņš ES valstīs, kg uz 1 iedzīvotāju gadā, 2017. gadā.

Pastāvīgie patērētāji (tie, kas vismaz reizi mēnesī ēd zvejniecības un akvakultūras produktus) pieder 40–54 gadu vecuma grupai vai ir vecāki par 55 gadiem. Jaunieši (15–24 gadi) Latvijā, kā arī ES, zivis uzturā lieto mazāk, bet šajā vecuma kategorijā pastāvīgie patērētāji Latvijā ir 64 % no kopējā skaita, kas ir nedaudz mazāk nekā ES līmenī (67 %). Latvijas iedzīvotāji lieto pārsvarā svaigus un kūpinātus zivju produktus, bet savvaļas zivis (66 %) patērē nedaudz retāk nekā ES vidēji (68 %).

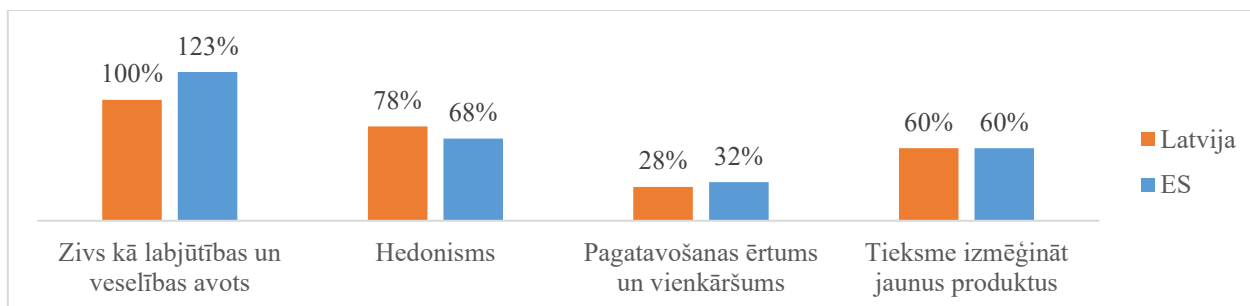
Mājsaimniecībās ar atšķirīgu ienākumu līmeni ir ievērojamas pārtikas patēriņa atšķirības (produktu daudzveidība un cena, liels daudzums produktu ar augstu uzturvērtību utt.), tāpēc ienākumus var definēt kā galveno faktoru, kas ietekmē patēriņu. Piemēram, galvenās Latvijā patērētās zivju sugas ir reņģes un brētliņas, taču iedzīvotāji lieto uzturā arī plekstes un mencas, lašus un tunzivis. Mājsaimniecības ar lielākiem ienākumiem dod priekšroku svaigām un kūpinātām zivīm, savukārt mājsaimniecības ar zemākiem ienākumiem mēdz iegādāties konservētas zivis. Pieaugušo Latvijas iedzīvotāju vidū populārākie zivju produkti ir siļķes un brētliņas, arī lasis, butes, mencas un tunzivju konservi ir samērā iecienīti. Latvijas studentiem garšo, vai tie pazīst galvenokārt lasi, siļķes un brētliņas. Latvijas jauniešu vidū populāri ir arī zivju pirkstiņi. Gados jaunākie patērētāji pārtikas produktus biežāk iegādājas lielveikalos. Pēc dzimuma zivju patēriņa atšķirības nav konstatētas.

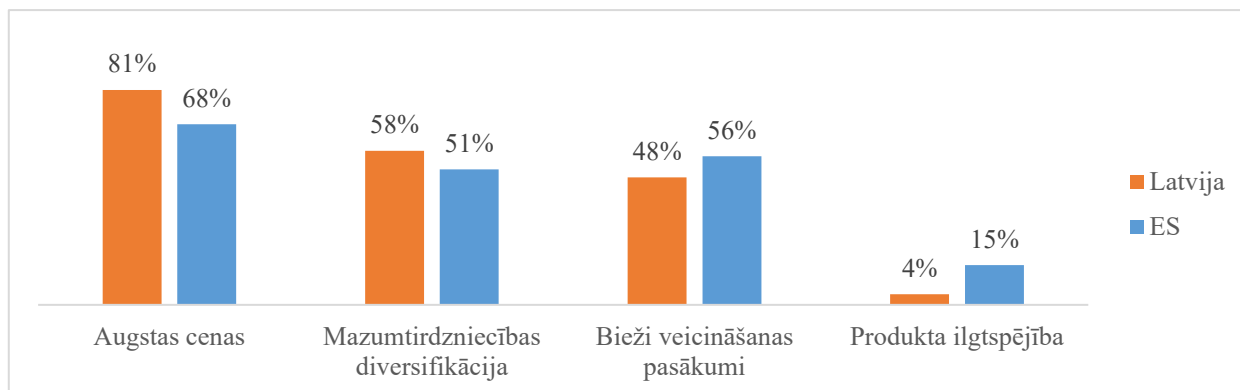
Avots: Eiropas Komisijas DG MARE, Kantar Public Brussels, 2018.

1.3.7.2. attēls. Patērētāju izvēli noteicošie faktori ES un Latvijā.

Personiskie faktori

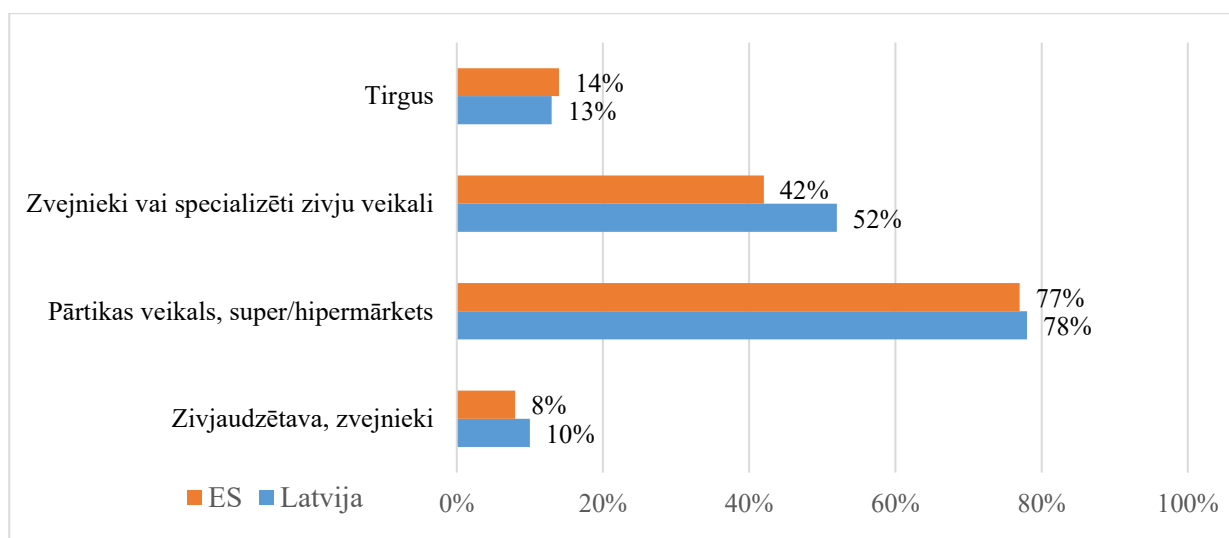

Ārējie faktori

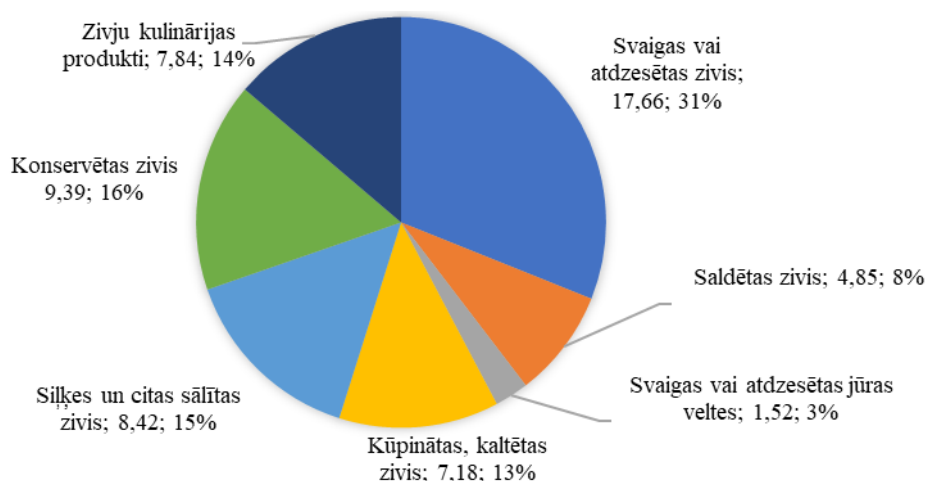
Avots: Eiropas Komisijas DG MARE, Kantar Public Brussels, 2018.

1.3.7.3. attēls. Patērētāju izvēli noteicošie personiskie un ārējie faktori ES un Latvijā.

Avots: Eiropas Komisijas DG MARE, Kantar Public Brussels, 2018.

1.3.7.4. attēls. Latvijas paterētāju zivju produktu pirkšanas vietu preferences ES un Latvijā.

Avots: MBG151. Mājsaimniecības patēriņa izdevumu detalizēts sastāvs (ECOICOP) vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli gadā, EUR.

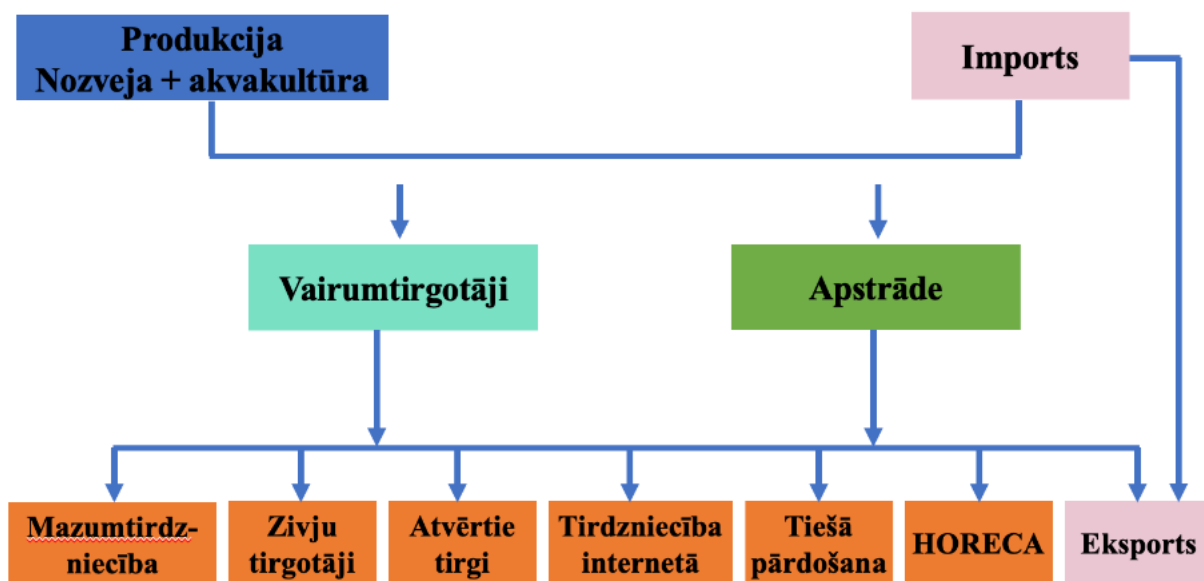
1.3.7.5. attēls. Mājsaimniecību patēriņa izdevumu detalizēts sastāvs zivju produkcijai uz vienu mājsaimniecības locekli gadā Latvijā, EUR, %, 2019. gadā.

Latvijas iedzīvotāji zivju produkcijai tērē vidēji 4,7 reizes mazāk nekā gaļai un gaļas produktiem, savukārt ES vidēji šis rādītājs ir 4,4 reizes. Galvenie zivju produktu patēriņu bremsējošie faktori Latvijā ir produktu izmaksas (par 30 % nozīmīgāks faktors nekā vidēji ES).

Ilgspējīgas pārtikas sistēmas mērķis ir izmantot vietējas izcelsmes izejvielas, lai piedāvātu tirgū pieejamus alternatīvus produktus, tāpēc ir svarīgi palielināt Baltijas jūrā nozvejoto produktu (brētliņu, siļķu) patēriņu.

Lai zivis un zvejniecības produktus piegādātu no ražošanas vai ieguves vietām galapatērētājam, ir nepieciešama loģistikas sistēma līdz vairumtirgotājiem vai apstrādes rūpnīcām, savukārt no tām svaigas zivis un apstrādāta zivju produkcija tiek nogādāta līdz patērētājiem pa dažādiem kanāliem – mazumtirdzniecības tīkliem, atsevišķiem zivju tirgotājiem, tirgiem, internetveikaliem, tiešo

tirdzniecību, *HoReCa* sektoru vai eksportējot. Jāņem vērā, ka ar Baltijas jūrā un Rīgas līcī vai iekšējos ūdeņos nozveidotām vai akvakultūras sistēmā izaudzētām un iegūtām zivīm konkurē valstī importētas svaigas un sasaldētas zivis.

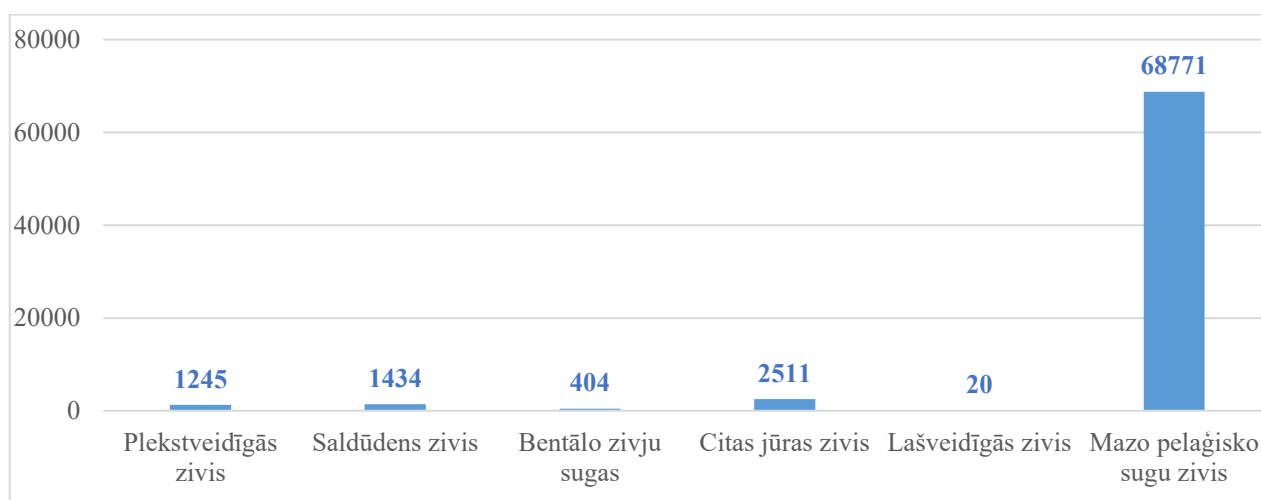
Avots: Eurofish.

1.3.7.6. attēls. Zivsaimniecības un akvakultūras produktu piegādes ķēde Latvijā.

Katru zivju ieguves, apstrādes un tirdzniecības posmu var ietekmēt vai apturēt Covid-19 pandēmija. Vēlamo rezultātu – zivju un zvejniecības produktu patēriņu cilvēku uzturā – var sasniegt, tikai aizsargājot saikni ražotājs – pircējs – pārdevējs un katru piegādes ķēdes posmu¹⁵⁷.

Nozveja

Zvejniecības nozari Latvijā raksturo dažādu izejvielu ieguve.

Avots: Zemkopības ministrija 2019.

1.3.7.7. attēls. Latvijā izkrautās zivju izejvielas 2018. gadā, tūkst. tonnu.

Mazo pelaģisko zivju sugas veido lielāko daļu zivju nozvejas Latvijā (92 %) 2018. gadā. Mazo pelaģisko zivju nozveju veido gan brētliņas (*sprattus sprattus balticus*), gan reņģes (*clupea*

¹⁵⁷ How Is Covid-19 Affecting the Fisheries and Aquaculture Food Systems. 2020. FAO. <https://doi.org/10.4060/ca8637en>.

haeringus). Turklāt 2019. gadā Latvijā tika izaudzētas 601,9 tonnas zivju (akvakultūra – karpas, foreles, stores utt.), kas bija mazāk nekā 1 % no nozvejotajām savvaļas zivīm. **Nodrošināt nepārtrauktu vietējo izejvielu piegādi tirgum un zivju pārstrādātājiem ir galvenā prioritāte ilgtspējīgas pārtikas sistēmas uzturēšanai¹⁵⁸.**

Pārstrāde

Zivju pārstrādes nozarē Latvijā 2019. gadā darbojās 130 uzņēmumi. ¹⁵⁹To kopējais apgrozījums 2019. gadā bija 238 miljoni EUR. Kopumā pēc gada bilancēs norādītajiem datiem zivju pārstrādes uzņēmumos bija nodarbināti 3029 darbinieki. **Zivju pārstrādes uzņēmumus var iedalīt divās lielās grupās – konservu un citu zivju produktu ražotāji.**

Vēsturiski zivju konservu ražošana ir sens darbības veids Latvijas teritorijā. Ražošana īpaši tika attīstīta 20. gadsimta otrajā pusē, kad Latvijas uzņēmumi sāka apgādāt visu Austrumeiropu un bijušās PSRS teritoriju. Ražošanas attīstību sekmēja plašs zivju produktu izplatīšanas tīkls un radās pieprasījums pēc produktiem ar ilgu uzglabāšanas laiku.

Kopš 2014. gada 7. augusta ir spēkā Krievijas Federācijas (KF) lēmums Nr. 560 par aizliegumu importēt noteiktus lauksaimniecības, zivsaimniecības un pārtikas produktus no ASV, ES, Kanādas, Austrālijas un Norvēģijas. Kopš 2015. gada 4. jūnija ir spēkā KF federālās veterinārās un fitosanitārās uzraudzības institūcijas “Rossel’hoznadzor” (*Россельхознадзор*) lēmums aizliegt zivju konservu importu no Latvijas (līdzīgi arī Igaunijai)¹⁶⁰. Arī sociālekonomisko un demogrāfisko faktoru dēļ konservu ražojošo uzņēmumu skaits ir ievērojami samazinājies. Līdz 2020. gada sākumam Latvijā bija 13 uzņēmumi ar kopējo apgrozījumu vairāk nekā 100 milj. EUR (1.3.7.1. tabula).

1.3.7.1. tabula

Lielākie zivju pārstrādes uzņēmumi (konservu ražotāji) un to apgrozījums Latvijā 2019. gadā

Uzņēmums	Apgrozījums		Darbinieku	
	EUR	Struktūra, %	skaits	Struktūra, %
SIA “Karavela”	51690604	51	201	13
SIA “Gamma-A”**	15631878	16	179	11
A/S “Brīvais vilnis”	7499801	7	263	17
SIA “Līcis-99”	7026129	7	275	17
SIA “Banga Ltd”	5210334	5	92	6
SIA “Unda”	4130871	4	134	8
AS “Ventspils zivju konservu kombināts”	3611225	4	252	16
SIA “NS Estate”	2890616	3	100	6
SIA “Roja F.C.T.”	1150413	1	38	2
SIA “Senga”	1079398	1	45	3
SIA “Zentenes zivju kombināts”	429075	0	6	0
SIA “Kolumbija LTD”**	402388	0	2	0
SIA “A 3”***	-	0	4	0
Kopā	100752732	100	1591	100

*2020. gadā pārtrauca darbību (“Gamma-A” – tikai Rīgas rūpnīca); ** Nav iesniegts gada pārskats par 2019. gadu
Avots: autoru aprēķini, izmantojot datus no LR Uzņēmumu reģistra.

¹⁵⁸ *Legal Considerations in Responses to Covid-19 to Mitigate the Risk of Disruption to Fisheries and Aquaculture Food Systems*. 2020. FAO. <https://doi.org/10.4060/ca9421en>.

¹⁵⁹ PVD reģistrs, Uzņēmumu reģistrs.

¹⁶⁰ Zemkopības ministrija, Informatīvais ziņojums "Par situāciju piena, cūkgaļas un zivsaimniecības nozarē Latvijā saistībā ar nelabvēlīgiem tirgus apstākļiem" <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40392219> 21.06.2016.

Tabulā 1.3.7.1. uzskaitīto 5 pirmo uzņēmumu apgrozījums veidoja 86 %, bet darbinieku skaits 63 % no kopējā. Nodarbinātības jomā ievērojama nozīme ir arī AS “Ventspils zivju konservu kombināts” un SIA “Unda”. Jāņem vērā, ka lielākā daļa šo uzņēmumu atrodas ārpus Rīgas un dod ieguldījumu reģionu sociālekonomiskajai attīstībai Latvijā. Jāuzsver, ka 2020. gadā ražošanu pārtrauca vēl divi zivju apstrādes uzņēmumi SIA “Gamma-A” (Rīgas rūpnīca) un SIA “Kolumbija LTD”, kuru devums 2019. gadā apgrozījumā bija 16 % un nodarbinātībā 11 %.

Otra uzņēmumu grupa ir izejvielu pārstrādātāji, kuri saņem izejvielas gan no ES, gan no valstīm ārpus ES. Šādu pārstrādātāju vai vienkārši importētāju produkti nonāk vietējā tirgū un tiek reeksportēti pārstrādātā veidā. Otrās grupas uzņēmumu apgrozījums 2019. gadā veido 112 milj. EUR, 10 labākie uzņēmumi veido 80 % no kopējā apgrozījuma un 52 % no nodarbināto skaita (1.3.7.2. tabula).

1.3.7.2. tabula

**Lielākie zivju pārstrādes uzņēmumi (izejvielu pārstrādātāji) un to apgrozījums
Latvijā 2019. gadā**

Uzņēmums	Apgrozījums		Darbinieku		Skaidrojumi
	EUR	Struktūra, %	skaits	Struktūra, %	
SIA “Salas zivis”	29556893	26	124	10	Izejvielas – vietējās, Baltijas, ES, starptautiskās
SIA “Atlas Premium”	2660793	2	143	11	Mencu pārstrāde, galvenokārt eksports
SIA “KH Select”	19886478	18	156	12	Lašu pārstrāde, galvenokārt eksports
SIA “Venta FM”	9866492	9	31	2	Zivju milti
SIA “Reneta”	6069172	5	39	3	Zivju milti
SIA “Gardumu karaliste”	5868041	5	52	4	Vietējās, Baltijas, dažādi
SIA “Mapeteks”	4788659	4	18	1	Zivju milti
SIA “Atlantika Surimi Seafood”	4233933	4	58	5	Surimi
SIA “Taimiņš”	3190604	3	29	2	Vietējā, Baltijas, plaša izvēle
SIA “Sudrablīnis”	3190343	3	24	2	Ikri, kaviārs
Pārējie uzņēmumi	22478672	20	613	48	Dažādi
Kopā	111790080	100	1287	100	

Avots: autoru aprēķini, izmantojot datus no LR Uzņēmumu reģistra.

Abas uzņēmumu grupas (konservu ražotāji un citi zivju pārstrādātāji) zivju pārstrādi Latvijā sadala divās līdzīgās daļās – gan apgrozījuma, gan uzņēmumu skaita ziņā. Abas uzņēmumu grupas ietekmēja arī faktori, kas saistīti ar Covid-19 pandēmiju, taču šī ietekme bija atšķirīga uzņēmumu dažādās situācijas dēļ. No vienas puses, zivju pārstrādātāji, kuri ražo produktus papildus zivju konserviem, saskārās ar problēmām, kas saistītas ar izejvielu piegādēm pārsvarā no ārvalstīm, un bieži vien no valstīm, kas neietilpst ES. Turklāt pārstrādātājus skāra strauja pieprasījuma samazināšanās pēc produktiem ar īsu uzglabāšanas termiņu.

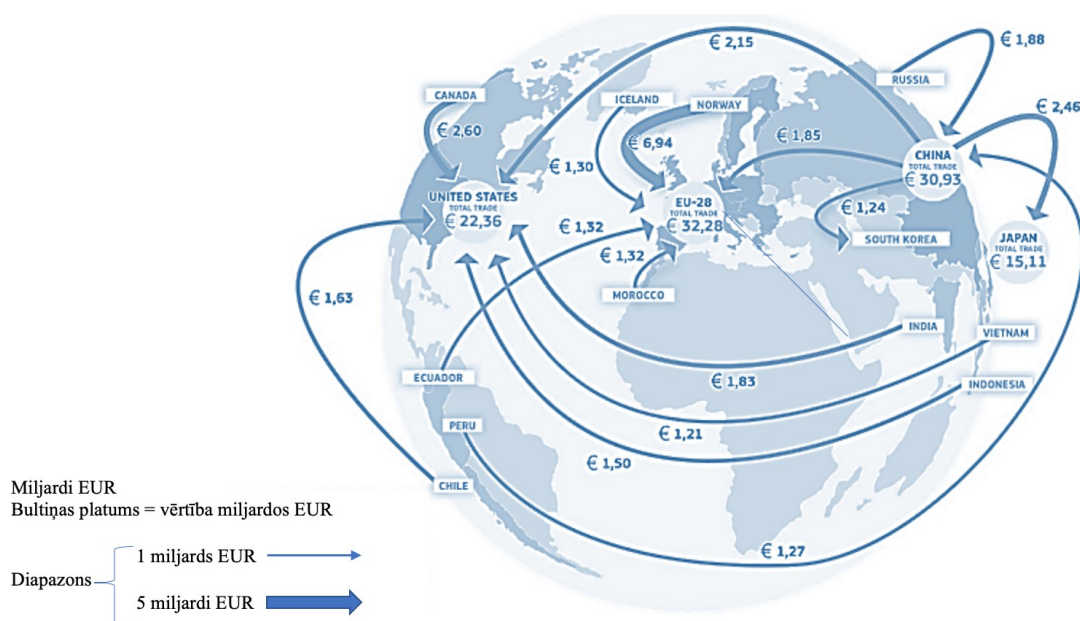
No otras puses, pandēmijas rezultātā ir pieaudzis gan vietējais, gan ārvalstu pieprasījums pēc produktiem ar ilgu uzglabāšanas termiņu. Latvijas zivju apstrādes rūpniecība jau vēsturiski ir koncentrējusies uz šādu produktu ražošanu zivju konservu veidā. Ņemot vērā pieaugošo pieprasījumu, uzņēmumi varēja noslogot iepriekš dīkstāvēs esošās jaudas.

Lielākā daļa zivju apstrādes uzņēmumu 2020. gadā ir spējusi saglabāt darbību un apmierināt augošo pieprasījumu. Neskatoties uz to, situācija joprojām ir riskanta, jo konservu ražošana (galvenokārt tradicionālo konservu ražošana no vietējām izejvielām – mazo pelaģisko sugu zivīm) gandrīz nav mehanizēta un ražošanas procesa nodrošināšanai ir nepieciešams liels skaits cilvēku vienuviet, kas palielina drūzmēšanās un vīrusa izplatīšanās risku. Konservu ražošana no vietējām izejvielām būtiski ietekmē CO₂ emisiju pieaugumu, kā arī rada daudz atkritumu (tikai 50 % izejvielu nonāk skārda kārbās). Šie rādītāji ilgtermiņā ir jāuzlabo, taču konservu ražošana ietekmē kopējo pārtikas sistēmas ilgtspējību.

Lai novērstu Covid-19 pandēmijas izraisītos riskus, ir nepieciešami visi iespējamie tehniskie, organizatoriskie un tehnoloģiskie drošības pasākumi. Krīzes un pārtikas ķēžu iespējamās pagarināšanas apstākļos produkti ar ilgāku uzglabāšanas laiku ir ļoti pieprasīti. Ilgtermiņā zilās ekonomikas un ilgtspējīgas pārtikas sistēmas principi nozīmē tādu produktu ražošanu, kam ir ilgs uzglabāšanas laiks, zemas CO₂ emisijas un pavisam neliels pārtikas izšķērdēšanas līmenis.

Ārējā tirdzniecība

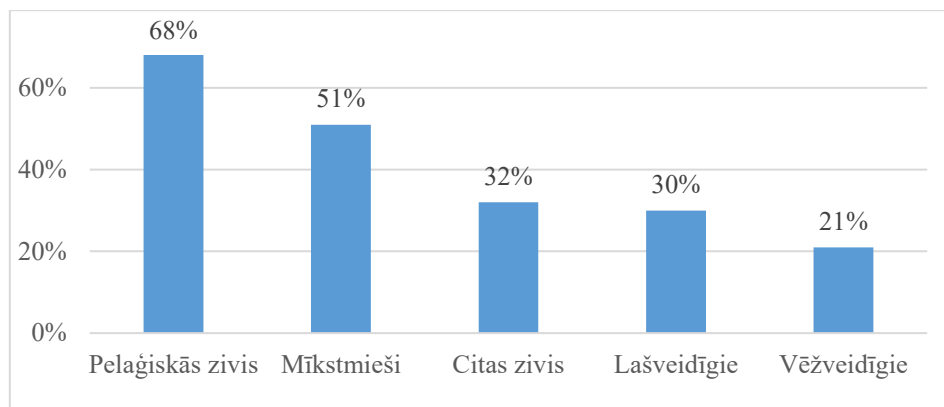
ES zvejas un akvakultūras produktu tirdzniecības vērtība, kas ietver gan importu no valstīm, kuras neietilpst ES, gan eksportu, 2018. gadā sasniedza 32,28 mljrd. EUR, padarot to par lielāko pasaulē. No tās importa apjoms bija 26,53 mljrd. EUR, kas bija 82 % no kopējā apjoma. ES patiešām ir neto importētāja, un šo produktu pieejamība vietējā tirgū galvenokārt ir atkarīga no trešo valstu piegādātājiem.

Avots: EUMOFA, pamatojoties uz Eurostat datu apstrādi (Eiropas Komisijas Jūrlietu un zivsaimniecības ģenerāldirektorāts, 2019).

1.3.7.8. attēls. Galvenās zvejnecības un akvakultūras produktu tirdzniecības plūsmas pasaulē 2018. gadā.

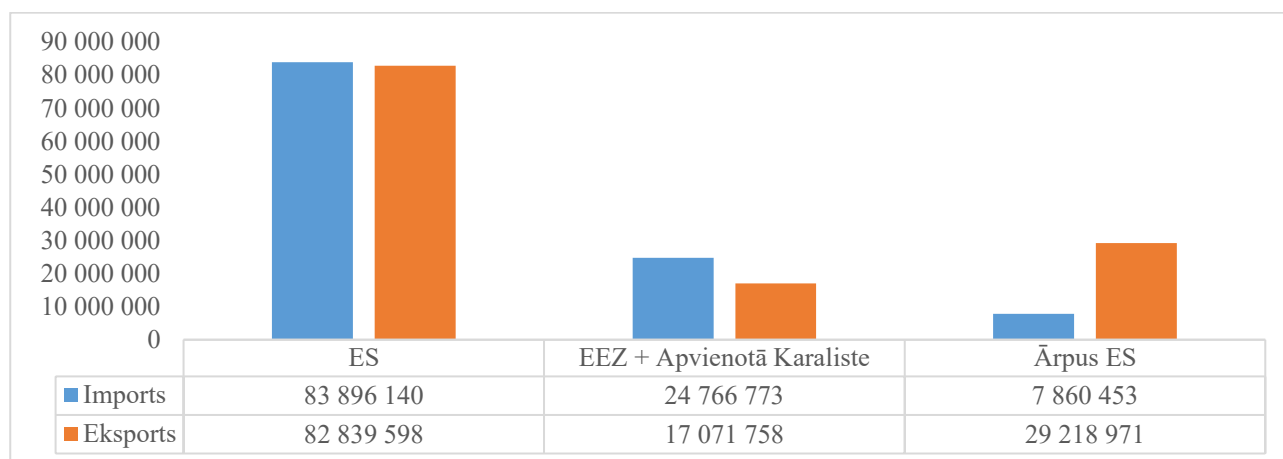
Latvijas zivju pārstrādes uzņēmumi un arī patērētāji ir cieši saistīti ar zivju kā izejvielu plūsmām, jo lielāko daļu zivju un zivju produktu saņemam no ārzemēm. Pašnodrošinājuma līmenis ES ar zivju produktiem ir salīdzinoši zems – no 21 % vēžveidīgajiem līdz 68 % pelaģiskajām zivīm (1.3.7.9. attēls).

Avots: Eurostat un EUMOFA.

1.3.7.9. attēls. Pašnodrošinājuma līmenis ES ar zivju produkciju, 2017. gadā, %.

Tirdzniecības partneri tika sadalīti vairākās grupās: ES valstis, Eiropas Ekonomikas zonas (EEZ) valstis (Norvēģija, Islande) un Lielbritānija (UK), kā arī citas valstis ārpus ES.

Avots: autoru aprēķini, izmantojot Eurostat starptautiskās tirdzniecības statistiku.

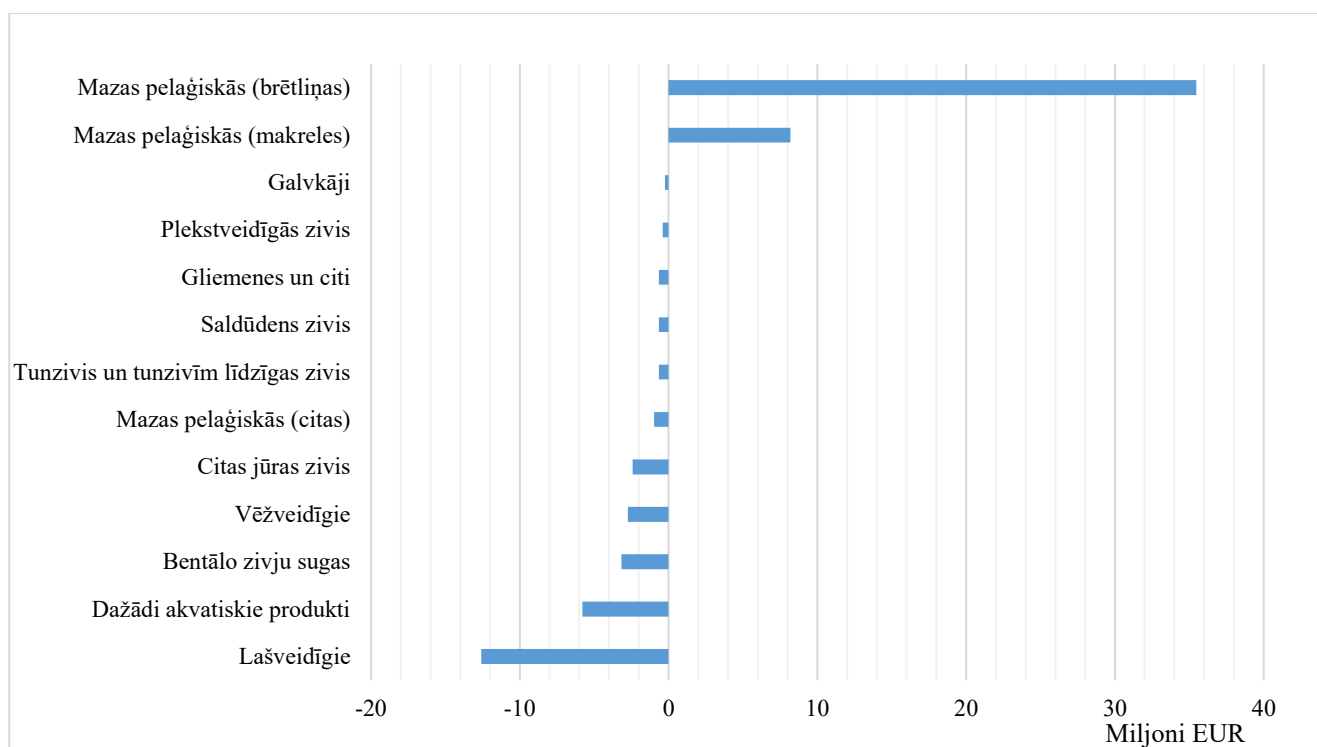
3.7.10. attēls. Zivju produktu importa un eksporta apjoms Latvijā 2020. gadā (janvāris – augusts), EUR.

Kopējā tirdzniecības bilance rāda, ka ārpus ES ir vairāk partneru mārketingā nekā izejvielu piegādē. Turklāt kopējais eksports ārpus ES un EEZ veido tikai 22 % no kopējā zivju produktu eksporta un 7 % no kopējā zivju produktu importa.

Latvijas tirdzniecības bilance pēc zivju izejvielu veida 2020. gada 8 mēnešos (1.3.7.11. attēls) atspoguļo līdzīgu situāciju kā 1.3.7.7. attēls un 1.3.7.9. attēls par pelaģisko zivju dominanci eksporta tirgū.

Aplūkojot tirdzniecības bilanci pēc zivju sugām, redzams, ka ES un EEZ valstis (1.3.7.3. tabula) nodrošina vislielāko Latvijai piegādāto izejvielu daudzumu. Par lašveidīgajiem secināms, paturot prātā, ka Eiropa sevi nodrošina tikai par 30 %, kā arī lielākās daļas importa izcelsmi no ES – Zviedrijas, Lietuvas, Somijas un Polijas, Latvijas tirgū ienāk galvenokārt Norvēģijā audzētie laši. Lielākā daļa pārstrādei paredzēto mencu Latvijā ienāk no Zviedrijas, taču mencu izcelsmes valsts ir Norvēģija vai Islande. Tieši šīs divas zivju sugas ir svarīgas abu grupu zivju sadalīšanas un porcionēšanas pārstrādes uzņēmumiem, lašu konservēšanas uzņēmumiem un vietējam patēriņam.

Makreles, kuras iepērk no Islandes un Norvēģijas, tiek pārstrādātas un piegādātas galvenokārt ES un Lielbritānijas tirgiem.

Avots: autoru aprēķini, izmantojot Eurostat starptautiskās tirdzniecības statistiku un EUMOFA.

1.3.7.11. attēls. Latvijas tirdzniecības bilance pēc zivju izejvielu veida 2020. gada 8 mēnešos (2020. gada janvāris – augusts), milj.EUR.

1.3.7.3. tabula

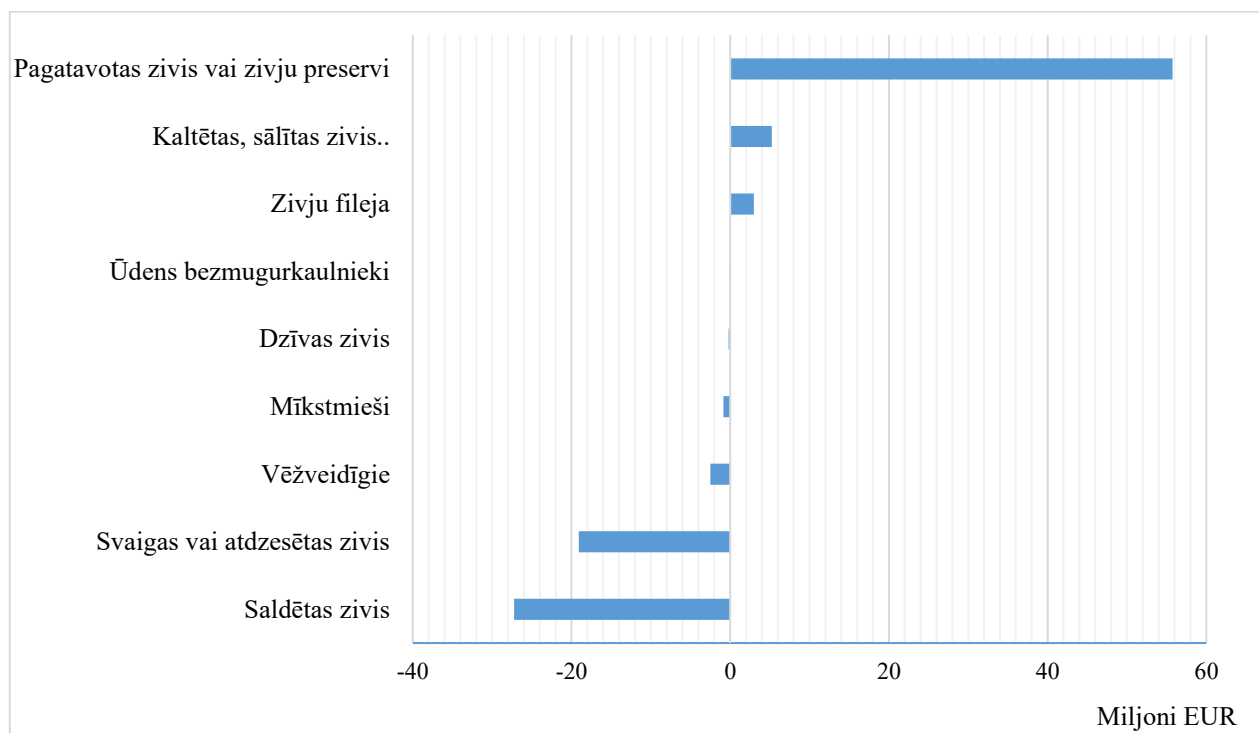
Latvijas tirdzniecības bilance pēc zivju izejvielu veidiem un valstu grupām 2020. gada 8 mēnešos (2020. gada janvāris – augusts), EUR

Produktu nosaukumi	ES	EEZ+UK	Ārpus ES	Kopā
Lašveidīgie	-9579992	-4647403	1637247	-1290148
Dažādi akvatiskie produkti	-5256623	-284733	-260377	-5801733
Bentālo zivju sugas	-12791563	8858137	774942	-3158484
Vēžveidīgie	-2444450	-78892	-209157	-2732499
Citas jūras zivis	-2001569	-350566	-72612	-2424747
Mazas pelaģiskās zivis (citi)	327594	-1268361	-29708	-970475
Tunzivis un tunzivīm līdzīgas sugas	403116	1796	-1062374	-657462
Saldūdens zivis	-405306	16380	-260808	-649734
Gliemenes un citi mīkstmieši un ūdens bezmugurkaulnieki	-486433	30112	-187834	-644155
Plekstes	-134025	-261259	7651	-387633
Galvkāji	-235378		-929	-236307
Mazas pelaģiskās zivis (makreles)	16500912	-8397294	79059	8182677
Mazas pelaģiskās zivis (brētliņas)	15973303	-1403422	20902844	35472725
Kopā	-130414	-7785505	21317944	13402025

Avots: autoru aprēķini, izmantojot Eurostat starptautiskās tirdzniecības statistiku un EUMOFA.

Baltijas brētliņas un reņģes tiek nozvejotas Latvijā un piegādātas pārstrādei no Igaunijas. Kā gatavus izstrādājumus brētliņu produktus pārdod visā pasaulē (2020. gadā visvairāk uz šīm 5 valstīm – Vācija,

ASV, Ukraina, Čehija un Moldova). Turklāt brētliņas un reņģes tiek sūtītas kā primārās izejvielas pārstrādei (2020. gadā visvairāk uz šīm 5 valstīm – Ukraina, Baltkrievija, Polija, Rumānija un Lietuva).

Avots: autoru aprēķini, izmantojot Eurostat starptautiskās tirdzniecības statistiku un EUMOFA.

1.3.7.12. attēls. Latvijas tirdzniecības bilance pēc zivju pārstrādes veida 2020. gada 8 mēnešos (2020. gada janvāris – augusts), milj.EUR.

1.3.7.4. tabula

Latvijas tirdzniecības bilance pēc zivju apstrādes veida un valstu grupām 2020. gada 8 mēnešos (2020. gada janvāris – augusts), EUR

Produktu nosaukumi	ES	EEZ+UK	Ārpus ES	Kopā
Saldētas zivis	-13720265	-16327928	2832037	-27216156
Svaigas vai atdzesētas zivis	-18011588	-1070994	0	-19082582
Vēžveidīgie	-244048	-60771	-5699	-310518
Mīkstmieši	-710223	30352	-188850	-868721
Dzīvas zivis	-202819	0	-16650	-219469
Ūdens bezmugurkaulnieki	-8661	-240	0	-8901
Zivju fileja	-2989892	5868394	107571	2986073
Kaltētas, sālītas vai sālījumā sālītas, kūpinātas zivis	5684308	56498	-490559	5250247
Pagatavotas zivis vai zivju preservi	32801974	4247136	18684563	55733673
Kopā	2598786	-7257553	20922413	16263646

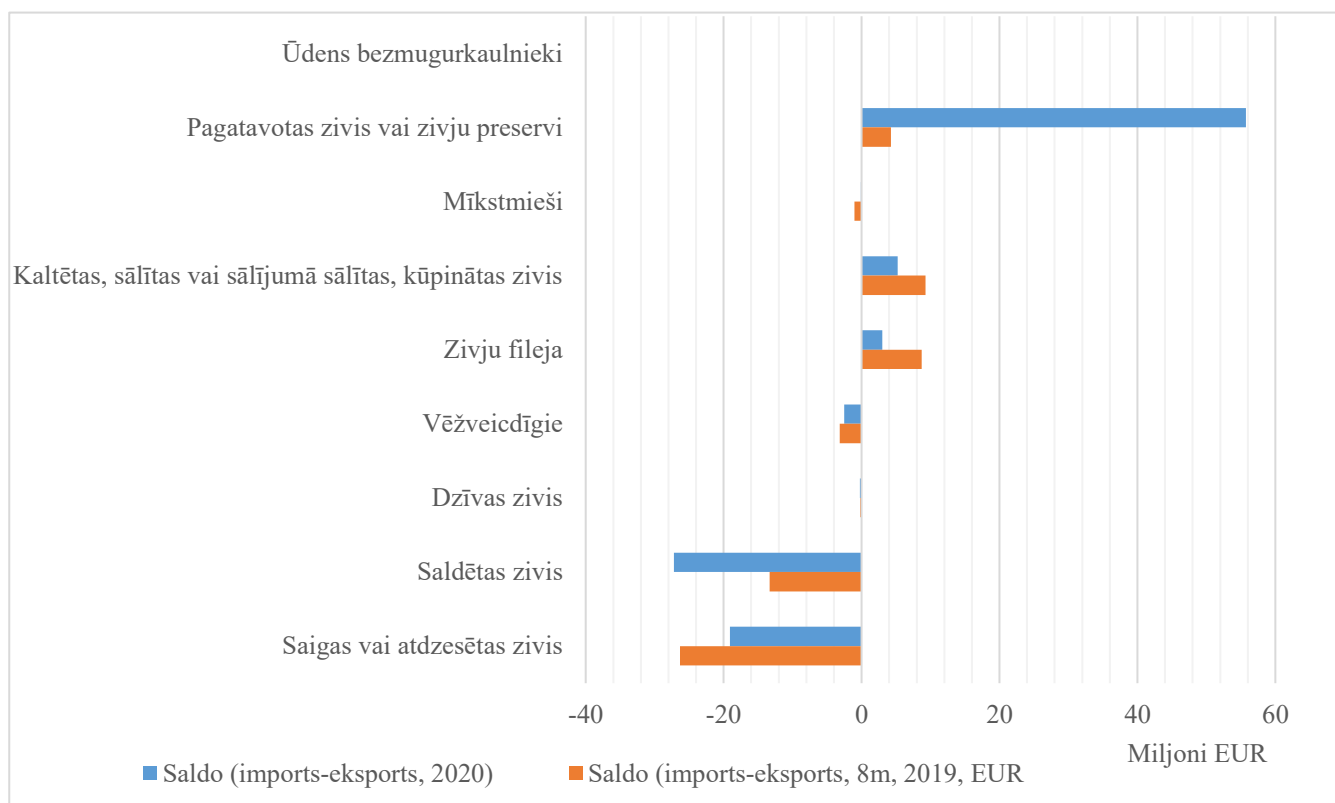
Avots: autoru aprēķini, izmantojot Eurostat starptautiskās tirdzniecības statistiku un EUMOFA.

Pēc saldētu un atdzesētu zivju saņemšanas no EEZ valstīm, kā arī ES valstīm, nozares uzņēmumi nodrošina vietējo patēriņu, kā arī sūta zivis pārstrādātā veidā (sagrieztas zivis, kūpinātas zivis, zivju konservi) gan uz ES valstīm, gan uz valstīm ārpus ES.

Kopējais importa apjoms 2020. gada 8 mēnešos bija 116 miljoni EUR, bet eksporta apjoms – 129 miljoni EUR. Turklāt eksports uz trešajām valstīm ievērojami pārsniedza importu (29,2 pret 7,8 miljoniem EUR).

Izmaiņas 2020. gadā

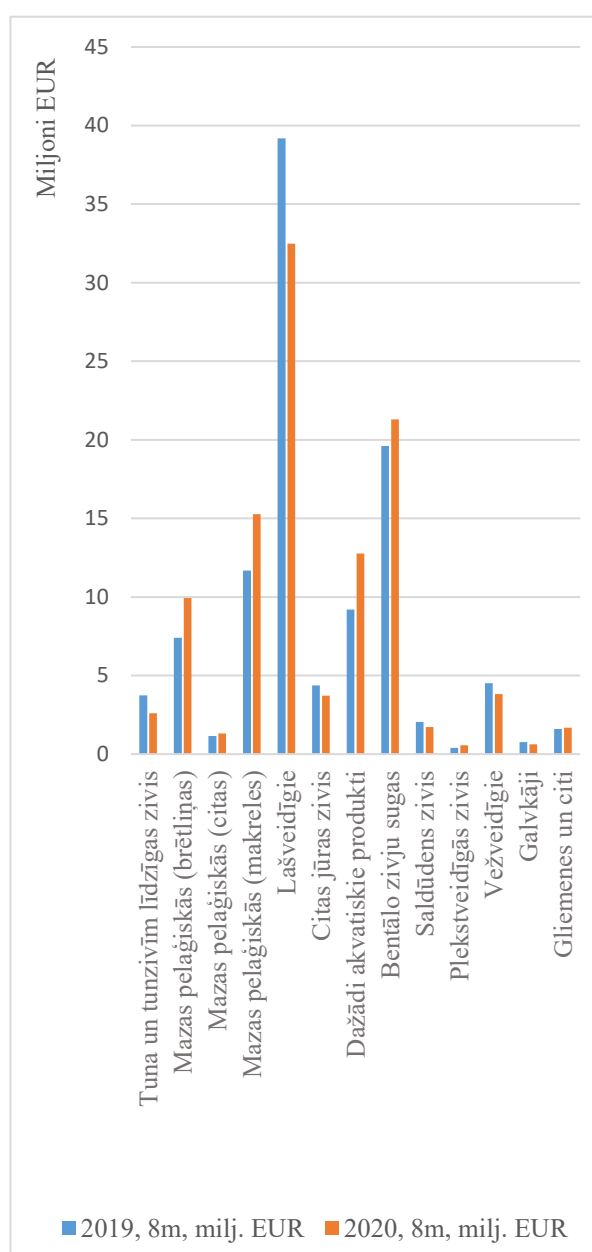
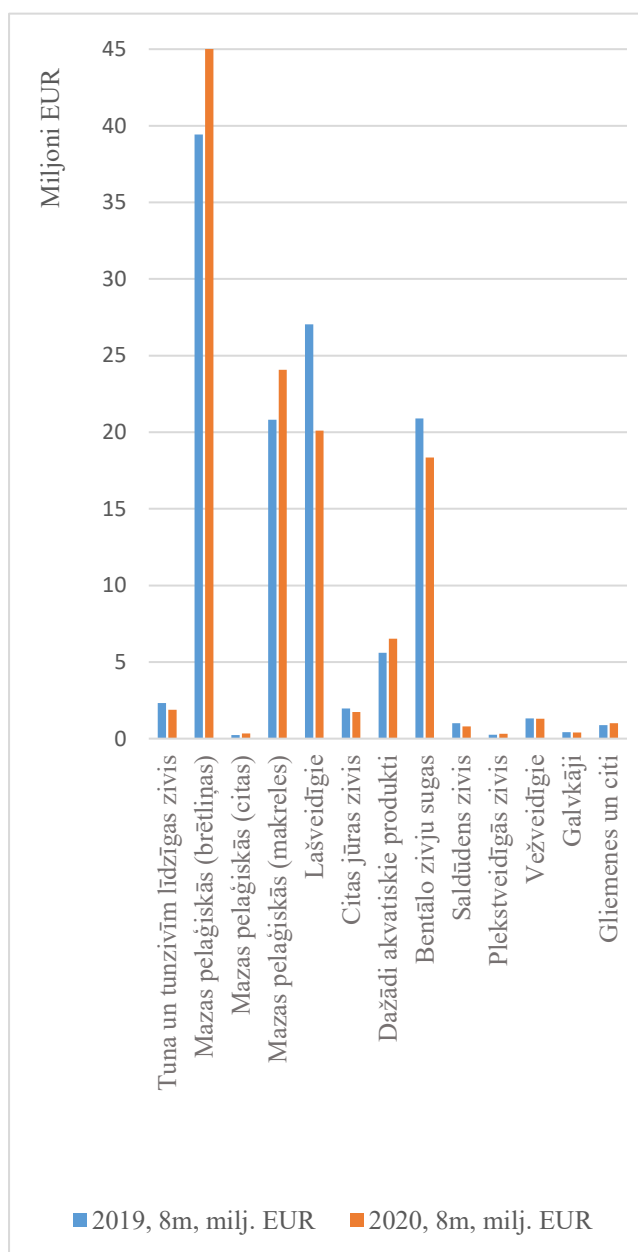
Salīdzinot tirdzniecības bilanci pēc produktu veidiem, iespējami sākotnēji novērtēt pašreizējās situācijas ietekmi uz nozari. Svaigu vai atdzesētu zivju bilance ir samazinājusies par labu saldētu zivju īpatsvara pieaugumam. Palielinājusies arī gatavo konservēto produktu pozitīvā bilance (vēl vairāk tiek eksportēts nekā importēts).

Avots: autoru aprēķini, izmantojot Eurostat starptautiskās tirdzniecības statistiku un EUMOFA.

1.3.7.13. attēls. Latvijas tirdzniecības bilance pēc zivju pārstrādes veida 2019. un 2020. gada 8 mēnešos (janvāris – augusts), milj.EUR.

Lai iegūtu detalizētāku skatījumu par zivju produktu importa un eksporta struktūras izmaiņām, atsevišķi jāaplūko izmaiņas pēc zivju veidiem.

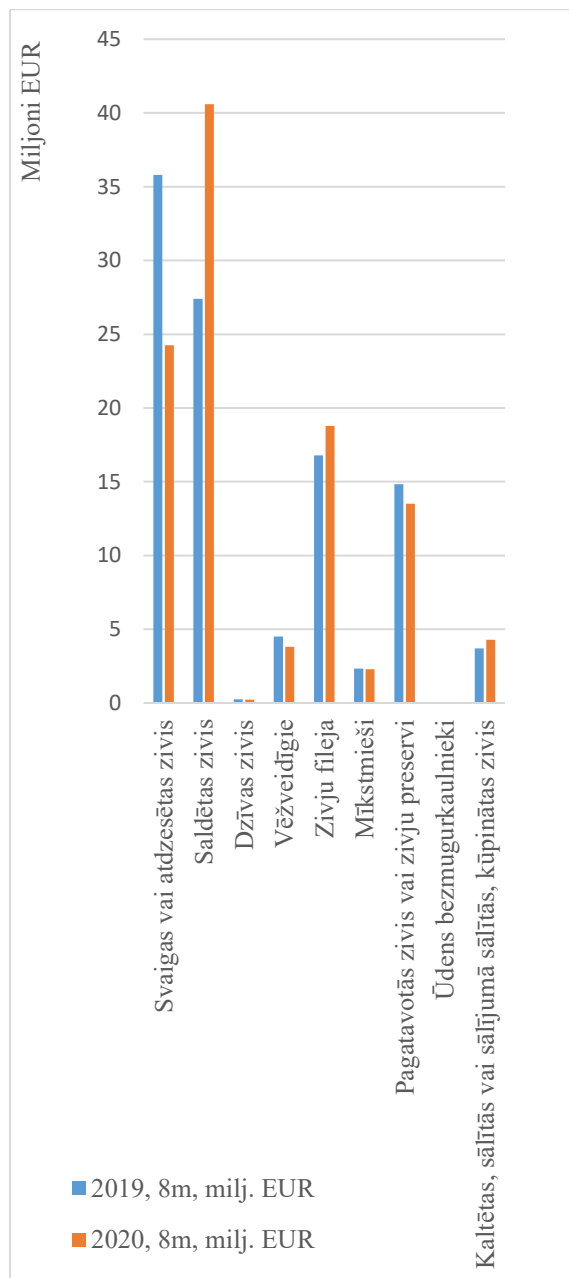
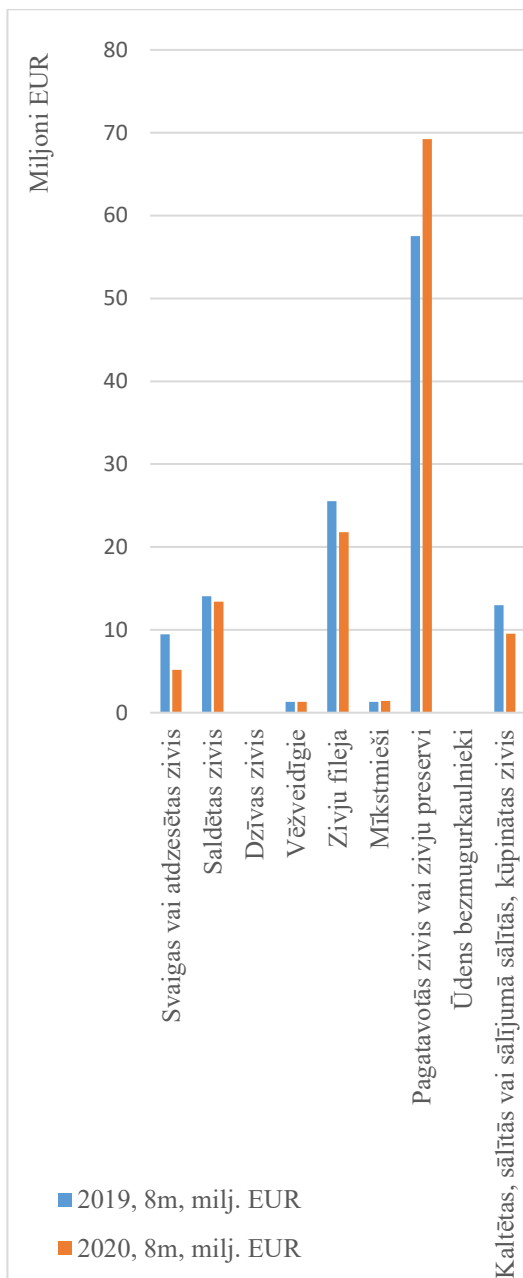
Avots: autoru aprēķini, izmantojot Eurostat starptautiskās tirdzniecības statistiku un EUMOFA.

1.3.7.14. attēls. Eksports 2019. un 2020. gada 8 mēnešos (janv. – aug.), milj.EUR.

1.3.7.15. attēls. Imports 2019. un 2020. gada 8 mēnešos (janv. – aug.), milj.EUR.

Redzams ievērojams brētliņu un skumbrijas apgrozījuma pieaugumu. Šīs zivis lielā mērā izmanto salīdzinoši lētu zivju konservu ražošanai. Turklāt vērojama dārgāku laša zivju eksporta un importa samazināšanās, ko var izraisīt gan pieprasījuma samazināšanās, gan piegādes grūtības no EEZ valstīm.

Lai iegūtu vispilnīgāko ainu, jāņem vērā izmaiņas zivju produktu importā un eksportā no Latvijas 2019. un 2020. gada pirmajos astoņos mēnešos pēc izejvielu pārstrādes veida.

Avots: autoru aprēķini, izmantojot Eurostat starptautiskās tirdzniecības statistiku un EUMOFA.

1.3.7.16. attēls. Eksports 2019. un 2020. gada 8 mēnešos (janv. – aug.), milj.EUR.

1.3.7.17. attēls. Imports 2019. un 2020. gada 8 mēnešos (janv. – aug.), milj.EUR.

Ņemot vērā eksporta un importa izmaiņas atsevišķi zivju un to pārstrādes produkcijas veidiem, var redzēt galvenās krīzes situācijas pazīmes (piegādes ķēžu pagarināšanos, iespējamu tirgu slēgšana):

1. palielināts pieprasījums pēc produktiem ar ilgāku uzglabāšanas termiņu;
2. svaigu vai atdzesētu zivju izmantošanas samazināšanās par labu saldētām zivīm;
3. dārgāku svaigu lašu produktu ražošanas apjoma samazināšanās;
4. svaigas vai atdzesētas pārtikas ražošanas apjoma samazināšanās.

Lai nodrošinātu pārtikas sistēmas ilgtspēju starptautiskās tirdzniecības kontekstā, ir jāveic pasākumi, lai dažādotu piedāvājumu, uzkrātu nepieciešamo izejvielu, kā arī pielāgotu ražošanas iespējas izejvielu un gatavo preču piegādes ķēdes pagarināšanai.

Risku identifikācija un novērtējums

Covid-19 pandēmijas laikā pārtikas ražotāji saskaras ar vairākiem riskiem. Lai identificētu riskus, vispirms tiek veikta nesistemātiska mediju ziņu analīze Latvijā. Analīzes rezultātā tiek identificēti 36 riski, kas ir apspriesti, papildināti un novērtēti interviju laikā ar zivsaimniecības sektora pārstāvjiem.

Balstoties uz interviju laikā iegūto informāciju, tiek izstrādāts risku raksturojums katram pētāmajam ražošanas un pārstrādes sektoram. Intervijās riski tiek novērtēti piecu ballu skalā divās dimensijās: riska iestāšanās varbūtība un riska ietekme. Iegūtie rezultāti atspoguļoti riska raksturojuma tabulās un riska matricā (jeb kartē) katram pētāmajam pārtikas ražošanas sektoram.

Tad no riska matricas tiek identificēti ražošanas un pārstrādes riski, kurus nepieciešams vadīt. Tie ir riski, kas izvietoti ļoti augsta (katastrofāla) riska un augsta (kritiskā) riska zonās.

No risku matricas izriet, ka **zivju ražošanas (ieguves) sektorā** nepieciešamas vadīt šādus riskus:

- R1, R4, R5, R6, R18, R23, R24, R25, R26, R27, R29, **R30, R41, R42, R43, R44**, kas atrodas ļoti augsta (katastrofāla) riska zonā,

un

- R2; R7; **R35**, kas atrodas augsta (kritiska) riska zonā.

Zivju pārstrādes sektorā savukārt nepieciešams vadīt:

- P1, P5, P6, P7, P8, P9, P10, P11, P12, P13, P15, P17, P18, P22, P23, P24, P25, P26, P27, P29, **P30, P35, P36, P40, P41, P42, P43, P44** (ļoti augsta riska zona)

un

- P2; P16; P20; P21; **P31; P37; P39**, kas atrodas augsta (kritiska) riska zonā.

Risku raksturojums un novērtējums zivju un zivju produktu ražotājiem

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
IEKŠĒJIE RISKI					
Vadības riski					
1. Grūtības plānot turpmāko saimniecisko darbību	Neskaidrība par nākotni un Covid-19 izraisītās krīzes ilgumu rada grūtības plānot uzņēmuma darbību. Zivju un zivju produktu ražotāji savu darbību plāno īstermiņā.	3	3	3	3
2. Pieredzes trūkums	Lai pielāgotos jauniem Covid-19 radītajiem ierobežojumiem, tiek izmantots komandas darbs – uzņēmuma vadība strādā kopā, lai rastu labāko risinājumu.	3	3	3	3
3. Liela atkarība no vadītāja	Vadītāja saslimšanas (izolācijas) gadījumi.	1	1	1	1
Personāla riski					
4. Darbinieku atlaišana, slēdzot vai sašaurinot ražošanu	Ražošanu nevar apturēt vai sašaurināt ātri. Pārstrādē to var izdarīt ātrāk.	4	4	2	2
5. Atkarība no darbaspēka fiziskas klātbūtnes uzņēmumā	Bez darbiniekiem ražošanu nevar nodrošināt, daļai darbinieku nav iespējams strādāt attālināti. Pastāv amati, kuros esošos darbiniekus ir grūti aizvietot, jo nepieciešama īpaša kvalifikācija.	5	5	5	5
6. Darbaspēka trūkums	Bez darbiniekiem ražošanu nevar nodrošināt. Vispārējs risks, jo darbinieku trūkums zivsaimniecībā ir hroniska problēma.	5	5	5	5
7. Liels darbinieku blīvums	Grūti ievērot distanci. Aktuāli pārstrādes uzņēmumiem.	3	3	5	5
8. Darbaspēka saskarsmes kontrole	Grūti kontrolēt ienākošo darbinieku temperatūru. Ir nepieciešams ierobežot kustību uzņēmumā un pārkārtot procesus, lai darbiniekiem būtu iespējami mazāka saskarsme citam ar citu.	2	5	2	5
Sagādes riski					
9. Izejvielu trūkums / nepieejamība tirgū	Nozares atkarība gan no vietējām, gan no ārvalstīm ievestām izejvielām. Aktuāli, ja pastāv ierobežojumi ievest izejvielas, materiālus u. c. ražošanas nodrošināšanai nepieciešamus resursus.	1	1	4	5

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
10. Iepakojuma materiālu trūkums / sagādes problēmas	Ja pastāv ierobežojumi ievest materiālus. Tas ir aktuāli pārstrādei.	2	2	4	4
11. Izejvielu cenu pieaugums	Pārstrādes uzņēmumiem bija grūtības ar importēto izejvielu atvešanu laikus.	2	2	4	4
12. Sadarbības partneru došanās dīkstāvēs	Ietver visus iepriekšminētos riskus.	2	2	4	5
Ražošanas risks					
13. Ražošanas apjoma kritums (samazināšanās)	Reāls tiem pārstrādātājiem, kas orientējās uz dārgākiem produktiem ar īsu derīguma termiņu, kā arī uz pieprasījumu <i>HoReCa</i> sektorā.	2	2	3	4
14. Darba intensitātes samazināšanās / dīkstāve / darbības apturēšana	Nozīmīgs risks visiem uzņēmumiem, kas piegādāja produkciju sabiedriskās ēdināšanas uzņēmumiem un <i>HoReCa</i> sektoram (ja šie sektori bija nozīmīgi uzņēmuma produkcijas realizācijas struktūrā), jāveic pasākumi darbinieku skaita samazināšanai vai procesu pārkārtošanai. Ja darbiniekus atbrīvo no darba, jāreķinās ar papildu izmaksām, vai varbūt ar tehnoloģiskiem risinājumiem (prasa papildu resursus).	2	2	2	2
15. Darba intensitātes palielināšanās	Pārstrādes uzņēmumiem, kas ražo produktus ar ilgiem derīguma termiņiem, tādus kā zivju konservus, krīzes laikā ievērojami palielinājās pieprasījums un nācās ražošanu pārkārtot no daudzveidīgu produktu ražošanas uz dažu pieprasītāko pamatproduktu ražošanu 24/7 režīmā. Lielāka tehnoloģisko līniju noslodze, tehnikas lūšana, darbinieku kļūdas.	1	1	4	5
Glabāšanas riski					
16. Saražotās produkcijas krājumu pieaugums	Ražotājiem šis risks līdz šim nebija būtisks, jo, vai nu ir uzglabāšanas iespējas rūpnīcās vai arī ierastā prakse ir produkciju realizēt uzreiz. Krīzes situācijas sliktākajā attīstības scenārijā, ja tiks traucētas eksporta piegādes, saražotā produkcija būs jāuzglabā rūpnīcas noliktavās un risks kļūs būtisks.	2	4	2	3

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
	Pieprasījums pēc zivju produktiem ar ilgu uzglabāšanas termiņu krīzes laikā palielinājās, tāpēc krājumu veidošana ir aktuāla. Vairāki ražotāji identificēja nepietiekamas noliktavu jaudas gatavās produkcijas un iepakojuma krājumu uzglabāšanai.				
17. Uzglabāšanas problēmas produktiem ar īsu derīguma termiņu	Pārstrādes uzņēmumiem, kas ražo svaigus produktus, šis risks ir būtisks.	2	4	2	5
18. Apgrozāmo līdzekļu iesaldēšana	Nozīmīgs risks ražotājiem un pārstrādātājiem, kas strādā ar <i>HoReCa</i> sektoru, kam radās problēma norēķināties ar piegādātājiem dīkstāves dēļ. Veidojot izejvielu krājumus krīzes nenoteiktības mazināšanai, notiek būtiska apgrozāmo līdzekļu iesaldēšana. Tas nozīmē, ka apgrozāmos līdzekļos, iespējams, jāiegulda arī investīcijām paredzētie līdzekļi un investīciju plānu realizēšana ir jāatliek.	4	5	4	5
	Realizācijas riski				
19. Konkurences saasināšanās ar netiešajiem konkurentiem, nespējot konkurēt ar to tiešās piegādes un lojalitātes programmām	Maz iespējama, jo pārstrāde strādā augstas konkurences apstākļos	1	1	1	1
20. Līdzšinējo produktu virzīšanas pasākumu tirgū neefektivitāte (piem., pārtikas degustācijas, tirdziņi, izstādes)	Plānoto pasākumu/tirdziņu atcelšana (pilsētas svētki, ekskursijas uzņēmumā). Pārstrādei šis risks ir aktuālāks, aktuāli mazajiem ražotājiem, kas paši pārstrādā savu produkciju.	1	1	3	3

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
21. Klientu lojalitātes un atbalsta mazināšanās vietējās īsajās pārtikas ķēdēs piedāvājumiem produktiem paaugstinātu higiēnas risku dēļ	Maz iespējams, attiecas uz mazumtirgotāju un pārstrādātāju, kas rezultātā var ietekmēt ražotāju.	1	1	2	2
22. Pieprasījums pēc saistītiem, jauniem produktiem	Reāls pārstrādātājiem, mainoties pieprasījumam un klientu vajadzībām.	1	2	2	4
Norēķinu un finansēšanas riski					
23. Papildu izdevumi, pielāgojoties ārkārtējai situācijai	Palielinās izmaksas (dezinfekcija u. c.). Kvalitātes un higiēnas prasību ievērošanai nepieciešamas papildu izmaksas.	5	5	5	5
24. Ieņēmumu samazināšanās	Neziņu par tirgu, ka arī pieprasījuma samazināšanās svaigajiem produktiem ar īsu derīguma termiņu. Nozare ir eksportatkarīga, jo liela daļa saražotās produkcijas tiek eksportēta. Sliktākajā krīzes situācijas attīstības variantā, ja tiks traucētas eksporta piegādes, šis risks būs katastrofāls un kļūs par cēloni norēķinu un finansēšanas risku straujam pieaugumam zivju produktu ražotājiem.	5	5	5	5
25. Problēmas saņemt samaksu par pārdoto produkciju	Risks pieaug, ja mazinās klientu maksāspēja. Palēninās naudas plūsma.	4	4	4	4
26. Nespēja nokārtot kredītsaistības	Reāls risks gan ražotājam, gan pārstrādātājam, jo pieaugušas epidemioloģisko drošības pasākumu un loģistikas izmaksas, bet samazinājušies ieņēmumi.	4	4	4	4
27. Nespēja segt ikmēneša maksājumus		4	4	4	4
28. Loģistikas izmaksu pieaugums		1	1	1	1

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
29. Nodokļu parādi		5	5	5	5
ĀRĒJIE RISKI					
Tirgus riski					
30. Tirgus nenoteiktība	Ietekmē gan ražotāju, gan pārstrādātāju.	5	5	5	5
31. Grūtības atrast jaunus noieta tirgus slēgto aizstāšanai	Risks pārstrādes uzņēmumiem, ja tiek aizvērti eksporta tirgi krīzes situācijas attīstības sliktākajā variantā. Jārēķinās ar produkcijas uzglabāšanu un papildu izmaksām. Tā kā liela daļa iegūtās zivis tiek realizētas pārstrādes uzņēmumiem, tiks ietekmēti arī zivju audzētāji (akvakultūra) vai zvejnieki.	1	1	3	3
32. Pieprasījuma samazināšanās / palielināšanās	Pieprasījums samazinās, jo pārstrādes uzņēmumiem zūd iespēja eksportēt.	1	1	2	3
33. Īslaicīgs pārtikas produktu trūkums tirgū	Krīzes sākumā pircēji veidoja ilgi uzglabājamu produktu krājumus, pie kuriem pieder arī zivju pārstrādes produkti (īpaši konservi), bet ražotāji bija spējīgi ātri reaģēt uz īstermiņa tirgus pieprasījuma svārstībām. Zivju pārstrādes produkti Latvijā tiek saražoti 3 reizes vairāk nekā ir Latvijas patēriņa apjoms.	1	1	1	1
34. Preču cenu pieaugums	Minimāls, jo tirgū liela konkurence.	1	1	2	2
35. Klientu maksātspējas kritums	Reāls, klienti atsākās no dārgāko produktu patēriņa.	3	3	4	4
Nozares riski					
36. Atkarība no eksporta	Nozare ir eksportatkarīga, jo liela daļa saražotās produkcijas tiek eksportēta. Sliktākajā krīzes situācijas attīstības variantā, ja tiks traucētas eksporta piegādes, šis risks būs katastrofāls un kļūs par cēloni norēķinu un finansēšanas risku straujam pieaugumam zivju produktu ražotājiem.	2	2	4	4
37. Imports no trešajām valstīm	Latvijas pārstrādātāji nodrošina lielu daļu nepieciešamo izejvielu no ES un EEZ valstīm. Tikai neliela daļa (7 %) no izejvielām tiek importēta no trešajām valstīm.	1	1	3	3

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
	Sociālie riski				
38. Pircēju ažiotaža	Sākoties krīzei, pieauga pieprasījums pēc produktiem ar ilgu glabāšanas termiņu, pircēji veidoja uzkrājumus. T. sk. palielinājās pieprasījums pēc zivju konserviem. LV pārstrādes uzņēmumi ar savu ražošanas jaudu ir spējīgi apmierināt arī palielinātu pieprasījumu. Konservu ražošanai pieradumu maiņa ir ieguvums, jo krīzes laikā palielinās pieprasījums pēc ilgi uzglabājamiem pamatproduktiem. Valdība aicināja Latvijas iedzīvotājus pārtiku iegādāties pēc nepieciešamības atbilstīgi līdzšinējiem paradumiem. Valdība noteica pārtikas ražotājiem prioritāri ar pārtiku nodrošināt vietējo tirgu. Tomēr tas ne vienmēr bija izpildāms, jo pastāv nopietni šķēršļi vietējās produkcijas nonākšanai līdz lielveikalu plauktiem. Tāpat ir nepieciešams kontrolēt neapstrādāto izejvielu eksportu, lai iespējami vairāk izejvielu tiktu eksportēts pārstrādātā veidā.	1	1	2	2
39. Pircēju paradumu maiņa	Pircēji izvēlas produktus ar ilgu derīguma termiņu un, ja neierauga pierasto produktu veikala plauktā, iegādājas citu.	1	1	3	3
40. Grūtības ar Āzijas izcelsmes viesstrādniekiem, partneriem	Cilvēki baidās strādāt kopā. Nepieciešami pasākumi darbinieku informēšanai.	2	4	2	4
	Politiskie un tiesiskie riski				
41. Higiēnas prasību pieaugums uzņēmējiem	Aktuāls gan ražošanā, gan pārstrādē.	5	5	5	5
42. PVD pastiprināta sekošana uzņēmumos notiekošajam	Aktuāls gan ražošanā, gan pārstrādē.	5	5	5	5
43. Dažādi fiziski ierobežojumi uz valstu robežām	Aktuāls ražotājiem un pārstrādes uzņēmumiem, kas eksportē produkciju vai ievie izejvielas. Krīzes laikā maršrutu garums palielinājās, jo bija atvērti tikai daži robežpunkti.	5	5	5	5

Risks	Riska raksturojums	Ražošana		Pārstrāde	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
44. Braukšanas laika ierobežojumi automašīnu šoferiem	Aktuāls ražotājiem un pārstrādes uzņēmumiem, kas eksportē produkciju vai ievēd izejvielas	5	5	5	5
45. Pasliktinās valsts institūciju pakalpojumu pieejamība	Jūnijā (2020) Uzņēmumu reģistrs nepieņēma pārskatu. Līdzīgus piemērus min vairāki uzņēmumi – gan par smagnēju dokumentu izskatīšanu atbalsta pasākumiem, gan par nepamatotiem atteikumiem u. tml. Arī uzņēmumi, kas nodarbojas ar zivju produktu eksportu, atzīmēja eksporta darījumu veikšanai nepieciešamo birokrātisko procedūru pasliktināšanos.	3	3	3	3

Apzīmējumi

Riska zonu skaidrojums:

Riska vadības pasākumi:

ļoti augsta (katastrofāls) riska zona → nepieciešami riska samazināšanas pasākumi

augsta (kritiska) riska zona → nepieciešami riska samazināšanas pasākumi

vidēja (paaugstināta) riska zona → jābūt uzmanīgiem!

zema riska zona → nav nepieciešami tieši pasākumi

Avots: nozares ekspertu intervijas, ekspertvērtējums.

Riska matrica zivju un zivju produktu ražošanai

Riska kvalitatīvais skaidrojums:		Riska ietekme (radītās sekas)				
		5 (ļoti liela)	4 (liela)	3 (vidēja)	2 (neliela)	1 (nenozīmīga)
ļoti augsts (katastrofāls)						
augsts (kritisks)						
vidējs (paaugstināts)						
zems						
Riska iestāšanās varbūtība	5 (gandrīz noteikti)	R9; R16; R17; R20; R21; R25; R27; R33; R34 P10; P16; P17; P18; P20; P21; P25; P27; P29; P33; P34	R5; R26 P5; P26			R30 P30
	4 (ļoti iespējams)	R7	R1; R8; R10; R15; R23; R24; R28; R29 P1; P8; P11; P12; P28	R36 P36	R4 P4	
	3 (iespējams)	R22 P22	P15	R12; R13; R32; R35; R39 P13; P14; P23; P24; P32; P35; P39	R2; R37; R40 P2; P37; P40	
	2 (maz iespējams)		R3; R14 P3; P7		R18; R38 P38	
	1 (ļoti reti)			R11		R6; R19; R31 P6; P9; P19; P31

Piezīme: R – ražošanas riski; P – pārstrādes riski; ar **boldu** izcelti ārējie riski; risku atšifrējumu skatīt risku raksturojuma un novērtējuma tabulā.

Avots: ekspertu vērtējums.

Zivju un zivju produktu ražotāju ieteikumi identificēto risku ietekmes mazināšanai

Riska kods un zona		Riski, kurus nepieciešams vadīt	Ražotāju ieteikumi
R1	P1	Grūtības plānot saimniecisko darbību vidējā un ilgtermiņā	Komandas darbs – uzņēmuma vadībai jāstrādā kopā, lai rastu labākos risinājumus nenoteiktības apstākļos.
R1	P1	Grūtības plānot saimniecisko darbību vidējā un ilgtermiņā	Uz ekosistēmu balstīta krīzes vadības pieeja. Jāizvairās no atbalsta vai ierobežojumiem dažās pārtikas sistēmas daļās, neizpētot ietekmi uz pārējo sistēmu. Pilns darbību klāsts, kas nepieciešams zivju un zvejniecības produktu piegādei no ražošanas līdz galapatērētājam. Katru ķēdes posmu var izjaukt vai apturēt Covid-19 izraisītie triecieni. Vēlamo rezultātu – zivju un zvejniecības produktu lietošanu pārtikā – var sasniegt, tikai aizsargājot ražotāja, pircēja un pārdevēja saikni un katru piegādes ķēdes posmu.
R21	P21	Klientu lojalitātes un atbalsta mazināšanās vietējās īsajās pārtikas ķēdēs piedāvātajiem produktiem paaugstinātu higiēnas risku dēļ	Ir būtiski stimulēt vietējo patēriņu un lojalitātes pieaugumu vietējiem produktiem: 1) valsts un nevalstiskām organizācijām jāizglīto iedzīvotāji par nepieciešamību atbalstīt vietējos ražotājus, par šāda atbalsta nozīmi ekonomikā; 2) patērētājiem būtu jāizdara spiediens uz lielveikalu ķēdēm, pieprasot vietējos produktus; 3) jāveicina lielveikali iegādāties vietējās preces.
R4	P4	Darbinieku atlaišana, slēdzot vai sašaurinot ražošanu	Dažādas sociālā atbalsta un sadarbības programmas, kas paredzētu, ka darbaspējas zaudējušie darbinieki tiek aizvietoti ar darbiniekiem no citiem uzņēmumiem vai šiem uzņēmumiem tiek sniegta palīdzība ikdienas darbu veikšanā. Darbinieku dīkstāves pabalsti, kurus būtu ieteicams izmaksāt darba devējam, kurš pats koordinē nepieciešamo darbu apjomu, jo tad saglabājas darbinieka piesaiste un lojalitāte uzņēmumam. Jāatceļ prasība par darbinieka nulles klātbūtni uzņēmumā pabalsta saņemšanas laikā.
R18	P18	Apgrozāmo līdzekļu iesaldēšana	Finansējums, nodokļu kredīti. Jāsamazina labas kredītvēstures prasības tiem, kas pretendē uz finansējumu.
R6	P6	Darbaspēka trūkums	Īstermiņa darbinieku pieņemšanas veicināšana. Jānosaka izņēmumi pagaidu viesstrādnieku ieceļošanas ierobežojumiem.
R15	P15	Darba intensitātes palielināšanas	
R30	P30	Tirgus nenoteiktība	
R2	P2	Pieredzes trūkums	

Riska kods un zona		Riski, kurus nepieciešams vadīt	Ražotāju ieteikumi
R5	P5	Atkarība no darbaspēka fiziskas klātbūtnes uzņēmumā	Nepieciešamas vadlīnijas no atbildīgajām institūcijām, kā plānot un organizēt darbu, lai iespējami mazinātu darbinieku saslimstību ar Covid-19, un gadījumos, kad šāda situācija ir iestājusies, kā rīkoties, ja nav iespējams nodrošināt 2 metru distanci. Jāinformē darbinieki un iedzīvotāji par riskiem un piesardzības pasākumiem.
R40	P40	Grūtības ar Āzijas izcelsmes viesstrādniekiem, partneriem	Nepieciešamas vadlīnijas no atbildīgajām institūcijām par to, kā plānot un organizēt darbu, lai iespējami mazinātu darbinieku saslimstību ar Covid-19, un gadījumos, kad šāda situācija ir iestājusies, kā rīkoties, ja nav iespējams nodrošināt 2 metru distanci. Jāinformē darbinieki un iedzīvotāji par riskiem un piesardzības pasākumiem.
R29	P29	Nodokļu parādi	Nodokļu atvieglojumi vai samaksas termiņu pagarinājumi, lai apmierinātu ražošanas uzņēmumu likviditātes vajadzības un palīdzētu tiem turpināt darbību pandēmijas laikā un pēc tās. Uzņēmumiem jāseko izmaiņām normatīvajā regulējumā, kas saistīts ar atvieglojumiem, pabalstiem, valsts noteikto atbalstu.
R17	P17	Uzglabāšanas problēmas produktiem ar īsu derīguma termiņu	P & A veicināšanas pasākumi. Ražotājiem sadarbībā ar LLU Pārtikas tehnoloģijas fakultātes pētniekiem jāizstrādā produkti ar ilgāku derīguma termiņu, kā arī tādi iepakojuma materiāli, kas nodrošinātu ilgāku derīguma termiņu. Ilgtermiņā zilās ekonomikas un ilgtspējīgas pārtikas sistēmas principi nozīmē tādu produktu ražošanu, kuriem ir ilgs glabāšanas laiks, zemas CO ₂ emisijas un maz pārtikas izšķērdēšanas.
R22	P22	Pieprasījums pēc saistītiem, jaunajiem produktiem	
R39	P39	Pircēju paradumu maiņa	
R7	P7	Liels darbinieku blīvums	P & A veicināšanas pasākumi. Ražotājiem sadarbībā ar LLU Tehniskās fakultātes pētniekiem jāizstrādā ražošanas procesu mehanizācijas iespējas. Ir būtiski jāsaīsina pieteikumu izskatīšanas periods LAD ražošanas modernizācijas finansēšanai.
R32	P32	Pieprasījuma samazināšanās / palielināšanās	Būtu jāsamazina PVN likme pārtikas precēm. Jānodrošina valsts finansiālais atbalsts mājsaimniecībām patēriņa stimulēšanai.
R35	P35	Klientu maksātspējas kritums	
R10	P10	Iepakojuma materiālu trūkums / sagādes problēmas	Valsts atbalsts finansējuma saņemšanai, piemēram, tiešo dotāciju veidā, aizdevumu, aizdevumu garantiju, nodokļu atvieglojumu vai atlikto maksājumu veidā, lai apmierinātu ražošanas uzņēmumu likviditātes vajadzības un palīdzētu tiem turpināt darbību pandēmijas laikā un pēc tās. Jāsamazina labas kredītvēstures prasības tiem, kas pretendē uz finansējumu.
R11	P11	Izejvielu cenu pieaugums	
R12	P12	Sadarbības partneru došanās dīkstāvēs	
R13	P13	Ražošanas apjoma kritums (samazināšanās)	

Riska kods un zona		Riski, kurus nepieciešams vadīt	Ražotāju ieteikumi	
R16	P16	Saražotās produkcijas krājumu pieaugums		
R24	P24	Ieņēmumu samazināšanās		
R25	P25	Problēmas saņemt samaksu par pārdoto produkciju		
R26	P26	Nespēja nokārtot kredītsaistības		
R27	P27	Nespēja segt ikmēneša maksājumus		
R37	P37	Imports no trešajām valstīm		
R41	P41	Higiēnas prasību pieaugums uzņēmējiem		
R42	P42	PVD pastiprināta sekošana uzņēmumos notiekošajam		
R43	P43	Dažādi fiziski ierobežojumi uz valstu robežām		
R44	P44	Braukšanas laika ierobežojumi automašīnu šoferiem		
R9	P9	Izejvielu trūkums / nepieejamība tirgū		Valsts garantijas ilgtermiņa līgumiem starp vietējiem ražotājiem un pārstrādātājiem.
R36	P36	Atkarība no eksporta		Valstu robežu slēgšana nedrīkst ietekmēt nepieciešamo preču piegādes, tāpēc jānodrošina "zaļie" koridori pārtikas precēm, izejvielām un iepakojumam. Uzņēmējiem būtu jāveido lielākas rezerves, lai nodrošinātu ražošanas procesa nepārtrauktību. Jānodrošina finansējums, nodokļu kredīti. Jāsamazina labas kredītvēstures prasības tiem, kas pretendē uz finansējumu.
R20	P20	Līdzšinējo produktu virzīšanas pasākumu tirgū neefektivitāte (piem., pārtikas degustācijas, tirdziņi, izstādes)		Jāveicina eksporta tirgu meklēšana, lai nodrošinātu eksporta nepārtrauktību. Jāatbalsta "soft" aktivitātes – mārketinga, reklāma.
R31	P31	Grūtības atrast jaunus noieta tirgus slēgto aizstāšanai		

Riska kods un zona		Riski, kurus nepieciešams vadīt	Ražotāju ieteikumi
R8	P8	Darbaspēka saskarsmes kontrole	Jāveicina IT sistēmu modernizācija. Ir būtiski jāsaīsina pieteikumu izskatīšanas periods LAD ražošanas modernizācijas finansēšanai.
R23	P23	Papildu izdevumi, pielāgojoties ārkārtējai situācijai	Jāveicina modernizācija. Jāaizsargā telpas no vīrusa izplatīšanās (starpsienas, kontrolpunkti utt.). Ir būtiski jāsaīsina pieteikumu izskatīšanas periods LAD ražošanas modernizācijas finansēšanai (tagad - vairāk nekā 5 mēneši)

Piezīme: R – ražošanas riski; P – pārstrādes riski.

Apzīmējumi

Riska zonu skaidrojums:

Riska vadības pasākumi:

ļoti augsta (katastrofāls) riska zona → nepieciešami riska samazināšanas pasākumi

augsta (kritiska) riska zona → nepieciešami riska samazināšanas pasākumi

Avots: nozares ekspertu viedokļi, kas apzināti interviju norises laikā.

Iesaistīto pušu vērtējums par situāciju pandēmijas laikā un krīzes pārvarēšanas iespējām graudu un pākšaugu ražošanā un pārstrādē

Lai noskaidrotu zvejnieku un zivju pārstrādātāju viedokli par Covid-19 krīzes radīto ietekmi sektora uzņēmumu darbībā, tiek veiktas padziļinātas intervijas, izmantojot iepriekš sagatavotus jautājumus par krīzes situācijas radītajām problēmām, izaicinājumiem un to risināšanas iespējām, tiek noskaidrots respondentu viedoklis par dažādu risku nozīmīgumu uzņēmuma darbībā pandēmijas periodā.

Padziļināto interviju dalībnieki:

- 1) SIA “Banga”, Ingus Veckagars;
- 2) AS “Brīvais vilnis”, Arnolds Babris;
- 3) SIA “NS Estate”, Rimas Ščupokas;
- 4) SIA “Verģi”, Ivars Janeks.

Riski un problēmas

Zvejnieki

Zvejniekus Covid-19 krīze ir skārusi salīdzinoši mazāk nekā citās lauksaimniecības nozarēs nodarbinātos. Lielā mērā tos pasargāja noslēgtie līgumi ar pārstrādes un vairumtirdzniecības uzņēmumiem.

Pieprasījums un produkcijas realizācijas iespējas. Covid-19 krīze ir skārusi zvejniekus, un problēmas produkcijas realizācijas jomā ir saistītas ar tās realizācijas veidu:

- 5) svaigām zivīm pieprasījums nesamazinājās, bet, ņemot vērā svaigo zivju īso uzglabāšanas laiku, jebkurš piegādes ķēdes pagarinājums (iespējamā preču karantīna, dezinfekcija) radīs nepieciešamību atteikties no svaigu zivju pārdošanas, kas radīs papildu slodzi saldēšanas jaudām;
- 6) ražotāji, kas realizēja zivis Latvijas pārstrādes uzņēmumiem, gandrīz necieta, jo visu noslēgto ilgtermiņa līgumu nosacījumi tika pildīti;
- 7) ražotājiem, kas strādā ar *HoReCa* sektoru, un citiem (īpaši skolu, biroju, uzņēmumu) ēdināšanas uzņēmumiem, kuri, sākoties krīzei, apturēja savu darbību, arī vajadzēja apturēt savu ražošanu;
- 8) saldētas zivis bija iespējams pārdot ārvalstu tirgū, jo nozvejojās pelagiskās zivis ir lētākas nekā, piemēram, lasis, tas krīzes laikā palielināja pieprasījumu pēc tām;
- 9) pieprasījums pēc Latvijā audzētām zivīm samazinājās, jo tās ir dārgākas un pārstrādātāji uz laiku apturēja attīstības projektus šajā virzienā.

Izejvielu pieejamība. Izejvielu pieejamība ir sezonāla, un pirmais krīzes vilnis notika laikā, kad jūrā bija pieejamas izejvielas. Neskatoties uz nelielu brētliņu un reņģu kvotu samazinājumu 2020. gadā, zvejniekiem saņemtās kvotas izdevās izmantot plānotajā apjomā. Neapšaubāmi, zvejniekus ietekmēja krasā mencu nozvejas samazināšanās, taču to nosaka dabiski faktori, nevis vīrusa ietekme.

Darbspēka pieejamība. Darbinieku saslimšanas iespēja ar Covid-19 ir reāls drauds jebkurā uzņēmumā, ar šo problēmu saskaras arī intervētie zvejnieki. Grūtības ar darbinieku piesaisti ir hroniska problēma, ko neuzlaboja arī bezdarba pieaugums krīzes laikā. Kā uzsvēra intervētie uzņēmēji, alkoholisms, nenopietna attieksme pret darbu ir nepārtrauktas, ar Covid-19 pandēmiju nesaistītas, problēmas, kas jārisina darba devējiem zivsaimniecībā.

Darba apstākļi uz kuģiem neļauj ievērot epidemioloģiskās prasības Covid-19 krīzes laikā (jo īpaši 2 metru attālumu), kas palielina saslimšanas risku.

Zivju pārstrādes sektors

Pieprasījums un produkcijas realizācijas iespējas. No vienas puses, zivju pārstrādātāji, kuri ražo produktus papildus zivju konserviem, saskaras ar problēmām, kas saistītas ar izejvielu piegādēm no ārvalstīm un bieži vien no Eiropas Savienībā neietilpstošām valstīm. Turklāt pārstrādātājus skar pieprasījuma pēc produktiem ar īsu uzglabāšanas termiņu strauja samazināšanās.

No otras puses, pandēmijas rezultātā ir pieaudzis gan vietējais, gan ārvalstu pieprasījums pēc produktiem ar ilgu uzglabāšanas termiņu. Latvijas rūpniecība jau vēsturiski ir koncentrējusies uz šādu produktu ražošanu zivju konservu veidā. Ņemot vērā pieaugošo pieprasījumu, uzņēmumiem iespējams noslogot iepriekš dīkstāvēs esošās jaudas.

Uzņēmumi lielā mērā ir spējuši saglabāt savu darbību un apmierināt augošo pieprasījumu.

Daži ražotāji nonāca situācijā, ka, neraugoties uz pieaugošo pieprasījumu, viņiem bija klienti, kuri tehniski nevarēja saņemt preces, līdz ar to palielinājās gan vajadzība pēc noliktavām, gan vajadzība pēc papildu apgrozāmā kapitāla.

Izejvielu pieejamība. Daži ražotāji piedzīvoja vietējo izejvielu piedāvājuma samazināšanos, jo vietējie ražotāji (zvejnieki), izmantojot krīzes finansiālo atbalstu, uz laiku pārtrauca zveju.

Visi pārstrādātāji, ņemot vērā gan riskus vietējo izejvielu piegādē, gan importēto izejvielu piegādē, bija spiesti palielināt izejvielu krājumus noliktavās.

Darbspēka pieejamība. Situācija joprojām ir riskanta, jo konservu ražošana (galvenokārt tradicionālo konservu ražošana no vietējām izejvielām – mazo pelaģisko sugu zivīm) gandrīz nav mehanizēta un tai ir nepieciešams liels skaits cilvēku vienuviet, kas palielina drūzmēšanās un vīrusa straujas izplatīšanās risku. Grūtības ar darbinieku piesaisti ir hroniska problēma, ko neuzlaboja arī bezdarba pieaugums krīzes laikā. Pirms krīzes uzņēmumi risināja darbaspēka trūkuma problēmu, piesaistot viesstrādniekus no citām valstīm, taču krīzes laikā viņu ierašanās bija ievērojami sarežģītāka un bieži vien neiespējama, kā rezultātā tieši darbaspēka trūkuma dēļ uzņēmumi nespēja tikt galā ar pieaugošo pieprasījumu pēc produktiem ar ilgu glabāšanas laiku.

Projektu realizācijas aizkavēšanās. Covid-19 ietekmēja arī plānoto un jau uzsāktu uzņēmumu paplašināšanos un jaunu objektu būvniecību (finansiāli un slēgto robežu dēļ nevarēja atbraukt attiecīgie speciālisti vai piegādāt jaunās iekārtas). Iekārtu piegādes, kas bija paredzētas 2020. gada rudenī, atlika uz nenoteiktu laiku. Turklāt, ņemot vērā Lauku atbalsta dienesta palielināto darba slodzi, tika pagarināti investīciju projektu izskatīšanas termiņi, ieskaitot tos, kas saistīti ar ieguldījumiem uzņēmuma drošības standartos.

Komunikācijas trūkums. Uzņēmumiem pietrūkst tikšanās, semināri, plānotie pasākumi nozarē. Nav izstrādāti drošības pasākumi un protokoli. Nav informācijas ne uzņēmumu vadībai, ne darbiniekiem. Jo īpaši uzņēmumos, kuros strādāja viesstrādnieki no Āzijas valstīm, tika novērots, ka kolēģi atteicās kopā ar viņiem strādāt, baidoties inficēties.

Ieguvumi:

- krīzes sākumā palielinājās pieprasījums pēc produktiem ar ilgu uzglabāšanas termiņu, kas ir Latvijas zivju pārstrādes uzņēmumu specializācijas virziens;
- krīze uzņēmumiem deva motivāciju diversificēt realizācijas kanālus – uzsākt tiešo tirdzniecību internetā, piegādājot 100 % Latvijā ražotu produkciju; attīstīt eksportu, palielināt produkcijas apstrādes/pārstrādes pakāpi;
- krīze liek domāt stratēģiskāk, palielināt uzņēmuma gatavību šādām situācijām nākotnē (piemēram, palielināt pamatkapitālu).

Nozares attīstības redzējums

Konservu ražošana no vietējām izejvielām būtiski ietekmē CO₂ emisiju pieaugumu, kā arī rada daudz atkritumu (tikai 50 % izejvielu nonāk skārda kārbās). Šie rādītāji ir jāuzlabo, bet jau tagad šī ražošana ietekmē kopējo pārtikas sistēmas ilgtspējību.

Ilgtermiņā zilās ekonomikas un ilgtspējīgas pārtikas sistēmas principi nozīmē tādu produktu ražošanu, kuriem ir ilgs uzglabāšanas laiks, zemas CO₂ emisijas un pavisam neliels pārtikas izšķērdēšanas līmenis.

Ieteikumi un risinājumi

- Nodrošināt nepārtrauktu vietējo izejvielu piegādi tirgum un zivju pārstrādātājiem, kas ir galvenā prioritāte ilgtspējīgas pārtikas sistēmas uzturēšanai (juridiski apsvērumi, reaģējot uz Covid-19 pandēmiju, lai mazinātu traucējumu risku zvejniecības un akvakultūras pārtikas sistēmām 2020. gadā).
- Ražošanai, galvenokārt tradicionālo konservu, bet arī modernākai ražošanai raksturīga liela cilvēku koncentrācija. Lai novērstu pandēmijas situācijas riskus, ir nepieciešams nodrošināt visus iespējamus tehniskos, organizatoriskos un tehnoloģiskos drošības pasākumus.
- Krīzes un pārtikas ķēžu iespējamās pagarināšanas apstākļos produkti ar ilgāku uzglabāšanas laiku ir ļoti pieprasīti.
- Lai nodrošinātu pārtikas sistēmas ilgtspēju starptautiskās tirdzniecības kontekstā, ir jāveic pasākumi piedāvājuma dažādošanai, kā arī jāpielāgo ražošanas iespējām izejvielu piegādes un preču izplatīšana ķēdes.
- Zivju pārstrādes nozarē uzņēmumiem būtu nepieciešama produkcijas sertifikācija, kas palīdz palielināt konkrētu vietējo preču konkurētspēju, jo lielveikalu tīkli pieprasa noteiktu produkcijas kvalitāti, ko apliecina veiktā sertifikācija.
- Valsts un nozares institūcijām jāturpina iesāktā politika, mudinot Latvijas patērētājus arī krīzes laikā izvēlēties un atbalstīt vietējo ražotāju produkciju.
- Aptaujātie uzņēmēji uzsver, ka ir nepieciešama stabilāka valsts politika uzņēmējdarbības attīstības veicināšanai, kas ļautu uzņēmumiem strādāt bez nepārtrauktām nodokļu u. c. izmaiņām, lai var plānot uzņēmuma attīstību vismaz 2 gadu perspektīvā.
- Tika arī uzsvērtā nepieciešamība nopietni izvērtēt valsts atbalsta ietekmi un stratēģijas ilgtermiņā, izvērtēt atbalstāmās jomas.
- Jāizvairās no atbalsta vai ierobežojumiem dažās pārtikas sistēmas daļās, neizpētot ietekmi uz pārējo sistēmu. Ir nepieciešamība apzināt pilnu darbību klāstu, kas vajadzīgs zivju un zvejniecības produktu piegādei no ražošanas galapatērētājam. Katru ķēdes posmu var izjaukt vai apturēt Covid-19 izraisītie triecieni. Vēlamo rezultātu – zivju un zvejniecības produktu lietošanu pārtikā – var sasniegt, tikai aizsargājot ražotāja, pircēja un pārdevēja saikni un katru piegādes ķēdes posmu.
- Lai mazinātu vadības riskus, zvejniekiem un zivju pārstrādātājiem ieteicams:
 - izstrādāt normas un procedūras risku pārvaldībai, ieskaitot to risku, kas saistīti ar epidemioloģiskās situācijas pasliktināšanos;
 - izstrādāt un ieviest attālās sakaru sistēmas (video un audio komunikācija), lai samazinātu fizisko kontaktu starp cilvēkiem uzņēmumā;
 - ierobežot (aizliegt) kontaktus starp cilvēkiem, kuri var aizstāt cits citu uzņēmuma galvenajos amatos (tehnoloģija, vadība);

- veikt apmācības vadītājiem par to, kā rīkoties krīzes situācijās un veidot stresa noturības kultūru uzņēmumā.
- Lai mazinātu personāla riskus un nodrošinātu uzņēmumus ar darbaspēku, zvejniekiem un zivju pārstrādātājiem ieteicams:
 - jāizstrādā darbības turpināšanas plāns, kas paredz, kādos gadījumos un pie kādiem riskiem, ražošana jāpārkaroto, vai nepārvaramu šķēršļu situācijā jāslēdz;
 - jāparedz, kas notiks, ja viens vai vairāki darbinieki saslims, kā veiks dezinfekciju, kas aizstās darbiniekus vai kā pārkarotos procesus;
 - jāveic pasākumi papildu darbinieku piesaistei (t. sk. darbaspēka noma). Aktīvi jāsaazinās ar vietējiem nodarbinātības birojiem, lai iegūtu informāciju par pašreizējām un plānotajām nodarbinātības programmām;
 - jāizvērtē iespējas strādāt vairākās maiņās, lai samazinātu darbinieku blīvumu uzņēmumā;
 - jāuzstāda modernas kontroles sistēmas ar temperatūras mērīšanu darbiniekiem, jāizveido iekšējas cilvēku, preču plūsmu zonas;
 - ja darbiniekus atbrīvo no darba, jārēķinās ar papildu izmaksām.
- Lai mazinātu sagādes riskus (izejvielas, iekārtas, iepakojums, dezinfekcijas līdzekļi):
 - jāveido uzkrājumi 1–6 mēnešiem;
 - jāveido stratēģija, kā kompensēt izejvielu, materiālu trūkumu vai to cenu palielinājumu, un ar kāda apmēra izejvielu cenu palielinājumu uzņēmums ir gatavs samierināties;
 - pārstrādei jāmeklē iespējas jaunu produktu ražošanai, lai diversificētu izmantojamās izejvielas;
 - pāriet uz ilgāk glabājumu izejvielu lietošanu (piemērām mērces pulveros, nevis šķidrās).
- Lai mazinātu ražošanas un uzglabāšanas riskus, zvejniekiem un zivju pārstrādātājiem ieteicams:
 - jārēķinās ar naudas plūsmas grūtībām, jāveido finanšu uzkrājumi;
 - jāiegulda tehnoloģiskajos risinājumos, kas ir dārgi, bet tomēr samazina riskus;
 - jāveic biežāka tehniskā apskate iekārtām, stingrāka kvalitātes kontrole produkcijai;
 - pārstrādātājiem jābūt noliktavām tādā apjomā, lai produkciju varētu uzkrāt un glabāt ilgāk nekā parasti.
- Lai mazinātu krīzes izraisīto nenoteiktību un pieprasījuma svārstības, zivju pārstrādātājiem ieteicams:
 - jāmeklē alternatīvas iespējas reklāmai;
 - nepieciešams mazināt lielveikalu ķēžu ietekmi uz vietējām pārtikas ķēdēm;
 - pandēmija var samazināt pircēju lojalitāti, ja importa produkti būs lētāki;
 - ieguldīt P & A un augsti kvalificētu speciālistu piesaistē, jo tie ļauj uzņēmumam ātri adaptēties izmaiņām.
- Lai palielinātu uzņēmumu finansiālo stabilitāti, ir nepieciešams:
 - jābūt finansiāli gataviem kādu laiku strādāt ar zaudējumiem. Laika periods var būt atšķirīgs katram uzņēmumam;
 - jāveido finanšu uzkrājumi;

- jāved sarunas ar bankām (līdz vienošanās panākšanai) par iespēju saistību atmaksu pārlikt uz vēlāku laiku;
- jāved sarunas ar kreditoriem un jāvienojas par maksājumu termiņu pārlikšanu uz vēlāku laiku;
- nepieciešams piesaistīt papildu finanšu līdzekļus;
- jāseko līdzi izmaiņām normatīvajā regulējumā, kas saistīts ar atvieglojumiem, pabalstiem, atbalstu pandēmijas laikā;
- jāreģistrē visas papildu izmaksas, kas radušās krīzes dēļ, atsevišķos kontos, lai ātri spētu pierādīt izmaksas un saņemt nepieciešamo valsts atbalstu.

4. Mazumtirdzniecības, *HoReCa* sektora un patērētāju paradumu raksturojums krīzes un pēckrīzes laikā

Nodaļa veidota, balstoties uz publiski pieejamo informāciju, statistiskajiem datiem par situāciju mazumtirdzniecībā, *HoReCa* (Viesnīcu, restorānu un sabiedriskās ēdināšanas) sektorā un patērētāju paradumu maiņu Covid-19 izsludinātās ārkārtas situācijas laikā 2020. gada pavasarī un veiktajām intervijām gan ar mazumtirdzniecības sektora pārstāvjiem, gan dažādās pārtikas ķēdēs iesaistītajiem 2020. gada augustā – septembrī. Intervijas veiktas ar Latvijā nozīmīgas pārtikas veikalu ķēdes pārstāvjiem, neliela veikala īpašnieci Pierīgā un pārtikas internetveikala pārstāvi.

Šā gada aprīlī Covid-19 krīzes iespaidā Latvijas mazumtirdzniecībā reģistrēts straujākais kritums pēdējo desmit gadu laikā, tirdzniecības apjomiem salīdzināmās cenās gada griezumā sarūkot par 9 %. Aprīļa dati parāda patieso pašizolācijas un fiziskās distancēšanās ainu, jo tika aizvadīts pilns mēnesis Covid-19 izraisītajā ārkārtējā situācijā, ko raksturo virkne ekonomisko aktivitāti ierobežojošu pasākumu. Aprīlī pārdošanas apjomi saruka gan pārtikas, gan nepārtikas produktu tirdzniecībā. Martā mazumtirdzniecība pārtikas preču veikalos bija strauji pieaugusi (+7,1 %), iedzīvotājiem veidojot pārtikas produktu rezerves satraukumā, ka varētu tikt slēgti pārtikas veikali, bet drīz vien šīs bažas norima, un aprīlī, salīdzinot ar iepriekšējā gada aprīli, pārdošanas apjomi pārtikas produktu veikalos samazinājās par 3,5 %. Salīdzinot ar iepriekšējo mēnesi, pārtikas preču mazumtirdzniecība saruka vēl straujāk – par 6,9 %. To, cik ilgi šajā mazumtirdzniecības produktu grupā būs vērojams kritums, ietekmēs tas, cik mēnešiem iedzīvotāji pandēmijas sākumā marta vidū ir izveidojuši ilgstoši uzglabājamo produktu krājumus. Savukārt fiziskās distancēšanās apstākļos augot pieprasījumam pēc produktu bezkontakta piegādes, aprīlī būtiski palielinājās mazumtirdzniecība pa pastu un interneta veikalos. Salīdzinājumā ar 2019. gada aprīli e-vidē veikto pirkumu apjoms palielinājās par 25,1 %. Visai iespējams, ka iepirkšanās internetā, tai skaitā izmantojot dažādas mobilās aplikācijas pārtikas produktu un gatavā ēdiena piegādei, nezaudēs savu popularitāti arī pēc Covid-19 krīzes, jo iedzīvotāji būs izmēģinājuši šīs tehnoloģijas un pārliecinājušies par tās priekšrocībām¹⁶¹.

Publisko pasākumu aizliegums un pulcēšanās un mobilitātes ierobežojumi strauji apturēja aktivitātes vairākās nozarēs, tai skaitā ēdināšanas pakalpojumu sektorā, jo pārtikas piegādes restorāniem, skolām un daudziem citiem uzņēmumiem un iestādēm apstājās. Latvijas Bankas prognozes liecina, ka izmitināšanas un ēdināšanas nozares un atpūtas un izklaides pakalpojumu nozares pievienotās vērtības kritums 2. ceturksnī lēšams tuvu 70 %, bet 2020. gadā kopumā šajās nozarēs – aptuveni 30 %¹⁶². LOSP informācija liecina, ka šajā nozarē martā ir bijis kritums par 70–90%¹⁶³. Visiem lielajiem uzņēmumiem, kuri strādāja arī *HoReCa* segmentā, apgrozījums kritās jau marta vidū, kolīdz tika izsludināta ārkārtējā situācija, ieviesta attālinātā mācīšanās skolā un slēgti sabiedriskās ēdināšanas uzņēmumi¹⁶⁴.

HoReCa sektors aptver viesnīcas, bārus, krogus, restorānus, sabiedriskās ēdināšanas iestādes, restorānus ar ātri pagatavojamu ēdienu pārdošanu promešanai, kafejnīcas un bistro. Šī nozare ir svarīgs darbavietu avots pakalpojumu nozarē un daudzās ES dalībvalstīs arī tautsaimniecībā kopumā. Apstājoties starptautiskajai tūrisma plūsmai un būtiski samazinoties iekšzemes ceļošanai, būtisks

¹⁶¹LR Finanšu ministrija (2020). *Aprīlī mazumtirdzniecībā spēcīgākais kritums pēdējo 10 gadu laikā* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 05.08.2020.].

https://www.fm.gov.lv/lv/sadalas/tautsaimniecibas_analize/tautsaimniecibas_analize/mazumtirdznieciba/62350-fm-aprili-mazumtirdznieciba-specigakais-kritums-pedejo-10-gadu-laika

¹⁶²Par Latvijas Bankas makroekonomiskajām prognozēm (2020). [tiešsaiste] [skatīts 30.07.2020.]. Pieejams:

<https://www.bank.lv/lb-publicakijas/zinas-un-raksti/latvijas-bankas-informacija-presei/12111-par-lat>

¹⁶³Cienot savu valsti un atbalstot pašmāju ražotājus, pārkam vietējo! (2020). [tiešsaiste] [skatīts 30.07.2020.]. Pieejams: <http://www.losp.lv/node/6376>

¹⁶⁴Pandēmija un eksporta uzņēmumi. Kas veicinās tautsaimniecības augšupeju? (2020). [tiešsaiste] [skatīts 30.07.2020.]. Pieejams: <https://www.latviesi.com/jaunumi/raksts/pandemija-un-eksporta-uznemumi-kas-veicinas-tautsaimniecibas-augsupeju>

samazinājums vērojams arī Rīgas un citu reģionu viesnīcās, restorānos, muzejos un visos citos tūrisma objektos.

Pēc Ekonomikas ministrijas datiem, Latvijā Covid-19 ierobežojošie pasākumi jo īpaši negatīvi ietekmējuši tūrisma, restorānu un ēdināšanas sektora, izklaides, pasākumu rīkošanas u. c. pakalpojumu sniedzējus. Tieši skarto nozaru pievienotā vērtība veido gandrīz 800 miljonus EUR, kas ir 2,9 % no iekšzemes kopprodukta (IKP), tā skaitā, izmitināšana (0,6 %), ceļojumu biroju, tūrisma operatoru rezervēšanas pakalpojumi (0,2 %). Pērn tieši skartajās nozarēs kopā bija aptuveni 60 000 darbavietu jeb 7 % no kopējā aizņemto darbavietu skaita, tostarp izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumi (32 100 jeb 3,5 %), tūrisma un nomas pakalpojumi (4200 jeb 0,5 %), māksla, izklaide un atpūta (11 700 jeb 1,3 %).¹⁶⁵

1.4.1. tabula

**Ēdināšanas pakalpojumu uzņēmumu galvenie uzņēmējdarbības rādītāji
2014.–2018.gadā.¹⁶⁶**

Rādītāji /Gadi	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	Bāzes pieaugums, %
Uzņēmumu skaits	2778	2985	3147	3075	3073	111
Apgrozījums (tūkst.EUR)	483523	537274	555980	610362	670187	139
Pievienotā vērtība (tūkst.EUR)	155526	188267	190611	205429	246845	159
Bruto darbības rezultāts (tūkst.EUR)	30846	37109	27053	29076	41595	135
Kopējā preču un pakalpojumu iepirkumu vērtība (tūkst.EUR)	336877	368905	377000	416249	437004	130
Darbinieku skaits	25973	26807	27102	27926	28578	110

Lai arī 1.4.1. tabulā nav iekļauti 2019. un 2020. gada uzņēmējdarbības rādītāji ēdināšanas pakalpojumu sniedzējiem, tomēr pēdējo gadu dati liecina par arvien pieaugošu aktivitāti šajā sektorā. Līdz ar to krīzes radītie ierobežojumi būtiski ietekmēja nozares attīstību un zināmā mērā arī pastāvēšanu. Lai gan ēdināšanas uzņēmumi elastīgi pārorientējās uz piegādi mājās, tiek uzskatīts, ka tas veidoja tikai 20 % no uzņēmumu kopējā apgrozījuma¹⁶⁷.

Attēlā 1.4.1., 1.4.2. un 1.4.3. var aplūkot 2018. gada kopējo neto apgrozījumu ēdināšanas sektorā un pārtikas un dzērienu apgrozījumā, izšķirot arī pārtikas tirgotāju tirgus daļas. Jaunāki dati pašlaik nav pieejami, savukārt 2020. gads nenoliedzami ienesīs nozīmīgas izmaiņas nozarē.

Eksperti atzīst, ka HoReCa sektoram valsts atbalsts ir vitāli nepieciešams: “Sabiedriskās ēdināšanas kuģis ātri grimst, un nogrimušu kuģi no dzelmes būs izcelt grūtāk, nekā neļaut tam nogrimt.¹⁶⁸” Uzņēmēji ārkārtas situācijas laikā saskārās ar apgrozījuma kritumu, kas ietekmēja kredītu apmaksu, iekārtu uzturēšanu dīkstāves periodā u.c. Lai arī uzņēmumu darbinieki varēja pieteikties dīkstāves pabalstiem, tiek atzīmēts, ka par to prasīti paskaidrojumi no VID puses.

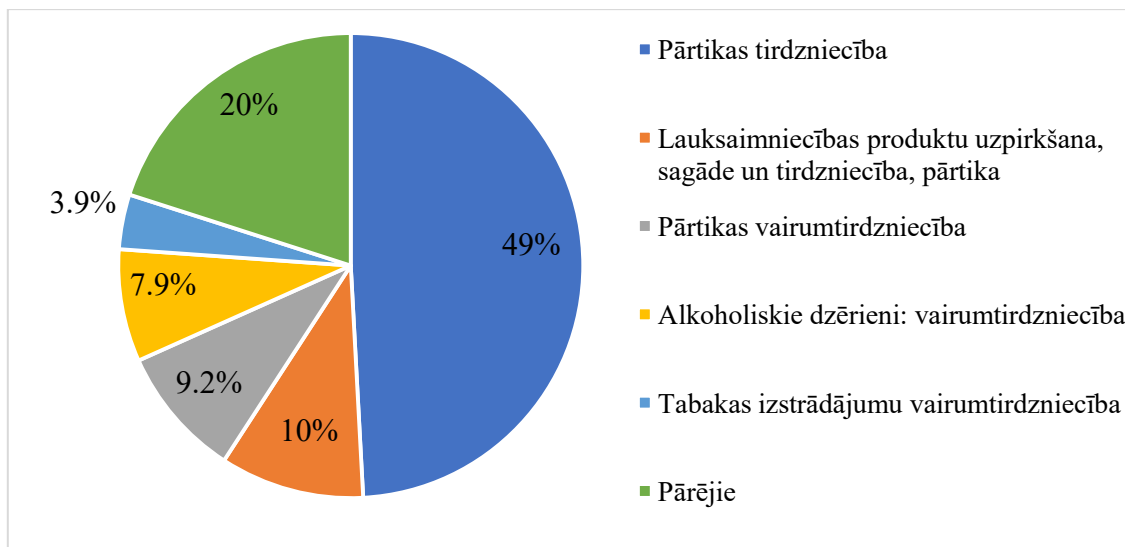
¹⁶⁵LR Ekonomikas ministrija (2020). Reģionālā tūrisma atgūšanas veicina vietējo tūristu ceļošanas vajadzības, [tiešsaiste] [skatīts 30.07.2020.]. Pieejams: <https://www.diena.lv/raksts/latvija/zinas/em-regionala-turisma-atgusanos-veicina-vietejo-turistu-celosanas-vajadzibas-14244413>

¹⁶⁶ Uzņēmumu galvenie uzņēmējdarbības rādītāji [tiešsaiste] [skatīts 05.08.2020.]. Pieejams: https://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/uzn/uzn_uzndarb/SBG010.px

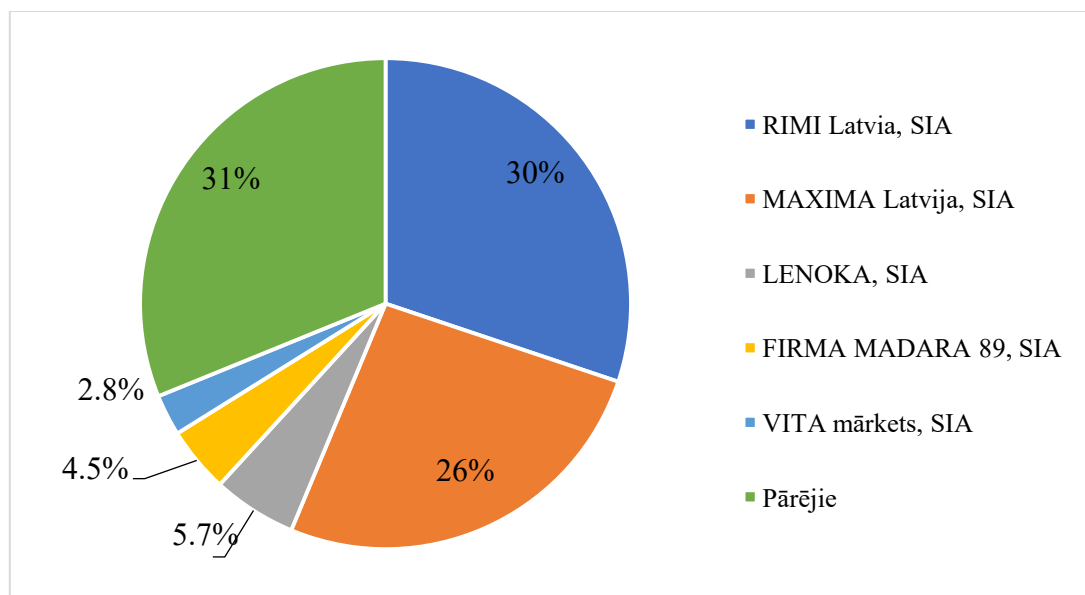
¹⁶⁷ Valdības populisms uzņēmējus dzen izmisumā (2020). [tiešsaiste] [skatīts 05.08.2020.]. Pieejams: <https://dienaszinas.lv/2020/07/14/valdibas-populisms-uznemejus-dzen-izmisuma/>

¹⁶⁸ Dieziņa S. (2020). “Šis kuģis grimst ātri!” Par restorānu biznesu un pārtikas nozari kopumā – saruna ar Ingūnu Gulbi. [tiešsaiste] [skatīts 25.11.2020] Pieejams: <https://www.la.lv/gulbe-nedrikst-laut-kugim-nogrimt>

2020. gada oktobrī, izvērtējot darbības rezultātus tūrisma nozarē, t.sk. HoReCa sektorā, tika atzīts, ka nozarē ir iestājies augsts maksātnespējas risks. Sadarbībā ar LR Ekonomikas ministriju izstrādāti ieteikumi nozares atbalstam. Tie skar dažāda veida atbalstu komercdarbībai (samazināt izmaksas par komunālajiem pakalpojumiem, piešķirt atlaides nekustamā īpašuma nodoklim, atvieglot kredītu atmaksu u.c.)¹⁶⁹.

1.4.1. attēls. Pārtikas un dzērienu neto apgrozījuma struktūra 2018. gadā, %.¹⁷⁰

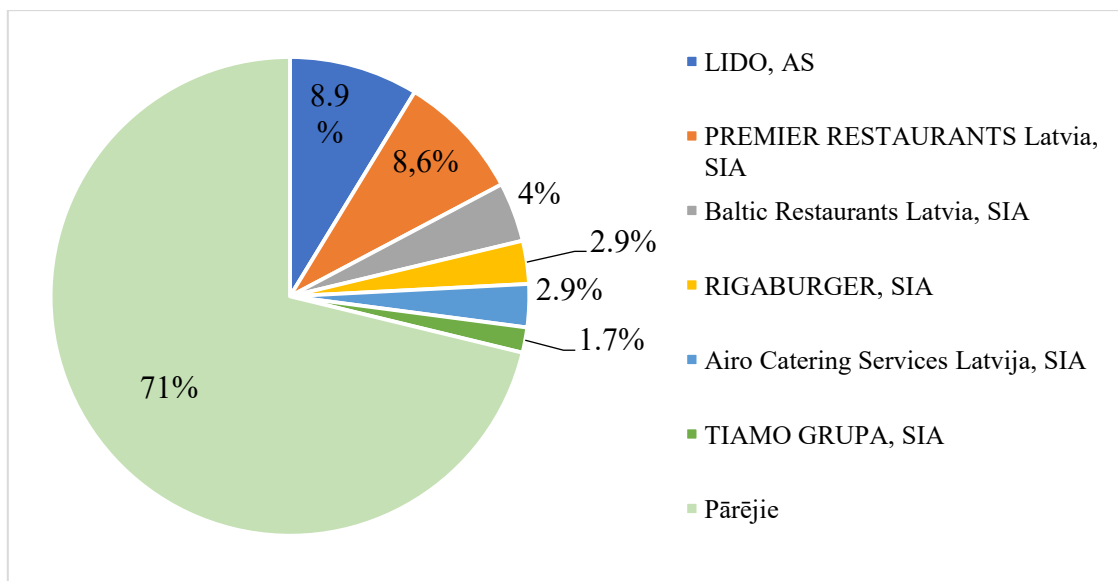

1.4.2. attēls. Pārtikas tirdzniecības neto apgrozījuma īpatsvars 2018. gadā, %.¹⁷¹

¹⁶⁹ Vitenbergs: tūrisma nozare ir uz bankrota robežas (2020). [tiešsaiste] [skatīts 25.11.2020] Pieejams: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/321325-vitenbergs-turisma-nozare-ir-uz-bankrota-robezas-2020>

¹⁷⁰ Firmas.lv (2020). Latvijas biznesa gada pārskats. [tiešsaiste] [skatīts 05.08.2020.]. Pieejams: <https://www.firmas.lv/lbgpp/2019/raksti/partika-un-dzerieni>

¹⁷¹ Firmas.lv (2020). Latvijas biznesa gada pārskats. [tiešsaiste] [skatīts 09.08.2020.]. Pieejams: <https://www.firmas.lv/lbgpp/2019/raksti/partikas-tirdznieciba>

1.4.3. attēls. Ēdināšanas uzņēmumu neto apgrozījuma īpatsvars 2018. gadā, %.¹⁷²

Pievēršoties krīzes radītajām izmaiņām, statistikas dati liecina, ka mazumtirdzniecības apjomi būtiski mainījušies pa 2020. gada mēnešiem atkarībā no tirdzniecības vietām. Krīzes pirmajos mēnešos pieaugusi aktivitāte interneta veikalos, vasarā būtiski pieaudzis apgrozījums specializētajos un nespecializētajos pārtikas veikalos, taču krities apgrozījums ārpus veikaliem, stendiem un tirgiem (1.4.2. tabula).

1.4.2. tabula

Mazumtirdzniecības uzņēmumu kopējais apgrozījums pamatdarbības veidos pa mēnešiem (janvāris – jūnijs) 2020. gadā, faktiskajās cenās, tūkst. EUR¹⁷³

2020.gada mēneši	(47) Mazumtirdzniecība	(4711; 472) Mazumtirdzniecība pārtikas veikalos pavisam	..(4711) mazumtirdzniecība nespecializētajos veikalos, kur pārsvarā tirgo pārtikas produktus	..(472) pārtikas, dzērienu mazumtirdzniecība specializētajos veikalos	(478) Mazumtirdzniecība stendos un tirgos	(479) Mazumtirdzniecība ārpus veikalos, stendiem un tirgiem	(4791) Mazumtirdzniecība pa pastu vai Interneta veikalos
2020M01	621938	256226	238448	17778	3131	24296	20763
2020M02	616917	253784	235156	18628	3138	22612	18732
2020M03	646121	286961	269597	17364	3081	23698	20309
2020M04	592168	269286	254929	14357	2468	27271	24769
2020M05	661905	294706	275056	19650	3329	25977	23041
2020M06	703903	305749	280514	25235	3559	22311	19418

Avots: autoru veidots.

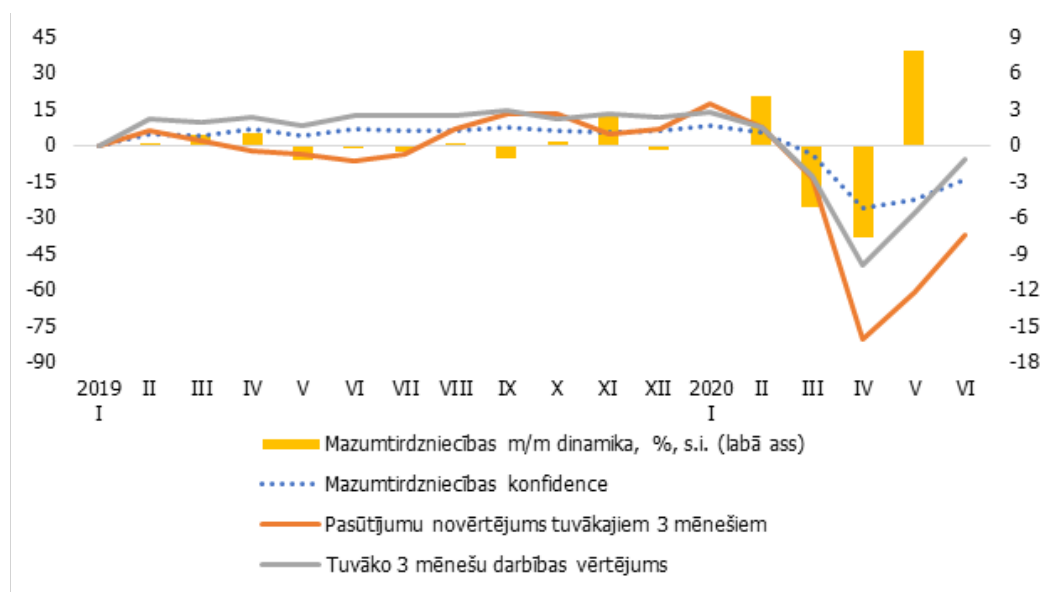
CSP dati par mazumtirdzniecības apgrozījumu Latvijā liecina, ka:

¹⁷²Firmas.lv (2020). Latvijas biznesa gada pārskats. [tiešsaiste] [skatīts 09.08.2020.]. Pieejams: <https://www.firmas.lv/lbgpp/2019/raksti/edinasanas-uznemumi>

¹⁷³CSP (2020). Mazumtirdzniecības uzņēmumu kopējais apgrozījums pa pamatdarbības veidiem pa mēnešiem, faktiskajās cenās, tūkst. euro [tiešsaiste] [skatīts 09.08.2020.]. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/buvnieciba-rupnieciba-tirdznieciba/tirdznieciba/tabulas/ti030m/mazumtirdzniecibas-uznemumu>

- mazumtirdzniecības apjoms pārtikas preču veikalos martā salīdzinājumā ar 2019. gada martu pieauga par 7,1 %, iedzīvotājiem veidojot pārtikas produktu rezerves satraukumā, ka varētu tikt slēgti pārtikas veikali, tad drīz šīs bažas norima;
- aprīlī, salīdzinot ar 2019. gada aprīli, pārdošanas apjomi pārtikas produktu veikalos samazinājās par 3,5 %. Fiziskās distancēšanās apstākļos augot pieprasījumam pēc produktu bezkontakta piegādes, aprīlī būtiski palielinājās mazumtirdzniecība pa pastu un interneta veikalos. Salīdzinājumā ar 2019. gada aprīli e-vidē veikto pirkumu apjoms palielinājās par 25,1 %. Finanšu ministrija pieļauj, ka iepirkšanās internetā, tai skaitā izmantojot dažādas mobilās aplikācijas pārtikas produktu un gatavā ēdiena piegādei, nezaudēs savu popularitāti arī pēc Covid-19 krīzes, jo iedzīvotāji būs izmēģinājuši šīs tehnoloģijas un pārliecinājušies par to priekšrocībām¹⁷⁴;
- maijā mazumtirdzniecība pārtikas veikalos bija par 1,6 % augstāka nekā pirms gada;
- 10. jūnijā beidzās valstī noteiktā ārkārtējā situācija, tika atvieglota vai atcelta liela daļa Covid-19 izplatības samazināšanai noteikto ierobežojumu, tādējādi pozitīvi ietekmējot ekonomisko procesu norisi, tai skaitā tirdzniecības nozares aktivitātes Latvijā: mazumtirdzniecības apjomi pārtikas veikalos jūnijā, salīdzinot ar 2019. gada jūni, palielinājās par 5 %¹⁷⁵;
- tā kā pārtika ir pirmās nepieciešamības prece, tad daudzi eksperti prognozē, ka pēc pārtikas produktiem saglabāsies noturīgs pieprasījums¹⁷⁶.

Apkopojošā veidā izmaiņas Covid-19 krīzes sakarā attēlo t. s. uzņēmējdarbības konfidences rādītājs. Tas, lai arī neatspoguļo tikai pārtikas mazumtirdzniecības un *HoReCa* sektoru, parāda kopējo uzņēmējdarbības situāciju un noskaņojumu. Tajā redzams, ka nosacīti sliktākā situācija uzņēmējdarbībā bijusi 2020. gada aprīlī.

1.4.6. attēls. Mazumtirdzniecības attīstības rādītāji 2019. gadā un 2020. gada 6 mēnešos Latvijā.¹⁷⁷

¹⁷⁴LR Finanšu ministrija (2020). Aprīlī mazumtirdzniecībā spēcīgākais kritums pēdējo 10 gadu laikā[tiēsaiste] [skatīts 05.08.2020.]. Pieejams: https://www.fm.gov.lv/lv/sadalas/tautsaimniecibas_analize/tautsaimniecibas_analize/mazumtirdznieciba/62350-fm-aprili-mazumtirdznieciba-specigakais-kritums-pedejo-10-gadu-laika

¹⁷⁵LR Finanšu ministrija (2020). Jūnijā pieauga gan pārtikas, gan nepārtikas preču mazumtirdzniecība[tiēsaiste] [skatīts 09.08.2020.]. Pieejams: https://www.fm.gov.lv/lv/sadalas/tautsaimniecibas_analize/tautsaimniecibas_analize/mazumtirdznieciba/62570-fm-junija-pieauga-gan-partikas-gan-nepartikas-precu-mazumtirdznieciba

¹⁷⁶Par Latvijas Bankas makroekonomiskajām prognozēm (2020). [tiēsaiste] [skatīts 30.07.2020.]. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/lapa/par-latvijas-bankas-makroekonomiskajam-prognozem>

¹⁷⁷Mazumtirdzniecība maijā krietni atgūstas no Covid-19 šoka (2020). [tiēsaiste] [skatīts 09.08.2020.]. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/mazumtirdznieciba-majja-krietni-atgustas-no-covid-19-soka>

Reaģējot uz krīzes radītajiem ierobežojumiem un izmaiņām pieprasījumā, mazumtirdzniecības uzņēmumiem vajadzēja steidzami ieviest nepieciešamos drošības pasākumus tirdzniecības zālēs, reaģēt uz noteiktu produktu pastiprinātu pieaugumu, strauji pielāgoties pieaugošajam pieprasījumam interneta veikalos.

Patērētāju paradumu maiņa. Mazumtirdzniecības un *HoReCa* sektora darbība ir cieši saistīta ar **patērētāju uzvedību un paradumiem**, tādēļ uzņēmumi analizē pirkumu struktūru, patērētāju aktivitāti, lai plānotu savas mārketinga aktivitātes un apmierinātu pircēju pieprasījumu.

Šeit kā piemēru var minēt SIA “Maxima Latvija” 2020. gada martā veikto pētījumu par Latvijas iedzīvotāju iepirkšanās paradumiem. SIA “Maxima Latvija” pētījuma dati liecina, ka 2020. gada sākumā iecienītākās iepirkšanās vietas ikdienas pirkumiem gandrīz 70 % iedzīvotāju ir lielveikali, bet pēdējo četru gadu laikā to īpatsvars pakāpeniski ir samazinājies (salīdzinot ar 2017. gadu – par 7 procentpunktiem).

SIA “Maxima Latvija” novērojami ārkārtējās situācijas laikā liecina, ka pircēji mazāk devās uz tirdzniecības centriem – “Maxima” (pircēju skaits kritās pat līdz 50 %). Covid-19 ierobežojumu laikā “Maxima XXX” formāta veikali bija tie, kur visvieglāk bija ievērot sociālo distanci. Maziem veikaliem Covid-19 ierobežojumu laikā īstenot prasības sociālās distancēšanas nodrošināšanai bija sarežģīti.

Mazajos veikalos, kas atrodas tuvu mājām/ darbavietai 2020. gada martā iepirkās 37,4 % iedzīvotāju (2019. gadā – 40,6 %), bet tirgū – 28,4 % (2019. gadā – 25,8 %)

Pakāpeniski aug e-veikalu popularitāte: 2017. gadā e-veikalos iepirkās 1,5 % iedzīvotāju, bet 2020. gada martā – jau 3,9 %. Liela nozīme pārtikas e-veikalu attīstībā 2020. gadā ir Covid-19 epidēmijas uzliesmojumam pasaulē. “Maxima Latvija” iekšējais pētījums liecina, ka, salīdzinot ar martu (2020), aprīlī (2020) pircēju īpatsvars, kuri iegādājās pārtikas preces attālināti, pieauga vairāk nekā divas reizes, savukārt saruka lielveikalu un tirgus popularitāte¹⁷⁸.

Veikala atrašanās vieta 2020. gada sākumā bija vissvarīgākais kritērijs, izvēloties veikalu ikdienas pirkumiem: 60,9 % respondentu norādīja, ka izvēlas veikalu pēc iespējas tuvāk mājām vai darbam. Katru gadu (arī 2020. gada sākumā) pieaug pircēju skaits, kuri izvēlas veikalu pēc zemākas cenas. Ņemot vērā Covid-19 vīrusa izraisīto krīzes situāciju un ekonomikas attīstības bremsēšanos ar negatīvu ietekmi uz iedzīvotāju finanšu līdzekļiem, eksperti prognozē, ka cenas faktora nozīme vēl vairāk pieaugs. Tirgotāji pieņem, ka šī tendence visticamāk saglabāsies arī turpmāk, un tirgus dalībnieki būs spiesti rast iespējas cenu samazinājumam, vienlaikus nodrošinot pircējiem augstas kvalitātes produktus.

Gada laikā samazinājies to pircēju skaits, kuri izvēlas veikalu pēc piedāvātā sortimenta, kā arī mazāk pircēju izvēlas veikalu pēc laipnas apkalpošanas un patīkamas gaisotnes. To var skaidrot ar tehnoloģiju attīstību veikalos (t. sk. pašapkalpošanās kasēm, bezkontakta norēķinu karšu izmantošanas iespējām), kā arī apkalpošanas kvalitātes uzlabojumiem.

Nemainīgs faktors arī 2020. gada sākumā paliek tas, ka sievietes biežāk nekā vīrieši izvēlas veikalu pēc labākiem akcijas piedāvājumiem un atlaidēm. Savukārt vīrieši vairāk novērtē ērtāku iepirkšanos veikalā, kā arī patīkamāku gaisotni.

“Maxima Latvija” iekšējās aptaujas dati liecina, ka pēc ārkārtējās situācijas ieviešanas valstī sakarā ar Covid-19 vairāk nekā trešdaļai pircēju svarīgākais kritērijs veikalu izvēlē kļuvis veikala tīrība un Covid-19 piesardzības pasākumi. Pircēji biežāk nekā iepriekš izvēlas veikalu pēc kritērija “ērta iepirkšanās veikalā (plašas ejas, preču nodaļas izvietotas ērti, skaidri un saprotami u. c.)”. Savukārt

¹⁷⁸Maxima mazumtirdzniecības Kompas (2020). [tiešsaiste] [skatīts 09.08.2020.].
https://www.maxima.lv/fileman/Uploads/2020/Docs/2020_Maxima_Kompass_parskats_LV_gala_versija.pdf

visvairāk sarukusi nozīme kritērijam “pa ceļam uz/no darba/mācību iestādes”, jo, ņemot vērā pašizolācijas ievērošanu un darbu no mājām, daļai iedzīvotāju tas vairs nav aktuāli.

“Maxima Latvijas” iekšējās aptaujas dati liecina, ka pēc ārkārtējās situācijas ieviešanas valstī četri no pieciem pircējiem sāka apmeklēt veikalus retāk, turklāt trešdaļa atzina, ka viņu pirkumu lielums ir pieaudzis¹⁷⁹.

Patērētāju paradumu maiņa “Maxima” veikalos raksturo arī tādas iezīmes kā preču pieprasījuma pieaugums precēm ar ilgāku derīguma termiņu, piemēram, miltiem, ko iegādājās divreiz vairāk, zirņiem (81 %), makaroniem (70 %), kā arī dažādiem augļiem. No eksotiskiem augļiem vairāk iegādājās mango, iecienīti ir kauleņaugļi, piemēram, plūmes (to pārdošanas apjoms pieaudzis pusotru reizi). Pandēmijas laikā turpina palielināties pieprasījums vegānu produktiem – vegānu konditorejas izstrādājumu pārdošanas apjoms pieaudzis vairāk nekā astoņas reizes¹⁸⁰. Lielā pasūtījumu skaita dēļ “Maxima” internetveikals “Barbora.lv” pagarināja arī pasūtījuma laiku – pasūtījumu var veikt pat pusnaktī. Piegāde tiek īstenota pēc četrām dienām, taču klientu pieplūduma dēļ pieejamais laiks ne vienmēr ir ērts. Internetveikala “Barbora.lv” vadītāja Sanita Bērziņa atzīmē, ka dažkārt papildlaiki piegādēm tiek atvērti dienas garumā. Vidējais pircēja grozs pirmskrīzes apstākļos svēra 25 kilogramus, bet tagad 40¹⁸¹.

Sadarbībā ar “Snapshots” arī AS “Putnu fabrika Ķekava” 2020. gada jūlijā veica pētījumu par ārkārtējās situācijas ietekmi uz Latvijas iedzīvotāju ēšanas un pārtikas iegādes paradumiem. Tajā piedalījās 702 respondenti no visas Latvijas vecumā 18–74 gadi. Pētījuma rezultāti rāda, ka Covid-19 pandēmijas ietekmē 74 % Latvijas iedzīvotāju ir mainījuši savus pārtikas iegādes paradumus, bet 24 % atzīst, ka iegūtos jaunus pārtikas iegādes paradumus plāno saglabāt arī ilgtermiņā.

Pārskatot ikdienu pirms ārkārtējās situācijas, 74 % respondentu atzīst, ka mainījuši savu līdzšinējo iepirkšanās stratēģiju – visbiežāk samazināts veikalu apmeklējuma skaits, rūpīgāk izvēlēts iepirkšanās laiks un būtiski mainījies pārtikas groza sastāvs. Redzams, ka produktu ar ilgāku realizācijas termiņu iegādes dinamika palielinājusies par 18 procentpunktiem, savukārt par 6 procentpunktiem pieaudzisi gatavo saldēto produktu īpatsvars pirkuma grozos. “Pētījumā iegūtie dati ļauj secināt, ka izmaiņas patērētāju uzvedībā ilgtermiņā ietekmēs pārtikas nozari, piegādāto produktu daudzveidību, kas cieši saistīts ar jaunajām vajadzībām un ar ne vien pieaugošo nepieciešamību, bet arī vēlmi arvien vairāk gatavot ēdienu mājās no sarūpētajām kvalitatīvām pārtikas rezervēm,” stāsta Andrius Pranckevičius, AS “Putnu fabrika Ķekava” valdes priekšsēdētājs.

Rīgā vai citās Latvijas lielākajās pilsētās pandēmijas ietekmē savus pārtikas iegādes paradumus ilgtermiņā ir mainījuši 25 % vīriešu un 24 % sieviešu. Savukārt savus iepirkšanās paradumus nemainīja 48 % aptaujāto. Tie Latvijas iedzīvotāji, kuriem personīgie ienākumi nepārsniedz 700 eiro mēnesī, patlaban iepērkas tāpat kā pirms ārkārtējās situācijas, un to īpatsvars veido 34 %¹⁸².

Visvairāk, sekojot epidemiologu un citu speciālistu ieteikumiem, iedzīvotāji izvēlējušies samazināt veikalu apmeklējumu biežumu (49 %) un rūpīgāk izvēlējušies vispiemērotāko veikala apmeklējuma laiku (36 %). No iepirkšanās klātienē pilnībā spējis atteikties vien retais (4 %), bet 1 % no kopējā respondentu skaita atzīst, ka tieši otrādi – piespiedu atrašanās pašizolācijā tos mudinājusi doties uz

¹⁷⁹Maxima mazumtirdzniecības Kompas (2020). [tiešsaiste] [skatīts 09.08.2020.]. Pieejams: https://www.maxima.lv/fileman/Uploads/2020/Docs/2020_Maxima_Kompass_parskats_LV_gala_versija.pdf

¹⁸⁰ Covid-19 ietekme uz uztura izvēli veikalos «Maxima» (2020). [tiešsaiste], [skatīts 12.11.2020.]. Pieejams: <https://www.auseklis.lv/covid-19/covid-19/covid-19-ietekme-uz-uztura-izveli-veikalos-maxima-1>

¹⁸¹ Piegāde kaut vai pusnaktī: kā Covid-19 izmainījis pārtikas pasūtīšanu tiešsaistē Latvijā (2020). [tiešsaiste] [skatīts 2.11.2020.]. Pieejams: <https://sputniknews.lv/Latvia/20200413/13551471/Piegade-kaut-vai-pusnakti-ka-Covid-19-ir-izmainijis-partikas-pasutisanu-tiessaiste-Latvija.html>

¹⁸²Pētījums: Covid-19 pandēmijas ietekmē 74 % Latvijas iedzīvotāju ir mainījuši savus pārtikas iegādes paradumus (2020). [tiešsaiste] [skatīts 15.10.2020.] Pieejams: <https://www.vistas.lv/petijums-covid-19-pandemijas-ietekme-74-latvijas-iedzivotaju-ir-mainijusi-savus-partikas-iegades-paradumus/>

veikalu pat biežāk nekā pirms pandēmijas izraisītā ārkārtējā stāvokļa, jo mājās nosēdēt bijis apgrūtināts.

Ārkārtējā situācijā ir būtiski mainījis pārtikas pirkumu veikšanas biežums. Pirms pandēmijas pārtika un saimniecības preces visbiežāk tika iegādātas 2–3 reizes nedēļā (57 %) vai pat katru dienu (23 %), bet ierobežojumu laikā pirkumi tika veikti reizi nedēļā (42 %) vai pāris reizes nedēļā (34 %). Teju 3,5 reizes (no 2 % līdz 7 %) palielinājies to pircēju īpatsvars, kas pārtiku iegādāties devās vien 2–3 reizes mēnesī.

Ja salīdzina ar iepirkšanās biežumu pirms pandēmijas, pie saviem pārtikas iegādes paradumiem viskonsekventāk ir turējušies tie, kas veikalus apmeklēja reizi nedēļā – 71 % šīs auditorijas to darīja arī ārkārtējās situācijas laikā. Savukārt no pircējiem, kas iepirkās katru dienu, patlaban to dara tikai 44 % kopējo aptaujāto. Patērētāji, kas pirms pandēmijas iepirkās katru otro vai trešo dienu, ir grupa, kas pēc ārkārtējās situācijas atcelšanas pie saviem ieradumiem atgriežas visstraujāk. Lai gan ārkārtējā situācijā iepriekš ierasto pārtikas iegādes taktiku saglabāja 47 %, pie tās atgriezušies 79 %.

Pētījums atklāj, ka, pirkumiem kļūstot retākiem, mainījies arī pirkuma groza sastāvs, tajā aizvien nozīmīgāku vietu ieņemot produktiem ar iespējami ilgāku realizācijas termiņu un pievilcīgāku cenu. Saskaņā ar iedzīvotāju pausto, ārkārtējā situācijā visstraujāk audzis pieprasījums pēc produktiem ar ilgāku realizācijas termiņu, tam sekojuši gatavie saldētie produkti un akcijas produkti, dinamiskā stabilam pieprasījumam saglabājoties arī pēc pusfabrikātiem. Produktiem ar ilgu realizācijas termiņu priekšroku deva 93 % pircēju, tostarp 24 % tos ārkārtējā situācijā lika pirkuma grozā biežāk vai pat pirmo reizi. Gatavos saldētos produktus izvēlējies 81 % iedzīvotāju, savukārt pusfabrikātus ātrai un ērtai pagatavošanai mājās apstākļos iegādājušies 72 % no aptaujātajiem¹⁸³.

Vairākas publikācijas akcentē pieprasījuma pieaugumu pēc noteiktām produktu grupām ar ilgu glabāšanas termiņu. Piemēram, SIA "Rēzeknes gaļas kombināts" (RGK) mārketinga speciāliste Marta Vorkale atzīst, ka ir atsevišķas produkcijas pasūtījumi, kurus uzņēmums spēj nodrošināt daļēji, jo pieprasījums pēc konserviem ārkārtējās situācijas laikā palielinājies 15 reizes – turklāt gan vietējā, gan ārvalstu tirgū¹⁸⁴.

Tirdzniecības centra "Alfa" pētījums identificējis vairākas tendences cilvēku domāšanas maiņā un ļauj prognozēt pārvērtības iedzīvotāju uzvedībā un patēriņa kultūrā arī tuvākajā laikā, pēc ārkārtējās situācijas atcelšanas: palielināsies pieprasījums pēc Latvijā ražotiem produktiem, cilvēki publiskās vietās būs piesardzīgāki un vairāk domās par personīgo higiēnu, nepārtikas preču iegāde internetā pieaugs, kamēr pārtikas preču – samazināsies.

Latvijā ražoto produktu popularitāte pieprasījuma ziņā pieaugs, to apliecina pozitīvās iezīmes iedzīvotāju attieksmē pret Latvijā ražoto produktu iegādi: 31 % iedzīvotāju ir apņēmušies tos turpmāk iegādāties biežāk. Trešdaļa iedzīvotāju (32 %) vēlas turpmāk biežāk ēdienu gatavot mājās, tikai 7 % iedzīvotāju gatavot mājās turpmāk plāno retāk¹⁸⁵.

Pieaugot pieprasījumam pēc produktu iegādes iespējām internetā, pieaug pieprasījums arī pēc vietējo zemnieku produktu iegādes, tāpēc no 2020. gada 18. marta uzsākta kopīga Āgenskalna tirgus un Kalnciema kvartāls tirgus produktu piegāde ar iespēju pasūtīt tos internetā un saņemt mājās vai pirkumu izsniegšanas vietā Āgenskalna tirgū. Svarīgi, ka ikvienā tirgus pasūtījumā piedalās zemnieki un mājražotāji, kuru ražojumi ir pārbaudīti un iecienīti Āgenskalna un Kalnciema kvartāla tirgos.

¹⁸³ Pētījums: Covid-19 pandēmijas ietekmē 74 % Latvijas iedzīvotāju ir mainījuši savus pārtikas iegādes paradumus (2020). [tiešsaiste] [skatīts 15.10.2020.]. Pieejams:

<https://www.vistas.lv/petijums-covid-19-pandemijas-ietekme-74-latvijas-iedzivotaju-ir-mainijusi-savus-partikas-iegades-paradumus/>

¹⁸⁴ Latvijā ražo un gādā pārtiku arī nebartās dienās (2020). [tiešsaiste] [skatīts 09.09.2020.]. Pieejams:

<https://lvportals.lv/norises/314564-latvija-razo-un-gada-partiku-ari-nebartas-dienas-2020>

¹⁸⁵ Interesanti: kā Covid-19 dēļ mainījušies ikdienas paradumi (2020). [tiešsaiste] [skatīts 29.10.2020.]. Pieejams:

https://nra.lv/latvija/313596-interesanti-ka-covid-19-del-mainijusies-ikdienas-paradumi.htm?fbclid=IwAR1KuvchHuT_ZAAcijI8LbNXZeXh5GJDpCz8EdcqrkPzppa0UZGjxlkylQ

Iesaistoties arvien jauniem ražotājiem, piedāvāto produktu klāsts aug, un tas ļauj nodrošināt pircējiem kā pirmās nepieciešamības, tā arī citur neatrodamus produktus. Nozīmīgi, ka šādi ikviens var droši un operatīvi saņemt savu pirkumu grozu izdales punktā Āgenskalna tirgū vai savās mājās.

Tirgus īpašnieks Kārlis Dambergis: “Tirgus atvēršana internetā ir ne tikai svarīgs atbalsts Latvijas zemniekiem un mājražotājiem, bet arī sākums jaunas pārtikas bāzes izveidei pilsētā. Āgenskalna tirgus šobrīd strādā pie tehnoloģiskiem risinājumiem, lai arī turpmāk nepārtraukti nodrošinātu kvalitatīvu pārtikas produktu noietu pilsētā drošā un efektīvā veidā”¹⁸⁶.

Vēl viens pētījums par iedzīvotāju paradumu maiņu Covid-19 apstākļos – to veicis “Swedbank Finanšu institūts” sadarbībā ar “Snapshots” 2020. gada maijā, ar interneta starpniecību aptaujājot 752 Latvijas iedzīvotājus vecumā no 18 līdz 74 gadiem. Pētījuma rezultāti atklāj: vairākums jeb 94 % Latvijas iedzīvotāju ir pārliecināti, ka sabiedrībai būtu jāatbalsta krīzē nonākušie uzņēmēji, iegādājoties Latvijā ražotas preces. Tomēr 65 % aptaujāto atzīst, ka priekšroku vietējām precēm un pakalpojumiem vairumā gadījumu dod tad, ja cena būtiski neatšķiras vai tā ir zemāka nekā ārvalstu ražojumiem.

Kā izriet no pētījuma, 89 % Latvijas iedzīvotāju jau šobrīd regulāri piedomā, lai viņu pirkumu grozā nonāktu vietējo ražotāju produkcija. Viņi emocionāli jūtas līdzatbildīgi par iespējami ātrāku ekonomikas atveseļošanu. Turklāt 96 % aptaujāto uzskata, ka šī mērķa sasniegšanai patērētājiem ir jāatbalsta vietējie ražotāji un pakalpojumu sniedzēji.

Neliela respondentu daļa (6 %), kas uzskata, ka vietējo uzņēmēju iespējami ātrāka atlabšana pēc krīzes nav sabiedrības atbildība, savu viedokli galvenokārt pamato ar Latvijas iedzīvotāju pārāk zemo maksātspēju un, viņuprāt, tas potenciāli atstātu mazu ietekmi uz uzņēmumu atkopšanu (65 %).

Diezgan lielā respondentu daļā valda nostāja, ka par uzņēmējdarbības atlabšanu drīzāk būtu jā rūpējas valstij, ieviešot kādus atbalsta pasākumus (38 %), un uzskata: krīze ir atlaides mehānisms, kurā izdzīvo stiprākie (35 %).

Latvijas iedzīvotāju iecienītākā vietējā ražojuma prece ir pārtika – to uz sava galda vislabprātāk liek 88 % aptaujāto. Daudz retāk Latvijā ražotām precēm priekšroka tiktu dota, iegādājoties saimniecības preces (30 %), preces mājai un dārzam (27 %), atpūtai domātas preces un pakalpojumus (26 %), apģērbu (16 %), kosmētiku (14 %) un aksesuārus (8 %).

Katrs trešais jeb 35 % iedzīvotāju atzīst, ka ir mainījuši savus iepirkšanās paradumus ar mērķi vairāk atbalstīt vietējos uzņēmējus, piemēram, biežāk nekā iepriekš iegādājoties vietējās izcelsmes preces un pakalpojumus, biežāk iepērkoties vietējos veikalos, kā arī uz līdzīgu rīcību aicinot savus radus, draugus un paziņas. Taču novērojama izteikta tendence, ka lielākie atbalstītāji ir tie iedzīvotāji, kuri arī līdz šim izvēlējušies Latvijas produkciju pat tad, ja tā cenas ziņā bijusi dārgāka.

Pētījums atklāj, ka ļoti nozīmīgs faktors preču un pakalpojumu izvēlē Latvijas iedzīvotājiem ir cena. Vairums jeb 65 % aptaujāto atzīst, ka vietējai produkcijai priekšroku dod situācijās, ja to cena būtiski neatšķiras vai ir zemāka par ārvalstu ražojumu cenām.

Maksāt par šīm precēm un pakalpojumiem vairāk, lai atbalstītu vietējos uzņēmumus, ir gatava vien ceturtdaļa jeb 24 % iedzīvotāju. Turklāt tie lielākoties ir cilvēki, kuru ikmēneša ienākumi pārsniedz 1000 euro. Savukārt katrs trešais aptaujātais atzīst, ka sekmīgākai krīzes pārvarēšanai labprāt atbalstītu vietējos uzņēmumus vairāk, tomēr šī brīža finansiālajā situācijā ir spiesti izvēlēties lētāko piedāvājumu¹⁸⁷.

¹⁸⁶Produktu piegāde no Āgenskalna tirgus un Kalnciema kvartāla tirgus – pirmās nedēļas pieredze (2020). [tiešsaiste] [skatīts 1.11.2020.]. Pieejams: <http://epadomi.lv/tavavirtuve/26032020-produktu-piegade-no-agenskalna-tirgus-un>

¹⁸⁷Ātrākai krīzes pārvarēšanai iedzīvotāji gatavi atbalstīt vietējos uzņēmējus (2020). [tiešsaiste] [skatīts 30.10.2020.]. Pieejams: <https://www.incsr.eu/atrakai-krizes-parvarēšanai-iedzivotaji-gatavi-atbalstit-vietejos-uznemejus/>

Laikā no 2020. gada 28. līdz 29. aprīlim pētījumu firma “Kantar” veica Covid-19 *barometra pētījumu*, ar interneta starpniecību visā Latvijā aptaujājot 800 Latvijas iedzīvotājus vecumā no 18 līdz 60 gadiem. “Kantar” pētījums interneta vidē ir reprezentatīvs Latvijas iedzīvotāju kopumam vecumā no 18 līdz 60 gadiem. Covid-19 *barometra pētījums* Latvijā atklājis vairākas izmaiņas iedzīvotāju ikdienas ieradumos, piemēram, 32 % strādājošo Latvijā koronavīrusa ārkārtējās situācijas laikā strādā attālināti, 43 % iedzīvotāju mainījuši ikdienas iepirkšanās ieradumus¹⁸⁸.

Agrāk preču izcelsme bija nozīmīgs faktors galvenokārt patērētājiem, kuriem ir izpratne par ilgtspējīgas attīstības principiem, bet šobrīd tas kļūst aktuāls arī citiem – visā pasaulē patērētāji aktīvi atbalsta vietējās izcelsmes ražotājus. Piemēram, Latvijā kopš 2020. gada 12. marta, kad valstī pirmoreiz tika izsludināta ārkārtējā situācija, par 17 % palielinājies iedzīvotāju skaits, kuri dod priekšroku Latvijas uzņēmumu precēm un pakalpojumiem. Turklāt katrs ceturtais apsver iespēju retāk pasūtīt preces no ASV un Ķīnas.

Pēc ekspertu aplēsēm, attiecībā uz preču iegādi no Eiropas Latvijas iedzīvotāju ieradumi saglabāsies aptuveni tādi kā iepriekš. Vairāk nekā 50 % cilvēku visā pasaulē un 57 % Latvijā apgalvo, ka ēd veselīgāk un izmēģina jaunas receptes.

Laiks parādīs, vai šīs jauno apstākļu pārvarēšanas stratēģijas pārvērtīsies regulāros ieradumos, jo vispārējās izolācijas ierobežojumi tiek pamazām mīkstināti, un cilvēku ikdiena tam mainās līdzi. Pasaulē iezīmējas trīs būtiskas izmaiņas ļaužu uzvedībā, kuras saglabāsies arī pēc pandēmijas, un patēriņa precēm un zīmolliem tām būs jāpielāgojas.

Par vispārējo kustību kļūst lokālisms. Patērētājiem, kas apzinās ilgtspēju, zīmolu ieguves un ražošanas stratēģijas ir nozīmīgs faktors. Tagad tas kļūst aktuāli arī lielai daļai pārējo pircēju. Visā pasaulē patērētāji šobrīd vairāk atbalsta vietējās izcelsmes ražojumus. Par 17 procentpunktiem salīdzinājumā ar periodu pirms ārkārtējās situācijas palielinājies to iedzīvotāju skaits, kas dod priekšroku Latvijas uzņēmumu preču un pakalpojumu iegādei. Vienlaikus vērojams, ka vairāk nekā 25 % Latvijas iedzīvotāju apsver retāk iegādāties preces no ASV un Ķīnas. Attiecībā uz preču iegādi no Eiropas Latvijas iedzīvotāju ieradumi saglabāsies apmēram tādi paši, kā iepriekš¹⁸⁹.

Patērētāju paradumu maiņu Covid-19 krīzes laikā apliecina arī intervijas ar dažādiem pārtikas ķēžu dalībniekiem. Latvijas Cūku audzētāju asociācijas pārstāvji apliecināja, ka, sākoties Covid-19 krīzei, izteikti palielinājās cūkgaļas apgrozījums/patēriņš, jo cilvēki, sēžot mājās, gatavoja vairāk, salīdzinot ar pirmskrīzes periodu. Krīzes laikā pieauga pārorientēšanās uz īsajām pārtikas ķēdēm “no fermas līdz galdam”, tas bija arī ļoti labs atspazs lauku ģimenēm. Patērētāju paradumu maiņa ļauj mājražotājiem lēnām kļūt par uzņēmējiem.

Tāpat Gaļas liellopu audzētāju biedrības pārstāvji pauda, ka saistībā ar Covid-19 ierobežojumiem mājsaimniecības lielu laiku pavada mājās, “sāk parādīties liels vilnis ar vietējās gaļas novērtēšanu”. Pieaug vietējais pieprasījums, pircējs sāk novērtēt kvalitatīvu liellopu gaļu. Šīs pārmaiņas ietekmē gan Covid-19 krīze, gan paaudžu maiņa, kā arī ātrāka komunikācija starp pircēju un pārdevēju, ražotāju un pircēju, pateicoties e-videi, ko būtiski vairāk sāka izmantot īpaši krīzes apstākļos.

Intervijas ar augļu un dārzeņu audzētājiem liecina, ka attiecībā uz augļiem un dārzeņiem patērētāju lojalitāte ir samērā zema. Arī augļu audzētāji atzina, ka neskatoties uz memorandu, veikali nav lojāli vietējai produkcijai, t. i., Latvijā audzētā produkcija netiek izlikta redzamā vietā, cenas tiek mākslīgi pazeminātas konkurences ar Polijas augļu audzētājiem dēļ. Vienlaikus ļoti liela interese šajā Covid-

¹⁸⁸ *Pētījums atklāj, cik daudzus Latvijā skārusi Covid-19 ārkārtējā situācija* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 03.11.2020.]. Pieejams: <https://www.la.lv/petijums-atklaj-cik-daudzus-latvija-skarusi-covid-19-arkartas-situacija>

¹⁸⁹ Kantar.lv (2020). *Kantar Covid-19 barometrs: 34 % Latvijas iedzīvotāju atzīst, ka koronavīrusa ārkārtējā situācija ir ietekmējusi viņu mājsaimniecības finansiālo stāvokli* [tiešsaiste] [skatīts 03.11.2020.]. Pieejams: <https://www.kantar.lv/kantar-covid-19-barometrs-34-latvijas-iedzivotaju-atzist-ka-koronavirusa-arkartas-situacija-ir-ietekmejusi-vinu-majsaimniecibas-finansialo-stavokli/>

19 vasarā bijusi par ogu un augļu pašlasīšanu, kas norāda uz to, ka sabiedrībā ir vēlme iegādāties vietējos augļus un ogas.

Novērots, ka patērētāji Covid-19 riska apstākļos vairāk iegādājās ilgāk lietojamus produktus, bet vienlaikus arī sāka vairāk iegādāties veselīgākus produktus. Saskaņā ar presē pieejamo informāciju svaigi dārzeņi ir vieni no pieprasītākajiem produktiem pandēmijas laikā. Tomēr tiek norādīts, ka izjūtams pirkspējas kritums, jo sevišķi tālāk no Rīgas, līdz ar to dārgākus augļus un ogas, piemēram, krūmmellenes, pērk mazāk.

Papildinot iepriekš minēto par dažādu pētījumu datiem attiecībā uz patērētāju uzvedību, *projektā sadarbībā ar SKDS tika veikta iedzīvotāju aptauja* par viņu izvēlēm attiecībā uz pārtikas produktu iegādi un lietošanu Covid-19 ierobežojumu ietekmē. Aptauja tika veikta 2020. gada novembra sākumā, izlasē ietverot 1013 Latvijas iedzīvotājus pēc dažādiem sociāldemogrāfiskiem rādītājiem¹⁹⁰.

Aptaujas rezultāti atklāj, ka visvairāk iedzīvotāju paradumi mainījušies attiecībā uz veikalu apmeklēšanas biežumu (62,3 % respondentu atzīmē, ka tirdzniecības vietas apmeklē retāk un rūpīgāk plāno savus pirkumus), ēdiena gatavošanu mājās (tam piekrīt 64,1 % respondentu) un vietējo pārtikas produktu/ražotāju izvēli (49,9 % respondentu).

Attiecībā uz dažādām izmaiņām savos paradumos nosacīti aktīvākie bijuši iedzīvotāji ar augstāko izglītību, vidējiem ienākumiem, vismaz 3 cilvēkiem mājsaimniecībā, latvieši, kā arī dažādu līmeņu vadītāji. Latvijā ražotus produktus salīdzinoši vairāk izvēlējušies iedzīvotāji 55–75 gadu vecumā un respondenti ar augstāko izglītību, savukārt iepirkšanos internetā biežāk atzīmējuši iedzīvotāji 18–34 gadu vecumā. Veikalus relatīvi retāk apmeklē un savus tēriņus vairāk ierobežo seniori.

Trešdaļa aptaujāto atzīst, ka biežāk izvēlas iepirkties mazos veikalos, nevis lielveikalu ķēdēs, kur pulcējas vairāk cilvēku. Arī izvēli par labu mazajiem tirdziņiem izdara tikpat liels iedzīvotāju skaits. Abos gadījumos tie visbiežāk ir Kurzemes un Vidzemes reģionos dzīvojošie respondenti. Bet piektā daļa aptaujāto iedzīvotāju priekšroku dod pārtikas produktu iegādei pie ražotāja un izvairās apmeklēt mazumtirdzniecības vietas.

Jāņem vērā arī attiecīgajām vecuma grupām/dzimumam raksturīgie paradumi (piemēram, sievietes tendence vairāk pievērsties veselīgam dzīvesveidam, jaunu vīriešu paradumi vairāk ēst ārpus mājas vai pasūtīt ēdienu uz mājām u. tml.), kā arī faktori, kas ietekmē pircēju izvēles bez krīzes ierobežojumiem. Piemēram, veikalu tīklu infrastruktūras un pieejamo produktu atšķirības dažādos Latvijas reģionos.

Vismazākais apstiprinošu atbilžu skaits aptaujā ir par pārtikas produktu iegādi interneta veikalos (9,3 %) un ēdiena pasūtīšanu uz mājām (10,2 %), taču šeit jāņem vērā, ka pirms ārkārtējās situācijas iepirkšanās internetā bija ievērojami zemāka.

Relatīvi grūtāk respondentiem bijis sniegt atbildes uz jautājumiem, vai viņi krīzes ietekmē dod priekšroku veselīgākam ēdienam un vai viņus vairāk interesē produkti ar ilgāku derīguma termiņu (attiecīgi 5,2 % un 5 % respondentu izvēlējušies atbildi “grūti pateikt”).

Kopumā aptaujas rezultāti sasaucas ar iepriekš aprakstītajiem dažādu pētījumu rezultātiem, tomēr jāņem vērā, kā situācija attīstījusies 2020. gada rudens – ziemas ārkārtējās situācijas laikā un pēc tās.

¹⁹⁰ SKDS (2020). 1013 iedzīvotāju aptauja par pārtikas produktu iegādi un lietošanu Covid-19 ierobežojumu ietekmē 2020. gadā.

Balstoties uz publiski pieejamajiem interneta avotiem, var apkopot šādas inovācijas pārtikas mazumtirdzniecībā Covid-19 krīzes laikā:

- 1) interneta veikalu skaita pieaugums, kas maina tirdzniecības struktūru un paātrina e-komerciju un digitalizāciju nozarē¹⁹¹¹⁹²;
- 2) mazumtirdzniecības uzņēmumi ievieš inovācijas, piemēram, jauninājums mazumtirdzniecības nozarē ir mobilais pārtikomāts, kas ir pārvietojams un var atrasties jebkurā vietā (piemēram, automašīnu stāvvietā, degvielas uzpildes stacijā un citur). Turklāt tas tiek nodrošināts ar trīs temperatūru zonām atbilstīgi dažādu preču glabāšanas režīmam un vajadzībām. Tas dod iespēju pielāgoties cilvēku aktivitātēm, piemēram, vasarā pārtikomātu var novietot pludmalē, bet ziemā pie slēpošanas trasēm. Pārtikomāta novietošanai nav nepieciešams saņemt būvatļauju, kā arī šis ir labs veids, kā praksē pārbaudīt jaunas atrašanās vietas vai rajonus. Svarīgi arī atzīmēt, ka pārtikomātiem ir pieejama viedā vecuma pārbaude. Tas ir īpaši svarīgi Covid-19 laikā, jo vecuma identificēšana notiek ātri, un visbūtiskākais, bez kontakta ar mazumtirgotāju darbiniekiem. Pirmie automāti jau uzstādīti Zviedrijā un pakalpojums ir pieejams arī Latvijas uzņēmējiem;
- 3) nākamā inovācija, kas palīdzētu tiešsaistes klientiem laikus saņemt savus pasūtījumus, ir komplektēšana, izmantojot gaismas signāla tehnoloģiju. Preces noliktavās tiek marķētas ar elektronisku cenu zīmi un tiklīdz tā ir nepieciešama, prece sāk mirgot, tādā veidā palīdzot komplektētājiem vieglāk un ātrāk atrast preces noliktavā. Testu rezultāti apstiprina, ka produktivitāte palielinās par aptuveni 15–30 %, izmantojot mirgošanas funkcionalitāti (salīdzinājumā ar komplektēšanu bez gaismas signāla). Pirmais veikals, kurā tika ieviesta šī funkcionalitāte, bija Cash & Carry tipa veikalā *Axfood Snabbgross Årsta* rajonā Stokholmas dienvidos;
- 4) lai vēl atvieglotu un padarītu efektīvāku komplektētāju darbu, dažādu tehnoloģiju attīstītāji izstrādā viedās brilles, kur acu priekšā parādās visa nepieciešamā informācija – kur ir produkts, kā līdz tam tikt, un tiek atspoguļota cita noderīga informācija;
- 5) lai palielinātu Baltijas valstu iedzīvotāju vēlmi iepirkties tiešsaistē, uzņēmumiem būtu jādomā, kā optimizēt savus iekšējos resursus, lai e-komercijas virziens attīstītos saistībā ar inovācijām un pildītu klientu galvenās prasības¹⁹³.

HoReCa uzņēmumi iespēju robežās attīstīja ēdienu un pārtikas produktu piegādi mājās, piemēram, ar aplikāciju *BoltFood*, *Wolt*, savukārt Latvijas Lauku konsultāciju un izglītības centra (LLKC) izveidotajā mājaslapā novadagarsa.lv apkopotas dažādas Latvijas zemnieku saimniecības, bioloģiskās audzētavas, maizes ceptuves, bitenieki un citi nozares pārstāvji. Šajā platformā ērti atlasīt arī piegādes uz mājām. Kataloga mērķis ir apzināt un vienuviet apkopot Latvijas mazos ražotājus, mājražotājus un ar laiku arī ēdinātājus, tādējādi radot regulāri aktualizējamu datubāzi, kas ļautu sabiedrībai iepazīt pašmāju ražotājus un viņu piedāvājumu. Katalogā rodama informācija par bioloģiskajiem un integrētajiem ražotājiem, kā arī tiem, kuriem piešķirta kvalitātes zīme “Zaļā karotīte”, *CLOBALG.A.P.* sertifikāts. Pašlaik katalogā apkopotas gandrīz 500 saimniecības un to saraksts tiek papildināts¹⁹⁴.

¹⁹¹ *Ēdienu piegāde un pārtikas produktu iegāde internetā* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 5.08.2020.]. Pieejams: <https://travelfree.lv/edienu-piegade-un-partikas-produktu-iegade-interneta/>

¹⁹² *E-pārtika vai veikals? Kā Covid-19 (nav) mainījis ieradumu doties iepirkties* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 09.08.2020.]. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/e-partika-vai-veikals-ka-covid-19-nav-mainijis-ieradumu-doties-iepirkties.a362494/>

¹⁹³ Uģis Začs: *Karantīnas klātesamība palielinājusi pārtikas produktu iegādi tiešsaistē par 233 % – kas mūs sagaida turpmāk?* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 15.07.2020.]. Pieejams: <https://www.delfi.lv/news/versijas/ugis-zacs-karantinas-klatesamiba-palinelinajusi-partikas-produktu-iegadi-tiessaiste-par-233-kas-mus-sagaida-turpmak.d?id=52525941>

¹⁹⁴ *Ēdienu piegāde un pārtikas produktu iegāde internetā* (2020). [tiešsaiste] [skatīts 5.08.2020.]. Pieejams: <https://travelfree.lv/edienu-piegade-un-partikas-produktu-iegade-interneta/>

Apkopojot pētījuma rezultātus var secināt, ka mazumtirdzniecības uzņēmumu pārstāvji apstiprina iepriekš minētās tendences, ko pauduši intervijās pārtikas ķēžu dažādu posmu dalībnieki:

- 1) Covid-19 krīzes augstas nenoteiktības apstākļos pircēji strauji mainīja pirkšanas paradumus;
- 2) pircēju paradumu maiņa (preču ar ilgu derīguma termiņu uzkrājumu veidošana notika visu pavasari un vasaru, pārsvarā tika dota priekšroka Latvijā ražotai produkcijai, pastiprināti tika iegādātas noteiktas preču grupas, piemēram, saldumi, alkohols);
- 3) peļņas pieaugums mazajos veikalos saistībā ar pieaugošo pieprasījumu pēc dažādām precēm. Uzņēmumiem ar ilgu pieredzi nebija problēmu veidot preču rezerves vai atsaukties uz pircēju pieprasījumu attiecībā uz noteiktām preču grupām. Mazumtirgotāji neatzīmē īpašas problēmas pārtikas preču piegādē. Vairāki uzņēmēji noteiktus produktus lielākā vairumā pasūtīja jau pirms oficiāli noteiktā krīzes sākuma. Latvijas veikaliem par labu nāca arī tas, ka tika slēgtas robežas ar Lietuvu, kur Latvijas iedzīvotāji nereti dodas iepirkties zemāku cenu dēļ. Mazo veikalu peļņas pieaugumu veicināja attālinātais darbs, kā dēļ vietējie iedzīvotāji iepirkās tuvākajos veikalos. Mainījies arī pircēju sociālais “profils” – tie pārsvarā ir cilvēki ar labiem ienākumiem, strādājoši Rīgā, kuri priekšroku dod produktu kvalitātei, nevis kvantitātei. Šī iemesla dēļ krīzes laikā tika paplašināts preču sortiments. Arī nelielos veikalos tika ieviestas zināmas inovācijas – lai mazinātu fizisko saskarsmi, tika ieviesta preču pasūtīšana *WhatsApp*, kad pircējs atsūta preču sarakstu, pārdevējas visu sapako un pircējs atbrauc pēc precēm. Līdz ar to varēja ietaupīt laiku un nenotika intensīva kontaktēšanās. Mazo veikalu priekšrocība ir elastība preču izvēlē un pasūtīšanā. Kopumā preču sagādē nekādas problēmas nav bijušas; ražotāji un tirgotāji ir pieraduši strādāt mainīgos apstākļos, tādēļ īpašu Covid-19 ietekmi neatzīmē;
- 4) zināmā mērā pretēju viedokli pauž lielveikalu pārstāvji, atzīmējot, ka iedzīvotājiem jau 2020. gada janvārī samazinājušies ienākumi, un viņi sākuši taupīt līdzekļus. Lielveikalu ieņēmumi nokritās tāpēc, ka iedzīvotāji vairāk gatavoja ēdienu mājās, rūpīgāk plānoja tēriņus, pirka lētākos produktus. Ja līdz tam lielveikalu tīkli sekoja pircēju izvēlēm, piemēram, piegādājot kvalitatīvus dārzeņus u. c., tad pēc tam bija jāievieš pasākumi pircēju “noturēšanai”, piemēram, iesaldējot cenas. Šādu situāciju zināmā mērā radīja attālinātais darbs, kā rezultātā Rīgā tirdzniecībā bija vērojams kritums, bet citos Latvijas reģionos – pieaugums;
- 5) lielveikalu ķēdes, regulāri monitorējot dažādus tirgus parametrus, atzīst, ka pirms Covid-19 krīzes bija raksturīga mērena izaugsme, kas pirmajā ārkārtējās situācijas nedēļā izvērtās par ļoti strauju izaugsmi. Pēc tam bija vērojams neliels kritums, aprīlī sasniedzot zemāko punktu. To apliecina arī iepriekš aplūkotie statistikas rādītāji. Kopš aprīļa izaugsme pakāpeniski atjaunojās, ko ietekmēja arī tas, ka iedzīvotāji nebrauca ārpus Latvijas;
- 6) lielveikali izmantoja valdības atbalstu darbinieku testēšanai uz Covid-19 vīrusu un valdības pieņemtos lēmumus un sadarbību ar valsts institūcijām kopumā vērtē kā konstruktīvu. Uzņēmumiem bija jānodrošina ne vien pircēju, bet arī darbinieku drošība, tādēļ priekšrocības šeit bija tiem uzņēmējiem, kuri par drošības pasākumiem bija domājuši jau iepriekš un kuriem bija jāpārbaudīti sadarbības partneri;
- 7) reaģējot uz mainīgiem iepirkšanās paradumiem pandēmijas laikā, daudzi uzņēmumi pārorientējās uz tiešsaistes tirdzniecību, kas paredz tiešu mijiedarbību ar patērētājiem (*D2C modelis (Direct-to-Consumer)* tieši patērētājam) un preču piegādi;
- 8) Covid-19 apstākļos pieaudzis pieprasījums pēc zemnieku tirgus produktu piegādes, pasūtot tos internetā un saņemot mājās vai pirkumu izsniegšanas vietā, īpaši galvaspilsētā radusies jauna tirgus forma (Āgenskalna tirgus un Kalnciema kvartāla tirgus produktu piegāde);
- 9) visās pārtikas produktu grupās ievērojami pieaugusi patērētāju interese par vietējiem produktiem, kā arī par produktu iegādi, izmantojot īsās pārtikas ķēdes;

- 10) starp krīzes iespējām informanti atzīmē citu dalībnieku ienākšanu pārtikas produktu un alkohola tirgū, kas izmaina konkurences apstākļus;

Iespējamie attīstības scenāriji tirdzniecībā saistībā ar pircēju paradumu maiņu:

- 1) iepirkšanās internetā saglabāsies, taču, visticamāk, kritīsies apjomi. Pēc informantu domām, cilvēkiem ir svarīgi apmeklēt veikalus, satikt citus un pašiem izdarīt iepirkšanās izvēles;
- 2) saglabāsies daudzas īsās pārtikas ķēdes “no fermas līdz galdam” u. tml., pieaugot patērētāju interesei par veselīgiem vietējiem produktiem;
- 3) sagaidāms, ka ekonomikas attīstības tempi mazināsies, sevišķi saistībā ar iedzīvotāju maksātspējas kritumu, apkures sezonas iestāšanos. Tirgotājiem tas prasīs darba efektivizēšanu, lai samazinātu produktu cenas. Visticamāk, pircēji par svarīgāko kritēriju preču izvēlē atzīs zemāko cenu. No 2021. gada pavasara tiek prognozēta zināma ekonomikas “atkopšanās” un mērena izaugsme.

Intervijās paustie priekšlikumi:

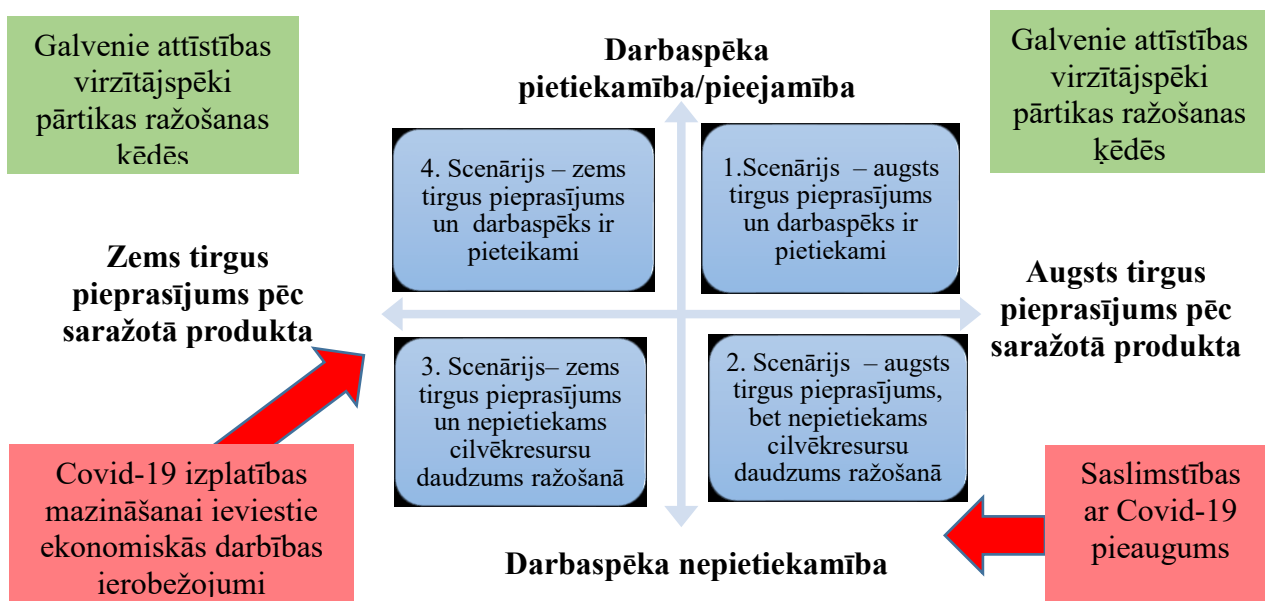
- 1) samazināt PVN ne tikai Latvijai raksturīgajiem augļiem un dārzeņiem (citādi burkānus ievieš no Polijas un saņem pazeminātu % likmi), bet Latvijā ražotajiem produktiem (gaļai, maizei u. tml.). Tas dotu ievērojamu atbalstu iedzīvotājiem;
- 2) palielināt Latvijā ražotās produkcijas īpatsvaru tirdzniecībā;
- 3) ieteikums PVD – reaģēt uz sūdzībām, ja tādas ir, nevis inspicēt uzņēmumus formāli un nevajadzīgi;
- 4) liels ieguvums no Covid-19 ieviestajiem higiēnas standartiem ir plastikāta aizsargbarjera, kas pasargā pārdevēju ne tikai no Covid-19 vīrusa, tādēļ tas, visticamāk, tiks saglabāts arī pēc ierobežojumu atcelšanas;
- 5) lielveikalos izmantot mākslīgo intelektu pircēju plūsmas koriģēšanā;
- 6) vairāk popularizēt vietējos pārtikas produktus;
- 7) veidot valsts līmeņa krīzes plānu;
- 8) krīžu apstākļos priekšroku dot vietējiem produktiem, veidojot valstī pašpietiekamu sistēmu iedzīvotāju nodrošināšanai ar pārtikas produktiem;
- 9) atbalstīt mazturīgos iedzīvotājus, lai nekrītas ienākumi;
- 10) uzņēmumiem kompensēt izdevumus drošības pasākumu ieviešanai.

5. Iespējamo krīzes seku pārvarēšanas scenāriji un to novērtējums pārtikas ķēdēs

Pētījums tika veikts atbilstīgi metodoloģijai, tā ietvēra šādus secīgus posmus:

- 1) starptautiskās pieredzes apkopojums pandēmijas laikā;
- 2) situācijas izpēte Covid-19 pandēmijas laikā pārtikas sektorā Latvijā 2020. gada pavasarī;
- 3) septiņu galveno pārtikas ķēžu posmu (ražošana un pārstrāde) identifikācija, mazumtirdzniecības, *HoReCa* sektora un patērētāju uzvedības analīze un katra identificētā pārtikas sektora un tā galveno posmu izpēte Latvijā;
- 4) Covid-19 pandēmijas izraisīto risku identifikācija analizētajos pārtikas sektoros, risku ietekmes un iestāšanās varbūtības novērtēšana, risku novēršanas pasākumu sagatavošana;
- 5) risinājumu izstrāde pārtika ķēžu noturības stiprināšanai pēckrīzes laikā Latvijā.

Pētījuma laikā tika veiktas daļēji strukturētas intervijas, uzdodot 11 jautājumus pārtikas ķēdēs iesaistītajiem aģentiem un ekspertiem, kā arī notika 4 semināri un diskusijas ar nozares pārstāvjiem, ieinteresētajām pusēm, nevalstiskajām organizācijām par riskiem un to novērtējumu, kā arī iespējamajiem pasākumiem un scenārijiem pārtikas ķēžu noturības stiprināšanai krīzes un pēckrīzes laikā.

Avots: autoru veidots.

1.5.1. attēls. Galvenie attīstības virzītājspēki pārtikas ķēdēs Covid-19 pandēmijas laikā un pēc krīzes, kā arī iespējamie attīstības scenāriji.

Kā būtiskākie pārtikas ķēžu attīstības virzītājspēki pārtikas sektoros krīzes un pēckrīzes laikā veiktās analīzes rezultātā, semināru diskusijās un intervijās tika konstatēti:

- 1) **tirgus pieprasījums** pēc konkrētā produkta vai iespējas attiecīgos produktus pārdot tirgū (iekšējā vai ārējā), jo pārtikas sektoru attīstību nosaka galvenokārt pieprasījums iekšējā tirgū vai eksportspēja. Ja ir prognozējams tirgus pieprasījums, produktus varēs pārdot, būs ienākumi to

ražotājiem un uzņēmumi varēs attīstīties. Covid-19 pandēmijas laikā mainās produktu pieprasījums, iestājas dažādi šķēršļi produkcijas ražošanai un pārdošanai, atsevišķos sektoros palielinās gatavās produkcijas krājumi, kā arī iespējams izmaksu pieaugums, kas negatīvi ietekmē pārtikas nozari;

- 2) **spēja nodrošināt ražošanas procesu bez pārtraukumiem**, kā galveno un svarīgāko faktoru izvirzot **darbaspēka pieejamību un pietiekamību** visos pārtikas ķēdes posmos, jo ražošanas un pārstrādes uzņēmumiem ir nepieciešama darbaspēka fiziska klātbūtne. Pārtikas nozarē darbu nav iespējams veikt attālināti. Jebkurš Covid-19 saslimšanas gadījums var veidot pārrāvumus pārtikas ķēdē, tādējādi radot zaudējumus attiecīgajam uzņēmumam un ietekmējot situāciju tirgū (1.5.1. attēls).

Atbilstīgi konstatētajiem pārtikas sektora attīstības virzītājspēkiem, tika izveidoti 4 iespējamie attīstības scenāriji, tomēr to iestāšanās varbūtību Covid-19 pandēmijas laikā ietekmē ne tikai darbinieku saslimstības iespējamība un Covid-19 izplatības mazināšanai noteiktie ierobežojumi, bet arī tas, ievērojot lauksaimniecības sezonālo raksturu, kurā gada laikā šāda krīze iestājas un cik tā ir ilga. Intervijās un semināros tika izskatītas iespējas novērtēt krīzes dziļumu un attīstību pēc krīzes 3 papildu variantos:

- a) krīze ir īstermiņa (3–6 mēnešu garumā, kā tas bija 2020. gada sākumā, kad valdība noteica dažādus ierobežojumus pandēmijas izplatībai uz 3 mēnešiem: no 12. marta līdz 10. jūnijam, turklāt tas bija pavasaris, kad vairākos pārtikas sektoros, piemēram, augļu un daļēji arī dārzenū sektorā iepriekšējā gada krājumi bija beigušies vai, piemēram, laukaugu sektorā krājumi bija pietiekami pārstrādes produktu ražošanai, vai savukārt lopkopībā, it īpaši piena ieguvē, ir standarta ražošanas cikls, līdz ar to šādas krīzes ietekme daļā pārtikas sektoru bija vidēja, daļā būtiska);
- b) vidēja termiņa krīze (6–12 mēnešu garumā, kad riski un to iestāšanās varbūtība un ietekme būtiski palielinātos, atsevišķos sektoros veidojot riskus saimniecību un pārstrādes uzņēmumu iespējamajam bankrotam, it īpaši tajos sektoros, kas saistīti ar ātri realizējamās produkcijas ražošanu un pārdošanu un bioloģiski noteiktiem cikliem pakļautu ražošanas procesu (dārzkopībā augsts risks, ja krīze iestājas ražas vākšanas periodā));
- c) ilgtermiņa krīze – ilgāk par vienu gadu. Šādu iespējamību aptaujātie pārtikas ķēdēs iesaistītie aģenti, eksperti, nozares pārstāvji un nevalstiskās organizācijas negribēja pieļaut, jo uzskatīja, ka tad nozaru attīstība nebūtu iespējama un sāktos masveida ražošanas un pārstrādes uzņēmumu bankrots vai, lai to novērstu, būtu nepieciešams ievērojams valsts finanšu atbalsts krīzes radīto zaudējumu segšanai.

Attīstības scenāriju īstenošanās krīzes un pēckrīzes laikā pārtikas ķēdēs

1. scenārijs – augsts tirgus pieprasījums un pietiekams cilvēkresursu daudzums ražošanā. Iesākoties Covid-19 pandēmijai Latvijā 2020. gada martā, palielinājās pieprasījums pēc pārtikas produktiem ar ilgu uzglabāšanas termiņu, to noteica cilvēku vēlme mājās veidot pārtikas un citu pirmās nepieciešamības preču uzkrājumus. Tāpēc atsevišķos pārtikas sektoros bija vērojams paaugstināts pieprasījums pēc atsevišķiem pārtikas produktiem, piemēram, konserviem (t. sk. konservētiem augļu un dārzenū produktiem), graudaugu izstrādājumiem. Daži pārtikas ražotāji organizēja papildu maiņas un spēja kāpināt ražošanas jaudas (zivju un gaļas pārstrādātāji, lielle graudaugu pamatproduktu, tādu kā milti, makaroni u.c., ražotāji). Atsevišķi lielle graudu un pākšaugu pārstrādes uzņēmumi bija spiesti sabalansēt vietējā tirgus pieprasījumu ar eksporta pieprasījumu, un, tā kā tika pieņemts lēmums vispirms apgādāt vietējo tirgu, eksporta piegādes tika limitētas. Uzņēmumi palielināja ražošanas jaudas un pārkārtoja tās, ražojot pieprasītākos produktus. Mazie graudu un pākšaugu pārstrādes pamatproduktu ražotāji, kuriem jau iepriekš bija izveidotas īsas un stabilas sagādes ķēdes, Covid-19 ietekmi neatzīmē, jo pircēju pieprasījums pēc kvalitatīvas produkcijas nemazinājās. Darbinieku

saslimstības problēmas neskāra arī laukaugu (graudu, pākšaugu un kartupeļu) audzētājus – krīzes ietekmē pieprasījums pēc graudiem un pākšaugiem būtiski nemainījās, jo kooperatīvi, vairumtirdzniecības un pārstrādes uzņēmumi pildīja savas saistības.

Svaigiem kartupeļiem pieprasījums nesamazinājās, bet bija vērojams cenas kritums sakarā ar importa kartupeļu pieplūdumu, citas realizācijas iespējas meklēja tie kartupeļu ražotāji, kas pirms krīzes apgādāja *HoReCa* sektoru un citus ēdināšanas uzņēmumus, kā arī bioloģisko kartupeļu ražotāji. Savukārt uzņēmumi, kas audzēja kartupeļus pārstrādei, necieta, jo krīzes laikā risku uzņēmās pārstrādes uzņēmumi.

Pavasara krīzes 3 mēnešos 2020. gadā uzņēmumiem, ātri noreagējot uz pandēmijas situāciju un veicot epidemioloģiskos drošības pasākumus, izdevās izvairīties no slimības uzliesmojumiem un saglabāt darbiniekus, pat organizējot papildu maiņas, jo pieprasījums pēc atsevišķiem produktiem bija palielinājies. Šis scenārijs balstās uz patērētāju papildu pieprasījumu, pēckrīzes laikā to var ietekmēt papildu pieprasījums ārējos tirgos, kas krīzes laikā daļēji tika kavēts robežu šķērsošanas ierobežojumu un paaugstinātā iekšējā pieprasījuma dēļ. Palielinājās pieprasījums pēc svaigiem siltumnīcu dārzeņiem, īpaši pēc iepakotas svaigās produkcijas, piemēram, plēvē ievalcētiem gurķiem.

2. scenārijs – augsts tirgus pieprasījums, bet nepietiekams cilvēkresursu daudzums ražošanā. Šāds scenārijs var īstenoties Covid-19 krīzes laikā tajos pārtikas sektoros, kuros ir augsts tirgus pieprasījums, bet ir saslimstības gadījumi un nepieciešams izolēt vai nosūtīt karantīnā daļu no uzņēmuma darbiniekiem. Šāds scenārijs iespējams arī tad, ja ražotājam ir jāpārstrukturē esošās ķēdes, piemēram, ieviešot tiešo tirdzniecību, kas prasa papildu darbaspēku gan produkcijas sagatavošanā, gan realizācijā. Šajā gadījumā uzņēmumam jāizvērtē iespējas turpināt ražošanu pilnībā vai daļēji, ja iespējams, pārkārtot ražošanas procesu un, ja procesa posmos iespējams, aizstāt darbiniekus, piemēram, ar speciālistiem, grāmatvedības vai citiem ofisa darbiniekiem, tad ražošanu var turpināt, bet ne ilgstoši. Gadījumos, kad jāizvieto augsti kvalificēti darbinieki (piemēram, augsti kvalificēti tehnoloģisko iekārtu operatori pārstrādes uzņēmumos) vai darbinieki, kuriem nepieciešamas speciālas prasmes (piemēram, govju slaukšana, veterinārārsti piena ražošanā, inženieri, kas nodrošina tehnoloģiskos procesus siltumnīcās, augļu un ogu un citos pārstrādes uzņēmumos, traktoristi un kombainieri, kas strādā ar moderno lauksaimniecības tehniku), nodrošināt ražošanas procesu nav iespējams. Tas nozīmē, ka atsevišķās nozarēs, kur tas iespējams, ražošanu var apstādināt uz laiku, bet, piemēram, lopkopībā un siltumnīcu saimniecībās tas nav iespējams, jo tādā gadījumā ne tikai samazināsies ražotās produkcijas apjoms, neskatoties uz augsto tirgus pieprasījumu, bet notiks saimniecību vai uzņēmumu bankroti un darbības pārtraukšana, kas kopumā negatīvi ietekmēs valsts ekonomiku un sociālo komfortu. Tāpēc Latvijas cūkgaļas un mājputnu gaļas ražošanas un citi uzņēmumi, sākoties Covid-19 pandēmijai, ļoti atbildīgi ievēroja epidemioloģiskās prasības, pat slēdzot pārstrādes uzņēmumus ārējiem apmeklētājiem, nodrošinot darbinieku plūsmu, un atbildīgu izturēšanos pret noteiktajiem pulcēšanās ierobežojumiem gan darba laikā, gan ārpus tā. Tika ieguldīti papildu līdzekļi aizsargtērpos, dezinfekcijas līdzekļos un citos individuālās aizsardzības līdzekļos, ierīkotas jaunas cilvēku dezinfekcijas iekārtas.

Augļu un dārzeņu sektorā normālu darbu krīzes un pēckrīzes laikā galvenokārt traucēja svārstīgs pieprasījums. Piemēram, krūmmellenes, kamēr veikalos bija pieejamas importa ogas, nevarēja pietiekami realizēt, pēc tam pieprasījums, t. sk. eksportam uz Lietuvu un Igauniju, strauji pieauga, ko bija sarežģīti tik ātrā laikā nodrošināt. Strauji (vismaz divkārt) pieauga eksporta pieprasījums pēc smiltsērķšķiem, jo parādījās informācija par to pozitīvo ietekmi uz cilvēku imūnsistēmu Covid-19 pandēmijas apstākļos. Dārzkopības sektorā problēmas ar darbaspēku radās ogu un augļu ražas vākšanas laikā, jo bija ierobežotas iespējas piesaistīt viesstrādniekus. Lielākie ražotāji, kas spēja nodrošināt higiēnas prasībām atbilstīgus sadzīves apstākļus, daļēji varēja tos izmantot, bet sarežģīto robežu šķērsošanas prasību dēļ lielai daļai tas nebija iespējams. Daļēji to kompensēja pašlasīšanas

paplašināšana, bet arī tas nespēja nosegt darba roku trūkumu, tāpēc daļa ražas palika nenovākta, kas radīja zaudējumus.

Zivsaimniecībā vietējo izejvielu (Baltijas jūras mazo pelagisko zivju) pārstrāde konservu ražošanai krīzes sākumā saskārās ar ievērojamu pieprasījuma pieaugumu, kas, kopā ar grūtībām piesaistīt ārvalstu darbaspēku, saasināja nozares atkarību no fiziska darbaspēka. Pieprasījuma pieaugums ir bijis arī citu zivju (galvenokārt makreles) konservu ražotājiem, taču to ražošana ir vairāk automatizēta nekā manuāla šprotu iepakošana, tāpēc riski ir salīdzinoši mazāki. No otras puses, šādi ražotāji ir atkarīgi no izejvielu piegādēm ārpus Eiropas Savienības, kā rezultātā robežu slēgšanas riski ir mazāk kontrolējami un tas var būtiski ietekmēt ražošanas apjomu.

3. scenārijs – zems tirgus pieprasījums un samazināta cilvēkresursu pieejamība ražošanā. Krīzes apstākļos atsevišķos pārtikas sektoros, piemēram, piena nozarē, starptautiskā pieprasījuma pēc industriālajiem produktiem samazināšanās dēļ pārstrādes uzņēmumos palielinājās saražotās produkcijas krājumi, jo piena ražošanu nevar apturēt, tāpēc pārstrādātāji samazināja piena cenu, kas savukārt negatīvi ietekmēja piena ražotāju finanšu plūsmu. Piena ražošanā ir kvalificēta darbaspēka nepietiekamība, kas saasinājās krīzes laikā.

Gaļas pārstrādē uzņēmumi, kas ražoja produktus ar īsu uzglabāšanas termiņu un kam bija mazāk attīstītas saldētavu-krātuvju jaudas, kā arī tie, kas bija specializējušies uz piegādēm *HoReCa* sektorā, izjuta apgrūtinājumu pārdot produkciju. Turklāt gaļas pārstrādes uzņēmumos Latvijā pastāv kvalificēta darbaspēka nepietiekamība, kas krīzes laikā radīja papildu spriedzi.

Krīzes laikā sakarā ar patērētāju paradumu maiņu strauji samazinājās pieprasījums uz kodu ražošanas sektorā, kur kā izejvielas tiek izmantoti graudaugi un pākšaugi. Pārstrādes uzņēmumi novērtēja pieprasījuma krituma tendences un uz laiku pārtrauca ražošanu, izmantoja darbinieku dīkstāves pabalstus. Līdzīga situācija bija maizes ražotājiem, kam arī krīzes laikā samazinājās atsevišķu produktu pieprasījums, tāpēc tie sašaurināja ražojamo sortimentu un samazinājās ražošanas apjoms, darbiniekiem nebija darba, tiem bija piespiedu dīkstāves. Pazeminājās pieprasījums pēc dārgajiem un veselīgajiem produktiem (ar augstu pievienoto vērtību), kā rezultātā varētu ciest bioloģiskā lauksaimniecība nākotnē. Mazākiem augļu, dārzeņu pārstrādes uzņēmumiem tirgus pieprasījuma samazināšanās negatīvi atsaucās uz nodarbinātību, savukārt lielākie uzņēmumi tirgus pieprasījuma kritumu *HoReCa* sektorā un eksportā risināja iekšēji, nemazinot cilvēkresursu daudzumu ražošanā.

4. scenārijs – zems tirgus pieprasījums, bet pietiekams cilvēkresursu daudzums ražošanā. Krīzes laikā cilvēki zaudēja darbu, kļuva taupīgāki, vairāk plānoja iepirkumus, maltītes, retāk apmeklēja veikalus, tika slēgti vai samazinājās pašvaldības iestāžu ēdināšana, un apstājās *HoReCa* sektors. Pieprasījuma dramatisku kritumu piedzīvoja galvenokārt ražotāji, kas ražo produkciju sabiedriskajai ēdināšanai un viesmīlības sektoram vai neilgi glabājamus produktus. Ražošanu lauksaimniecībā nevar apturēt, pārstrādes uzņēmumi turpināja strādāt, kad piena pārstrādes industriālo produktu pieprasījuma samazināšanās dēļ ilgi glabājamā produkcija uzkrājās noliktavās un netika saņemti plānotie ieņēmumi. Cieta arī tie piena pārstrādātāji, kas ražoja produktus ar īsu uzglabāšanas termiņu un veica piegādes *HoReCa* sektoram. Latvijas liellopu gaļas ražošanas sektors ir būtiski atkarīgs no eksporta tirgus, jo iekšējā tirgus pieprasījums pēc liellopu gaļas ir salīdzinoši zems. Šajā sektorā darbaspēka nepietiekamība ne pirms, ne pēc Covid-19 krīzes netika novērota, un pārdošanai paredzēto lauksaimniecības dzīvnieku nobarošana turpinājās līdz rudenim, kad kritās gaļas iepirkuma cenas.

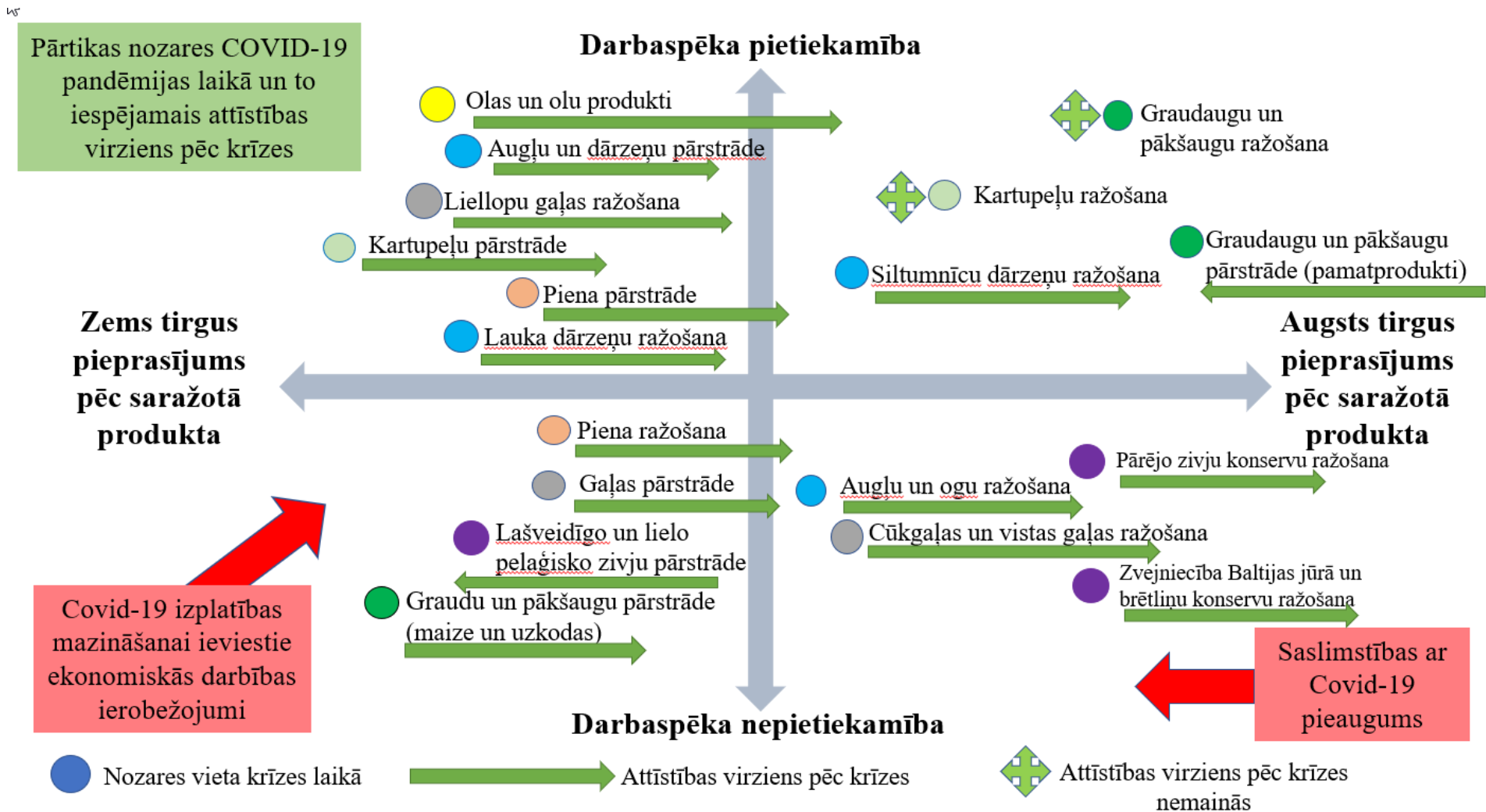
Kartupeļu pārstrādē pieprasījums ievērojami samazinājās, jo darbību pārtrauca galvenie pārstrādes produktu patērētāji – tika atcelti sporta un kultūras pasākumi, apstājās piegādes *HoReCa* sektoram un citiem (skolu, biroju, uzņēmumu) ēdināšanas uzņēmumiem, mainījās patērētāju paradumi, samazinot uz kodu, t. sk. kartupeļu čipsu, patēriņu, kā arī samazinājās eksporta iespējas kartupeļu cietei.

Augļu, dārzeņu pārstrādes produkcijas piegāde *HoReCa* sektoram būtiski samazinājās; līdz jaunu tirgu atrašanai mazinājās arī eksports, veidojās produkcijas uzkrājumi. Uzņēmumi veica tirgus pārorientāciju un, izmantojot dažādus kanālus (t. sk. e-tirdzniecību), vairāk piedāvāja savu produkciju vietējā tirgū. Krīzes ietekmē iespējamās izmaiņas produkcijas klāsta piedāvājumā – tiek ražoti vairāk pieprasīti produkti. Patērētāju maksātspējas kritumu izjuta dārzkopības produktu ražotāji, jo daļa produktu (piemēram, sukādes, ievārījumi, saldējums) nav pirmās nepieciešamības preces, turklāt ievērojami samazinājās tūristu skaits, bet tūristi bija būtiski šo produktu patērētāji tirdziņos. Samazinājās arī tiešā tirdzniecība. Līdz ar to veidojās gan produktu, gan izejvielu uzkrājumi, ko izjuta arī audzētāji. Svaigu augļu un dārzeņu tirgū krīzes ietekme tika izjusta mazāk, taču laukos, tālāk no lielajām pilsētām apgrozījums kritās būtiski. Tā kā augļkopībā, kur dominē ilggadīgās kultūras, pārtraukt ražošanu nav iespējams, tā turpinājās, bet problēmas, piemēram, ar ābolu realizāciju būs, ja krīze turpināsies arī 2020./2021. gada ziemas – pavasara sezonā, kā arī neatjaunosies skolu klātienēs apmeklējums. Līdzīgi ir ar dārzeņu ražošanu: glabājamie dārzeņi ir saražoti un tiek glabāti, bet to noiets mazināsies un glabāšanas izdevumi palielināsies, ja *HoReCa* sektora un skolu klātienēs darbības ierobežojumi turpināsies. Turklāt glabāšanas periods ir terminēts (daļa produkcijas netiks patērēta un būs jāizmet ārā, jo katram svaigajam produktam ir savs maksimālais glabāšanas termiņš), un pēc krīzes beigšanās atgūt zaudēto realizācijas apjomu nav iespējams, jo patēriņš atjaunosies iepriekšējā līmenī, bet nekompensēs periodu, kad produkcijas noiets bija ierobežots.

Īsā laika periodā variēt ar olu ražošanas apjoma izmaiņām ir grūti, līdz ar to nevar ātri reaģēt uz tirgū notiekošajām pārmaiņām. Nozīmīgas izmaiņas olu ražošanā var panākt tikai ar mājputnu ganāmpulku likvidēšanu. Līdz ar Covid-19 krīzi 2020. gada sākumā olu ražotāji negribēja pieļaut mājputnu likvidēšanu, jo tam būtu negatīvas sekas ilgtermiņā. Lielie olu ražotāji samazināja olu cenas, nesamazinot ražošanas apjomu un neatlaižot darbiniekus. Olu ražotāji darbinieku trūkumu krīzes laikā neizjuta, pašizolācijā esošie darbinieki tika aizvietoti, pārplānojot maiņu darbu. Lielam olu ražotājam AS “Balticovo” veidojās olu pārprodukcija, tāpēc labas kvalitātes olas čaumalās – produkts ar īsu uzglabāšanas termiņu – tika pārstrādāts olu produktos, mēģinot kompensēt pieprasījuma samazināšanos pēc olām.

Atsevišķu svaigu zivju (lasis, menca no Norvēģijas) pārstrāde samazinājās. Šādi ražotāji bija spiesti pāriet uz saldētu produktu pārstrādi, ražojot produktus ar ievērojami ilgāku uzglabāšanas termiņu, ko izraisīja arī piegādes ķēžu pagarināšanās krīzes laikā. Lielo pelagisko un lašveidīgo zivju pārstrādātāji ir mazāk atkarīgi no roku darba, tomēr arī viņiem ir jāsedz papildu izmaksas par drošības pasākumu ievērošanu ražošanā. Šādu pārstrādātāju ražotie produkti ir salīdzinoši dārgāki un, atšķirībā no konserviem, tie nav pircēju prioritāte, kā rezultātā mājāsaimniecību ienākumu vispārējas samazināšanās gadījumā pieprasījums pēc šādiem produktiem samazinājās.

Attēlā 1.5.2. ir izveidots galveno pārtikas sektoru (ražošana un pārstrāde) shematisks attēlojums Covid-19 pandēmijas laikā un norādīts iespējamais attīstības virziens pēc krīzes. Attēlā ir redzams, ka lielākā daļa pārtikas sektoru pandēmijas laikā piedzīvoja pieprasījuma samazināšanos, bet bija darbaspēka pietiekamība un pieejamība, jo pirmā Covid-19 uzliesmojuma laikā uzņēmumi darbinieku saslimšanu spēja nepieļaut, ātri reaģējot un veicot epidemioloģiskās drošības pasākumus (4. scenārijs). Četri pārtikas sektori piedzīvoja gan tirgus pieprasījuma, gan darbaspēka pieejamības samazināšanos (3. scenārijs), tikpat – pieprasījuma pieaugumu pie samazinātas darbaspēka pieejamības (2. scenārijs), bet četros sektoros tika novērots augsts tirgus pieprasījums un pietiekams darbinieku skaits (1. scenārijs). Lielākajā daļā pārtikas sektoru tiek prognozēta tirgus pieprasījuma palielināšanās pēc krīzes, tomēr virknei pārtikas sektoru arī nākotnē trūks darbaspēka. Vairākos sektoros tiek prognozēta tirgus pieprasījuma samazināšanās, bet divos sektoros – nemainīgs tirgus un darbaspēka pieejamība.

Avots: autoru veidots.

1.5.2. attēls. Latvijas pārtikas sektoru attīstības scenāriji Covid-19 pandēmijas laikā un pēc tās.

II NODAĻA Latvijā audzēto augļu un dārzeņu sezonālā pieejamība ikdienas pilnvērtīga uztura un pārstrādes izejvielu nodrošinājumam

Pētījuma metodika

Lai padziļināti analizētu vietējo augļu un dārzeņu pieejamību, to ražošanas apjomus, kā arī situāciju dārzkopības nozarē Covid-19 izraisītās krīzes apstākļos, tika izmantots metodoloģiskais ietvars, kas aprakstīts **I nodaļā**.

Tika veikta plaša audzētāju aptauja (42 dažāda lieluma saimniecības), iegūti LAD dati par platībām¹⁹⁵, kā arī analizēti pieejamie CSP dati par dažādu augļu, ogu un dārzeņu patēriņu Latvijā 2019. gadā, ņemot vērā kopējo mājsaimniecību locekļu skaitu un viena mājsaimniecības locekļa patēriņu.

Augļu, ogu un dārzeņu audzētāju aptaujās/intervijās tika apzināti saražotie dārzkopības produkcijas apjomi, ražība un nodrošinājuma periods tirgū. Iegūtie dati par platību un ražību salīdzināti ar CSP datiem un LAD apstiprinātajām platībām tiešajiem maksājumiem, veikti aprēķini par teorētiski iegūstamajiem ražas apjomiem. Iegūtā informācija apkopota un analizēta, balstoties uz zinātnieku pieredzi un iepriekšējos pētījumos iegūtajiem datiem, kā rezultātā izstrādāti augļu un dārzeņu nodrošinājuma kalendāri gadam pa mēnešiem.

Lai veiktu risku analīzi dārzkopības nozarē Covid-19 izraisītās pandēmijas apstākļos, aptaujas anketas un diskusijās iegūtie dati analizēti un interpretēti un galvenie secinājumi formulēti un analizēti sadarbībā ar ražotāju organizāciju un asociāciju pārstāvjiem kopīgā seminārā. Izteiktie viedokļi, kas atšķīrās sagatavotajā anketu apkopojumā, tika iestrādāti gala kopsavilkumā, saskaņojot ar ekspertiem un nozares pārstāvjiem. Balstoties uz šajā kopdarbā iegūto informāciju, kā arī izmantojot jaunākās zinātniskās atziņas un pētījumu rezultātus, izstrādāti ieteikumi ražotājiem un politikas veidotājiem.

¹⁹⁵ Lauku atbalsta dienests (2020). Statistikas dati par 2019.gadu. [tiešsaiste] [skatīts 17.07.2020.].Pieejams: <http://www.lad.gov.lv/lv/statistika/platibu-maksajumi/periods-2004-2016/statistikas-dati-par-2019-gadu/>

1. Apkopojums par Latvijā audzēto augļu, ogu un dārzeņu sezonālo pieejamību svaigam patēriņam un nodrošinājumu pārstrādei

Lai Latvijas iedzīvotāji lietotu veselīgāku uzturu, Veselības ministrija 2020. gadā ir izstrādājusi jaunus veselīga uztura ieteikumus pieaugušajiem¹⁹⁶. Tie izstrādāti sadarbībā ar Latvijas Diētas un Uztura speciālistu asociāciju, Latvijas Diētas ārstu asociāciju un Latvijas Uzturzinātnes speciālistu biedrību. Ieteicamās enerģijas un uzturvielu devas Latvijas iedzīvotājiem izstrādātas saskaņā ar Ziemeļvalstu uztura rekomendācijām un Pasaules Veselības organizācijas rekomendācijām. Aktualizētajos uztura ieteikumos uzsvērtā dažādota un veselīga uztura ietekme uz veselību, aicinot iekļaut uzturā vairāk augu izcelsmes produktu, tostarp **palielinot ikdienā apēsto augļu un dārzeņu patēriņu līdz vismaz 500 gramiem**. Kā liecina 2018. gadā veikts pētījums par Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošajiem paradumiem, **ik dienu svaigus dārzenus lietojuši vien nedaudz vairāk nekā trešdaļa (36 %) pieaugušo, bet augļus un ogas – mazāk nekā ceturtdaļa (24 %)**.

Pasaules Veselības organizācija Covid-19 pandēmijas laikā iesaka pieaugušajiem imunitātes stiprināšanai un nepieciešamo barības vielu un vitamīnu daudzuma pietiekamai nodrošināšanai ik dienas apēst 4 porcijas augļu (454 g) un 5 porcijas dārzeņu (568 g)¹⁹⁷.

Pētījumi par bioloģiski aktīvu vielu saturu Baltijas reģionā audzētos ābolos norāda, ka to klātbūtne palielinās atkarībā no ģeogrāfiskā izvietojuma: lielāks fenolu grupas savienojumu daudzums atrodams augļos, kas auguši tālāk uz ziemeļiem¹⁹⁸. Piemēram, dažādu šķirņu āboli, kas audzēti Igaunijā, satur 77–139 % vairāk fenolu savienojumu nekā tādas Polijā audzētas šķirnes. Tas tikai rada pārliecību un nepieciešamību uzturā vairāk lietot vietējos augļus.

Lai nodrošinātu nepieciešamo vitamīnu un minerālvielu daudzumu, svarīga daudzveidība: ikdienas ēdienkarte būtu jāpapildina, sākot ar sakņu un lapu dārzeņiem un zaļumiem un beidzot ar dažādiem augļiem un ogām. Dārzenus un augļus būtu ieteicams iekļaut katrā galvenajā ēdienreizē, kā arī uzskodu laikā. Īpaši ieteicami ir vietējie un sezonālie svaigie augļi un dārzeņi.

Kā redzams 2.2.1. un 2.2.2. tabulās, konstatēta būtiska nesakritība starp platību un ražību CSP datiem, LAD un aptaujās iegūtajiem.

Dārzeņi

Apkopojot audzētāju sniegtos vidējos ražības rādītājus un LAD sistēmā reģistrētās platības, iegūti reālā dārzeņu nodrošinājuma apjomi. Dati apkopoti un analizēti par komerciāli nozīmīgākajiem dārzeņiem un/vai to grupām. Aprēķināta arī teorētiski iegūstamā raža, t. i., raža, ko būtu iespējams iegūt, nozīmīgi uzlabojot audzēšanas tehnoloģijas (piemēram, ieviešot laistīšanu, optimizējot mēslošanu un veicot citus pretrisku pasākumus). Analizējot teorētiski iegūstamo ražību salīdzinājumā ar aptaujās iegūto reālo ražību, redzams, ka kopumā dārzeņu ražība ir apmierinoša. Ražības kāpināšanas iespējas no lauka dārzeņiem būtu jāapsver burkāniem, kāpostaugiem un ķirbjaugiem. Šie ir augi, kuri ir atsaucīgi papildu mitruma

¹⁹⁶ Veselības ministrija (2020). Veselīga uztura ieteikumi pieaugušajiem. [tiešsaiste] [skatīts 27.10.2020.].Pieejams: https://www.vm.gov.lv/images/userfiles/VM_Uztura_ieteik_pieaug.pdf

¹⁹⁷ Nutrition advice for adults during the COVID-19 outbreak. (2020). [tiešsaiste] [skatīts 17.09.2020.].Pieejams: <http://www.emro.who.int/nutrition/nutrition-in-focus/nutrition-advice-for-adults-during-the-covid-19-outbreak.html>

¹⁹⁸ Jonas V., Uselis N., Liaudanskas M., Lanauskas J., Bielicki P., Univer T., Lepsis J., Kviklys D. (2019). Location effects across northeastern Europe on bioactive compounds in apple fruit. Agricultural and food science, 28 (2): 93-100. <https://journal.fi/afs/article/view/79458>

nodrošinājumam, kas pēdējā laikā kļūst arvien lielāks izaicinājums dārzkopībā, jo īpaši vasaras pirmajā pusē. Tāpat arī augu aizsardzības jautājumi ir aktuāli, jo īpaši kāpostaugiem – sausās un siltās vasarās arvien vairāk stādījumus invadē kaitēkļi: pūcītes, cekulkodes un balteņi. Atrisinot šos jautājumus, arī nozīmīgi varētu celt lauka dārzeņu ražību.

2.1.1. tabula

Atklāta lauka dārzeņu audzēšana Latvijā 2019. gadā

Dārzeņu kultūra	LAD apstiprinātās platības, ha	CSP sējumu platība, ha	CSP vidējā ražība, t/ha	CSP kopraža, tūkst.t	Aptaujās iegūtā ražība, t/ha	Projekā noteiktā reālā kopraža (pēc aptaujas datiem), tūkst.t	Teorētiski iegūstamā ražība, t/ha	Teorētiski iegūstamā kopraža, tūkst. t
Burkāni	483	1600	23,8	38,1	40,0	18,7	70,0	32,7
Kāposti	621	2100	28,6	60,1	55,0	34,2	70,0	43,5
Dārza ķirbji, cukīni, kabači, patisoni	314	700	8,8	6,2	25,0	6,5	40,0	10,5
Galda bietes, mangolds	356	900	30,7	27,7	45,0	15,1	50,0	16,8
Ķiploki	291	700	3,16	2,2	6,0	1,2	6,0	1,2
Redīsi un melnie rutki	93	-	-	-	35,0	3,2	30,0	2,7
Sīpoli, šalotes sīpoli, maurloki, lielloku sīpoli un batūni	405	1100	20	22,0	20,0	8,2	20,0	8,2
Citi atklāta lauka dārzeņi	-	1400	-	10,5	-	-	70,0	
Tomāti segtajās platībās						4,5		
Gurķi segtajās platībās						5,3		
KOPĀ	2563	8500	x	166,6	x	96,9	x	115,6

Avots: CSP dati un projektā veiktie aprēķini.

Augļi un ogas

Kā redzams 2.1.2. tabulā, gandrīz nevienai augļaugu kultūrai vai kultūru grupai netiek iegūtas ražas, kādas tās varētu būt pat pie vidējās ražības no ha un kādas audzētāji uzrādīja aptaujās. Iemesli var būt dažādi. Svarīgākie (iespējamie) apkopoti zemāk.

2.1.2. tabula

Augļu un ogu audzēšana Latvijā 2019. gadā

Augļaugu kultūra	LAD platības, ha	CSP platības, ha	CSP vidējā ražība, t/ha	Aptaujās iegūtā vidējā ražība, t/ha	CSP kopraža, t	Teorētiski iegūstamā kopraža, t	Reālā kopraža saskaņā ar aptauju datiem, t
Ābeles	2811	3737	2,78	8,5	10389	24558	10000
Bumbieres	154	221	3,17	7	701	1107	300
Ķirši	120	144	0,72	1,5	104	382	40
Plūmes	87	94	0,65	3	61	630	100
Krūmcidonijas	609	619	0,55	3	340	1067	800
Zemenes	502	553	2,06	7	1139	3340	2800
Upenes	1482	1597	0,59	1,5	949	1521	900
Jānogas, ērkšķogas	96	49	0,26	4	127	326	50
Krūmmellenes	373	545	0,87	3	474	1119	400
Dzērvenes	181	-	-	6	-	1086	1000
Smiltsērķšķi	1289	1291	0,25	3,5	323	3283	1000
Avenes	229	232	0,4	2,5	93	572	320
KOPĀ	7906	9190	x	x	14732	38764	17660

Avots: CSP dati un projektā veiktie aprēķini.

Skaidrojums reālajiem ražas datiem, izmantojot audzētāju aptauju datus

Ābeles un bumbieres. Pastāv būtiska nesakritība starp CSP datiem, LAD datiem un potenciāli iespējamo ābolu ražu. CSP iekļauj statistikā arī piemājas dārzus, kuru raža no platības vienības ir zema un bieži netiek pilnībā novākta. Platībās nav atsevišķi izdalīti jaunie, vēl neražojošie dārzi un vecie, neproduktīvie dārzi. Pēc aptaujām, komerciālie audzētāji iegūst vidēji 8,5 t ābolu un 7 t bumbieru no hektāra, kamēr CSP valstī vidējo uzrāda ap 3 t/ha. Galvenie zemu ražu iemesli – 1) ābeles (bet ne bumbieres) ražo periodiski, ko var mazināt tikai ar intensīvu agrotehniku; 2) pēdējos gados biežāk apsalst ziedi (īpaši bumbierēm); 3) vairāk bojā slimības un kaitēkļi (samazinās AAL klāsts); 4) komercdārzu daļa ir vēl jauni un nav sasnieguši pilnražu; 5) sadrumstaloti nelieli stādījumi, kuru raža netiek uzskaitīta, liela daļa – ekstensīvi dārzi un mazdārziņi, kur ražu nevāc vai vāc, bet neuzskaita; 6) veco šķirņu augļi klimata izmaiņu ietekmē ātri zaudē glabāšanās spējas, lieli zudumi glabāšanās laikā, daudziem trūkst modernu glabātuvju. Bumbieru stādījumos dominē šķirnes ar īsu glabāšanos, trūkst ziemcietīgu šķirņu ar ilgi uzglabājamiem augļiem, tāpēc kopējās bumbieru stādījumu platības ir mazas, komercdārzi ir 154 ha pēc LAD datiem. Piemājas dārzos un vecos dārzos audzētie bumbieri netiek pilnībā novākti un patērēti, jo koki ir ļoti augsti, augļi kokā pārgatavojas, tos nav iespējams uzglabāt. Tāpēc reāli ievāktā kopraža ir būtiski zemāka par CSP uzskaitīto.

Kauleņkoki – ķirši (saldie un skābie) un plūmes. Kā redzams 2.1.2. tabulā, kauleņkoki ir viena no tām kultūru grupām, kam nesakrītība starp CSP datiem, LAD datiem un potenciāli iespējamo ražu ir vislielākā. Tam par iemeslu varētu būt vairāki faktori. Pirmkārt, statistikai un platībmaksājumiem tiek sniegti dati par visām platībām, neņemot vērā, vai no tām vispār tiek iegūta raža. Piemēram, 90. gadu vidū, kad populāri bija meristēmu stādi, tika ierīkoti skābo ķiršu stādījumi, kas nav devuši ražu. Plūmēm līdzīgi tika iestādīta meristēmu pavairota šķirne ‘Lāse’ – izteikti mazražīga. Komerciāli visplašāk audzētās plūmju šķirnes ‘Komēta’ (ap 50 %) augļi 30–50 % tiek novirzīti pārstrādei. Ražas uzskaitē pārsvarā tiek reģistrēts deserta augļu apjoms. Šai šķirnei ir salīdzinoši īss produktīvais vecums (laiks, kad tiek sasniegta visaugstākā ražība ~ 15 gadi), bet dārzu atjaunošana tik ātri nenotiek. Ražība krītas, bet stādījumu platības skaitās. Saldajiem ķiršiem patieso ražu samazina spēcīgi augošie koki vecākos stādījumos, kuru ražu nevar nosargāt no putniem, un lielo vainagu dēļ visu ražu nolasīt nav iespējams. Realizācijas laiks ļoti īss, tikai svaigam patēriņam, pārsvarā realizē tirgū, tiešā veidā saimniecībās vai pašlasītājiem. Dārzi ir nelielās platībās, liels īpatsvars ir mazdārziņos audzētie – ko neizlieto paši, to iztirgo bez uzskaites.

Pēc aptaujām, komerciāli audzētu plūmju vidējā raža koptos stādījumos, ražīgām šķirnēm ir līdz 7 t/ha, bet, ņemot vērā, ka ir pilnīgi neražas gadi, par vidējo ražību aprēķiniem pieņemts 3 t/ha. Stādījumos ar jaunajām, ražīgajām šķirnēm un atbilstīgu agrotehniku pilnražas gadus iegūst līdz pat 9–10 t/ha. Šādu augstražīgu stādījumu 2020. gadā ir ap 20 ha.

Saldajiem ķiršiem ražojošos stādījumos, ņemot vērā ražas un neražas gadus, vidējā ražība koptā stādījumā ar ražīgām šķirnēm būtu līdz 3 t/ha, pilnražas periodā līdz 4 t/ha. Šādi augstražīgi stādījumi 2020. gadā ir ap 15 ha.

Skābajiem ķiršiem vidējā raža ir līdz 1,5 t/ha, pilnražas periodā līdz 2,5 t/ha, ražojoši stādījumi ap 10 ha.

Galvenās problēmas neregulārām ražām un zemai ražībai ir: apsalst ziedi ziemas/pavasara periodā; augļus bojā kaitēkļi (ķiršu muša, plūmju tinējs, lapsenes) un slimības; AAL trūkums; nepietiek piemērotu, koku augumu samazinošu potcelmu; īss ražas novākšanas laiks; īss augļu realizācijas laiks; nokrišņu izraisīta augļu plaisāšana, ķiršiem – putni noposta lielu daļu ražas, ja nav aizsargtīklu.

Jaunajos stādījumos, izvēloties ražīgas šķirnes, piemērotākos potcelmus, izmantojot perspektīvas, riskus mazinošas audzēšanas tehnoloģijas, ražību iespējams būtiski paaugstināt.

Krūmciidonijas. Atšķirības ražas datus veidojas, jo liela daļa stādījumu tiek apsaimniekoti ekstensīvi, tiek audzēti sēkļaudži, raža neviendabīga, svārstīga pa gadiem, mēdz apsalst ziedi. Aprēķinos iekļautā ražība 3 t/ha patiesībā ir neliela. Izmantojot viendabīgu stādmateriālu (vislabāk veģetatīvi pavairotas šķirnes) un atbilstīgu audzēšanas tehnoloģiju, reāli ir sasniegt 10–12 t/ha. Samērā daudzi jaunie uzņēmēji veido šādus stādījumus, tāpēc vismaz puse no LAD uzrādītajām platībām ir 1–2 gadu jauni stādījumi, kuri vēl neražo vai ir nelielas ražas. Ar laiku vidējā ražība noteikti paaugstināsies.

Zemenes. Aprēķinos ņemta vērā aptuvenā vidējā ražība atklātā laukā – 7 t/ha. Ražība ir ļoti svārstīga pa gadiem, atkarīga no šķirnes, audzēšanas tehnoloģijām, stādījuma vecuma un konkrētā gada laika apstākļiem. Vairums saimniecību ir nelielas, ko var apkopt ģimene (0,5–1,0 ha), kur ražu rūpīgi neuzskaita. Daudzās saimniecībās izmanto pašlasīšanu, kur rodas ražas zaudējumi, sakarā ar to, ka visas ogas nenolasa. Covid-19 ierobežojumu laikā 2020. gadā daļa ražas lielākajās saimniecībās palika nenolasīta arī lasītāju trūkuma dēļ, jo nevarēja izmantot viesstrādniekus. Ražas zaudējumus saimniecībās bieži vien rada arī slimību un kaitēkļu bojājumi. Labākajās saimniecībās labos ražas gadus var iegūt 14–18 t/ha. Tā ir ražība, audzējot atklātā

laukā, bet segtajās platībās var iegūt 20–50 t/ha. Segtajās platībās, izmantojot "frigo" stādus, iespējams ievākt 2 ražas gadā: vienu maijā – jūnijā un otru augustā – septembrī. Pēc CSP datiem segtajās platībās Latvijā kopā gadā iegūst ap 26 t zemeņu. Interese par audzēšanu segtajās platībās Latvijā arvien pieaug.

Upenes. Vidējā ražība 1,5 t/ha ir zema, jo apmēram 1/3 stādījumu jauni, kas vēl pilnvērtīgi neražo. Apmēram puse no platībām ir bioloģiskās, kur iegūtās ražas ir zemākas nekā konvencionālajā audzēšanā. Ražība upenēm arī ļoti atkarīga no pavasara salnām (būtiski bojāja ziedus 2019. gada sezonā un 2020. gadā radīja zaudējumus), kā arī no šķirņu sortimenta – vēlākām šķirnēm raža parasti augstāka, jo mazāk cieš salnās. Lielākie audzētāji ievāc, atkarībā no gada, 1,2–7,7 t/ha. Vecos stādījumos iegūst ap 0,2–2 t/ha.

Jānogas, ērkšķogas. Ne ērkšķogas, ne jānogas Latvijā netiek plaši audzētas, jo tās pārstrādā mazāk nekā upenes. To ražību galvenokārt ietekmē pavasara salnas, stādījumu vecums un slimību un kaitēkļu bojājumi. Lielākajās saimniecībās jānogas ievāc vidēji 0,4–4 t/ha, bet labvēlīgos gados jaunos stādījumos var ievākt ap 11 t/ha. Ērkšķogas labvēlīgos gados ievāc vidēji 5–10 t/ha, bet vecākos stādījumos ap 1,5 t/ha. Vācot ar rokām, var iegūt augstākas ražas, nekā vācot mehanizēti.

Krūmmellenes. Tāpat kā citiem augļaugiem CSP uzrādītā platība ir lielāka, jo tiek uzskaitītas arī nekomerčiālās platības. Tirgū visvairāk nonāk ogas no komerciālām platībām, kas uzrādītas LAD datos. Arī komercstādījumos vidējā ražība nav augsta – 3t/ha, bet atsevišķās saimniecībās tikai 1,5 t/ha, jo ir daudz jaunu stādījumu, kuri vēl neražo. Piemēram, laikā no 2018. gada līdz 2020. gadam krūmmelleņu stādījumu platība palielinājusies par 88,7 ha. Arī ražojošos stādījumos ražas būtiski ietekmē laika apstākļi, īpaši salnas ziedēšanas laikā. Stādījumos, kur nav ierīkota pretsalnu laistīšana, ražas ievērojami samazinās.

Dzērvenes. CSP platības un ražas netiek uzskaitītas, kam nav ne pamatojuma, ne skaidrojuma. Platības ar katru gadu palielinās, bet ne tik strauji kā krūmmellenēm. Ir pārsvarā ražojoši stādījumi, līdz ar to vidējā ražība izlīdzinās un labos apstākļos ražas ir 6–7 t/ha. Lielākā problēma ir pavasara salnas, kuras atsevišķos gados pilnībā var iznīcināt ražu, ja stādījumos nav ierīkota pretsalnu laistīšana.

Smiltsērķšķi. Smiltsērķšķi galvenokārt koncentrēti komercstādījumos, tāpēc atšķirības starp LAD un CSP datiem ir nelielas. Labos apstākļos iespējams iegūt ražas 6–7 t/ha, taču daļa stādījumu vēl jauni, daļu ražas iznīcina smiltsērķšķu muša, tāpēc vidējā raža tiek rēķināta 3,5 t/ha. CSP uzrādītās ražas ir ievērojami zemākas nekā reāli iegūtā raža, kas norāda uz šo datu zemo ticamību. Smiltsērķšķu muša rada ievērojamus ražas zudumus īpaši bioloģiskajās saimniecībās. Maz efektīvi ir bijuši arī mēģinājumi ierobežot kaitēkļa izplatību, izmantojot dažādas audzēšanas tehnoloģijas, piemēram, segumus, krūmu regulāru apgriešanu, tāpēc daļa bioloģisko audzētāju pāriet uz integrēto audzēšanu, lai varētu lietot AAL.

Avenes. Avenēm LAD un CSP uzrādītās platības tikai nedaudz atšķiras, taču ievērojami atšķiras ražas – CSP uzrādītās ir 6 reizes zemākas. Galvenais skaidrojums zemajām ražām vasaras avenēm (2,5 t/ha), kas veido lielākās platības, ir novecojušas šķirnes un zems agrotehnikas līmenis. Kopumā šķirņu sortiments lēni nomainās, lauka stādījumos ražību ļoti ietekmē meteoroloģiskie apstākļi, pārsvarā nav apūdeņošanas, līdz ar to zema ogu kvalitāte un zemas ražas. Pēdējos gados pieaug rudens avenju stādījumi, kur ražas ir būtiski augstākas (ap 5–10 t/ha). Īpaši augsta ražība (vidēji 15 t/ha), ir stādījumos, kuri ierīkoti augstajos tuneļos, kur nodrošināti piemēroti audzēšanas apstākļi.

Lai noskaidrotu Latvijā audzēto **svaigo augļu, ogu un dārzeņu nodrošinājumu**, reālās ražas tika salīdzinātas ar vidējo patēriņu valstī. Patēriņa aprēķinos tika izmantoti CSP dati par 2019. gadu, ņemot vērā kopējo mājsaimniecību locekļu skaitu un viena mājsaimniecības locekļa patēriņu.

Tā 2019. gadā viens mājsaimniecības loceklis patērēja:

- svaigos vietējos augļus un ogas 25 kg;
- augļu un ogu pārstrādes produktus 18 kg;
- svaigos dārzeņus 59 kg;
- dārzeņu pārstrādes produktus 16 kg.

Tabulā 2.1.3. redzams, ka ar **augļiem un ogām** ne reālās ražas, ne arī teorētiski aprēķinātās iegūstamās ražas nespēj nodrošināt vietējo pieprasījumu. Nepieciešams paplašināt stādījumu platības, kā arī, izmantojot piemērotas audzēšanas tehnoloģijas, palielināt ražas.

2.1.3. tabula

Atklātā lauka dārzeņu, augļu un ogu ražas un patēriņš Latvijā 2019. gadā

Dārzeņu un augļaugu kultūras	Teorētiski iegūstamā kopražā, tūkst.t	Reālā raža saskaņā ar aptauju datiem, tūkst.t	CSP patēriņa dati, tūkst.t	Starpība (reālā raža-patēriņš), tūkst.t
Dārza augļi un kauleņaugļi (āboli, bumbieri, plūmes, ķirši, krūmcidonijas)	26,7	11,3	36,2	-24,9
Dārza un kultivētas ogas (visas komerciāli audzētās ogas)	10,9	6,47	11,5	-5,0
Burkāni	32,7	18,7	15,9	2,8
Kāposti	43,5	34,2	13,1	21,1
Dārza ķirbji, cukīni, kabači, patisoni	10,5	6,5	14,7*	-8,2
Galda bietes, mangolds	16,8	15,1	5,3	9,8
Ķiploki	1,2	1,2	1,2	0,05
Redīsi un melnie rutki	2,7	3,2	2,4**	0,8
Sīpoli, šalotes sīpoli, maurloki, lielloku sīpoli un batūni	8,2	8,2	11,8	-3,6
Citi atklāta lauka dārzeņi	-	-	43,3	-
Tomāti segtajās platībās		4,5		-19,3
Gurķi segtajās platībās		5,3		-14,2

* CSP patēriņa dati iekļauj arī pākšaugus.

** CSP patēriņa dati iekļauj arī pārējos sakņaugus.

Avots: CSP dati un projektā veiktie aprēķini.

Analizējot iegūtos datus par **dārzeņu nodrošinājumu** (2.1.3. tabula), redzams, ka atklātā lauka dārzeņu nodrošinājums ir salīdzinoši labs. Iezīmējas dažas problemātiskas dārzeņu kultūras – piemēram, sīpoli un dārza ķirbjaugi (ķirbji, kabači, patisoni), ar kuriem ir nepietiekams nodrošinājums pēc CSP patēriņa datiem. Par dārza ķirbjaugu patēriņu ir grūti spriest, jo CSP

datos tie ir apvienoti ar pākšaugiem. Līdz ar to eksperti uzskata, ka šis patēriņa apjoms ir nekorekts un to nav iespējams izvērtēt. Savukārt sīpolu nepietiekams nodrošinājums ir skaidrojams ar salīdzinoši biežu un apjomīgu importu, kas nelabvēlīgi ietekmē vietējās produkcijas noieta prognozējamību un “nosīt” vietējo sīpolu cenu dempinga līmenī. Zinot patērētāju pirktspēju, viņi arī bieži izvēlas lētāku importa preci, nevis vietējo, kas ir dārgāka, bet bieži kvalitatīvāka. Līdz ar to iezīmējas vietējā tirgus aizsardzības trūkums valstī, kas jo īpaši izpaužas lētās dārzkopības produkcijas importā no pasaules trešajām valstīm vai ES valstīm. Šie jautājumi kopumā rada audzētājos nedrošību par ražas realizāciju, līdz ar to arī piesardzību audzējamā sīpolu apjoma plānošanā. Sīpoli ir kultūra, ko var uzglabāt salīdzinoši ilgi, ja ir piemērotas glabātuves. Līdz ar to iezīmējas arī glabātuvju modernizācijas/būvniecības problēma.

Segto platību dārzu trūkums ir skaidrojams ar salīdzinoši mazām moderno siltumnīcu platībām Latvijā – nedaudz virs 20 ha. Turklāt nepārtraukti ir pieejama lētāka importa produkcija, kas tiek ieviesta no dienvidvalstīm un Nīderlandes. Vietējo siltumnīcu būvniecība nozīmīgi palielinātu iegūstamo svaigo dārzu apjomu, līdz ar to arī samazinot ražošanas izmaksas uz vienību. Turklāt moderno tehnoloģiju ieviešana (LED, aktīvo siltuma kumulācijas sistēmu ieviešana, viedās tehnoloģijas klimata un barošanas regulēšanā u. c.) būtiski mazinātu segto platību ražošanas izmaksas.

Pētījuma laikā izvērtēts **svaigo augļu un dārzu pieejamības periods tirgū, mājražotājiem, tirdzniecības tīklos**. Izdalīta arī svaigo produktu pieejamība atkarībā no audzēšanas tehnoloģijas (atklātā laukā vai segumos) Latvijā audzētām 19 augļu un 26 dārzu sugām (2.1.4. un 2.1.5. tabulas). Šī apkopojuma rezultātā sagatavotas arī augļu un dārzu sezonālās kartes (2.1.1., 2.1.2. att.).

Vietējie āboli tirgū pieejami no augusta līdz maijam, bet lielveikalos tikai līdz aprīlim.

Vietējie **bumbieri** savukārt – tirgū no augusta līdz februārim, bet lielveikalos tikai no septembra. Lielveikali nepieņem agros bumbierus, jo tiem ir ļoti īss glabāšanas laiks. Pavasara pusē vietējie augļi nopērkami tikai dažviet, jo kopražā Latvijā ir nepietiekama, lai nodrošinātu patēriņu. Galvenās problēmas ir divas – modernu glabātavu trūkums un šķirņu sortiments, bet būtiska arī agrotehnika. Īpaši bumbieriem ir ļoti maz ziemas šķirņu. Rudens šķirnes dominē arī vecākos ābeļdārzos, t. sk. piemājas dārzos. Tāpēc rudens šķirnes dominē arī tirgū. Ābelēm intensīvos dārzos stāda ilgāk uzglabājamās šķirnes, bet to platības vēl ir nepietiekamas. Bumbierēm dārzu platības ir mazas, un jaunās ziemcietīgās šķirnes ar glabāšanu 6 mēneši un ilgāk vēl nav ieviestas komercdārzos. Tā kā tikai daļu augļu glabā kontrolētas atmosfēras apstākļos, trūkstošo periodu no maija līdz jūlijam aizpilda imports. Nepildot visu agrotehnisko pasākumu kompleksu, komercdārzos 10–30 %, bet vecos dārzos un piemājas dārzos pat 50–70 % ražas aiziet pārstrādei, kas samazina svaigo augļu tirgu. Āboli un bumbieri iekļauti arī programmā “Piens un augļi skolai”.

Kauleņkoku svaigās produkcijas tirgošana pārsvarā notiek dažāda mēroga tirgos. Kā nozīmīgākos audzētāji minējuši Kalnciema kvartāla tirdziņu, Rīgas Centrāltirgus nakts tirgu, Straupes mājražotāju tirgu, pilsētu tirdziņus, gadatirgus. Veikalu tirdzniecības ķēdēs iekļūt ir sarežģīti, jo: 1) produkcijas loģistikas ķēde ir par garu, lai sekmīgi realizētu svaigus kauleņus (izņēmums varētu būt diploīdās plūmes, piem., ‘Komēta’, kuras var novākt nedaudz ātrāk, kā arī jaunās šķirnes, kurām ir iespējams garāks uzglabāšanas laiks); 2) produkcijas apjomi ir par mazu, lai nodrošinātu regulāru pasūtījumu. Savādāk ir ar mazajiem, dažādiem franšīzes veikaliniem – tie labprāt tirgo vietējo audzētāju produkciju, ja ir atbilstīgas šķirnes ar garāku tirgošanas (“*shelf life*”) periodu. Veikalos saldo ķiršu tirgošana ir ierobežota, jo šķirnes ar mīkstiem augļiem ātri zaudē savu kvalitāti, bet skrimšļaino ķiršu izaudzēšanai saimniecībās ir jāierīko segumi un to piedāvājums ir ļoti neliels.

Latvijā audzēto svaigo augļu un ogu pieejamība mēnešos

Augļu/ogu kultūra	Pieejamības vieta		Audzēšanas tehnoloģija	
	Tirgū, mājsaimniecībās	Tirdzniecības tīklos	Atklātā laukā	Zem segumiem
Āboli	9	8 (glabājot kontrolētā atmosfērā (CA) 12)	9 (CA 12)	0
Bumbieri	7	6 (CA 12)	8 (CA 12)	0
Plūmes	4	2	4	0
Dzērvenes	5	4	5	0
Zemenes	8	3	3	8
Upenes	2	1	2	0
Krūmmellenes	4 (glabājot dzesētavā)	3	4	0
Krūmcidonijas	3 (glabājot dzesētavā)	1	3	0
Jānogas	2	1	2	0
Saldie ķirši	2	1	2	2
Skābie ķirši	2	1	2	0
Ērkšķogas	2	1	2	0
Smiltsērķšķi	2	0	2	0
Avenes	4	2	4	6
Sausserži	1	0	1	0
Aprikozes	2	0	2	0
Pīlādži	2 (glabājot dzesētavā)	0	3	0
Vīnogas	2	0	2	3
Kazenes	2	0	2	0
Irbenes	2	0	2	0

Avots: projektā veiktie aprēķini.

Lai palielinātu skābo ķiršu audzēšanas apjomus, kas nodrošinātu ražas pieejamību tirgos un veikalos, nepieciešams izvēlēties atbilstīgas šķirnes un mehanizēt to ražas novākšanu. Pieprasījums pēc skābajiem ķiršiem ir liels, jo ir plašas to izmantošanas iespējas (gan svaigā veidā, gan pārstrādē). Tirgū vietējo svaigo ķiršu piedāvājums ir jūlijā – augustā, bet mazajos veikalos šo augļu ir vien nepilns mēnesis. Plūmju svaigo augļu piedāvājums tirgū ir augustā – septembrī. Veikalos piedāvājums varētu būt līdz oktobrim, ja izvēlētos šķirnes ar blīvākiem augļiem un tās tiktu novietotas dzesēšanas skapī, kā veikalos tas ir lapu dāržeņiem. Pircēji pieprasa augstas kvalitātes plūmes, kam ir brīvs kauliņš, kas nav ļoti mīksts, gaļīgs. To ir iespējams nodrošināt, ja audzētāji pārdomāti izvēlēties šķirņu klāstu, rūpīgi izvērtēs kaitīgo organismu attīstību un to ierobežošanas pasākumus, nodrošinās labu vainagu veidošanu un ražas retināšanu laikus. Pieaug pieprasījums pēc saldētām plūmēm. Ja būs pietiekami apjomi, šādu produkta veidu varētu piedāvāt arī veikalu ķēdēm. Krīzes laikā tā būtu laba alternatīva ierobežotam svaigo produktu tirgum. Lielākā problēma, lai šo attīstītu, ir saldēto produktu uzglabāšana – katrai saimniecībai ierīkot saldētavu ir dārgi. Nākotnē būtu jādomā par uzņēmumiem vai ražotājorganizācijām, kas darbotos tikai ar vietējās produkcijas uzglabāšanu – gan svaigā, gan saldētā veidā. Tas uzlabotu sadarbību ar veikalu ķēdēm un atvieglotu darbu pārstrādes uzņēmumiem, kas vēlas izmantot vietējos augļus.

Krūmcidoniju augļi svaigā veidā ir pieejami ražas vākšanas laikā (2 mēnešus) un apmēram mēnesi pēc, glabājot parastās glabātavās. Pārsvārā realizē dažādos tirgos, bet pēdējos divos gados tās kļuvušas pieprasītas arī lielveikalos, pagaidām gan samērā ierobežotos apjomos, tos pārsvārā nodrošina biedrība “Krūmcidoniju augļkultūras attīstības biedrība Latvijā”, kas savāc augstas kvalitātes augļus no biedrības biedriem. Augļi pārsvārā tiek uzglabāti sasaldētā veidā, tad tie pārstrādes uzņēmumiem pieejami, atkarībā no ražas apjoma, visa gada garumā, un, ja raža ir bijusi laba, tad pat vēl līdz nākamajai sezonai. Lai pagarinātu augļu pieejamības laiku, nepieciešamas glabātavas un saldētavas, kuru šobrīd krūmcidoniju audzētājiem trūkst.

No vietējo svaigo **ogu** produkcijas visilgāk patērētājus var nodrošināt ar **zemenēm**, kuras, izmantojot arī audzēšanu zem segumiem, aukstumā glabātos stādus un remontantās zemenes, var ievākt no maija līdz decembrim. Lauka apstākļos zemeņu produkciju var nodrošināt vidēji 3 mēnešus: no jūnija līdz augusta beigām, izmantojot gan šķirnes ar dažādu ogu ienākšanās laiku, gan aukstumā glabātos (“frigo”) stādus, tos stādot dažādos termiņos. Audzēšanas apjoms zem segumiem pagaidām ir neliels, jo ir augstas ražošanas izmaksas, tāpēc arī vietējo zemeņu piedāvājums lielajos tirdzniecības tīklos ārpus sezonas ir mazs. Agrajām ogām pavasarī parasti lielu konkurenci veido vairāk uz dienvidiem izaudzētās ogas, kam siltā klimata dēļ ir zemākas ražošanas izmaksas un zemāka ogu cena nekā vietējām ogām. Līdz ar to lielveikali pavasarī tirdzniecībai vairāk izvēlas ievestās ogas. Turklāt vietējie audzētāji lielu produkcijas daļu pārdod tiešajā tirdzniecībā un ļoti maz izvēlas realizāciju lielveikalu ķēdēs. Tomēr Latvijas audzētāju interese par audzēšanu zem segumiem arvien pieaug. Attīstot valsts atbalsta sistēmu segto platību ierīkošanai, segto platību apjomu varētu būtiski palielināt un samazināt ražošanas izmaksas, tādējādi konkurējot ar ievestajām ogām un nodrošinot pircējiem svaigāku produkciju.

Pieaug arī **aveņu** audzēšana zem segumiem, kas ļauj aveņu ražošanas sezonu pagarināt līdz 6 mēnešiem (no jūnija līdz novembrim), izmantojot gan rudens avenes, gan vasaras aveņu aukstumā glabātos stādus. Lauka apstākļos, tradicionāli audzējot, vasaras avenes var ievākt jūlijā, augustā, bet rudens avenes, atkarībā no laika apstākļiem, – no augusta līdz rudens salnām.

Visilgāk saglabājamas svaigā veidā no ogām ir **dzērvenes** – līdz 5 mēnešiem, nodrošinot samērā garu realizācijas periodu. Dzērvenes kā produkts ir arī iekļautas programmā “Piens un augļi skolai”.

Krūmogulājiem svaigo ogu pieejamības periods ir samērā īss, jo tās pārsvārā (> 90 %) izmanto pārstrādei un svaigā veidā neuzglabā, bet uzreiz pārstrādā vai sasaldē. Saldētās ogas var uzglabāt un realizēt līdz pat jaunas ražas iegūšanai.

2.1.5. tabula

Latvijā audzēto svaigo dārzeņu pieejamība (mēnešos)

Dārzeņu suga/grupa	Pieejamības vieta		Audzēšanas tehnoloģija	
	Tirgū, māsaimniecībās	Tirdzniecības tīklos	Atklātā laukā	Zem segumiem
Bietes	6	12	3	–
Burkāni	6	12	4	–
Cukīni	4	4	4	–
Dilles	6	6	6	1
Galviņkāposti	4	12	5	–
Gurķi	4	12	3	12
Kabači	3	7	3	–
Kāļi/rāceņi	6	8	2	–
Ķiploki	7	7	2	–

Dārzeņu suga/grupa	Pieejamības vieta		Audzēšanas tehnoloģija	
	Tirgū, mājsaimniecībās	Tirdzniecības tīklos	Atklātā laukā	Zem segumiem
Ķirbji	10	10	2	–
Ķīnas kāposti	3	9	2	
Lapu pētersīļi	4	5	4	
Loki	5	12	3	9
Pupas (cūku pupas)	4	4	4	–
Puravi	6	6	4	–
Rabarberi	2	2	2	
Redīsi	5	5	5	2
Rutki	6	8	2	–
Sakņu pētersīļi	4	1	2	–
Sakņu selerijas	5	6	2	–
Salāti	7	12	5	12
Sīpoli	9	9	3	–
Skābenes	4	4	4	–
Spināti	3	3	2	3
Tomāti	6	12	2	12
Ziedkāposti	4	6	4	
Zirņi (svaigi pākstīs)	4	4	4	–

Avots: projektā veiktie aprēķini.

Dārzeņu sezonālitate ir atkarīga no to audzēšanas veida – atklātā lauka dārzeni ir pieejami galvenokārt to augšanas sezonā vai arī atbilstīgu glabāšanas periodu. Garāks glabāšanas periods ir lielākai daļai sakņu dārzeņu (burkāni, bietes, sīpoli, ķiploki, kāļi, rāceņi, sakņu pētersīļi, sakņu selerijas) un galviņkāpostiem, bet īsāks – “zaļajiem” dārzeņiem: lapu dārzeņiem, zaļajiem pākšaugiem, rabarberiem, sarkanajiem redīsiem, ziedkāpostiem. Aplūkojot glabājamo dārzeņu pieejamību, jāuzsver tas apstākļi, ka lielāko daļu no tiem Latvijas ražotāji saglabā līdz nākamajai ražai. Problēmas ar tirgus nodrošinājumu visa gada garumā ir sīpoliem un ķirbjiem. Tas atspoguļojas arī dārzeņu nodrošinājuma aprēķinos (2.1.3. tabula). Šo divu dārzeņu sugu noturēšana tirgū visa gada garumā apgrūtināta, ka to uzglabāšanas periodam tuvojoties beigām, uzglabāšanas izmaksas palielinās. Likumsakarīgi, arī to pašizmaksa un cena tirgū pieaug. Pavasara periodā parasti valstī ieplūst lēta importa produkcija (jo īpaši sīpoli), ar kuru cenas ziņā vietējā nespēj konkurēt. Tas rada realizācijas problēmas, un audzētāji, nevēloties riskēt, šo kultūraugu ražošanas apjomus plāno tā, lai līdz martam, aprīlim tie tiktu realizēti, kaut gan bioloģiski un tehnoloģiski to saglabāšana līdz nākamajai ražai ir iespējama. Kā risinājums varētu būt audzēšanas tehnoloģiju modernizācija, tādējādi kāpinot ražību un līdz ar to arī mazinot pašizmaksu. Glabātavu modernizācija palielinātu investīcijas, kā arī uzlabotu glabāšanas apstākļus un nodrošinātu ekonomiskāku resursu izlietojumu, galvenokārt elektrības izmaksas, vienlaikus nodrošinot arī kvalitatīvāku produkciju, tā mazāk bojātos un tai būtu lielāks tirgus produkcijas īpatsvars. Tas samazinātu arī atkritumus, kuru utilizācija arī rada papildu izdevumus. Glabāšanas periodu varētu pagarināt, uzlabojot audzēšanas un glabāšanas tehnoloģiskos risinājumus Ķīnas kāpostiem, selerijām un puraviem pie nosacījuma, ka ar uzlabojumiem tiek samazināta pašizmaksa, lai produkcija pavasara periodā varētu konkurēt ar ievesto.

Augļi un ogas	Janvāris	Februāris	Marts	Aprīlis	Maijs	Jūnijs	Jūlijs	Augusts	Septembris	Oktobris	Novembris	Decembris
Āboli												
Bumbieri												
Plūmes												
Dzērvenes												
Zemeses lauka												
Zemeses segtajās platībās												
Upenes												
Krūmmellenes												
Krūmcidonijas												
Jānogas												
Ķirši												
Ērkšķogas												
Smiltsērķšķi												
Avenes lauka												
Avenes segtajās platībās												
Sausserži												
Aprikozes												
Pilādži												
Vīnogas												
Kazenes												
Irbenes												
Pieejami no glabātavām												
Pieejami no saldētavām												
Pieejami sezonāli (no dārza)												
Pieejami no segtām, platībām												

Avots: autoru pētījums.

2.1.1. attēls. Vietējo augļu un ogu pieejamība tirgū Latvijā.

Dārzeni	Janvāris	Februāris	Marts	Aprīlis	Maijs	Jūnijs	Jūlijs	Augusts	Septembris	Oktobris	Novembris	Decembris
Bietes												
Burkāni												
Cukīni kabači												
Dilles												
Galviņkāposti												
Gurķi												
Kabači												
Kāļi												
Ķiploki												
Ķirbji												
Ķīnas kāposti												
Lociņi												
Pētersīļi lapu												
Pētersīļi sakņu												
Pupas (cūku pupas)												
Puravi												
Rabarberi												
Redīsi sarkani												
Rutki												
Sakņu selerijas												
Salāti nogrieztie												
Salāti podiņos												
Sīpoli												
Skābenes												
Tomāti												
Ziedkāposti												
Zirņi pākstīs												
Pieejami no glabātavām												
Pieejami sezonāli (no lauka)												
Pieejami no sēgtām platībām												

Avots: autoru pētījums.

2.1.2. attēls. Vietējo dārzeņu pieejamība tirgū.

Segtajās platībās Latvijā audzētie dārzeņi ir pieejami visu gadu. Tomēr to apjoms pilnībā nenodrošina pieprasījumu, par ko liecina arī patēriņa un saražotā apjoma analīzes dati tomātiem un gurķiem 2.1.3. tabulā. Ražošanas platību palielināšana un siltumnīcu modernizācija varētu samazināt pašizmaksu un palielināt saražotās produkcijas apjomu.

Projekta īstenošanas laikā tika pētīti un analizēti pieejamie avoti, kā arī aptaujās uzdoti jautājumi ražotājiem par viņu novērojumiem saistībā ar **augļu, ogu un dārzeņu patēriņa izmaiņām Covid-19 izraisītās krīzes apstākļos.**

Aplūkojot mājsaimniecību un komercražotāju patēriņa un realizācijas izmaiņas Covid-19 ietekmē, vairāki avoti liecina par nozīmīgām **izmaiņām ieradumos – iedzīvotāji izvēlas vairāk vietējās izcelsmes svaigos dārzeņus un augļus.** Tā lieltirgotājs “Rimi” 2020. gadā, sniedzot atbalstu vietējiem ražotājiem Covid-19 izplatības laikā, paplašinājis sadarbību ar vietējiem augļu un dārzeņu ražotājiem un pārskatījis sadarbības kritērijus, kas paātrinājis līguma slēgšanas procedūras ar jauniem Latvijas augļu un dārzeņu piegādātājiem. Pateicoties tam, kopš 2020. gada februāra pieprasījums pēc Latvijā audzētiem dārzeņiem un augļiem “Rimi” e-veikalā ir pieaudzis vairāk nekā divas reizes.

Par lielu pircēju ieinteresētību vietējos produktos ziņo arī “Maxima Latvija” pārstāvji. Viņi atzīmē, ka tieši **PVN samazināšana** būtiski palielina vietējo produktu realizāciju, kas ir nozīmīgs rādītājs cenas ietekmei uz pircēju izvēli. Piemēram, uzreiz pēc samazinātās PVN likmes ieviešanas 2018. gada maijā pircēji bija iegādājušies par 16 %, bet jūnijā par 13 % vairāk vietējo dārzeņu un garšaugu nekā iepriekš, savukārt kabačiem pieaugums bijis pat 115 % apjomā. Arī 2020. gadā augļu un dārzeņu realizācija turpinājusi augt. Latvijas Lauksaimniecības universitātes pētījumos pierādījies, ka jau 2019. gadā PVN likmes samazināšana Latvijai raksturīgajiem augļiem un dārzeņiem ir veicinājusi to, ka Latvijā ir zemākās cenas šajās produktu grupās salīdzinājumā ar pārējām Baltijas valstīm¹⁹⁹. Turklāt samazināts PVN ir nozīmīgs kaut vai tāpēc, ka Latvijas iedzīvotāju tēriņi pārtikai ir starp augstākajiem Eiropā – pēc “Eurostat” datiem, 18 % no visiem ienākumiem tiek novirzīti pārtikai. Latvijas produkcijas noieta sekmēšanai šis ir nozīmīgs rīks. Tas savukārt ražotājiem palielina konkurētspēju ar kaimiņvalstu zemniekiem.

PVN samazinātās likmes ieviešana ir devusi pozitīvu efektu augļkopības un dārzeņkopības nozarei kopumā, jo platības ir pieaugušas par 8,5 %, bet Latvijā saražotās produkcijas vērtība ir palielinājusies par 45 %. Uzlabojušies arī ārējās tirdzniecības rādītāji. Turklāt par 9 % ir audzis reģistrēto PVN maksātāju skaits augļkopības un dārzeņkopības nozarē, bet augļu, ogu un dārzeņu audzētāju apgrozījums palielinājies par 9 %, savukārt augļkopības un dārzeņkopības preču apgrozījums kopumā valstī palielinājies par 16 %. Vēl dati liecina, ka produkcijas patēriņš 2018. gadā ir palielinājies par 10 % un 2019. gadā par 9 %, bet vidējais atalgojums nozarē pieaudzis 2018. gadā par 11 %, bet 2019. gadā – par 9 %²⁰⁰.

Lai mazinātu Covid-19 krīzes ietekmi, 2020. gada aprīļa sākumā zemkopības ministrs Kaspars Gerhards kopā ar pārtikas preču mazumtirdzniecības ķēžu pārstāvjiem, kā arī lauksaimniecības kooperatīvu un citu lauksaimnieku organizāciju pārstāvjiem apsprieda Latvijā ražotās produkcijas realizācijas iespēju paplašināšanu, tostarp Latvijas dārzeņu un augļu nepārtrauktu pieejamību veikalos gan ārkārtējās situācijas laikā, gan arī turpmāk. Tikšanās laikā pārtikas tirgotāji norādīja, ka atzinīgi vērtē Latvijas lauksaimniecības kooperatīvus kā savus patstāvīgos tirdzniecības partnerus iedzīvotāju nodrošināšanā ar vietējiem dārzeņiem. Savukārt lauksaimnieku organizāciju pārstāvji vērsa uzmanību uz to, ka ir gatavi paplašināt savās saimniecībās dārzeņu audzēšanu, ja tiks panākta vienošanās ar pārtikas veikaliem par izaudzētās ražas īpatsvara palielināšanu to plauktos. Veiksmīgas sadarbības rezultātā dārzeņu audzētāji nepārtraukti piegādās veikalos Latvijas lauksaimnieku dārzos

¹⁹⁹ Nipers A., Upite I., Pilvere I., Stalgiene A., Viira A.H. (2019) Effect of VAT rate reduction for fruits and vegetables on prices in Latvia: ex-post analysis. In: *Agraarteadus: Journal of Agricultural Science*. Vol. 30 No. 1, 25.-31.lpp., DOI: 10.15159/jas.19.06

²⁰⁰ Sandra Dieziņa (2020). Politiski pret PVN jautājumu izturas kā pret karstu kartupeli – zemnieki un uzņēmēji pārtikai prasa mazāku nodokli. [tiešsaiste] [skatīts 7.09.2020.]. Pieejams: <https://www.la.lv/partikai-prasa-mazaku-nodokli>

un laukos augušus dārzeņus un augļus. Savukārt tirdzniecības uzņēmumiem ir svarīgi, lai Latvijas dārzeņi un augļi būtu augstvērtīgi un pircēji labprāt tos iegādātos²⁰¹.

Veicot cenu novērošanu nozīmīgāko tirdzniecības uzņēmumu veikalos, Latvijas Tirgotāju asociācija (LTA) aprēķināja vidējās cenas plaša patēriņa pārtikas precēm. Covid-19 kopumā cenu kāpumu nav rosinājis, izņemot augļu un dārzeņu grupu, kurā pieaugušas cenas gan kivi un citroniem, gan burkāniem un gurķiem, portālu "Delfi" informēja LTA. Nelielas vidējās cenas svārstības ir dārzeņiem – par 1 kilogramu kartupeļu, kāpostu un sīpolu jāmaksā aptuveni tāpat kā iepriekš. Dārgāki kļuvuši tikai burkāni, to cena augusi vidēji par 0,20 centiem par vienu kilogramu²⁰².

Pandēmijas izraisītā situācija augļu un dārzeņu tirgū analizēta arī dažādos starptautiskos pētījumos, t. sk. par patērētāju paradumu maiņu un to ietekmējošiem faktoriem. Dažādi loģistikas ierobežojumi tieši ietekmējuši svaigu augļu, dārzeņu u. c. ātri bojājošos produkcijas veidu piegādi²⁰³. Patērētāji pievērsuši lielāku uzmanību augļu un dārzeņu lietošanai uzturā, turklāt pie ražotājiem iegādājas bioloģiski audzētas izejvielas un produktus²⁰⁴. Arvien vairāk ticis gatavots ēdiens mājās, kas radīja pieprasījumu pēc svaigiem produktiem. Vietējo izejvielu nodrošinājums ir būtiski svarīgs patērētājiem veselīgam uzturam, kā arī ekonomisks atbalsts ražotājiem. Tā 45 % patērētāju norāda, ka viņi ēd mazāk nekā parasti sabiedriskās ēdināšanas sektorā, 38 % patērētāju ir izlēmuši nākotnē vairāk atbalstīt vietējos uzņēmumus, 32 % aptaujāto plāno arī pēc vīrusa pārvarēšanas gatavot ēdienu mājās un – pat vēl vairāk. No aptaujātajiem 33 % patērētāju norāda, ka viņi maltīti gatavo mājās vairāk nekā pirms pandēmijas situācijas, 40 % aptaujāto pauda, ka pēc Covid-19 draudu pārvarēšanas viņi plāno vairāk koncentrēties uz naudas taupīšanu un budžeta plānošanu. Lai gan šie ir tikai dati no atšķirīgu valstu pētījumiem, tiem ir vērts pievērst uzmanību saistībā ar vietējo izejvielu nodrošinājumu mājāsaimniecībām un pārstrādei²⁰⁵.

Svarīgi, ka 2020. gada jūlijā zemkopības ministrs Kaspars Gerhards un lauksaimnieku un tirgotāju nevalstisko organizāciju vadītāji parakstīja **sadarbības memorandu**, lai veicinātu Latvijā ražoto kvalitatīvo augļu, ogu un dārzeņu vēl plašāku pieejamību patērētājiem un atbalstītu Latvijas augļu, ogu un dārzeņu ražotājus Covid-19 krīzes ekonomisko seku pārvarēšanā²⁰⁶. Tam vajadzētu būt nozīmīgam dārzkopības nozares atbalstam. Diemžēl sarunās ar dārzkopības nozares uzņēmumiem un kooperatīviem atklājās, ka ne visas lielveikalu ķēdes ievēro šos solījumus.

²⁰¹ Zemkopības ministrija (2020).: Zemkopības ministrs Kaspars Gerhards: šobrīd izvēlēties vietējo ražotāju produkciju ir tik svarīgi kā vēl nekad. [tiešsaiste] [skatīts 17.08.2020.]. Pieejams: <https://www.zm.gov.lv/zemkopibas-ministrija/presei/zemkopibas-ministrs-kaspars-gerhards-sobrid-izveleties-vietejo-razotaj?id=11211>

²⁰² Delfi: Covid-19 rosinājis cenu kāpumu augļiem un dārzeņiem. (2020). [tiešsaiste] [skatīts 18.07.2020.]. Pieejams: https://www.delfi.lv/business/biznesa_vidē/covid-19-rosinajis-cenu-kapumu-augliem-un-darzeniem.d?id=52079387

²⁰³ Eftimov T., Popovski G., Petković M., B.Koroušić Seljaka, Kocev D. (2020). COVID-19 pandemic changes the food consumption patterns. Trends in Food Science & Technology, Volume 104, pp. 268-272. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0924224420305823>

²⁰⁴ Di Renzo L., Gualtieri P., Pivari F., Soldati L., Attinà A., Cinelli G., Leggeri C., Caparello G., Barrea L., Scerbo F., E. Esposito, De Lorenzo A. (2020). Eating habits and lifestyle changes during COVID-19 lockdown: an Italian survey. Journal of Translational Medicine volume 18, Nr. 229. <https://translational-medicine.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12967-020-02399-5>

²⁰⁵ Consumer Trends. How will the COVID-19 crisis change consumer dining behavior? (2020). [tiešsaiste] [skatīts 10.09.2020.]. Pieejams: <https://www.restaurantbusinessonline.com/consumer-trends/how-will-covid-19-crisis-change-consumer-dining-behavior>

²⁰⁶ Zemkopības ministrija (2020). K. Gerhards: Latvijas augļi, ogas un dārzeņi turpmāk aizvien plašākā klāstā būs mūsu veikalos. [tiešsaiste] [skatīts 12.07.2020.]. Pieejams: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/317824-k-gerhards-latvijas-augli-ogas-un-darzeni-turpmak-aizvien-plasaka-klasta-bus-musu-veikalos-2020>

2. Aptaujās balstīta situācijas analīze augļu, ogu un dārzeņu sektorā pandēmijas apstākļos

Lai izprastu situāciju dārzkopības nozarē pandēmijas izraisītās krīzes apstākļos, kad iespējami ierobežojumi importa augļu un dārzeņu piegādē, samazināts vai palielināts pieprasījums pēc kāda no produktiem, traucēta izejvielu piegāde, kā arī ierobežota darbaspēka pieejamība, tika veikta plaša nozarē iesaistīto ražotāju, uzņēmumu, kooperatīvu un ekspertu aptauja.

Ņemot vērā lielo **augļaugu kultūru** daudzveidību, atšķirības audzēšanas, izmantojamības, realizācijas u. c. jomās, aptaujas tika organizētas pēc saimniecību specializācijas: 1) **ābolu un bumbieru** audzētāji (kooperatīvi “Zelta ābele” un “Augļu nams”, deviņas lielākās saimniecības: KS “Poceri”, SIA “Auseklītis”, ZS “Lejasdanči”, ZS “Kurpnieki” (bioloģiskā saimniecība), ZS “Ābelītes”, ZS “Jaunbrēmeles”, ZS “Pīlādži”, ZS “Ievulejas”, ZS “Gaidas”); 2) **plūmju** (ZS “Vīksnas”, ZS “Sprogas”, ZS “Unkšas”, ZS “Gaidas”) un **ķiršu** (ZS “Klīves”, ZS “Lejasdārzi”, ZS “Linrumpji”, viens individuālais komersants) saimniecības; kā arī plūmju audzētāji, kas vienlaikus ir arī pārstrādes uzņēmums – “Skrīveru mājas saldējums”; 3) **lielogu dzērveņu un krūmmelleņu** audzētāji – kooperatīvs “Baltijas ogu kompānija” (BOK); četras lielākās saimniecības (SIA “Arosa”, ZS “Jānkalni”, SIA “Very Berry”, ZS “Piesauce”); 4) **smiltsērķšķu** audzētāji – kooperatīvs “Baltijas ogu dārzi”, kas apvieno 5 lielākos audzētājus, un LAA Smiltsērķšķu nodaļas vadītājs Andreju Brūvelis; 5) **aveņu un kazeņu** audzētāji – piecas saimniecības, kas audzē vasaras un rudens avenēs gan atklātā laukā gan zem segumiem (Anita Brosova, ZS “Mazkuģnieki”, SIA “Līgatnes Ābele”, SIA “Very Berry”, SIA “Skoru Dārzi”); 6) **krūmogulāju** (upeņu, jāņogu un ērkšķogu) audzētāji – četras lielākās saimniecības (SIA “Baltic Berries”, SIA “Krogzeme”, SIA “Staki”, ZS “Mucenieki”); 7) **zemeņu** audzētāji – četras lielākās saimniecības (SIA “Mālpils zemenes”, SIA “Lepšas”, SIA “Lubeco”, IK “Migl Dārzi”); 8) **krūmcidoniju** audzētāji – Krūmcidoniju augļkultūras attīstības biedrība Latvijā (KAABL), trīs saimniecības (ZS “Bētras”, ZS “Purzemnieki”, SIA “Cooperative”).

Aptauja un diskusijas veiktas ar **dārzeņu** audzētāju kooperatīviem “Mūsmāju dārzeni” un “Baltijas dārzeni”, kā arī ar biedrības “Latvijas dārznieks” vadītāju Jāni Bērziņu, ekspertu Mārti Gailīti un sertifikācijas institūcijas “Globalgap” pārstāvi Latvijā Edīti Strazdiņu, kā arī vairākiem dārzeņu ražotājiem strādājošiem gan integrētās, gan bioloģiskās saimniekošanas sistēmās: ZS “Atvases”, Lienas Mucenieces saimniecība, ZS “Tiečas”, ZS “Bračas”, ZS “Lejas AR”, SIA “Mārupes siltumnīcas” un LLKC pārstāve Irina Gintere. Atšķirībā no augļkopības saimniecībām, kas ir vairumā gadījumu šauri specializējušas ražošanu uz kādu konkrētu augļaugu sugu, dārzeņu saimniecības audzē plašu dārzeņu spektru un to redzējums par nozari ir līdzīgs. Viedokļu atšķirības vērojamas starp integrētās un bioloģiskās saimniekošanas saimniecībām.

Risku novērtēšanai un **vietējās izcelsmes izejvielu izmantošanas pārstrādei** izvērtēšanai tika veikta lielāko augļu un dārzeņu pārstrādes uzņēmumu un ražotāju grupu aptauja, kā arī informācija apkopota no publiski pieejamiem datiem. Saskaņā ar “Firmas.lv” datiem vairāki uzņēmumi atrodas kategorijā “Uzņēmumu tops – lielākie uzņēmumi pēc 2018. gada apgrozījuma”, kā arī informācija iegūta no citiem lielākajiem pārstrādes uzņēmumiem: SIA “Kronis”; SIA “Puratos Latvia”; SIA “Orkla Foods Latvija”; SIA “Rāmkalni Nordeco”; SIA “Latekofood”, SIA “Very Berry”; SIA “Edvark”; RG “Ziemeļoga”. Datu apkopojumā iekļauta informācija arī no aptaujātajiem augļu un dārzeņu audzētājiem.

Rezultātā sagatavots aptauju apkopojums par katru augļaugu kultūru grupu, dārzeņiem un augļu un dārzeņu pārstrādes jomu.

Ābeles, bumbieres

Tika aptaujāti abi kooperatīvi ("Augļu nams" un "Zelta ābele"), kā arī 9 lielākās saimniecības visos Latvijas reģionos, kurās audzē ābeles un bumbieres tirgum (t. sk. 1 bioloģiskā saimniecība), no tām izsmeltošas anketas par risku vērtējumu aizpildīja 6 saimniecības. Jāņem vērā gan anketu sarežģītība, gan tas, ka aptaujas laikā saimniecībās noritēja augļu ražas vākšana.

Aptaujāto saimniecību vidējā platība ir 10–20 ha, no 144 ha līdz 4 ha. Vairums no tām audzē ābeles, daža arī citas kultūras. Bumbieres lielos apjomos (13 ha) audzē tikai viena saimniecība, pārējās bumbieru stādījumi nepārsniedz 3 ha.

Vidējā ražība ābeļēm ir ap 8,5 t/ha, bet tā svārstās robežās no 4,5 līdz 18 t/ha. Lielākas ražas iegūtas jaunos, intensīvos stādījumos, vidēji 15 t/ha. Vislielākajās saimniecībās ir jaukta stādījumu struktūra – daļa augļudārzu ir veci, bet citi vēl ļoti jauni un pagaidām ražojuši maz. Tā kā šāda aina raksturīga Latvijas augļkopībai kopumā, šo dārzu ražas tika pieņemtas par Latvijā vidējām. **Aptauja liecina, ka, pārejot uz intensīviem stādījumiem, ar atbilstīgu kopšanu ābolu ražas Latvijā var dubultot.** No 2000–3000 ha ābeļdārzu, intensificējot ražošanu, varētu ievākt vismaz 30 tūkst. tonnas augļu.

Bumbierēm ražība vidēji ir 7,7 t/ha, robežās no 4 līdz 10 t/ha. Bumbieru ražošana Latvijā ir nepietiekama, jo stādījumos maz ilgi uzglabājamu šķirņu. Šādas šķirnes pēdējos gados Latvijā ir selekcionētas un būtu plašāk ieviešamas.

Reāli vietējo ābolu un bumbieru tirgus tiek nodrošināts 6 mēnešus. **Plašāk ieviešot ilgi uzglabājamās šķirnes un kontrolētās atmosfēras uzglabāšanu, šos augļus varētu nodrošināt visu gadu.**

Augļus realizē dažādos veidos, t. sk. ar kooperatīvu starpniecību. Vairums saimniecību piedalās programmā "Piens un augļi skolai" (ar ēdināšanas uzņēmumu starpniecību). Lielveikalos precī realizē ne visi, galvenokārt kooperatīvu biedri. Augļus un citu precī galvenokārt piegādā ar savu transportu. Tikai viena saimniecība pārdod 5 % augļu internetā. Eksportēti tiek tikai pārstrādes āboli.

Saimniecību vairums pārstrādā 10–30 % ražas. Daļa saimniecību vairāk nekā 50 % ražas izmanto pārstrādei gan uz vietas, gan eksportējot vairumā. Āboli un bumbieri pārstrādei speciāli netiek audzēti, tai izmanto zemākās kvalitātes ražu, kādu iegūst vecos dārzos vai, neizmantojot fungicīdus. Galvenais pārstrādes veids ir augļu sulas, ko uz vietas gatavo no pašu produkcijas. Gatavo arī augļu vīnus.

Covid-19 krīze aptaujas laikā saimniecības bija ietekmējusi maz, jo 2019. gada ražas āboli un bumbieri līdz tai jau bija izpārdoti, 2020. gada ražas vākšanas rezultāti vēl tiek apkopoti. Bet aptaujātās saimniecības, kas piedalās programmā "Piens un augļi skolai", norādīja: krīzei skolas laikā un attālinātām mācībām būs ļoti būtiska negatīva ietekme, jo daļa šajā programmā realizē lielu augļu daudzumu. Tāpat tika norādīts uz citiem riskiem, kas analizēti nākamajās nodaļā.

Kauleņkoki

Par **plūmju** audzēšanu tika aptaujātas 5 saimniecības ar lielākajiem stādījumiem, no kuriem vairākums vēl ir jauni un ne visi koki, ne katru gadu dod ražu. Vienotajiem platību maksājumiem tiek pieteiktas visas stādījumu platības gan ar vecajiem kokiem, kas ražo neregulāri, gan pavisam jauni stādījumi, kas sāks ražot tuvāko 3–5 gadu laikā. Aptaujātajās saimniecībās plūmju stādījumi ir **no 2 līdz 9 ha platībā**. Labajos ražas gados no ražojošajām platībām novāktas **9–10 tonnas no ha**. Vidēji pa gadiem, kad ir neražas vai zemākas ražas gadi, **vidēji novāc 3 tonnas no ha**. Pārsvārā saimniecībās galvenā realizējamā šķirne ir 'Komēta', sāk ražot jaunās šķirnes, kam vēl nevar stabili pateikt ievāktās ražas apjomu. Viena no aptaujātajām saimniecībām visu jauniestādītā plūmju dārza iegūto produkciju paredz pārstrādei.

Vairumtirdzniecībā nevar neko piedāvāt, jo neatbilst ražas apjomi. Mazumtirdzniecībā viss tiek realizēts dažādos tirgos: Rīgas Centrāltirgus nakts tirgū, Kalnciema kvartāla tirdziņā (Rīgā), citu

pilsētu tirgos; atsevišķos gados – daļa ražas tiek nodota uzpircējiem. Nedaudz tiek atdots pārstrādei dažādu produktu gatavošanai. Viena no aptaujātajām saimniecībām lielāko daļu ražas izmanto pārstrādei (saldējuma ražošanai), pārējās saimniecības vai nu ar pārstrādi nenodarbojas vai tas notiek ļoti nelielos apjomos (maksimāli 50 % no izaudzētā, ko neizdodas realizēt). Arī šos pārstrādes produktus realizē savā saimniecībā uz vietas, izbraukumu tirdzniecībā, gadatirgos.

Visas aptaujātās saimniecības atzīst, ka ar ēdināšanas uzņēmumiem nesadarbojas. Vai nu nav bijis tāds pieprasījums, vai nav tādi apjomi un regularitāte. Pārtikas uzņēmumiem vieglāk esot sadarboties ar augļu importētājiem.

Svaigo un pārstrādes produkciju neviena saimniecība nepārdod internetā, jo ir īss produkta realizācijas laiks vai nelieli apjomi. Pieaugot apjomiem, būtu jādomā par saldētas produkcijas uzglabāšanas iespējām.

Par **Covid-19 laika ietekmi** saimniecības atsaucas atšķirīgi. Daļa atzīst, ka tiešā veidā plūmju ražošanu pandēmija nekādi neietekmēja. Pandēmijas laikā notikusi aktīva stādu tirdzniecība, kas, iespējams, dos kādu ietekmi pēc laika, kad šie stādījumi sāks ražot. Pēc tā, kā un kādos apjomos notika augļu tirdzniecība Naktis tirgū, var spriest, ka cilvēkiem ir ļoti kritusies pirktspēja. Augļi un ogas nav pirmās nepieciešamības pārtikas produkti. Dīkstāve saimniecībās nebija iespējama, jo augus nevar atstāt bez kopšanas, veidošanas. Arī, raugoties uz otrreizējo pandēmijas vilni, saimniecības atzīst, ka darāmie darbi nav atliekami vai atliekami īslaicīgi, bet tā kā svaigo augļu vairs nav, tad ražošanas riski nav minēti.

Pandēmijas laikā nenotika tirdzniecība Kalnciema kvartāla tirdziņā Rīgā. Arī saimniecībās uz vietas produkciju tirgo ievērojami mazākos apjomos nekā iepriekš. Pēc saimnieku aplēsēm, tirdzniecība samazinājusies gandrīz trīskārt. Ievērot valstī noteiktās piesardzības prasības saimniecībā uz vietas izdevies labi, bet problēma radusies tirdzniecības vietās, kur pircēji drūzmējas, izvēloties produkciju.

Saimniecība, kas audzē un pārstrādā plūmes, stipri izjuta Covid-19 pandēmijas ietekmi, jo līdz maijam tika apstādināta visa tirdzniecība. Arī ražas laikā tirdzniecības apjoms bija apmēram 50 % no iepriekšējiem gadiem. Šī saimniecība norāda, ka Latvijā izteikti trūkst augļu kooperatīva, kur varētu uzpirkt un uzglabāt dažāda veida Latvijā audzētus augļus un ogas, kas izmantojami pārstrādes produktu ražošanai visa gada garumā, pienācīgos apjomos, kā arī atzīst, ka nav sakārtota pārstrādes likumdošana.

Aptaujātas tika četras **ķiršu** audzēšanas saimniecības, kam ražojošās platības ir nelielas, pārsvarā jauni stādījumi. **Ražas** vēl tiek lēstas nelielas: vien **1–3 tonnas no ha**, jo pēdējos divus gadus pavasara salnās ir cietuši gan atsevišķi stādījumi, gan šķirnes. Pieaugot stādījuma vecumam, ir augstākas iespējas iegūt regulārākas ražas, jo jauni koki ir salā jutīgāki.

Saldie ķirši tiek audzēti svaigam patēriņam, un pārstrāde ir minimāla (galvenokārt sulā). Ar katru gadu pieaug pašvācēju skaits. Šeit ļoti palīdz *Facebook* ievietotās reklāmas. Palielinās tiešās tirdzniecības apjomi, kad ražotājs izvadā pasūtījumu konkrētiem pircējiem pēc iepriekšēja pasūtījuma. Saimniecībās atzīst, ka Covid-19 ietekmējis patērētāju pirktspēju un līdz ar to pārdoto augļu apjomu.

Lielākā problēma ķiršu audzētājiem ir: (1) AAL mazā izvēle, lai ierobežotu ķiršu mušas un slimību (īpaši lapbires un augļu puves) izplatību; (2) AAL tarojums (piem., laputu ierobežošanai paredzētais līdzeklis ir tik lielā iepakojumā, ka mazā platībā to nevar izlietot produkta lietošanas laika ierobežojuma dēļ), to nav lietderīgi iepirkt lielākos daudzumos un turēt katram gadījumam, tāpēc krīzes laikā var rasties kāda iepriekš neiepirkta AAL trūkums; (3) ražas pasargāšana no nelabvēlīgajiem apstākļiem. Lietus laikā lielaugļainie (skrimšļainie) ķirši pat līdz 90 % saplaisā, bet segumu ierīkošana ir dārga, līdz ar to produkcijas cena būtu krietni jāpalielina, kas pazeminātu tās konkurētspēju ar ievestajiem no dienvidvalstīm; (4) ražas pasargāšana no putnu postījumiem, lielo koku vainagi ir grūti nosargājami, segumi dārgi; (5) svaigajai ražai ļoti īss realizācijas termiņš, jo

īpaši gaišo augļu šķirnēm, tās ieteicams realizēt uz vietas saimniecībā. Covid-19 laikā apmeklētāju – pircēju skaits saimniecībās samazinājās, pieauga pašlasītāju daudzums, bet tie ražu ne vienmēr novāc kvalitatīvi; (6) svaigi ķirši nav pirmās nepieciešamības prece, kuru iegādāties situācijās, kad pirkspēja samazinās. Ja vēl tirdzniecībā ir importa, bet lētāki ķirši, liela daļa patērētāju dod priekšroku tiem; (7) trūkst augumu samazinoši potcelmi, kas atvieglotu ražas vākšanu, vainagu veidošanu un segumu ierīkošanu.

Nelielie vairumtirgotāji un mazumtirgotāji plūmes un ķiršus iepērk ārpus Latvijas (pārsvarā bez oficiāla dokumenta), bet tirgo kā vietējo produkciju, turklāt tad, kad Latvijā vēl nav kaulenķoku ražas laiks un šādai vietējai produkcijai tirgū nevajadzētu būt. Latvijā audzēto saldo ķiršu raža tirgos ir pieejama līdz brīdim, kamēr augļos neparādās ķiršu mušas kāpuri. Tā kā efektīva insekticīda, ar kuru ierobežot ķiršu mušu, nav, tirgū piedāvājums strauji krītas. Tirdzniecības tīklos tukšums neveidojas, jo tiek ievesti importa augļi, t. sk. no trešajām valstīm, kuru dārzos tiek lietots plašs AAL klāsts ar darbīgajām vielām, kas jau labu laiku nav atļautas lietot ES. Covid-19 laikā ražotāji vairāk sāka apgūt un izmantot plašsaziņas līdzekļus savu saimniecību un saražoto produkciju reklāmai, tā kļūstot pieejamāki patērētājiem. Patērētāju atsaucība bija saistīta ar produkcijas kvalitāti. Tas ražotājiem nākotnē liks pārdomāti izvēlēties audzējamās šķirnes un apstrādājamās platības, saprotot, ka par kvalitatīvāku produktu cena un vēlme to iegādāties pieaug. Iespējams, tas rosinās mērķtiecīgāku esošo stādījumu sakopšanu un jaunajos dārzos augstvērtīgāku šķirņu izvēli.

Krūmcidonijas

Tika aptaujātas trīs dažāda lieluma un specifikas saimniecības, kā arī lielāko krūmcidoniju audzētāju apvienības – “Krūmcidoniju augļkultūras attīstības biedrība Latvijā” (KAABL) un vienlaikus SIA “Dabas auglis” valdes priekšsēdētājs Nauris Jurgenbergs.

Saimniecību platības ir ļoti dažādas – lielai daļai līdz 10 ha, lielākajiem – 20 un vairāk ha. Aptaujātie aptver apmēram 120 ha dažāda vecuma stādījumus – gan vecos, kur tiek saimniekots ekstensīvi, gan jaunus, tikko ražot sākušos. Vairums no tām audzē tikai krūmcidonijas un paralēli paši pārstrādā, daļai – tas ir papildu ienākumu avots, vēl kādi audzē arī citas dažādas kultūras (smiltsērķšķi, zemenes, avenes u. c.).

Ražība krūmcidonijām saimniecībās ar dažādām audzēšanas tehnoloģijām, stādīšanas attālumiem, izmantotajiem stādmateriāliem (šķirnes vai sēklaudži) ir ļoti atšķirīga: **no 2 līdz pat 12 t/ha.** Tā kā LAD platībmaksājumu datos uzrādīta liela daļa veco, ekstensīvo stādījumu, kā arī neražojoši stādījumi, aprēķinos nolemts izmantot ražību **3 t/ha.** Lielākas ražas iegūtas jaunos stādījumos, kas ierīkoti uz agrotekstila ar zālienu rindstarpās, no kvalitatīva stādmateriāla, t. sk. veģetatīvi vairotus šķirņu stādus, taču tādi stādījumi ir veidoti pēdējos 2–4 gados, līdz ar to vēl nav sasnieguši pilnražu. **Aptauja liecina, ka, pārejot uz kvalitatīviem stādījumiem ar atbilstīgu kopšanu, krūmcidoniju ražas Latvijā reāli var sasniegt 10–12 t/ha.**

Krūmcidoniju augļu tirgus arī šī brīža situācijā ir diezgan piepildīts. Labas ražas gadā visā Latvijā – 2019. gadā – ar realizāciju daudziem bija problēmas: galvenokārt gan tiem, kam bija zema augļu kvalitāte. Līdz ar to kritās realizācijas cena – pārpircēji, kas eksportēja uz Poliju, piedāvāja 0,35 EUR/kg. Priekšrocība bija tiem audzētājiem, kam ir savas glabātavas (saldētavas) un pārstrāde.

Lielie audzētāji, kā, piemēram, “Rāmkalni Nordeco”, savu pārstrādi nodrošina gandrīz vai tikai ar saviem augļiem un katru gadu iepērk arvien mazāk. Arī citi lielākie galvenā produkta – sukāžu – ražotāji paši audzē krūmcidonijas, nākotnes perspektīva ir sukāžu eksporta risinājums (“Rāmkalni Nordeco”) vai jaunu pārstrādes veidu meklējumi (DI strādā pie sulu koncentrāta tehnoloģijas izstrādes), kas atrisinātu arī zemākas kvalitātes augļu noietu. No tiem pārsvarā tiek spiesta sula, bet noiets pagaidām ir neliels, sāk veidoties eksports uz Poliju. Veikalu tīkls “Rimi”, kas svaigus augļus sāka iepirkt 2019. gadā, prasa augstas kvalitātes augļus un maksā atbilstīgu cenu. Apjomi nav lieli, bet sava tirgus niša tā ir.

Glabātavās, kur var nodrošināt temperatūras un mitruma kontroli, augļus iespējams saglabāt pat 3–4 mēnešus, bet visizplatītākā ir novākta, mazgātu un/vai iztīrītu augļu saldēšana. No tiem tiek gatavotas sukādes ar blakusproduktu sīrupu vai spiesta sula. Platību un līdz ar to ražas apjomu pieaugums pēdējos gados norāda par izejvielu (saldētu krūmčidoniju) pietiekamību pārstrādei līdz jaunai ražai. Turklāt parādās pirmās pazīmes par augļu uzkrājumu, tādēļ ļoti aktuāli ir risināt citu krūmčidoniju pārstrādes produktu izstrādi, kas notiek Dārzkopības institūtā.

Krūmčidoniju augļi tiek realizēti dažādos veidos, t. sk. ar KAABL starpniecību, kas daļēji darbojas kā kooperatīvs. Lielveikala “Rimi” tīklā augļus realizē un ar savu transportu piegādā daži šīs biedrības biedri. Eksportēti tiek tikai zemākas kvalitātes vai nešķiroti augļi, pārsvarā tos transportē pircēji vai pārpircēji, kas pārdod uz Poliju. Parādās informācija, ka poļu uzņēmēji meklē arī augstākas kvalitātes augļus, jo sāk ražot sukādes vai līdzīgus produktus. Diemžēl cena, ko tie piedāvā, ir zema. Lielākā daļa augļu tiek pārdoti Latvijas pārstrādes uzņēmumiem, piegādājot ar savu transportu.

Tie, kuri paši pārstrādā, produktus realizē dažādi – lielākie lielveikalu tīklos, arī internetā, izmanto paziņu loku, sociālos tīklus reklāmai, daļu *HoReCa* sektorā, tirdziņos, dažādos pasākumos; bioloģiskie audzētāji – bioproduktu veikalos.

Aptaujājot krūmčidoniju audzētājus par **Covid-19 ietekmi**, atbildes bija dažādas.

1. Tie, kuri **tikai audzē**, savu produkciju bija pārdevuši, un līdz 2020. gada ražai Covid-19 ietekmi nejuta, bet, sākot meklēt noieta jaunajai ražai, piedzīvoja problēmu, ka pārstrādes uzņēmumiem ir izveidojušies uzkrājumi no iepriekšējās sezonas, jo pandēmijas ierobežojumu dēļ realizācijas apjomi ievērojami samazinājušies.

2. Tie, kuri **paši pārstrādā**, situāciju raksturo šādi: *līdz 13. martam uzņēmumi darbojās saplānotā ritmā, kas atbilst tirgus pieprasījumam. Kad tika ieviesta ārkārtējā situācija, pasūtījumu plūsma strauji kritās, bet ražošanas tempi turpinājās iepriekš plānotajā gaitā. Tas radīja situāciju, kad segments pēc segmenta (ielu tirdzniecība, HoReCa, izejvielu vairumtirdzniecība, eksports) vairs nespēja atgriezt apgrozāmos līdzekļus un prece uzkrājās noliktavās. Augļu pārstrādātāji saražoja preces, kuras paredzētajam tirgum nebija vairs vajadzīgas, un palika bez plānotā apgrozījuma. Tie augļu pārstrādātāji, kas savu preci realizēja lielveikalu tīklos, bija pasargātāki par tiem, kas to nevarēja, jo lielveikali bija pieejami un cilvēki turpināja savu naudu tērēt tur, kamēr daudzas citas tirdzniecības iespējas vairs nebija vai bija stipri samazinājušās, kas radīja papildu konkurenci starp mazajiem augļkopības produkcijas pārstrādātājiem. Vēl lielas izmaiņas drīz vien notika pasūtījumu plūsmā, tiem samazinoties un tīkot atceltiem, un tad pasliktinājās arī finanšu plūsma. Uzņēmumi bija spiesti samazināt patstāvīgo darbinieku skaitu, tā zaudējot savas iepriekšējās ražošanas jaudas.*

3. Mazo ražotāju (mājražotāju), kas savu pārstrādes produkciju tirgo pārsvarā **mājražotāju tirdziņos**, kā lielāko problēmu norāda, ka *sakarā ar ārkārtējo situāciju tirdziņi pārtrauca darbu, bet, kad atsāka, bija ievērojami mazāk apmeklētāju, un ārzemju tūristu, līdz ar to samazinājās apjomi un ieņēmumi. Secinājumi (mācības) no krīzes situācija – nedrīkst koncentrēties uz viena veida tirdzniecību, jāsadala tirdzniecība vairākos virzienos, jāmeklē jauni risinājumi, vajadzīga plašāka sevis reklamēšana internetā un, iespējams, arī tirdzniecība internetā.*

4. **Ja krīze ilgāka par pusgadu**, tad, kā vienprātīgi norādīja visi aptaujātie, patēriņa samazinājums var apstādināt pārstrādi, un nebūs, kur likt ražu. Katrā ziņā maksātspējas riski palielināsies pie ilgāka ierobežojumu perioda, kas vienīgā saimniecības biznesa gadījumā ir katastrofāli.

Tā kā sukādes nepieder pie pirmās nepieciešamības precēm, un ir samērā ekskluzīvs un dārgs produkts, to noieta krīze ietekmēja vairāk nekā svaigo augļu vai dārzeņu tirgu. Tas vēlreiz liecina par to, ka nepieciešama produktu diversifikācija un ārējo tirgu meklējumi. Eksportu apgrūtina fakts, ka krūmčidoniju pasaulē kā augli nepazīst (tā kā augļaugis izplatīta nedaudzās valstīs), un vispirms patērētājam jāsniedz informācija, ka tas ir ļoti veselīgs auglis ar augstvērtīgu bioķīmisko sastāvu.

Avenes, kazenes

Tika aptaujātas dažādos Latvijas reģionos 5 saimniecības, kurās audzē **avenes un kazenes** tirgum. Anketas par risku vērtējumu iesniedza 2 saimniecības, bet 3 saimniecības tika aptaujātas mutiski.

No aptaujātajām saimniecībām 1 bioloģiski audzē kazenes 3 ha platībā, kas ir lielākais kazeņu stādījums Latvijā; 4 saimniecībās audzē avenes, no tām divās vasaras avenes, trijās rudens avenes (2 saimniecībās atklātā laukā un 1 saimniecībā augstajos tuneļos).

Aptaujātajās saimniecībās vasaras aveņu platības 4–6 ha, rudens aveņu platība 0,5–1,5 ha, kazeņu platība 3 ha.

Vidējā ražība vasaras avenēm 0,6–1,2 t/ha, rudens avenēm atklātā laikā 6–10 t/ha, rudens avenēm segumos 11–13 t/ha, kazenēm 20–25 t/ha. Lielākas ražas iegūtas rudens avenēm segumos, kur tiek nodrošināta apūdeņošana un ir optimāls mēslošanas režīms. Rudens avenēm stādījumi ir salīdzinoši jauni (vecākie 4–5 gadi), šķirnes ir intensīva tipa, ar teicamu ogu kvalitāti. Vasaras aveņu stādījumos šķirnes nomainās lēni, vēl joprojām tiek audzētas šķirnes, kas ir pietiekami ziemcietīgas, bet atpaliel ogu kvalitātē. Stādījumos nav ierīkota apūdeņošana, kas būtiski ietekmē ražas apjomu un ogu kvalitāti. Vasaras aveņu stādījumos bieži arī nepietiekams agrotehnikas līmenis, galvenokārt tas attiecas uz apdobju kopšanu un augu aizsardzības pasākumiem. Aptauja liecina, ka, izvēloties piemērotas šķirnes, nodrošinot atbilstīgu agrotehnikas līmeni, ierīkojot apūdeņošana un izmantojot segumus, iespējams iegūt pat līdz 6–10 reizēm augstākas ražas. No uzskaitītās aveņu platības, intensificējot ražošanu, būtu iespējams iegūt 1000 tonnas. Kazeņu kopējā platība ir 9,8 ha. Trūkst piemērotu šķirņu, saražotais apjoms ļoti mazs.

Ogu realizācija ļoti atšķiras pa saimniecībām.

Avenes 65–90 % tiek pārdotas mazumtirdzniecībā. Rudens avenes, kuras audzē segumos, 90 % nonāk lielveikalu tīklā. Vasaras avenēm pieprasījums ir lielāks nekā piedāvājums. Rudens avenēm tirgus atkarīgs no piedāvājuma apjoma un kvalitātes. Vienā saimniecībā no aptaujātajām izmanto sociālos tīklus, lai informētu par ogu piedāvājumu.

Pārstrādā 10 līdz 35 % ogu uz vietas saimniecībās vai arī pārdod citiem pārstrādātājiem.

Covid-19 ietekme

Saimniecībā, kur notiek tiešā pārdošana, būtiska ietekme nebija jūtama. Šajā situācijā bija vērojama tendence pāriet uz tiešo pārdošanu uz vietas saimniecībā, samazinājās pārdošana tirgū. Vairāk krīzi izjuta saimniecības, kuras realizēja ogas *HoReCa* sektorā, jo pārdošana samazinājās par 70 %. Šādā situācijā notika pārorientēšanās uz tiešo pārdošanu. Ogu realizācijas problēmas – samazinājās realizācija vairumtirdzniecībā, bet pieauga mazumtirdzniecībā, kam bija jāpielāgojas.

Ja krīze turpinās **3–6 mēnešus** un iekrīt pavasara periodā pirms ražas vākšanas, tās ietekme nav jūtama. Ja krīze turpināsies ilgāk, negatīvi tiks ietekmēta svaigo ogu tirdzniecība lielveikalu ķēdēs un *HoReCa* sektorā. Krīzes radītie ierobežojumi ilgtermiņā ietekmēs uzņēmuma attīstību negatīvi, samazināsies cilvēku pirktspēja, būs problēmas ar ogu realizāciju, ražošanai nepieciešamo materiālu piegādi no ārzemēm. Saimniecībās, kur galvenais noieta tirgus ir *HoReCa* sektors un lielveikalu ķēdes, iespējama pilnīga saimnieciskās darbības pārtraukšana.

Valdības ieviestos atbalsta mehānismus (dīkstāves pabalsts, subsīdijas u. c.) aptaujātās saimniecības neizmantoja, jo lauka darbus nav iespējams pārtraukt.

Pie krīzes radītajām iespējām uzņēmēji minēja to, ka attīstījās tiešā tirdzniecība un vairāk tika izmantotas interneta iespējas un sociālie tīkli informācijas nodošanai.

Aveņu ogu realizācijas ķēdē lielas izmaiņas nav gaidāmas. Līdz šim visvairāk ogu tika realizēts svaigā veidā tirdzniecībā patērētājiem, kas, domājams, arī turpināsies. Daļa ogu tika realizētas *HoReCa* sektorā, kas krīzes rezultātā ievērojami samazinājās. Turpmāk, iespējams, pieaugs reklāma

un tirdzniecība internetā. Tā kā aveņu ogu piedāvājums tirgū, īpaši vasaras avenēm, bija nepietiekams, tad audzēšanā samazinājums nav sagaidāms.

Krūmmellenes un lieloģu dzērvenes

Aptaujātas 4 saimniecības, kuras audzē **krūmmellenes un lieloģu dzērvenes**, kā arī kooperatīvs “Baltijas ogu kompānija”.

Aptaujātajās saimniecībās dzērveņu platības 10–50 ha, krūmmellenes 2–60 ha.

Dzērveņu ražība aptaujātajās saimniecībās vidēji ir 6,5 t/ha, robežās no 6 līdz 7 t/ha, bet platība 10–50 ha. Kopējā dzērveņu platība 2019. gadā pēc LAD datiem bija 181 ha, bet kopējā ievāktā raža bija ap 1000 t, kaut gan, ja ražotu visas uzskaitītās platības, tā varētu sasniegt 1177 t. Lielākos ražas zudumus rada salnas platībās, kur nav ierīkota pretsalnu laistīšana. Iespējams, ka vietējam tirgum saražotais daudzums ir pietiekams.

Ogu realizācija notiek dažādi – lielveikalu tīklos, *HoReCa* un pārstrādes uzņēmumos. Apmēram 34 % ogu tiek pārdotas mazumtirdzniecībā un 1 % – tieši patērētājam. Ogas pārstrādā uz vietas saimniecībās vai arī pārdod pārstrādātājiem. Pārstrādei atkarībā no saimniecības darbības veida pārdod 35–90 % saražoto ogu. Lielākie audzētāji eksportē līdz 25 % produkcijas.

Covid-19 ietekme

Saimniecībām, kuras nodarbojas ar pārstrādi, par 7 % samazinājās produkcijas pārdošana *HoReCa* tīklā. Pārējā realizācija netika ietekmēta. Ja Covid-19 krīze turpinātos ilgāk nekā 6 mēnešus, tas varētu ietekmēt ogu eksportu un arī pārdošanu mazumtirdzniecībā, ja samazināsies iedzīvotāju pirktspēja. Saimniecībās, kuras nepārstrādā ogas, problēmas varētu rasties, ja samazināsies pārstrādes produktu pieprasījums un pārstrādātāji iepirks mazāk ogu.

Valdības ieviestie atbalsta mehānismi (dīkstāves pabalsts, subsīdijas u. c.) aptaujātajās saimniecībās netika izmantoti, jo stādījumi jākopj. Pie krīzes radītajām iespējām tiek minēta tiešās tirdzniecības attīstība. Ogu realizācijas ķēdē varētu samazināties pārdošana veikalos ķēdēs un palielināties tiešā tirdzniecība.

Krūmmelleņu ražība aptaujātajās saimniecībās vidēji 3 t/ha, tās svārstās robežās no 1,5 līdz 4 t/ha, bet platība 2–60 ha. Stādījumu platība 2019. gadā bija 373 ha, bet kopējā raža 400 t. Tas tāpēc, ka vairāk nekā 170 ha stādījumu ierīkoti pēdējos trijos gados un vēl neražo. Ņemot vērā vidējās ražas, no pašreiz reģistrētajām platībām varētu ievākt vismaz 1120 t ogu. Zemo ražu cēlonis ir arī pavasara salnas, tāpēc sevišķi apdraudētas ir platības, kur nav ierīkota pretsalnu laistīšana.

Ogu realizācija. Mazumtirdzniecībā tiek realizēti 82 % produkcijas, bet 2 % tieši patērētājam. Piegāde notiek ar kooperatīva BOK starpniecību lielveikalu ķēdēm. Eksportēti tiek 15–25 % produkcijas. Problēmas katru gadu ogu realizācijā rada tas, ka lielveikali, piemēram, “Rimi”, sākoties sezonai, tirgo importētās ogas, kas ir lētākas, un tikai pēc tam tirgošanai ņem vietējo produkciju.

Pārstrādā ap 16 % ogu. Pārstrāde notiek uz vietas saimniecībās vai arī ogas tiek pārdotas citiem pārstrādātājiem.

Covid-19 ietekme bija atkarīga no saimniecības lieluma. Saimniecībās, kur platības ir nelielas, ietekme nebija jūtama. Palielinājās iedzīvotāju pieprasījums pēc ogām. Ražas novākšanā palielinājās pašlasīšanas īpatsvars. Problēmas radās ar viesstrādniekiem, taču tas daļēji tika atrisināts, rodot iespēju izvietot darbiniekus, lai varētu vajadzības gadījumā nodrošināt pašizolāciju. Lielajās saimniecībās aizkavējās iepakojuma piegāde, apstājās eksports par apmēram 7 %.

Ja krīze turpināsies un pieaugs dažādi ierobežojumi, samazināsies patērētāju pirktspēja, tad iespējama būtiska situācijas pasliktināšanās un ražošanas apjoma samazināšanās. Ja turpināsies ierobežojumi viesstrādniekiem, tad nākamajā sezonā lielākajās saimniecībās daļa ražas varētu tikt nenovākta, nerodot citus risinājumus.

Valdības ieviestie atbalsta mehānismi (dīkstāves pabalsts, subsīdijas u. c.) aptaujātajās saimniecībās netika izmantoti, jo stādījumi jākopj. Pie krīzes radītajām iespējām tiek minēta tiešās tirdzniecības attīstība.

Krūmmellenes un dzērvenes pārsvarā tiek audzētas izmantotajos, degradētajos kūdras purvos, un līdz ar to pieder pie CO₂ emisijas samazinošiem stādījumiem^{207,208}. Līdz ar to, lai paplašinātu šos stādījumus, nepieciešami dažādi valsts atbalsta mehānismi, kas jau ie bijuši, bet jā saglabā un jāpaplašina arī turpmākajos plānošanas periodos (pretsalnu laistīšana, gaisa ventilatori, saldēšanas, specifiskā kopšanas tehnika).

Smiltsērķšķi

Aptaujāts smiltsērķšķu audzētāju kooperatīvs “Baltijas ogu dārzi”, kas apvieno 5 lielākos audzētājus, un LAA Smiltsērķšķu nodaļas vadītājs Andrejs Brūvelis.

Kopējā smiltsērķšķu platība 2019. gadā bija 1289 ha, bet vidējā ražība 3,5–4t/ha, kaut gan labos apstākļos tā var sasniegt 6–7 t/ha. Kopumā gadā tiek ievāktas ap 1000 t smiltsērķšķu. Šāda situācija veidojas tāpēc, ka daļa stādījumu ir jauni, bet daļu ražas sabojā smiltsērķšķu muša. Ievāktās ražas apjoms optimālos apstākļos varētu sasniegt vismaz 3000 t. Smiltsērķšķu nozare balstās uz eksportu (ap 90 %), tāpēc nozīme ir plantāciju lielumam, jo tas ietekmē vietējo pārveidājumu līdz saldētavām rentabilitāti, palielina produkcijas viendabīgumu, samazina administratīvās izmaksas un ļauj taupīt ražas laikā ļoti dārgo laiku.

Ogu realizācija. Ogas tiek eksportētas un pārdotas vietējiem pārstrādes uzņēmumiem. Lai nodrošinātu ogu eksportu, audzētāji apvienojušies kooperatīvā. Kopējā kooperatīvā iesaistīto saimniecību smiltsērķšķu platība ir 150–200 ha. Pašreizējā situācijā ogu eksporta pieprasījums ir dubultojies, sasniedzot 800 t. Latvijā pārstrādāti tiek ap 200 t smiltsērķšķu. Daļa saimniecību pašas arī pārstrādā.

Vietējā tirgū smiltsērķšķu ogas un pārstrādes produkti tiek realizēti lielveikalu ķēdēs vai uz vietas saimniecībās. *HoReCa* sektoram tika realizēti 80 % no saimniecībās saražotajiem pārstrādes produktiem (pārsvarā sulas).

Covid -19 ietekme. Īstermiņā pilnībā tika pārtraukta realizācija *HoReCa* sektorā. Tāpēc nelielajiem ogu audzētājiem ir riskanti balstīties uz izaudzētā realizāciju tikai sabiedriskās ēdināšanas uzņēmumiem. Turklāt ogu pārstrādes uzņēmumu īpašnieki izsludinātās krīzes aizsegā mēģināja nepamatoti kavēt maksājumus. **Īgtermiņā**, pateicoties smiltsērķšķu produktu popularitātes pieaugumam, varētu palielināties pieprasījums pēc smiltsērķšķu ogām un pārstrādes produktiem.

Valdības ieviestos atbalsta mehānismus (dīkstāves pabalsts, subsīdijas u. c.) saimniecības neizmantoja. Krīzes radītās iespējas – pieauga popularitāte imūnsistēmu stiprinošiem produktiem, t. sk. smiltsērķšķiem. To veicināja Dienvidkorejas zinātnieku pētījums par smiltsērķšķu sulas spēju samazināt Covid-19 ietekmi uz organismu²⁰⁹. Rezultātā strauji tika izpārdoti visi iepriekšējā gada ražas ogu un sulas uzkrājumi.

²⁰⁷ Grant A. (2014). Greenhouse Gas Emissions from Cranberry Fields under Irrigation and Drainage in Quebec . Doctoral dissertation, McGill University Libraries. P.82. https://central.bac-lac.gc.ca/.item?id=TC-QMM-123175&op=pdf&app=Library&oclc_number=911042903

²⁰⁸ Nemeth D., Lambrinos J. G., Strik B. C. (2017). The effects of long-term management on patterns of carbon storage in a northern highbush blueberry production system. *Science of the Total Environment*, 579, 1084-1093. <https://agsci.oregonstate.edu/biblio/effects-long-term-management-patterns-carbon-storage-northern-highbush-blueberry-production>

²⁰⁹ Korean researchers found substance inhibiting COVID-19. (2020). [tiešsaiste] [skatīts 17.10.2020.].Pieejams: <https://www.koreabiomed.com/news/articleView.html?idxno=7744>

Zemenes

Aptaujāti 5 lielo zemeņu audzētāji, kas pārstāv Rīgas, Kurzemes un Zemgales reģionus.

Aptaujātās saimniecības audzē zemenes gan atklātā laukā, gan segtajās platībās. Ražības ir ļoti svārstīgas un atšķiras pa šķirnēm, konkrētā gada laika apstākļiem, audzēšanas tehnoloģijām, bet vidēji 7–16 t/ha, segtajās platībās vidējā raža 2–4,5 kg/m². Izmantojot dažādas audzēšanas tehnoloģijas, ar svaigām vietējām ogām iespējams Latvijas tirgu nodrošināt no maija sākuma līdz decembrim.

Covid-19 pandēmijas ietekme. Vērtējot kopumā, būtiska negatīva Covid-19 pandēmijas ietekme uz zemeņu audzēšanu 2020. gadā nebija vērojama, taču pastāv liels satraukums par nākotni, ir grūtības plānot turpmāko saimniecisko darbību, daudz neskaidrību. Dažās jomās gan bija vērojama pozitīva krīzes situācijas ietekme: pieauga pieprasījums pēc vietējās svaigo ogu produkcijas, jo samazinājās imports. Viena no aptaujātajām četrām saimniecībām norādīja uz patērētāju pirkspējas samazināšanos un zemāku ogu cenu, taču citas saimniecības uzsvēra, ka ogu cena 2020. gadā bija laba. Vidējā ogu pārdošanas cena nepazeminājās, bet bija pat nedaudz augstāka nekā iepriekšējā gadā, kas, iespējams, skaidrojams ar to, ka bija mazāka konkurence tirgū ar ievestajām ogām, mazāks importēto ogu apjoms no Polijas, jo mazie pārpirceji bija sašaurinājuši darbību, kā arī poļu ogām bija augstāka cena. Ogu pieprasījums bija pietiekami labs un ar patērētāju pirkspēju nebija problēmu.

Krasi atšķirīga bija situācija ar darbaspēka pieejamību kopšanas un ražas vākšanas darbiem starp saimniecībām. Mazākās saimniecībās darbaspēka trūkums nebija izjūtams un pat bija vērojams darbaspēka pieplūdums sakarā ar to, ka krīzes dēļ Latvijā atgriezās cilvēki, kas līdz tam bija strādājuši ārzemēs. Taču lielākās saimniecībās, kur nepieciešams lielāks darbinieku daudzums, darbinieki trūka un nebija iespējams novākt visu ražu. Visvairāk to ietekmēja pandēmijas dēļ noteiktie ierobežojumi attiecībā uz pārvietošanos un pašizolāciju, jo nevarēja ievest viesstrādniekus.

Nedaudz pandēmijas ierobežojumu ietekmē mainījās ogu realizācijas ķēde – ogas vairāk tika pārdotas tiešajā realizācijā vai nu uz vietas saimniecībā, vai dažādās tirdzniecības vietās, vai uzpircējiem. Viena no aptaujātajām saimniecībām attīstīja tirdzniecību internetā, pieņemot pasūtījumus attālināti un pēc tam veicot tiešo piegādi, kas gan sadārdzināja transportēšanas izmaksas, taču to sedza patērētājs. Piegādi veica tikai noteiktos maršrutos. Pandēmijas laikā nebija problēmu arī ar ogu realizāciju lielveikalu tīklos kā “Maxima” un “Rimi”, taču to izmanto salīdzinoši maz audzētāju. Pieauga interesentu skaits, kas vēlējās paši vākt ogas. Produkcijas reklamēšanai vairāk tika izmantoti sociālie tīkli. Mainījās tirgošanās nosacījumi – tikai ļoti uzticamiem partneriem tika tirgots ar pēcapmaksu, bet pārējiem ar priekšapmaksu. Cenu pieaugums ražošanai nepieciešamiem materiāliem sezonā netika novērots, kā arī vairums nepieciešamo materiālu saimniecībās jau bija iepirkts pirms krīzes. Visi audzētāji uzsvēra, ka pozitīvi bija tas, ka samazinājās degvielas cena.

Viena no aptaujātajām saimniecībām norādīja, ka pandēmijas sākumā bijušas problēmas ar higiēnas preču – cimdu, masku, dezinfekcijas līdzekļu – iegādi, lai varētu izpildīt izvirzītās higiēnas prasības, pieauga arī šo produktu cenas.

Valdības ieviestos atbalsta mehānismus (dīkstāves pabalsts, subsīdijas u. c.) aptaujātajās saimniecībās neizmantoja, jo lauku darbi notika. Tikai viena saimniecība, kur situācija bija kritiskāka sakarā ar papildnozaru – pārstrādes un tūrisma – dīkstāvi, izmantoja “Altum” apgrozāmo līdzekļu aizdevumu un nodokļu atmaksas pagarinājumu.

Audzētāji pozitīvi atsauca par krīzes laikā izveidoto iespēju ātrāk atgūt pārmaksāto PVN, ko daudzi izmantoja, un vēlas, lai arī turpmāk tas būtu iespējams. Pozitīvas atsauksmes ir arī par samazināto PVN augļiem un dārzeņiem, kas būtu jāturpina. Daži audzētāji norādīja uz to, ka ļoti grūti dabūt kredītus no bankām ražošanas attīstībai.

Sagaidāmās izmaiņas nākotnē

Ja krīze turpināsies un pieaugs dažādi ierobežojumi, samazināsies patērētāju pirktspēja, tad iespējama būtiska situācijas pasliktināšanās un ražošanas apjoma samazināšanās. Ja turpināsies ierobežojumi viesstrādniekiem, tad nākamajā sezonā, daļa lielāko saimniecību plāno ražošanu samazināt vai pat slēgt un pārorientēties uz ražošanas nozarēm, kur mazāk jāizmanto roku darbs.

Vadoties pēc lielā stādu pieprasījuma 2020. gada pavasarī, iespējams, ka pieaugs zemeņu iegūšana pašnodrošinājumam piemājas saimniecībās, līdz ar to tirgū vairs nebūs tik liels ogu pieprasījums, kas var izraisīt ogu cenu krišanos un produkcijas nenovākšanu zemo cenu dēļ, līdz ar to ekonomiskās situācijas pasliktināšanos specializētajās zemeņu audzēšanas saimniecībās un nākotnē platību samazināšanos.

Zemeņu **ogu realizācijas ķēdē** lielas izmaiņas nav gaidāmas. Līdz šim visvairāk ogu tika realizēts svaigā veidā tiešajā tirdzniecībā patērētājiem, kas, domājams, arī turpināsies. Iespējams, pieaugs reklāma un tirdzniecība internetā. Zemeņu ogu eksports ir neliels un lielās ārvalstu konkurences dēļ diez vai tas būtiski pieaugs, ja nu vienīgi bioloģiski audzētām ogām. Iespējams, ierobežojumu dēļ uz robežām un ekonomiskās situācijas pasliktināšanās dēļ citās valstīs varētu samazināties imports, un tas vietējiem audzētājiem palīdzētu vairāk attīstīties un paplašināt ražošanu.

Krūmogulāji

Kopumā aptaujātas 4 saimniecības – Rīgas, Kurzemes un Zemgales reģionos, tajās pārsvarā audzē upenes un nelielos apjomos arī ērkšķogas un jānogas.

Upenes aizņem vislielāko stādījumu platību un ir visplašāk audzētās ogas Latvijā – 1448 ha. Sarkanās un baltās jānogas un ērkšķogas salīdzinoši tiek audzētas ļoti maz – attiecīgi 77 un 12 ha (LAD dati). Pārsvarā izaudzētā produkcija tiek realizēta pārstrādei. Lielākās saimniecības gandrīz 99 % eksportē, jo vietējais patēriņa tirgus ir ļoti mazs.

Upenes. Aptaujātajās 4 saimniecībās kopā upenes audzē 234 ha ar kopējo realizācijas apjomu 200–260 t. Ražas ļoti atšķirīgas pa gadiem un šķirnēm, no 0,2–7,7 t/ha, bet pārsvarā ap 1–2 t/ha. Ražošanu būtiski ietekmē laika apstākļi, īpaši pavasara salnas, kas, tā kā upenes zied agri, var sabojāt līdz 100 % ziedu. Lielākās saimniecības 95–100 % ogu eksportē. Daļa pirms tam sasaldē, bet daļa eksportē svaigā veidā. Vienā no saimniecībām izveidota saldētava, kurā var attīrīt, sasaldēt un uzglabāt līdz 600 t ogu. Glabāšanas ilgums – līdz 2 gadiem. Mazākās saimniecībās tiešajā tirdzniecībā realizē līdz 20 % ogu, pārējais – pārstrādei.

Jānogas un ērkšķogas audzē divās no aptaujātajām saimniecībām: kopā jānogas 24,5 ha, ērkšķogas 5 ha. Arī jānogām un ērkšķogām līdzīgi kā upenēm ražas lielumu būtiski ietekmē laika apstākļi pavasarī, un ražas ir ļoti svārstīgas, jānogām 2–11 t/ha, ērkšķogām 5–10 t/ha. Lielākajā saimniecībā, kur jānogas audzē 20 ha, visas ogas tiek eksportētas uz Poliju. Arī mazajās saimniecībās jānogas parasti visas tiek realizētas pārstrādei – galvenokārt vīna ražošanai, un arī lielākā daļa ērkšķogu – vīna un sukāžu ražošanai.

Gandrīz visās saimniecībās ogu novākšanai izmanto kombainus, līdz ar to nav nepieciešams papildu darbaspēks ražas vākšanai un viesstrādniekus neizmanto. Mazajās saimniecībās praktizē arī pašlasīšanu.

Covid-19 pandēmijas ietekme. Krūmogulājiem situācija atšķirās pa kultūrām.

Upēņu ogu tirgu Latvijā būtiski ietekmē ražošanas situācija tuvākajās kaimiņvalstīs un īpaši Polijā, kas ir lielākā upēņu audzētāja Eiropā. Tā kā 2020. gadā Polijā un Lietuvā daļa ziedu apsala, ievāktais apjoms nebija liels, līdz ar to bija pieprasījums un laba realizācijas cena Latvijas ogām. Covid-19 pandēmija upēņu realizāciju neietekmēja un bija vērojams pat cenu pieaugums, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, bet tas vairāk bija saistīts ar neražu kaimiņvalstīs nekā pandēmiju.

Pandēmijas ierobežojumu ietekmē ogu realizācijas ķēde upenēm īpaši nemainījās, jo arī iepriekš pārsvarā visas ogas tika realizētas pārstrādei. Novērots, ka pandēmijas ietekmē bija pieaudzis pieprasījums pēc upeņu sulas, jo upeņu sula raksturojas ar augstu vitamīnu un citu bioloģiski vērtīgu vielu saturu, kas nepieciešams imunitātes stiprināšanai. Lielveikaliem pieaugusi interese par svaigo ogu tirdzniecību. Viena no saimniecībām lielveikalu tīklā “Rimi” 2020. gadā realizēja 2 t upeņu.

Jāņogas un ērkšķogas. Covid-19 pandēmijas dēļ ne jāņogām, ne ērkšķogām Latvijā nebija pieprasījums, jo ne vīna, ne sukāžu ražotāji ogas neuzpirka, sakarā ar to, ka bija apstājusies pārstrādes produktu realizācija – slēgti mazie tirdziņi, nenotika lieli pasākumi, kuros parasti ir ielu tirdzniecība. Novāktā produkcija pašlaik glabājas saldētavās.

Daži audzētāji norādīja uz cenu pieaugumu materiāliem šosezon, bet vairumam nepieciešamie materiāli jau bija iepirkti pirms krīzes, tāpēc tas ražošanu neietekmēja. Pozitīvi bija tas, ka samazinājās degvielas cena.

Pandēmijas ierobežojumu dēļ bija sarežģītāk organizēt strādnieku transportēšanu. Nelielas neērtības radīja pastiprināto higiēnas prasību ievērošana, taču tam nebija būtiska ietekme.

Valdības ieviestos atbalsta mehānismus (dīkstāves pabalsts, subsīdijas u. c.) saimniecībās neizmantoja, jo lauku darbi notika. Audzētāju pozitīvas atsauksmes bija par iespēju ātrāk atgūt pārmaksāto PVN, un audzētāji vēlas, lai arī turpmāk tas būtu iespējams.

Sagaidāmās izmaiņas nākotnē.

Ja krīze turpināsies un pieaugs dažādi ierobežojumi, īpaši prasības eksportam, kā arī samazināsies patērētāju pirkspēja, tad iespējama situācijas pasliktināšanās un ražošanas apjoma samazināšanās, bet lielāka negatīvā ietekme būs no tā, ja pieaugs ražošanas apjomi un būs labi ražas gadi kaimiņvalstīs, Polijā un trešajās valstīs, un nebūs ierobežojumi produkcijas ieviešanai Latvijā. Tā kā lielākā daļa upeņu tiek eksportēta, tad nākotnē problēmas varētu rasties, ja pandēmijas dēļ robežas tiktu pilnībā slēgtas vai arī uzliktas paaugstinātas prasības ogu transportam uz ārvalstīm.

Ogu realizācijas ķēdē varētu rasties izmaiņas, ja būs ierobežots eksports un ogas būs vairāk jārealizē vietējā tirgū. Ja ierobežos importu, vietējās ogas vairāk izmantos vietējā pārstrādē, kur līdz šim vairāk izmantoja importēto produkciju.

Lauka dārzeni

Aptaujātās saimniecības ir dažāda lieluma (3 ha–2500 ha) un nodrošina tirgu ar dažādu dārzeņu sugu klāstu. **Kopējā apkurināmo ziemas siltumnīcu platība Latvijā ir ap 20 ha, ko veido atsevišķas saimniecības izmērā no 0,5 līdz 8,4 ha.** Ir saimniecības, kas audzē vien dažus kultūraugus, bet ir arī saimniecības, kuru klāstā ir 20 un vairāk dārzeņu sugu. Saimniecībās **kopraža**, kas tiek iegūta gadā, svārstās no 450 līdz 2500 tonnām. Kooperatīviem vidēji tās ir 30 000 tonnas. Lielāko apjomu no audzētās produkcijas saimniecībās dod burkāni, sīpoli, baltie un sarkanie kāposti, bietes, kolrābji, Ķīnas kāposti, kāļi. Saimniecības audzē arī dārzeņu sugas, kas tiek pieprasītas mazākos apjomos, bet kļūst populāras to antibakteriālās iedarbības dēļ dažādu infekciju gadījumos, kad nepieciešama imunitātes paaugstināšana, tie ir: puravi, rutki, ķiploki, sīpolloki. Mazākos apjomos tiek audzēti arī brokoļi, cukīni, cūku pupas, kabači, kukurūza, rāceņi, zirņi u. c. Vienai no saimniecībām 20 % produkcijas tiek izmantota arī pārstrādei. Saimniecība, kurai ir pārstrāde, saražoto produkciju pati piegādā vairumtirgotājiem. Viena saimniecība minēja, ka tieši patērētājam piegādā pavisam nelielu apjomu no izaudzētās produkcijas (0,5 %). Savukārt bioloģiskās saimniecības gandrīz visu produkciju pārdod tiešajā tirdzniecībā uz vietas saimniecībā vai tirdziņos.

Visās saimniecībās izaudzētā produkcija tiek tirgota gan mazumtirdzniecībā, gan vairumtirdzniecībā, kas tiek nodrošināta ar kooperatīva starpniecību. Kooperatīvs gan svaigos dārzeņus, gan pārstrādāto produkciju tirgo mazumtirdzniecībā, vairumtirdzniecībā un arī pavisam nedaudz eksportē. Produkcija ar saimniecības vai kooperatīva transportu tiek nogādāta uz kooperatīva

noliktavu. Transporta izmaksas sedz saimniecības. Aptaujātais kooperatīvs (viens no lielākajiem Latvijā) pārstrādā 30 % no saražotā dārzeņu apjoma. Pārstrādei 99 % tiek izmantotas vietējās izejvielas. Neviena no aptaujātajām saimniecībām nav iesaistīta programmā “Piens un augļi skolai” ar dārzeņu piegādēm.

Salīdzinoši maz integrēto audzētāju un mazā apjomā piegādā produkciju tieši ēdināšanas uzņēmumiem (aptuveni 1 % no saražotās produkcijas), bet viena no aptaujātajām bioloģiskajām saimniecībām skolu ēdinātājiem piegādā līdz 50 % no produkcijas, kas ir aptuveni 15 tonnas. Kooperatīvs ēdināšanas uzņēmumiem piegādā 20 % no produkcijas.

Internetā produkciju pārdot divas no aptaujātajām saimniecībām – *svaigi.lv* tiek pārdoti 7 % bioloģiskās saimniecības produkcijas, kas netiek pārdota tiešajā tirdzniecībā, bet cita saimniecība *ss.com* pārdod sīpolus, kuri nav vairs piemēroti pārtikas tirdzniecībai un kuri paredzēti loku steidzināšanai. No kopējā apjoma tas ir 1–2 %.

Saimniecībās iegūtā ražība plašāk audzētajiem dārzeņiem vidēji ir: burkāni 40 t/ha, kāļi 18 t/ha, baltie un sarkanie galviņkāposti 55 t/ha, bietes 45 t/ha, sīpoli 20 t/ha, kolrābji 21 t/ha, Ķīnas kāposti 8 t/ha, puravi 24 t/ha, rutki 14 t/ha, mazākās platībās audzēto dārzeņu ražas: brokoļi 5 t/ha, cukīni 18 t/ha, kabači 25 t/ha, rāceņi 10 t/ha u. c. Dārzeņu audzēšanā nācies saskarties ar to, ka 2017. gads bija plūdu gads, savukārt 2018. gads raksturojās ar maz nokrišņiem, kā rezultātā tika traucēta kvalitatīvas ražas ieguve, tādējādi ietekmējot vidējo iegūto ražu piecu gadu griezumā. Segtajās platībās modernās siltumnīcās vidēji tiek iegūti 1300 t/ha gurķi un 50 t/ha tomāti.

Lai iegūtu dārzeņu ražu, atkarībā no sugas, atklātā lauka dārzeņiem **audzēšanas periods ilgst 50–180 dienas**. Saimniecības savu produkciju realizē no viena (brokoļi, sviesta pupiņas) līdz septiņiem mēnešiem (burkāni, kolrābji). Lielākajai daļai Latvijā izaudzēto dārzeņu tirdzniecības periods ilgst no četriem līdz sešiem mēnešiem. Kooperatīvs sakņu dārzeņu un galviņkāpostu realizāciju nodrošina 6–12 mēnešus atkarībā no dārzeņu sugas, pārējiem (ar īsu uzglabāšanas periodu) līdz 20 dienām. **Segtajās platībās raža tiek iegūta cauru gadu.**

Dārzeņu saimniecības atzīst, ka problēmas ar piegādi **Covid-19 karantīnas laikā** 2020. gada pavasarī neradās, jo tirgojamā produkcija jau bija beigusies. Viena saimniecība uzsvēra, ka apgrozījums kritās slēgto skolu un ēdināšanas uzņēmumu dēļ, jo no vairumtirdzniecības bāzēm daudz tiek piegādāts ēdinātājiem. Kooperatīvam arī Covid-19 laikā piegāde netika ietekmēta, jo raža jau tikai iegūta iepriekšējā rudenī vai ziemas periodā siltumnīcās, kuru darbība turpinājās. Saimniecības neko neeksportē tieši. Kooperatīvs eksportē 20 %. Pēc ārkārtējās situācijas iestāšanās martā palielinājās tirdzniecības apjomi iepakotai siltumnīcu produkcijai un pieauga arī tirdzniecības apjomi visai produkcijai, jo samazinājās dārzeņu importa apjoms.

Mazās saimniecības, kas nodrošina tiešo tirdzniecību – īsās ķēdes, Covid-19 krīzes laikā izjuta klientu pieplūdumu. Jo īpaši tika izmantota pieeja “*piebrauc – paņem*”: saimniecībā sagatavo produkcijas kastes, klienti paši atbrauc un paņem – nav kontakta, tirdzniecībai nav nepieciešamas telpas, jo produkcija tiek tirgota nojumē. Problēma būtu, ja tiktu ierobežota individuālā transporta kustība – tad cilvēki nevarētu atbraukt pēc precēm. Šāds tirdzniecības modelis rada papildu darbaspēka izmaksas (aptuveni par 12 %), jo produkti kastēs ir jāsavēr un jāsakārto.

Liela daļa audzētāju atzina, ka arī rudenī bija jūtama Covid-19 krīzes ietekme, jo daudzi cilvēki izaudzēja ražu pašu iekoptajos mazdārziņos (pēc asociācijas “Latvijas dārznieks” datiem mazdārziņu platības ir pieaugušas par 100 ha), un tas mājāsaimniecībām deva nozīmīgu dārzkopības produkcijas apjomu. Radās pieprasījuma kritums, kas ir sagaidāms līdz privāto krājumu izsīkšanai.

Dārzkopības saimniecības uzsvēra, ka nav vēlama ražošanas apturēšana. Lielajām saimniecībām, īpaši siltumnīcām, izaicinājums Covid-19 krīzē ir nodrošināt lielā darbinieku kolektīva veselību, jo darbinieku trūkuma gadījumā visi stādījumi var aiziet bojā.

Neviena no aptaujātajām saimniecībām pavasara krīzes laikā neizmantoja valsts atbalstu krīzes ietekmes mazināšanai. Dažas saimniecības to skaidroja ar apgrūtinātām papildu prasībām, kas bija jāievēro, lai saņemtu to. Piemēram, par nerealizētajiem produkcijas uzkrājumiem atbalstu sniedza tikai gadījumos, kad produkcija tika ziedota. Saimniecības būtu gatavas ziedot, bet krīzes situācijā nebija uzņēmumu, kam ziedot – sabiedriskās ēdināšanas un izglītības iestādes nestrādāja vai strādāja ierobežoti.

Augļu, ogu un dārzeņu pārstrāde

1. Vadošie (lielākie) augļu un dārzeņu pārstrādes uzņēmumi

Informāciju par vietējās izcelsmes augļu un dārzeņu apjomiem pārstrādei 2019. gadā sniedza 6 pārstrādes uzņēmumi (t. sk. lielākie) un 4 izejvielu piegādātāji (audzētāji, ražotāju grupas un kooperatīvi).

Jāuzsver, ka Latvijā pārstrādei augļu, ogu kategorijā (100–200 t) visvairāk tiek izmantotas tādas augstvērtīgas izejvielas kā smiltsērķšķi un lielogu dzērvenes. Aptaujātie uzņēmumi 2019. gadā pārstrādāja vidēji 75 tonnas lielogu dzērveņu un 30 tonnas smiltsērķšķu, kas norāda uz vēl virkni citu uzņēmumu izejvielu izmantošanā līdzās aptaujātajiem. Nākamās plašāk izmantotās izejvielas pārstrādei ir: āboli, krūmcidonijas (50–100 t), rabarberi, krūmmellenes, upenes (10–50 t), avenes, zemenes, ērkšķogas, jāņogas (1–5 t).

No dārzeņiem visvairāk (virs 100 t) tiek pārstrādāti ķirbji, burkāni un skābenes. Nākamās plašāk pārstrādātās izejvielas: 50–100 t ir galda bietes, gurķi; 10–50 t kāposti (nav iekļauti dati par lielāko audzētāju/pārstrādātāju “Dimdiņi”), sīpoli, cukini un kabači; 5–10 t kāļi, ķiploki, pupiņas; 1–5 t baklažāni, selerijas saknes, pelēkie zirņi, dilles.

Analizējot apkopoto informāciju, kas iegūta augļu, ogu audzētāju un kooperatīvu aptaujā, var secināt, ka vairākumā kultūru iegūtās ražas daudzums ir lielāks nekā iepērk aptaujātie pārstrādes uzņēmumi. Tas norāda uz virkni mazo uzņēmumu aktīvo darbību pārstrādes produktu ražošanā (2.2.1. un 2.2.2. tabulas) un arī realizēšanu svaigā veidā pa dažādiem tirdzniecības kanāliem.

Teorētiski norādītie apjomi (gan kopražā, gan pārstrādē izmantotie) nozīmētu, ka vietējo izejvielu varētu pietikt, bet diemžēl pastāv citi būtiski faktori jeb izaicinājumi, ko aptaujas laikā norādīja pārstrādes uzņēmumi:

Cena, kvalitāte, apjomi. Trūkst izejvielu piedāvājuma tieši pārstrādei, jo audzētāji galvenokārt profilējas pārdošanai svaigam patēriņam ar augstāku pievienoto vērtību. Cenu politika ir tāda, ka svaigo produktu var pārdot par augstāku cenu un nopelnīt vairāk. Kā piemēru jāmin jaunu deserta ābolu šķirņu piedāvājumu – tos audzētājam nebūs ekonomiski pārdot sulas ieguvei, kur nepieciešami lieli apjomi viendabīgas kvalitātes un par ievērojami zemāku cenu. Vēl viens izaicinājums ir **lauksaimnieku pārprofilēšanās citu kultūru audzēšanai**. Piemēram, plaši pazīstamo zaļo zirņišu platības sarūk, lai gan pārstrādes iekārtu jaudas joprojām ir pietiekamas. Tas arī ietekmē importēto izejvielu apjomu pieaugumu.

Vietējo un importēto izejvielu apjomi starp aptaujātajiem uzņēmumiem ir atšķirīgi un atkarīgi no produkcijas veidiem un to izplatīšanas tirgiem. Uzņēmumos, kuru produkcija daudz tiek eksportēta, vietējo un importēto izejvielu attiecība ir no 49:51 % līdz 20:80 %. Tiem, kas vairāk orientēti uz vietējo tirgu, importa izejvielu apjoms ir vidēji 15 %.

Vairāki uzņēmumi norāda uz **krīzes priekšvēstnesi**, ko ļāva saskatīt reālā situācija starptautiskajos tirgos. Situācijas monitorings ir bijis svarīgs, lai pārorientētu tirgu, t. sk. uz mazumtirdzniecības segmentu. Sadarbības partneru došanās dīkstāvēs bija ietekmējošs faktors vairākiem uzņēmumiem, kas pa šiem tīkliem realizēja savu produkciju. *HoReCa* segmentā bija būtisks kritums – vidēji 80 % robežās. Savukārt mazumtirdzniecībā tirdzniecības apjomi pieauga, vairākiem uzņēmumiem pieaugums palielinājās arī eksportā.

Galvenie izaicinājumi, problēmas un riski saistībā ar situāciju tiek norādīti: 1) izejvielu un materiālu (t. sk. iepakojuma) nodrošinājums (tiem, kam nebija iespējams veidot lielākus uzkrājumus); 2) personāla plūsmas diversificēšana (dažiem problēmas radās krīzes sākumā, vēlāk situācija tika atrisināta ar rūpīgu plānošanu). Ražošanas neapturēšanu ar nepieciešamību tomēr atlaist daļu darbinieku tika risināta, noslogojot palikušos ar dažādiem pienākumiem; 3) ļoti aktuāla bija realizācijas tirgu un kanālu operatīva diversifikācija.

Situācijas risināšanai **ierobežojošie faktori**: tiešo kontaktu trūkums, kas ietekmēja nekavējošus loģistikas risinājumus; nepieciešamība meklēt alternatīvus piegādes avotus materiāliem un izejvielām; darbinieku atlaišanas gadījumā bija vajadzīga papildu apmācība pienākumu izpildei citiem darbiniekiem; neaktīva valsts iestāžu darbība; nepieciešamās dokumentācijas aprites nesakārtotība e-vidē.

Stimulējošie faktori: uzsākta plašāka elektroniskā komunikācija, t. sk. e-dokumentu aprite; būtiski attīstījās e-tirdzniecība; kopumā iesaistīšanās e-vidē palīdzēja operatīvi risināt jautājumus par tirdzniecības attīstību un jaunu kanālu izveidošanu. Attiecībā uz personālu atsevišķām darbinieku grupām (netieši saistītām ar ražošanu) ticis atbalstīts un ieviests attālināts darbs.

Valdības ieviestos atbalsta mehānismus (dīkstāves pabalsts, subsīdijas, ar eksporta apjomu kritumu saistītos u. c.) izmantoja tikai daži no aptaujātajiem uzņēmumiem. Citi atbalsta mehānismus neizmantoja ierobežojošo kritēriju definīcijas dēļ, jo uzskatīja tos par nelietderīgiem.

Analizējot nākotnes scenārijus uzņēmuma, kā arī kopumā augļu, dārzeņu pārstrādes nozares attīstībai Covid-19 krīzes ierobežojumu gadījumos, daļa lielāko uzņēmumu norādīja, ka 3–6 mēnešus būtiskas ietekmes uz ražošanu nebūtu. Taču, ja krīze turpinātos 6–12 mēnešus, tad varētu rasties nepieciešamība pārorientēt ražojamās produkcijas klāstu, tirdzniecības struktūru un tirdzniecības kanālus. Krīzes gadījumā ilgāk par vienu gadu daži uzņēmumi norādīja negatīvākus scenārijus: no darbības pārorientēšanas vidējiem uzņēmumiem līdz pat apturēšanai maziem uzņēmumiem.

Pandēmijas izraisītā situācija ir ieviesusi **izmaiņas pārtikas ķēdēs** (augļu, dārzeņu pārstrādes jomā), un būtiski skar produkcijas tirdzniecību atvērtā veidā. Ir mainījušās pārtikas fasējumu prasības, līdz ar to tās ietekmē loģistikas un ražošanas formas. Īpaši maziem un mikrouzņēmumiem, kuru produkcijas veidi ir atšķirīgi no lielajiem pārstrādes uzņēmumiem.

2. Mazie pārstrādes uzņēmumi (mikro, individuālie komersanti), t. sk. audzētāji, kas paši izaudzēto pārstrādā

Saskaņā ar CSP datiem par 2019. gadu norādīts, ka viens mājsaimniecības loceklis augļu un ogu pārstrādes produktus patērēja 18 kg, bet dārzeņu pārstrādes produktus –16 kg. Izvērtējot tirdzniecības tīklos (tostarp mazos veikalos, tirgū, tieši pie ražotāja) pieejamo augļu, ogu un dārzeņu pārstrādes produktu klāstu, var izdarīt secinājumu par plašu produktu daudzveidību (2.2.1. un 2.2.2. tabulas). Tas liecina īpaši par mazo un mikro uzņēmumu (individuālo komersantu) aktivitātēm, piedāvājot patērētājiem gan pazīstamus, gan jaunus un inovatīvus produktus. Šiem uzņēmumiem pārstrādes apjomi nav lieli, izejvielas galvenokārt ir pašu audzētas. Turklāt bieži vien tās nepieprasa lielie pārstrādes uzņēmumi.

Analizējot Latvijā audzētās daudzveidīgās kultūras un to piemērotību pārstrādei, var izdarīt šādus secinājumus:

- ābolu pārstrāde joprojām ir aktuāla, ar to nodarbojas gan paši audzētāji, gan pārstrādes uzņēmumi. Daļa ražas tiek eksportēta pārstrādei sulā; trūkst rūpnīcas, kas varētu gatavot sulas koncentrātu. Pirms 10 gadiem (galvenokārt Polijas uzņēmumu radītās konkurences dēļ) tika slēgta koncentrāta ražotne SIA “Ruta M”;

- plūmju pārstrādes iespējas var attīstīties. Pašreiz tie ir galvenokārt nišas produkti (čatniji, sāļās mērces, želejkonfektes, biezsulas, saldējums, sukādes), taču palielinās interese par aliču (hibrīdplūmju) pārstrādi;
- vīnogas – kā atzina divi audzētāji, Latvijā nevar uzskatīt par komerc kultūru. Tomēr tās tiek audzētas kā nišas kultūra galvenokārt pārstrādei. Iegūtā raža gandrīz 100 % tiek lietota vīna un sulas ražošanai;
- dažādas ogas – svarīga pārstrādes produktu grupa ir sula, bezalkoholiskie un alkoholiskie dzērieni. Vīndari piedāvā ļoti plašu produkcijas klāstu no pazīstamām un mazāk pazīstamām izejvielām. Standarta pārstrādes produktu grupa ir dažāda veida ievārījumi un biezeņi, ko galvenokārt ražo lielākie uzņēmumi, turklāt izmantojot lielu daļu importēto izejvielu;
- attīstās arī citu mazāk pazīstamu kultūru pārstrāde, lai arī nelielos apjomos. Kā piemēru var minēt irbenes. Ņemot vērā ogu bioķīmisko sastāvu, tās galvenokārt tiek izmantotas uztura bagātinātāju ražošanai;
- nozīmīgi pieminēt tādu produktu grupu kā sukādes jeb cukurotus augļus/dārzenus. To ražošanas uzplaukums saistīts ar 2008. gada finanšu krīzes periodu, kad uzņēmēji meklēja jaunas biznesa iespējas. Lai arī galvenās izejvielas sukāžu ražošanai ir krūmcidonijas, lielloģu dzērvenes, upenes, ķirbji, rabarberi, tirgū tiek piedāvāti produkti no jaunām izejvielām, tostarp dāržeņiem. Sukāžu tirgus ir apjomīgs un ļoti piemērots mazajiem uzņēmējiem, īpaši, ja paši audzē izejvielas. Lielākie pārstrādes uzņēmumi sukādes eksportē;
- smiltsērķšķi, lielloģu dzērvenes – pieaugošs pieprasījums pēc izejvielām ar augstu bioloģiski aktīvo vielu saturu rodas periodiski, vairāk tas saistīts ar mārketingu, un šoreiz ar pandēmijas izraisīto situāciju. Informācija publiskajā telpā, zinātnieku pētījumi, veselības iestāžu ieteikumi aktivizē patērētāju paradumu maiņu vairāk lietot uzturā vitamīniem bagātas izejvielas;
- bioloģiskas izcelsmes izejvielas – pasaulē to pieprasījumam ir tendence pieaugt. Latvijā nav īpaši attīstīta bioloģiski audzētu augļu un dārzeņu pārstrāde, galvenokārt to dara mazie uzņēmēji. Nozīmīgs šīs jomas dalībnieks ir SIA “Latekofood”, kurš plašā produkcijas klāsta ražošanai pārstrādā gan vietējās izejvielas, gan arī importētās.

2.2.1.tabula

Pārstrādes produktu veidi, kuru ražošanā izmantoti vietējie augļi un ogas

Augļi, ogas	Saldētas izejvielas	Džemi/ ievārījumi/ biezeņi (t.sk. maisījumi), sāļās mērces	Sulas/ nektāri/ dzērieni (t.sk. morsi)	Sīrupi	Sukādes	Citi (tējas, spiedpaliekas, kaltētas izejvielas, pulveri, batoniņi, sēklu eļļa, u.c.)	Saldējums	Alkoholiskie dzērieni (vīns, likieris u.c.)
Āboli	*	X	X	X	X	X	X	X
Bumbieri		*	*			*	*	*
Ķirši (saldie un skābie)	*	X	X	X	*	*	*	X
Plūmes	*	X	X		*	*	*	X
Krūmcidonijas	X	*	X	X	X	*	*	X
Zemenes	X	X	X	*	*	*	*	X
Upenes	X	X	X	X	X	X	*	X
Jānogas, ērkšķogas	X	X	X	X	*	X	*	X
Krūmmellenes	X	X	X	*	*	*	*	*

Augļi, ogas	Saldētas izejvielas	Džemi/ievārījumi/biezeņi (t.sk. maisījumi), sāļas mērces	Sulas/nectāri/dzērieni (t.sk. morsi)	Sīrupi	Sukādes	Citi (tējas, spiedpaliekas, kaltētas izejvielas, pulveri, batoniņi, sēklu eļļa, u.c.)	Saldējums	Alkoholiskie dzērieni (vīns, liķieris u.c.)
Dzērvenes	X	X	X	X	X	X	X	X
Smiltsērķšķi	X	*	X	*	*	X	X	X
Avenes	X	X	X	*		X	*	X
Rabarberi	*	*	X	X	X	*	*	X
Pīlādži	*	*	*	*	*	*	*	X
Aronijas		*	X	X	*	X		X
Kazenes	*	*	*	*		*	*	*
Irbenes		*	*			*		*
Aprikozes		*				*		

X – plašāk pieejamie pārstrādes produkti.

* Produkti tiek ražoti nelielos apjomos (galvenokārt individuālie komersanti, mājražotāji).

Avots: autoru pētījums.

2.2.2.tabula

Pārstrādes produktu veidi, kuru ražošanā izmantoti vietējie dārzeņi

Dārzeņi	Saldētas izejvielas (t.sk. maisījumos)	Konservi: dārzeņu salāti (t.sk. dārzeņu ikri), mērces, zupas, biezeņi (t.sk. pesto), u.c.	Marinēti	Skābēti	Pusfabrikāti un produkti gatavi lietošanai (sautēti kāposti, vārītas bietes, vārīti zirņi un pupas, mizoti burkāni u.c.)	Citi (kaltēti, sāļti, sukādes, sulas, sīrupi, čipsi, piedevas maizes un konditorejas produktu ražošanā, u.c.)
Burkāni	X	X	X		X	X
Galda bietes		X	X		X	X
Galviņkāposti	*	X	X	X	X	*
Ziedkāposti	X	X	X			*
Gurķi		X	X	X		X
Ķirbji	X	X	X			X
Kabači	*	X	X			*
Sīpoli	*	X	X			*
Ķiploki		X	X			X
Tomāti		X	X	*		X
Mārrutki		X				*
Sakņu selerijas	*	X				*
Zirņi (t. sk. zaļie, pelēkie u. c.)	X	X			X	*
Pupiņas un pupas (kaltētas)	X	X	X	*	X	X
Kāļi/rāceņi		*				*
Rutki		*				*
Paprika	X	X	X			*
Puravi	X	X				*
Sakņu pētersīļi	X	X	*			*

Dārzeni	Saldētas izejvielas (t.sk. maisījumos)	Konservi: dārzeņu salāti (t.sk. dārzeņu ikri), mērces, zupas, biezeņi (t.s.k. pesto), u.c.	Marinēti	Skābēti	Pusfabrikāti un produkti gatavi lietošanai (sautēti kāposti, vārītas bietes, vārīti zirņi un pupas, mizoti burkāni u.c.)	Citi (kaltēti, sālīti, sukādes, sulas, sīrupi, čipsi, piedevas maizes un konditorejas produktu ražošanā, u.c.)
Pastinaki	X	X	*			*
Spināti	X	X				*
Skābenes		X				*
Loki	*					*
Rabarberi	*					X

X – plašāk pieejamie pārstrādes produkti.

*Produkti tiek ražoti nelielos apjomos (galvenokārt individuālie komersanti, mājražotāji).

Avots: autoru pētījums.

Ieguvumi/iespējas dārzkopības nozarē

Apkopojot aptaujāto augļu, ogu un dārzeņu audzētāju, kā arī pārstrādes uzņēmumu sniegto informāciju par Covid-19 pandēmijas laika ieguvumiem, ir gūti šādi secinājumi:

- audzētāji vairāk iemācījās **izmantot interneta, sociālo tīklu** iespējas sabiedrības uzrunāšanai, informēšanai un produkcijas realizācijai;
- attīstījās arī **e-pakalpojumi** – tika izmantota iespēja daudzus jautājumus kārtot elektroniski attālināti, kas samazināja patērēto laiku braukšanai un dažādu iestāžu apmeklēšanai; taču bija nepieciešams apgūt zināšanas, kā strādāt šādā vidē, un tas daļai audzētāju sagādāja grūtības – īpaši vecāka gadagājuma cilvēkiem;
- pazeminoties degvielas cenai, samazinājās transportēšanas, loģistikas izmaksas;
- attīstījās **tiešā tirdzniecība**, cilvēki labprāt brauca uz saimniecībām iegādāties svaigas ogas, augļus un dārzeņus, paplašinājās interese par **pašlasīšanas** iespējām saimniecībās;
- krīze rosina veidot īsākas un pašpietiekamas **produktu ķēdes**;
- pavērās cits priekšstats par vietējās produkcijas ražošanas iespējām, jo skaidri **iezīmējās pelēkā tirgus apjomi** (samazinājās nelegāli ievestās produkcija);
- **samazinātais PVN** vietējiem augļiem un dārzeņiem palīdz mazināt pelēko tirgu un negodīgo konkurenci un palielina iespēju realizēt Latvijas produkciju; ir būtiski, ka iedzīvotājiem pie samazinātas pirkspējas iespējams lētāk iegādāties augļus un dārzeņus;
- krīzes sākumā tika **veiksmīgi iztirgoti** no noliktavām visa gatavā produkcija (ja tāda vēl bija), pieprasījums pat bija palielināts. Pieauga popularitāte veselīgiem, imūnsistēmu stiprinošiem produktiem, piemēram, strauji tika izpārdoti visi iepriekšējā gada ražas smiltsērķšķu ogu un sulas uzkrājumi;
- krīze iemācījusi, ka **resursus var izlietot efektīvāk, izmantojot tehnoloģiju iespējas**, piemēram, attālinātās apmācības, videokonferences. Nav jātērē papildu līdzekļi un laiks, lai gūtu jaunas zināšanas vai kontaktus;
- robežu šķērsošanas ierobežojumi **samazināja nelegāli importētās produkcijas apjomu**, kas pozitīvi ietekmēja vietējo augļu un dārzeņu noietu, jo bija mazāka konkurence ar ievesto

produktu zemajām cenām. Tas ir valstiski risināms jautājums, lai nelegālais augļu un dārzeņu imports neizkonkurētu vietējo produktu ražošanu.

Nozares attīstības redzējums

Lielākā daļa aptaujāto uzņēmēju uzskata, ka **īslaicīga Covid-19 krīze** būtisku ietekmi augļu un dārzeņu ražošanā nerada, jo īpaši, ja tā ir pavasara periodā. **Citā laikā krīze ir jūtamāka**: sarūk pirkspēja, ražošana, tirgi, rodas ražas novākšanas problēmas, darbaspēka trūkums u. c. Daļa šo problēmu jau iezīmējās rudens atkārtotās krīzes apstākļos – samazinās patēriņš skolu ēdināšanai, sabiedriskajai ēdināšanai. Tomēr kā pozitīvs aspekts jāmin valdības atzīstamā rīcība rudens perioda ierobežojošos pasākumus īstenot nedaudz “atvieglināti” salīdzinājumā ar pavasara ierobežojumiem, piemēram, skolās mācības turpinās 1.–6. klasei (tas nodrošina gan programmas “Piens un augļi skolai” realizāciju, gan skolu ēdinātāju apgādi ar produkciju).

Dārzkopības attīstību noteikti sekmētu samazinātas PVN likmes atstāšana. Likmes atcelšana varētu nozīmīgi samazināt vietējo augļu ražošanas apjomus un rentabilitāti, kā arī mazumtirdzniecībā realizēto produkcijas apjomu (cenu konkurētspēja ar lēto importa produkciju).

Konkurences spēju var veicināt **sertifikācijas ieviešana ražošanā**, nodrošinot plašākas tirgus iespējas lielajās ķēdēs (piem., tirdzniecības tīkls “Lidl” un eksports). Taču tas var veicināt cenu celšanos. Lai sabalansētu cenas un izvairītos no pašizmaksas celšanās veicot sertifikāciju, to varētu atstāt kā brīvprātīgu Latvijas uzņēmumiem, bet noteikt obligātus attiecīgus sertifikācijas standartus importētajai produkcijai no trešajām valstīm. Savukārt vietējo dārzkopības produkcijas ražotāju atbalstam līdztekus sertifikātam būtu ieteicams akceptēt arī integrētās vai bioloģiskās audzēšanas apliecību, kas jau zināmā mērā garantē produkcijas nekaitīgumu un veselīgumu. Šāda pieeja nozīmīgi samazinātu cenu atšķirības starp importa un vietējiem dārzkopības produktiem.

Īso tirdzniecības ķēžu ieviešana sekmētu drošas un no ārējiem faktoriem mazāk atkarīgas augļu un dārzeņu tirdzniecības nodrošināšanu.

Pandēmijas laikā visai daudzi iedzīvotāji iekopa mazdārziņus, kas lielu daļu patērētāju nodrošināja ar svaigu produkciju vasaras un rudens periodā. Vairums mazdārziņu apsaimniekotāju savu produkciju patērē vasarā un rudenī, tikai daļu produkcijas spējot īslaicīgi uzglabāt. Ražotājiem vajadzētu rēķināties ar šo apstākli **un lielāko produkcijas daļu laist tirgū vēlā rudenī, lai tā ilgstošāk būtu pieejama pavasara periodā.** Jāapsver arī pārstrādes iespēju palielināšana dārzkopības produkcijai. Šī jautājuma risināšanā nozīmīgs ieguldījums varētu būt **glabātuvju modernizācija un modernu ziemas siltumnīcu būvniecība.**

Būtiska iespēja – mārketingā **akcentēt veselīgu dzīvesveidu**, t. sk. imūnsistēmu stiprinošu augļu, ogu un dārzeņu lietošanu uzturā. Izmaiņas ir jau notikušas, piemēram, smiltsērķšķu ogu eksporta pieprasījums 2020. gadā ir dubultojies, sasniedzot 800 t.

Krīze ir rosinājusi lielāku interesi par **tirdzniecību internetā, tiešo tirdzniecību saimniecībās un pašlasīšanu.** Uzņēmumi, kas spēs pārdot savu preci, izmantojot šīs metodes, būs ieguvēji. Šo aspektu attīstībai liela nozīme ir mārketingam un reklāmai.

3. Risku identifikācija un novērtējums

Covid-19 pandēmijas izraisītas situācijas risku izvērtēšanai dārzkopības nozarē tika izmantota projektā izstrādātā kopīgā metodika, kas aprakstīta I. nodaļā.

Veicot aptaujas iepriekš minētajās saimniecībās, tika izdiskutēti un novērtēti visi 36 identificētie riski, atsevišķās augļaugu grupās un dārzeņu risku saraksts tika precizēts un papildināts.

Balstoties uz interviju laikā iegūto informāciju, tika izstrādāts risku raksturojums katrai augļaugu grupai, dārzeņiem, kā arī augļu un dārzeņu pārstrādes sektoram. Pirmās diskusijas ar nozares pārstāvjiem notika augustā un septembra pirmajā pusē, kad Covid-19 situācija vēl nebija saasinājusies, tāpēc bija svarīgi informāciju aktualizēt, kad situācija krasi pasliktinājās un kļuva skaidrs, ka pandēmija var ilgt garāku laika periodu nekā šķita sākotnēji. 2020.gada 28. oktobrī notika dārzkopības nozares seminārs “Pārtikas produktu piegāžu ķēžu pārstrukturēšana Covid-19 seku mazināšanai”, kad kopā ar Latvijas Augļkopju asociācijas, biedrības “Latvijas dārznieks”, kooperatīvu, pārstrādes uzņēmumu un audzētāju pārstāvjiem tika atkārtoti izvērtēti nozīmīgākie riski un iespējamie risinājumi to seku mazināšanai.

Iegūtie rezultāti atspoguļoti riska raksturojuma tabulās un riska matricās katrai augļaugu grupai, dārzeņiem, kā arī augļu un dārzeņu pārstrādes sektoram.

No riska matricas tika identificēti ražošanas un pārstrādes riski, kurus nepieciešams vadīt. Tie ir riski, kas izvietoti ļoti augsta (katastrofāla) riska un augsta (kritiskā) riska zonās.

Turpmāk sniegta risku analīze katrai iepriekš minētajai grupai.

2.3.1. tabula

Risku raksturojums un novērtējums ābolu un bumbieru ražotājiem

Riski	Riska raksturojums	Riska iestāšanās varbūtība	Riska ietekme
IEKŠĒJIE RISKI			
Vadības riski			
1. Grūtības plānot turpmāko saimniecisko darbību	Augsta riska varbūtība, jo nav skaidrs, cik ilgi pastāvēs dažāda veida ierobežojumi un kā ilgtermiņā mainīsies pieprasījums. Nepieciešama nepārtraukta situācijas monitorēšana tirgū un nozarē, jo pārmaiņas var būt krasas un pēkšņas. Nepieciešams noturēt pastāvīgos darbiniekus.	4	3
2. Pieredzes trūkums	Kritisks risks. Šī ir jauna situācija, daudz neskaidrību.	3	3
Personāla riski			
3. Darbinieku atlaišana, slēdzot vai sašaurinot ražošanu	Kritisks risks. Darbiniekiem nepieciešams pastāvīgs ienākumu avots. Ilggadējie un apmācītie darbinieki pēc tam var arī neatgriezties.	3	3
4. Atkarība no darbaspēka fiziskas klātbūtnes uzņēmumā	Ļoti augsts risks, ja darbinieki saslimst. Augļkopības darbs ir sezonāls, nav iespējams atlikt dārza kopšanas pasākumus, vākšanu un ražas šķirošanu uz	4	4

Riski	Riska raksturojums	Riska iestāšanās varbūtība	Riska ietekme
	citū laiku. Nav arī iespējams īsā laikā atrast jaunus kvalificētus darbiniekus.		
5. Darbaspēka trūkums	Kritisks risks (skat. augstāk). Grūtāk būs arī piesaistīt sezonas strādniekus.	3	3
6. Liels darbinieku blīvums	Mazs risks, jo darbinieki dārzā var strādāt atstatu cits no cita.	2	2
7. Darbaspēka saskarsmes kontrole	Vidēja riska varbūtība un maza ietekme. Kontrole nepieciešama tikai šķirošanas un tirdzniecības telpās, kur parasti strādā maz cilvēku.	3	2
	Sagādes riski		
8. Izejvielu trūkums / nepieejamība tirgū	Kritisks risks, ja samazinājusies/apstājusies to ražošana vai imports. Daudzas augļkopībā nepieciešamās izejvielas, materiālus u. c. ražo tikai ārvalstīs. AAL uzkrājumus nav iespējams veidot ilgtermiņā, jo to reģistrācija pastāvīgi mainās.	3	3
9. Iepakojuma trūkums / sagādes problēmas	Kritisks risks, īpaši tiem, kas augļus pārstrādā, bet arī tad, ja fasē pārdošanai svaigus augļus. Iepakojums – kartona kastes (pārsvarā no Lietuvas, jo Latvijā vairs nav, ja ir – dārgi) un tīkliņi. Ja ražotni LT slēdz, tad ir lielas problēmas.	3	3
10. Izejvielu cenu pieaugums	Vidēja riska varbūtība un maza ietekme. Taču ilgākā periodā tas var mainīties uz sliktu pusi, jo krīzes periodos cenām ir tendence augt.	3	2
11. Sadarbības partneru došanās dīkstāvēs	Ļoti augsts risks. Ja pandēmija ir skolas mācību laikā un samazinātā apjomā tiek īstenota programma “Piens un augļi skolai”, tad tas ir katastrofāls risks, jo ābolus ar tās starpniecību realizē vairums ražotāju un daudzi – lielāko daļu ražas. Tāpat var apstāties augļu realizācija ēdināšanas sektoram, pārstrādei, materiālu iegāde.	4	4
	Ražošanas riski		
12. Ražošanas apjoma kritums (samazināšanās)	Ļoti augsts risks. Iedarbojas faktoru kopums – iespējams darbinieku trūkums, tirgus samazināšanās, krīzes dēļ radušās finansiālas grūtības. Ja nav iespēju pilnībā un laikus novākt ražu un to realizēt, augļi iet zudumā vai jāpārstrādā, bet pēdējā gadījumā ir ierobežojumi – tirgus cenas un pieprasījums, ražošanas jaudas savā uzņēmumā. Vairums paši pārstrādā 10–	4	4

Riski	Riska raksturojums	Riska iestāšanās varbūtība	Riska ietekme
	30 % ražas. Augļu pārdošanas iespējas pārstrādes uzņēmumiem ir neprognozējamas; arī tie cieš no krīzes.		
13. Darba intensitātes samazināšanās / dīkstāve / darbības apturēšana	Nozīmīgs risks visiem uzņēmumiem, kas strādā ar ēdināšanas uzņēmumiem un <i>HoReCa</i> sektoru, un īpaši programmu “Piens un augļi skolai”, ja šajā programmā rodas pārtraukumi, ierobežojumi. Vietējie ražotāji skolām var piegādāt tikai ābolus, un to dara pastarpināti ar ēdināšanas uzņēmumiem. Vēl būtiski, ka tiek prasīta darbinieka nulles klātbūtne uzņēmumā, lai izmaksātu dīkstāves pabalstu – tas būtu jāmaina.	4	3
14. Darba intensitātes palielināšanās	Niecīgs risks. Taču var palielināties, ja trūks darbinieku.	1	1
	Glabāšanas riski		
15. Saražotās produkcijas krājumu pieaugums	Kritisks risks, ja samazināsies tirgus. Gan svaigi augļi, gan to pārstrādes produkti (sulas u. c.) ir ar ierobežotu derīguma termiņu. Āboliem un bumbieriem gan šī situācija ir labāka nekā kaulēnaugļiem un ogām. Tomēr, ja samazinās pirkjspēja, ābols nav pirmās nepieciešamības prece.	3	3
16. Uzglabāšanas problēmas svaigiem augļiem, produktiem ar īsu derīguma termiņu	Ļoti augsts risks. Svaigi augļi uzglabājami tikai ierobežotu laiku, īpaši vasaras un rudens šķirnes. Šķirņu sortimenta nomaiņa ir ilgtermiņa pasākums, kas prasa investīcijas un dod atdevi tikai pēc 4–5 gadiem. Daudziem mazajiem audzētājiem un arī kooperatīviem nav modernu glabātavu, kuras uzglabāšanas laiku varētu būtiski pagarināt.	4	4
17. Apgrozāmo līdzekļu iesaldēšana	Kritisks risks, ja kavējas maksājumi vai sarūk produkcijas realizācija. Ienākumi vairs nesedz glabāšanas izmaksas.	3	3
	Realizācijas (t. sk. mārketinga) riski		
18. Konkurences saasināšanās ar netiešajiem konkurentiem, nespējot konkurēt ar to tiešās piegādes un lojalitātes programmām	Vidēja riska varbūtība, maza ietekme. Vietējo augļu tirgus attiecībā uz āboliem un īpaši bumbieriem nav piepildīts. Tomēr ir milzīga konkurence ar Polijas importu gan lielveikalos, gan tirgos. Pārstrādes ābolu eksports tieši atkarīgs no ražas Polijā un Lietuvā, bet ne no pandēmijas situācijas.	3	2

Riski	Riska raksturojums	Riska iestāšanās varbūtība	Riska ietekme
19. Līdzšinējo produktu virzīšanas pasākumu tirgū neefektivitāte (piem., pārtikas degustācijas, tirdziņi, izstādes)	Kritisks risks. Covid-19 krīzes laikā būtiski samazinājās patērētāju pirktspēja un tirgu apmeklējums, arī lielveikalos iepirkās mazāk, bet ne tik ievērojami. Mainījās arī pircēju paradumi, kas var būtiski ietekmēt ienākumus tad, ja ražotājam trūkst elastības.	3	3
20. Klientu lojalitātes un atbalsta mazināšanās vietējās īsajās pārtikas ķēdēs piedāvātajiem produktiem paaugstinātu higiēnas risku dēļ	Kritisks risks. Samazināta pirktspēja, retāks pircēju apmeklējums; vietējie produkti ir dārgāki. Tomēr pēdējā laikā situācija uzlabojas; pircēji vairāk interesējas par vietējo produktu veselīgumu.	3	3
Norēķinu un finansēšanas riski			
21. Papildu izdevumi, pielāgojoties ārkārtējai situācijai	Kritisks risks. Tikai glabātavās (elektrības izmaksas u. c.), ne dārzā.	3	3
22. Ieņēmumu samazināšanās	Kritisks risks ar augstu varbūtību. Turklāt ābolu audzētājiem finanšu uzkrājumus veidot ir pagrūti, jo ābelēm raksturīgs ražošanas periodiskums. Ja ir labs gads, investē, tad nākamais ir mazražas gads un ienākumi krīt. Pēdējos 2 gados bija būtiski salnu bojājumi, bet investēt pretsalnu aizsardzībā trūkst līdzekļu. Augļu nepietiekamība atsevišķos gados ietekmē arī lielveikalu attieksmi.	4	3
23. Problēmas saņemt samaksu par pārdoto produkciju	Kritisks risks ar augstu ietekmi. Ķēdes reakcija: ja viens partneris nesamaksā, nevar maksāt nākamais utt.	3	4
24. Nespēja nokārtot kredītsaistības	Kritisks risks. Būtu nepieciešami atvieglojumi krīzes periodā.	3	3
25. Nespēja segt ikmēneša maksājumus	Kritisks risks, ja ir kredītsaistības vai būtiski krīt neto peļņa. Ir neatliekami dārza kopšanas un glabātavu uzturēšanas izdevumi, ko nevar atcelt krīzes periodā, pat, ja ienākumi samazinās.	3	3
26. Loģistikas izmaksu pieaugums	Vidējs risks. Vairums augļus piegādā paši.	2	2
27. Nodokļu parādi	Vidējs risks. Nodokļu parādi bija mazākajai daļai saimniecību.	2	2

Riski	Riska raksturojums	Riska iestāšanās varbūtība	Riska ietekme
ĀRĒJIE RISKI			
Tirgus riski			
28. Tirgus nenoteiktība	Kritisks risks ar augstu varbūtību. Īpašas bažas izraisa neskaidrība ar programmu “Piens un augļi skolai”. Cenas un noietu ļoti būtiski ietekmētu samazinātās PVN likmes iespējamā atcelšana, likme būtu jāpagarina uz neierobežotu laiku, nevis uz pāris gadiem.	4	3
29. Grūtības atrast jaunus noieta tirgus slēgto aizstāšanai	Ļoti augsts risks. Programmai “Piens un augļi skolai” lielāka ietekme nekā tirdzniecības tīkliem, kuri turpināja ņemt realizācijai vietējos ābolus. Mazie ražotāji, kas līdz šim orientējās uz zemnieku tirgiem u. tml., nonāk lielās grūtībās. Viņiem lielveikalos nav vietas, ja vien (iespējams) nekooperējas. Eksports pārstrādei ir apdraudēts.	4	4
30. Pieprasījuma samazināšanās / palielināšanās	Visaugstākais risks (!) . Paredzama pieprasījuma samazināšanās: ābols nebūs pirmās nepieciešamības prece. Samazinās patērētāju pirktspēja, partneri dodas dīkstāvēs vai arī samazina jaudas, slēdz ēdināšanas uzņēmumus, rūk eksporta iespējas pārstrādes augļiem utt.	5	5
31. Īslaicīgs pārtikas produktu trūkums tirgū	Kritisks risks. Vietējo ābolu un bumbieru ražošanas apjoms ir nepietiekams, lai nodrošinātu iedzīvotāju pašreizējo patēriņa līmeni, ja samazināsies imports. Ziemas āboli veikalos bieži beidzas jau martā, kaut gan kontrolētās atmosfēras glabātavās tos var uzglabāt visu gadu.	3	3
32. Preču cenu pieaugums	Kritisks risks, bet ar mazu varbūtību. Ābolu pārdošanas cena pēdējos 5 gados gandrīz nav mainījies (ap 0,65 EUR/kg), ar retiem izņēmumiem, piemēram, kad Polijā nosala raža, tad “Maxima” maksāja 0,80 EUR/kg. Samazinātais 5 % PVN ir vērtējams pozitīvi – ražotājiem paliek būtiski lielāka daļa, jo PVN tiek maksāts pirms naudas saņemšanas par programmā “Piens un augļi skolai” realizēto produkciju, un tā ir liela starpība – 5 vai 21 %.	2	3
33. Klientu maksātspējas kritums	Kritisks risks. Dīkstāves pabalstu sistēma bija nepilnīga. Nedrošība par nākotni arī samazina tēriņus.	3	3

Riski	Riska raksturojums	Riska iestāšanās varbūtība	Riska ietekme
Nozares riski			
34. Atkarība no eksporta	Kritisks risks ražotājiem, kas eksportē pārstrādes augļus; bet tikai pāris lieliem audzētājiem un kooperatīviem eksports 2019. gadā sasniedza 50 –70 %. Eksports vienmēr bijis ļoti mainīgs, atkarīgs no augļu ražas importētājā valstī un pieprasījuma konkrētā gadā.	3	3
35. Imports no trešajām valstīm (Ukrainas), kas rada negodīgu konkurenci – audzētājiem, kas lielāko daļu produkcijas realizē tirgos	Vidējs vai mazs risks. Būtisks tiem, kas augļus pārdod lielajos tirgos, jo tur importa produkcija konkurē ar zemām cenām un tiek uzdota par vietējo. Ļoti iespējams, ka arī interneta firmu piegādēs uz mājām bija neskaidras izcelsmes augļi.	2	2
Sociālie riski			
36. Pircēju ažiotaža	Niecīgs risks. Ažiotaža attiecībā uz augļiem netika novērota.	1	1
37. Pircēju paradumu maiņa	Vidējs risks ar mazu ietekmi. Mainījās pircēju paradumi, bet ražotāji lielākoties spēja tiem pielāgoties. Pieauga augļu tiešā pārdošana, pieprasījums pēc svaigi spiestām sulām un sulu spiešanas pakalpojumiem, pēc augļu koku stādiem, utt. Notika arī e-tirdzniecība, bet ļoti nelielos apjomos.	3	2
Politiskie un tiesiskie riski			
38. Higiēnas prasību pieaugums uzņēmējiem	Ļoti augsts risks, novērtējot pavasarī. Domājams, tagad riska ietekme mazinās, jo uzņēmēji apguvuši prasības.	4	4
39. PVD pastiprināta sekošana uzņēmumos notiekošajam	Kritisks risks, ja ir pārstrāde. Ja nav pārstrādes, tad zems risks, regulāri 1 reizi gadā tiek pārbaudītas noliktavas un šķirošana.	4	3
40. Dažādi fiziski ierobežojumi uz valstu robežām	Kritisks risks. Svarīgi ražotājiem, kas eksportē augļus sulai vai ved uz pārrobežu tirgiem (Igauniju).	3	3
41. Braukšanas laika ierobežojumi automašīnu šoferiem	Vidējs risks. Būtisks tiem, kas sulas augļus eksportē.	2	2

Apzīmējumi

Riska zonu skaidrojums:	Riska vadības pasākumi:
ļoti augsta (katastrofāls) riska zona →	nepieciešami riska samazināšanas pasākumi
augsta (kritiska) riska zona →	nepieciešami riska samazināšanas pasākumi
vidēja (paaugstināta) riska zona →	jābūt uzmanīgiem!
zema riska zona →	nav nepieciešami tieši pasākumi

Avots: nozares ekspertu intervijas, ekspertu vērtējums semināra laikā.

2.3.2. tabula

Riska matrica ābolu un bumbieru ražošanā

Riska kvalitatīvais skaidrojums:		Riska ietekme (radītās sekas)				
		5 (ļoti liela)	4 (liela)	3 (vidēja)	2 (neliela)	1 (nenozīmīga)
ļoti augsts (katastrofāls)						
augsts (kritisks) risks						
vidējs (paaugstināts)						
zems risks						
Riska iestāšanās varbūtība	5 (gandrīz noteikti)	30.				
	4 (ļoti iespējams)		4., 11., 12., 16., 29. , 38.	1., 13., 22., 39.		
	3 (iespējams)		23., 28. , 39.	2., 3., 5., 8., 9., 15., 17., 19., 20., 21., 24., 25., 31. , 33. , 34. , 40.	7., 10., 18., 26., 37.	
	2 (maz iespējams)		32.		6., 26., 27., 35. , 41.	
	1 (ļoti reti)					14., 36.

Piezīme: ar **boldu** izcelti ārējie riski.

Avots: nozares ekspertu intervijas, ekspertu vērtējums.

Secinājumi

Ābolu ražošanā pastāv ļoti daudzi augsti (kritiski) riski, kopskaitā 30. To mijiedarbībai var būt kumulatīvs efekts.

Ļoti augsti (katastrofāli) riski ābolu ražošanā ir:

IEKŠĒJIE RISKI: 4. Atkarība no darbaspēka fiziskas klātbūtnes uzņēmumā; 11. Sadarbības partneru došanās dīkstāvēs; 12. Ražošanas apjoma kritums (samazināšanās); 16. Uzglabāšanas problēmas augļiem ar īsu derīguma termiņu.

ĀRĒJIE RISKI: 29. Grūtības atrast jaunus noieta tirgus slēgto aizstāšanai; 30. Pieprasījuma samazināšanās / palielināšanās (visaugstākais risks!); 38. Higiēnas prasību pieaugums uzņēmējiem.

Augsti riski ir arī 1., 13., 22., 23., **28.**, **39.**

Visiem šiem riskiem jāizstrādā pretriska pasākumi.

Risku raksturojums un novērtējums plūmju un ķiršu ražotājiem

Risks	Riska raksturojums	Riska varbūtība	Riska ietekme
IEKŠĒJIE RISKI			
Vadības riski			
1. Grūtības plānot turpmāko saimniecisko darbību	Neskaidrība par nākotni un Covid-19 izraisītās krīzes ilgumu rada grūtības plānot uzņēmuma darbību. Augļkopji, savu darbību plānojot ilgtermiņā, vēlas skaidrību par “spēles noteikumiem”.	4	4
2. Pieredzes trūkums	Uzsākot projektu, Covid-19 sākotnējais vilnis jau bija garām un riska novērtējums bija zemāks. Nezinot, kā situācija turpināsies, tiek vērtēts vidēji (piesardzīgi). Līdz nākamajai sezonai iespējams, ka pieredze, kā rast risinājumus pandēmijas apstākļos, būs.	3	3
Personāla riski			
3. Darbinieku atlaišana, slēdzot vai sašaurinot ražošanu	Mazās saimniecībās darbība balstīta uz ģimenes locekļu darbu. Ne sākotnējais, ne nākamais pandēmijas vilnis neietekmēja un riska vērtējums bija zems. Lielākās saimniecībās riska iestāšanos nosaka situācija valstī – jaunumi nodokļu sistēmā, sezonas strādnieku politikā u. c. Riska ietekmē strauji pieaug nepārdomāti lēmumi. Saimniecībā ar ilggadīgiem stādījumiem sašaurināt ražošanu nav vienkārši. Ja kāds no darbiniekiem lemj iet projām, tad jaunu darbinieku atrast vietā ir sarežģīti (īpaši darbā ar tehniku).	3	3
4. Atkarība no darbaspēka fiziskas klātbūtnes uzņēmumā	Ļoti nozīmīgs risks, jo ražošanā ir nepieciešama darbaspēka fiziska klātbūtne, darbu nav iespējams veikt attālināti. Gan riska iestāšanās varbūtībai, gan tā ietekmei ir būtiska nozīme. Pandēmijai turpinoties, lai mazinātu darbinieku risku saslimt, pastiprina dezinfekciju, atceļ ārvalstu komandējumus un braucienus pieredzes apmaiņā (t. sk. izstādes), dalību pasākumos ar lielu dalībnieku skaitu, ierobežo apmeklētāju plūsmu saimniecībā.	4	4
5. Darbaspēka trūkums	Šis risks ir aktuāls lielākām saimniecībām, kas izaudzēto ražu nevar novākt tikai ar savu ģimenes locekļu palīdzību. Lai novāktu plūmju ražu, ir jābūt zinošiem darbiniekiem, kas prot novākt augļus pareizā gatavības stadijā.	5	4
6. Liels darbinieku blīvums	Šī riska vērtējums ir zems, jo saimniecībās dārza platības ir pietiekami plašas, lai novērstu darbinieku blīvumu.	1	1
7. Darbinieku saskarsmes kontrole	Riska vērtējums ir nedaudz augstāks, jo darbinieku sapratne par distancēšanos ir individuāla – tāpēc jākontrolē, lai iespēju robežās tiktu ievērots 2 metru atstatums.	2	2

Risks	Riska raksturojums	Riska varbūtība	Riska ietekme
Sagādes riski			
8. Izejvielu trūkums / nepieejamība tirgū	Netika novērots, līdz ar to netiek uzskatīts par būtisku risku.	1	1
9. Iepakojuma trūkums / sagādes problēmas	Pavasārī Covid-19 pandēmijas laikā pasūtīto taras kastīšu piegāde tika aizkavēta. Tas audzētājiem radīja satraukumu par gaidāmo ražas laiku. Ja ražotājiem iepakojuma krājumi būs jāatjauno krīzes laikā, tad, iespējams, būs jāsaskaras ar piegāžu kavēšanos un iepakojuma cenu kāpumu. Iepakojumu pasūtot lielākā apjomā un veidojot rezerves, jāatrod papildu apgrozāmie līdzekļi.	3	3
10. Materiālu (t. sk. AAL, min. mēslu) cenu pieaugums	Katru gadu materiālu cenas pieaug. Pastāv pamatotas bažas, ka Covid-19 pandēmijas ietekmē šis cenu kāpums varētu būt lielāks. Tas šo risku padara vēl būtiskāku.	4	4
11. Sadarbības partneru došanās dīkstāvēs	Kauleņkoku audzētāji pirmajā pandēmijas vilnī neizjuta tiešu ietekmi uz ražošanu. Izņēmums ir tirgi, gadatirgi (ja tos uzskata par sadarbības partneriem), kas noritēja krietni retāk. Samazinātais tirgus apjoms lika meklēt citas ražas realizācijas iespējas.	4	4
Ražošanas risks			
12. Ražošanas apjoma kritums (samazināšanās)	Ilggadīgajos stādījumos nenotiek strauji kāpumi vai kritumi ražošanā. Šeit risks vairāk ir saistāms nevis ar Covid-19, bet ar valsts politiku un atbalstu lauksaimniekiem.	3	3
13. Darba intensitātes samazināšanās / dīkstāve / darbības apturēšana	Risks ir augsts, ja ražas laikā pandēmijas dēļ saslimtu darbinieki. Tā kā kauleņkoku novākšanas laiks ir jāievēro precīzi (to nokavējot, raža būtiski ciestu), tad pie riska iestāšanās tā ietekme būtu ļoti augsta.	4	5
14. Grūtības izpildīt valsts noteiktos drošības pasākumus	Veicot dārza darbus, tā nav problēma. Lielākās grūtības audzētājiem ievērot 2 metru distanci ir produkcijas realizēšanas vietās, kurās ir ierobežota ražošanas platība vai pircēju nedisciplinētība.	2	2
15. Darba intensitātes palielināšanās (papildu slodze veselajiem)	Risks ir ļoti augsts, jo, saslimstot kvalificētam / zinošam darbiniekam, ļoti liela slodze ir pārējam personālam. Ja atveseļošanās process nenotiek ātri, tad ievērojamas grūtības sagādātu citu kvalificētu darbinieku atrašana.	5	5
Glabāšanas riski			
16. Saražotās produkcijas	Ja pandēmijas dēļ aizkavētos produkcijas realizācija, plūmes un ķirši, kas ir realizējami svaigā veidā, sabojātos. Liels risks iestātos saražotās (izaudzētās)	4	5

Risks	Riska raksturojums	Riska varbūtība	Riska ietekme
krājumu pieaugums	produkcijas nenovākšanas darbinieku saslīmšanas vai darbaspēka trūkuma dēļ.		
17. Svaigu augļu uzglabāšanas problēmas	Svaigu kaulenķoku augļiem uzglabāšanas laiks ir īss, tāpēc riska varbūtība ir ļoti augsta.	5	4
18. Apgrozāmo līdzekļu iesaldēšana	Risku rada materiālu un iepakojuma krājumu veidošana lielākā apjomā.	3	3
Realizācijas riski			
19. Konkurences saasināšanās ar tiešajiem konkurentiem	Latvijā pašnodrošinājuma līmenis ar kaulenķoku produkciju ir nepietiekams, tomēr krīzes laikā konkurenci saasina augļu imports par dempinga cenām. Riska iestāšanās varbūtība un ietekme ir zema, bet ar to nevar nerēķināties.	2	2
20. Līdzšinējo produktu virzīšanas pasākumu tirgū neefektivitāte (piem., pārtikas degustācijas, tirdziņi, izstādes)	Kaulenķoku audzētāji tirdziņus izmanto augļu un to produkcijas realizācijai. Pandēmijas pirmais vilnis līdz šai ražai bija jau noplacis, bet, ja tas sakristu ar augļu realizācijas laiku, ietekme būtu būtiska.	4	4
21. Klientu lojalitātes un atbalsta mazināšanās vietējās īsajās pārtikas ķēdēs piedāvāto produktu paaugstinātu higiēnas risku dēļ	PVD un zemkopības ministrs aicināja patērētājus iegādāties produktus tikai legālās tirdzniecības vietās, kā arī neiegādāties nezināmas izcelsmes produktus “no rokas”. Valsts un nevalstiskās organizācijas aicina izvēlēties Latvijā ražoto produkciju. Pilsētu tirdziņos audzētāji organizē vietējo produktu un saimniecību reklamēšanu, garšu tūres.	2	2
Norēķinu un finansēšanas riski			
22. Papildu izdevumi, pielāgojoties ārkārtējai situācijai	Vasarā šī riska iestāšanās varbūtību saimniecības vērtēja kā zemu, bet, prognozējot situācijas pasliktināšanos, tā ietekme būtu vērtējama jau kā vidēji nozīmīga.	2	3
23. Ieņēmumu samazināšanās, cenas kritums konkurences un veikalu nelojalitātes dēļ	Līdz ar vietējo kaulenķoku augļiem tirgū parādās importētās plūmes un ķirši par dempinga cenām. Neskatoties uz zemākas kvalitātes importa augļiem, pircēji dod priekšroku zemākai cenai.	4	5

Risks	Riska raksturojums	Riska varbūtība	Riska ietekme
24. Problēmas saņemt samaksu par pārdoto produkciju	Daļa saimniecību pati pārstrādā izaudzēto produkciju, daļa dod pārstrādei sadarbības partneriem, t. sk. mazajiem ēdināšanas uzņēmumiem, kas Covid-19 ietekmē bija spiesti aizkavēt samaksu.	3	4
25. Nespēja nokārtot kredītsaistības	Reāli gan ražotājam, gan pārstrādātājam, ja samazinājušies ieņēmumi un ir kredītsaistības.	3	4
26. Nespēja segt ikmēneša maksājumus (t. sk. nodokļu maksājumus)	Zemā ekonomiskā aktivitātē lika ražotājiem apsvērt izmaksu optimizācijas nepieciešamību, t. sk. arī darba algas mazināšanu.	4	4
27. Finansējuma pieejamības samazināšanās	Daļai ražotāju investori apstādināja kredītlīniju, kas jūtami ietekmēja naudas plūsmu uzņēmumā.	5	5
28. Nodokļu parādi	Aizkavējoties naudas saņemšanai, aizkavējas algas un nodokļu samaksa darbiniekiem.	3	4
ĀRĒJIE RISKI			
Tirgus riski			
29. Tirgus nenoteiktība	Ietekmē gan ražotāju, gan pārstrādātāju. Covid-19 krīze ir jauns izaicinājums uzņēmējiem.	4	5
30. Grūtības atrast jaunus noieta tirgus slēgto aizstāšanai	Slēdzot noieta tirgus, atrast jaunas vietas vietējās produkcijas realizācijai ne vienmēr izdodas, bet visu produkciju realizēt uz vietas saimniecībā nav iespējams.	4	4
31. Pieprasījuma samazināšanās / palielināšanās	Risks pieaug ne tikai pie pieprasījuma samazināšanās. Saimniecības, meklējot iespējas savu produkciju realizēt vietējās veikalu ķēdēs, saskaras ar situāciju, ka nepieciešami lielāki produkcijas apjomi. Ilggadīgiem stādījumiem nav iespējams nodrošināt strauju produkcijas pieaugumu, bet pēc gadiem pastāv risks, ka pieprasījums var nesaglabāties.	5	5
32. Īslaicīgs pārtikas produktu trūkums tirgū	Izmantojot saimniecību produkcijas reklamēšanu sociālajos tīklos (piem., <i>Facebook</i>), radās situācijas, kad pietrūka produktu, lai nodrošinātu tā brīža pieprasījuma pieaugumu.	3	4
33. Preču cenu pieaugums	Kauleņkoku tirgus tuvākajās kaimiņvalstīs nav tik pārpildīts, tāpēc šis risks tiek uzskatīts par zemu.	1	1
34. Klientu maksātspējas kritums	Nenoteiktība, kas saistīta ar Covid-19 pandēmijas radīto seku smagumu un to ilgumu, liek iedzīvotājiem būt piesardzīgiem tēriņos. Augļi, kā ierasts uzskatīt, nav pirmās nepieciešamības produkts, līdz ar to tos pērk no budžeta "brīvajiem līdzekļiem".	4	4
Nozares riski			

Risks	Riska raksturojums	Riska varbūtība	Riska ietekme
35. Atkarība no eksporta	Kaulenķoku augļu eksports Latvijā nenotiek, tāpēc riska iestāšanās varbūtība un ietekme ir ļoti zema.	1	1
36. Imports no trešajām valstīm, kas rada negodīgu konkurenci	Trešajām valstīm ES tirgus ir saistošs pievilcīgo cenu dēļ, taču ražošanas standarti salīdzinājumā ar ES valstīs esošajiem ir zemāki. ES tirdzniecības nosacījumi šo situāciju pieļauj.	4	5
Sociālie riski			
37. Pircēju ažiotaža	Kaulenķoku produkcija nav ažiotažas apvīto produktu skaitā.	1	1
38. Pircēju paradumu maiņa	Vairums audzētāju novēroja iedzīvotāju lielu interesi par pašlasīšanu. Tam bija gan savi pozitīvie (daļēji atsvēra sezonas strādnieku meklēšanu), gan negatīvie aspekti (pašlasītāji nenolasa visu ražu, radot neērtības saimniekam – iestājoties šim riskam, pieaug fitosanitārais risks stādījumos).	4	4
Politiskie un tiesiskie riski			
39. Higiēnas prasību pieaugums uzņēmējiem	Ar higiēnas prasību ievērošanu nav problēmu saimniecībā uz vietas, jo darbu pie ražas novākšanas var plānot ar distancēšanos. Problēmas ir tirdzniecības vietās pie tirgošanās stendiem.	4	4
40. PVD pastiprināta sekošana uzņēmumos notiekošajam	Aptaujātie uzņēmēji šo risku neatzina par būtisku.	2	2
41. Dažādi fiziski ierobežojumi uz valstu robežām	Kamēr augļu produkcija nav tik apjomīga, šī riska iestāšanās varbūtība ir ļoti zema.	1	2
42. Braukšanas laika ierobežojumi automašīnu šoferiem	Aktuāls ražotājiem, kas iesaistīti savas produkcijas novākšanā un transportēšanā uz nakts tirgu. Darba stundas iznāk pārāk garas.	3	4

Apzīmējumi

Riska zonu skaidrojums:

Riska vadības pasākumi:

ļoti augsta (katastrofāls) riska zona →	nepieciešami riska samazināšanas pasākumi
augsta (kritiska) riska zona →	nepieciešami riska samazināšanas pasākumi
vidēja (paaugstināta) riska zona →	jābūt uzmanīgiem!
zema riska zona →	nav nepieciešami tieši pasākumi

Avots: nozares ekspertu intervijas, ekspertu vērtējums semināra laikā.

Risku matrica kaulēnkoku ražošanā

Riska kvalitatīvais skaidrojums:		Riska ietekme (radītās sekas)				
		5 (ļoti liela)	4 (liela)	3 (vidēja)	2 (neliela)	1 (nenozīmīga)
ļoti augsts (katastrofāls) risks						
augsts (kritisks) risks						
vidējs (paaugstināts) risks						
zems risks						
Riska iestāšanās varbūtība	5 (gandrīz noteikti)	27, 31 ,	5, 15, 17,			
	4 (ļoti iespējams)	13, 16, 23, 29, 36 ,	1, 4, 10, 11, 20, 26, 30, 38 , 39			
	3 (iespējams)		24, 25, 28, 32 , 42	2, 3, 9, 12, 18, 34	37	
	2 (maz iespējams)			22	7, 14, 19, 21, 40	
	1 (ļoti reti)				41	6, 8, 33, 35, 37

Piezīme: ar **boldu** izcelti ārējie riski.

Avots: nozares ekspertu intervijas, ekspertu vērtējums semināra laikā.

Plūmju un ķiršu ražošanā pastāv daudzi augsti (kritiski) riski, kopskaitā 19. To mijiedarbībai var būt kumulatīvs efekts.

Ļoti augsti (katastrofāli) riski plūmju un ķiršu ražošanā ir:

IEKŠĒJIE RISKI: 5. Darbaspēka trūkums; 13. Darba intensitātes samazināšanās / dīkstāve / darbības apturēšana; 15. Darba intensitātes palielināšanās (papildu slodze veselajiem); 16. Saražotās produkcijas krājumu pieaugums; 17. Svaigu augļu uzglabāšanas problēmas; 23. Ieņēmumu samazināšanās, cenas kritums konkurences un veikalu neloyalitātes dēļ; 27. Finansējuma pieejamības samazināšanās.

ĀRĒJIE RISKI: 29. Tirgus nenoteiktība; 30. Grūtības atrast jaunus noieta tirgus slēgto aizstāšanai; 31. Pieprasījuma samazināšanās / palielināšanās; 36. Imports no trešajām valstīm, kas rada negodīgu konkurenci; 38. Pircēju paradumu maiņa; 39. Higiēnas prasību pieaugums uzņēmējiem.

Augsti riski ir arī: 2., 3., 9., 12., 18., 24., 25., **28., 32., 34., 42.**

Visiem šiem riskiem jāizstrādā pretriska pasākumi.

Risku raksturojums un novērtējums krūmcidoniju un to produktu ražotājiem

Risks	Riska raksturojums	Krūmcidonijas		Krūmcidoniju produkti	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
	IEKŠĒJIE RISKI				
	Vadības riski				
1. Grūtības plānot turpmāko saimniecisko darbību	Neskaidrība par nākotni un Covid-19 izraisītās krīzes ilgumu un iespējamām sekām rada grūtības plānot uzņēmuma darbību.	5	5	5	5
2. Pieredzes trūkums	Pieredzes par šāda veida pandēmiju nav nevienam. Ir jāpaiet laikam, lai izprastu situāciju un koncentrētu spēkus. Vieglāk tiem uzņēmumiem, kam izveidojusies spēcīga vadības komanda, smagāk tiem, kam šis ir vienīgais bizness.	4	3	3	3
3. Liela atkarība no vadītāja	Visvairāk izjūt tie, kam krūmcidoniju audzēšana ir ģimenes bizness, jo, saslimstot ar Covid-19 kādam no ģimenes locekļiem, būtiski var tikt ietekmēts viss ražošanas process. Lielākā uzņēmumā – risks saslimt vai nonākt pašizolācijā vadītājam.	3	3	3	4
	Personāla riski				
4. Darbinieku atlaišana, slēdzot vai sašaurinot ražošanu	Mazās saimniecībās darbība balstīta uz ģimenes locekļu darbu. Lielos uzņēmumos riska iestāšanos nosaka situācija tirgū. Krīzes situāciju pavasarī audzētāji neizjuta, jo visa raža bija, vai nu pārdota vai saldētavās. Arī, sākoties rudens pandēmijas saasinājumam, raža jau bija novākta, tāpēc darbinieki nebija jāatlaiž, un šis risks netika nosaukts par būtisku. Ja ražošanas (pārstrādes) sašaurināšanas dēļ būtu jāatlaiž darbinieki, tad nākotnē, ražošanu atjaunojot iepriekšējā līmenī, būtu jāsaucas ar izaicinājumu – jaunu darbinieku atrašana atlaisto vietā.	2	2	4	3
5. Atkarība no darbaspēka fiziskas	Tiek atzīts par nozīmīgu risku, jo jebkuros apstākļos audzēšanas, kopšanas un ražas vākšanas laikā bez	3	4	5	4

Risks	Riska raksturojums	Krūmcidonijas		Krūmcidoniju produkti	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
klātbūtnes uzņēmumā	<p>darbiniekiem neiztikt, tāpēc, ja darbinieki saslimst ar Covid-19 vai citu iemeslu dēļ nevar piedalīties ražošanas procesā, tas var būtiski ietekmēt saimniecību darbu. Ja slimība tiktu konstatēta, tad varētu rasties grūtības ar darbinieku aizstāšanu.</p> <p>Pārstrādes uzņēmumos uz izsludināto krīzes situāciju reaģēja, ieviešot papildu drošības pasākumus: tika pastiprināta dezinfekcija, individuālās higiēnas un darbinieku veselības stāvokļa pārbaudes; tika atcelti pasākumi ar lielu dalībnieku skaitu, darbs iespēju robežās organizēts attālināti, ierobežota apmeklētāju plūsma uzņēmumos.</p>				
6. Darbaspēka trūkums	<p>Šis risks ir aktuāls ražas vākšanas laikā ilgtermiņā, Covid -19 risku neietekmēja, jo raža bija novākta.</p> <p>Ilgtermiņā ražotāji un pārstrādes uzņēmumi izjūt darbinieku ar atbilstīgu izglītību (piemēram, agronomu, pārtikas tehnologu) trūkumu.</p> <p>Ja ražošanas sašaurināšanas dēļ būtu jāatlaiž darbinieki, tad nākotnē, ražošanu atjaunojot iepriekšējā līmenī, jāreķinās ar šo risku.</p>	3	3	3	3
	Sagādes riski				
7. (Importa) izejvielu trūkums / nepieejamība tirgū	<p>Krūmcidoniju audzēšana nav saistīta ar lieliem izdevumiem AAL iegādei, jo pagaidām slimību izplatība šai kultūrai ir neliela. Mēslošanas līdzekļiem, tarai u. c. tiek veidoti uzkrājumi.</p> <p>Attiecībā uz pārstrādi lielāka varbūtība, ka kāda daļa izejvielu var pietrūkt – ja kāda rūpnīca, kas tās ražo, tiek slēgta, vai rodas problēmas ar piegādi. Izejvielu iegāde lielākā apjomā (veidojot rezerves), lai nodrošinātu ražošanas procesa nepārtrauktību, iesaldē arī apgrozāmos līdzekļus.</p>	3	2	3	3

Risks	Riska raksturojums	Krūmcidonijas		Krūmcidoniju produkti	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
8. Iepakojuma trūkums / sagādes problēmas	Šis risks vidēji nozīmīgs audzētājiem, bet nozīmīgs pārstrādes uzņēmumiem. Ja ražotājiem iepakojuma krājumi bija jāatjauno krīzes laikā, tad šie uzņēmēji saskārās ar nelielu piegāžu kavēšanos. Tāpēc uzņēmēji iepakojumu sāk pasūtīt lielākā apjomā, veidojot rezerves. Tas iesaldē apgrozāmos līdzekļus.	2	2	4	4
9. Izejvielu cenu pieaugums	Netika novērots, līdz ar to netiek uzskatīts par būtisku risku.	2	2	1	1
10. Sadarbības partneru došanās dīkstāvēs	Krūmcidoniju audzētājiem, kas ir lielā mērā atkarīgi no pārstrādes uzņēmumiem, ko var uzskatīt par sadarbības partneriem, šis ir augsts risks, jo sakarā ar šo produktu realizācijas apjomu samazināšanos, samazinājās arī iepirkuma apjomi. Pārstrādes uzņēmumi ir atkarīgi no lielveikalu tīkliem u. c. tirdzniecības vietām, kas arī rada augstu risku.	4	4	4	4
Ražošanas risks					
11. Ražošanas apjoma kritums (samazināšanās)	Audzētājus ietekmē pārstrādes uzņēmumu ražošanas apjomu samazināšanās, kas krūmcidoniju produktiem (pārsvarā sukādes, sīrupi, sulas) bija ievērojama, jo, lai gan vērtīgi, tie tomēr nav pirmās nepieciešamības prece. Taču ilggadīgo kultūru audzēšanas apjomus nevar operatīvi samazināt, līdz ar to tika vākta visa raža. Kāds audzētājs, iespējams, nepaplašināja savus stādījumus. Ražotāji ražošanas apjomus samazināja, līdz ar to šis uzskatāms par nozīmīgu risku.	4	4	4	4
12. Darba intensitātes samazināšanās / dīkstāve / darbības apturēšana	Audzēšanas apjomus neviens nesamazināja, savukārt pārstrādes uzņēmumi dažādoja realizācijas veidus vai meklēja iespējas ražot citus produktus, kompensējot tos, kam tai brīdī tirgū nebija tik liela noieta.	3	4	4	4

Risks	Riska raksturojums	Krūmcidonijas		Krūmcidoniju produkti	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
13. Grūtības izpildīt valsts noteiktos drošības pasākumus	Audzētājiem ārpus telpām tas grūtības neradīja, bet pārstrādes jomā, atkarībā no uzņēmuma lieluma, 2 metru distances ievērošanas prasību nodrošināšana darbavietās ar ierobežotu ražošanas platību bija būtisks sarežģījums.	2	2	3	3
Glabāšanas riski					
14. Saražotās produkcijas krājumu pieaugums	Krūmcidoniju audzētājiem šis ir ļoti augsts risks, jo, samazinoties pārstrādes produkta noietam, radās ievērojami uzkrājumi saldētavās no iepriekšējā gada ražas. Līdz ar to rudenī bija grūtāk pārdot augļus. Sevišķi tiem, kam nav savu glabāšanas vai pārstrādes iespēju, tas radīja problēmas. Tika meklētas eksporta iespējas uz Poliju, dažiem tas izdevās, bet cena bija zema.	5	5	4	4
15. Uzglabāšanas problēmas produktiem ar īsu derīguma termiņu	Augļus uzglabāt bez īpašām glabātavām var ļoti īsu laiku, dzesētavās – līdz 3 mēnešiem, tāpēc šis ir augsts risks. Sukādes, sīrupu, sulu, atkarībā no gatavošanas tehnoloģijas, var uzglabāt 6–12 mēnešus, arī te šim riskam saredzot lielu negatīvu ietekmi.	4	4	3	4
16. Apgrozāmo līdzekļu iesaldēšana	Nozīmīgs risks audzētājiem un pārstrādes uzņēmumiem, jo daži veikali un <i>HoReCa</i> (skolas, ēdināšanas uzņēmumi) laikus nenorēķinājās apgrozījuma samazināšanās vai dīkstāves dēļ. Pārstrādes uzņēmumiem nācās ieguldīt lielākus līdzekļus izejvielu un iepakojuma rezervju veidošanai.	4	4	5	5
Realizācijas riski					
17. Konkurences saasināšanās ar tiešajiem konkurentiem	Tā kā Covid-19 krīzes dēļ samazinājās krūmcidoniju produktu realizācijas apjoms, radās problēmas ar augļu realizāciju, kur savā starpā konkurēja audzētāji – jo sevišķi tie, kam nav savu glabātuvju un kuri paši neveic pārstrādi. Savukārt pārstrādes uzņēmumi konkurēja savā starpā ar populārākajiem krūmcidoniju produktiem – sukādēm, sīrupu,	4	4	5	5

Risks	Riska raksturojums	Krūmcidonijas		Krūmcidoniju produkti	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
	sulu. Priekšrocības bija tiem, kuri prata savu produkciju dažādot.				
18. Līdzšinējo produktu virzīšanas pasākumu tirgū neefektivitāte (piem., pārtikas degustācijas, tirdziņi, izstādes)	Audzētāji, kam pirms 2–3 gadiem nebija problēmu par labu cenu pārdot jebkuras kvalitātes augļus, līdz ar platību palielināšanos Latvijā, saskārās ar realizācijas problēmām. Daļa pārstrādes uzņēmumu audzē paši, līdz ar to iepērk arvien mazāk. Covid-19 krīzes situācijas dēļ tas jūtams vēl vairāk. Tāpēc jāuzlabo augļu kvalitāte un uzglabāšanas iespējas. Daļa mazo krūmcidoniju pārstrādes produktu ražotāju realizācijai izmanto tirdziņus, gadatirgus, kas bija slēgti. Jāizmanto alternatīvas līdzšinējiem produktu virzīšanas pasākumiem, tādas kā informēšana sociālajos tīklos, piegāde mājās, e-tirdzniecības paplašināšana.	5	5	5	5
19. Klientu lojalitātes un atbalsta mazināšanās vietējās īsajās pārtikas ķēdēs piedāvātajiem produktiem paaugstinātu higiēnas risku dēļ	Izjuta daļēji, vairāk gan pirktspējas, nevis lojalitātes samazināšanās dēļ. Turklāt PVD, zemkopības ministrs, valsts un nevalstiskās organizācijas aicināja patērētājus izvēlēties Latvijā ražotus produktus un iegādāties tos tikai legālās tirdzniecības vietās.	2	2	2	2
Norēķinu un finansēšanas riski					
20. Papildu izdevumi, pielāgojoties ārkārtējai situācijai	Audzētāji neizjuta tik būtiski, bet pārstrādes uzņēmumos tika pastiprināti dezinfekcijas u. c. pasākumi, kas palielināja izmaksas.	2	3	4	4
21. Ieņēmumu samazināšanās	Līdz ar augļu un produktu pieprasījuma vai piedāvātās cenas samazināšanos sarūk arī ieņēmumi, kas protams, būtiski ietekmē uzņēmuma darbību.	5	5	5	5

Risks	Riska raksturojums	Krūmcidonijas		Krūmcidoniju produkti	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
22. Problēmas saņemt samaksu par pārdoto produkciju	Risks pieaug, ja mazinās klientu un sadarbības partneru maksāspēja. Ražotājiem bija un ir iespējas pārstrukturizēties.	4	5	4	5
23. Nespēja nokārtot kredītsaistības	Tiem uzņēmējiem, kam ir kredītsaistības, radās problēmas ar to nokārtošanu, samazinoties ieņēmumiem. Daļa izmantoja banku piedāvātos atliktos maksājumus.	4	4	3	3
24. Nespēja segt ikmēneša maksājumus (t. sk. nodokļu maksājumus)	Neviens no aptaujātajiem uzņēmējiem uz šo nenorādīja kā piedzīvotu salīdzinoši īsajā pandēmijas laikā, bet tās ieilgšanas gadījumā šis risks būtu augsts.	3	3	3	3
25. Loģistikas izmaksu pieaugums	Tā kā mazajiem ražotājiem samazinājās tirgošanās iespējas tirdziņos, tika meklēti citi ceļi, piemēram, piegāde mājās, kas palielināja izmaksas. Lielajiem ražotājiem samazinājās piegāžu apjoms viena maršruta ietvarus. Tika ieviesti arī papildu drošības pasākumi un higiēnas prasības transportam un automašīnu šoferiem.	3	3	4	4
ĀRĒJIE RISKI					
Tirgus riski					
26. Tirgus nenoteiktība	Covid-19 krīze ir jauns izaicinājums jebkuram uzņēmējam, līdz ar to ietekmē gan ražotāju, gan pārstrādātāju.	5	5	5	5
27. Grūtības atrast jaunus noieta tirgus slēgto aizstāšanai	Visi aptaujātie šo atzina par augstāko risku. Audzētājiem nācās meklēt noieta ārpus Latvijas vai pārdot augļus par zemāku cenu. Jo sevišķi mazajiem uzņēmumiem (mājražotājiem) jāpārorientējas uz citiem noieta veidiem, jo maz ticams, ka tirdziņu un gadatirgu atjaunošanās notiks strauji. Aptaujātie norādīja, ka tiek strādāts pie savas produkcijas reklamēšanas, piedāvājuma dažādošanas, e-tirdzniecības uzsākšanas, tiešās pārdošanas, t. sk. bezkontakta.	5	5	5	5

Risks	Riska raksturojums	Krūmcidonijas		Krūmcidoniju produkti	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
28. Pieprasījuma samazināšanās	Šo kā būtisku risku norādīja visi aptaujātie, jo pieprasījuma samazināšanos izjuta gan audzētāji, gan pārstrādes uzņēmumi. Labākā situācijā bija tie, kas savu produkciju pārdeva lielveikalos, savukārt tie, kas realizēja pārsvarā tirdziņos u. tml., cieta smagi. Tā kā šādu tirdzniecības iespēju bija maz, saasinājās konkurence starp mazajiem ražotājiem. Savukārt lielie ražotāji meklēja noietu ārpus Latvijas.	5	5	5	5
29. Īslaicīgs pārtikas produktu trūkums tirgū	Krūmcidoniju produkti nav pirmās nepieciešamības prece, līdz ar to šis risks uzskatāms par zemu.	1	1	1	1
30. Preču cenu pieaugums	Krūmcidoniju audzētāji neizjuta, drīzāk iepirkuma cenas pazeminājās, jo pārstrādes uzņēmumiem kritās apgrozījuma apjomi.	1	1	1	1
31. Klientu maksāspējas kritums	To izjuta visi gan audzētāji gan produktu ražotāji, līdz ar to šis risks uzskatāms par ļoti augstu. Nenoteiktība, kas saistīta ar Covid-19 pandēmijas radīto seku smagumu un to ilgumu, liek iedzīvotājiem būt piesardzīgiem tēriņos, tādējādi tirgus eksperti pieņem, ka mājsaimniecību patēriņa kritums būs vēl lielāks. Turklāt daudziem būtiski samazinājušies ienākumi.	5	5	5	5
	Nozares riski				
32. Atkarība no eksporta	Krūmcidoniju augļu eksports pagaidām veido nelielu daļu no kopējā apgrozījuma, galvenokārt eksportē zemākas kvalitātes augļus sulai vai sulu. Taču, pieaugot platībām un līdz ar to ražām, tas noteikti palielināsies. Krūmcidoniju augļkultūras attīstības biedrība Latvijā (KAABL) aktīvi meklē eksporta iespējas, tā kā ar laiku arī šī riska ietekme varētu palielināties. Savukārt lielākie sukāžu ražotāji jau eksportē, taču krūmcidonijas pasaulē ir mazpazīstama kultūra un eksports pieaug lēni.	2	2	2	2

Risks	Riska raksturojums	Krūmcidonijas		Krūmcidoniju produkti	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
33. Imports no trešajām valstīm (Ukrainas), kas rada negodīgu konkurenci	Tā kā krūmcidonijas pagaidām citās valstīs gandrīz neaudzē vai audzē mazos apjomos, šis risks tiek uzskatīts par zemu.	1	1	1	1
34. Atkarība no pārstrādes uzņēmumiem	Šis ir viens no visaugstākajiem riskiem audzētājiem, kuriem pašiem nav pārstrādes vai ilgstošas glabāšanas iespēju, jo krūmcidonijas nav piemērotas svaigam patēriņam – tikai pārstrādei.	5	5		
	Sociālie riski				
35. Pircēju ažiotaža	Attiecībā uz krūmcidonijām to neizjuta.	1	1	1	1
36. Pircēju paradumu maiņa	Tika novērots, ka, sekojot epidemiologu un citu speciālistu ieteikumiem, iedzīvotāji izvēlējās samazināt veikalu apmeklējumu biežumu. Pirkumiem kļūstot retākiem, tika iegādāti aizvien vairāk produkti ar iespējami ilgāku realizācijas termiņu un zemāku cenu. Pielāgojoties situācijai tirgū, ražotāji dažādoja realizācijas kanālus (piem., piegāde mājās, e-veikali, paziņu loks, sociālie tīkli u. c.). Tā kā sukādes un sīrupi pieder pie diezgan ekskluzīviem un dārgiem produktiem, tie tika pirkti mazāk nekā ierasts. Vienīgi daļa pircēju tās iegādājās veselīgā sastāva dēļ. Uzņēmumiem vairāk jāstrādā pie reklāmas, vērtīgo īpašību izcelšanas.	2	3	4	4
	Politiskie un tiesiskie riski				
37. Higiēnas prasību pieaugums uzņēmējiem	Audzētājiem Covid-19 laikā netika radīti īpaši riski, jo darbs pārsvarā notiek lauka apstākļos. Uzņēmumos tika pievērsta	2	2	2	2

Risks	Riska raksturojums	Krūmcidonijas		Krūmcidoniju produkti	
		riska varbūtība	riska ietekme	riska varbūtība	riska ietekme
	pastiprināta uzmanība higiēnas un biodrošības pasākumu ievērošanai.				
38. PVD pastiprināta sekošana uzņēmumos notiekošajam	Aptaujātie uzņēmēji šo risku neatzina par būtisku.	2	2	2	2
39. Dažādi fiziski ierobežojumi uz valstu robežām	Tā kā eksports neveido būtisku daļu no ražošanas apjoma, tad aptaujātie uzņēmēji šo risku neatzina par būtisku.	1	1	2	2
40. Braukšanas laika ierobežojumi automašīnu šoferiem	Aktuāls tikai ražotājiem, kas eksportē produkciju. Aptaujātie uzņēmēji šo risku neatzina par būtisku.	1	1	2	2

Apzīmējumi

Riska zonu skaidrojums:

Riska vadības pasākumi:

ļoti augsta (katastrofāls) riska zona →	nepieciešami riska samazināšanas pasākumi
augsta (kritiska) riska zona →	nepieciešami riska samazināšanas pasākumi
vidēja (paaugstināta) riska zona →	jābūt uzmanīgiem!
zema riska zona →	nav nepieciešami tieši pasākumi

Avots: nozares ekspertu intervijas, ekspertu vērtējums semināra laikā.

Riska matrica krūmcidoniju ražošanā (audzēšanā)

Riska kvalitatīvais skaidrojums:		Riska ietekme (radītās sekas)				
		5 (ļoti liela)	4 (liela)	3 (vidēja)	2 (neliela)	1 (nenozīmīga)
ļoti augsts (katastrofāls)						
augsts (kritisks) risks						
vidējs (paaugstināts)						
zems risks						
Riska iestāšanās varbūtība	5 (gandrīz noteikti)	1; 14; 18; 21; 26;27;28;31;3 4				
	4 (ļoti iespējams)	22	10; 11;15;16; 17; 23	2		
	3 (iespējams)		12;5	3;6; 24; 25	7	
	2 (maz iespējams)			20;36	4;8;9;13;19;3 2;37;38	
	1 (ļoti reti)					29;30;33;35; 39;40

Piezīme: ar **boldu** izcelti ārējie riski.

Avots: nozares ekspertu intervijas, ekspertu vērtējums semināra laikā.

Vislielākie riski ar visaugstāko iespējamību un ietekmi krūmcidoniju audzēšanai ir: 1. Grūtības plānot turpmāko saimniecisko darbību; 14. Saražotās produkcijas krājumu pieaugums; 15. Uzglabāšanas problēmas produktiem ar īsu derīguma termiņu; 18. Līdzšinējo produktu virzīšanas pasākumu tirgū neefektivitāte; 21. Ieņēmumu samazināšanās; 26. Tirgus nenoteiktība; 27. Grūtības atrast jaunus noieta tirgus slēgto aizstāšanai; 28. Pieprasījuma samazināšanās; 31. Klientu maksātspējas kritums.

Ļoti augsta vai augsta risku ietekme un iestāšanās varbūtība ir arī riskiem: 10. Sadarbības partneru došanās dīkstāvēs; 11. Ražošanas apjoma kritums (samazināšanās); 15. Uzglabāšanas problēmas produktiem ar īsu derīguma termiņu; 16. Apgrozāmo līdzekļu iesaldēšana; 17. Konkurences saasināšanās ar tiešajiem konkurentiem; 22. Problēmas saņemt samaksu par pārdoto produkciju; 23. Nespēja nokārtot kredītaistības.

Vidēji augsta risku ietekme un iestāšanās varbūtība ir arī riskiem: 2. Pieredzes trūkums; 3. Liela atkarība no vadītāja; 5. Atkarība no darbaspēka fiziskas klātbūtnes uzņēmumā; 6. Darbaspēka trūkums; 12. Darba intensitātes samazināšanās / dīkstāve; 24. Nespēja segt ikmēneša maksājumus (t. sk. nodokļu maksājumus); 25. Loģistikas izmaksu pieaugums.

Visiem šiem riskiem **jāizstrādā risku samazināšanas pasākumi.**

Riska matrica krūmcidoniju pārstrādē

Riska kvalitatīvais skaidrojums:		Riska ietekme (radītās sekas)				
		5 (ļoti liela)	4 (liela)	3 (vidēja)	2 (neliela)	1 (nenozīmīga)
ļoti augsts (katastrofāls) risks						
augsts (kritisks) risks						
vidējs (paaugstināts) risks						
zems risks						
Riska iestāšanās varbūtība	5 (gandrīz noteikti)	1; 21; 26;27;28;31	5;16;17;18			
	4 (ļoti iespējams)	22	4; 8;10; 11;12;14; 20; 25; 36	37	38	
	3 (iespējams)		3;15	2; 6;7;13; 14; 23; 24		
	2 (maz iespējams)				19; 32;37; 38;39;40	
	1 (ļoti reti)					9;29;30;33;35

Piezīme: ar **boldu** izcelti ārējie riski.

Avots: nozares ekspertu intervijas, ekspertu vērtējums semināra laikā.

Vislielākie riski ar visaugstāko iespējamību un ietekmi krūmcidoniju pārstrādei ir: 1. Grūtības plānot turpmāko saimniecisko darbību; 21. Ieņēmumu samazināšanās; 26. Tirgus nenoteiktība; 27. Grūtības atrast jaunus noieta tirgus slēgto aizstāšanai; 28. Pieprasījuma samazināšanās; 31. Klientu maksātspējas kritums.

Ļoti augsta risku ietekme un iestāšanās varbūtība ir arī riskiem: 5. Atkarība no darbaspēka fiziskas klātbūtnes uzņēmumā; 16. Apgrozāmo līdzekļu iesaldēšana; 17. Konkurences saasināšanās ar tiešajiem konkurentiem; 18. Līdzšinējo produktu virzīšanas pasākumu tirgū neefektivitāte; 22. Problēmas saņemt samaksu par pārdoto produkciju.

Augsta risku ietekme un iestāšanās varbūtība ir arī riskiem: 4. Darbinieku atlaišana, slēdzot vai sašaurinot ražošanu; 8. Iepakojuma trūkums / sagādes problēmas; 10. Sadarbības partneru došanās dīkstāvēs; 11. Ražošanas apjoma kritums (samazināšanās); 12. Darba intensitātes samazināšanās / dīkstāve / darbības apturēšana; 14. Saražotās produkcijas krājumu pieaugums; 20. Papildu izdevumi, pielāgojoties ārkārtējai situācijai; 25. Loģistikas izmaksu pieaugums; 36. Pircēju paradumu maiņa.

Visiem šiem, kā arī riskiem 2.,3.,6.,7.,13.,14.,15.,23.,24.,37.,38. **jāizstrādā risku samazināšanas pasākumi.**

**Risku raksturojums un novērtējums svaigu ogu un to pārstrādes produktu ražotājiem
(zemeņu, krūmogulāju, aveņu, kazeņu, smiltsērķšķu, krūmmelleņu un lieloģu dzērveņu)**

Riski	Riska raksturojums	Svaigu ogu ražošana		Ogu pārstrāde	
		Riska varbūtība	Riska ietekme	Riska varbūtība	Riska ietekme
IEKŠĒJIE RISKI					
Vadības riski					
1. Grūtības plānot turpmāko saimniecisko darbību	Pandēmijas dēļ grūti plānot saimniecisko darbību turpmākajam periodam, jo nav skaidrības, kā noritēs pandēmija, kādi būs ierobežojumi. Augsta riska ietekme – ja pasliktināsies ekonomiskā situācija, tiks slēgtas robežas, jo nebūs iespējams eksports (svarīgi eksportējamām kultūrām: upenes, smiltsērķšķi u. c.), un tas var novest pie dažu lielāko saimniecību, kuras produkciju galvenokārt eksportē, likvidācijas vai lieliem finansiāliem zaudējumiem. Daudzās saimniecībās nav iespējas veidot uzkrājumus. Ja samazināsies pieprasījums pēc pārstrādes produktiem, nāksies sašaurināt vai pat pārtraukt ražošanu.	4	5	5	5
2. Pieredzes trūkums	Situāciju pasliktina straujā valdības lēmumu un noteikumu maiņa, nestabilitāte. Trūkst pieredzes, kā rīkoties šādā situācijā. Priekšrocības ir uzņēmumiem ar pieredzējušu vadības komandu.	4	3	3	3
3. Liela atkarība no vadītāja	Lielāks risks mazās saimniecībās, kur vadītājam lielāka nozīme, īpaši, ja pandēmija iestājas ražas vākšanas, realizācijas laikā. Pārstrāde pārsvarā ir lielākās saimniecībās, kur vadību nodrošina komanda.	4	4	3	3
Personāla riski					
4. Darbinieku atlaišana, slēdzot vai sašaurinot ražošanu	Liela iespējamība, ja pasliktināsies ekonomiskā situācija un pazemināsies cilvēku pirktspēja. Darbinieku atlaišana ražošanas sašaurināšanas dēļ būtiskāka ir saimniecībās, kur produkciju pārstrādā. Atjaunojoties ražošanai, būs grūtības sameklēt darbiniekus atlaisto vietā.	4	3	4	3

Riski	Riska raksturojums	Svaigu ogu ražošana		Ogu pārstrāde	
		Riska varbūtība	Riska ietekme	Riska varbūtība	Riska ietekme
5. Atkarība no darbaspēka fiziskas klātbūtnes uzņēmumā	Risks lielāks saimniecībām, kur audzē kultūras, kam vajadzīgs liels roku darba patēriņš, piemēram zemeņu, aveņu audzēšanā; kā arī lielākas problēmas varētu būt saimniecībās, kur nav pietiekams tehnikas nodrošinājums. Krūmogulāju audzēšanā risks samērā neliels, jo stādījumu kopšanā un ogu vākšanā pārsvarā tiek izmantota tehnika. Pārstrādē bez darbiniekiem ražošanu nevar nodrošināt. Pārstrādes uzņēmumos uz izsludināto krīzes situāciju reaģēja, ieviešot papildu drošības pasākumus (dezinfekcija, darbinieku veselības pārbaude).	4	4	5	5
6. Darbaspēka trūkums	Samilzusi problēma, īpaši lielās saimniecībās tādu ogu ražas vākšanā, kur neizmanto vai maz izmanto mehānizāciju (zemes, avenes, krūmmellenes, dzērvēnes, smiltsērķšķi (zaru griešana)). Darbaspēka trūkumu pastiprina pārvietošanās ierobežojumi viesstrādniekiem, tostarp nepieciešamība pirms darba pienākumu sākšanas ārvalstniekiem atrasties pašizolācijā, iekams saņemts Covid-19 testa analīžu negatīvs rezultāts. Bez darbiniekiem nav iespējams nodrošināt pārstrādi, piemēram, ja darbinieki nonāk pašizolācijā Covid -19 izplatīšanās dēļ.	5	5	5	4
7. Liels darbinieku blīvums	Lauka apstākļos parasti nav liels darbinieku blīvums un to var regulēt. Ogu pārstrādē saimniecībās iesaistīto darbinieku skaits nav liels. Vairāk tas attiecas uz darbu telpās atkarībā no to lieluma.	1	1	2	3
8. Darbaspēka saskarsmes kontrole	Darbinieku blīvumu uz lauka iespējams regulēt. Pārstrādē telpās grūtāk nodrošināt nepieciešamo distanci un darbinieku saskarsmi.	1	1	2	2
Sagādes riski					
9. (Importa) izejvielu / materiālu trūkums / nepieejamība tirgū	Pandēmijas dēļ problēmu ar sagādi attiecībā uz ražošanas līdzekļiem saimniecībās nebija, jo daudzi ražošanai nepieciešamie materiāli jau tika iegādāti pirms tās, taču lielus materiālu uzkrājumus saimniecības nevar veidot, jo trūkst apgrozāmo līdzekļu un glabāšanas vietu, kā arī, daļai ražošanas līdzekļu ir ierobežots derīguma termiņš. Risks var pieaugt, jo Latvijā maz no nepieciešamā ražo. Risks var pieaugt robežu pilnīgas vai daļējas slēgšanas, pastiprinātu dažādu prasību ievērošanas	4	4	3	3

Riski	Riska raksturojums	Svaigu ogu ražošana		Ogu pārstrāde	
		Riska varbūtība	Riska ietekme	Riska varbūtība	Riska ietekme
	dēļ, kā arī produkcijas ražošanas samazinājuma dēļ, pieaugot ekonomiskajai krīzei. Tas attiecināms arī uz AAL pieejamību. Pārstrādē importa izejvielas izmanto maz, jo ogas pārstrādei tiek izaudzētas Latvijā				
10. Iepakojuma trūkums / sagādes problēmas	Iepakojums ir īpaši svarīgs ražotājiem, kas strādā ar lielveikalu ķēdēm vai arī pārdod produkciju tiešajā tirdzniecībā. Ja produkcija tiek iepakota un pastāv ierobežojumi ievest materiālus, risks ir nozīmīgs, aktuāls gan pārstrādei, gan kooperatīviem un ražotājiem, kas iepako produkciju. Problēmu 2020. gadā nebija, jo iepakojumi bija iepirkti agrāk, bet nākotnē tās var rasties. Visu nepieciešamo iepakojumu Latvijā uz vietas neražo.	4	3	5	5
11. Izejvielu cenu pieaugums	Pastiprinoties ekonomiskajai krīzei, materiālu cenu pieaugums var sagādāt problēmas.	4	3	4	4
12. Sadarbības partneru došanās dīkstāvēs	Vairāk var ietekmēt tos audzētājus, kas realizē produkciju <i>HoReCa</i> sektorā vai pārstrādes uzņēmumiem. <i>HoReCa</i> piespiedu dīkstāves laikā nebija iespējas plānot un sagatavoties novirzīt ražoto produkciju citiem tirgiem.	4	3	5	5
Ražošanas riski					
13. Ražošanas apjoma kritums (samazināšanās)	Risks būs būtisks, ja samazināsies patērētāju pirktspēja, produkcijas pieprasījums vai eksporta iespējas (ogām, kuras eksportē). To lielā mērā ietekmē nevis pandēmija, bet iegūtās ražas apjoms citās valstīs, kas veic importu uz Latviju un nosaka ogu cenu un pieprasījumu. Piemēram, 2020. gadā sliktās ražas dēļ lielākajās upeņu audzēšanas valstīs šo ogu pieprasījums un realizācijas cena Latvijā bija pieaugusi, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem. Mājražotājiem bija straujš ražošanas apjoma kritums vai pat dīkstāve, jo pandēmijas ierobežojumu dēļ samazinājās produkcijas realizācija, kas var turpināties, ja netiks attīstīti jauni realizācijas veidi. Lielākiem pārstrādātājiem ražošanas samazināšanās būs būtiska tikai gadījumā, ja pandēmija turpināsies ilgstoši, ja pietrūks ogas kā izejviela.	4	4	4	4

Riski	Riska raksturojums	Svaigu ogu ražošana		Ogu pārstrāde	
		Riska varbūtība	Riska ietekme	Riska varbūtība	Riska ietekme
14. Darba intensitātes samazināšanās/ dīkstāve/ darbības apturēšana	Ja samazināsies produkcijas pieprasījums vai cena kritīsies zem pašizmaksas, kā arī strādnieku trūkuma dēļ, iespējams, ka daļa lauku tiks atstāti nenovākti. Tas izpaudās jau 2020. gada vasarā, kad sakarā ar to, ka nebija iespējams ievest viesstrādniekus, daļa lauku zemenēm palika nenolasīti. Nozīmīgs risks visiem uzņēmumiem, kas strādā ar ēdināšanas uzņēmumiem un <i>HoReCa</i> sektoru. Šādā situācijā jāveic pasākumi darbinieku skaita samazināšanai vai procesu pārkārtošanai. Ja darbiniekus atbrīvo no darba, jārēķinās ar papildu izmaksām, vai tehnoloģiskiem risinājumiem, kas prasa papildu resursus.	3	5	3	3
15. Grūtības izpildīt valsts noteiktos drošības pasākumus	Pagaidām lielu problēmu nebija, vienīgi ražošanas sezonas sākumā problēmas bija ar viesstrādnieku ieviešanu, kā arī, ja bija jāpiesaista ārzemju speciālisti, kas uzstāda iekārtas.	3	2	2	2
16. Darba intensitātes palielināšanās	Ja saslimst darbinieki, pārējiem darbiniekiem pieaug slodze.	5	5	4	4
Glabāšanas riski					
17. Saražotās produkcijas krājumu pieaugums	Ogas pārsvarā tiek realizētas svaigā veidā pa tiešo no lauka vai arī uzglabā tikai īslaicīgi. Upenes, jāņogas, smiltsērķšķus uzglabā saldētā veidā un tām var veidoties uzkrājumi, ja samazinās pārstrādes apjomi. Daudzās saimniecībās trūkst glabātuvju, saldētavu, tāpēc ir problēmas ar glabāšanu. Būtu jāveicina glabātavu, saldētavu būve. Pārstrādē risks pastāv, bet parasti ir uzglabāšanas iespējas, jo ražošana ir sezonāla. Augļu pārstrādes produkcija pārsvarā uzglabājama ilgstoši.	3	3	3	3
18. Uzglabāšanas problēmas produktiem ar īsu derīguma termiņu	Vairums ogu (īpaši avenes, kazenes, zemenes) nav piemērotas ilgstošai glabāšanai svaigā veidā, jo ātri bojājas. Pārstrādes produkti pārsvarā ir ar ilgu uzglabāšanas termiņu.	4	3	1	2

Riski	Riska raksturojums	Svaigu ogu ražošana		Ogu pārstrāde	
		Riska varbūtība	Riska ietekme	Riska varbūtība	Riska ietekme
19. Apgrozāmo līdzekļu iesaldēšana	Apgrozāmo līdzekļu iesaldēšana var kavēt nepieciešamo ražošanas materiālu un iepakojuma krājumu veidošanu.	3	3	3	3
Realizācijas (t. sk. mārketing) riski					
20. Konkurences saasināšanās ar netiešajiem konkurentiem, nespējot konkurēt ar to tiešās piegādes un lojalitātes programmām	Riska ietekme atšķiras pa ogu sugām. Piemēram, pagaidām Latvijā uz vietas tiek realizēts tikai neliels apjoms krūmogulāju, jo pēc vaigām ogām nav liels pieprasījums, bet pārstrādātāji bieži vien izejvielas iepērk ārvalstīs, kur ir zemākas cenas. Ja nebūs iespējams šīs izejvielas iepirkt ārvalstīs, tad paredzams palielināts vietējās produkcijas izmantošanas pieaugums un realizācija uzlabosies. Citām ogām vietējā tirgū lielu konkurenci sagādā importētās ogas, kuras bieži vien ir nezināmas izcelsmes un par zemu cenu. Šis risks mazāk saistāms ar pandēmiju, bet tās laikā slēgtās robežas palielina pieprasījumu pēc vietējās produkcijas. Šis risks pārstrādei nav būtisks, jo tā notiek augstas konkurences apstākļos.	4	3	1	1
21. Līdzšinējo produktu virzīšanas pasākumu tirgū neefektivitāte (piem., pārtikas degustācijas, tirdziņi, izstādes)	Jau vasarā pandēmijas ierobežojumu dēļ samazinājās produkcijas realizācija tirdziņos, dažādos pasākumos u. c. Vairāk tas skāra mazos ražotājus un tos, kas gatavo pārstrādes produktus. Pārstrādei šis risks ir aktuālāks.	4	4	5	4
22. Klientu lojalitātes un atbalsta mazināšanās vietējās īsajās pārtikas ķēdēs	Ierobežojumu dēļ cilvēki mazāk apmeklē tirdzniecības vietas un vairāk izvēlas iegādāties pirmās nepieciešamības preces, kas ilgāk glabājas. Tā kā pavasarī bija vērojams liels stādu pieprasījums, tad iespējams, ka daudzi, kas līdz šim nebija paši neko audzējuši, to uzsāka pašapgādei, un nākotnē varētu būt mazāks produkcijas noiets komercaudzētājiem. Lielāka ietekme varētu būt mazumtirgotājiem un pārstrādātājiem.	3	3	1	4

Riski	Riska raksturojums	Svaigu ogu ražošana		Ogu pārstrāde	
		Riska varbūtība	Riska ietekme	Riska varbūtība	Riska ietekme
piedāvāto produktu paaugstinātu higiēnas risku dēļ					
Norēķinu un finansēšanas riski					
23. Papildu izdevumi, pielāgojoties ārkārtējai situācijai	Papildu izdevumi saimniecībām radās pastiprinātai higiēnisko prasību nodrošināšanai, strādnieku transportēšanas prasību ievērošanai, taču kopumā tie nebija lieli, bet, pieaugot ierobežojumiem, var palielināties.	4	3	2	2
24. Ieņēmumu samazināšanās	Līdz šim Covid-19 pandēmija ogu audzēšanas saimniecību finansiālo situāciju būtiski nav ietekmējusi, lai gan atsevišķas saimniecības izjutušas grūtības. Pandēmijai turpinoties, ekonomiskā krīze var padziļināties un tās ietekme uz finansiālo stāvokli varētu būt ļoti būtiska, t. sk. notiekot ražošanas un ieņēmumu kritumam vai pat uzņēmumu slēgšanai.	5	5	4	4
25. Problēmas saņemt samaksu par pārdoto produkciju	Pagaidām vēl saimniecībām nav bijušas problēmas saņemt samaksu par pārdoto produkciju, bet pastāv liels risks, ka tas var nākotnē notikt, ja krīze turpināsies. Šī problēma varētu būt mazāka saimniecībās, kuras nodarbojas ar tiešo pārdošanu. Pārstrādē risks pieaug, ja mazinās klientu maksātspēja un palēninās naudas plūsma.	4	4	4	4
26. Nespēja nokārtot kredītsaistības	Samazinoties patērētāju pirktspējai un līdz ar to saimniecību ieņēmumiem, kā arī nesaņemot samaksu par pārdoto produkciju, varētu tikt ietekmēta saimniecību kredītsaistību izpilde.	5	4	4	3
27. Nespēja segt ikmēneša maksājumus	Ja samazināsies ieņēmumi, var rasties nespēja segt ikmēneša maksājumus. Reāls risks gan ražotājam, gan pārstrādātājam, jo pieaugušas drošības pasākumu, loģistikas izmaksas un samazinājušies ieņēmumi.	4	4	4	3

Riski	Riska raksturojums	Svaigu ogu ražošana		Ogu pārstrāde	
		Riska varbūtība	Riska ietekme	Riska varbūtība	Riska ietekme
28. Loģistikas izmaksu pieaugums	Šajā sezonā loģistikas izmaksu pieaugums netika novērots, un tas pat bija samazinājies, jo kritās degvielas cenas. Nākotnē, ja degvielas cenas atkal pieaugs vai arī grūtībās nonāks loģistikas firmas, risks var iestāties, bet tas skars tikai lielās saimniecības, jo mazās loģistiku organizē pašas. Ja situācija neuzlabosies, loģistikas izmaksu pieaugums būs aktuāls gan pārstrādei, gan mājražotājiem – vajadzēs pārplānot maršrutus un palielināsies izejvielu piegādes no ārvalstīm izmaksas.	3	3	3	3
29. Nodokļu parādi	Finansiālajai krīzei attīstoties, ja samazināsies ieņēmumi, var rasties nespēja segt nodokļu maksājumus.	4	4	5	5
ĀRĒJIE RISKI					
Tirgus riski					
30. Tirgus nenoteiktība	Riskam ļoti liela ietekme – ja nebūs, kur realizēt produkciju vai arī cenas nokritīsies zem pašizmaksas, ražošana būs jāpārtrauc. To lielā mērā ietekmē imports, īpaši no trešajām valstīm, no kurām tiek ieviesta produkcija par zemu cenu.	5	5	4	4
31. Grūtības atrast jaunus noieta tirgus slēgto aizstāšanai	Saimniecībām, kuras līdz šim saražoto gandrīz visu eksportēja, eksporta ierobežošanas situācijā būs jāmeklē jaunas alternatīvas tirdzniecības iespējas, jāpārorientējas uz vietējo tirgu. Pandēmijas ierobežojumi radījuši problēmas mazajām saimniecībām, kuras nodarbojas arī ar mājražošanu, jo daļa tirdzniecības vietu vairs nav pieejamas. Aktuāls risks lielajiem pārstrādes uzņēmumiem, ja tiek aizvērti eksporta tirgi. Jārēķinās ar uzglabāšanu un papildu izmaksām.	4	4	5	5
32. Pieprasījuma samazināšanās	Tā kā ogas nav pirmā nepieciešamības prece, tad ekonomiskās krīzes laikā iespējama pieprasījuma samazināšanās, kas būtiski ietekmēs ražošanu. To ietekmē pieprasījuma samazināšanās <i>HoReCa</i> sektorā 2020. gadā. Pieprasījums samazinās arī, ja pārstrādes uzņēmumiem sarūk iespēja eksportēt.	4	5	3	5

Riski	Riska raksturojums	Svaigu ogu ražošana		Ogu pārstrāde	
		Riska varbūtība	Riska ietekme	Riska varbūtība	Riska ietekme
33. Īslaicīgs pārtikas produktu trūkums tirgū	Šim riskam maza iespējamība. Var rasties nelabvēlīgu dabas apstākļu ietekmē, kas var sabojāt vai iznīcināt ražu. Krīzes sākumā pircēji veidoja ilglaicīgi uzglabājamu produktu krājumus, pie kuriem pieder arī augļu un dārzeņu pārstrādes produkti, līdz ar to varēja rasties īslaicīgs produktu trūkums tirgū.	2	2	2	3
34. Preču cenu pieaugums	Ekonomiskās krīzes ietekmē var pieaugt materiālu cenas, kas nepieciešami ražošanai. Jau 2020. gadā novērots minerālmēslu cenu pieaugums. Darbaspēka trūkuma ietekmē var pieaugt darbaspēka izmaksas, kas sadārdzinās ražošanu. Līdz ar to pieaugs produkcijas cena. Pārstrādes produktu ražotājiem šis risks ir minimāls, jo tirgū liela konkurence. Pārtikas ražotāji solīja nepaaugstināt cenas. Drīzāk novērots gala produkcijas cenas samazinājums, it īpaši ražotājiem.	3	3	2	2
35. Klientu maksātspējas kritums	Pandēmijas izraisītās ekonomiskās krīzes ietekmē liela iespējamība, ka samazināsies patērētāju pirktspēja. Reāls risks, ja daudzi iedzīvotāji ir palikuši bez darba vai viņu ienākumi ir samazinājušies.	4	4	5	5
Nozares riski					
36. Atkarība no eksporta	Liela atkarība no eksporta ir saistībā ar atsevišķām ogu sugām kā upenēm un smiltsērķšķiem, krümmellenēm un dzērvenēm, kurām ir lielāks eksporta apjoms. Citām ogām eksports ir salīdzinoši neliels. Lielāka atkarība no eksporta ir pārstrādes uzņēmumiem, īpaši lielajiem ražotājiem.	3	3	4	4
37. Imports no citām valstīm, kas rada negodīgu konkurenci	Ļoti liela ietekme uz ražošanu. Vislielākā ietekme ir importa pieaugumam, ja ogas ir par zemāku cenu. Covid-19 dēļ 2020. gadā bija vērojams mazāks no ārvalstīm ievesto zemeņu daudzums, kas samazināja konkurenci, līdz ar to bija lielāks vietējo ogu pieprasījums. Lielākā šī riska ietekme ir svaigo ogu tirgū, pārstrādes produktiem šis risks pagaidām ir nenozīmīgs.	5	5	1	1

Riski	Riska raksturojums	Svaigu ogu ražošana		Ogu pārstrāde	
		Riska varbūtība	Riska ietekme	Riska varbūtība	Riska ietekme
Sociālie riski					
38. Pircēju ažiotaža	Nav būtiska ietekme. Pieauga pieprasījums pēc ogām, kuras raksturojas ar augstu bioloģiski vērtīgu vielu daudzumu, kas paaugstina imunitāti.	2	2	2	2
39. Pircēju paradumu maiņa	Samazinoties pirktspējai, iespējams, patērētāji vairāk izvēlēsies pirkt citus pārtikai nepieciešamus produktus, nevis ogas. Sākoties krīzei, pieauga pieprasījums pēc produktiem ar ilgu glabāšanas termiņu, tai skaitā pārstrādes produktiem, pircēji veidoja uzkrājumus.	3	3	4	4
Politiskie un tiesiskie riski					
40. Higiēnas prasību pieaugums uzņēmējiem	Pagaidām nebūtiska ietekme uz ražošanu, jo prasības bija izpildāmas, taču, pastiprinoties prasībām, riska ietekme var pieaugt. Lielāka higiēnas prasību ietekme ir pārstrādē.	4	3	5	5
41. PVD pastiprināta sekošana uzņēmumos notiekošajam	Svaigu ogu ražošanā, pieaugot higiēnas prasībām, riska iestāšanās varbūtība liela, bet ietekme vidēja. Būtiska riska ietekme ir pārstrādē.	4	3	5	5
42. Dažādi fiziski ierobežojumi uz valstu robežām	Aktuāls ražotājiem, kooperatīviem un pārstrādes uzņēmumiem, kas eksportē produkciju vai ievēd izejvielas. Pandēmijas ierobežojumu laikā maršrutu garums palielinājās, jo bija atvērti tikai daži robežpunkti.	4	3	5	5
43. Braukšanas laika ierobežojumi automašīnu šoferiem	Vairāk var ietekmēt saimniecības un uzņēmumus, kuri produkciju eksportē, un tad, ja būs ierobežojumi uz robežām.	3	2	3	3

Apzīmējumi

Riska zonu skaidrojums:

Riska vadības pasākumi:

ļoti augsta (katastrofāls) riska zona →	nepieciešami riska samazināšanas pasākumi
augsta (kritiska) riska zona →	nepieciešami riska samazināšanas pasākumi
vidēja (paaugstināta) riska zona →	jābūt uzmanīgiem!
zema riska zona →	nav nepieciešami tieši pasākumi

Avots: nozares ekspertu intervijas, ekspertu vērtējums semināra laikā.

2.3.9. tabula

Riska matrica svaigu ogu ražošanā

Riska kvalitatīvais skaidrojums:		Riska ietekme (radītās sekas)				
		5 (ļoti liela)	4 (liela)	3 (vidēja)	2 (neliela)	1 (nenozīmīga)
ļoti augsts (katastrofāls) risks						
augsts (kritisks) risks						
vidējs (paaugstināts) risks						
zems risks						
Riska iestāšanās varbūtība	5 (gandrīz noteikti)	6.; 16.; 24.; 30. ; 37.	26.			
	4 (ļoti iespējams)	1.; 32.	3.; 5.; 9.; 13.; 21.; 25.; 27.; 29.; 31. ; 35.	2.; 4.; 10.; 11.; 12.; 17.; 18.; 20.; 23.; 40. ; 41. ; 42.		
	3 (iespējams)	14.		19.; 22.; 28.; 34. ; 36. ; 39.	15.; 43.	
	2 (maz iespējams)				33. ; 38.	
	1 (ļoti reti)					7.; 8.

Piezīme: ar **boldu** izcelti ārējie riski.

Avots: nozares ekspertu intervijas, ekspertu vērtējums semināra laikā.

Vislielākie riski ar visaugstāko iespējamību un ietekmi svaigo ogu ražošanai ir: 6. Darbaspēka trūkums; 16. Darba intensitātes palielināšanās; 24. Ieņēmumu samazināšanās; **30.** Tirgus nenoteiktība; **37.** Imports no citām valstīm, kas rada negodīgu konkurenci.

Ļoti augsta risku ietekme un iestāšanās varbūtība ir arī riskam: 26. Nespēja nokārtot kredītsaistības.

Augsta risku ietekme un iestāšanās varbūtība ir arī riskiem: 1. Grūtības plānot turpmāko saimniecisko darbību; 3. Liela atkarība no vadītāja; 5. Atkarība no darbaspēka fiziskas klātbūtnes uzņēmumā; 9. (Importa) izejvielu / materiālu trūkums / nepieejamība tirgū; 13. Ražošanas apjoma kritums (samazināšanās); 14. Darba intensitātes samazināšanās / dīkstāve / darbības apturēšana; 21. Līdzšinējo produktu virzīšanas pasākumu tirgū neefektivitāte (piem., pārtikas degustācijas, tirdziņi, izstādes); 25. Problēmas saņemt samaksu par pārdoto produkciju; 27. Nespēja segt ikmēneša maksājumus; 29. Nodokļu parādi; **31.** Grūtības atrast jaunus noieta tirgus slēgto aizstāšanai; **32.** Pieprasījuma samazināšanās; **35.** Klientu maksātspējas kritums.

Visiem šiem, kā arī riskiem Nr. 2.; 4.; 10.; 11.; 12.; 17.; 18.; 19.; 20.; 22.; 23.; 28.; **34.; 36.; 39.;40.; 41.; 42.** ir jāizstrādā risku samazināšanas pasākumi.

2.3.10. tabula

Risku matrica ogu pārstrādē

Riska kvalitatīvais skaidrojums:		Riska ietekme (radītās sekas)				
		5 (ļoti liela)	4 (liela)	3 (vidēja)	2 (neliela)	1 (nenozīmīga)
ļoti augsts (katastrofāls) risks						
augsts (kritisks) risks						
vidējs (paaugstināts) risks						
zems risks						
Riska iestāšanās varbūtība	5 (gandrīz noteikti)	1., 5., 10., 12., 29., 31., 35., 40., 41., 42.	6., 21.			
	4 (ļoti iespējams)		4., 11., 13., 16., 24., 25., 30., 36., 39.	26., 27.		
	3 (iespējams)	32.		2., 3., 9., 14., 17., 19., 28., 43.		
	2 (maz iespējams)			7., 33.	8., 15., 23., 34., 38.	
	1 (ļoti reti)		22.		18.	20., 37.

Piezīme: ar **boldu** izcelti ārējie riski.

Avots: nozares ekspertu intervijas, ekspertu vērtējums semināra laikā.

Vislielākie riski ar visaugstāko iespējamību un ietekmi pārstrādei: 1. Grūtības plānot turpmāko saimniecisko darbību; 5. Atkarība no darbaspēka fiziskas klātbūtnes uzņēmumā; 10. Iepakojuma trūkums / sagādes problēmas; 12. Sadarbības partneru došanās dīkstāvēs; 29. Nodokļu parādi; **31.** Grūtības atrast jaunus noieta tirgus slēgto aizstāšanai; **35.** Klientu maksātspējas kritums; **40.** Higiēnas prasību pieaugums uzņēmējiem; **41.** PVD pastiprināta sekošana uzņēmumos notiekošajam; **42.** Dažādi fiziski ierobežojumi uz valstu robežām.

Ļoti augsta risku ietekme un iestāšanās varbūtība ir arī riskiem: 6. Darbaspēka trūkums; 21. Līdzšinējo produktu virzīšanas pasākumu tirgū neefektivitāte (piem., pārtikas degustācijas, tirdziņi, izstādes).

Augsta risku ietekme un iestāšanās varbūtība ir arī riskiem: 4. Darbinieku atlaišana, slēdzot vai sašaurinot ražošanu; 11. Izejvielu cenu pieaugums; 13. Ražošanas apjoma kritums (samazināšanās); 16. Darba intensitātes palielināšanās.; 24. Ieņēmumu samazināšanās; 25. Problēmas saņemt samaksu par pārdoto produkciju; **30.** Tirgus nenoteiktība; **32.** Pieprasījuma samazināšanās; **36.** Atkarība no eksporta; **39.** Pircēju paradumu maiņa.

Visiem šiem, kā arī riskiem: Nr. 2., 3., 9., 14., 17., 19., 26., 27., 28., 43. **jāizstrādā risku samazināšanas pasākumi.**

Risku identifikācija un novērtējums dārzeņu ražotājiem un to pārstrādātājiem

Risks	Riska raksturojums	Riska varbūtība	Riska ietekme
IEKŠĒJIE RISKI			
Vadības riski			
1. Darbība nenoteiktības apstākļos	Nestabils un neparedzams pieprasījums. Tirgū valda nenoteiktība un nav skaidrs, cik ilgi pastāvēs dažāda veida ierobežojumi, kas saistīti ar pieprasījumu / to ietekmē	3	3
1. Nepietiekama pieredze	Trūkst zināšanu par <i>HACCP</i> (<i>Hazard analysis and critical control points</i> – 'draudu analīze un kritiskie kontroles punkti') u. c. higiēnas un drošības sistēmām. Jauni pandēmijas/krīzes noteiktie ierobežojumi. Raksturīga dezinfekcijas/tīrīšanas līdzekļu marķējumu neskaidrība. Pieredzes trūkums. Spēja piemēroties jauniem apstākļiem.	3	3
2. Grūtības plānot saimniecisko darbību	Tā kā ir neprognozējamas cenas un pieprasījums gan produkcijai, gan izejvielām, ir grūtības plānot turpmāko saimniecisko darbību, izejvielu (energoresursi, sēklas, materiāli, iepakojums) iepirkumu. Mainoties patērētāju paradumiem, var notikt pāreja uz palielinātu pusfabrikātu lietošanu vai, gluži otrādi, uz svaigu produktu patēriņu (lētāk), vai audzēt paši. Ieteicams ražotājiem sekot notiekošajam tirgū un nozarē, sadarboties ar asociācijām prognožu izstrādē un situācijas apkopojumā.	3	4
3. Naudas plūsmas plānošanas grūtības	Nav prognozējamas cenas ne izejvielām, ne produkcijai. Nav prognozējama izejvielu piegāde (jāpasūta ļoti laikus). Nevar prognozēt naudas plūsmu, ir problēma ar kredītu pieejamību gan apgrozāmajiem, gan pamatlīdzekļiem.	4	4
Personāla riski			
4. Nestabila vajadzība pēc darbaspēka	Darbinieku atlaišana un saglabāšana, slēdzot, sašaurinot, paplašinot vai mainot ražošanu, īpaši aktuāla dārzeņu un augļu ražotājiem, kas apgādāja skolas un <i>HoReCa</i> sektoru. Dārzeņu un augļu/ogu (ilggadīgo stādījumu) ražošanu nevar apturēt vai sašaurināt ātri, īpaši, ja sezona jau ir sākusies. Var nenovākt visu ražu, dārzeņiem var samazināt apsētās platības. Segtajās platībās ražošanu pārtraukt nav iespējams nemaz. Pārstrādē risks ir mazāks – apjomus var samazināt ātrāk. Nestabila darbaspēka vajadzība.	4	4
5. Atkarība no darbaspēka fiziskas klātbūtnes	Bez darbiniekiem ražošanu nevar nodrošināt, ir atkarība no darbaspēka fiziskas klātbūtnes uzņēmumā, daļai darbinieku nav iespējams darbu veikt attālināti. Jānodrošina ar zināšanām par	3	4

Risks	Riska raksturojums	Riska varbūtība	Riska ietekme
	higiēnas noteikumu nepieciešamību pandēmijas apstākļos un pasākumu kompleksu ievērošanu pandēmijas laikā.		
6. Darbaspēka aizsardzības veicināšana un motivācija	Nepieciešama darbaspēka fiziskās un psiholoģiskās veselības saglabāšana. Kontrole par darba un atpūtas noteikumu ievērošanu; distancēšanās un kontaktēšanās monitorings. Īpaši aktuāli uzņēmumiem, kas atkarīgi no sezonas darbaspēka – gan ražotājiem, gan pārstrādātājiem. Darbaspēka trūkumu pastiprina pārvietošanās ierobežojumi viesstrādniekiem, tostarp nepieciešamība pirms darba pienākumu sākšanas ārvalstniekiem atrasties pašizolācijā, iekams saņemts Covid-19 testa analīžu negatīvs.	3	3
Sagādes riski			
7. Izejvielu trūkums / nepieejamība tirgū	Nestabils un neparedzams pieprasījums. Pastāv ierobežojumi ievest izejvielas, materiālus u. c. ražošanas nodrošināšanai nepieciešamos resursus.	4	4
8. Iepakojuma materiālu trūkums / sagādes problēmas	Nestabils un neparedzams pieprasījums. Ja pastāv ierobežojumi ievest materiālus un produkcija tiek iepakota, risks ir nozīmīgs. Aktuāli gan pārstrādei, gan kooperatīviem un ražotājiem, kas iepakoj produkciju.	3	4
9. Izejvielu cenu pieaugums	Grūti prognozējama piegāde, jo īpaši starpvalstu. Risks ir aktuāls, izejvielu cenu pieaugums pandēmijas laikā notiek neprognozējami. Pastāv ierobežojumi ievest ražošanai un pārstrādei nepieciešamās izejvielas.	3	4
10. Sadarbības partneru došanās dīkstāvēs	Grūti prognozējama piegāde. Izejvielu ražotājiem, kas, sākoties krīzei apturēja savu darbību, ir grūtības piegādāt izejmateriālus ražošanai.	4	4
Ražošanas riski			
11. Ražošanas apjoma straujas izmaiņas (gan samazināšanās, gan palielināšanās)	Apgrūtināta ražošanas apjoma plānošana. Ražotājam tikai gadījumā, ja pandēmija sākas pirms lauku apstādīšanas vai turpinās ilgstoši (pieņem lēmumu sēt/stādīt mazāk), vai nav iespēju novākt ražu. Pārstrādē, ja pietrūkst augļi un dārzeņi kā izejviela.	4	4
12. Darba intensitātes samazināšanās/ dīkstāve / darbības apturēšana	Apgrūtināta ražošanas apjoma un tehnoloģisko procesu plānošana. Nozīmīgs risks visiem uzņēmumiem, kas strādāja/strādā ar ēdināšanas uzņēmumiem un <i>HoReCa</i> sektoru, jāveic pasākumi darbinieku skaita samazināšanai vai procesu pārkārtošanai. Ja darbiniekus atbrīvo no darba, jāreķinās ar papildu izmaksām, vai varbūt ar	4	5

Risks	Riska raksturojums	Riska varbūtība	Riska ietekme
	tehnoloģiskiem risinājumiem (prasa papildu resursus).		
13. Darba intensitātes palielināšanās	Apgrūtināta ražošanas apjoma un tehnoloģisko procesu plānošana. Pārstrādes uzņēmumiem lielāka tehnoloģisko līniju noslodze, tehnikas lūšana, darbinieku kļūdas. Darbaspēka trūkums; tehnoloģiskā nodrošinājuma trūkums.	3	2
Glabāšanas riski			
14. Saražotās produkcijas krājumu pieaugums	Apgrūtināta glabāšana un realizācija. Risks pastāv ražošanā, bet parasti uzglabāšanas iespējas ir ierobežotas, jo ražošana ir sezonāla. Uzglabājamās ražas apjoms ir atkarīgs no laika apstākļiem un tirgus. Augļu un dārzeņu pārstrādes produkcija (konservi) pārsvarā uzglabājama ilgstoši, kā arī nav nepieciešama temperatūras kontrole. Svaigiem dārzeņiem un svaigiem pusfabrikātiem ir lielāki produkcijas bojāšanās riski.	3	3
15. Uzglabāšanas problēmas svaigiem dārzeņiem un produktiem ar īsu derīguma termiņu	Apgrūtināta glabāšana. Būtisks risks ražotājiem, kas piegādā svaigus un svaigus apstrādātus produktus (mizotus, sagrieztus, vakuumā), kuriem ir ļoti īss uzglabāšanas termiņš.	4 R	4 R
	Apgrūtināta glabāšana. Pārstrādes produkti (konservi) pārsvarā ar ilgu uzglabāšanas termiņu	3 P	3 P
Realizācijas riski			
16. Konkurences saasināšanās	Konkurences saasināšanās ar netiešajiem konkurentiem, nespējot konkurēt. Dārzeņu ražošanā konkurenci rada importa prece.	3 R	3 R
	Pārstrādē risks mazāks, jo tā galvenokārt tiek veikta, balstoties uz līgumiem.	2 P	3 P
17. Līdzšinējo produktu virzīšanas pasākumu neefektivitāte	Līdzšinējo produktu virzīšanas pasākumu tirgū neefektivitāte (piem., pārtikas degustācijas, tirdziņi, izstādes). Samazinās, nav iespējami dažādi klātienē pasākumi. Palielinās tirdzniecība internetā. Ražotājiem jāapsver noieta tirgu diversifikācija.	3	3
18. Klientu lojalitātes un atbalsta mazināšanās	Klientu lojalitātes un atbalsta mazināšanās vietējās īsajās pārtikas ķēdēs piedāvātajiem produktiem paaugstinātu higiēnas risku dēļ maz iespējama; attiecas uz mazumtirgotāju un pārstrādātāju, kas rezultātā var ietekmēt ražotāju. Klientu lojalitātes un atbalsta mazināšanās vietējās pārtikas ķēdēs piedāvāto produktu strauja pieprasījuma pieauguma un nespējas laikus nodrošināt pasūtījumus dēļ – tas var attiekties galvenokārt uz sastrēgumiem piegādē, kas veidojas interneta veikalu pakalpojumu paaugstināta	2	2

Risks	Riska raksturojums	Riska varbūtība	Riska ietekme
	pieprasījuma apstākļos, tādējādi iespējams piegādāt bojāties sākušus produktus.		
Norēķinu un finansēšanas riski			
19. Papildu izdevumi, pielāgojoties ārkārtējai situācijai	Veidojas papildu izdevumi, pielāgojoties ārkārtējai situācijai. Palielinās izmaksas (dezinfekcijas līdzekļi, masku iegāde, tirdzniecības vietu aprīkojums u. c.)	3	3
20. Noieta kanālu izmaiņas	Atsevišķām precēm vērojamas produktu plūsmas izmaiņas <i>HoReCa</i> sektorā, arī tāpēc, ka skolas un bērnudārzi, to sabiedriskās ēdināšanas sektors darbojas ierobežoti. Samazinājies noteiktu preču kategoriju pieprasījums, radot produkcijas pārpalikumu.	4	4
21. Ieņēmumu samazināšanās	Saistīts ar visu augšminēto risku iestāšanos. Pārmaiņas tirgū, un mainās pieprasījums pēc produkcijas, mainoties ēšanas paradumiem.	4	4
22. Ieņēmumu plūsmas problēmas	Problēmas saņemt samaksu par pārdoto produkciju. Risks pieaug, ja mazinās klientu maksāspēja. Palēninās naudas plūsma, pagarinās apmaksas termiņi.	4	4
23. Kredītsaistību dzēšanas problēmas	Nespēja nokārtot kredītsaistības. Reāls risks gan ražotājam, gan pārstrādātājam.	4	4
24. Nespēja segt ikmēneša maksājumus	Reāls risks gan ražotājam, gan pārstrādātājam, jo pieaugušas drošības pasākumu, loģistikas izmaksas un samazinājušies ieņēmumi.	4	4
25. Loģistikas izmaksu pieaugums	Visiem ražotājiem, kas eksportē savu preci, šis ir reāls drauds robežu caurlaidības mazināšanās dēļ. Nav ražotājam, ja pēc produkcijai brauc pircējs. Aktuāls eksportētājiem, pārstrādei un mājražotājiem, jāpārplāno maršruti. Palielinās izejvielu piegādes izmaksas no ārvalstīm un līdz ar to produkcijas pašizmaksa.	3	3
26. Nodokļu parādi	Nespēja nokārtot saistības. Reāls risks gan ražotājam, gan pārstrādātājam.	4	4
27. Apgrozāmo līdzekļu iesaldēšana	Izejvielu un iepakojuma uzkrājumi, kas netiek izmantoti samazināta apgrozījuma dēļ. Nozīmīgs risks ražotājiem un pārstrādātiem, kas strādā ar <i>HoReCa</i> sektoru, un kuriem radās problēma – norēķināties ar iepakojumu un izejvielu piegādātājiem dīkstāves dēļ.	4	4
ĀRĒJIE RISKI			
Tirgus riski			
28. Tirgus nenoteiktība	Pandēmijas dēļ apgrūtināta importa preču plūsma, kas rada nenoteiktību tirgū un vietējo preču pieprasījumā. Ietekmē gan ražotāju, gan pārstrādātāju.	4	4

Risks	Riska raksturojums	Riska varbūtība	Riska ietekme
29. Eksporta tirgus pieejamība	Grūtības atrast jaunus eksporta noieta tirgus slēgto aizstāšanai Eksportētās produkcijas pieprasījuma samazināšanās/ palielināšanās. Aktuāls risks, ja tiek aizvērti eksporta tirgi. Problēmas piedalīties izstādēs un tirdzniecības misijās klātienē, kas veicina eksportu. Grūtāk ir veikt tirdzniecības izpēti ārvalstīs. Pieprasījums samazinās, jo samazinās iespēja eksportēt. Var arī būt pretēji – pieprasījums palielinās, jo jāapgādā vietējais tirgus, aizstājot importu.	4	4
30. Īslaicīgs pārtikas produktu trūkums tirgū	Īslaicīgs pārtikas produktu trūkums tirgū raisa ažiotažu un bažas par iespējamu ilgstošu produktu trūkumu. Krīzes sākumā pircēji veidoja ilglaicīgi uzglabājamu produktu krājumus, pie kuriem pieder arī augļu un dārzeņu pārstrādes produkti, bet ražotāji bija spējīgi ātri reaģēt uz īstermiņa tirgus pieprasījuma svārstībām. Patērētāji pārliecinājās, ka produktu netrūkst. Zemkopības ministrija aicināja pārtikas nozares uzņēmējus pievērst pastiprinātu uzmanību tirgū novērojamajām preču pieprasījuma izmaiņām un vajadzības gadījumā palielināt ražošanas apjomus attiecīgajām produktu grupām, lai spētu nodrošināt nepieciešamos piegādes apjomus primāri uz tirdzniecības vietām Latvijā.	2	3
31. Preču un izejvielu cenu pieaugums	Pamatojoties uz izmaiņām loģistikā, sadārdzinās izejvielas un līdz ar to galaprodukta pašizmaksa. Minimāls risks, jo tirgū liela konkurence, bet vienlaikus iespējams degvielu un enerģijas cenu kritums, kas nostabilizē citu izejvielu cenu pieaugumu. Pārtikas ražotāji solīja nepaaugstināt cenas. Drīzāk novērots gala produkcijas cenas samazinājums, it īpaši ražotājiem. Iespējams, pieprasījuma samazinājums varētu rasties uz mazdārziņu platību pieauguma rēķina.	2	3
32. Klientu maksātspējas kritums	Reāls risks, jo daudzi iedzīvotāji ir palikuši bez darba vai viņu ienākumi ir samazinājušies. Arī vairumtirgotājiem un pārstrādātājiem ir kritušies ienākumi un līdz ar to maksātspēja.	4	4
Nozares riski			
33. Atkarība no eksporta	Robežu slēgšanas dēļ samazinās eksporta iespējas. Risks ir būtisks ražotājiem, kooperatīviem un pārstrādātājiem, kas savu produkciju eksportē.	2	2
34. Imports no trešajām valstīm	ES ražotājiem ir izvirzītas augstākas prasības nekā tiek ievērotas trešajās valstīs (pārtikas drošības, vides, higiēnas u. c.). Lielākā daļa augļu un dārzeņu	3	4

Risks	Riska raksturojums	Riska varbūtība	Riska ietekme
	un to produktu tiek importēti no ES valstīm, jo īpaši svaigam patēriņam. Palielinās imports no Ukrainas un citām trešajām valstīm.		
Sociālie riski			
35. Pircēju ažiotaža	Īslaicīgs pārtikas produktu trūkums tirgū raisa ažiotažu un bažas par iespējamu ilgstošu produktu trūkumu. Krīzes sākumā pircēji veidoja ilglaicīgi uzglabājamu produktu krājumus, pie kuriem pieder arī augļu un dārzeņu pārstrādes produkti, bet ražotāji bija spējīgi ātri noreagēt uz īstermiņa tirgus pieprasījuma svārstībām. Patērētāji pārliecinājās, ka produktu pietiek. Vēlāk stāvoklis stabilizējās, pieprasījums normalizējās. Palielinās dārzeņu audzēšana un pārstrāde mazdārziņos un mājsaimniecībās, kas var mazināt pieprasījumu ziemas mēnešos.	3	3
36. Pircēju paradumu maiņa	Valdība aicināja Latvijas iedzīvotājus pārtiku iegādāties pēc nepieciešamības atbilstīgi līdzšinējiem paradumiem. Valdība noteica arī pārtikas ražotājiem prioritāri ar pārtiku nodrošināt vietējo tirgu. ZM, LOSP u. c. organizācijas aicina pircējus atbalstīt vietējos ražotājus.	3	3
Politiskie un tiesiskie riski			
37. Higiēnas prasību pieaugums uzņēmējiem	Higiēnas prasību pieaugums uzņēmējiem radīja papildu administratīvo un finanšu slogu. Aktuāli gan ražošanā, gan pārstrādē. Paaugstināti biodrošības standarti attiecībā uz transportu, loģistiku, distancēm, higiēnu.	3	3
38. PVD pastiprināta sekošana uzņēmumos notiekošajam	Pastiprinātas higiēnas prasības uzņēmējiem rada papildu administratīvo un finanšu slogu. Risks pastāv gan ražošanā, gan pārstrādē.	2	2
39. Dažādi fiziski ierobežojumi uz valstu robežām	Rada eksporta un importa problēmas. Aktuāls ražotājiem, kooperatīviem un pārstrādes uzņēmumiem, kas eksportē produkciju vai ieviež izejvielas. Krīzes laikā maršrutu garums un piegādes laiks palielinājās, jo bija atvērti tikai daži robežpunkti	3	4
40. Braukšanas / atpūtas laika ievērošana automašīnu šoferiem	<i>Braukšanas laika nepilnvērtīga apmaksā automašīnu šoferiem robežu samazinātās caurlaidības dēļ (stāvēt un gaidīt uz robežas), un sekojoši neievērots darba/atpūtas laiks, ko pārkāpj, gaidot rindā, un par ko saņem sodu (pārsniegts braukšanas laiks).</i> Aktuāls ražotājiem, kooperatīviem un pārstrādes uzņēmumiem, kas eksportē produkciju vai ieviež izejvielas.	4	4

Apzīmējumi

Riska zonu skaidrojums:	Riska vadības pasākumi:
ļoti augsta (katastrofāls) riska zona →	nepieciešami riska samazināšanas pasākumi
augsta (kritiska) riska zona →	nepieciešami riska samazināšanas pasākumi
vidēja (paaugstināta) riska zona →	jābūt uzmanīgiem!
zema riska zona →	nav nepieciešami tieši pasākumi

Avots: nozares ekspertu intervijas, ekspertu vērtējums semināra laikā.

2.3.11. tabula

Risku matrica dārzeņu audzēšanā un pārstrādē

Riska kvalitatīvais skaidrojums:		Riska ietekme (radītās sekas)				
		5 (ļoti liela)	4 (liela)	3 (vidēja)	2 (neliela)	1 (nenozīmīga)
ļoti augsts (katastrofāls) risks						
augsts (kritisks) risks						
vidējs (paaugstināts) risks						
zems risks						
Riska iestāšanās varbūtība	5 (gandrīz noteikti)					
	4 (ļoti iespējams)	13	4, 5, 8, 11, 12, 16R, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 33, 41			
	3 (iespējams)		3, 6, 9, 10, 35, 40	1, 2, 7, 15, 16P, 17R, 18, 20, 26, 36, 37, 38	14	
	2 (maz iespējams)			17P, 31, 32	19, 34, 39	
	1 (ļoti reti)					

Piezīme: ar **boldu** izcelti ārējie riski; risku atšifrējumu skatīt risku raksturojuma un novērtējuma tabulā, ar **R** izdalīts attiecībā uz svaigu produkciju un ar **P** – pārstrādi.

Avots: nozares ekspertu intervijas, ekspertu vērtējums semināra laikā.

No risku matricas izriet, ka dārzeņu audzēšanā un pārstrādē ļoti augstā riska zonā atrodas šādi riski:

4. Naudas plūsma; 5. Darbaspēka pieejamība; 8. Izejvielu trūkums / nepieejamība tirgū; 11. Sadarbības partneru došanās dīkstāvēs; 12. Ražošanas apjoma straujas izmaiņas (gan samazināšanās, gan palielināšanās); 13. Darba intensitātes samazināšanās / dīkstāve / darbības apturēšana; 16R. Uzglabāšanas problēmas svaigiem dārzeņiem un produktiem ar īsu derīguma termiņu; 21. Noieta kanālu izmaiņas; 22. Ieņēmumu samazināšanās; 23. Samaksas regularitāte; 24. Kredītsaistību dzēšana; 25. Nespēja segt ikmēneša maksājumus; **27. Nodokļu parādi; 28. Apgrozāmo līdzekļu iesaldēšana; 29. Tirgus nenoteiktība; 30. Eksporta tirgus pieejamība; 33. Klientu maksāspējas kritums; 41. Braukšanas / atpūtas laika ievērošana automašīnu šoferiem.**

Augstā riska zonā atrodas arī: 1, 2, 3, 6, 7, 9, 10, 15, 16P, 17S, 18, 20, 26, **35, 36, 37, 38, 40.** Visus šos riskus nepieciešams vadīt.

2.3.12. tabula

Risku raksturojums un novērtējums augļu un dārzeņu pārstrādes produktu ražotājiem

Riski	Riska raksturojums	Riska varbūtība	Riska ietekme
IEKŠĒJIE RISKI			
Vadības riski			
1. Grūtības plānot turpmāko saimniecisko darbību	Neskaidrība par nākotni pandēmijas izraisītajā situācijā rada grūtības plānot saimniecisko darbību. Plānošanas pasākumi lielākiem un mazākiem uzņēmumiem (t.sk. mikro uzņēmumiem vai individuālajiem komersantiem) ir atšķirīgi, mazākiem tie sasniedz ļoti augstu (katastrofālu) riska varbūtību un ietekmi.	4	4
2. Pieredzes trūkums	Pandēmijas situācijas pieredzes uzņēmumiem nav, bet pieredzējušas komandas vadībā būtisku risku un tā ietekmi nesaskatīja.	2	1
Personāla riski			
3. Darbinieku atlaišana, slēdzot vai sašaurinot ražošanu	Risks atlaist darbiniekus, slēdzot uzņēmumu, visvairāk skar mazos uzņēmumus. Vidējos uzņēmumos ražošanas sašaurināšanas gadījumā tiek atlaisti darbinieki, kuru amata pienākumus var novirzīt citiem. Papildu apmācība aizņem laiku. Atjaunojot ražošanas apjomus var būt izaicinājums atrast jaunus darbiniekus, ja bijušie pēc atlaišanas ir atraduši citu darbu un neatgriežas. Ja pandēmijas situācija ieilgtu, risks varētu kļūt aktuāls arī lielākiem uzņēmumiem.	3	3
4. Atkarība no darbaspēka fiziskas klātbūtnes uzņēmumā	Ražošanas uzņēmumos šī riska varbūtība un ietekme novērtēta visaugstākā līmenī. Tikai neliels skaits darbinieku (administratīvais personāls u. c., kas nav tieši saistīti ar darbu ražotnē pie iekārtām) iespēju robežās strādāja attālināti. Ražotnēs tika pārplānota darbība, ieviesti stingri drošības pasākumi personāla higiēnas prasībām un savstarpējiem kontaktiem darba laikā, kontrolēta darbinieku veselība, ierobežota apmeklētāju plūsma uzņēmumā.	5	5
5. Darbaspēka trūkums	Darbaspēka trūkums novērtēts kā vidējs risks. Ja nav saslimšanas gadījumu uzņēmumā, riska nav. Tomēr tas ir neprognozējami. Saistībā ar šo risku pēc uzņēmēju aptaujas izdarīti divi secinājumi: 1) jo tālāk no helpilsētām atrodas ražošanas uzņēmumi, jo mazāka iespējamība darbinieku saslimšanai ar Covid-19; 2) ir vieglāk atrast darbiniekus (mazāk kvalificētus, krāvējus, šoferus), jo atbrīvojies darbaspēks, piemēram, Anglijas <i>Brexit</i> dēļ.	2	2
6. Liels darbinieku blīvums	Risks aktuāls galvenokārt lielākiem uzņēmumiem, kur ražošanas laikā nepieciešams liels skaits darbinieku. Tiek risināts iekšēji, pārplānojot ražošanas procesus, plūsmas. Sākotnēji vadībai un	2	2

Riski	Riska raksturojums	Riska varbūtība	Riska ietekme
	atbildīgajām personām bija nepieciešams papildu laiks pārplānošanai.		
7. Darbaspēka saskarsmes kontrole	Risks aktuāls lielākiem uzņēmumiem, risināts iekšēji veicot rūpīgu ražošanas procesu plānošanu. Papildus ieviestas higiēnas prasības, veikta uzraudzība un kontrole.	2	2
Sagādes riski			
8. (Importa) izejvielu trūkums / nepieejamība tirgū	Risks aktuāls uzņēmumiem, kuri ražošanā izmanto importētas izejvielas. Ja ražotājiem ir bijuši izejvielu krājumi, tad riska ietekme nav būtiska. Ja kāda no izejvielām krīzes laikā bija jāimportē, tad riska ietekme pieaug. To ietekmēja piegāžu kavēšanās, izejvielas bija nepieciešams pasūtīt lielākā apjomā, veidojot rezerves un iesaldējot apgrozāmos līdzekļus. Izejvielu cenu sadārdzinājums pamatojās arī uz loģistikas izmaksu pieaugumu. Kopumā risks atstāja ietekmi uz uzņēmumu finansiālo situāciju.	3	3
9. Iepakojuma trūkums / sagādes problēmas	Risks ir nozīmīgs, jo visa pārstrādes produkcija ir jāiepako. Tiem uzņēmumiem, kam krājumi izveidoti ilgākam periodam, riska ietekme vērtējama kā neliela. Savukārt, ja iepakojuma krājumi bija jāatjauno krīzes laikā, tad nācās saskarties ar piegāžu kavēšanos un iepakojuma cenu kāpumu. Veidojot iepakojuma materiālu rezerves, tika iesaldēti apgrozāmie līdzekļi.	3	2
10. Izejvielu cenu pieaugums	Risks vērtēts kā zems, lai arī importēto izejvielu cenas svārstījās. Veidotie uzkrājumi ļāva nodrošināt darbu ilgākā posmā. Riska ietekme vērtējama kā nenozīmīga, aktivizēti iekšējie pasākumi.	2	1
11. Sadarbības partneru došanās dīkstāvēs	Uzņēmumiem, kas strādā ar <i>HoReCa</i> sektoru, tas ir ļoti augsts risks un tā ietekme ļoti liela. Apstājās vai būtiski samazinājās produkcijas piegādes, kritās pieprasījums sabiedriskās ēdināšanas sektorā, arī eksportu tirgos. Uzņēmumi risināja problēmu, meklējot jaunus tirdzniecības kanālus, t. sk. e-tirdzniecību.	4	4
Ražošanas riski			
12. Ražošanas apjoma kritums (samazināšanās)	Lielāko daļu augļu un dārzeņu pārstrādes produktu patērētāji lieto ikdienā, tādēļ produkcijas ražošanas apjoma kritumu uzņēmēji novērtēja kā zemu. Nelielas svārstības novērotas pandēmijas sākumā, vēlāk būtiskas ietekmes nebija. Risināja dažādi, t. sk. ar cenu politiku.	2	2
13. Darba intensitātes samazināšanās / dīkstāve /	Risks nebija aktuāls lielākiem pārstrādes uzņēmumiem. Pārskatot pieprasījumu, aktualizēti populārāko produkcijas veidu piedāvājumi.	2	2

Riski	Riska raksturojums	Riska varbūtība	Riska ietekme
darbības apturēšana			
14. Darba intensitātes palielināšanās	Risks nebija aktuāls, pasākumi risināti, iekšēji rūpīgi plānojot ražošanu.	1	1
Glabāšanas riski			
15. Saražotās produkcijas krājumu pieaugums	Riska iestāšanās varbūtība vērtējama kā zema uzņēmumiem ar pietiekamām un produkcijas veidiem atbilstīgām noliktavām. Lai gan pandēmijas sākumā dažiem uzņēmumiem tika veidots uzkrājums drošībai, tas tika pārtraukts, kad tirgus situācija stabilizējās. Ilgtermiņā riska iestāšanās varbūtība un ietekme varētu būt nozīmīgāka.	2	2
16. Uzglabāšanas problēmas produktiem ar īsu derīguma termiņu	Uzņēmumiem, kas ražo produkciju ar ierobežotu (īsāku) derīguma termiņu, riska iestāšanās varbūtība vērtējama kā vidēja uzglabāšanas apstākļu (t. sk. platību) un produkcijas sabojāšanās dēļ. Risināja ar rūpīgu pieprasījuma un piedāvājuma plānošanu.	3	2
17. Apgrozāmo līdzekļu iesaldēšana	Riska iestāšanās varbūtība augsta arī lielākiem uzņēmumiem. Ietekmēja vairāki faktori: uzņēmumu (t. sk. <i>HoReCa</i> sektora, citu vairumtirgotāju un mazumtirgotāju) nespēja norēķināties par piegādāto produkciju; līdzekļu iesaldēšana par izejvielu un iepakojuma materiālu krājumiem; lielākas izmaksas par materiāliem (dezinfekcijas līdzekļi, vienreizlietojamie apģērbi, piederumi) drošības pasākumu organizēšanai.	4	3
Realizācijas (t. sk. mārketing) riski			
18. Konkurences saasināšanās ar netiesajiem konkurentiem, nespējot konkurēt ar to tiešās piegādes un lojalitātes programmām	Risks nebūtisks.	1	1
19. Līdzšinējo produktu virzīšanas pasākumu tirgū neefektivitāte (piem., pārtikas degustācijas, tirdziņi, izstādes)	Vairums augļu un dārzeņu pārstrādes produktu virzīšana tirgū ir cieši saistīta ar publiskiem pasākumiem: degustācijas tirdzniecības tīklos potenciāliem pircējiem, tirdziņos, starptautiskās un vietējās izstādēs. Pandēmijas situācijā pasākumu neesamība traucēja pircēju iepazīstināšanu ar produkciju, īpaši ar jauniem produktiem. Daži uzņēmēji atzina, ka tiešie kontakti ar pircēju (t. sk. ar mazumtirgotāju un vairumtirgotāju, arī eksporta gadījumos) ir efektīvāki un reizēm neaizstājami.	3	2

Riski	Riska raksturojums	Riska varbūtība	Riska ietekme
20. Klientu lojalitātes un atbalsta mazināšanās vietējās īsajās pārtikas ķēdēs piedāvāto produktu paaugstinātu higiēnas risku dēļ	Risks vērtēts kā zems. Pircējus mazumtirdzniecībā vairāk ierobežoja personīgais finansiālais stāvoklis, nevis lojalitātes trūkums vietējai produkcijai. Turklāt mazinoties dažu produkcijas veidu importam, ieguvēji bija vietējās produkcijas ražotāji.	2	1
Norēķinu un finansēšanas riski			
21. Papildu izdevumi, pielāgojoties ārkārtējai situācijai	Pandēmijas izraisītā situācija uzņēmējiem radīja būtiskus papildu izdevumus. Nepārtrauktai ražošanas procesa nodrošināšanai tika ieviesti papildu drošības pasākumi: būtiski pastiprināta dezinfekcija, darbinieku personīgās higiēnas un veselības stāvokļa pārbaudes. Ietekmēja arī citi saistītie riski: produkcijas apjomu izmaiņas eksporta tirgos; importa izejvielu un iepakojuma materiālu krājumu veidošana. Uzņēmumi, kas paši audzē izejvielas, atzina, ka papildu izdevumi ir mazāki, tieši pateicoties to pieejamībai.	3	3
22. Ieņēmumu samazināšanās	Ieņēmumu samazināšanās lielākajiem uzņēmumiem novērtēta kā vidējs risks un tā ietekme ir paaugstināta, bet kontrolējama. Ilgtermiņa situācijā vairākiem tas var kļūt augsts, no uzņēmumu darbības sašaurināšanās līdz produkcijas veidu pārprofilēšanai.	2	2
23. Problēmas saņemt samaksu par pārdoto produkciju	Risks vērtējams kā vidējs, bet kopumā kontrolējams, lai arī klientu un sadarbības partneru maksāspēja pandēmijas izraisītajā situācijā bija mazinājusies. Risināja ar potenciālo pircēju iepriekšējas sadarbības un maksāspējas izvērtēšanu.	2	2
24. Nespēja nokārtot kredītsaistības	Lielākajiem uzņēmumiem risks nebija būtisks. Atšķirīgi šis risks jāvērtē uzņēmumiem, kam kredītsaistības ir. Samazinoties ieņēmumiem, risks var sasniegt augstu pakāpi.	1	1
25. Nespēja segt ikmēneša maksājumus	Lielākajiem uzņēmumiem risks nebija būtisks. Atšķirīgi šis risks jāvērtē uzņēmumiem, kam kredītsaistības ir. Samazinoties ieņēmumiem, risks var sasniegt augstu pakāpi.	1	1
26. Loģistikas izmaksu pieaugums	Novērots loģistikas izmaksu pieaugums, kas saistīts ar produkcijas eksportu, importa izejvielu un dažādu materiālu piegādi. Uzņēmumiem, kam pieder transports produkcijas piegādei, izmaksas palielināja papildu drošības pasākumu un higiēnas prasību ieviešana transportam un automašīnu šoferiem.	2	2

Riski	Riska raksturojums	Riska varbūtība	Riska ietekme
	Kopumā risks vērtējams kā vidējs, jo saistīts ar uzņēmumu finansiālo situāciju.		
27. Nodokļu parādi	Risks vērtējams kā nenozīmīgs, lielākiem uzņēmumiem nav saistošs. To viennozīmīgi nevarēs attiecināt uz visiem pārstrādes uzņēmumiem, t. sk. maziem vai ar kredītsaistībām.	1	1
ĀRĒJIE RISKI			
Tirgus riski			
28. Tirgus nenoteiktība	Šāda pandēmijas izraisītā situācija uzņēmumiem ir pirmo reizi. Taču, ņemot vērā augļu un dārzeņu pārstrādes produkcijas nepieciešamību patērētāju ikdienas uzturā, risks vērtējams kā vidējs. Tam ir jāpievērš uzmanība, jo ilgākā laika periodā risks var kļūt no nenozīmīga (mazinās importa produkcijas apjomi, palielinās vietējo produktu pieprasījums) līdz pat kādu produktu veidu pieprasījuma samazināšanos, kas var novest pie uzņēmumu pārprofilēšanās nepieciešamības.	2	2
29. Grūtības atrast jaunus noieta tirgus slēgto aizstāšanai	Pārstrādes uzņēmumiem riska iestāšanās un ietekme vērtējama kā vidēja un prasīja intensīvu darbību jaunu tirgu meklēšanā. Piemēram, <i>HoReCa</i> sektora darbības apturēšana (vairākiem uzņēmumiem mazinājās preču pieprasījums līdz 30 %) lika meklēt citus tirgus. Viens no risinājumiem – uzsākta e-komercija. Pie grūtībām atrast jaunus tirgus tika minēta arī starptautisku izstāžu un citu publisku pasākumu darbības apturēšana.	3	3
30. Pieprasījuma samazināšanās / palielināšanās	Neparedzētās produkcijas pieprasījuma svārstības (dažādu preču grupu samazināšanās/palielināšanās) bija būtisks risks. Krīzes sākuma “šoka stāvoklis” lika pieņemt dažādus lēmumus, t. sk. steidzīgu produkcijas uzkrājuma veidošanu, kas, tirgus pieprasījumam stabilizējoties, atcelts. Risks joprojām ir aktuāls uzņēmumu darbības stabilitātes nodrošināšanai ilgākā laika posmā un prasa iespējami rūpīgu pasākumu plānošanu dažādām situācijām.	4	3
31. Īslaicīgs pārtikas produktu trūkums tirgū	Šo risku uzņēmumi neuzskata par būtisku, ir gatavi nekavējoši reaģēt uz pieprasījumu, pakārtoti ietekmējošais faktors būtu izejvielu (t. sk. vietējo) apjomu pieejamība.	2	2
32. Preču cenu pieaugums	Lielākiem pārstrādes uzņēmumiem riska ietēšanās varbūtība vērtējama nenozīmīgi, lai gan neliela ietekme tomēr būs uz uzņēmuma finansiālo stāvokli.	1	2
33. Klientu maksātspējas kritums	Risks vērtējams kā vidējs (paaugstināts) un prasa rūpīgu uzraudzību. Īpaši mazumtirdzniecībā patērētāji pirms nepieciešamības preces un daudzi augļu, dārzeņu pārstrādes produkti nebūs	3	3

Riski	Riska raksturojums	Riska varbūtība	Riska ietekme
	pircēju prioritāte. Sabiedriskās ēdināšanas sektora darbības samazināšanās arī ir ietekmējošs faktors, jo tie ir vieni no produkcijas pircējiem. Riska ietekme prasa uzņēmumiem būt aktīviem jau laikus dažādu risinājumu plānu izstrādei.		
Nozares riski			
34. Atkarība no eksporta	Uzņēmumiem, kas savu produkciju eksportē, risks ir vidējs (paaugstināts) un atkarīgs no apjomiem un klientiem. Eksports saistīts arī ar papildu loģistikas izmaksām. Riska ietekme prasa uzņēmumiem būt aktīviem jau laikus dažādu risinājumu plānu izstrādei, tostarp jaunu tirgu piesaistei.	3	3
Sociālie riski			
35. Pircēju paradumu maiņa	Risks netika vērtēts kā būtisks, krīzes sākumā to vairāk ietekmēja ne tik daudz pircēju paradumu maiņa, cik pirkospēja. Publiskajā telpā parādotes dažādiem pētījumiem par augļu, dārzeņu veselīgumu un to ietekmējošiem faktoriem uz cilvēku imūnsistēmu, palielinājās pieprasījums pēc atsevišķiem produktiem. Turklāt sekojot veselības iestāžu ieteikumiem retāk apmeklēt lielveikalus, pircēji deva priekšroku ilgāk uzglabājamiem, t. sk. konservētiem, produktiem.	2	1
Politiskie un tiesiskie riski			
36. Higiēnas prasību pieaugums uzņēmējiem	Risks novērtēts kā vidējs (paaugstināts), tas prasīja papildu izdevumus un rūpīgu ražošanas plānošanu. Pakārtoti saistīts ar izmaksām (dažādu līdzekļu un piederumu nodrošinājumu higiēnas prasību ievērošanai). Galvenokārt uzņēmumi šo risku risināja iekšēji bez kontrolējošo institūciju iesaistes.	3	2
37. PVD pastiprināta sekošana uzņēmumos notiekošajam	Risks vērtēts kā nebūtisks, pateicoties uzņēmumu iekšējai kvalitātes sistēmai, tās rūpīgai kontrolei un uzraudzībai.	1	1
38. Dažādi fiziski ierobežojumi uz valstu robežām	Viens no riskiem ir saistīts ar ražošanas iekārtu apkopi, kas veicama ar ārvalstu piegādātāju speciālistu fizisku nokļūšanu uzņēmumā. Valstī noteiktie pasākumi par pašizolēšanos attiecīgajos periodos bija ietekmējoši. Dažādu preču piegādes kavēšanās.	2	2
39. Braukšanas laika ierobežojumi automašīnu šoferiem	Risks lielākajai daļai uzņēmumu nebūtisks. Neliels ietekmējošs faktors bija uzņēmumiem, kam pašiem pieder transports, šofera slimību gadījumos.	1	1

Apzīmējumi

Riska zonu skaidrojums:	Riska vadības pasākumi:
ļoti augsta (katastrofāls) riska zona →	nepieciešami riska samazināšanas pasākumi
augsta (kritiska) riska zona →	nepieciešami riska samazināšanas pasākumi
vidēja (paaugstināta) riska zona →	jābūt uzmanīgiem!
zema riska zona →	nav nepieciešami tieši pasākumi

Avots: nozares ekspertu intervijas, ekspertu vērtējums semināra laikā.

2.3.13. tabula

Augļu un dārzeņu riska matrica

Riska kvalitatīvais skaidrojums:		Riska ietekme (radītās sekas)				
		5 (ļoti liela)	4 (liela)	3 (vidēja)	2 (neliela)	1 (nenozīmīga)
ļoti augsts (katastrofāls) risks						
augsts (kritisks) risks						
vidējs (paaugstināts) risks						
zems risks						
Riska iestāšanās varbūtība	5 (gandrīz noteikti)	4.	1.			
	4 (ļoti iespējams)		11.	17.; 30.		
	3 (iespējams)			3.; 8.; 21.; 29.; 33.; 34.	9.; 16.; 19.; 36.	
	2 (maz iespējams)				5.; 6.; 7.; 12.; 13.; 15.; 22.; 23.; 26.; 28.; 31.; 38.	2.; 10.; 20.; 35.
	1 (ļoti reti)				32.	14.; 18.; 24.; 25.; 27.; 37.; 39.

Piezīme: ar **boldu** izcelti ārējie riski.

Avots: nozares ekspertu intervijas, ekspertu vērtējums semināra laikā.

Vislielākais risks ar visaugstāko iestāšanās varbūtību un ļoti lielu ietekmi ir: 4. Atkarība no darbaspēka fiziskas klātbūtnes uzņēmumā.

Riski ar visaugstāko iestāšanās varbūtību un lielu ietekmi ir: 1. Grūtības plānot turpmāko saimniecisko darbību; 11. Sadarbības partneru došanās dīkstāvēs.

Riski ar ļoti augstu iestāšanās varbūtību un vidēju ietekmi ir: 17. Apgrozāmo līdzekļu iesaldēšana; 30. Pieprasījuma samazināšanās / palielināšanās.

Vidēji augsta risku iestāšanās varbūtība un ietekme ir: 3. Darbinieku atlaišana, slēdzot vai sašaurinot ražošanu; 8. Izejvielu trūkums / nepieejamība tirgū; 21. Papildu izdevumi, pielāgojoties ārkārtējai situācijai; 29. Grūtības atrast jaunus noieta tirgus slēgto aizstāšanai; 33. Klientu maksātspējas kritums; 34. Atkarība no eksporta. Visiem šiem riskiem **jāizstrādā risku samazināšanas pasākumi.**

4. Iespējamie problēmu risinājumi patērētāju un pārstrādes uzņēmumu nodrošināšanai ar vietējiem augļiem, dārzeņiem un izejvielām ierobežota importa apstākļos

Saskaņā ar CSP un aptauju datiem, kas apkopoti pētījumā, augļu un ogu saražotais produkcijas daudzums nav pietiekams, lai ar vietējo produkciju nosegtu vismaz 50 % no Latvijā patērētā (atsevišķas kultūru grupas nesasniedz pat 20–30 %). Turpretī dārzeņu kopējais nodrošinājums ir tuvu nepieciešamajam, atskaitot sezonālos pārrāvumus atsevišķiem produktiem (piemēram, sīpoli, ķirbjaugi, lapu dārzeņi un segto platību dārzeņu nepietiekamība ziemas periodā, kad palielinās importa apjoms). Turklāt tieši dārzkopībā no 1 ha iespējams iegūt vislielākos ieņēmumus. Lauksaimniecības zeme kļūst par deficītu, tā ir dārga, un augļu, ogu un dārzeņu audzēšana nodrošina vislielākos ienākumus arī no mazām platībām. Līdz ar to arī nelielas saimniecības paralēli lielajām dārzkopības saimniecībām dod nozīmīgu pienesumu ne vien ekonomikā, bet arī saglabā Latvijas lauku apdzīvotību, kas mazina cilvēku blīvumu pilsētās, tādējādi nodrošinot lielāku distancēšanās iespējamību un cilvēku izretojumu, iespējas izolēties lauku apvidos. Dārzkopībā joprojām tiek izmantots liels roku darbaspēka patēriņš, jo ne visus darbus iespējams mehanizēt, tādējādi tiek palielināta nodarbinātība lauku reģionos un samazināts bezdarba līmenis.

Valstiskā līmenī jāceļ dārzkopības nozares ilgtspēja, konkurētspēja un prestižs! To iespējams veikt, nodrošinot arī stabilu un prognozējamu valsts politiku.

1. **Finansiāli jāatbalsta augļkoku un ogulāju stādījumu paplašināšana, jo pašreizējās platības nespēj pilnībā nodrošināt ar vietējiem augļiem iedzīvotājus un pārstrādes uzņēmumus, it īpaši, ja krīzes dēļ samazinās importa iespējas.**

*Daļa pārstrādes uzņēmumu savu produktu ražošanai lielā mērā izmanto importa augļus. Importēto izejvielu apjomi starp aptaujātajiem (lielākajiem) pārstrādes uzņēmumiem ir atšķirīgi un atkarīgi no produkcijas veidiem un to izplatīšanas tirgiem. Uzņēmumos, kuru produkcija daudz tiek eksportēta, **importēto izejvielu apjomi svārstās no 51 līdz 80 %**. Tiem, kas vairāk orientēti uz vietējo tirgu, t. sk., kas paši audzē, importa izejvielu apjoms ir vidēji 15 %.*

Lielākā daļa augļkopības stādījumu turklāt tiek pieskaitīti pie CO₂ emisijas samazinošiem. Īpaši te jāizceļ stādījumi, ko ierīko izmantotajos, degradētajos kūdras purvos (dzērvenes, mazās dārza mellenes un krūmmellenes). Taču arī augļu un ogu dārzi, kuru rindstarpās tiek audzēts zālājs, pēc zinātnieku aprēķiniem, samazina CO₂ izmešus^{210,211,212}.

2. **Jāpalielina valsts atbalsts dārzeņu, augļu un ogu glabātuvju (tai skaitā saldētavu un CA glabātavu²¹³), kā arī novākšanas iekārtu, šķirošanas līniju un pirmapstrādes punktu celtniecībai un modernizācijai,** lai pagarinātu produkcijas glabāšanās periodu. Tā tiktu nosegti importētās produkcijas apjoms, kas parasti palielinās ziemas /pavasara periodā, kā arī tiktu nodrošināti apjomi pārstrādei visa gada garumā un kā rezerves neražas gadā. Tas ir svarīgi arī atsevišķu kultūru (smiltsērķšķi, upenes, dzērvenes) un pārstrādes produktu eksportam. *Saskaņā ar*

²¹⁰ Scandellari, F., Caruso, G., Liguori, G., Meggio, F., Palese, A. M., Zanotelli, D., Celano, G., Gucci, R., Inglese, P., Pitacco, A., & Tagliavini, M. (2016). A survey of carbon sequestration potential of orchards and vineyards in Italy. *Eur. J. Hortic. Sci.* 81(2), 106–114. <http://dx.doi.org/10.17660/eJHS.2016/81.2.4>

²¹¹ Grant A. (2014). Greenhouse Gas Emissions from Cranberry Fields under Irrigation and Drainage in Quebec. Doctoral dissertation, McGill University Libraries. P.82. https://central.bac-lac.gc.ca/.item?id=TC-QMM-123175&op=pdf&app=Library&oclc_number=911042903

²¹² Nemeth D., Lambrinos J. G., Strik B. C. (2017). The effects of long-term management on patterns of carbon storage in a northern highbush blueberry production system. *Science of the Total Environment*, 579, 1084–1093.

<https://agsci.oregonstate.edu/biblio/effects-long-term-management-patterns-carbon-storage-northern-highbush-blueberry-production>

²¹³ Van Schaik, Verschoor (2003). CA-storage: technology, application and research. State of the art in the Netherlands. *Acta Horticulturae*, DOI: [10.17660/ActaHortic.2003.600.22](https://doi.org/10.17660/ActaHortic.2003.600.22)

aptauju datiem ir iespējams palielināt ražas apjomus no esošajām platībām, bet svarīgi ir nodrošināt glabāšanas iespējas un maksimāli mehanizēt novākšanu, šķirošanu, pakošanu, lai pazeminātu produkcijas pašizmaksu, kas ir nozīmīgs līdzeklis konkurencei ar lēto importa produkciju. Saldēšanas un glabāšana iespējas būtu jāattīsta visos lielākajos Latvijas reģionos, lai produkcija nav tālu jātransportē.

3. Jāatbalsta risku (klimata izmaiņu ietekmes) mazinošu, resursu ekonomijas un cirkulāro ekonomiku nodrošinošu tehnoloģiju ieviešana dārzkopības saimniecībās (ar 80 % atbalsta intensitāti), kas mazinātu atkarību no importa, nodrošinātu līdzvērtīgu konkurenci ar importa produkciju un līdz ar to stabilizētu ražošanu, veicinātu tās attīstību²¹⁴:

- a. **apūdeņošanas sistēmu uzstādīšana, moderno ziemas siltumnīcu būvniecība, tuneļu/segumu ierīkošana, pretkrusas tīklu segumu ierīkošana, pretvēja aizsargsienų uzstādīšana;**
- b. **saules bateriju uzstādīšana,** elektroenerģijas ieguvei, laistīšanas sistēmu darbināšanai un siltā ūdens nodrošināšanai;
- c. **meliorācijas sistēmu sakārtošana, t. sk. meliorēto platību laika gaitā darbspējību zaudējušo sistēmu atjaunošana;**
- d. **speciālās dārza tehnikas un aprīkojumu iegāde inovatīvu tehnoloģisku risinājumu ieviešanai** (t. sk. gaisa ventilatoru un laistīšanas ierīču ierīkošana pretsalnu aizsardzībai, mazie dārza traktori, pašgājējierīces, viedierīces, vidēja izmēra ekskavatori krūmmelleņu un dzērveņu audzētājiem; agregāti – dārza platformas bez iekšdedzes dzinēja vainagu kopšanas un ražas vākšanas procesu nodrošināšanai, automātisko meteostaciju uzstādīšana klimata izmaiņu risku mazināšanai, tehnoloģisko procesu plānošanai un optimizācijai, u. c.).

No aptaujām un redzētā saimniecībās un veikalu plauktos izriet, ka produkcijas nodrošinājums bieži ir sezonāl, vai nepietiekami ilgu periodu, neregulārs, bieži produkcijas apjomu un kvalitāti ietekmē dažādu klimatisko apstākļu komplekss, ko iespējams mazināt ar minēto pretriska pasākumu un modernu kopšanas, vadības tehnoloģiju ieviešanu.

4. Saglabāt iespēju iegādāties iekrāsoto bezakcīzes degvielu un palielināt tās apjomu dārzkopības saimniecībām.

Dārzkopības nozarē ir nepieciešams palielināt apjomu vismaz līdz 180 l/ha, jo sezonas laikā, jānodrošina tehnoloģiski optimāla stādījumu/sējumu kopšana, augu barošana gan caur saknēm, gan caur lapām 12 reizes; dārzeņu sējumu/stādījumu rušināšana, augļudārzos un ogulāju stādījumos starprindu izpļaušana 2 reizes; regulāri augu aizsardzības pasākumi vismaz 3 reizes; dažādi augsnes apstrādes darbi vismaz 2 reizes; ražas vākšana un transports no lauka uz glabātavām.

Salīdzinājumam ar kaimiņvalstīm jāmin, ka Lietuvā šis apjoms ir 180 l/ha, savukārt Igaunijā-neierobežots (šeit izveidota kontroles sistēma, kādas Latvijā pagaidām nav). Polijā, kura ir Eiropas un pasaules viena no lielākajām augļu ražošanas valstīm, iekrāsotās bezakcīzes degvielas apjoms pārsniedz 200 l/ha. Ņemot vērā iepriekš minēto, būtu jāturpina aprēķinu veikšana un diskusija par limita palielināšanu dārzkopībā.

5. Efektīvāk aizsargāt vietējās dārzkopības produkcijas tirgu, kas radītu stabilitāti (palīdzētu plānot ražošanas apjomus) un mazinātu negodīgas konkurences apstākļus vietējiem ražotājiem:

²¹⁴ LR Zemkopības ministrija (2017). Stratēģija ilgtspējīgām augļu un dārzeņu ražotāju organizāciju darbības programmām Latvijā 2017–2023 (LR ZM), 7.-8., 26.-29.lpp. [tiešsaiste] [skatīts 20.11.2020.]. Pieejams: https://www.zm.gov.lv/public/ck/files/LV_strategija_2017-2023.pdf

a. **Eiropas Savienības un nacionālā līmenī trešajām valstīm jāizvirza tādas pašas produktu nekaitīguma un kvalitātes prasības kā vietējiem ražotājiem. Jāspēj nošķirt importu no vietējās produkcijas, t. sk. tirgū, lai mazinātu nekontrolējamās produkcijas nodrošinājuma svārstības.**

Noteikt attiecīgus sertifikācijas standartus importētajai produkcijai no trešajām valstīm ir nozīmīgi ne tikai produkcijas kvalitātes nodrošināšanai, bet arī, lai mazinātu cenu atšķirības lētajai importa produkcijai no Latvijā ražotās dārzkopības produkcijas, kas ražota atbilstīgi nekaitīguma standartiem un tāpēc ir dārgāka salīdzinājumā ar importa produkciju. Katru gadu visā ES no augu aizsardzības līdzekļu (AAL) reģistra tiek izņemti dažādi AAL. Ja nav citu alternatīvu, tas var izraisīt ražas zaudējumus un produkcijas kvalitātes pazemināšanos vai reizēm pat pilnīgu ražas zaudēšanu. Turpretim no trešajām valstīm tiek ieviesta dārzkopības produkcija, kuras ieguvē tiek lietoti ES neatļautu darbīgo vielu AAL, kas mazina tās pašizmaksu un nekaitīgumu. Turklāt, ja importa prece būtu sertificēta, tā būtu dārgāka, un tas nekropļotu tirgu un neradītu negodīgu konkurenci, pielietojot dempinga cenas. Savukārt vietējo dārzkopības produkcijas ražotāju atbalstam sertifikāta vietā būtu ieteicams akceptēt integrētās vai bioloģiskās audzēšanas apliecību, kas jau zināmā mērā garantē produkcijas nekaitīgumu un veselīgumu. Šāda pieeja nozīmīgi samazinātu cenu atšķirības starp importa un vietējiem dārzkopības produktiem.

b. **Valsts institūcijām jākontrolē visas, iespējams, nelegālās firmas un vairumtirdzniecības bāzes, kas pandēmijas laikā piedāvāja produkcijas tiešās piegādes sistēmās (tīklos), tās nodrošinot ar produktiem, kuru izcelsmi grūti izsekot, to kvalitāte netiek pietiekami kontrolēta, jo ir aizdomas, ka daļa produkcijas, kas ienāk no ES, patiesībā ir no trešajām valstīm.**

Bieži vien no Polijas ievestie produkti patiesībā ir Ukrainas izcelsmes. To skaidri parādīja pandēmijas laikā slēgtās robežas ar trešajām valstīm, jo šo produktu ieviešanas grūtību dēļ arī strauji kritās no Polijas ievesto dārzkopības produktu apjoms. Pandēmijas laikā no Rīgas Centrāltirgus daudzi tirgotāji pārgāja uz e-vidi, kur tika tirgoti negodīgi ievesti produkti par nesamērīgi zemu cenu, kas kropļoja tirgu (trešo valstu produkti tika dēvēti par Polijā audzētiem, u. tml.).

c. **Kā nozīmīgu problēmu var atzīt to, ka pieejamie CSP dati par augļu un dārzeņu importu un eksportu nerāda reālos importa apjomus un valstis, no kurām un uz kurām augļi un dārzeņi tiek pārvietoti. Vērtējot eksportu/importu pēc EUR vienībām, rodas statistika, kas neatspoguļo reālo situāciju. Turklāt netiek ņemts vērā reeksports. Arī platību un ražību uzskaitījums nerada pārlicību par datu ticamību. Tas padara neiespējamu korektu tirgus analīzi un patēriņa, nodrošinājuma aprēķinus, kas ir nepieciešami ražošanas plānošanai nozarē.**

Piemēram, 2019. gadā Latvijā tika ievesti sīpoli par trīsreiz zemāku cenu, bet krietni lielā apjomā, kas stipri kropļoja vietējo tirgu. Daudzām dārzeņu grupām situācija ir līdzīga. Ziemas mēnešos uzrādās plūmju un ķiršu eksports lielos apjomos, kaut gan šie Latvijā audzētie augļi pat lielveikalos ir ļoti mazos apjomos un tikai jūlija, augusta, septembra mēnešos. Ābolu imports vienā mēnesī pārsniedz Latvijas iedzīvotāju gada patēriņu, utt...

Ieteikums. Rast iespēju sakārtot CSP datu vietni, izveidojot reālo augu uzskaitījumu un to platības/ražas (piem., lielogu dzērvēnes, ko Latvijā komerciāli audzē jau vairāk nekā 15 gadus, vispār datus neparādās). Zemkopības ministrijai: lauksaimniecības gada pārskatus attiecībā uz augļiem un dārzeņiem veidot pēc LAD datiem, kas reālāk atspoguļo situāciju šajā nozarē, kā arī ņemt vērā iepriekš minēto par CSP datu interpretāciju; datu analīzē importu/eksportu uzskaitīt kilogramos.

d. **Kontrolēt pārtikas plūsmu valstī, ļaujot pircējiem izvēlēties skaidri izsekojamas izcelsmes produktus: dārzkopības produktiem mazumtirdzniecības tīklos obligāti norādīt izcelsmes valsti**

pircējiem labi redzamā veidā, turklāt Latvijas produkcijai norādīt saimniecību, kur tā izaudzēta. Tas sekmētu tirgus aizsardzību, zināmā mērā nodrošinot “tautas kontroli” par produktiem, kas tiek piedāvāti patērētājiem, un radītu godīgas konkurences apstākļus un prognozējamu noietu un tirgus stabilitāti vietējiem ražotājiem. Tādējādi tiktu atbalstīti vietējie ražotāji, kas varētu plānot ražošanu un pilnvērtīgi nodrošināt tirgu ar vietējiem dārzeņu produkcijas produktiem nepieciešamā apjomā.

6. Jāturpina programma “Piens un augļi skolai”; pandēmijas apstākļos, ja bērni mājās attālināti, augļus iekļaut pārtikas grozā.

Ļoti svarīga programma dārzeņu produkcijas audzētājiem – daļa ābolu audzētāju saimniecību šajā programmā realizē pat līdz 80 % augļu. Lai mazinātu Covid-19 negatīvo ietekmi uz šīm saimniecībām, ļaut izmantot atlikušās piegādes tiesības un veikt produktu izdali bērniem un jauniešiem vēl arī nākamā mācību gada sākumā.

7. Valsts garantēts pasūtījums Latvijā audzētiem dārzeņu produkcijas produktiem, valsts un pašvaldību iepirkuma noteikumu pārskatīšana. Šie būtu instrumenti, kas sekmētu vietējo dārzeņu produkcijas produktu ražošanas attīstību, nodrošinot vietējo ražotāju produkcijas iepirkšanu valsts un pašvaldības iestādēs. Iepirkumu cenu griestu pārskatīšana ļautu ēdinātājiem izmantot Latvijā ražotu pārtiku, nevis lētu importēto produkciju, kuras piegāde krīžu gadījumos varētu apstāties. Šāda situācija bija novērojama 2020. gada maijā/jūnijā.

8. Izstrādāt speciālus noteikumus viesstrādnieku ieviešanai pandēmijas laikā. Vienkāršot viesstrādnieku ieviešanas noteikumus.

Lielās dārzeņu saimniecības spēj nodrošināt nepieciešamās fitosanitārās prasības arī pandēmijas apstākļos. Bez sezonas viesstrādnieku piesaistīšanas to augļu un ogu, kurus pārsvarā realizē svaigā veidā, platības Latvijā nevarēs palielināt, jo ar vietējo darbaspēku nav iespējams nodrošināt visus sakopšanas un ražas vākšanas darbus, kurus nevar mehanizēt. Jau 2020. gadā lielākajās zemeņu saimniecībās līdz 20 % zemeņu palika nenolasīts darbaspēka trūkuma dēļ.

9. Augļaugi ir ilggadīgi kultūraugi, kam līdz ražai un ienākumiem/ peļņai ir jāgaida salīdzinoši ilgs laiks, tāpēc ilgtermiņa stabila nodokļu politika gan attiecībā uz saimniecības statusu, gan produkciju ir īpaši svarīga. Arī dārzeņu audzēšanā produkcijas ražošana, glabātuvju celtniecība un siltumnīcu būve/modernizācija ir pasākumi, kas realizējami tikai, redzot ilgtermiņa prognozes par produkcijas nepieciešamību, tirgus apstākļiem un nodokļu politiku. Valsts politika iedzīvotāju nodrošināšanai ar augļiem un dārzeņiem, pašpietiekamības celšana var būt nozīmīga ne vien Covid-19 pandēmijas kontekstā, bet arī kādu citu nākotnes krīžu scenāriju gadījumā. Tāpēc ir nepieciešams ņemt vērā un īstenot tālāk uzskaitītos ierosinājumus.

- a. **Saglabāt samazināto PVN likmi vietējiem augļiem un dārzeņiem,** jo ir pierādījusies tā pozitīvā ietekme. Šo samazinājumu noteikt **uz neterminētu periodu,** lai audzētājiem būtu skaidri ražošanas nosacījumi, ar ko var rēķināties ražošanas un investīciju plānošanā.
- b. **Pārskatīt plānotās VSAOI nodokļa izmaiņas (2021.–2023.g.),** lai godprātīgie nodokļu maksātāji un algu saņēmēji nebūtu spiesti aiziet “ēnu ekonomikas virzienā”, bet turpinātu legāli strādāt un maksāt atbilstīgās nodokļu likmes.
- c. **Saglabāt sezonas laukstrādnieka režīmu un to iekļaut izņēmumu sarakstā.**
- d. Pandēmijas (vai kādas citas ārkārtējās situācijas) laikā valsts noteikto **dīkstāves pabalstu darbiniekiem izmaksāt darba devējam,** kurš pats koordinē nepieciešamo darbu apjomu, *jo tad saglabājas darbinieka piesaiste un lojalitāte uzņēmumam, netiek pilnībā sagrauta uzņēmuma pastāvēšana.*
- e. **Pārskatīt dažādus atbalsta mehānismus un to kritērijus. Tie bijuši pārāk ierobežojoši.**

Saskaņā ar LAD datiem 2020. g. tikai aptuveni 6,5 % uzņēmumu (augļu, dārzeņu pārstrādes sektorā) ir saņēmuši atbalstu par apgrozījuma kritumu vai krājumu palielināšanos. Aptaupu rezultātā tikai viens uzņēmums norādīja par atbalstu kā eksportējošam uzņēmumam.

- f. **Atcelt prasību par darbinieka nulles klātbūtni** uzņēmumā pabalsta saņemšanas laikā. Tas ir nepieciešams minimālas ražošanas uzturēšanai vai ražošanas plūsmu pārmaiņai, reizēm pat uzņēmuma izdzīvošanai.

Piemēram, siltumnīcu saimniecībā nulles klātbūtnes scenārij, hektāriem stādījumu aiziet bojā vienas dienas laikā. Arī pārstrādes uzņēmumi pilnībā pārtraukt ražošanu nevarēja, taču darbinieku skaita samazināšana uz laiku notika.

- g. VID turpināt **izmaksāt uzņēmumiem pārmaksāto PVN katru mēnesi**, kā tas tika iesākts pavasarī Covid-19 dēļ.

Tas palīdz uzņēmumam ātrāk atgūt apgrozāmos līdzekļus un izmantot tos jaunu izejvielu un materiālu iegādei. Tas ir atbalsts arī partneru maksājumu kavējumu gadījumā.

- h. Ieviest **samazinātu PVN likmi VIETĒJO augļu un dārzeņu pārstrādes produktu e-tirdzniecībai**.

Tas palīdzētu saglabāt mazo un mikro uzņēmumu dzīvotspēju, nodrošinot finansiālu atbalstu vismaz ģimenes ietvaros.

- i. Pandēmijas laikā **kreditīestādēm ieviest ātrāku kredītu piešķiršanas izskatīšanu**, uz laiku atcelt soda procentu un kavējuma naudu maksājumus; atbalstīt apgrozāmo līdzekļu aizdevumus ar valsts garantu.

- j. **Sistemātiska valsts atbalsta saņemšana** saimnieciskās darbības turpināšanai. Vienoti atbalsta kritēriji, kas tiešā veidā neprasa papildu ieguldījumu atbalstošajai institūcijai (piemēram – nodokļu brīvdienas).

- k. **Atcelt lauksaimniecības uzņēmējam, kas īslaicīgi ir nonācis finansiālās grūtībās (GNU), aizliegumu piedalīties** projektos un citos atbalsta mehānismos. Vērtējot dalību projektos u. c., neņemt vērā finanšu rādītājus krīzes gadā vai gados.

- l. Uzturēt **atvieglotas likmes faktoringam**.

- m. **Krīzes laikā nemainīt valsts nodokļu politiku**, kas rada vēl papildu spriedzi valsts ekonomikā un cilvēku lojalitātei valstij.

10. Radīt priekšnoteikumus **reģionālu tirgošanās platformu (mazo ražotāju grupas) izveidei mazo saimniecību atbalstam un tirdzniecības/ražošanas koordinēšanai**. Tas palīdzētu attīstīt mazo saimniecību tīklu, kas nodrošina būtiska produkcijas apjoma saražošanu un lauku teritoriju attīstību, cilvēku samērīgu teritoriālo izvietojumu valstī.

11. **Turpināt valsts atbalstu par nerealizētajiem produkcijas uzkrājumiem**, neizvirzot ierobežojošas prasības (piemēram, par atbalstu tikai gadījumos, kad produkcija tika ziedota – bieži vien šādās krīzes situācijās nav uzņēmumu, kam ziedot).

12. Jāpalielina valsts atbalsts Nacionālās kvalitātes shēmas produktu popularizēšanai, lai Latvijas patērētāju lojalitāti vietējo dārzkopības produktu patēriņam, tādējādi uzlabojot Latvijas ekonomiku. Ir svarīgi, ka produkti **atbilst Latvijas Nacionālās pārtikas kvalitātes shēmas prasībām**.

Ir jāturpina valsts un pašvaldību iepirkumos vietējo augļu, dārzeņu un to produktu pieauguma veicināšana, regulāri pārskatot publiskajā Zaļajā iepirkumā procentuālo attiecību, izmantojot valsts iepirkumos produktus, kas atbilst Latvijas Nacionālās pārtikas kvalitātes shēmas produktiem ar paaugstinātām kvalitātes prasībām.

13. Gan dārzkopības produkcijas audzētājiem, gan pārstrādes uzņēmumiem nepieciešama **vienota stratēģijas izstrāde valsts institūcijām**, un īpaši vienota datu bāze, lai krīzes situācijās uzņēmējiem ir iepriekš skaidri zināmi soļi, darbības, ar ko rēķināties un kādu atbalstu var sagaidīt.

Pandēmijas laikā novērota neaktīva valsts iestāžu darbība, nepieciešamās dokumentācijas aprites nesakārtoība e-vidē.

14. Turpināt un pārskatīt **valsts atbalstu ražotāju organizāciju izveidei**, pieļaujot iespēju rasties arī mazākām organizācijām, kur varētu apvienoties mazākas un bioloģiskās saimniecības. Turpināt diskusiju ar ZM par augļkopības kooperatīvu- ražotāju organizāciju nosacījumu izmaiņām, pieļaujot lielās investīcijas veikt arī kooperatīvu struktūrvienībās, jo tās bieži izvietotas tālu, augļu un ogu specifika prasa ražu nogādāt līdz šķirotavām, dzesētavām vai saldētavām īsā laika periodā.

Būtu jāpārskata augļkopības ražotāju organizācijām noteiktā caur to realizējamā produkcijas daudzuma samazinājums (šobrīd 75%), jo Covid-19 ietekmē samazinās realizācijas iespējas programmā "Piens un augļi skolai" un ražotājiem jāmeklē citi pārdošanas ceļi. Vismaz nenoteikt soda sankcijas, ja šis apjoms pandēmijas laikā ir mazāks.

15. Nepieciešams **mainīt ES likumdošanu par autopārvadājumu ierobežojumiem pandēmijas laikā**, izskatot iespēju izņemt robežā pavadīto laiku no kopējās laika uzskaites elektroniskajā braukšanas kartē. *Braukšanas laika nepilnvērtīga apmaksa automašīnu šoferiem robežu samazinātās caurlaides dēļ (stāvēt uz robežas), un sekojoši neievērots darba/atpūtas laiks, ko pārkāpj, gaidot rindā, un par ko saņem sodu kā par pārsniegtu braukšanas laiku. Aktuāls ražotājiem, kooperatīviem un pārstrādes uzņēmumiem, kas eksportē produkciju vai ievēd izejvielas.*

Ieteikumi ražotājiem par visefektīvākajiem risinājumiem, kā palielināt dārzkopības nozares (svaigam patēriņam un pārstrādei) noturību pret ārējiem satricinājumiem un sekmēt izaugsmi pēc krīzes

1. **Palielināt glabājamo augļu apjomu**, uzlabojot šķirņu sortimentu un produkcijas kvalitāti (augu aizsardzība, ražas normēšana u. c. agrotehniskie pasākumi), kā arī, maksimāli izmantojot pieejamās modernās glabātavas.
2. Dārzkopības produkcijas ražotājiem pārdomāt **glabātuvju modernizācijas iespējas**, lai ilgāk uzglabātu produkciju un nodrošinātu tirgu ar vietējiem produktiem. Ogu un atsevišķu dārzenų audzētājiem jāapsver **saldētavu iegāde vai noma**.
3. Dārzenų un zemeņu audzētājiem apsvērt **modernu siltumnīcu būvniecību**, lai nodrošinātu svaigas produkcijas pieprasījumu ziemas/pavasara periodā, aizstājot importēto produkciju ar kvalitatīvu, veselīgu un drošu vietējo produkciju.
4. Dārzkopības saimniecībām apsvērt **viedo tehnoloģiju ieviešanu saimniecībās, lai vadītu un kontrolētu ražošanas procesu, prognozētu meteoroloģiskos apstākļus un atbilstīgi izvēlētos tehnoloģiskos risinājumus** kvalitatīvas un augstas ražas ieguvei.
5. Dārzkopības produkcijas drošas un kvalitatīvas ražas ieguve turpmāk mainīga klimata apstākļos nebūs iespējama bez **apūdeņošanas sistēmu ierīkošanas** saimniecības teritorijā.
6. Ja samazinās augļu realizācija vai eksports pārstrādei, jāizskata iespējas **pārstrādāt savā saimniecībā** (ja tas jau netiek darīts) – *pārstrādes produktus iespējams ilgāk uzglabāt.*
7. Elastīgi reaģēt, lai ātri **pārkārtotu ražošanu uz aktuālajiem produktiem** (pieprasījuma palielinājuma gadījumā) **un dažādiem realizācijas veidiem**, balstoties uz pastāvīgiem sadarbības partneriem un asociācijas tirgus prognozēm.

8. Mazajiem ražotājiem/pārstrādātājiem, kas līdz šim vairāk orientējās uz tirdziņiem, gada tirgiem, jāmeklē **alternatīvas realizācijas iespējas** (interneta tirdzniecība, tirdzniecība uz vietas saimniecībā, pašlasīšana).
9. Sadarbībā ar pašvaldībām (īpaši lielpilsētu) un ražotājus apvienojošām organizācijām diskutēt ar lielveikalu tīkliem (“Rimi”, “Maxima”, “Lidl” u. c.) un **izstrādāt stratēģiskus risinājumus vietējās produkcijas popularizēšanā**. *Piemēram, par stendu izveidi veselīgai/bioloģiski audzētai pārtikai; par to, lai sortimentā noteikts īpatsvars būtu LV audzēto un pārstrādāto produktu (vismaz sezonāli); lai LV audzētā produkcija būtu izvietota veikalā pamanāmi, priekšplānā, marķēta; organizēt kampaņas vietējās produkcijas patēriņa veicināšanai, iedzīvotāju izglītošanai par produktu kvalitāti un audzēšanas īpatnībām Latvijā un citās valstīs.*
10. **Procesu maksimāla automatizācija, mehanizācija** (ražas retināšana, novākšana, šķirošana, vainagu mehanizēta veidošana (daļēja) u. c.), lai samazinātu roku darbu un līdz ar to gan izmaksas, gan neatkarību no darbaspēka pieejamības.
11. Nopietnas pandēmijas apstākļos **dārza darbu plānošana nelielās grupās** (piem., sējumu/stādījumu kopšanas darbi, vainagu veidošana, augļu retināšana, ražas vākšana, augļu šķirošana u. c.), jāizstrādā plāns darbinieku aizstāšanai saslimšanas gadījumā.
12. Mēslošanas, AAL, iepakojuma **krājumu veidošana** (ja kāda rūpnīca, no kuras piegādā, piemēram, tiek slēgta vai tiek slēgtas robežas, aizkavējot/apturot pasūtījuma piegādi). Tomēr jāsaprot, ka to nevar uz ilgu laiku, jo AAL strauji mainās lietojums un derīguma termiņš. *Līdz ar to jāapsver audzēšanas tehnoloģiju maiņa, maksimāli palielinot gan virszemes, gan augsnes bioloģisko daudzveidību, kas sekmē dabiskā līdzsvara veidošanos agrobiocenozēs (palielina kaitīgos organismus ierobežojošo organismu īpatsvaru), palielina augsnes buferspēju, augsnes auglību ar dabīgiem līdzekļiem (zaļmēslojumi), uzlabo organiskās vielas piesaisti, iestrādi augsnē.*
13. Jārēķinās ar naudas plūsmas grūtībām, **jāveido finanšu uzkrājumi**.
Jau 2020. gadā ražas laikā jūtami bija samazinājusies pircēju pirk spēja. Augļi, ogas un to pārstrādes produkti nav pirmās nepieciešamības preces, tāpēc to iegāde tiek atlikta. Turpretim dārzeņu patēriņš pandēmijas laikā tik strauji nekritās, jo liela daļa no tiem tiek uzskatīti par veselīga uztura pamatelementiem (kāposti, burkāni, rutki, sīpoli, ķiploki u. c.).
14. Apsvērt **kooperācijas un sadarbības iespējas** glabāšanai un/vai realizācijai mazajām un bioloģiskajām saimniecībām, **veidojot mazo ražotāju organizācijas**.
15. Mērķtiecīgāk izvēlēties saimniecībās audzējamās šķirnes un tām piemērotos potcelmus (jau pie šķirņu izvēles ņemt vērā gala produkta veidu – svaigai /deserta produkcijai vai konkrētam pārstrādes veidam).

III NODAĻA Risinājumi un ieteikumi lauksaimniecības izejvielu, pārtikas produktu un uztura sistēmu noturības stiprināšanai krīzes un pēckrīzes attīstības iespēju laikā, kā arī zināšanu nodošanas veicināšana ieinteresētajām personām – politikas veidotājiem, pašvaldībām, ražotājiem un patērētājiem

1. Pārtikas piegādes ķēžu perspektīvu novērtējums Latvijā, lai veicinātu pārtikas un uztura sektora noturību krīzes un pēckrīzes apstākļos Latvijā

Starptautiskā pieredze par Covid -19 ietekmi pārtikas sektorā

Starptautisko organizāciju un ārvalstu plašsaziņas informācijas līdzekļu sagatavoto apskatu, patērētāju uzvedības pētījumu un pārtikas nozaru uzņēmumu tiešsaistē publicēto materiālu izpēti par Covid-19 pandēmijas ietekmi uz pasaules pārtikas sistēmām atklāja, ka daudzu valstu tautsaimniecībās ir novērojama lejupslīde koronavīrusa izplatības apturēšanai veikto pasākumu dēļ. Īstermiņā ir jāmeklē veidi, kā pandēmijas izplatību ierobežot. Pārtikas sistēmu vispārējais apskats Covid -19 pandēmijas kontekstā ļauj secināt, ka Covid -19 ietekme uz piedāvājumu, pieprasījumu un piekļuvi ir savstarpēji saistīta un ietekmē pārtikas sistēmas kompleksi. Piegādes ķēžu pārrāvumi ietekmē gan piedāvājuma, gan pieprasījuma struktūru, bet ekonomiskās grūtības ietekmē iedzīvotāju piekļuvi pārtikai, kas savukārt ietekmē kopējo pārtikas pieprasījumu, kā arī lēmumu pieņemšanu piegādes ķēdēs. Visi šie faktori, savstarpēji mijiedarbojoties, ietekmē pārtikas nodrošinājumu. Turklāt attīstīto pasaules valstu augstas vērtības pārtikas produktu piegādes ķēdes ir vēl sarežģītākas, tāpēc valstīm ir ātri jārikojas, lai šo ķēžu darbība atjaunotos un lai arī turpmāko potenciālo pandēmijas krīžu laikā būtu izstrādāti mehānismi, kas nodrošina līdzsvaru starp biznesa un sabiedrības interesēm, kā arī aizsargā lauksaimniekus un pārtikas nozaru uzņēmumu darbiniekus.

Situācija Latvijā Covid -19 pandēmijas laikā

Laika posmā no 2020. gada 13. līdz 24. jūlijam, realizējot pētījumu par izaicinājumiem un pieredzi, ar ko saskārās pārtikas produktu piegāžu ķēdes Covid -19 krīzes pirmā viļņa laikā (marts – jūnijs), tika apkopotas galvenās problēmas un tām sekojošie formālie un neformālie risinājumi. Pētījuma rezultāti izmantoti tālākā pētījuma metodoloģijas precizēšanai, padziļinātai problemātikas izpētei un iespējamo risinājumu izstrādei.

Pētījums atklāja, ka **ārkārtējās situācijas laikā saruka pieprasījums pēc Latvijā ražotās pārtikas produktiem gan vietējā, gan eksporta tirgos, šo problēmu pastiprināja arī atsevišķu pētāmo sektoru atkarība no eksporta, kā arī pārtikas produktu imports.**

Noieta tirgus samazināšanās dēļ daļai nozares uzņēmumu palielinājās saražotās produkcijas krājumi, samazinājās apgrozījums un līdz ar to arī ieņēmumi. Šīs problēmas kopā ar izmaksu pieaugumu vīrusu ierobežojošo pasākumu īstenošanai, loģistikas pārplānošanai un papildu izdevumu segšanai **radīja naudas plūsmas grūtības.**

Covid-19 krīze vēlreiz apstiprināja pētāmo nozaru atkarību no darbaspēka fiziskas klātbūtnes uzņēmumos un saasināja tā pieejamības problēmu, kā arī radīja grūtības plānot turpmāko saimniecisko darbību pastāvošās tirgus nenoteiktības apstākļos.

Krīzes laikā mainījās iedzīvotāju iepirkšanās paradumi: iedzīvotāji kļuva piesardzīgi savos tēriņos, iepirkās retāk, bet vairāk, dodot priekšroku mazajiem pārtikas veikaliem vai pārtikas iegādei internetā. Iedzīvotāji sāka veidot pārtikas produktu uzkrājumus. Reaģējot uz iedzīvotāju paradumu maiņu, īsā laikā paplašinājās un attīstījās pārtikas e-komercija, tai skaitā, tirgus tiešsaistē. Lai nodrošinātu pārtikas pieejamību reģionos, radās platformas, kur tiek apkopoti gan interneta veikali,

gan saimniecības, kas nodrošina preču piegādi ar pakomātu starpniecību vai pieved precī uz mājām. Covid-19 krīzes ietekmē ēdināšanas uzņēmumiem nācās pārorientēt savu darbību, apgūstot jaunas darba formas.

Sākoties Covid-19 krīzei, valsts institūcijas aktīvi informēja uzņēmējus un iedzīvotājus par situāciju pasaulē un valstī, veica pirmās nepieciešamības preču cenu monitoringu. Līdzās informatīvajam atbalstam valdība sniedza arī finansiālo atbalstu krīzē cietušajiem uzņēmējiem. Arī pašvaldības reģionos bija iniciatores dažādām ar Covid-19 radīto problēmu risināšanas aktivitātēm un kampaņām. Covid-19 radīto problēmu risināšanā iesaistījās brīvprātīgo organizācijas, radās jaunas sociālās iniciatīvas.

Graudaugi un pākšaugi

Graudkopības būtisko lomu Latvijas lauksaimniecībā raksturo vislielākais īpatsvars kopējā lauksaimniecības preču struktūrā. Pākšaugi ir vērtīgs lopbarības proteīnaugs un augsnes uzlabotājs, un, lai gan pākšaugu audzēšanas motivāciju ievērojami palielināja tiešmaksājumu sistēmas ieviešana, pēdējos gados pākšaugu platības samazinās. Graudaugu un pākšaugu sektoram raksturīgs augsts pašnodrošinājuma līmenis, kas vairākkārtīgi pārsniedz valsts patēriņa vajadzības. Lielākā daļa no saražotās produkcijas, īpaši graudiem, tiek eksportēta. Graudi, pākšaugi un to produkti tiek realizēti ar tradicionālo nulles, vienlīmeņa un divlīmeņa noieta kanālu starpniecību, bet jāizceļ uz eksportu orientēto kooperatīvu un vairumtirdzniecības uzņēmumu loma graudu un pākšaugu realizācijas organizēšanā.

Attiecībā uz ražošanas apjomiem graudu un pākšaugu audzētāji ir optimistiski, jo pieprasījums pēc pārtikas nozares pamatizejvielām saglabāsies vienmēr, tomēr gadījumā, ja tiks traucēts graudu eksports, situācija nozarē kardināli pasliktināsies. Ražotāji ir arī būtiski atkarīgi no importa izejvielām, jo lielākā daļa minerālmēsļu un augu aizsardzības līdzekļu Latvijā tiek ievesti. Ja krīzes padziļināšanās rezultātā nepasliktināsies ražošanas izejvielu pieejamība, pārstrādes pamatproduktu ražotāji ir spējīgi piegādāt produkcijas apjomu, kas trīs reizes pārsniedz Latvijas patērētāju vajadzības. Lielākās problēmas rodas pārstrādes uzņēmumiem, kuri ražo produkciju krīzes laikā mazāk pieprasīto uzskodu sektorā vai kuru produkciju lielā apmērā patērē krīzes laikā darbību ievērojami sašaurinājušais *HoReCa* sektors. Pārstrādes uzņēmumi kopumā elastīgi piemērojas krīzes radītajiem izaicinājumiem, izstrādā jaunus produktus, meklē jaunus noieta tirgus, un, ja nepieciešams, sašaurina ražošanu un ražo atbilstīgi pieprasījumam.

Nozares atkarība no importa izejvielām un eksporta tirgiem tomēr nosaka vairāku kritisko jomu esamību, kuras aktualizēsies krīzes padziļināšanās gadījumā – nepietiekamas noliktavu saimniecības jaudas gatavās produkcijas un izejvielu krājumu uzglabāšanai, kā arī apgrozāmo līdzekļu pieejamība krīzes situācijā nepieciešamo izejvielu krājumu veidošanai un saistību izpildei ienākumu samazināšanās dēļ.

Kartupeļi

Lai gan kartupeļu platības 2019. gadā aizņēma tikai nepilnus 2 % no sējumu kopplatības, kartupeļu audzēšanai Latvijā ir senas tradīcijas. Tomēr kartupeļu ražošanas apjomi samazinās, jo kartupeļi ir resursu ietilpīgs kultūraugs, kura audzēšana mazajās saimniecībās kļūst arvien nekonkurētspējīgāka. Latvijā saražotie kartupeļi pārsvarā tiek izlietoti valsts iekšējam patēriņam, un ražošanas apjomi nodrošina Latvijas iedzīvotāju vajadzības. Kartupeļu realizācijā papildu tradicionālajiem realizācijas kanāliem tiek praktizēta tiešā realizācija, kuru var veikt dažādi pārtikas ķēdes aģenti – gan ražotāji, gan vairumtirgotāji.

Covid-19 krīzes pirmajā vilnī identificētie riski bija saistīti ar pieprasījuma izmaiņām, kas kartupeļu audzētājus skāra atšķirīgā apmērā, atkarībā no kartupeļu realizācijas veida. Krīzes pirmajā vilnī risku uzņēmās kartupeļu pārstrādes uzņēmumi, tāpēc pārstrādei paredzēto kartupeļu audzētāji necieta. Pieprasījums pēc svaigajiem kartupeļiem nesamazinājās, bet kritās cena, jo tirgu pārpludināja

pārstrādei paredzētie kartupeļi no kaimiņvalstīm, darbību samazināja *HoReCa* sektora uzņēmumi un apstājās bioloģisko kartupeļu eksports. Covid-19 krīzes ietekmē būtiski cieta arī kartupeļu pārstrādes nozare, jo darbību pārtrauca tradicionālie kartupeļu pārstrādes produktu patērētāji – tika atcelti sporta un kultūras pasākumi, gandrīz slēgts *HoReCa* sektors un samazinājās eksporta iespējas kartupeļu cietei.

Pastāv uzskats, ka kartupeļus iedzīvotāji pirks arī krīzes laikā, jo tie ir pirmās nepieciešamības pārtikas prece ar pietiekami zemu cenu. Savukārt kartupeļu pārstrādes sektorā ir jāmeklē jauni noieta tirgi vai jāgaida situācijas uzlabošanās *HoReCa* sektorā un mazumtirdzniecībā.

Augļi, dārzeņi un to produkti

Dārzkopība ir resursu ietilpīga nozare ar augstu ienākumu līmeni, rēķinot uz vienu lauksaimniecībā apstrādātās platības vienību. Lauksaimniecības zemes deficīta laikā arī nelielas dārzkopības saimniecības dod nozīmīgu pienesumu ekonomikā, saglabā Latvijas lauku apdzīvotību, mazinot cilvēku blīvumu pilsētās un nodrošinot lielāku distancēšanās iespējamību. Dārzkopībā ir liels roku darbaspēka patēriņš, jo ne visus darbus iespējams mehanizēt, tas palielina nodarbinātību lauku reģionos un samazina bezdarba līmeni.

Īslaicīgā Covid-19 krīzes pieredze pavasarī uz augļu un dārzeņu ražošanu būtisku ietekmi neatstāja, bet krīzei iestājoties citā laikā vai ieilgstot, tās ietekme būtu daudz kritiskāka. Tirdzniecības ķēžu saīsināšana ar plašāku tirdzniecību internetā, tiešo tirdzniecību un piegādi patērētājiem sekmētu drošu un patstāvīgu augļu un dārzeņu noieta. Pieaug mārketinga un reklāmas nozīme, tas dod iespēju akcentēt veselīgu dzīvesveidu, t. sk. imūnsistēmu stiprinošu augļu, ogu un dārzeņu lietošanu uzturā.

Ņemot vērā iedzīvotāju lielo interesi par mazdārziņu iekopšanu pandēmijas laikā un augļu un dārzeņu nodrošināšanu savām vajadzībām vasaras un rudens sezonā, ražotājiem jāplāno ražošana tā, lai produkcijas daļa ienāk tirgū vēlā rudenī un saglabājas ilgstošāk pavasarī. Nepieciešama dārzkopības produkcijas pārstrādes iespēju palielināšana. Šī jautājuma risināšanā nozīmīgs ieguldījums būtu glabātuvju modernizācija un modernu ziemas siltumnīcu būvniecība. Dārzkopības attīstībai būtiska ir samazinātās PVN likmes saglabāšana. Konkurences spēju var veicināt sertifikācijas ieviešana ražošanā, nodrošinot plašākas tirgus iespējas lielajās veikalos ķēdēs un mazinot importa ietekmi. Lai sabalansētu cenas un izvairītos no pašizmaksas celšanās, veicot sertifikāciju, to ieteicams atstāt kā brīvprātīgu Latvijas uzņēmumiem, bet noteikt obligātus attiecīgus sertifikācijas standartus importētajai produkcijai, īpaši no trešajām valstīm. Savukārt vietējo dārzkopības produkcijas ražotāju atbalstam līdztekus sertifikātam ieteicams akceptēt arī integrētās vai bioloģiskās audzēšanas apliecību. Šāda pieeja būtiski samazinātu cenu atšķirības starp importa un vietējiem dārzkopības produktiem.

Valstiskā līmenī jāceļ dārzkopības nozares ilgtspēja, konkurētspēja un prestižs! To iespējams veikt, nodrošinot arī stabilu un prognozējamu valsts politiku. Projektā izstrādāti priekšlikumi politikas veidotājiem.

Piens un piena produkti

Latvijā piena ražošanā notiek konsolidācijas procesi, samazinoties gan saimniecību, gan govju skaitam, tomēr iegūtais piena apjoms ir stabils līdz ar govju produktivitātes palielinājumu. Nozares attīstība balstās uz eksporta iespējām, jo saražotais piena apjoms sadalās –1/3 tiek izlietota produktu ražošanai vietējam tirgum, 1/3 eksporta produktu ražošanai, 1/3 piena eksportam. Piena pārstrādē aktīvi darbojas ap 30 uzņēmumiem, kaut arī Pārtikas un veterinārā dienesta reģistrā ir reģistrēti 61 pārstrādes uzņēmumi. Covid-19 pandēmijas laikā strauji nokritās pieprasījums pēc industriāli ražotiem produktiem, pieprasījumam atjaunojoties ar zemām cenām. Tāpēc piena cena Latvijā krīzes laikā samazinājās vidēji par 9 %, bet atsevišķiem ražotājiem pat par 12–15 %.

Piena pārstrādē pandēmijas laikā visvairāk cieta tie uzņēmumi: 1) kas orientējās uz īslaicīgi glabājamu produktu (piens, kefīrs u. c.) ražošanu un pieprasījumu *HoReCa* sektorā (apmēram 10 % piegādes); 2) kas orientējās uz ilgi glabājamās produkcijas ražošanu (sausais vājpiens, sviests, cietie sieri), jo, samazinoties pieprasījumam eksporta tirgos, produkcija uzkrājās noliktavās un sadārdzinājās tās pašizmaksa. Visiem pārstrādes uzņēmumiem bija nepieciešamas papildu izmaksas epidemioloģisko prasību nodrošināšanai, loģistikai, jo bija apgrūtināta robežu šķērsošana. Pārstrādātāji valsts noteiktos atbalsta pasākumus gandrīz neizmantoja, jo centās nodrošināt ražošanas procesu, dīkstāves nebija, un ES līmenī noteiktie intervences pasākumi nebija izdevīgi. Piena ražotājiem tika piešķirtas papildu subsīdijas 12,5 milj. EUR ienākumu stabilizēšanai, kā arī varēja izmantot tiešmaksājumu avansu un kredītprocentu subsīdijas.

Ražotājiem un pārstrādātājiem jāveido 1–3 mēnešu apjomā izejvielu un materiālu krājumi. Lai nozare pārvarētu krīzes izraisītās sekas, ir nepieciešama skaidra rīcības programma par rīcību krīzes laikā un iespējamajiem atbalsta pasākumiem tajā, eksporta un vietējā patēriņa veicināšanas pasākumi, samazināta PVN likme galvenajiem pārtikas produktiem, atvieglota apgrozāmo līdzekļu pieejamība, jānodrošina transporta un preču koridors valsts teritorijā un ārpus tās, koordinētāks investīciju atbalsts, “lauku saimnieku” aizvietošanas programma.

Gaļas ražošana un pārstrāde

Analizētajā periodā ir palielinājušies gaļas ražošanas, patēriņa un ārējās tirdzniecības rādītāji. Gaļas ražošanas apjoms Latvijā ir stabils, tomēr pašnodrošinājuma līmenis ar gaļas produktiem ir bijis zemāks par gaļas patēriņa apjomu, kam ir augoša tendence. Tādējādi jo īpaši krīzes apstākļos ir būtiski saglabāt vietējo gaļas ražošanas un pārstrādes uzņēmumu darbību, kāpinot Latvijas tirgū pašnodrošinājumu ar vietējo ražotāju cūkgaļas un vistas gaļas produkciju, kā arī kvalitatīvas liellopu gaļas produkciju.

Gaļas ražotāji un pārstrādātāji produkcijas realizācijai patēriņa tirgū izmanto gan nulles līmeņa noieta kanālus, gan vienlīmeņa, gan divlīmeņa noieta kanālus. Produkcijas transportēšanai tiek izmantots gan gaļas ražotāju transports, gan loģistikas uzņēmumu pakalpojumi. Lai gan dažādu gaļas ražotāju starpā kooperācija pastāv, lauksaimnieku sadarbība būtu jāveicina gan kautuves funkciju nodrošināšanā un produkcijas noieta stimulēšanā, gan arī produktu ar augstāku pievienoto vērtību radīšanā, kas stabilizētu situāciju krīzes apstākļos. Turklāt daļa lauksaimniecības izejvielu tiek piegādāta ar kooperatīvu starpniecību, un krīzes situācijā kooperatīvi ir gatavi uzņemties daļu riska, veicot laikus izejvielu iepirkumus un veidojot krājumus nākamā gada sezonai.

Covid-19 krīze ir jauns izaicinājums gaļas sektora uzņēmējiem. Intervijas ar gaļas ražošanas un pārstrādes uzņēmumiem liecina, ka īstermiņā nozares uzņēmumi, izmantojot dažādus uzņēmuma specifiskai atbilstīgus risinājumus, spēj uzņēmuma līmenī pārvarēt krīzes radītos apgrūtinājumus, tomēr ilgtermiņā vairāku uzņēmumu pastāvēšana būtu apdraudēta. It īpaši tas attiecas uz cūkkopības nozari, jo tās darbību būtiski ir ietekmējušas Āfrikas cūku mēra izplatības radītās sekas. Gaļas ražošanas un pārstrādes uzņēmumiem Covid-19 krīzes laikā visbūtiskākie riski asociējās ar sadarbības partneru došanos dīkstāvēs, kā arī nespēja pielāgoties paaugstināto higiēnas prasību pieaugumam. Tā kā gaļas ražošanā laiks dzīvnieka/putna atbilstīgai nobarošanai ir ierobežots, nespēja plānotajā laikā realizēt produkciju rada būtiskus apgrūtinājumus – gan liekas izmaksas, gan samazina produkta kvalitāti. Arī gaļas pārstrādes uzņēmumiem, kas strādā ar *HoReCa* sektoru, risks ir ļoti nozīmīgs, jo produkcijas piegādes Covid-19 krīzes laikā tika pārtrauktas vai būtiski samazinājās. Sadarbības partneru dīkstāvju dēļ kritās pieprasījums arī eksporta tirgu un *HoReCa* sektorā. Šāds potenciālais ieņēmumu samazinājums un izmaksu pieaugums ilgtermiņā varētu apdraudēt nozares uzņēmumu saimniecisko un juridisko patstāvību. Līdz ar to valsts līmenī būtu atbalstāma īso pārtikas ķēžu un vietējās produkcijas popularizēšana, kā arī sabiedrības izglītošana par nepieciešamību krīzes apstākļos saglabāt vietējo gaļas ražošanas un pārstrādes uzņēmumu darbību, jākāpina Latvijas tirgū pašnodrošinājums ar vietējo ražotāju cūkgaļas un vistas gaļas produkciju.

Olas un olu produkti

Latvijā olu ražošanā dominē lielražošana. Pieaugot pieprasījumam pēc brīvos apstākļos audzētu vistu dētajām olām, valstī palielinās arī olu ražošanas mazajās saimniecībās, kuru darbība izvērstā gandrīz visas valsts teritorijā.

Olu ražošanā Latvijā dominē vistu olas. Pakāpeniski palielinās arī bioloģisko vistu olu un citu mājputnu olu ražošana, bet to īpatsvars saražoto olu kopapjomā ir neliels. Latvijā darbojas 5 olu produktu ražotāji, no kuriem četri ir arī olu ražotāji. Visplašākais olu produktu sortiments ir olu un olu produktu nozares līderim AS “Balticovo”. Olu ražotāji pilnībā nodrošina Latvijas iedzīvotājus ar pasražotām olām un sektors ir eksportorientēts. Lielākā daļa Latvijā saražoto olu un olu produktu tiek realizēti ES brīvajā tirgū. Latvijā olu tirgū līdzās pašmāju mājputnu olām ir pieejamas arī olas no citām ES valstīm. Kopš 2017. gada beigām Latvijas ražotāji izjūt arī Ukrainas olu ražotāju darbību Latvijas tirgū.

Tā kā olu ražošanā milzīgus bioriskus rada gājputnu migrācija divas reizes gadā, ražotāji jau pirms Covid-19 krīzes bija ieviesuši un ievēroja biodrošības un higiēnas pasākumus, pandēmijas laikā to tikai vēl pastiprinot.

Olas un olu produkti tiek realizēti patēriņa un ražošanas tirgū gan Latvijā, gan ārvalstīs, realizācijai izmantojot gan nulles līmeņa, gan vienlīmeņa, gan divlīmeņa noieta kanālus.

Lielai daļai Latvijas mājražotāju svarīgākais kritērijs, iegādājoties olas, ir cena un tikai tad kvalitāte. Mājražotāji dod priekšroku Latvijā ražotām svaigām, brūnām vistu olām. Pakāpeniski palielinās pieprasījums arī pēc citu mājputnu olām. Olu produktu patēriņš mājražotājos pieaug, bet tas ir neliels. Olu produktu galvenie patērētāji ir *HoReCa* sektors un industriālie pārtikas ražotāji Latvijā un ārvalstīs.

Situācijas izvērtējums olu un olu produktu ražošanā liecina par sektora stabilu attīstību valstī, un, lai nodrošinātu olu un olu produktu piegādes ķēžu darbību krīzes un pēckrīzes apstākļos un vadītu krīzes radītos iekšējos un ārējos riskus, ir nepieciešams realizēt pasākumu kopumu. Ir svarīgi: izstrādāt dažādas valsts sociālā atbalsta un sadarbības programmas, vadlīnijas ražotājiem par rīcību krīzes situācijās, sniegt valsts institūciju palīdzību eksporta tirgu meklēšanā, nodrošināt “zaļo” koridoru darbību pārtikas produktiem, izejvielām un iepakojumam uz robežām, kā arī sniegt valsts finanšu atbalstu ražotājiem, ražotāju sadarbības partneriem, kas cietuši krīzē, un mājražotājiem patēriņa stimulēšanai. Ir nepieciešams veicināt arī lojalitātes pieaugumu vietējiem produktiem, izcelt dažādu produktu uzturvērtību, t. sk. iekļaut izglītojošas nodarbinātības par olu lietderīgumu uzturā programmā “Latvijas skolas soma”. Sektora konkurētspēju var veicināt, mazinot importa ietekmi un PVN pārtikai. Savukārt ražotājiem, sadarbībā ar augstskolām un pētniecības institūcijām, ir nepieciešams strādāt gan pie inovatīviem risinājumiem iepakojuma un jaunu produktu jomā, gan arī pie mājputnu selekcijas valstī. Ja krīzes apstākļos valstu robežas tiktu slēgtas un preču un izejvielu plūsma netiktu atjaunota ilgtermiņā, tad pēc pusotra gada olu lielražošana valstī apstātos, jo viss vaislas materiāls tiek importēts.

Zivju ieguve, akvakultūra un pārstrāde

Latvijā populārākās patērētās zivju sugas ir reņģes, brētliņas, siļķes, taču iedzīvotāji lieto uzturā arī plekstes, mencas, lašus, tunzivis un citas zivis. Latvijas iedzīvotāji zivju produkcijai tērē vidēji 4,7 reizes mazāk nekā gaļai un gaļas produktiem. Lai zivis un zvejniecības produktus piegādātu no ražošanas vai ieguves vietām galapatērētājam, ir nepieciešama loģistikas sistēma līdz vairumtirgotājiem vai apstrādes rūpnīcām, savukārt no tām svaigas zivis un apstrādāta zivju produkcija tiek nogādāta līdz patērētājiem pa dažādiem kanāliem – mazumtirdzniecības tīkliem, atsevišķiem zivju tirgotājiem, tirgiem, internetveikaliem, tiešo tirdzniecību, *HoReCa* sektoru vai eksportējot.

Covid-19 pandēmija zivju ieguves un apstrādes uzņēmumus ietekmē atšķirīgi. Zivju pārstrādātāji, kas ražo produktus papildu zivju konserviem, saskārās ar problēmām, kas saistītas ar izejvielu piegādēm pārsvarā no ārvalstīm un bieži vien no tām, kuras neietilpst ES. Pārstrādātāji saskārās ar pieprasījuma pēc produktiem ar īsu uzglabāšanas termiņu strauju samazināšanos. Pandēmijas rezultātā ir pieaudzis gan vietējais, gan ārvalstu pieprasījums pēc produktiem ar ilgu uzglabāšanas termiņu. Ņemot vērā pieaugošo pieprasījumu, uzņēmumi varēja noslogot iepriekš dīkstāvēs esošās jaudas, un 2020.gadā lielākā daļa zivju pārstrādes uzņēmumu ir spējuši saglabāt darbību un apmierināt augošo pieprasījumu.

Situācija joprojām tomēr ir riskanta, jo konservu ražošana (galvenokārt tradicionālo konservu ražošana no vietējām izejvielām (mazo pelaģisko sugu zivīm)) gandrīz nav mehanizēta un ražošanas procesa nodrošināšanai ir nepieciešams liels darbinieku skaits, kas palielina cilvēku vīrusa straujas izplatīšanās risku. Svaigu vai atdzesētu zivju bilance ir samazinājusies par labu saldētu zivju īpatsvara pieaugumam. Palielinājusies arī gatavo konservēto produktu pozitīvā bilance (vairāk tiek eksportēts nekā importēts). Galvenās krīzes situācijas pazīmes (piegādes ķēžu pagarināšanās, iespējama tirgu slēgšana): 1) palielināts pieprasījums pēc produktiem ar ilgāku uzglabāšanas termiņu; 2) svaigu vai atdzesētu zivju izmantošanas samazināšanās par labu saldētām zivīm; 3) dārgāku svaigu lašu produktu ražošanas apjoma samazināšanās; 4) svaigas vai atdzesētas pārtikas ražošanas apjoma samazināšanās.

Mazumtirdzniecība un patēriņš

Covid-19 slimības ierobežošanai noteiktā ārkārtējā situācija 2020. gada pavasarī būtiski ietekmēja *HoReCa* sektoru un pārtikas mazumtirdzniecību, kur pēdējos gados bija novērojama stabila izaugsme. *HoReCa* sektora uzņēmumi martā piedzīvoja pat 70–90 % apgrozījuma kritumu. Uzņēmumiem bija strauji jāpārorientējas uz citām mārketinga formām, piemēram, ēdiena piegādi mājās, taču kopumā situācija pakāpeniski sāka uzlaboties 2020. gada vasarā. Pārtikas mazumtirdzniecības sektorā izmaiņas bija saistāmas ar pircēju iepirkšanās paradumu izmaiņām (martā paaugstināts patēriņš, aprīlī – spējš kritums), taču šajā sektorā zaudējumi nebija tik izteikti kā *HoReCa* uzņēmumiem.

Sakarā ar slēgtajām ārvalstu robežām un attālināto darbu būtiski attīstījās e-komercijas pakalpojumi, uzplaukumu piedzīvoja mazie pārtikas veikali reģionos, kā arī tika ieviestas vairākas inovācijas pircēju apkalpošanā.

Patērētāju uzvedības izmaiņas krīzes laikā visvairāk raksturo produktu uzkrājumu veidošana, ēdiena gatavošana mājās, vēlme iegādāties vietējos pārtikas produktus un veidot jaunas tiešas pārtikas produktu piegādes ķēdes.

Kā secināms no dokumentu analīzes un veiktajām intervijām, pārtikas mazumtirgotāji un *HoReCa* uzņēmumi cenšas pielāgoties krīzes radītajām izmaiņām, taču, ņemot vērā situācijas nestabilitāti, galvenie priekšlikumi ir saistīti ar PVN samazināšanu Latvijā ražotiem produktiem, atbalstu vietējiem ražotājiem, pārstrādātājiem un tirgotājiem, pārtikas piegādes ķēžu struktūras un funkciju dažādošanu.

Iespējamo krīzes seku pārvarēšanas scenāriji un to novērtējums pārtikas ķēdēs

Kā galvenie pārtikas ķēžu virzītājspēki krīzes un pēckrīzes laikā semināru diskusijās un veiktajās intervijās tiek konstatēti: 1) **tirgus pieprasījums** pēc konkrētā produkta vai iespējas attiecīgos produktus pārdot tirgū (iekšējā vai ārējā), jo vairuma pārtikas sektoru attīstību nosaka pieprasījums iekšējā tirgū vai eksportspēja. Ja ir tirgus pieprasījums, produktus varēs pārdot, būs ienākumi un uzņēmumi varēs attīstīties. Covid-19 pandēmijas laikā mainās produktu pieprasījums, iestājas dažādi šķēršļi produkcijas ražošanai un pārdošanai, krājumu palielinājums, kā arī iespējams izmaksu pieaugums, kas negatīvi ietekmē pārtikas nozari; 2) **spēja nodrošināt ražošanas procesu bez pārtraukumiem**, kā galveno un svarīgo faktoru izvirzot **cilvēku/darbinieku pieejamību un pietiekamību** visos pārtikas ķēdes posmos, jo ražošanas un pārstrādes uzņēmumiem ir nepieciešama

darbaspēka fiziska klātbūtne – pārtikas nozarē darbu nav iespējams veikt attālināti. Jebkurš Covid-19 saslimšanas gadījums var veidot pārtraukumus ražošanā, tādējādi radot zaudējumus attiecīgajam uzņēmumam un ietekmējot situāciju tirgū.

No tā izriet 4 attīstības scenāriji pārtikas ķēdēs krīzes un pēckrīzes laikā: a) 1. scenārijs – augsts tirgus pieprasījums un pietiekams cilvēkresursu daudzums ražošanā; b) 2. scenārijs – augsts tirgus pieprasījums, bet nepietiekams cilvēkresursu daudzums ražošanā; c) 3. scenārijs – zems tirgus pieprasījums un zems cilvēkresursu daudzums ražošanā; d) 4. scenārijs – zems tirgus pieprasījums, bet pietiekams cilvēkresursu daudzums ražošanā. Turklāt attīstības scenārijus un pārtikas sektora noturību pēckrīzes laikā nosaka krīzes ilgums. Ja krīze ir īslaicīga un nepārsniedz 3 mēnešus, tad krīzes ietekme ir vidēja. Ja krīze vidēja termiņa: 6–12 mēnešu garumā, tad riski un to iestāšanās varbūtība un ietekme būtiski palielinātos, atsevišķos sektoros veidojot nosacījumus saimniecību un pārstrādes uzņēmumu iespējamajam bankrotam, it īpaši tajos sektoros, kas saistīti ar ātri realizējamās produkcijas ražošanu un pārdošanu. Ilglaicīga krīze – ilgāk par vienu gadu, tad nozaru attīstība nebūtu iespējama un sāktos masveida ražošanas un pārstrādes uzņēmumu bankrots vai, lai to novērstu, būtu nepieciešams ievērojams valsts finanšu atbalsts krīzes radīto zaudējumu segšanai.

Lielākā daļa pārtikas sektoru pandēmijas laikā saskārās ar pieprasījuma samazināšanos, tomēr darbaspēka pietiekamība un pieejamība nesamazinājās, jo pirmajā Covid-19 krīzes laikā uzņēmumi darbinieku saslimšanu spēja nepieļaut, ātri reaģējot uz situācijas nopietnību un veicot pasākumus epidemioloģiskās drošības nodrošināšanai (4. scenārijs). Četri pārtikas sektori piedzīvoja gan tirgus pieprasījuma, gan darbaspēka pieejamības samazināšanos (3. scenārijs), tikpat – pieprasījuma pieaugumu pie samazinātas darbaspēka pieejamības (2. scenārijs), bet četros sektoros tika novērots augsts tirgus pieprasījums un pietiekams darbinieku skaits (1. scenārijs). Lielākajā daļā pārtikas sektoru tiek prognozēta tirgus pieprasījuma palielināšanās pēc krīzes, tomēr virknei pārtikas sektoru arī nākotnē pietrūks darbaspēks. Vairākos sektoros tiek prognozēta tirgus pieprasījuma samazināšanās, bet divos sektoros – nemainīgs tirgus un darbaspēka pieejamība.

2. Inovatīvi risinājumi vietējo pārtikas un lauksaimniecības izejvielu pieejamības uzlabošanai (sezonas karte par Latvijā ražoto dārzkopības produktu potenciālu un audzēšanas sezonas pagarināšanas iespējām)

Iepriekš aprakstītā situācijas un pandēmijas risku analīze augļu un dārzeņu audzēšanas nozarē parāda svaigu vietējo augļu, ogu un atsevišķu dārzeņu nepietiekamību tirgū, kas, iestājoties pandēmijai (jo īpaši ilgākā laika posmā), būs izjūtams vēl vairāk. To trūkst arī kā izejvielu pārstrādes uzņēmumiem. Tāpēc zinātniekiem, sadarbībā ar nozares asociācijām, ražotāju kooperatīviem, uzņēmējiem un politikas veidotājiem, jāmeklē inovatīvi risinājumi: 1) esošo stādījumu ražības paaugstināšanai; 2) augļu, ogu un dārzeņu kvalitātes paaugstināšanai, lai varētu konkurēt un ar laiku aizstāt importu; 3) platību palielināšanai (it sevišķi ilggadīgajām kultūrām); 4) svaigu augļu, ogu un dārzeņu glabāšanās termiņu pagarināšanai; 5) vides saudzēšanai un klimata pārmaiņu radīto risku mazināšanai; 6) piegādes nodrošināšanai/dažādošanai pandēmijas apstākļos; 7) jaunu, inovatīvu pārtikas produktu izstrādei, kas ļautu maksimāli saglabāt produktu bioķīmisko un uzturvērtību; 8) jaunu, videi draudzīgu iepakojuma materiālu izstrādei, kas pagarinātu produkcijas realizācijas laiku.

Turpmāk analizēti iespējamie inovatīvie risinājumi pa kultūru grupām.

ĀBELES, BUMBIERES. Intensīvi stādījumi ar ilgi uzglabājamām šķirnēm. Pēdējos gados selekcionētas jaunas Latvijas klimatam piemērotas bumbieru šķirnes, kuru ieviešana komercstādījumos ļautu pagarināt bumbieru glabāšanu dzesētavā un tirgū līdz 8 mēnešiem²¹⁵. Izmantojot kontrolētās atmosfēras dzesētavas (CA), vietējo ābolu un bumbieru glabāšanos var nodrošināt 12 mēnešus un ilgāk. Lai glabātavas būt efektīvas, tās jāpiepilda visu sezonu. Audzētājiem jāpalielina glabājamo augļu apjoms, uzlabojot sortimentu un augļu kvalitāti ar agrotehniskiem pasākumiem. Vecākos dārzos šķirņu sortimenta modernizācija prasīs līdzekļus, kas atgūstami 4–5 gadu laikā. Visu pasākumu kopums vietējos ābolus un bumbierus varētu nodrošināt cauru gadu²¹⁶.

1-MCP jeb *Smart Fresh* glabāšana, kas LV nav reģistrēta, ļauj paildzināt glabāšanos, neizmantojot dārgās CA glabātavas, un ir videi draudzīgāka²¹⁷.

Jauni augļu izmantošanas veidi, piemēram, – “snack fruits” (mazi uz kodu augļi, realizējami iepakojumā). Tam nepieciešamas atlasītas šķirnes ar stingriem augļiem, kas labi glabājas siltumā, un piemēroti glabāšanas apstākļi, kā arī patērētāju informēšanas kampaņa, jo Latvijā tiek dota priekšroka lieliem augļiem²¹⁸.

Mīksto šķirņu augļi realizējami stingros iepakojumos, kā tas ir persikiem. Tas veicinātu arī veco vietējo, gardo, bet netransportablu šķirņu izmantošanu (piem., ‘Baltais dzidrais’, ‘Trebū’). Cieti augļi ir tirgotāju, nevis visu patērētāju prasība.

Agrotehnika – ieviest visos dārzos ūdens regulācijas sistēmas (irigācija), pretsalnu ventilatorus, īpaši apdraudētos reģionos, iespējams, jāsāk domāt par pretkrusām tīkliem ābeļdārzos. Jāattīsta videi draudzīgas metodes augsnes auglības un bioloģiskā līdzsvara regulēšanai.

²¹⁵ Klovāne I. (2015). Bumbieru komercdārzi – to problēmas un iespējas. Latvijas avīze, 2015.gada 13. maijs. [tiešsaiste] [skatīts 26.10.2020.]. Pieejams: <https://www.la.lv/bumbieru-komercdarzi-problemas-un-iespejas>

²¹⁶ Skrīvele M., Ikase L. (2015). Ražas regulēšana. // L. Ikase (red.) Augļkopība. DI, 388.-392.lpp. tiešsaiste] [skatīts 26.10.2020.]. Pieejams: <https://fruittechcentre.eu/sites/default/files/2018-04/Auglkopiba.pdf>

²¹⁷ Juhnevica-Radenkova K., Radenkovs V., Seglina D. (2016). Influence of 1-MCP treatment and storage conditions on the development of microorganisms on the surface of apples grown in Latvia Zemdirbyste-Agriculture, vol. 103, No. 4 p. 391–396. [tiešsaiste] [skatīts 26.10.2020.]. Pieejams: <https://pdfs.semanticscholar.org/2d51/b14d1f5786c7d4b9737cfef3a8d3d9807984.pdf>

²¹⁸ Snack apples, the new Rivoira, VLP and VOG project, gets underway (2020). [tiešsaiste] [skatīts 26.10.2020.]. Pieejams: <https://www.freshplaza.com/article/9254451/snack-apples-the-new-rivoira-vi-p-and-vog-project-gets-underway/>

KAULEŅKOKI ir mitrumprasīgi augi, kam atsevišķos attīstības periodos (īpaši apaugļošanās un ražas veidošanās laikā) mitruma trūkums izraisa augļaižmetņu nobiršanu vai augļu nepieaugšanu. Atsevišķos gados, kad ir sauss pavasaris, tas būtiski ietekmē ražas veidošanos.

PLŪMES – ilggadīgajos stādījumos to produktīvais vecums ir 15–20 gadi. Lai šai laikā maksimāli iegūtu augtākas ražas, jāizvēlas šķirnes ar agrāku ražošanas sākumu, ar straujāku ražas kāpumu, ar augstāku ražas kvalitāti. Lai nodrošinātu augstāku ražas kvalitāti, gados, kad augļaižmetņu ir daudz, to retināšana ir obligāta²¹⁹. Nevajadzētu izmantot ziedu retināšanu, jo plūmēm mēdz izsilt auglētības vai ārējo apstākļu dēļ rasties apaugļošanās problēmas. Vainagu veidošana un auglzaru atjaunošana jāveic regulāri, īpaši šķirnēm, kas ražo bagātīgi^{220,221}. Izvēlēties jaunās selekcijas šķirnes, bet, veidojot dārzu, tās piemeklēt atbilstīgi paredzētajam gala produktam (desertam, žāvēšanai, saldēšanai, biezsulai, u.c.)^{222,223}. Dārzkopības institūtā tiek pārbaudītas jaunas, introducētas plūmju šķirnes, kas būtu izmantojamas sukādēm un saldēšanai. Jāturpina strādāt pie jaunu ražīgu, ziemcietīgu deserta šķirņu ar kvalitatīviem augļiem izveides, introdukcijas. Ražas ātrākai iegūšanai izvēlēties auguma samazinošos potcelmus²²⁴.

ĶIRŠU ražību un augļu kvalitāti būtiski paaugstinātu perspektīvu audzēšanas tehnoloģiju ievērošana un risku mazinošo sistēmu (segumu, laistīšanas) ierīkošana^{225,226}. Pareizi izvēlēties potcelmus un šķirnes²²⁷, piemērotus AAL, lai samazinātu ķiršu mušas postījumus²²⁸.

KRŪMCI DONIJAS (chaenomeles, turpmāk CHAE) ir salīdzinoši jauna augļaugu kultūra gan Latvijā, gan pasaulē, līdz ar to ir vēl daudz risināmu problēmu to ražības, augļu kvalitātes un pārstrādes iespēju risināšanā. Pēdējos gados DI vadībā ir veikti apjomīgi pētījumi²²⁹, taču, iepazīstoties ar CHAE komercstādījumiem dažādos Latvijas reģionos, secināts, ka ir gana daudz izaicinājumu. 1) Lielākajā daļā stādījumu tiek audzēti sēklaudži, kas nenodrošina viendabīgu, kvalitatīvu produkciju. Kaut gan Latvijā ir oficiāli reģistrētas 3 šķirnes ‘Rasa’, ‘Rondo’ un ‘Darius’, stādījumos tās ienāk lēni, jo meristēmās vairoti stādi ir dārgāki²³⁰. Saskaņā ar komercaudzētāju datiem no stādījuma ar šīm šķirnēm 3. ražas gadā iegūti 11 t/ha, savukārt no sēklaudžu stādījuma 2–3 t/ha. Taču arī tām konstatēti trūkumi, tāpēc jāmeklē iespējas jaunu šķirņu kandidātu izdalīšanai no DI pieejamā selekcijas materiāla un to veģetatīvai pavairošanai (tas tiek darīts ZM atbalstīta selekcijas projekta ietvaros). 2) Liela daļa stādījumu aizaug ar daudzgadīgajām nezālēm, līdz ar to augļi tiek

²¹⁹ The Best Practice Guide for UK Plum Production Plum Thinning. (2020). [tiešsaiste] [skatīts 4.11.2020.]. Pieejams: <https://www.emr.ac.uk/wp-content/uploads/2019/04/Plum-Best-Practice-Guide-Flower-and-Fruitlet-Thinning.pdf>

²²⁰ Gravite I., Kaufmane E., Ikase L., Cirsa E. (2019). Influence of different training systems on the beginning of domestic plum production and yield. LZA Vēstis, B sekcija. Vol.73, Issue 3 (720), pp. 244-251. [tiešsaiste] [skatīts 4.11.2020.]. Pieejams: <https://content.sciendo.com/view/journals/prolas/73/3/article-p244.xml>

²²¹ Meland M. (2006). High density planting systems of European plums – the effect of growth and productivity of three cultivars after nine years. Acta Agriculturae Scandinavica, Section B — Soil & Plant Science, Volume 55, 2005 - Issue 1.pp. 51-57. [tiešsaiste] [skatīts 4.11.2020.]. Pieejams: <https://doi.org/10.1080/09064710510008676>

²²² Grāvīte I., Kaufmane E. (2019). Evaluation of German Plum Selections in Latvia. LZA Vēstis, B sekcija. Vol.73, Issue 3 (720), pp.166-172. [tiešsaiste] [skatīts 4.11.2020.]. Pieejams: <https://content.sciendo.com/view/journals/prolas/71/3/article-p166.xml>

²²³ Kaufmane E., Gravite I., Ikase L. (2019). Plum research and growing. LZA Vēstis, B sekcija. Vol.73, Issue 3 (720), pp.195-206. [tiešsaiste] [skatīts 4.11.2020.]. Pieejams: <https://content.sciendo.com/view/journals/prolas/73/3/article-p195.xml>

²²⁴ Lanauskas J., Uselis N., Kviklys D., Gravite I., Kaufmane E., Rubauskis E. (2018). Influence of rootstock on plum trees performance during the early years after grafting. Acta Horticulturae, No. 1228, pp.293-300. [tiešsaiste] [skatīts 4.11.2020.]. Pieejams: <https://doi.org/10.17660/ActaHortic.2018.1228.44>.

²²⁵Ruisa S., Feldmane D., Skrīvele M., Rubauskis E. (2017). The effect of rain protective covering on sweet cherry fruit quality. Acta Horticulturae: 1161, pp. 143 – 148. [tiešsaiste] [skatīts 4.11.2020.]. Pieejams: https://www.actahort.org/books/1161/1161_24.htm

²²⁶ Børve J., Meland M., Sekse L., Stensvand A. (2008). Plastic covering to reduce cherry fruit cracking affects fungal fruit decay. Acta Horticulturae, No.795, pp. 485-488. [tiešsaiste] [skatīts 27.10.2020.]. Pieejams: <https://doi.org/10.17660/ActaHortic.2008.795.73>

²²⁷Feldmane D., Samsone I., Krasnova I. (2013). Assessment of sour cherry (*Prunus cerasus* L.) cultivars in Latvia. Acta Horticulturae 976, pp. 115 – 120. [tiešsaiste] [skatīts 4.11.2020.]. Pieejams: http://www.actahort.org/books/976/976_13.htm

²²⁸Daniel C., Grunder J. (2012). Integrated management of European cherry fruit fly *Rhagoletis cerasi* (L.): situation in Switzerland and Europe. Insects, Volume 3(4), pp. 956 – 988. [tiešsaiste] [skatīts 27.10.2020.]. Pieejams: <https://doi.org/10.3390/insects3040956>

²²⁹ Krūmci donijas (2020). [tiešsaiste] [skatīts 27.10.2020.]. Pieejams: <https://fruittechcentre.eu/lv/krumcidonijas>

²³⁰Kaufmane E., Ruisa S. (2020). Breeding of new cultivars of the fruit crop Japanese quince (*Chaenomeles japonica*) in Latvia. Acta Horticulturae, Volume 1281, pp. 51-57. [tiešsaiste] [skatīts 27.10.2020.]. Pieejams: [10.17660/ActaHortic.2020.1281.9](https://doi.org/10.17660/ActaHortic.2020.1281.9)

saražoti daudz, bet neviendabīgi un nekvalitatīvi. Viendabīga, kvalitatīva produkta ražošanai un eksportam saimniecībās jāievieš zinātniski pamatota audzēšanas tehnoloģija (kvalitatīvs stādmateriāls, segumi apdobēs, zāliens rindstarpās, patogēnu ierobežošana, sabalansēta mēslošana)²³¹. 3) Stādījumu ierīkošana prasa daudz roku darba, tāpēc jārod mehanizēšanas iespējas (DI ir uzsākts projekts risinājumiem roku darba samazināšanai). 4) Pārstrāde aprobežojas galvenokārt ar sukāžu, sīrupa un sulas ražošanu. Tā ir salīdzinoši neliela tirgus niša, un, neskatoties uz lielākā sukāžu ražotāja SIA "Rāmkalni Nordeco" apjomīgo darbu starptautiskajās izstādēs, CHAE vairumā valstu vēl ir svešs auglis.

Lai paplašinātu CHAE produkcijas apjomu Latvijā un attīstītu eksportu, jāmeklē jauni produktu veidi. DI laboratorijas apstākļos ir izstrādātas vairākas jaunas tehnoloģijas, gan izmantojot blakusproduktus, t. sk. sēklas un spiedpaliekas^{232,233}, bet tās jāpārbauda rūpnieciskajā ražošanā. Darbs jāturpina pie jaunu produktu izstrādes, t. sk. risinot zemākas kvalitātes augļu, spiedpalieku un sēklu izmantošanu. DI notiek darbs pie CHAE sulas koncentrāta kā dabiskā skābinātāja ieguves tehnoloģijas izstrādes zemākas kvalitātes augļu masveida izmantošanai. Tiek turpināts darbs pie mazcukura sukāžu un sukāžu ar paaugstinātu bioķīmisko un uzturvērtību ražošanas tehnoloģiju izstrādes. Tiek veikti inovatīvi testi jaunas tehnoloģijas izstrādei pektīnu klātbūtnes mazināšanai sīrupā, izmantojot fermentus. Iepriekšējos pētījumos pierādījusies CHAE sēklu eļļas augstvērtīgais saturs. Jāturpina darbs pie šīs eļļas rūpnieciskas ieguves tehnoloģiju izstrādes un ieviešanas ražošanā.

Tā kā krūmcidoniju augļi satur lielu daudzumu dažādu bioloģiski aktīvu vielu (vitamīnus, fenolsavienojumus, pektīnus), tad to produkti var tikt izmantoti kā funkcionāla pārtika. Ņemot vērā, ka Covid-19 vīrusa izplatības laikā pieaug patērētāju pieprasījums pēc imunitāti stiprinošas pārtikas, ar iepriekšminēto pasākumu īstenošanu iespējams to ražošanas apjomus būtiski kāpināt.

KRŪMOGULĀJI. Krūmogulāju stādījumu ražību būtiski ļautu uzlabot pretsalnu aizsardzības sistēmu ierīkošana, jo agrās pumpuru plaukšanas un ziedēšanas dēļ tās ir visvairāk apdraudētās kultūras. Silto ziemu dēļ upeņu agrākajām šķirnēm pumpuru plaukšana sākas jau februārī, bet ziedēšana aprīļa beigās – maija sākumā, kad vēl bieži novērojamas pavasara salnas, kas rada lielus ziedpumpuru bojājumus²³⁴. Ražošanas izmaksu un roku darba samazināšanai saimniecībās jāceļ mehanizācijas līmenis. Pagaidām tikai pašās lielākajās saimniecībās mehanizācijas līmenis ir apmierinošs. Lai krūmogulāju ogas vairāk patērētu svaigā veidā un attīstītu svaigo ogu tirdzniecību lielveikalu ķēdēs, audzēšanā jāievieš Latvijas klimatam piemērotas šķirnes ar labu deserta garšu un lielām, pievilcīgām ogām, skaistos ķekaros, kādas ir izdalītas Dārzkopības institūta pētījumos^{235,236,237}. Līdz šim audzēšanā vairāk izmantotas pārstrādei piemērotas šķirnes. Lai

²³¹ Kaufmane E. (2020). Atziņas par krūmcidoniju audzēšanu. Profesionālā Dārzkopība, Nr.11. 20.-25. lpp. [tiešsaiste] [skatīts 4.12.2020.]. Pieejams: https://fruittechcentre.eu/sites/default/files/2020-05/Profesion%C4%81%C4%81_D%C4%81rzkop%C4%ABbaNr11.pdf

²³² Urbanaviciute i., Rubinskiene M., Viškelis P. (2019). The Fatty Acid Composition and Quality of Oils From Post-Industrial Waste of Quince *Chaenomeles japonica*, Chemistry & Biodiversity. 16, e1900352, pp. 1-8. [tiešsaiste] [skatīts 4.11.2020.]. Pieejams: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/cbdv.201900352>

²³³ Mišina I., Sīpeniece E., Grygier A., Qian Y., Rudziņska M., Kaufmane E. (2020). Profiling of the lipophilic components of seed oils recovered from twelve Japanese quince (*Chaenomeles japonica*) genotypes. Natural product research. [tiešsaiste] [skatīts 4.11.2020.]. Pieejams: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14786419.2020.1782407>

²³⁴ Laugale V. (2018). Aizvadītās sezonas pārbaudījumi ogu audzētājiem. AgroTops. - Nr.1, 65.-66. lpp.

²³⁵ Laugale V., Strautiņa S. (2020). Sarkano un balto jāņogu šķirnes videi draudzīgai audzēšanai. Līdzsvarota lauksaimniecība : zinātniski praktiskās konferences raksti, Jelgava, Latvija, 74.-78.lpp. [tiešsaiste] [skatīts 4.11.2020.]. Pieejams: http://f.llu.lv/sites/f/files/2020-09/Latvia-lidzsvarota-lauksaimniec_rakstu_krajums_2020.pdf

²³⁶ Laugale V., Dane S., Lepse L., Strautiņa S. (2019). Effect of woodchips mulch on performance of eight blackcurrant cultivars. Acta Hort. 1242, 157-164. [tiešsaiste] [skatīts 4.11.2020.]. Pieejams: <https://doi.org/10.17660/ActaHortic.2019.1242.22>

²³⁷ Лаугале В., Дане С., Страутиņa С., Лепсе Я. (2018). Сорта черной смородины для интегрированного выращивания и устойчивого садоводства в агроклиматических условиях Латвии. В: Современные тенденции устойчивого развития ягодоводства России (смородина, крыжовник), сб. науч. трудов, посвященный 110-летию со дня рожд. Доктора с.-х. наук, заслуж. Деятели науки РСФСР К.Д. Сергеевой, ФНЦ им. И.В. Мичурина. – Воронеж: Кварта, Том 1, с. 176-186. [tiešsaiste] [skatīts 4.11.2020.]. Pieejams: DOI: 10.17513/np.32

pagarinātu ražošanas sezonu, audzēšanā jāizvēlas šķirnes ar dažādu ogu ienākšanās laiku. Svarīga ir arī ogu glabāšanas ilguma palielināšana svaigajām ogām, kas parastajās glabātuvēs ir samērā īss. Glabāšanas ilgumu līdz pat diviem mēnešiem upenēm var pagarināt, izmantojot kontrolēto atmosfēru²³⁸.

AVENES

Līdzīgi kā zemenēm arī avenēm sezonas pagarināšanai var izmantot augstos tuneļus un cita veida segumus. Audzējot avenes tuneļos, vasaras avenu ogas sāk ienākties jau jūnijā, bet rudens avenes jūlijā. Kopumā ar šādām tehnoloģijām avenu ogu sezonu iespējams pagarināt no jūnija līdz novembrim (6 mēnešus)²³⁹. Ārzemēs ir izstrādātas audzēšanas tehnoloģijas, kas ļauj iegūt svaigu ogu produkciju visu gadu. Šādām vajadzībām tiek izmantoti arī t. s. garo dzinumumu (*long cane*) stādi gan rudens, gan vasaras avenēm. Pagaidām audzēšana augstajos tuneļos notiek diezgan ierobežotās platībās, jo tam nepieciešami lieli finanšu resursi. Taču gan iegūtā raža, gan ogu kvalitāte ir daudz augstāka nekā, audzējot atklātā laukā. Uzņēmumos, kur siltums ir kā ražošanas blakusprodukts, piemēram, atkritumu pārstrādē vai biogāzes ražošanā, avenu audzēšana siltumnīcās būtu labs risinājums svaigu ogu nodrošināšanai visu gadu, ne tikai siltajā gada laikā.

KRŪMMELLENES, DZĒRVENES

Dzērveņu un daļas krūmmelleņu audzēšanai tiek izmantoti izstrādāti kūdras purvi. Šādos apstākļos ir paaugstināts salnu risks. Lai iegūtu regulāras ražas, ir ļoti svarīgi stādījumus aprīkot ar jaudīgām pretsalnu apūdeņošanas sistēmām. Lai nodrošinātu augstu ražas kvalitāti, krūmmellenes iespējams audzēt segumos. Šādi izmēģinājumi uzsākti LLU Lauksaimniecības fakultātē. Segumus iespējams izmantot arī krūmmelleņu ražas steidzināšanai, tādējādi iegūstot ražu vismaz mēnesi agrāk un pagarinot svaigu ogu sezonu. Lai pagarinātu svaigu ogu sezonu, iespējams arī izmantot kontrolētas atmosfēras glabātuves. Lielogu dzērvenes, kas satur dabisko konservantu benzoskābi, var uzglabāt ilgāk nekā krūmmellenes parastajās glabātuvēs, bet kontrolētās atmosfēras izmantošana ļauj šo laiku vēl pagarināt.

SMILTSĒRKŠĶI

Ņemot vērā pieaugošo pieprasījumu smiltsērķšķu produktiem, nepieciešams palielināt ogu ražošanu. Liela problēma smiltsērķšķu audzēšanā ir smiltsērķšķu raibspārnu mušas izplatība, kas spēj sabojāt līdz 90 % ražas. Sevišķi problemātiski tas ir bioloģiskajā audzēšanā. Svarīgi ir izstrādāt efektīvu augu aizsardzības sistēmu, lai iegūtu kvalitatīvu ogu produkciju. Tāpat smiltsērķšķu ražu optimizēšanai svarīga ir apūdeņošanas sistēmas ierīkošana stādījumos.

ZEMENES

Līdzšinējie izmēģinājumi Latvijā pierādījuši, ka, izmantojot piemērotas šķirnes un audzēšanas tehnoloģijas, lauka apstākļos zemeņu sezonu Latvijā iespējams pagarināt no maija 3. dekādes līdz oktobra sākumam, tas ir, līdz 4 mēnešiem²⁴⁰. Audzēšanā izmantojot plēves siltumnīcas vai tuneļus bez apsildīšanas un papildu apgaismojuma, ražošanu var pagarināt par apmēram vēl vienu mēnesi, un iegūtā produkcija pavasara un rudens mēnešos būs kvalitatīvāka nekā, audzējot uz lauka. Daudzās valstīs izstrādātas zemeņu audzēšanas sistēmas ražas iegūšanai gandrīz visa gada garumā. Piemēram,

²³⁸ Gudkovskii V.A., Kozhina L.V., Akimov M.Y., Zhidekhina T.V. (2020). Innovative storage technology of modern commercial black currant cultivars. *Acta Horticulturae*, Volume 1277, pp. 487-493. [tiešsaiste] [skatīts 6.12.2020.]. Pieejams: https://www.actahort.org/books/1277/1277_69.htm

²³⁹ Strautina S., Kalnina I., Lusens R. (2013). Raspberry cultivar 'Glen Ample' growing under high tunnels in Latvia. *Proceedings of the Latvian Academy of Sciences, Section B: Natural, Exact, and Applied Sciences* Vol 67, Issue 2, 2013, pp.162-166. [tiešsaiste] [skatīts 6.12.2020.]. Pieejams: <https://content.sciendo.com/view/journals/prolas/67/2/article-p162.xml?language=en>

²⁴⁰ Laugale V. (2015). Agrotehnoloģisko faktoru ietekme uz zemeņu ražošanas periodu lauka apstākļos. Promocijas darba kopsavilkums, LLU, Jelgava, Latvija. Jelgava, 50 lpp. [tiešsaiste] [skatīts 6.12.2020.]. Pieejams: http://lufb.llu.lv/dissertation-summary/fruit_growing/Valda_Laugale_prom_darba_kopsavilkums2015_LLU_LF.pdf

Lielbritānijā, izmantojot dažādas audzēšanas tehnoloģijas, zemes ievāc no marta sākuma līdz decembra vidum²⁴¹, Nīderlandē izstrādātas audzēšanas tehnoloģijas zemeņu iegūšanai visu gadu,²⁴². Latvijas klimatiskajos apstākļos ražas iegūšana segtajās platībās ziemas periodā līdz šim augsto izmaksu dēļ maz izmantota, taču, ņemot vērā globālo sasilšanu, varētu samazināties apkures izmaksas ziemā, kā arī, attīstoties siltumnīcu tehnoloģijām, to izmantošana kļūs arvien ekonomiskāka. Zemes savas struktūras dēļ nevar ilgstoši svaigā veidā uzglabāt, taču glabāšanos var nedaudz paildināt, izmantojot tādas inovatīvas metodes kā iepakojumu ar modificētu atmosfēru²⁴³.

DĀRZENĪ

Lauka dārzeņu stabilas un kvalitatīvas ražas nodrošināšanai ir nepieciešams ierīkot apūdeņošanas sistēmas, jo arvien biežāk novērojami ilgstoši sausuma periodi, kas nozīmīgi ietekmē ražas apjomu, kvalitāti vai vispār pat sējumu sadīgšanu²⁴⁴. Optimāls augsnes mitruma nodrošinājums ir būtisks ieguldījums kvalitatīvas produkcijas un augstas ražas ieguvei, kas līdz ar to palielina vietējās produkcijas apjomu un nodrošina ilgāku tās uzglabāšanos (ilgāku nodrošinājumu tirgū). Produkcijas glabāšanās perioda pagarināšanu un atkritumu mazināšanu (bojātā produkcija) būtiski ietekmē arī optimālu glabāšanās apstākļu nodrošinājums – temperatūra, mitrums, gāzu vide²⁴⁵. Esošo glabātuvju modernizācija un/vai paplašināšana, kā arī jaunu būvniecība ir risinājums ilgākam vietējo dārzeņu nodrošinājumam tirgū. Arī modernu ziemas siltumnīcu būve nozīmīgi palielinātu vietējās produkcijas apjomu ziemas un pavasara periodā. Turklāt moderno tehnoloģiju ieviešana siltumnīcās (LED, aktīvo siltumakumulācijas sistēmu ieviešana, viedās tehnoloģijas klimata un barošanas regulēšanā u. c.) nozīmīgi mazina segto platību ražošanas izmaksas²⁴⁶. Automatizētās un kontrolētās vides lauksaimniecība ir attīstāma ne vien modernajās siltumnīcu saimniecībā, bet arī urbānajā vidē – izveidotie urbānās lauksaimniecības uzņēmumi varētu ražot gan svaigus dārzenus, gan mikrozaļumus. Pie šiem risinājumiem būtu pieskaitāma arī vertikālā dārzkopība, kas kļūst arvien populārāka pilsētvidē²⁴⁷. Šīs sistēmas ir cieši saistītas ar viedajām tehnoloģijām un automatizāciju. Šie risinājumi arvien biežāk ienāk praktiskajā dārzkopībā²⁴⁸. Piemēram, automatizēto meteostaciju ierīkošana, kas darbojas ciešā sasaistē ar slimību un kaitēkļu izplatības prognožu platformām, kļūst par daudzu dārzkopju ikdienu. Šo sistēmu paplašināšana un ieviešana ikkatrā saimniecībā nodrošinātu laikus kritisko situāciju prognozi un dotu iespēju laikus veikt novēršanas vai ierobežošanas pasākumus (laistīšana, pretkrusas tīklu uzstiešana, AAL smidzinājumi u. c.). Šīs tehnoloģijas nevien ietaupa ražošanas līdzekļus, bet arī nodrošina produkcijas kvalitāti (un līdz ar to glabāšanās periodu un saglabātās produkcijas apjomu), jo AAL līdzekļi tiek lietoti biežāk profilaktiski vai kaitīgo organismu izplatības sākuma stadijā, kad to ierobežošana ir efektīvāka un AAL patēriņš mazāks. Līdz

²⁴¹ Vīksne A. (2011). Zemeņu audzētāji izvēlas augstos tuneļus. Dārzs un Drava, novembris/decembris, 38.-41. lpp.

²⁴² Dutch strawberry growing technology all year round: how to use? (2020). [tiešsaiste] [skatīts 17.10.2020.].Pieejams: <https://eng.mentorbizlist.com/4102103-dutch-strawberry-growing-technology-all-year-round-how-to-use>

²⁴³ Zhang M., Xiao G., Peng J., Salokhe V. M. (2005). Effects of single and combined atmosphere packages on preservation of strawberries. International Journal of Food Engineering, Volume 1(4), article 7. [tiešsaiste] [skatīts 27.10.2020.].Pieejams: DOI: 10.2202/1556-3758.1043

²⁴⁴ Hari V., Rakovec O., Markonis Y., Hanel M., Kumar R. (2020). Increased future occurrences of the exceptional 2018–2019 Central European drought under global warming, Scientific Reports (2020). [tiešsaiste] [skatīts 28.10.2020.].Pieejams: www.nature.com/articles/s41598-020-68872-9

²⁴⁵ Lepse L., Viskelis P., Lepsis J., Bimsteine G. (2014). INFLUENCE OF CONTROLLED ATMOSPHERE ON THE CARROT STORAGE QUALITY. Acta Hort., Volume 1033, pp. 59-64. [tiešsaiste] [skatīts 30.10.2020.].Pieejams: DOI: 10.17660/ActaHortic.2014.1033.8

²⁴⁶ Shamshiri R. R., Kalantari F. K., Ting C.K., Thorp R.I., Hameed A. C., Weltzien D., Ahmad Z., Shad M. (2018). Advances in greenhouse automation and controlled environment agriculture: A transition to plant factories and urban agriculture. Int J Agric & Biol Eng, Vol. 11 No.1. [tiešsaiste] [skatīts 27.10.2020.].Pieejams: <https://www.ijabe.org> Vol. 11 No.1

²⁴⁷ Kalantari F., Tahir O. M., Lahijani A. M., Kalantari S. (2017). A Review of Vertical Farming Technology: A Guide for Implementation of Building Integrated Agriculture in Cities. Advanced Engineering Forum ISSN: 2234-991X, Vol. 24, pp. 76-91. [tiešsaiste] [skatīts 29.10.2020.].Pieejams: doi:10.4028/www.scientific.net/AEF.24.76

²⁴⁸ Sharma Y., Ashoka P. (2015). PRECISION FARMING AND USE OF SENSORS IN HORTICULTURE. Progressive Research – An International Journal, Volume 10 (Special-VI), pp. 3244-3248. [tiešsaiste] [skatīts 30.10.2020.]. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/326170695_Precision_farming_and_use_of_sensors_in_Horticulture

ar to samazinās gan produkcijas pašizmaksa, gan paaugstinās tās kvalitāte (mazinās piesārņojums ar atliekvielām un slimību ierosināta bojāšanās), gan nozīmīgi mazinās slodze uz vidi ierobežotu AAL lietošanas ietekmē un mazinās atkritumu apjoms, kas rodas glabāšanas periodā. Cirkulārās ekonomikas un efektīvu resursu izmantošanas nodrošināšanai dārzkopības ražošanā nozīmīgs ieguldījums varētu būt arī saules paneļu ieviešana ražošanā. To saražoto enerģiju varētu izmantot siltumnīcu un glabātuvju darbības nodrošināšanai, šķirošanas un fasēšanas iekārtu darbināšanai, kā arī laistīšanas un dārza tehnikas darbības nodrošināšanai.

Ieviešot dārzkopībā inovatīvus risinājumus, ir jāgādā arī par vides saudzēšanu un augsnes auglības celšanu, kas dod uzlabojumus ilgtermiņā. Piemēram, ilggadīgie stādījumi ar mulčētām apdobēm un zālāju rindstarpās būtiski samazina oglekļa dioksīda emisiju, palielina saules enerģijas efektīvāku izmantošanu un nodrošina optimālu mitruma režīmu. Īsmūža kultūraugu – dārzeņu un zemeņu – audzēšanā, kur ļoti plaši izmanto polietilēna plēves mulču, kā inovatīvu risinājumu plēves mulčas vietā var izmantot biodegradablās mulčas, kas sniedz to pašu efektu, ko plēves mulča, taču ir ar daudz mazāku negatīvu ietekmi uz vidi²⁴⁹.

²⁴⁹ Duarte E., Saraiva A., Costa R., Fortes N., Souza G., Fortes Neto P. (2019). Mulch films biodegradation rate in different types of soil. *Acta Horticulturae* 1242, 15-21. [tiešsaiste] [skatīts 30.10.2020.]. Pieejams: https://www.ishs.org/ishs-article/1242_2https://www.ishs.org/ishs-article/1242_2

3. Intervijās un semināros nozares pārstāvju izteiktie ieteikumi politikas veidotājiem par visefektīvākajiem risinājumiem, kā palielināt pārtikas nozares (lauksaimniecības izejvielu ražošana un pārtikas rūpniecība) noturību pret ārējiem satricinājumiem un sekmēt izaugsmi pēc krīzes

Ieteikumi politikas veidotājiem apkopoti, iesaistot pārtikas ķēdes uzņēmumu, nevalstisko organizāciju un citus nozaru pārstāvjus pētījuma dažādos posmos atbilstīgi izmantotajai Delfi metodes pieejai. Pētījumā veikta stāvokļa priekšizpēte pārtikas ķēdēs Covid-19 izraisītās ārkārtējās situācijas laikā pasaulē un Latvijā 2020. gada pavasarī, kā arī ņemta vērā krīzes tālākā attīstība rudenī un ziemā. Metodoloģiskais ietvars vietējo un globālo pārtikas piegādes ķēžu noturības novērtēšanai COVID-19 krīzes laikā un pēc tās veidots, izmantojot Delfi metodi. Kā datu ieguves metodes izmantotas kontentanālizē un statistisko datu analīze, bet tālākai datu apstrādei izmantotas risku vadības, scenāriju plānošanas un kartēšanas metodes. Pētījumā definēti pārtikas ķēžu posmi, to ietekmējošie galvenie faktori, identificēti riski, veikts to novērtējums un izstrādāti priekšlikumi risku mazināšanai 7 pārtikas sektoru galvenajos pārtikas ķēdes posmos (“no lauka līdz galdam”), veikta analīze par situāciju mazumtirdzniecībā, *HoReCa* sektorā un patērētāju uzvedībā. Apkopota pārtikas ķēžu dalībnieku pieredze, izmantojot strukturētās intervijas – notikušas 102 intervijas ar nozaru ražošanas uzņēmumiem, kooperatīviem, asociāciju un citu nozaru nevalstisko institūciju, mazumtirdzniecības uzņēmumu pārstāvjiem, kas atspoguļota ziņojuma iepriekšējās nodaļās. Apkopota informācija par patērētāju pārtikas iegādes paradumu izmaiņām krīzes laikā, veicot tiešās respondentu intervijas, kurās piedalījās 1013 iedzīvotāju no visiem Latvijas reģioniem, pārstāvēt dažādas sociālās grupas. Anketēšanas dati ievietoti atklātās piekļuves portālā.

Pārtikas ķēdēs iesaistīto nozaru pārstāvju interviju laikā uzklautie viedokļi tika padziļināti izdiskutēti 4 semināros ar ieinteresētajām pusēm, tostarp dažādu nozaru zinātniekiem, 2020. gada septembrī un oktobrī. Semināros diskusiju rezultātā izteiktie viedokļi atspoguļoti ziņojumā un informācija par projekta aktivitātēm ir pieejama LLU mājas lapā: <https://www.llu.lv/lv/projekti/apstiprinatie-projekti/2020/ekonomiskais-politiskais-un-juridiskais-ietvars-latvijas>. Tādējādi sagatavotie dažāda līmeņa ieteikumi balstīti uz intervijās un semināros iesaistīto ieinteresēto sabiedrības pušu viedokļiem, kas ir atšķirīgi, ievērojot konkrēto situāciju attiecīgajā nozarē/apakšnozarē.

Ieteikumu sagatavošanai uzklauti dažādi un pat pretrunīgi viedokļi, kas ataino pētāmās problēmas komplicēto raksturu un ļoti atšķirīgās situācijas, kurās nonākuši pārtikas ķēdes dalībnieki. Pētnieku grupa viedokļu daudzpusību uzskata par pētījuma galveno vērtību, ko ieteikumos nevēlas pazaudēt, lai politikas veidotājiem rastos padziļināta izpratne par problēmas komplicētību un kontekstu katrai situācijai, kurai nav piemēroti vispārināti risinājumi.

Kopumā ir izdevies apkopot pārtikas nozares pārstāvju viedokli, kas varētu palīdzēt pārvarēt Covid-19 izraisīto krīzi un saglabāt pārtikas nozarē strādājošos uzņēmumus, kuru devumam ir būtiska nozīme tautsaimniecībā gan pievienotās vērtības radīšanā, gan eksporta jomā, gan darbavietu nodrošināšanā, skatīt informāciju ziņojuma I un II nodaļā.

Pētnieku grupas viedoklis ir tāds, ka nepieciešami daudzveidīgi priekšlikumi, no kuriem ir iespējams izvēlēties katrai situācijai piemērotākos, kas attiecīgi dotu iespējami vērtīgāko ietekmi pārtikas nozares izdzīvošanā krīzes apstākļos, krīzes pārvarēšanā un noturības stiprināšanā pēc krīzes.

Pētnieku viedoklis ir, ka valdībai, sniedzot atbalstu dažādās formās, ir jālīdzsvaro atbalsta mērogs ar fiskālo ilgtspēju. Atbalstam ir jābūt savlaicīgam (pēc iespējas ātrāk), labi mērķētam un terminētam (kamēr ir krīze). Jārēķinās, ka atbalsts ir nepieciešams daudzām tautsaimniecības nozarēm, tieši tāpēc pētījumā apkopotie ieteikumi var veidot pamatu valdības rīcībpolitikai krīzes laikā.

Ieteikumi krīzes situācijas ietekmes mazināšanai

Uzņēmēji pozitīvi novērtēja **Zemkopības ministrijas izveidoto krīzes vadības grupu**, kurā tika iesaistīti gan lauksaimnieki, gan pārstrādātāji, gan tirgotāji; tās darbība ļāva nodrošināt komunikāciju 24/7 režīmā – gan nodot, gan saņemt informāciju. Svarīga bija operatīvā informācija uzņēmējiem par aktuālo situāciju un rīcību ārkārtējos apstākļos, jo tā ļoti operatīvi tika saņemta no valdības. Tika vākti dati par izejvielu atlikumiem (pietika), iepakojuma atlikumiem (bija krājumi), darbaspēka pieejamību, jaudu noslodzi, slimības gadījumiem un darba neapmeklējumiem, pasūtījumu izpildi procentuāli, traucējumiem un kavējumiem ražošanā, robežu šķērsošanā u. c.

No valdības tiek gaidīta ātra lēmumu pieņemšana krīzes situācijās, ieklausoties uzņēmēju vajadzībās, lai iespējami ātri samazinātu krīzes radītos ierobežojumus. Pozitīvs piemērs bija operatīvas izmaiņas normatīvajos aktos, piemēram, nosakot iepakojuma (arī neatbilstīgi marķēta) izmantošanu krīzes laikā.

Nepieciešams izstrādāt valsts līmeņa rīcības plānu krīzes situācijām, nosakot:

- iespējamus finansiālos atbalsta pasākumus – atbalsts darbinieku dīkstāvē, krājumu palielināšanās gadījumā, apgrozījuma un iepirkuma cenu samazināšanās gadījumā, – atbalstu nosakot atkarībā no uzņēmuma lieluma, produktu sortimenta, eksportspējas, vai tiek traucēta stratēģiska produkta ražošana vai ne, darbavietu skaits uzņēmumā u. c. kritērijiem;
- kompensācijas produkcijas ilgstošas glabāšanas un utilizācijas gadījumā;
- noteikumus, kad un kādos gadījumos atbalsta pasākumi tiek iedarbināti, lai vēl pirms krīzes sākšanās būtu skaidrs, ar ko uzņēmēji var rēķināties;
- iespējamus atvieglojumu (piemēram, kredītsaistību izpildes, nodokļu maksāšanas, telpu nomas maksājumi u. c.) piešķiršanas mehānismus;
- atbalsta mehānismu kredītlīdzekļu, it īpaši apgrozāmo līdzekļu, pieejamības uzlabošanai krīzes situācijā;
- informācijas aprites kārtību, veidojot vienotu punktu (avotu) uzņēmējiem informācijas iegūšanai par rīcību krīzes gadījumā.

Atbildīgajām valsts institūcijām nepieciešams izstrādāt **vienkāršas, saprotamas, viegli adaptējamās instrukcijas (rīcības plānu)**, kā plānot un organizēt darbu **epidemioloģisko ierobežojumu laikā**. Instrukcijām jābūt publiski pieejamām, piemēram, internetā, vai tās elektroniski jānosūta uzņēmējiem. SPKC, PVD vai citai institūcijai, veicot vizītes uzņēmumos, vajadzētu pārrunāt jautājumus, **ko un kā pareizi darīt epidemioloģisko ierobežojumu laikā vai sagatavot atbilstošas īsas videoapmācības**.

Nepieciešams krīzes rīcības plāns valsts institūciju un citu pakalpojumu sniegšanas institūciju (piemēram, bankas) darbiniekiem, lai arī krīzes laikā šo institūciju pakalpojumi būtu brīvi pieejami klientiem, jo Covid-19 krīzes pirmā viļņa laikā uzņēmējiem bija grūtības saņemt dažādus valsts un citu institūciju pakalpojumus sakarā ar ierēdņu un darbinieku attālināto darba režīmu.

Nepieciešams izstrādāt dažādas sociālā atbalsta un sadarbības programmas, kurās paredzēts, ka darbaspējas zaudējušie darbinieki tiek aizvietoti ar darbiniekiem no citiem uzņēmumiem vai šiem uzņēmumiem tiek sniegta palīdzība ikdienas darbu veikšanai.

Covid-19 krīzes pirmā viļņa laikā vienādu informāciju no uzņēmumiem prasīja vairākas institūcijas, tāpēc būtu nepieciešama vienota koordinācija par to, **kura institūcija un kādus datus vāc**, lai

uzņēmēji saprot, kam dati ir jāiesniedz un no kuras institūcijas kādu informāciju varētu prasīt. Uzņēmēji augstu novērtēja, ka krīzes laikā Latvijas pārtikas uzņēmumu federācija koordinēja informācijas saņemšanu no pārstrādes uzņēmumiem, apkopoja to un iesniedza Zemkopības ministrijai.

Jānosaka, ka pārtikas preču plūsma starp valstīm nedrīkst tikt traucēta, arī gadījumos, ja valstu robežas tiek slēgtas. Robežām jābūt atvērtām pārtikas preču plūsmai, **jāveido “zaļie koridori”**. Eksporta ierobežojumi nav pieļaujami. Ostu pakalpojumiem ir jābūt brīvi pieejamiem. Jārisina drošības jautājumi, kas saistīti ar kravu pārvadājumiem, lai automašīnu šoferi varētu strādāt arī krīzes laikā bez ierobežojumiem un dīkstāvēm. **Nepieciešams lielāks valsts institūciju atbalsts produkcijas eksporta darījumu sekmīgai norisei**, jo Covid-19 krīzes pirmā viļņa laikā bija vērojams pretējs efekts – daudzi valsts institūciju darbinieki strādāja attālināti un bija grūti sasniedzami, līdz ar to birokrātiskās procedūras kļuva īpaši traucējošas.

Lielākā daļa lauksaimnieciskajai ražošanai nepieciešamo izejvielu tiek importētas un to pieejamība ir nosacījums šī tautsaimniecības pamatsektora darbībai, tāpēc krīzes situācijā ir nepieciešams **veidot “zaļos koridorus” arī lauksaimniecības izejvielām un citiem resursiem**, kas nepieciešami ražošanai vai pārstrādei (piemēram, korķīši, tetra pakas). Tā Covid-19 krīzes pirmā viļņa laikā robežu aizslēgšana būtiski ietekmēja tehnikas un iekārtu rezerves daļu, medicīnas preču, barības piedevu, putekļu respiratoru u. c. preču pieejamību.

Nepieciešams izstrādāt programmu, kā atbalstīt sektorus, kuros lielā apjomā ražošanas nodrošināšanai tiek izmantoti importētie materiāli (piemēram, iepakojums, mēslošanas un augu aizsardzības līdzekļi). Ir **nepieciešams izstrādāt tehnoloģiskos risinājumus** gadījumiem, ja piegādātājrūpnīcas ārzemēs pārtrauc darbību un iekārtu, rezerves daļu u. c. resursu piegādes apstājas.

Daļa uzņēmēju uzskata, ka krīzes laikā jāaizliedz ievest pārtikas produktus no kaimiņvalstīm, ja tos var nodrošināt vietējie uzņēmumi, tomēr, pēc pētnieku domām, šis priekšlikums nonāk pretrunā ar “zaļo koridoru” ideju pārtikas precēm, lauksaimniecības izejvielām un citiem ražošanā nepieciešamajiem resursiem.

Nepieciešams lielāks vietējo preču atbalsts valsts un pašvaldību iepirkumos, to reglamentējošos dokumentos iestrādājot normas, kas veicinātu Latvijā ražotu produktu izmantošanu iepirkumos (piemēram, NBS, slimnīcas, pansionāti; piemēram, rīsu vietā iepirkt grūbas). Jāizskata iespēja, ka **valsts institūciju iepirkumos cena ir augstāka nekā intervencē**, jo ES noteiktā intervence (iejaukšanās tirgū) lauksaimniecības produktiem krīzes laikā gandrīz nedarbojās. Ir jāturpina **valsts un pašvaldību iepirkumos vietējo produktu klāsta pieauguma veicināšana**, regulāri pārskatot zaļajā publiskajā iepirkumā procentuālo attiecību un izmantojot valsts iepirkumos produktus, kas atbilst Latvijas Nacionālās pārtikas kvalitātes shēmas produktiem ar paaugstinātām kvalitātes prasībām.

Pārtikas ražošana ir stratēģiski nozīmīga, tāpēc **jābūt valsts rezervei**. Jāizveido stratēģiskā valsts rezerve atkarībā no situācijas pasaulē, produktu veida (jānosaka stratēģiskie), jo pašiem uzņēmumiem pēc krīzes nebūs līdzekļu, lai veidotu uzkrājumus. Rezerves jāveido, ja ir krīzes vēstneši. Ja krīze neiestāsies, rezerves varēs pārdot, bet tas radītu stabilitāti nozarē.

Uzņēmēji ieteica, ka nepieciešams izskatīt iespēju **veikt iemaksas ANO** nevis naudā, bet ar ilgi glabājamiem pārtikas produktiem, piemēram, piena pulveri, graudus un to pārstrādes produktus (to var uztvert gan ar humoru, gan pavisam nopietni).

Uzņēmēji iesaka valsts institūcijām **veikt papildu kontroles** vairumtirdzniecības bāzēs, lai novērstu tādu produktu nonākšanu tirgū, kas neatbilst valstī noteiktajiem kvalitātes un izsekojamības noteikumiem.

Kredītlīdzekļu pieejamība apgrozāmajiem līdzekļiem krīzes situācijā ir būtiski svarīga jebkura uzņēmuma veiksmīgai darbībai, jo pretējā gadījumā vajadzību segšanai trūkstošo apgrozāmo līdzekļu vietā tiek novirzīti uzņēmuma attīstībai paredzētie līdzekļi. Jāņem vērā, ka liela daļa lauksaimniecības izejvielu tiek piegādāta ar kooperatīvu starpniecību un krīzes situācijā kooperatīvi ir gatavi uzņemties daļu riska, veicot laikus izejvielu iepirkumus un veidojot krājumus nākamā gada sezonai, kas prasa ievērojamu apgrozāmo līdzekļu iesaldēšanu. Tāpēc nepieciešama atvieglota sistēma kredītēšanai krīzes periodā, piemēram, 2 pēdējo gadu laikā samaksāto nodokļu apjomā, ātri, bez liekas birokrātijas. Pandēmijas laikā **kredītiestādēm jāievieš ātrāka kredītu piešķiršanas dokumentu izskatīšana, uz laiku jāatceļ soda procentu un kavējuma naudu maksājumi; jāatbalsta apgrozāmo līdzekļu aizdevumi ar valsts garantiju; jāsamazina labas kredītvēstures prasības tiem, kas pretendē uz finansējumu.**

Tā kā kredītēšana Covid-19 krīzes laikā nenotiek, **kredītlīdzekļu pieejamību komercbanku vietā varētu nodrošināt finanšu institūcija “Altum”**, izveidojot vienkāršus un saprotamus nosacījumus, nebirokrātiskas procedūras un nodrošinot ātrus iesniegumu izskatīšanas termiņus.

Atsevišķi uzņēmēji uzskatīja, ka valstij ārkārtējās situācijās jābūt piekāpīgākai attiecībā uz vides (“zaļajiem”) regulējumiem: krīzes laikā nedrīkst ieviest jaunus noteikumus, jo tas bremzē tautsaimniecību, kā arī ražotājam rada papildu izmaksas, ko īslaicīgi varētu optimizēt. Pēc pētnieku domām, šāda uzņēmēju nostāja ir pretrunā ar ES “zaļā kursa” īstenošanu, tomēr valdībai ir nepieciešams zināt uzņēmēju noskaņojumu un attiecīgi skaidrot valdības pozīciju un prioritātes.

Tiesiskajā regulējumā rast iespējas noteikt elastīgākus darba nosacījumus krīžu laikā uzņēmumiem, kas pārtraukuši saimniecisko darbību, atvieglojot prasības darbinieku atlaišanai (saglabājoties viņu sociālajām garantijām). Citiem uzņēmumiem ir nepieciešamas noņemt ierobežojošās prasības virsstundu darbam, t.sk. automašīnu šoferiem. Tas samazinātu uzņēmēju zaudējumus krīzes laikā un panāktu ātrāku uzņēmumu darbības atjaunošanu pēc krīzes.

Jāizstrādā speciāli noteikumi **viesstrādnieku ievēšanai krīžu laikā**, īpaši nozarēs, kurās sezonāli, sevišķi ražas novākšanas laikā, ir liels roku darba īpatsvars. Vienkāršojot ievēšanas noteikumus un nosakot izņēmumus **pagaidu viesstrādnieku** iecelšanas ierobežojumiem, nedrīkst pasliktināt epidemioloģisko situāciju valstī. **Jāveicina īstermiņa darbinieku pieņemšana darbā.**

Krīzes situācijās nepieciešams **arī pašvaldību atbalsts uzņēmējiem**, piemēram, pozitīvs piemērs bija telpu nomas maksas atcelšana krīzes periodā pašvaldības īpašumā esošās ēkās. Pašvaldībām jāapzina atbalsta iespējas, kas uzņēmējiem pieejamas to teritorijās, un šī informācija jāpublisko mājaslapās.

Ieteikumi esošo krīzes situācijām paredzēto finansiālā atbalsta pasākumu pieejamības un darbības efektivitātes uzlabošanai

Pozitīvi vērtējami valsts noteiktie atbalsta pasākumi uzņēmumiem krīzes ietekmes mazināšanai vai zaudējumu kompensēšanai, tomēr jāturpina strādāt pie atbalsta saņemšanas nosacījumu pilnveides, lai samazinātu birokrātisko slogu, precizētu atbalsta piešķiršanas kritērijus un novērstu biežās izmaiņas atbalsta saņemšanas nosacījumos. Pārtikas rūpniecībā strādājošie uzņēmumi valsts noteiktos atbalsta pasākumus izmantoja minimāli. Interviju un diskusiju laikā uzņēmēji norādīja, ka atbalsta piešķiršanas sliekšņi bija par augstu (piemēram, krājumu palielināšanās gadījumā tam vajadzētu būt 12–15 % atkarībā no nozares, apgrozījuma un iepirkuma cenu samazināšanās gadījumā 8–12 % atkarībā no nozares). **Atbalsta griesti būtu jādiferencē** atkarībā no uzņēmuma lieluma, ražotā produktu sortimenta, darbavietu skaita uzņēmumā, eksportspējas, no tā, vai tiek traucēta stratēģiska produkta ražošana vai ne, u.c. kritērijiem. Jāizstrādā vispārīgie nosacījumi – principi, kad un ko atbalstīs. Izstrādājot atbalsta pasākumus, jāizpēta arī citu ES valstu pieredze. Uzņēmēji uzskata, ka jāņem vērā Lietuvas pieredze, kas krīzes laikā **valsts tautsaimniecībai izšķirīgi atbalstīja tieši**

lielos uzņēmumus, jo īsās piegādes ķēdes kā alternatīva nav iespējamas. Latvijas valdībai vajadzētu rīkoties līdzīgi.

Nepieciešama jaunā koronavīrusa uzliesmojuma **radīto ieņēmumu samazinājuma** (ražotāja cenas samazināšanas dēļ) **kompensēšana** (piemēram, Lietuvas uzņēmumiem, kas nodarbojas ar lauksaimniecības produktu pārstrādi mājputnu un olu nozarē, valdība kompensēja Covid-19 uzliesmojuma radītos ieņēmumu zaudējumus).

Nepieciešams valsts finanšu atbalsts **krājumu pieauguma rezultātā radīto grūtību mazināšanai**.

Nepieciešami darbinieku dīkstāves pabalsti, kurus būtu ieteicams izmaksāt darba devējam, kurš pats koordinē nepieciešamo darbu apjomu, jo tad saglabājas darbinieka piesaiste un lojalitāte uzņēmumam. Jāatceļ prasība par darbinieka nulles klātbūtni uzņēmumā pabalsta saņemšanas laikā.

Nepieciešams valsts atbalsts HoReCa sektoram, lai finansētu izmaksas, kas rodas dažādu ierobežojumu dēļ. Eksperti atzīst, ka, lai atjaunotu uzņēmumu darbību pēc krīzes, ir nepieciešams PVN samazinājums sabiedriskās ēdināšanas uzņēmumiem, kā arī īstermiņa un ilgtermiņa atbalsta plāns nozarei.

Labs risinājums lauksaimniekiem būtu sadalīt pienākošos subsīdiu maksājumus pa daļām, izmaksājot avansu, lai tie kļūtu par apgrozāmajiem līdzekļiem jau ātrāk, elastīgāk tos plānot. Tad lauksaimniekiem nebūtu jāizmanto kredīti, bet varētu iegūt ES subsīdijas brīdī, kad līdzekļi kritiski nepieciešami ražošanas procesu nodrošināšanai. Šo principu varētu ieviest arī pēc krīzes laikā.

Lauksaimniekiem, pārstrādātājiem un kooperatīviem ir **nepieciešama daļēja kredītprocantu subsidēšana**, lai ne tikai 2021. gadā, bet arī pēc tam palīdzētu uzņēmumiem atgūties no krīzes un nostiprināt saimniecisko darbību.

Jāveicina **nodokļu samaksas termiņu pagarinājumi**, lai uzlabotu situāciju ar apgrozāmajiem līdzekļiem, apmierinātu ražošanas uzņēmumu likviditātes vajadzības un palīdzētu tiem turpināt darbību pandēmijas laikā un pēc tās.

Jāsaglabā **iespēja lauksaimniekiem iegādāties marķēto dīzeļdegvielu ar samazināto akcīzes nodokļa likmi**, lai veicinātu saimniecību noturības stiprināšanu pēc krīzes.

Izskatīt iespēju veikt aprēķinus par marķētās dīzeļdegvielas ar samazināto akcīzes nodokļa likmi limita palielināšanai dārkopībā.

Jāīsteno atbalsta pasākumi **paaugstinātu biodrošības standartu uzturēšanai un kontrolei** attiecībā uz transportu, loģistiku, darbinieku distancēm, higiēnu, lai pārtikas pārstrādes uzņēmumiem būtu pieejamas šo izmaksu kompensācijas.

Jāturpina programma “Piens un augļi skolai” arī pandēmijas apstākļos, ja bērni mācās attālināti, un augļi jāiekļauj pārtikas pakās.

Ir **būtiski jāsaīsina atbalsta iesniegumu izskatīšanas periods LAD** ražošanas modernizācijas projektiem.

Krīzes iespaidā uzņēmumiem, kam ir **bijušas LAD projektu investīcijas, iespējams, būs grūti sasniegt plānotos rādītājus, tāpēc būtu ieteicams pagarināt vai nu projektu uzraudzības periodu, vai krīzes dēļ atlikt projektos noteikto rādītāju izpildi**.

Investīciju projektos stingrāk jāvērtē šauras specializācijas produktu ražotāji. Nākotnes projektos jāvērtē, vai produktus var realizēt tirgos. Vajag fokusēties uz jauniem inovatīviem produktiem, nevis tikai tehnoloģisko iekārtu nomaiņai. Ieteicams ņemt vērā Latvijas *Viedās specializācijas stratēģiju (Research and Innovation strategy for smart specialization - RIS3)*, kas ir nacionāla mēroga pētniecības un inovācijas stratēģija tautsaimniecības transformācijai uz augstāku pievienoto vērtību un lielāku resursefektivitāti, kas paredz pastāvīgu konkurētspējas priekšrocību

atrasanu, stratēģisku prioritāšu izvēli un tādu politikas instrumentu veidošanu, kas maksimāli atraisa valsts uz zināšanām balstīto attīstības potenciālu un sekmē ilgtspējīgu ekonomisko attīstību²⁵⁰. Ekspertspējas palielināšana jāizvirza kā svarīgs nosacījums. Jāizvērtē stratēģiskie projekti, kas varētu palīdzēt nozarei kopumā, balstoties uz principu “labāk mazāk, bet labāk”. Piešķirot ES finansējumu, jāizvērtē **efektivitāte investīciju rezultātā**, nevis vienkārši fiziskā apjoma palielināšana.

Jāizvērtē investīcijas, kas tiek ieguldītas Eiropas lauksaimniecības fonda lauku attīstībai un Eiropas Jūrlietu un zivsaimniecības fonda projektu rezultātā, jāizvērtē projekti kopumā, kādu atdevi tie dos. Uzņēmēji iesaka, ka to varētu darīt ZM Konsultatīvā padome.

Jāatbalsta ieguldījumi ražošanas pārstrukturizēšanai, ņemot vērā krīzes pieredzi. Piemēram, piena produktu pieprasījuma izmaiņas varētu mīkstināt, ja uzņēmēji būtu gatavāki pārorientēties uz citu produktu ražošanu, kam ir ilgāks derīguma termiņš. Piemēram, ja tirgū, *HoReCa* sektora aizvēšanas dēļ, kritiski samazinās pieprasījums pēc saldā krējuma, tad pārstrādātājam būtu jābūt gatavam pāriet uz sviesta, cieto sieru vai sausā piena pulvera ražošanu.

Ar **LAD modernizācijas projektiem jāveicina informācijas un komunikācijas sistēmu modernizācija**, t.sk. piekļuves sistēmas uzņēmumos, jāaizsargā telpas no vīrusa izplatīšanās (starpsienas, kontrolpunkti utt.).

Lai nodrošinātu kvalitatīvas liellopu gaļas pieejamību un patēriņu Latvijas tirgū, **investīciju atbalsta veidā jāveicina Latvijas liellopu gaļas ražotāju motivācija attīstīt piedāvājumu Latvijas tirgum** un patērētāju izpratne par kvalitatīvas liellopu gaļas raksturlielumiem.

Finansiāli jāatbalsta augļkoku un ogulāju stādījumu paplašināšana, jo esošās platības nespēj pilnībā nodrošināt ar vietējiem augļiem iedzīvotājus un pārstrādes uzņēmumus, it īpaši, ja krīzes dēļ samazinās importa iespējas (daļa pārstrādes uzņēmumu produktu ražošanai lielā mērā izmanto importa augļus, to varētu samazināt, turklāt lielākā daļa augļkopības stādījumu tiek pieskaitīti pie **CO₂ emisijas samazinošiem**. Īpaši te jāizceļ stādījumi, ko ierīko izmantotajos, degradētajos kūdras purvos (dzērvenes, mazās dārza mellenes un krūmmellenes), taču arī augļu un ogu dārzi, kuru rindstarpās tiek audzēts zālājs, pēc zinātnieku aprēķiniem samazina CO₂ izmešus.

Jāatbalsta risku (klimata izmaiņu ietekmes) mazinošu, resursu ekonomijas un aprites ekonomiku nodrošinošu tehnoloģiju ieviešana dārzkopības saimniecībās, kas mazinātu atkarību no importa, nodrošinātu līdzvērtīgu konkurenci ar importa produkciju un tādējādi stabilizētu ražošanu, veicinātu tās attīstību:

- apūdeņošanas sistēmu uzstādīšana, moderno ziemas siltumnīcu būvniecība, tuneļu/segumu ierīkošana;
- saules bateriju uzstādīšana elektroenerģijas ieguvei, laistīšanas sistēmu darbināšanai un siltā ūdens nodrošināšanai;
- meliorācijas sistēmu sakārtošana, t. sk. meliorēto platību laika gaitā darbības spēju zaudējušo sistēmu atjaunošana;
- speciālās dārza tehnikas un aprīkojumu iegāde – inovatīvu tehnoloģisku risinājumu ieviešana (t. sk. gaisa ventilatoru un laistīšanas ierīču ierīkošana pret salnu aizsardzībai, mazie dārza traktori, pašgājējierīces, viedierīces, vidēja izmēra ekskavatori krūmmelleņu un dzērveņu audzētājiem; agregāti – dārza platformas bez iekšdedzes dzinēja vainagu kopšanas un ražas vākšanas procesu nodrošināšanai, automātisko meteostaciju uzstādīšana klimata izmaiņu risku mazināšanai, tehnoloģisko procesu plānošanai un optimizācijai).

Lai veidotu izejvielu krājumus nākamā gada sezonai vai uzglabātu palielinātu saražotās produkcijas apjomu krīzes situācijā un nodrošinātu produkcijas pieejamību visa gada laikā, **jāveido ES fondu**

²⁵⁰ LR izglītības un zinātnes ministrija(2020). Viedās specializācijas stratēģija. [tiešsaiste] [skatīts 20.12.2020.]. Pieejams: <https://www.izm.gov.lv/lv/viedas-specializācijas-stratēģija>

atbalsts ieguldījumiem noliktavās gan ražošanas un pārstrādes uzņēmumos, gan ārpus tiem, piemēram, ostās un citur. Jāpalielina ES fondu atbalsts **dārzeņu, augļu un ogu glabātuvju (tai skaitā saldētavu), kā arī novākšanas iekārtu, šķirošanas līniju un pirmapstrādes punktu celtniecībai un modernizācijai**, lai pagarinātu produkcijas glabāšanās periodu un nodrošinātu to pieejamību ārpus sezonas²⁵¹.

Ieteikumi, kā palielināt pārtikas nozares noturību un sekmēt izaugsmi pēc krīzes

Lai gan pētījumā veikto aptauju mērķis bija noskaidrot pandēmijas radīto ierobežojumu ietekmi, aptaujātie uzņēmēji uzsvēra arī **vispārējās uzņēmējdarbības vides nozīmi Latvijā**. Ir nepieciešama **stabilāka valsts politika uzņēmējdarbības attīstības veicināšanai**, kas ļautu uzņēmumiem strādāt bez nepārtrauktām nodokļu u. c. normatīvo aktu izmaiņām, lai varētu plānot uzņēmuma attīstību vismaz 3–5 gadu perspektīvā. Uzņēmējiem ļoti aktuāls ir arī jautājums par **topošo zemes un ēku kadastrālo vērtību**.

Tika arī uzsvērtā nepieciešamība nopietni **izvērtēt valsts atbalsta ietekmi un īstenotās stratēģijas ilgtermiņā**, izvērtējot atbalstāmās jomas. Uzņēmēji uzskata, ka pēc krīzes uzsvars jāliek uz **eksportspējīgo uzņēmumu attīstības stimulēšanu**, atbalstu eksportspējas palielināšanai. Savukārt augļu, dārzeņu un kartupeļu sektorā ir nepieciešams valsts **atbalsts kooperācijas attīstībai**.

Turpmāk **pārtikas sektors jānosaka kā viena no tautsaimniecības prioritātēm** un jāiegulda tā attīstībā, jo tas atbilstu spēkā esošajiem stratēģiskajiem dokumentiem Latvijā (Viedās specializācijas stratēģija²⁵² un Latvijas Bioekonomikas stratēģijai 2030²⁵³).

Valsts un nozares institūcijām **jāturpina iesāktā politika, mudinot Latvijas patērētājus krīzes un pēckrīzes laikā izvēlēties vietējos produktus un atbalstīt vietējos ražotājus**, skaidrojot vietējo pārtikas ķēžu produktu priekšrocības, šo produktu ražošanas un patēriņa ietekmi uz vidi un klimata pārmaiņām.

Nepieciešams efektīvāk aizsargāt vietējo lauksaimniecības produktu un pārtikas tirgu, kas radītu stabilitāti (palīdzētu plānot ražošanas apjomus), mazinātu negodīgas konkurences apstākļus vietējiem ražotājiem un nekontrolējamas produkcijas nodrošinājuma svārstības.

Ražotājiem būtu ieteicams vienoties ar tirgotājiem, kur tas ir iespējams, par papildus informācijas izvietošanu tirdzniecības vietā, Latvijā ražotiem produktiem norādot saimniecību, kurā augļi vai dārzeni ir izaudzēti. Uz fasētiem produktiem ražotājs var brīvprātīgi norādīt informāciju par saimniecību.

Nepieciešams meklēt, aktualizēt, izvērtēt dažādas iespējas un izstrādāt praktiskus risinājumus, kā, izmantojot valsts atbalsta un Eiropas Savienības budžeta līdzekļus, veicināt vietējo produktu patēriņu, tai skaitā skolās.

Nepieciešamas valsts garantijas ilgtermiņa līgumiem starp vietējiem ražotājiem un pārstrādātājiem.

Jāpalielina valsts atbalsts Nacionālās pārtikas kvalitātes shēmas produktu popularizēšanai, lai paaugstinātu Latvijas patērētāju lojalitāti vietējo produktu patēriņam, tādējādi uzlabojot Latvijas ekonomiku. Ir svarīgi, ka produkti **atbilst Latvijas Nacionālās pārtikas kvalitātes shēmas prasībām**

²⁵¹ LR Zemkopības ministrija (2017). Stratēģija ilgtspējīgām augļu un dārzeņu ražotāju organizāciju darbības programmām Latvijā 2017–2023 (LR ZM), 7.-8., 26.-29.lpp. [tiešsaiste] [skatīts 20.11.2020.]. Pieejams: https://www.zm.gov.lv/public/ck/files/LV_strategija_2017-2023.pdf

²⁵² LR izglītības un zinātnes ministrija (2020). Viedās specializācijas stratēģija. [tiešsaiste] [skatīts 20.12.2020.]. Pieejams: <https://www.izm.gov.lv/lv/viedas-specializācijas-strategija>

²⁵³ LR Ministru kabinets (2017). Informatīvais ziņojums Latvijas Bioekonomikas stratēģija 2030. [tiešsaiste] [skatīts 20.12.2020.]. Pieejams: LatvijasBioekonomikasstrategija2030.tap.mk.gov.lv ›

Jārod atbalsts eksporta veicināšanai un uzņēmumiem, kas nodrošina eksportu. Jāuzlabo “Altum” programmu darbība, novirzot atbalstu tur, kur trūkst darbaspēka, nepieciešamas vairākas atbalsta programmas eksportspējīgiem uzņēmumiem. Uzņēmēji vēlas saņemt atgriezenisko saiti no “Altum” par atbalsta programmu darbību: cik uzņēmumi pieteikušies atbalstam, cik saņēmuši palīdzību. Jāatbalsta LIAA iniciatīvas pārtikas tirgus meklēšanai trešajās valstīs. Ārlietu ministrijai jāiesaistās eksporta tirgus meklēšanā. Jāveido alternatīvi risinājumi, piemēram, eksporta garantijas, subsīdijas eksporta nodrošināšanai.

Būtu **nepieciešams atbalsts kooperācijas veicināšanai cūkkopībā**, it īpaši loģistikā, kautuvju izmantošanā, ražošanas resursu efektīvākā izmantošanā, informācijas apmaiņā u.c., lai **cūkkopības sektorā** varētu mazināt ne tikai Covid-19 pandēmijas, bet arī Āfrikas cūku mēra izraisītās sekas.

Izskatīt iespēju atvieglot kooperatīvu reģistrācijas noteikumus, lai sekmētu arī nelielu kooperatīvu attīstību, kas veicinātu augļu, dārzeņu un kartupeļu sektora noturības stiprināšanu un attīstību pēc krīzes.

Iesaistot pašvaldības, nepieciešams radīt priekšnoteikumus **reģionālu tirgošanās platformu izveidei mazo saimniecību un mazo ražotāju grupu atbalstam un tirdzniecības/ražošanas koordinēšanai**. Piemēram, mājražotāju produkcijas realizācijas iespēju nodrošināšana arī krīzes apstākļos, iespējams, PVN samazināšana mājražotāju produkcijai u.c. Tas palīdzētu attīstīt mazo saimniecību tīklu, kas nodrošina būtiska produkcijas apjoma saražošanu un lauku teritoriju attīstību, cilvēku samērīgu teritoriālo izvietojumu valstī.

Ja objektīvi nepieciešams un krīze atkārtojas vai kļūst ilglaicīga, ir jāizveido modelis, **kā samazināt piena ražošanu**: 1–2 mēnešu laikā to var izdarīt, pareizi vadot procesu, un iegūt gadā 6 t no govīm, nevis 12 t, ar kompensāciju par neiegūto apjomu.

Ilgtermiņa stabila nodokļu politika gan attiecībā uz saimniecības statusu, gan produkciju ir īpaši svarīga, it īpaši nozarēs, kurās produkciju neiegūst uzreiz. Piemēram, dārzeņu audzēšanā produkcijas ražošana, glabātuvju celtniecība un siltumnīcu būve/modernizācija ir pasākumi, kas realizējami, tikai redzot **ilgtermiņa prognozes par produkcijas nepieciešamību, tirgus apstākļiem un nodokļu politiku**. Valsts politika iedzīvotāju nodrošināšanai ar augļiem un dārzeņiem, pašpietiekamības celšana var būt nozīmīga ne vien Covid-19 pandēmijas kontekstā, bet arī kādu citu iespējamu nākotnes krīžu scenāriju gadījumā, tāpēc uzņēmēji iesaka:

- krīzes laikā nemainīt valsts nodokļu politiku, kas rada papildu spiedienu valsts ekonomikā un samazina cilvēku lojalitāti valstij;
- saglabāt samazināto PVN likmi vietējiem augļiem un dārzeņiem, jo ir pierādījusies tā pozitīvā ietekme. Šo samazinājumu noteikt uz neterminētu periodu, lai audzētājiem būtu skaidri ražošanas nosacījumi, ar ko var rēķināties ražošanas un investīciju plānošanā. Ieviest samazinātu PVN likmi vietējo augļu un dārzeņu pārstrādes produktu e-tirdzniecībai;
- pārskatīt plānotās VSAOI nodokļa izmaiņas (2021.–2023. gadā), lai godprātīgie nodokļu maksātāji un algu saņēmēji nebūtu spiesti izvairīties no nodokļu nomaksas, bet turpinātu legāli strādāt un maksāt atbilstīgās nodokļu likmes;
- saglabāt sezonas laukstrādnieka režīmu un to iekļaut izņēmumu sarakstā;
- VID turpināt izmaksāt uzņēmumiem pārmaksāto PVN katru mēnesi arī pēc krīzes, kā tas tika iesākts 2020. gada pavasarī Covid-19 dēļ;
- sistemātiska valsts atbalsta saņemšana saimnieciskās darbības turpināšanai. Nepieciešami vienoti atbalsta kritēriji, kas tiešā veidā neprasa papildu ieguldījumu atbalstošajai institūcijai, piemēram, nodokļu brīvdienas.

Nepieciešams ieviest samazināto PVN likmi arī citiem pārtikas produktiem (ne tikai augļiem, ogām un dārzeņiem) un **HoReCa sektorā sniegtajiem pakalpojumiem**, lai nodrošinātu attiecīgo nozaru atjaunošanos pēc krīzes.

Nepieciešams **uzlabot CSP datu apkopošanas sistēmu:**

- tajā atsevišķi uzskaitot informāciju par lauksaimniecības dzīvnieku vecumu un skaitu, kas liellopu gaļas ražošanas nozarē palīdzēs precīzāk izprast liellopu gaļas piedāvājuma specifiku un veicinās ražotāju starpā skaidrākus konkurences nosacījumus;
- izveidojot reālo augļu un dārzeņu kultūraugu un to platības un ražas uzskaitījumu (piemēram, liellogu dzērvēnes, ko Latvijā komerciāli audzē jau vairāk nekā 15 gadus, vispār datos neparādās), jo pašreizējais platību un ražību uzskaitījums nerada uzticamību datiem;
- šobrīd pieejamie CSP dati par augļu un dārzeņu importu un eksportu neatspoguļo reālo situāciju, turklāt netiek ņemts vērā reeksports. Tas rada neiespējamu korektu tirgus analīzi, patēriņa un nodrošinājuma aprēķinus, kas ir nepieciešami ražošanas plānošanai nozarē.

Ieteikumi uzņēmējiem

Lai pārvarētu krīzes situācijas izraisīto nenoteiktību, lauksaimniecības izejvielu ražotājiem ieteicams:

- veidot izejvielu, materiālu, iepakojuma u. c. krājumus, ievērojot lietojuma un derīguma termiņus;
- veidot finanšu uzkrājumus krīzes situācijām;
- iespēju robežās pārskatīt izmaksu samazināšanas iespējas;
- pārskatīt vai atlikt investīciju plānus, lai nodrošinātu apgrozāmo līdzekļu pieejamību krīzes situācijas pārvarēšanai;
- rūpīgi sekot notiekošajam nozarē un tirgos;
- meklēt alternatīvas sadarbības partneru diversifikācijai;
- rūpīgi plānot ražošanas apjomus;
- izstrādāt darbības (rīcības) plānu ārkārtējām (krīzes) situācijām, balstoties uz atbildīgo institūciju sagatavotajām instrukcijām, un rīkoties atbilstīgi tām;
- izmantot komandas darbu (uzņēmuma vadības līmenī), lai rastu labākos risinājumus nenoteiktības un krīzes apstākļos;
- meklēt alternatīvas realizācijas iespējas (piemēram, interneta tirdzniecība, tirdzniecība uz vietas saimniecībā, pašlasīšana), nodrošinot Latvijā ražotās produkcijas piegādes patērētājiem, t. sk. kooperatīviem;
- ja nepieciešams, vienoties ar aizdevēju par kredīta brīvdienām;
- sekot līdzi izmaiņām normatīvajā regulējumā attiecībā uz atvieglojumiem, pabalstiem, nepieciešamības gadījumā izmantot valsts atbalstu;
- samazinoties saražoto lauksaimniecības izejvielu realizācijai vietējā un ārvalstu tirgos, izskatīt iespēju saražotās izejvielas (īpaši dārzeņkopības sektorā) izmantot pārstrādei vai veikt pirmapstrādi (piemēram, saldēšanu) saimniecībā, jo šādus produktus iespējams ilgāk uzglabāt;
- ja iespējams, automatizēt ražošanas procesu, lai samazinātu roku darbu un līdz ar to gan izmaksas, gan atkarību no darbaspēka pieejamības;
- izvērtēt un palielināt noliktavu jaudas un glabāšanas iespējas;
- iesaistīties kooperatīvu darbībā.

Lai mazinātu krīzes izraisīto nenoteiktību un pieprasījuma svārstības, pārstrādātājiem ieteicams:

- apzināt jaunu produktu ražošanas iespējas;

- veidot izejvielu, materiālu, iepakojuma u. c. krājumus, ievērojot lietojuma un derīguma termiņus;
- veidot finanšu uzkrājumus krīzes situācijām;
- iespēju robežās pārskatīt izmaksu samazināšanas iespējas;
- pārskatīt vai atlikt investīciju plānus, lai nodrošinātu apgrozāmo līdzekļu pieejamību krīzes situācijas pārvarēšanai;
- rūpīgi sekot notiekošajam nozarē un tirgos;
- meklēt alternatīvas sadarbības partneru diversifikācijai;
- rūpīgi plānot ražošanas apjomus, elastīgi reaģēt uz pieprasījuma izmaiņām tirgū un pārkārtot ražošanas procesu atbilstīgi aktuālajam pieprasījumam, kā arī izvēlēties/meklēt tirgus apstākļiem piemērotāku produkcijas noieta kanālu/-us (realizācijas veidu);
- ja iespējams, automatizēt ražošanas procesu;
- izstrādāt darbības (rīcības) plānu ārkārtējām (krīzes) situācijām, balstoties uz atbildīgo institūciju sagatavotajām instrukcijām, un rīkoties atbilstīgi tām;
- izmantot komandas darbu (uzņēmuma vadības līmenī), lai rastu labākos risinājumus nenoteiktības un krīzes apstākļos;
- ieviest jaunas mārketinga aktivitātes atbilstīgi izmaiņām tirgū;
- ja nepieciešams, vienoties ar aizdevēju par kredīta brīvdienām;
- sekot līdzi izmaiņām normatīvajā regulējumā attiecībā uz atvieglojumiem, pabalstiem, nepieciešamības gadījumā izmantot valsts atbalstu;
- izvērtēt un palielināt noliktavu jaudas un glabāšanas iespējas;
- iesaistīties kooperatīvu darbībā.

Īsās pārtikas ķēdes lielajām saimniecībām nav iespējamas, bet mazie ražotāji var elastīgi atrast tiešo noieta un turpināt darbību. Ilgtermiņā, ja krīze būtu ilgāka par pusgadu, saimniecībām vajadzētu rast aizvien jaunus veidus, kā tirgot produkciju iedzīvotājiem. Piemēram, Vidzemes pusē ir piemērs, ka saimnieks pie mājas ārpusē (ceļa malā) tur ledusskapi ar papildītām piena pudelēm, pircējiem jānoliek nauda par pienu un produktu var ņemt. Līdzīgi piemēri ir arī augļu ražotājiem. Būtu nepieciešams kaut ko līdzīgu attīstīt plašāk, piemēram, ražotājs, braucot uz kādu konkrētu vietu Latvijā, paziņotu savu maršrutu internetā, cilvēki varētu pieteikties piena vai citu produktu tiešajai piegādei un ražotājs pa ceļam to aizvestu. Ja krīze ir ilgstoša, tad izdzīvošana būtu atkarīga no piegādātāju attieksmes – cik ilgi tie būtu gatavi gaidīt norēķinus.

Lai mazinātu iespējamās ar darbinieku saslimstību saistītās problēmas, nozares uzņēmējiem ieteicams:

- nodrošināt valsts noteikto prasību izpildi higiēnas un sociālās distancēšanās pasākumu jomā, veikt darbinieku instruēšanu un kontrolēt šo pasākumu izpildi;
- nepieciešamības gadījumā, lai mazinātu darbinieku saskarsmi, ieviest maiņu darba grafiku, ja iespējams – darbu mazās grupās;
- izstrādāt detalizētu darbinieku aizstāšanas plānu;
- iespēju robežās ieviest distancētās komunikācijas;
- pārstrādes uzņēmumos uzstādīt modernas darbinieku saskarsmes kontroles sistēmas;
- ar kaimiņuzņēmumiem veidot sadarbības programmas, kurās paredzēts, ka darbaspējas zaudējušie darbinieki tiek aizvietoti ar darbiniekiem no citiem uzņēmumiem, vai šiem uzņēmumiem tiek sniegta palīdzība ikdienas darbu veikšanai;
- ieviest papildu pasākumus darbinieku motivācijai.

Lai pielāgotos nākotnes izaicinājumiem, dārzkopības nozarē uzņēmējiem papildus ieteicams:

- augļu, dārzeņu un kartupeļu audzēšanas nozares uzņēmumiem **sertificēt savu produkciju**, tas palīdzētu palielināt vietējo uzņēmumu konkurētspēju, jo, piemēram, veikalu tīkls “Lidl” pieprasa konkrētu produkcijas kvalitāti, ko apliecina sertifikāts;
- **ražotāji varētu palielināt glabājamo augļu apjomu**, uzlabojot šķirņu sortimentu un produkcijas kvalitāti (augu aizsardzība, ražas normēšana u. c. agrotehniskie pasākumi), kā arī maksimāli izmantojot pieejamās modernās glabātavas;
- dārzkopības produkcijas ražotājiem pārdomāt **glabātuvju modernizācijas iespējas**, lai ilgāk uzglabātu produkciju un nodrošinātu tirgu ar vietējiem produktiem;
- ogu un atsevišķu dārzeņu audzētājiem apsvērt **saldētavu iegādes vai nomas iespējas**;
- dārzeņu audzētājiem apsvērt **modernu siltumnīcu būvniecības iespējas**, lai nodrošinātu svaigu dārzeņu pieprasījumu ziemas/pavasara periodā, aizstājot importēto produkciju ar kvalitatīvu, veselīgu un drošu vietējo produkciju;
- dārzkopības saimniecībām apsvērt **viedo tehnoloģiju ieviešanu saimniecībās, lai vadītu un kontrolētu ražošanas procesu, prognozētu meteoroloģiskos apstākļus un atbilstīgi izvēlētos tehnoloģiskos risinājumus** kvalitatīvas un augstas ražas ieguvei;
- dārzkopības produkcijas ražotājiem **ierīkot laistīšanas sistēmas**.

Semināru laikā radās arī ieteikumi vietējo produktu pieejamības nodrošināšanai lielveikalos:

- iedzīvotāji ir **jāinformē un jāieinteresē**, lai tiktu palielināts patērētāju spiediens uz lielveikalu ķēdēm, pieprasot vietējo produkciju;
- sadarbībā ar pašvaldībām (īpaši lielpilsētu) un ražotājus apvienojošām organizācijām **diskutēt ar lielveikalu tīkliem** (“Rimi”, “Maxima”, “Lidl” u. c.) un **izstrādāt stratēģiskus risinājumus vietējās produkcijas popularizēšanā**. *Piemēram, par stendu izveidi veselīgai/bioloģiski audzētai pārtikai; par to, lai sortimentā noteikts īpatsvars būtu Latvijā audzēto un pārstrādāto produktu (vismaz sezonāli); lai Latvijā audzētā produkcija būtu izvietota veikalā pamanāmi – priekšplānā un marķēta; organizēt kampaņas vietējās produkcijas patēriņa veicināšanai, iedzīvotāju izglītošanai par produktu kvalitāti un audzēšanas īpatnībām Latvijā un citās valstīs;*
- tā kā esošie lielveikali nav gatavi elastīgi un operatīvi izskatīt **jaunu produktu laišanu veikalā** (šai aktivitātei nepieciešami pat 6 mēneši, kas ir par ilgu), tad ir nepieciešams atbalsts, kā jaunam, it sevišķi vietējam, produktam nonākt veikalā.

4. Ieteikumi izglītības un konsultatīvajām iestādēm par to, kā labāk nodot zināšanas, kas veicinātu galveno lauksaimniecības izejvielu ražošanas un pārtikas nozares ilgtspējīgu izaugsmi pēc krīzes

Apkopojot nozares attīstībā ieinteresēto pušu un pētnieku viedokli, būtu nepieciešams nepieciešams īstenot atbalsta pasākumus, lai varētu operatīvi nodrošināt visaptverošas apmācības lauksaimniecības izejvielu ražošanas un pārtikas rūpniecības uzņēmumu vadītājiem par to, kā rīkoties krīzes situācijās. Apmācībās būtu jāiekļauj šādi jautājumi:

- paaugstinātu biodrošības standartu attiecībā uz transportu, loģistiku, darbinieku distanču nodrošināšanu, higiēnu prasību izstrāde, ieviešana un uzturēšanas nodrošināšana pārtikas ražošanas un pārstrādes uzņēmumos;
- darbības plāna ārkārtējām situācijām izstrāde; darbinieku aizvietošanas (darbinieku slimības vai darba attiecību pārtraukšanas dēļ) plāna izstrāde;
- informācijas menedžments tirgū un nozarē;
- krīzes un stresa menedžments uzņēmumā.

Lai veicinātu Latvijas uzņēmumu attīstību, nepietiek tikai ar eksportspējas paaugstināšanu, ir nepieciešams palielināt arī Latvijas produkcijas pieprasījumu vietējā tirgū, un šajā gadījumā vajadzīga valsts institūciju un nevalstisko organizāciju sadarbība **iedzīvotāju izglītošanā par nepieciešamību atbalstīt vietējos produktus, to ražotājus**, par šāda atbalsta nozīmi ekonomikā. Ja par šiem jautājumiem notiktu iedzīvotāju izglītošana, kas varētu sākties jau skolā, iedzīvotājiem veidotos sapratne – maksājot nedaudz augstāku cenu par vietējā ražotāja produkciju, tiek veikts ieguldījums valsts ekonomikas izaugsmē, un tas dod lielāku labumu arī pašam patērētājam dažādu valsts pakalpojumu pieejamības uzlabošanās veidā.

Veicināt Latvijas **pārtikas tehnoloģijas jomas topošo speciālistu ieinteresētību iziet studiju laikā profesionālo praksi gaļas un olu pārstrādes sektoru uzņēmumos**, kuros šobrīd vairāk nekā citos lauksaimniecības produkcijas ražošanas sektoros trūkst speciālistu. Šim nolūkam nepieciešams stiprināt sadarbību starp pārtikas tehnoloģijas speciālistu sagatavošanas augstākās un profesionālās izglītības mācību iestādēm un nozaru uzņēmumiem. Lai stiprinātu šādu sadarbību, pārtikas tehnoloģijas izglītības programmu direktoriem mērķtiecīgi jāveido iespējas sadarbībai ar uzņēmumiem, aicinot to vadītājus un speciālistus uz vieslekcijām, piesakoties mācību ekskursijās uz uzņēmumiem. Jārod iespējas slēgt vienošanos par prakses vietu nodrošināšanu uzņēmumos, motivējot studējošos izvēlēties noslēgumu darbu tēmas par aktuāliem jautājumiem gaļas un olu pārstrādes sektoriem.

Nepieciešami izglītojoši pasākumi skolās un/vai izglītojošas filmas par Latvijā ražotiem pārtikas produktiem, to nozīmi uzturā, lai palielinātu šo produktu patēriņu, veicinātu veselīgas ēšanas paradumus skolēnu vidū.

Interviju un diskusiju laikā **noskaidrojās vairāki pētījumu virzieni**, kas lauksaimniecības produktu un pārtikas ražotājiem ļautu labāk pielāgoties krīzes situācijām un citiem nākotnes izaicinājumiem:

1. **veselības nostādnēm atbilstīgu pārtikas produktu ar ilgāku derīguma termiņu izstrāde, kā arī tādu iepakojuma materiālu izstrāde**, kas nodrošinātu ilgāku produktu derīguma termiņu. Ilgtermiņā zilās ekonomikas un ilgtspējīgas pārtikas sistēmas principi nozīmē tādu produktu ražošanu, kuriem ir ilgs glabāšanas laiks, zemas CO₂ emisijas un maz pārtikas izšķērdēšanas. Nepieciešama arī neliela apjoma pārtikas produktu izstrāde, kurus iespējams uzglabāt telpas temperatūrā, krīzes, pēckrīzes, *force major* situācijās, arī intervences krājumu veidošanai;

2. **lauksaimniecības izejvielu un pārtikas ražošanas procesu robotizācijas iespēju izstrāde;**
3. **viedo un ilgtspējīgo tehnoloģiju izstrāde dārzkopības sektoram.** Nepieciešams izstrādāt inovatīvus risinājumus, kas ietvertu gan prognožu sistēmas, gan diagnostikas un bojājumu noteikšanas sistēmas, kā arī resursu efektīvas izmantošanas risinājumus – sensoru vadītus laistīšanas, apkures, apgaismojuma, pretkrusas tīklu uzstādīšanas, gaisa maisītāji salnu gadījumā, pretsalnu laistīšana u. c. Šie risinājumi palielinātu vietējās produkcijas ražošanas apjomus, kā arī tās kvalitāti, kas pozitīvi ietekmētu glabāšanās perioda ilgumu un līdz ar to nodrošinājumu tirgū. Savukārt attīstot ilgtspējīgu tehnoloģiju ieviešanu dārzkopības ražošanā (uz zaļmēslojumiem un uztvērējaugiem balstītas augu sekas), nozīmīgi samazinātos sintētisko mēslojumu lietošanas vajadzība, kas mazinātu atkarību no izejvielu (t. i. mēslojuma) importa robežu slēgšanas gadījumā. Šie ilgtspējīgie tehnoloģiskie risinājumi palielinātu arī bioloģisko daudzveidību agrobiocenozēs, kas nodrošina līdzsvaru starp kaitīgajiem un derīgajiem organismiem. Tas mazinātu kaitīgo organismu postošo ietekmi uz ražu un līdz ar to arī – atkarību no augu aizsardzības līdzekļu importa;
4. **inovatīvu, imūnstiprinošu produktu ieguves tehnoloģiju izstrāde,** izmantojot nestandarta augļu un dārzeņu produkciju un pārstrādes blakusproduktus;
5. **pētījumi par kvalitatīvas gaļas ražošanas iespējām Latvijā;**
6. **plaša spektra pētījumi zivsaimniecības nozarē Latvijā;**
7. **medicīniski pētījumi par vegānisma** (un citām tendencēm kāda produkta nelietošanai pārtikā) **kustības ietekmi uz cilvēka veselību,** pieaugot sabiedrības, it īpaši jauniešu, interesei par šiem jautājumiem;
8. **pētījumi par SEG un citām emisijām un iespējamajiem pasākumiem to samazināšanai, kā arī par klimata pārmaiņu negatīvo ietekmi lauksaimniecībā, lai izslēgtu iespēju ražošanas pārtraukšanai;**
9. **pētījumi par efektīvu un klimatam draudzīgu praksi kūtsmēsļu apsaimniekošanā;**
10. **turpināt pētījumus par pārtikas ķēžu attīstības iespējām un noturības stiprināšanu pēc krīzes.**

Pielikums

Daļēji strukturētās intervijas jautājumi pārtikas sagādes ķēdēs iesaistītajiem aģentiem un ekspertiem

LLU pētnieku grupa pašlaik strādā pie pētījuma “*Ceļā uz pēcpandēmijas atlabšanu: ekonomiskais, politiskais un tiesiskais regulējums Latvijas izaugsmes potenciāla saglabāšanai un konkurētspējas palielināšanai*” (projektā “reCOVvery-LV”, valsts pētījumu programma “Covid-19 seku mazināšanai”) ar mērķi izstrādāt priekšlikumus politikas veidotājiem par pārtikas sagādes ķēdēs iesaistīto dalībnieku situācijas uzlabošanu krīzes laikā un pēc tās. Lūdzu Jūs piedalīties pētījumā kā... (ražotājam/logistikas pārstāvim utt.), lai iespējami precīzi ieskicētu situāciju graudkopības / piena / olu / gaļas / augļu un dārzeņu ražošanas / zivsaimniecības nozarē un pārstrādē.

Vai Jūs piekrītat sava vārda un uzņēmuma nosaukuma minēšanai starp pētījumā iesaistītajiem dalībniekiem?²⁵⁴ Vai piekrītat intervijas ierakstam, kas tiks izmantots tikai pētnieciskiem mērķiem?

- 1) Lūdzu, īsi raksturojiet situāciju savā uzņēmumā/nozarē pirms un pēc 12. marta, kad Latvijā tika izsludināta ārkārtējā situācija. Kas tieši mainījās? Vai un kādi bija krīzes priekšvēstneši?
- 2) Kādi jūsu gadījumā bija galvenie izaicinājumi / problēmas / riski saistībā ar Covid-19 krīzes situāciju?
- 3) Kā Jūs risinājāt šo situāciju? Kādi bija ierobežojošie/stimulējošie faktori, lai atrastu risinājumu savai situācijai? Kas Jums palīdzēja? Kas bija tas, ko neizdevās atrisināt?
- 4) Vai izmantojāt kādus no valdības ieviestajiem atbalsta mehānismiem (dīkstāves pabalsts, subsīdijas u. c.)? Kā vērtējat šo atbalsta mehānismu lietderību? Kāds atbalsts Jums būtu vairāk nodērējis?
- 5) Kādas iespējas, Jūsaprāt, šī krīze ir nesusi? Kādas izmaiņas Jūsu uzņēmuma/nozares nākotnē sagaidāmas?
- 6) Cik iespējams spriest no Jums pieejamās informācijas, vai līdzīgi uzņēmumi Jūsu reģionā un Latvijā kopumā saskārās ar tādām problēmām? Vai Jums ir zināma kāda specifika atkarībā no reģiona vai uzņēmuma lieluma, vai citiem faktoriem?
- 7) Ja mēģina iedomāties nākotnes scenārijus, kā Jūsu uzņēmuma/nozares attīstību varētu ietekmēt Covid-19 krīzes ierobežojumi:
 - a) 3–6 mēnešu garumā;
 - b) 6–12 mēnešu garumā;
 - c) ilgāk par vienu gadu?

²⁵⁴ Ja saka “nē”, tad mēs apsolām neizpaust viņa datus, bet informējam, ka katra pētījuma dalībnieka viedoklis tiks ņemts vērā, neatklājot viņa identitāti.

- 8) Kas Jums /nozares uzņēmumiem / asociācijām / politikas veidotājiem u. c. būtu jādara, lai esošo krīzi varētu veiksmīgāk pārvarēt? Kas būtu jādara, lai citās krīzes situācijās mēs būtu labāk sagatavoti?
- 9) Kā, Jūsprāt, nākotnē varētu mainīties pārtikas ķēdes attiecīgajā jomā? Kādus uzlabojumus pārtikas ķēžu sistēmā Jūs ieteiktu ieviest?
- 10) Kādus labās prakses piemērus savā nozarē esat dzirdējis no citiem uzņēmumiem vai citās valstīs (proti, kā viņi risināja krīzes situāciju)?
- 11) Balstoties uz publiski pieejamo informāciju par situāciju nozarē, esam izstrādājuši risku tabulu. Lūdzam Jūs komentēt galvenās risku grupas un pastāstīt, kādā veidā šie riski attiecas uz Jūsu uzņēmumu/nozari. Piemēram, vai saskārāties ar kādiem vadības riskiem? Tieši kā tas izpaužas? Kā Jūs risinājat/iesakāt risināt šos riskus? Vai bija kādi nosacīti riski, kas ir izvērtušies par jaunām iespējām?²⁵⁵

+ specifiskie jautājumi par graudiem/olām/gaļu/pienu utt.²⁵⁶

Paldies Jums par veltīto laiku un ieguldījumu pētījuma tapšanā!

²⁵⁵ Iesakāms turēt priekšā savu sastādīto risku tabulu un pārrunāt ar informantu, tieši kādi riski un kādā veidā bija/ir aktuāli viņa gadījumā. Arī vēlams orientēties uz specifisku informāciju.

²⁵⁶ Vispārīgie jautājumi jākombinē ar katrai pārtikas grupai specifiskajiem jautājumiem ražotājiem / pārstrādātājiem / loģistikai utt. Kombinēšana notiek atkarībā no sarunas gaitas. Uzņēmuma situācijai vajadzētu ieskicēties jau pie vispārīgiem jautājumiem. Taču atkarībā no tā, ko informants sacījis, mēs varam padziļināt sarunu un uzdot specifiskus, sev interesējošus jautājumus. Sarunas mērķis ir nevis formāli uzdot visus jautājumus, bet pašam intervētājam saprast lietas būtību.